26.019
3
OSZK

A MAGYAR JAKOBINUSOK IRATAI

III.

OSZK

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NAPLÓK, FÖLJEGYZÉSEK, RÖPIRATOK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FONTES HISTORIAE HUNGARICAE AEVI RECENTIORIS

A MAGYAR JAKOBINUSOK IRATAI

III.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST
1952

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

MAGYARORSZÁG ÚJABBKORI TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

NAPLÓK, FÖLJEGYZÉSEK, RÖPIRATOK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
BENDA KÁLMÁN

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST
1952

Lektorálták

PAULINYI OSZKÁR
MÉREI GYULA

Technikai szerkesztő

MÉREI GYULA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

R 2

26.019/3

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1952. év A/11806 sz.

R 1865

Akadémiai Kiadó (Budapest, V., Alkotmány-utca 21) Felelős: Mestyán János — Műszaki felelős: Fülöp Antal

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-utca 2. — 18098/52 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

BEVEZETÉS

Kötetünk első darabja Sándor Lipót főherceg nádor ügyviteli jegyzőkönyve.

1794 augusztus 16.-án érkezett le Budára Schilling kormánytanácsos, a bécsi udvari vizsgálóbizottság előadója, hogy az uralkodó megbízásából jelentést tegyen a nádornak Martinovics vallomásáról, melyben a magyarországi jakobinus szervezkedés részleteit ismertette. Ahogy az előző kötetben közöltekből láttuk, a főherceg oly nagy horderejűnek ítélte a vallomásban foglaltakat, hogy még aznap éjjel elfogatta a titkos társaságok igazgatóit, Hajnóczyt, Laczkovicsot és Szentmarjayt. Ezzel a nádor amúgyis sokrétű tevékenységében új fejezet nyílott meg, mely egy éven keresztül, egészen haláláig, minden mást háttérbe szorított: a »szabadság és egyenlőség« jelszavával induló nemzeti és antifeudális törekvések rendőri eszközökkel való elfojtása. Mivel pedig hovatovább már közvetlen munkatársaiban sem bízott, a Martinovics-mozgalommal, a jakobinosok elleni perrel, vagy az ezzel nagyrészt összefüggő országszerte észlelt forradalmi jellegű megnyílvánulásokkal kapcsolatos jelentéseket, vizsgálati jegyzőkönyveket, uralkodói utasításokat, saját rendeleteit és levelezését a helytartótanácsi ügyektől teljesen elkülönítve, bizalmasan kezelte.

A Martinovics-mozgalom elfojtására kiadott első intézkedésével egyidőben kezdte meg ügyviteli jegyzőkönyve vezetését: első bejegyzése Schilling küldetéséről szól. Ettől kezdve a hozzá érkező vagy általa kibocsátott bizalmas iratok lényegét naponként följegyezte. Utolsó bejegyzése 1795 július 8.-án kelt, pár nappal hirtelen halála előtt, s alig egy hónappal a jakobinus per befejezése után, de még a megyei vizsgálatok derekán.

Jegyzőkönyve vezetésében a nádor szigorú rendszerességgel járt el. A hozzá befutó bizalmas iratokat érkezésük sorrendjében iktatta, majd a korabeli kormányzati ügyvitel gyakorlata szerint úgynevezett előadói véleményíveken rögzítette az üggyel kapcsolatos megjegyzéseit. Minden ügydarab külön ívnagyságú papírlapot kapott, melynek sorszáma megegyezett az ügyiratok iktatási számával. Ezután következik balról félhasábosan a beküldő, jelentésttevő megnevezése, majd az irat rendszerint bő és precíz szabatosságú tartalmi kivonata, végül a megírás és a beérkezés keltje. Ezután jobbról, ismét félhasábosan, a nádor »votuma,« azaz az üggyel kapcsolatos állásfoglalásának, válaszának és intézkedéseinek lényege.

Ehhez csatlakoztak azután úgynevezett naplóföljegyzései, melyeket — bár időnként nagy kihagyásokkal — szintén naponként írt, s melyek sorszámaikkal beilleszkednek az ügymenet diktálta időrendbe. Ezek a naponként egy szám alatt összesített naplóföljegyzések azonban legkevésbbé sem általános, talán szubjektív megfigyelések: bennük az előzőkben említett ügyekkel kapcsolatos szóbeli jelentéseket, a nádori kihallgatások anyagát dolgozta fel,

az iratokkal teljesen megegyező módon. Ha pedig valamelyik szóbeli jelentés írásbeli intézkedést vont maga után, ez megfelelő utalással külön iktatási szám alatt is feldolgozásra került.

Ilymódon az ügyviteli jegyzőkönyv hű tükörképe nemcsak a nádor bizalmas levelezésének, hanem a nemzeti és polgári törekvések elfojtására irányuló egész tevékenységének is.

A bizalmas iratoknak és az ügyviteli jegyzőkönyvnek (mondhatnók ennek a nádori titkos levéltárnak) a forrásértéke egészen rendkívüli. Ahogy ez a már közreadott iratokból is kitűnt, a jakobinusok elleni pernek, de a forradalmi megmozdulásokkal kapcsolatban országszerte elrendelt nyomozásoknak, intézkedéseknek is a nádor volt az irányítója. Ő tartotta kézben az országos kormányzati szerveket, a bíróságokat és a megyéket, s a hatósági vizsgálatok, vagy a per úgyszólván minden mozzanatát az ő állásfoglalása határozta meg. Így tehát elsőkézből, s a legilletékesebb helyről kapunk adatokat a reakció táborának szándékaira és törekvéseire, valamint a mind kíméletlenebbé váló rendőri megtorlás módszereire és méreteire.

De talán még becsesebbek azok az adatok, amelyekkel magának a jakobinus mozgalomnak a történetéhez járul hozzá. Bármennyire fontosak ugyanis a II. kötetben közreadott pertestek, vizsgálati jegyzőkönyvek és tanúvallomások, belőlük sem a mozgalom jellegét, sem kisugárzási körét nem rajzolhatjuk meg kielégítő módon. A kir. jogügyi igazgató a felségsértés és hűtlenség tényálladékát a jakobinus-mozgalommal kapcsolatban a két mozgalmi káté valamelyikének ismeretében, lemásolásában és továbbadásában állapította meg. A rendőrségi nyomozások, majd a bírósági kihallgatások során már csak arra törekedett, hogy ezt a tényállást, a perrendtartási gyakorlatnak megfelelően, két tanú bizonyítsa. Ahol megvolt a két tanú, ott nem riadt vissza semmilyen rabulisztikától, hogy a felségsértés tényálladékát összehozza. Viszont azokkal az esetekkel, amelyekben két tanú nem volt előállítható, nem sokat törődött, s a nyomozást is igen hamar abbahagyatta. Így azután a jakobinus-szervezkedés nem egy szála felfejtetlenül maradt, s többen — akikről pedig nemcsak valószínű, de egyes esetekben biztosra vehető, hogy kapcsolatban voltak a mozgalommal — bíróság elé sem kerültek. Ugyanígy hiába keresünk adatokat a bírósági iratok közt az öngyilkos Király és Fodor József szerepére, pedig különösen az előbbi a mozgalom főalakjai közé tartozott. Több perben viszont, főleg amelyekben már csak a nádor halála után hoztak ítéletet, a periratok elkallódtak. Mindezekben az esetekben fokozott értéke van a nádor följegyzéseinek, a hozzá beküldött eredeti megyei jelentéseknek, nyomozási és vallatási jegyzőkönyveknek. Belőlük a szervezkedésnek nem egy, a bíróság által figyelembe sem vett szálát követhetjük nyomon, az ország legkülönbözőbb vidékeire, s megállapíthatjuk, hogy a mozgalom szélesebb köröket érintett, mint az a periratokból gondolható volna. Láthatjuk ezekből az iratokból azt is, hogy a francia forradalom eszméi átjárták és mozgásba hozták az értelmiséget, származási különbség nélkül, a városok polgárságát, sőt a megyei köznemesség egy részét is; azt a közép- és kisbirtokos nemességet, mely a kormányzat politikája révén ekkor már élesen szemben állt az osztrák elnyomó hatalommal és a vele szövetséges magyar egyházi és világi nagybirtokkal. Az árutermelés fokozásával párhuzamosan a földesurak növelték a jobbágyterheket, mire erősödött a parasztság ellenállása. Erre a magyar uralkodóosztály félelmében a bécsi abszolutizmus karjaiba hátrál, az idegen abszolutizmus ellen forduló

köznemesi nemzeti ellenállás viszont ideológiai fegyvereit a felvilágosodás és a francia forradalom eszméiből meríti. Persze ezeket az eszméket átalakítja saját szükségleteire, vagyis körükben a jakobinus eszmék rendi, nemesi veretet kapnak. Plebejus értelmiségiek és köznemesi elégedetlenek ugyanazt az eszmét hirdetik, de ugyanazon mást ért egyik is, másik is, így politikai törekvéseik sem irányulhatnak egy célra. De ez nem változtat azon, hogy az ország legkülönbözőbb rétegeiben forradalmi nyugtalanságra bukkanunk, s hogy mindazok, akik a meglévő megváltoztatására törnek, a francia forradalom példáin lelkesednek.

Parasztokkal nem sokszor találkozunk ezekben az iratokban. Aki közülük névszerint előlép, az is többnyire már a falusi kisiparossághoz tartozik. De a háttérben, szinte minden jelentés mögött, felsötétlik a jobbágyparasztság nagy tömege. Életéről kevés szó esik, de sorsa ott tükröződik a megyei jelentésekben és a kihallgatási jegyzőkönyvekben, s politikai megszervezésének lehetősége nemcsak a haladók, a forradalmárok terveiben bukkan fel; az ettől való félelem ott kísért az aulikus főnemesség vagy a maradi megyei köznemesek rosszlelkiismeret sugallta lázálmaiban is, s nem egyszer a naplóíró nádor kezét is megremegteti.

Mindezek mellett elsőrendű forrás ez a levéltár a szereplő személyek magatartásának megítélésére is: az iratokból képszerű elevenséggel állnak elénk az akkori Magyarország hivatalos személyiségei. Bár a jegyzőkönyv följegyzéseiben, azok jellegénél fogva, az előtérben nem az író személye, hanem az ügyek állanak, ezek a fáradhatatlan munkakészségről tanúskodó, látszólag szenvedély nélküli sorok markáns vonásokkal rajzolják meg a nádor alakját, a Habsburg-dinasztia és a feudalizmus érdekeinek céltudatos és elszánt akaratú védelmezőjét, aki hideg következetességgel tör minden haladó megmozdulás, sőt gondolat eltiprására. De megismerjük az iratokból az ország főméltóságait, a törvényhatóságok vezetőit s a központi hivatalok számos tagját csakúgy, mint a megyék, a klérus vagy a hadsereg hangadó tagjait is. Emberek százai vonulnak el előttünk, nem mások által, saját szavaikkal és tetteikkel önmagukat jellemezve.

Ezt az értékes forrásanyagot történetírásunk mindeddig nem használta fel.[1] Teljes közlése azonban technikailag megoldhatatlan lett volna, nemcsak az anyag igen terjedelmes volta miatt, hanem azért is, mert a jelentések, utasítások időrendben egymáson keresztülnyúló erdejében a tájékozódás nagyon nehéz. Ezért közlésem tengejébe a nádor ügyviteli jegyzőkönyvét állítottam. Ezt teljes szövegében közlöm, csak ott kivonatolom bejegyzéseit, ahol olyan iratról szól, melyet az előző kötetben már közreadtam, vagy ahol — elvétve, s inkább a vége felé — tárgyunkra nem tartozó ügyeket vett fel a nádor, nyilván elnézésből.[2] Persze az egyes iratokban a nádor által készített tartalmi kivonaton túlmenően is találunk olyan lényeges részleteket, megjegyzéseket, amelyek forrásértékűek. Ezért jegyzetben mindenütt utalok arra, hogy az eredeti irat hol, az iratváltás mely csomójában, milyen sorszám alatt talál-

[1] Mályusz Elemér is csak a nádor egyéniségét jellemző néhány részletét szólaltatta meg *Sándor Lipót főherceg nádor iratai* (Bp., 1921) c. forráskiadványa bevezetésében.

[2] Így regesztáztam azokat a följegyzéseket, amelyek az uralkodó által privát véleménynyilvánításra megküldött közigazgatási vagy pénzügyi kérdéseket tárgyaló államtanácsi körözvényekkel, a megyéknek az ujoncozási rendelet végrehajtásáról szóló jelentéseivel, helytartótanácsi belső adminisztratív vagy személyi ügyekkel stb. kapcsolatosak.

ható. Ott pedig, ahol ez szükségesnek látszik, az iratot magát is részletesen ismertetem, sok esetben szószerint is idézem. Ugyanakkor nyomon követve a kormányzati szervek iratváltásait, igyekeztem az ügyek menetére és a szereplő személyek jellemzésére vonatkozó másutt található lényeges adatokat is összeszedni s egységes képbe illeszteni. Tekintve, hogy a jegyzőkönyvben az ügyek tényleges intézésének megfelelően, ugyanaz a kérdés többször is előkerül, jegyzeteimet is ennek megfelelően tagoltam. Viszont a tájékozódás megkönnyítése érdekében mindig utaltam az ügymenet következő lépését jelző jegyzőkönyvi számra. Az ügyviteli összefüggéseket pedig a jegyzőkönyv végén külön szám-konkordancia táblázatban tüntettem fel.

*

Második helyen Kazinczy Ferenc *Fogságom naplóját* közlöm, illetve annak első részét, elfogatásától elitéltetéséig s Magyarországból való kivitetéséig. Kazinczyt, — ahogy az előző kötetben közreadott iratokból tudjuk — 1794 december 14.-én, vasárnap éjjel fogták el regmeci házában, s a jakobinus szervezkedésben való részvételéért a Curia halálra ítélte. Az uralkodó ezt bizonytalan ideig tartó börtönre változtatta. Hetedfél évet raboskodott Spielberg, Kufstein és Munkács várában.

Már budai vizsgálati fogságában, majd börtönében lopva jegyezgette a vele és fogolytársaival történt fontosabb eseményeket, s ezeket a följegyzéseket sikerült időről időre hazajuttatnia, megmentenie.[1] Talán már ekkor gondolt rá, hogy egyszer feldolgozza jegyzeteit, — de a vérpad és a börtön emléke, az egyre nyomasztóbbá váló rendőr-uralom megtorlásától való félelem évtizedeken át visszatartotta tollát. Csak élete végén szánta el magát, s írta meg ezekből a jegyzetekből a *Fogságom Naplóját* 1828-ban.[2] De nem a nyílvánosság számára, csak magának. Még családjának sem mutatta meg. A kéziratot átadta barátjának, Toldy Ferencnek, »azt nyilatkozván, — Toldy följegyzését idézzük — hogy tartsam meg, s ha az ő halála után úgy találom, hogy gyermekei ezen irományt meg tudják becsülni, adjam azoknak által.«[3]

A *Fogságom Naplója* forrásértékét elsősorban az adja meg, hogy írója a magyar jakobinus-mozgalom egyik tagja, a rendőri eljárás és a bírói megtorlás áldozata.[4] Kazinczy forradalmi lendületét a hosszú börtön ha meg nem is törte, lefékezte s politikai síkról az irodalom, a nyelvújítás felé terelte. Börtönnaplójából azonban, az események és a végleges formába öntés közt eltelt két és fél évtized távolságán át is kiérezzük a fiatal Kazinczy elszántságát, töretlen lendületét. Igaz, politikai eszméiről, elképzeléseiről nem szól, ahogy a jakobinus-mozgalomban való szerepére is csak általánosságban utal. De annál részletesebben ír az ellene és ellenük emelt vádakról, a vádlókról és rabtartókról, s a sorok közül nem a megbánás, a meghunyászkodás vagy a meghátrálás, hanem az igaza teljes tudatában lévő ember nyugodt, sőt büszke

[1] Ld. 322. l.

[2] Ld. 1795 febr. 4.-i bejegyzését: »Ezt ma írom, 1828 august. 24.-dikén« 305. l. — Ugyanakkor egyes adatok azt sejtetik, hogy töredékes, részletfeldolgozásokat már korábban is készített. Ld. K. Papp Miklós, *Kazinczy fogsága történetéhez. Történeti Lapok I.* (1875) 6. l.

[3] Toldy Ferenc följegyzése a Tudományos Akadémia másolati példányán.

[4] A Fogságom Naplóját Kazinczy szempontjából, mint élete végéig megőrzött forradalmi magatartásának dokumentumát, jellemzi Tolnai Gábor. *(Kazinczy Ferenc: Fogságom Naplója.* Bp., 1951 Bevezetés)

öntudata szól hozzánk. Elvonulnak előttünk azok, akiket már a nádor jegyzőkönyvéből ismerünk — a jogügyi igazgató, a bírák, az ország főméltóságai — de mennyivel dicstelenebb pózban, s a személyes élménytől fűtött hang mily közelségbe hozza őket.

Az előzőkben közreadott iratokból megismertük az uralmon lévők szempontjait, intézkedéseit, — azonban hogy hogyan hajtották ezeket végre, azt ebből a naplóból tudjuk meg. Szinte kitapintható életszerűséggel írja le a törvény elé állítottakra zúduló megaláztatásokat, szenvedéseket, de éppen ezáltal meg tudja mutatni a börtönre vetettek emberi vonásait, hősi helytállását is. Följegyzései nyomán megelevenednek előttünk a kivégzettek utolsó órái, s tanui vagyunk belső tusakodásaiknak. És bár fogolytársai egynémelyike iránti ellenszenve igazságtalan ítéletre készteti Kazinczyt, — jellemzései általában helytállók. De nem csak a bírák és a bebörtönzöttek lépnek elénk a naplóból. Megismerjük az őrtálló jobbágy katonát, aki a per lényegéről, a szervezkedés céljairól nyilván alig tud valamit, de ösztönösen együttérez a foglyok ügyével, és fogcsikorgatva szidja a közös elnyomót, a németet, s távolról behallatszik az utca zaja, a terrorral már torkig lévő lakosság zúgolódása.

A *Fogságom Naplója* a per menetére, annak apró részleteire is több fontos adatot hoz. A történész számára legértékesebbek mégis Kazinczy jellemzései, melyek emberi közelségbe hozzák a nagy per szereplőit.

A napló eredeti kézirata elpusztult vagy valahol még lappang. Toldy visszaadta a családnak, s 1873-ban Kazinczy Gábor birtokában volt.[1] Azóta nincs nyoma. Toldy Ferenc azonban, mielőtt visszaadta volna az eredetit, lemásoltatta, — s ez a másolat ma is megvan a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában, végén ezzel a jegyzettel: »Leírám Pesten, september 17.-kén 1831 délben végezve az utolsó sorokat, Kazinczynak kéziratából.«[2]

Ezenkívül még több másolatot ismerünk, anélkül, hogy megállapíthatnánk, az eredetiről készültek-e, vagy csak másodlatok. Legtöbbjénél sem a másolót, sem a másolás időpontját nem ismerjük. Ezek a kéziratok (a Toldy-féle másolatot *A*-val jelezve):

b) Legrégibbnek látszik a Sárospataki Református Kollégium könyvtárának kéziratai közt őrzött másolat (*B*).[3] Szövege megegyezik az *A* másolatéval.

c) A Tudományos Akadémia kézirattárában őrzött, az írásból ítélve a XIX. század második felében készített másolat. (*C*) Szövege megegyezik *A*-val.

d) Ismeretlen helyen lévő másolat, melyet Geréb László kiadásából ismerünk. (*D*) *A*-tól értelemben nem, de szavakban eltér, valószínűleg későbbi tudálékos kéz rontotta meg. Egyes helyeken szövege az értelmetlenségig eltorzult.[4] Geréb erről a kéziratról ezt mondja: »Kiadásunk alapja Kazinczy kéziratának egy közel egykorú másolata, mely nemrégiben Bihar megyében került elő . . . Feltehető, hogy Kazinczy több kéziratot készített, az egyik

[1] Ha ugyan Milesz Béla nem a Toldy-féle másolatot nézte eredetinek. Ennek írása ugyanis első ránézésre megtévesztően hasonlít Kazinczyéra.

[2] Tolnai Gábor véleményét, hogy ez a másolat Ring Adorján akadémiai írnok írása, elhamarkodottnak látom. Ld. Tolnai, *i. m.* 175. l.

[3] A kéziratok könyvtári jelzetét ld. az iratközlésben, 297. l.

[4] Kazinczy Ferenc: *Fogságom Naplója.* Sajtó alá rendezte Geréb László. Bp., é. n. (1946)

biharmegyei agyafiságához került, s ott másolták le. Szövege folyamatosabb, stílusa többnyire magyarosabb *A*-nál, megvannak benne szavak, melyek hiánya *A* mondatait gyakran értelmetlenné teszi.« — Nem térhetek itt ki e kérdés részletes taglalására, de annyit meg kell mondanom, hogy a *D* kéziratban egyetlen olyan szó sincs, mely értelmileg kiegészítené *A*-t, arról nem is szólva, hogy értelmetlen mondatot az itt közölt részben nem találtam, míg a *D* kéziratról kiadója mondja, hogy »a német szövegeket hibásan, többnyire hiányosan adja, igen gyakran teljesen elhagyja.« Ami a magyarosságot illeti, ebben sem látom igazolva Geréb megállapítását, az a föltevése pedig, hogy Kazinczy különböző stílusban variánsokat készített volna naplójából, egy magyarosabbat, egy kevésbbé magyarosat stb., eléggé valószínűtlen. Tekintve azonban, hogy a kéziratot nem láthattam (Geréb által említett tulajdonosa, Kertész Dániel, már továbbadta), a két másolat közti különbségről érdemben nem szólhatok; de azt így is bizonyosra veszem, hogy későbbi (nem egykorú!) átírással állunk szemben.

Ezeken kívül csak másolat-töredékeket ismerünk. Ezek:

e) A Magyar Tudományos Akadémia kézirattárának Lugossy-féle gyüjteményében Tóth János által készített igen gondatlan másolata. (*E*) Kezdettől 1795 augusztus 7-ig terjed.

f) Az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárában őrzött, a múlt század második felében készült másolattöredék, az 1795 május 31-től augusztus 7-ig terjedő részről. (*F*)

g) A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára kézirattárának töredékes példánya, mely 1796-tal kezdődik. (*G*)

Nyomtatásban először 1848-ban, a Vahot Imre által szerkesztett *Országgyűlési Emlény*-ben jelent meg egy töredéke (az 1794 december 14-től 1795 augusztus 20-ig terjedő rész) Pászthor Dániel kiadásában.[1] Majd Milesz Béla adta közre a napló elejét a *Vasárnapi Ujság*-ban.[2] Két évvel később ugyanitt a napló folytatása is megjelent.[3] Együtt először 1931-ben, Kazinczy halálának százéves évfordulóján jelent meg, Alszeghy Zsolt gondozásában. Ez a kiadás az *A* másolat szövegét közli.[4] Ezután időben a Geréb-féle, már említett publikáció következik, a *D* variánssal.[5] Legutóbb pedig Tolnai Gábor gondozásában és bevezetésével ismét az *A* másolat szövege jelent meg.[6]

[1] *Országgyűlési Emlény. Politikai, történelmi és szépirodalmi almanach.* Szerk. Vahot Imre. Pest, 1848, 63—87. l. Nem mondja meg, honnan közli. Kisebb, olvasási hiba számba menő eltérésekkel, megegyezik *A*-val.

[2] *Kazinczy Ferenc naplója budai fogságában. Közli a Kazinczy Gábor tulajdonában lévő eredeti* [?!] *kéziratból Milesz Béla, tiszafüredi ref. tanító. Vasárnapi Ujság* XVI. (1869) 78—79., 91—92., 102—103., 118—119., 130—131., 146—147., 158—159., l. (Kezdettől 1795 aug. 20.-ig). Az idegennyelvű részeket magyar fordításban is közli.

[3] *Kazinczy Ferencz Fogsága naplója. Vasárnapi Ujság*, XX. (1873) 414—415., 430—431., 439—440., 453—454., 467., 478—479., 490—491., 502—503., 514—515., 526—527., 539., 550—551. és 562. l. — A közlő neve nincs föltüntetve. Az idegennyelvű részeket magyarul is hozza.

[4] *Kazinczy Ferenc. Fogságom naplója.* Sajtó alá rendezte Alszeghy Zsolt, Bp. 1931. — A latinnyelven írt részeket a kötet végén, jegyzetben, magyarul is hozza. Ugyanitt *Kazinczy levelezésé*-ből kiegészítéseket közöl.

[5] Gondatlan, hibákkal telt munka. A *Pályám Emlékezete* megfelelő részeit a szövegbe beékelve hozza. Függelékben közli a Kazinczy által Szirmay *Magyar jakobinusok históriája* c. munkájára írt jegyzések egy részét, és a *Magyar Pantheon* két részletét. Az idegennyelvű részeket magyar fordításban is hozza.

[6] Tolnai. *i. m.* Az idegennyelvű részek magyar fordítását is közli. A 175—177. l.-on röviden ismerteti a napló kéziratait.

A Toldy-féle másolat (*A*) szövege kerül közlésre ebben a kiadványban is, mivel csak erről bizonyítható, hogy az eredetiről íródott. A többi variáns érdemlegesebb eltéréseire jegyzetben utalok.

*

Harmadik helyen Berzeviczy Gergely röpiratát közlöm: *Der Majestätsprozess in Ungarn, 1795.*

A »Magyarországi felségsértési per« névtelenül jelent meg, valamelyik német nyomda kiadásában. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltárában Berzeviczy Gergely írásában ránkmaradt latinnyelvű fogalmazvány (ill. ennek az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratai közt fönnmaradt Berzeviczy által írt tisztázata) azonban kétségtelenné teszi, hogy szerzője a neves közgazda volt.[1] Ez a latin fogalmazvány nem teljes, a vége hiányzik. Tartalmilag a németnél vázlatosabb, hangja száraz, érzik rajta, hogy nem a nyilvánosság számára készült, írója inkább csak saját magának jegyezte fel benne a tényeket és velük kapcsolatos véleményét. A németnyelvű röpiratot azonban ebből formálta. Ennek lendületes stílusa, vádoló hangja, a be nem avatottakat tájékoztató magyarázatai már a nyilvánossághoz szólnak.[2]

A röpirat 1800-ban jelent meg, de korábban íródott. Terminus ante quem-ként szolgál a szerzőnek az a megjegyzése, melyben felrója az udvarnak, hogy Sándor Lipót főherceg halála óta nem engedett nádort választani. (353. l.) József főherceg nádorrá választása viszont 1796 november 12.-én, hosszas huzavonák után, megtörtént. Terminus post quem-ként egyrészt Gr. Török tankerületi főigazgató, Koppi és Kreil egyetemi tanárok nyugalombahelyezését említhetjük, ami 1795 október 15.-én történt, s amiről még szól a röpirat, (353. l.) másrészt a franciaországi Direktóriumra való hivatkozást, (349. l.) ez 1795 november 2.-án vette át az ügyek vezetését. Ami ezután történt, arról a röpirat már nem emlékezik meg. Pedig az országos vizsgálatokkal kapcsolatos személyi jellegű intézkedésekről, leváltásokról 1796 elején, vagy a franciák elleni háborúval összefüggő egyre kíméletlenebb rendszabályokról feltehetően megemlékezett volna, ha már tud róluk. Ugyanakkor egészen részletesen ír mindarról, ami a per befejezése utáni hetekben történt, így a nádor haláláról, az országos főméltóságok leváltásáról (351—352. l.), a gyanús tanárok nyugdíjaztatásáról (353. l.) stb. Mindezek alapján a röpirat megírásának időpontját 1795 végére rögzíthetjük.

A röpirat forrásául a nyomtatásban is megjelent ítéletek, valamint a szerző személyes megfigyelései és közvetlen értesülései szolgáltak. Egyes

[1] A pontos irattári és levéltári jelzeteket itt és a következőkben ld. az iratközlésnél, 326. l. — Berzeviczynek említett latin fogalmazványát egyébként már Gaál Jenő ismertette, (*Berzeviczy Gergely élete és művei.* I. Bp. 1902, 50—59. l.) anélkül azonban, hogy a német változatról tudott volna. Hogy a német röpirat szövege megegyezik Berzeviczy latin fogalmazványával, először Mályusz Elemér vette észre: *Sándor Lipót iratai,* 221. l. 3. jegyz. Később ugyanezt Szimonidesz Lajos is megállapította: *Ki írta a »Felségsértési per Magyarországon« c. ismertetést a Martinovics-féle összeesküvésről? Gondolat,* II. (1936) 403—405. l.

[2] Az említett fogalmazványon kívül egyébként ránkmaradt Berzeviczynek több jegyzete is, amelyek a röpiratban érintett tárgyakkal foglalkoznak, s mintegy előtanulmányai annak. Így részletes jegyzeteket találunk a hűtlenségre és felségsértésre vonatkozó magyar törvényekről, (»De crimine leasae majestatis articuli«), az összeesküvési perben szereplő személyekről az ítéletekről, a pesti egyetem Esztergomba való áthelyezéséről, az ezzel kapcsolatos véleményekről és javaslatokról (»De periculis hierarchiae sacerdotalis«), valamint a magyar színjátszás ügyének alakulásáról. (O. L. Berzeviczy lt. 73. fasc. I. és II. köteg).

események rajzában (pl. Pest megye 1794 augusztusi gyűlésének leírásában) forrásértéke elsőrangú. Mégis a munka jelentőségét elsősorban nem új adatai, hanem szemlélete adja. Szerzőjük közel állt a perbefogottakhoz, sőt egyes jelek szerint maga is tagja volt a mozgalomnak.[1] (Ez utóbbit a röpirat is bizonyítja: minden sorából a kivégzettekkel való teljes együttérzés szól az olvasóhoz.) De bár Medgyánszky János báró helytartótanácsos egyik titkos jelentésében jakobinusnak mondotta Berzeviczyt,[2] a röpirat mégsem a vértanúságot szenvedett radikális demokraták, a Szabadság és Egyenlőség Társaságának eszméit tolmácsolja. Sérelmeiben, kifejezéseiben egyaránt a felvilágosult, jozefinista értelmiségiek véleménye jelentkezik. Martinovicsék radikálisan forradalmi törekvéseiről a röpiratban nem esik szó, s társadalmi síkról az egész probléma inkább rendi, alkotmányos mezőre tolódik át. Berzeviczy megítélésében a mozgalomban résztvettek II. József és II. Lipót felvilágosodott elveinek megvalósulásáért küzdöttek, de alkotmányos és nem forradalmi úton. Arról, hogy a francia jakobinusok törekvéseivel rokonszenveztek volna; szerinte ugyanúgy nem beszélhetünk, ahogy felségsértés, hűtlenség vagy a fennálló állami és társadalmi rend felforgatására való szándék sem bizonyítható rájuk.

A röpirat propaganda célból, a külföld számára íródott. Ferenc rendszerének reakciós és magyarellenes jellegét akarta a világ elé tárni; azt bizonyította, hogy az uralkodó és kormánya semmibeveszi a tételes törvényeket és megfosztja az alattvalókat legelemibb szabadságuktól is. Nyilván ezért, az uralkodói önkény minél szembetűnőbb érzékeltetésére, hangsúlyozta Berzeviczy annyira, hogy a mozgalom törvényes alapokon állt és az alkotmány keretei közt fejtette ki működését, tehát nem is törekedhetett forradalomra. Hogy azonban amit írt, lényegében őszintén írta, s nem propaganda célból hallgatta el a mozgalom forradalmi törekvéseit, hanem mert a kátékban kifejtett programmot valóban így — haladó, de nem forradalmi módon — értelmezte, azt több adat valószínűsíti. Egyrészt az író osztályhelyzete, — jómódú birtokos nemes család sarja volt, — másrészt későbbi munkái, melyek ehhez hasonlóan többnyire szintén Németországban jelentek meg és amelyek, bár társadalmi programmjuk radikálisabb a röpiraténál, minden haladó voltuk mellett is magukon viselik a magyar köznemesség feudális szemléletének nyomait. Hivatkozhatunk arra is, hogy Berzeviczy nem állt egyedül felfogásával. Kazinczy nagyjából hasonlóan látta és értelmezte a

[1] Hajnóczyval és baráti körével Berzeviczy állandó kapcsolatban volt, sőt tudjuk, hogy Hajnóczyval együtt élénk részt vett a budai Olvasókör életében, amelyik a szabadkőműves eszmék legfőbb terjesztője volt. (Ezzel kapcsolatos jegyzetei: O. L. Berzeviczy lt. 74. fasc. I. köteg. V. ö. *Sándor Lipót iratai*, 221. l. 3. jegyz.) Sigrayval pedig már 1793-ban egymás mellett szerepel nevük a pesti »A Nagylelkűséghez« szabadkőműves páholy jegyzőkönyvében. (Jancsó Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században.* Kolozsvár, 1936, 227. l.) — Amikor Berzeviczy 1795 június 12.-én kelt levelében arról értesítette anyját, hogy a Helytartótanácsnál viselt állásáról lemondott, egyben sokat sejtetően megjegyezte: mivel »schreiben lässt sich so was nicht wohl,« lemondásának okait majd élőszóval fogja elmondani. (*U. o.* 74. fasc. II. köteg, és *Sándor Lipót iratai, i. h.*) Kézenfekvő a föltevés, hogy a Martinovics-mozgalomban való részvételére gondolt. (Mályusz föltevését, hogy a Társaságba az elfogatásakor öngyilkossá lett Fodor József helytartósági titkár szervezte be, bár valószínű, bizonyítani nem tudjuk.)

[2] Mednyánszky 1794 dec. 18.-i jelentéséből: Berzeviczy »Mitglied des dreimahl heiligen Bundes und Emissair der hiesigen Jacobiner gehalten wird«. (O. L. Privatbibl. 26. fasc. 263. sz.)

mozgalom törekvéseit,[1] s ugyanez a hang csendül ki a nemesi vádlottak bíróság előtti védekezésének legtöbbjéből is. Ennek a nem jakobinus, de Habsburg-ellenes és haladó nemesi rétegnek a véleményét tolmácsolja ez a röpirat.

A röpirat németnyelvű nyomtatott példányából csak egyet ismerünk: ezt a bécsi Állami Könyvtár egyik colligatuma őrzi.[2] A nagyszámban ránkmaradt kézírásos másolatok egyébként azt sejtetik, hogy már a maga korában is ritka lehetett.[3]

A röpiratról magyar fordítás is készült, — ennek keletkezését a mult század harmincas negyvenes éveire tehetjük. Nemcsak stílusbeli érvek szólnak emellett, hanem az is, hogy szószerint azonos másolati példányai nagyjából ugyanekkor tűnnek fel különböző gyüjteményekben.[4]

Az irodalomban tudtunkkal Jókai ismertette először a röpiratot, vázlatos irodalmi kivonatban, anélkül, hogy cím szerint megemlítette volna: az *Életképek* 1848-as évfolyamában.[5] Gaál Jenő és Mályusz Elemér már említett munkái egy-egy szempontból szintén foglalkoztak vele. 1936-ban azután Szimonidesz Lajos kiadta a budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattárában őrzött magyar fordítását.[6]

Még néhány szót magáról a közlésre kerülő szövegről. A magyar nevekben gyakori elírások, melyek néhol az érthetetlenségig eltorzítják a szavakat, de amely hibák következetesek, (Őz helyett »Gehz«, Szolártsik helyett »Szolaresik«, Batsányi helyett »Batangi«, stb.) azt sejtetik, hogy Berzeviczy kéziratát valaki, aki magyarul nem tudott, sőt a magyar viszonyokat sem ismerte (Gins, Kőszeg helyett »Linz«) lemásolta, esetleg stílus szempontjából át is dolgozta, s úgy került aztán nyomdába.

Közlésemben Berzeviczy latinnyelvű fogalmazványának eltéréseit, jellemzőbb részeit jegyzetben hozom.[7]

*

[1] Ld. Benda Kálmán, *Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei 1794-ből. Irodtört.* 1949, 319. s köv. l.

[2] Pontos jelzetét ld. az iratközlésnél, 327. l.

[3] Ezek felsorolását ld. *u. o.* — A nyomtatott röpirat egykorú vagy közel egykorú elterjedtségére is nagyon kevés adatunk van. Kazinczy olvasta (ld. 355. l.), 1809-ben pedig gr. Desewffy József a jakobinus perből ismert Tántsits Ignácnak adta oda olvasásra egy példányát, lehet, hogy éppen Kazinczyét. *(Kazinczy levelezése,* VI. 173. l.) A példányok megritkításában valószínűleg a hatóságok is közrejátszottak. Egészen bizonyosra vesszük, hogy a rendőrség felfigyelt a röpirat merészen dinasztia-ellenes hangjára, s azt betiltotta, sőt elkobozta. A helytartótanácsi levéltár Librorum revisionis departamentuma azonban éppen ezekből az évekből elpusztult, úgy hogy ennek nem tudtam utána nézni.

[4] Ezek felsorolását ld. ugyancsak 327. l.

[5] Jókai Mór, *A világhírű Martinovics összeesküvési pör részletei. Életképek,* 1848, 417—422. l.

[6] Szimonidesz Lajos, *Az első magyar reformkorszak drámai vége. Gondolat,* II. (1936) 297—312. l. — Szimonidesz a szöveg közlésekor sem Gaál sem Mályusz kutatásait nem ismerte, s így a szerzőt ismeretlennek írta. Tévedését egy későbbi cikkében javította; ld. 11. l. 1. jegyz.

[7] Természetesen Berzeviczy latin kéziratában a nevek helyesen vannak írva.

Negyediknek Szirmay Antal kéziratos munkáját közlöm a magyar jakobinusok történetéről, mely a mozgalom legterjeselmesebb egykorú feldolgozása. Szerzője[1] jómódú birtokos nemes családból származott, s Zemplénből, a mozgalomtól leginkább megmozgatott megyéből indult politikai pályájára, mely hullámvonalban haladt az eperjesi Kir. Tábla praesesi méltóságáig, az 1790-es évek országgyűlésein betöltött többszöri megyei követségig, s az udvari tanácsosi címig. Szirmay nagyravágyó, érvényesülésre törő természete az átlagot meghaladó képességekkel és műveltséggel párosult: az 1790/91-es országgyűlés jogi bizottmányában igen jelentős szerepe volt. Politikai tevékenységét, ahogy egész világnézetét, a konzervatizmus jellemzi, de meggyőződését többnyire alárendelte érvényesülési érdekeinek. II. József alatt a felvilágosodott abszolutizmus híve, 1790-ben a rendi ellenzék szószólója, majd az udvar mellé áll és szélsőségesen aulikus viselkedésével tüntet. Pálfordulásai, méginkább azonban kíméletlen történése szembeállították a zempléni nemesekkel, még rokonságával is. Előbb csak a megyei követségtől ütötték el, de hamarosan sikerült az uralkodó előtt is befeketíteniök. 1798-ban följelentették, hogy jakobinus; kegyvesztetté lett, sőt állását is elvesztette. Ettől kezdve főtörekvése volt, hogy újra meg újra bebizonyítsa az uralkodóházhoz való feltétlen hűségét, s azt, hogy semmi köze a jakobinusokhoz, — ahogy valóban nem is volt. Egyetlen megnyilatkozási fóruma a zempléni megyegyűlések, ezeken tüntet aulikus felszólalásaival, oly sikerrel, hogy 1809-ben királyi donációban részesül.

A kegyvesztettség éveit részben történeti búvárkodással töltötte. Mindig is élt benne bizonyos tudományos érdeklődés, és most úgy vélte, használhatóságát ezen a réven is bizonyíthatja az uralkodónak. Feldolgozta Zemplén megye és saját családja történetét, több kötetben közreadta magyar történeti anekdótagyüjteményét.[2] Tudományos és irodalmi munkásságát nem kisebb valaki, Kazinczy méltatta, újabb és újabb feladatok megoldására biztatva a szerzőt.

A Magyar Jakobinusok Történeté-nek megírásához Szirmay 1809-ben látott hozzá, s 1810 elejére készült el vele (*A* kézirat). Forrása a nyomtatott ítéleteken kívül a Kir. Tábla és a Hétszemélyes Tábla bíráitól (kik közül többel személyes, baráti kapcsolatban volt) még annakidején nyert szóbeli értesülések, néhány a foglyokkal érintkező személynek (mint Novák kapitány, az őrség parancsnoka, Kratucsek páter, a kivégzettek gyóntatója) elbeszélése, saját megfigyelései, és a zempléni nemesség körében élő mendemondák voltak. Műve bevezetésében (2. §) ugyan arra hivatkozik, hogy a per folyamán a bírósági iratokba s a hivatalos levelezésekbe is bepillantott, — ez azonban munkájából nem tűnik ki.[3] Az ítélethirdetés és a munka megírása közt eltelt

[1] Szirmay Antal (1747—1812) életrajzát megírta Kazinczy Ferenc, *A Szirmay-család története* c. kéziratos munkájában (1820): Tud. Ak. Ms. Tört. negyedr. 14. sz. és egészen röviden a *Felső-magyarországi Minervá*-ban. (1825, 349—354. l.), illetve a *Magyar Pantheonban* (124. l.). Kazinczy adatai nyomán: König György, *Szirmay Antal, Budapesti Szemle*, CXII. (1902) 369—410. l. és kny. Bp. 1903. (Szirmay munkásságának jellemzésében és értékelésében több adatszerű és elvi tévedést követ el). — A Szirmay elleni vizsgálatra v. ö. Domanovszky Sándor, *József nádor iratai*. Bp., 1925, I. Iratok 46. sz.

[2] Kéziratos és nyomtatott munkáinak ismertetését ld. König, *i. m.*

[3] Bár munkájában hivatkozik pl. a kir. jogügyi igazgatónak adott felsőbb utasításokra, ezek tartalmát rosszul ismeri. (Ld. 403. l.) Nem helytálló az sem, amit a jogügyi igazgatónak a nádorhoz intézett fölterjesztéséről ír. (Ld. 416. l.) Olyan nyilvánosságra nem került irat, amelyből a valóságnak megfelelően idéz, kettő van: Versegi kegyelmi kérvénye. (415. l.) és Király búcsulevele (387. l.) De ezt hallhatta a bíráktól.

14 év különben is erősen érezhető: a sűrűn felbukkanó tárgyi tévedések, meseszerű elemek ennek rovására írhatók.

A Magyar Jakobinusok Történeté-nek jelentősége és értéke nem az, hogy néhány részletben bővíti ismeretünket. Szirmay írásával az uralmon lévők tetszését akarta elnyerni. Nem saját véleményét vetette papírra: a hivatalos körök gondolatait igyekezett ellesni, ezt öntötte formába. Munkája megőrizte számunkra a Ferenc-féle reakció képviselőinek a magyar jakobinusmozgalomról alkotott véleményét, a győztes udvar és a köréje csoportosulók szemléletét a legyőzött és eltaposott, de még megsemmisített állapotában is veszélyesnek ítélt polgári próbálkozásról.

Másik jelentősége ennek az írásnak, hogy Kazinczy Ferenc, felindulva a Szirmaytól írottakon, részletes széljegyzeteket, megjegyzéseket írt a munkához. Szirmay 1810 elején juttatta el művének kéziratát Kazinczyhoz, kihez az irodalmi kapcsolatokon kívül atyafiság is fűzte, hogy tegye meg rá megjegyzéseit.[1] Kazinczyt valósággal felháborította Szirmay munkája[2]: téves adatai, gyermekes meséi, s főként az egész írás hazug, célzatos beállítása tollat adtak kezébe, hogy megvédje a perben szereplők emlékét. Szirmayhoz írt háromívnyi latin levelében csak a tárgyi tévedések kijavítására szorítkozott,[3] ahogy minden valószínűség szerint személyes találkozásukkor is elsősorban ezekről beszélt.[4] De Szirmay kéziratának saját kezével lemásolt példányára már általánosabb, elvi jellegű megállapításokat írt, bár mondatait feltűnően óvatosan fogalmazta, inkább sejttette véleményét, mintsem kimondta. A börtön félelme még túl erős volt benne, s ahogy írta: »az olvasó ne várja tőlem, hogy mindent elmondjak, amit tudok.«[5] Évek mulva is elő-elővette Szirmay kéziratát, megjegyzéseit kiegészítette, újakkal tetézte, — bár nyílt szóval végül sem mert kiállni.[6]

[1] Szirmay valószínűleg több másolatot készíttetett kéziratáról, s azokat más ismerőseinek is megküldötte bírálatra. (Ld. *Kazinczy levelezése*, VII. 386. l.) — A Sárospataki Kvt.-ban lévő példányt viszont Kazinczy másoltatta a nála lévő eredetiről. (Ld. *U. o.* VII. 502. l.) — A kézirat egyes részei, Szirmay sk. másolatában: Széchenyi Kvt. Fol. Lat. 1802. Biographia conjuratorum, 42—46. fol.

[2] 1810 március 22.-én Rumy Károly Györgyhöz írt levelében olvassuk: Szirmay múlt évben két munkát írt, Historia Jacobinorum Hungarorum, 1794 és Acta Conventiculi Onodiensis, »die er in der Széchény'schen Bibliothek ablegen will. Man muss lachen, wenn man sie, besonders das erste liest, und fragen, ob er das, was er schrieb, auch glaube? Zu dem erstern mache ich mit seiner Erlaubnis, ja auf sein Verlangen einige Glossen, die er keck auch dem Graf Saurau'schen Department vorweisen mag.« (*Kazinczy levelezése*, VII. 321. l.)

[3] 1810 ápr. 19.-én ugyancsak Rumyhoz írott levelében olvassuk: »Die Schrift des Hofraths Szirmay Antal macht mir saure Mühe. Ich schrieb an ihm dieser Tage einen 3 Bogen langen lateinischen Brief, in welchem ich ihm seine Irrtümer aufdeckte. Der Mann ist ohne Critik. Über diess erlaubt er sich viele Lügen, weil diese ihm helfen können. Ich war vorsichtig und sagte ihm nichts, was mir unangenehme Auftritte zuziehen könnte.« (*Kazinczy levelezése*, VII. 379. l.)

[4] *U. o.* V. ö. még Benda Kálmán, *Kazinczy ismeretlen levelei*, *i. h.*

[5] Ld. Kazinczy általános megjegyzését, 355. l. — A kézirat irattári jelzetére ld. az iratközlést, *u. o.*

[6] Kazinczy másolatának elején ezt olvassuk: »Apographon hoc sumps ex autographo auctoris illustrissimi, antequam illud Bibliothecae Széchenyio-Regnicolari inferretur, natulasque, quae hic sequuntur, adspersi ego, Franc. Kazinczy. Széphalom, mense Aprili 1810.« Úgyanakkor a kézirat végére írt jegyzéseinek bevezetése 1811 jan. 14.-én kelt. (Ld. 356. l.) Jegyzeteinek egyes részei viszont az 1820-as évekre utalnak. (Ld. a Batsányiról írottakat, 392. l.)

A Kazinczytól (és talán másoktól) nyert megjegyzések alapján[1] Szirmay átdolgozta kéziratát (*B* kézirat): a tárgyi tévedéseket kijavította, az új adatokat többnyire a fejezetek végén »observatio amici« címen szóról-szóra beiktatta, — de a munka beállításán semmit sem változtatott. Az új kéziratot azután a nyomtatott ítéletek egy példányával egybekötve a Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának ajándékozta. Szirmaynak ez a kézirata tehát Kazinczy számos olyan följegyzését őrizte meg számunkra, melyek másutt nem maradtak ránk.

Az irodalomban Szirmay munkájával Abafi Lajos foglalkozott először; ki is adta magyar fordításban Kazinczy másolatából, a »jegyzésekkel« együtt.[2] Ugyanezt a fordítást azután rövidített formában, igen gondatlan kiadásban, 1918-ban ismét közreadta Braun Soma.[3] Legutóbb Geréb László Kazinczy *Fogságom naplójá*nak függelékében Braun kiadványa alapján közölte Kazinczy jegyzéseinek egy részét.[4]

Közlésemben Szirmay első fogalmazványát vettem alapul (*A*), s ezt kiegészítettem a Kazinczy megjegyzései után átdolgozott második fogalmazványból (*B*). Kazinczy jegyzéseit mindenütt beillesztettem a megfelelő helyre.[5]

*

Az iratok közlésében és jegyzetelésében a II. k. bevezetésében lerögzített elvek szerint jártam el.

[1] Valószínűnek látszik, hogy Kazinczy az említett levelén kívül egyes jegyzeteit is átadta Szirmaynak. A Szirmay által közölt observatiók ugyanis nem egy helyt feltűnő hasonlóságot, sőt megegyezést mutatnak Kazinczy *Fogságom Naplójá*-val.

[2] Abafi Lajos, *Szirmay Antal: A magyar jakobinusok története. Hazánk.* X. (1888) 240—257., 334—346. l. és XI. (1889) 16—28., 94—110. l. Ugyanez könyvalakban: Bp. 1889. Magyar könyvesház, XVI. folyam 5—7. sz. — Abafi Szirmay átdolgozott, Széchenyi Könyvtári kéziratát nem ismerte. — Tárgyi jegyezetei nincsenek.

[3] Braun Soma, *Kazinczy Ferenc és Szirmay Antal: Az első magyar köztársasági forradalom. A magyar jakobinusok története.* Bp., 1918. — Kazinczy jegyzéseit belekeverte a szövegbe, s így több helyt teljesen értelmetlenné vált.

[4] Kazinczy, *Fogságom naplója, i kiad.* 257—295. l.

[5] Szirmay históriáján kívül még egy, valószínűleg teljesen egykorú munkát ismerünk, mely a magyar jakobinusok történetével foglalkozik. Ez is a hivatalos, udvari felfogást tükrözi, de nem magyarul, nem is tudományos igénnyel íródott (mint Szirmayé); a latin hexaméterekben írt eposz szerzője Tacitus helyett inkább Vergiliust tekintette példaképének. Idősb berniczei Kmoskó Sándor költeményét: *Poëma in Martinovicsium et quatuor coetus directores, socios perduellionis reos, 1794 et 1795*, a Széchenyi Könyvtár kézirattára őrzi, három példányban is. A szerzőről magáról csak annyit tudunk, *Szinnyei* és *Nagy Iván* nyomán, hogy a pozsonymegyei Zavaron birtokos köznemesi család sarja volt. Azt viszont költeményéből állapíthatjuk meg, hogy aulikus és reakciós volt. A jakobinusokra nagyon haragudott, ezért nagy érdeklődéssel és benső megelégedéssel kísérte figyelemmel az ellenük indított per minden mozzanatát. Fia, Ágoston, m. kir. udvari tanácsos által 1919-ben a Széchenyi Könyvtárnak ajándékozott följegyzései közt megtaláljuk a nyomtatott ítéletek egy példányát, s az elfogottak listáját is. Az irodalmi szempontból is vérszegény munkának ezek lehettek kizárólagos forrásai. Nem is ír másról, csak a bírósági tárgyalásokról és a kivégzésről, ez utóbbit esetleg személyesen is látta. Hosszú mondatokban, mithológiai leírásokkal és hasonlatokkal agyontűzdelt sorokban magasztalja a bírákat, (»illa virorum coetus, queis nullus melior nec amantior aequi visus sub sole est . . .«), hogy gátat vetettek ennek a »szörnyű, bűnös és elvetemült« összeesküvésnek. Martinovics bevallja a bíróság előtt, hogy az alvilág istenei biztették fel alkotmányellenes merényletére, s ők segítették a szervezésben is. »Hinc mihi tot socii: quibus immedicabile virus adfalvi (fateor) tantum contagia possunt. At nunc

Végül köszönetet mondok bírálóimnak, Mérei Gyulának és Paulinyi Oszkárnak. Paulinyinak külön is megköszönöm, hogy Sándor Lipót nádor ügyviteli jegyzőkönyve összeolvasásának fáradságos munkáját megosztotta velem.

Budapest, 1952 június 1.-én.

Benda Kálmán

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

secluso closit mala pestis averni, nec gliscit rabies et vis inimica resedit . . .« De hadd idézzük a költemény bevezető sorait, melyből fogalmat alkothatunk Kmoskó szemléletéről csakúgy, mint munkája irodalmi értékéről.

Quis furor iste viri? quae tanta insania vestras
Insedit mentes? Sic ne imis vertere summa
Est animus? propriae non vos reverentia gentis,
Non patriae communis amor, retrahitve severae
Legis iustitia aut scelerati infamis tacti?
Ecce ruit primus, Martinovicsius atrox
In scelus : infidus patriae, divisque sacerdos
Exacuens chara gladios in viscere matris
Pannoniae ; ingratum teneris quae nutrit ab annis;
Nil intentatum linquens deturbet avito
Ut regem solio : sternat vel caede cruenta
Insontem iustum, quo nullus munere vitae
Dignior ; et nullus moderando est aptior orbi.
O scelus infandum! . . . stb.

(A költemény sk. eredetije : Széchenyi Kvt. Ms. Quart. Lat. 723. sz. Egykorú másolatai : *u. o.* Fol. Lat. 1617. és 1627. sz. A szerzőre vonatkozó adatok : *Szinnyei*, VI. 604. h. ; *Nagy Iván*, VI. 284. l.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IRATOK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

a) Levéltári jelzések

Dep. — departamentum; eln. — elnöki: f — fons; fasc. — fasciculus; fol. — folio; hív. — hivatalos; Ms. — manuscriptum,-i; pos. — positio; prot. — protocollum; praesid, — praesidialia.

Hazai gyüjtemények:

1. *O. L.* — Országos Levéltár, Budapest
   Berzeviczy lt. — A Berzeviczy-család kakaslomnici ágának levéltára
   Curiai lt. — Curiai levéltár
   Martinovics fasc. — Martinovics fasciculus
   Erd. Kanc. — Az Erdélyi Kancellária levéltára
   Helyttan. — A m. kir. Helytartótanács levéltára
   Civ. — Departamentum civitatense
   Litt. pol. — Departamentum litterario-politicum
   Publ. pol. — Departamentum publico-politicum
   Rev. libr. — Departamentum revisionis librorum
   M. Kamara — A m. kir. Kamara levéltára
   Jurid. — Juridica
   M. Kanc. — A m. kir. Udvari Kancellária levéltára
   Nádori t. lt. — Nádori titkos levéltár
   Polit. — Ad politiam et regni securitatem spectantia
   Privatbibl. — Hungarica aus der Privatbibliothek Sr. Majestät
   Vertr. A. — Vetrauliche Akten
   Vörös A. gyüjt. — Vörös Antal gyüjteménye
2. *Bp. Egyet. Kvt.* — Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtára, Budapest
3. *Hdt. Lt.* — Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
   Főhadpk. — A magyarországi főhadparancsnokság levéltára
4. *Pest m. lt.* — Pest megye levéltára, Budapest
5. *Prímási lt.* — Prímási levéltár, Esztergom
   Világi lt. — Világi levéltár
6. *Ráday Kvt.* — A Dunamelléki Ref. Egyházkerület Ráday Könyvtára, Budapest
7. *Sárospataki Kvt.* — A Sárospataki Ref. Kollégium Könyvtára
8. *Széchenyi Kvt.* — Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest
9. *Tud. Ak.* — A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
   Tört. Biz. — Az Akadémia Történelmi Bizottságának másolatai

Külföldi gyüjtemények:

1. *Allg. Verw. A.* — Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien
   Pergen A. — Pergen-Akten
   Aelt. Polizei A. — Aeltere Polizei-Akten
2. *St. A.* — Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
   Sammelb.— Sammelbände
   K. Franz A. — Kaiser Franz-Akten
   Vertr. A. — Vertrauliche Akten
3. *Kr. A.* — Kriegsarchiv, Wien
   Hofkriegsrat — Archiv des k. k. Hofkriegsrats

b) Rövidítések a szövegközlésben

a. c. — anni currentis
a. g. — allergnädigst, -er
a. h. — allerhöchst, -er
a. u. — allerunterthänigst, -er
cap. — caput
e. g. — exempli gratia
E. Exz. — Euer Excellenz
E. M. — Euer Majestät
exc. — excelsus
Exc. V. — Excellentia Vestra
Fl. — florenus
I. M. — Ihre Majestät
incl. — inclitus
k. k. — kaiserlich-königlich
königl. — königlich, -er
M. S. — Majestas Sua
M. V. — Majestas Vestra
M. V. Ss. — Majestas Vestra Sacratissima
st. — sanctus
S. M. — Sua Majestas
Seine Majestät
S. M. Ss. — Sua Majestas Sacratissima
Seren. — Serenissimus
SS et OO — Status et Ordines
Xr. — Kreutzer
tit. — titulus

c) Gyakrabban idézett forrásművek

Abafi — Abafi Lajos, *A szabadkőművesség története Magyarországon.* Bp. 1900.

Ballagi — Ballagi Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig.* Bp. 1888.

Eckhardt — Eckhardt Sándor, *A francia forradalom eszméi Magyarországon.* Bp. é. n. [1924] »Ember és Természet« 7. sz.

Gulyás — Gulyás Pál, *Magyar írók élete és munkái. Új sorozat.* I—VI. Bp. 1939—1944.

Irodtört. — Irodalomtörténet.

Irodtört. Közl. — *Irodalomtörténeti Közlemények.*

Jancsó — Jancsó Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században.* Kolozsvár, 1936.

Jegyzőkönyv — Sándor Lipót nádor ügyviteli jegyzőkönyve.

József nádor iratai — Domanovszky Sándor, *József nádor iratai. I—III.* Bp. 1925—1935. »Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris.«

Kazinczy ismeretlen levelei — Benda Kálmán, *Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei 1794-ből. Irodtört.* 1949.

Kazinczy levelezése — Váczy János (és Harsányi István), *Kazinczy Ferenc levelezése.* I—XXII. Bp. 1880—1927.

Kempelen — Kempelen Béla, *Magyar nemes családok.* I—XI. Bp. 1911—1932.

Királyi könyvek — Illéssy János—Pettkó Béla, *A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, czím, czímer, előnév és honosság adományozásoknak. 1527—1867.* Bp. 1895.

Magyar Pantheon — Kazinczy Ferenc, *Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek. K. F. összes munkái,* V. k. Kiadta Abafi Lajos. Bp. é. n. [1884]. Nemzeti Könyvtár XXXVI. sz.

Marczali — Marczali Henrik, *Az 1790/91-i országyűlés.* I—II. Bp. 1907.

Martinovics élete — Fraknói Vilmos, *Martinovics élete.* Bp. 1921.

Martinovics és társai — Fraknói Vilmos, *Martinovics és társainak összeesküvése.* Bp. 1884. (2. kiad.)

Martinovics. Századok — Fraknói Vilmos, *Martinovics és társainak összeesküvése. Századok,* 12—13 (1878—79)

Nagy Iván — Nagy Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I—XII. és pótk. Pest, 1857—1868.

Pályám Emlékezete — Kazinczy Ferenc, *Pályám Emlékezete.* Bp. é. n. Sajtó alá rendezte Lengyel Dénes.

Sándor Lipót iratai — Mályusz Elemér, *Sándor Lipót főherceg-nádor iratai. 1790—1795.* Bp. 1926. »Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris.«

Szinnyei — Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái.* I—XIV. Bp. 1891—1914.

Türelmi rendelet — Mályusz Elemér, *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus.* Bp. 1939.

Sándor Lipót főherceg nádor
Hickel Joseph festménye után Pichler Johann Peter mezzotintója

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1.

1794 augusztus 16 — 1795 július 8

Sándor Lipót főherceg nádor ügyviteli jegyzőkönyve

Sk. eredeti: O. L. Vertr. A. 34., 35. és 40. fasc.

[*16. August 1794*][a]

N⁰ 1. Der Reg*ierungs*-Rath Schilling mit Überbringung eines Schreibens des Gr. Saurau, unterlegt die Aussage des Abts Martinovits, in welcher nebst all jene*m* was er gestehet, auch noch vorkommt, dass Laczkovits, Szent Mariai, Hajnoczy und Gf. Sigray die Oberhäupter der in Hungarn gehaltenen Zusammenkünften seyen, und fragt sich um die weitere Befehle an.[1] De d*ato* 16. Aug.

V*otum*. Durch die Stadthauptleute von Ofen und Pest sind die gehörigen Anstal*ten* zu trefen, dass die drei ersteren Individuen des Nachts sogleich arretirt und nach Wien geführt werden sollen, weswegen auch dem Gen*e*ral Barco[2] wegen den dazu nöthi*gen* Militairs geschrieb*en* werden wird. Zugleich auch wird dem Baron Orczy,[3] da Szent Mariai sein Secretair ist, geschrieben, sich den a. h. Befehlen willig zu fügen. Dann wird Gen*e*ral Barco um einen Ofizier ersucht, der nach Güntz zu gehen haben wird den Gr. Sigray aufzuhoh*len*. Von all diesen verfügten aber wird S. M. mittelst a. u. Nota der unterthä*nigste* Bericht erstattet, und sich die weitere Befehle erbeten werden.[4]

[*17. August*]

N⁰ 2. Gen*e*ral Barco erwidert, dass der von ihm verlangte Ofizier richtig erscheinen werde. 17. Aug.

V*otum*. Demselben, nämlich Hauptm*ann* Obel [?] von Gyulay[5] werden die nöthigen Verhaltungsbefehle ertheilt werd*en*.

a) A nádor kéziratában a keltezés csak az iratok tartalma után van feltüntetve. A könnyebb időrendi áttekinthetőség kedvéért a dátumot az egész jegyzőkönyvön át az iratok elé is kivetítettem. — Itt említem meg azt is, hogy a nádor ezekben a sebtében készített fölljegyzéseiben nem egyszer ejt kisebb-nagyobb helyesírási sőt nyelvtani hibákat is. Ezeket mindig úgy közlöm, ahogy a nádor leírta, de figyelmeztető jelet [!] csak oda tettem, ahol az elírás félreértésre adhat okot.

[1] Saurau Ferenc gr., a bécsi Polizeihofstelle vezetője, az összeesküvés szálainak felfejtésére kiküldött udvari vizsgálóbizottság elnöke. Itt említett jelentését nem ismerjük. Ellenben ránkmaradt Ferenc királynak Schilling Ferenc kormánytanácsossal, az udvari vizsgálóbizottság előadójával, a nádorhoz küldött levele. Közölve: *Sándor Lipót iratai*, 704. l.

[2] Br. Barco Vince lovassági tábornok, Magyarország katonai főparancsnoka. (Ld. II. k.)

[3] Br. Orczy László, a Magyar Kamara alelnöke. (Ld. II. k.)

[4] Az itt említett iratok közül csak az uralkodóhoz írt fölterjesztés (közölve: *Sándor Lipót iratai*. Iratok 136. sz.; v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 305), valamint a Sauraunak küldött levél töredékes fogalmazványa (O. L. Vertr. A. 36. fasc. 1. sz.) maradt ránk.

[5] A Monarchia 32. sz. gyalogezrede.

[*22. August*]

N⁰ 3. Gr. Saurau vom 20. Aug. dankt für die bereits getrofene Verfügungen und erbittet sich die Erlaubniss weiters in Hungarn betrefenden Angelegenhe*iten* zu korrespondi*ren*; dann erwähnt selber, dass ein Gedicht, betitelt Homo Hominibus, welches den Hebenstreit zum Verfasser hatte[1] im Monat Juny nach Stein am Anger, in dortigen Druckerey gedruckt zu werd*en*, geschickt worden sey, da es aber unleserlich war, wurde es wieder nach Wien geschickt, allda abgeschrie*ben* und abermahl dem Buchdrucker nach Stein am Anger, mit dem Auftrage 500 Exemplarien davon zu drucken, abgesendet. Darum bittet Gf. Saurau ihn zu benachrichtigen, ob dieses aufrührerische Gedicht abgedrukt, vielleicht gar schon in Umlauf gesezt word*en* sei, und dessen weitere Verbreitung zu hindern. Wegen Bacsany berichtet er, d*a*ss er nach gemachter Nachforschung zu Wien nicht gefund*en* habe, mithin haltet er dafür, dass er in den unteren Komitaten sich dermahl*en* aufhalte ; endlich fragt sich Gr. Saurau an, wie Graf Sigray behandelt werd*en* solle, wenn er nach Wien geliefert seyn wird. De d*a*to 20. Aug., *praesentirt* 22. Aug.[2]

> V*o*tum. Wird mittelst Estafette dem Vice Gespann des Eisenburger, C*o*mitats Vajda aufgetragen, sogleich ohne Verzug sich in die Buchdruckerei in Stein am Anger zu begeben, das besagte Manuskript und was davon gedrukt ist zu sich zu nehmen, und mir alles sogleich zu schicken, auf dem Falle aber, dass schon etwa gedruk*ten* Exemplari*en* ausgetheilt oder verkauft wären worden, mir es sogleich zu berichten. Dem Gf. Saurau wird erwiedert, d*a*ss ich gewis niemahls ermangeln werde, nach Pflicht all jenes was für den Dienst zuträglich seyn wird, zu verfügen ; weswegen ich ihn auch bitte, wenn in Betref Hungarns, besonders aus den Aussag*en* der nach Wien geschickt*en* Individu*en* etwas vorkomm*en* sollte, mir es mitzutheilen, damit bei Zeit*en* die gehörigen Verfügung*en* getrofen und das ganze Komplot insoweit es schon allhier Wurzel gefasst hätte, entdekt werden könne. Dann wird G. Saurau von den wegen dem Gedichte getrofenen Verfügung*en* benachrichtiget. Wegen des Bacsany wird erwiedert, d*a*ss mit allen möglich*en* Behutsamkeit sein Aufenthalt untersuchet, und er dann sogleich festgesezt werd*en* wird. In betref endlich des Gr. Sigray wird dessen Behandlungs-Art dem Befunde des Gr. Saurau überlassen werden, da in so ein*em* Falle, wie der Gegenwärtige ist, nie genug Vorsicht zu Bewachung derlei Staatsverbrecher gebraucht werden kann.[3]

[*23. August*]

N⁰ 4. S. M. übermachen eine Nota des St*aats*-Rathes [?] Izdenczy, mittelst welche eine in Grossvardein erschienene Schmähschrift und Ode unterlegt wird.[4] P*raesentirt* 23. Aug.

[1] Hebenstreit Ferenc főhadnagy, a bécsi jakobinus per egyik fővádlottja. *Homo Hominibus* címen ötszáz latin hexameterből álló költeményt írt, melyben hevesen támadta az egyházat és a királyi méltóságot.

[2] A levél eredetije : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 3. sz.

[3] A Vajda alispánhoz és Saurauhoz írt levél sk. fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 3. sz. — Vajda alispán válasza : *Jegyzőkönyv* N⁰ 22.

[4] A jegyzékben említett óda a Marseillaise magyar (»Ébredgy hazánknak bajnok népe . . .«) és latin (»Ades tuo Hungarorum. . .«) fordítása, (közölve mindkettő : I. k.) amelyeket Izdenczy postán kapott. Az Izdenczy másolatában beterjesztett kísérő levél

Votum. Über diesen Gegenstand scheint jezt um so weniger etwas verfüget werden zu müssen, als eine anzustellende Untersuchung von keiner Wirkung seyn dürfte. Vielmehr ist jezt auf die Aussagen der Verhafteten Acht zu haben, wodurch, wen man noch mehrere Mitverschworene arretiren wird, alles ans Tages-Licht wird gebracht werden. Darum ist diese Nota den Akten beizulegen und aufzubewahren.

[*24. August*]

N⁰ 5. Der Advocat Alexander Tomanek überreichet die von ihm in betreff der zu Pest abgehaltenen geheimen Zusammenkünften abgefoderte Erklärung. [Következik Tomanek vallomásának egészen részletes tartalmi kivonata[1]].

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[2]

N⁰ 6. S. M. überschicken zwei Auszüge geheimer Nachrichten aus Hungarn, welche die Umstände in Biharer Komitate und die daselbst ausgesprengte Gedichte enthalten.[3] *Praesentirt* 24. Aug.

ezt mondja (írója: »ist ein wohlhabender und verlässlicher Mann; er war mehrere Jahre Vice-Gespan und befindet sich wirklich in königl. Diensten.«): »Odam ad nationem Ungaram Latino et Ungarico sermone recentissime compilatam ac partibus in his velocitate summa circulantem Illustritati Vestrae eum in finem humillime submitto, ut dijudicare dignetur, an quid perniciosius et revolutionem pro modernis rerum circumstantiis sufflaminans magis opus in plebem spargi possit; utuntur pacis publicae osores illa, qua Parisienses usi sunt, famis videlicet, quae in comitatibus Hevessiensi, Szolnokiensi, Borsodiensi, Aradiensi, Csanadiensi, Csongradiensi, Békéssiensi, Cumania Majore et Minori, Jazigia item tota et oppidis Hajdonicalibus nec non parte comitatum Bacsiensis, Pestiensis et Bihariensis inevitabilis erit, cumprimis pecoribus universalem stragem minitatur, occasione, quo populum ad motum ponere valeant, pagensium notariorum opera utentes, quos majori in parte, jam a consiliis suis detors habent. Huc accedere videtur immanis illa comitatus Bihariensis, ex annuo centum triginta octo millium quanti contributionalis obtrugentia, in qua plurimi eam subesse malitiam suspicantur, ut gravissimis restantiis inmersae plebi, pro casu intentandae executionis militaris, non dominorum terrestrum, sed regis pressuras persuadere valeant. Faxint superi! Ne M. Ss., nisi pro manutentione imperii monarchici iis, quibus Gallia pro republicani regiminis forma stabilienda utuntur, de tempore usa fuerit mediis, post moram, cum magna innocuorum sanguinis profusione pacem revocare cogatur, quae nunc cum nonnullorum saltem malevolorum et inquitorum correctione facile conservari posset, clementia et benignitas Ludovici XVI. sibi, toti augustae suae domui et millionibus hominum mortem causavit, quae in exemplo duorum anteverti potuisset . . .« (O. L. Vetr. A. 36. fasc. 4. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 6, 25 és 54) — Izdenczy József (1733—1811) az Államtanács egyetlen magyar tagja, az uralkodóház és az összbirodalmi törekvések feltétlen kiszolgálója. Államtanácsosi működésének adatait összeállította Strada Ferenc. *Izdenczy József, Az államtanács első magyar tagja. A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, X. (1940) 54—150 l.

[1] Közölve: II. k. *Iratok* 8. sz. — Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 7.

[2] Közölve: *Sándor Lipót nádor iratai.* Iratok 140. sz. — V. ö. II. k. *i. h.* és *Jegyzőkönyv* N⁰ 19.

[3] Névtelen jelentések német fordításai. Közülük az egyik a rossz termés miatt fenyegető éhinséggel és a jobbágyság nyomorával foglalkozik. Biharban az aratás nagyon gyenge termést hozott — mondja. »Man muss gestehen, dass dieselbe ziemlich schlecht sey, doch ist, wenn man den hiesigen Komitat mit einigen andern vergleicht, gut. Das kontribuirende Volk leidet einen grossen Mangel an Heu und Haber, und es sind beynahe 400 Pferde von Anspach [a Monarchia 33 huszárezrede] zu versehen. Die Herrschaften aber werden hinlänglich Heu haben, derowegen repraesentierte der Komitat, dass die K. Stadthalterey erlauben möchte Heu und Haber ex cassa contributionali einkaufen zu können, welches nachher die Domestica, was die Deperdita austragen würde, mit

Votum. Da diese Gedichte die nämlichen sind die *Saats*-Rath Izdenczy vorgelegt,[1] und die Nachrichten, nichts wichtiges enthalten, so sind selbe den Akten beizulegen.

N° 7. Gf. Eszterhazy äussert sich, ein Advocat, der ihm gewisse Dinge entdeken wollen sei gekommen und er werde alles anwenden um etwaige neue Entdekungen zu machen. De *dato* 24. Aug.[2]

Votum. Da ihm bereits aufgetragen worden alle Mühe anzuwenden um die Sache gehörig zu untersuchen,[3] so dient gegenwärtige Anzeige zur Nachricht.

der Zeit abzahlen müsste. Die geheime Absicht ist, dass die Herren ihr Heu, Stroh und Haber recht theuer um baares Geld an Mann bringen könnten. Dadurch werden sie viel gewinnen, das kontribuente Volk hingegen nichts, vielmehr wird sein Elend von Tag zu Tag vergrössert, weil es ohnediess in Schulden steckt.« A jelentés írója javasolja, hogy az egyes községek maguk vásárolhassanak, s az érte járó pénzt is közvetlenül kapják meg, »wenigstens würde das jenige erspart, was die Einkaufenden Beamten verschlingen.« Javasolja, hogy »um das allgemeine Elend des wahrhaft armen Volkes in etwas zu lindern,« a ló-porcióért fizessenek magasabb árat. »Denn es steht eine wahre Hungersnot bevor, indem das Volk zu seiner Erhaltung keine hinlängliche Erndte hat, es sind auch keine Schüttkästen, aber Kornjuden genug, die ihr zusammengekauftes und selbst erzeugtes Getreid nicht so bald verkaufen werden, sie werden aufs Frühjahr warten, dass der Preiss desto höher steige, und so wird das Elend den höchsten Grad erreichen.« Nagyváradon röpcédulákat találtak az alábbi szöveggel: »Wo der Preiss des Getreides nicht bald fallen wird, wird die Stadt angezündet.« A jelentés írója sürgős hatósági közbelépést javasol. — Egy másik jelentés beszámol arról, hogy Martinovicsot Petrovics görögkeleti püspök följelentésére fogták el. Martinovics ugyanis — így mesélte a jelentés írójának a püspök testvére — megpróbálta Petrovicsot megnyerni az uralkodó elleni szervezkedésnek, mire ez följelentette őt. — Megint egy másik jelentés beterjeszti a Marseillaise magyar fordításának egy másolatát. Szlávy János jurátus hozta le Pestről, — olvassuk — s ő terjesztette el Váradon. A följelentő véleménye szerint az ilyen magyar nyelven írt versek »sind viel ansteckender, als die lateinischen, sowohl weil sie in der Volkssprache sind, als auch weil sie gerade wider das Oberhaupt des Landes gerichtet sind.« (A jelentések: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 6. sz.)

Bihar megyéből nem ez volt az első nyugtalanító jelentés. Péchy Imre alispán már 1794 aug. 16.-án jelentette, hogy a köznép forrong. Várad utcáin kézzel írt röpcédulákat találtak, amelyek fenyegetéseket tartalmaztak. Ime az egyik: »A Nemes Vár-Megye Vicispán Urainak, Előljáróinak. Tekéntetes Nemes Uraim. Mi nem egyébre, hanem tsak ara kérjük az Urakat, hogy a Vár megyébe a köz jóra való dolgokat ugy kormányozzák, akik előljáróknak tartyák magukat, hogy minden szegény hazafi lakosnak tessék és rajta megnyugodhasson a mostani időhöz képest is, mert ha nem, mik veszük magunkhoz az igazgatást, melyet ugyan nem örömöst akarnánk, mivel igazság szerető népek vagyunk. De ha kéntelenek leszünk véle, kiki a felfuvalkodtak közül magának tulajdonitsa, ha mit fog kapni, tüzet é vagy nyársat, mert már a mi sok, sok, szükség ekkis frantzia világnak lenni nálunk is, ha igy megy az állapot, mert tsak nézze meg a józan okosság, mely hibás törvények folyatnak ezen mi városinkba, faluinkba, társaságinkba, ugy a tiétekben. Ezen tsekély irásnak magyarázattya sok jókat foglal magába, azért hát várjuk a hasznos rendelésnek jó fundamentomát kevés ideig.« (O. L. Vertr. A. 40. fasc. 217—219. fol.).

[1] A Marseillaise magyar és latin fordítása. Ld. *Jegyzőkönyv* N° 4.

[2] Esterházy József gr., a nádor kamarásának jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 7. sz. Többek közt ezt írja benne: »Ich gehe um halb acht Uhr dahin, und werde alles herausbekommen, wenn es mir mein Leben kosten sollte, das ich für meinem Souverain und E. *Königl. Hoheit* zur Entdeckung diesser Anschläge gerne aufopferte.«

[3] A nádor utasítása a következőképp hangzik: »Ich bitte sie heute früch noch einmal, jedoch mit der gestrigen Behutsamkeit sich um unseren Advocaten zu erkundigen, und wenn er hier ist, ihn noch heute früh zu vernehmen, und das Resultat mir baldigst zuschicken, welches mir heute zu haben sehr lieb wäre. Sie können ihm sagen, dass da er selbst erkennt hat ein Mitschuldiger zu seyn, ihm allein seyn aufrichtiges Geständnis alles desjenes was er weis, und besonders die Benennung jener Personen die Mitver-

N⁰ 8. Wird reassumirt die Untersuchungs Akten wegen den berüchtigten Litteris ad Imperatorem die Hof-Rath Borros hier vorgenommen hat. De dato 3. Apr. 1794.[1]

Votum. Da aus selben keine besondere Data vorkommen, und Einer sich auf den Anderen berufet, auch meist dabei Leute selbe gehabt, die sie blos ohne weiteren Gebrauch aus Curiosität gelesen, übrigens aber nichts solches kennt, was auf die Gegenwärtigen Umstände einen besonderen Einfluss hätte, sind diese Akten lediglich zu hinterlegen. So wie es auch mit den zwei bei dem Advokaten Bobics gefundenen Schriften: Manifestum Rakoczianum und Vexatio dat Intellectum, das er auf hiessortiges Ansuchen freiwillig aus einem Buche, wo mehrere Schriften zusammengebunden waren, herausgerissen, und hergegeben hat, zu geschehen haben wird.[2]

N⁰ 9. Der Magistrat der Stadt Karlstadt bittet, dass der pensionirte Hauptmann Anton Fribert, welcher bei den Advocaten Ignatz Istuanfy in Pest wohnet, unversehens visitirt, ihm alle Schriften weggenohmen und über die von ihm gesammelten und mit sich gebrachten Gelder durch das General Comando verführt werde.[3]

flochten sind, retten könne, widrigen falls aber er sicher sein könne, dass er der gerechten Strafe nicht entgehen werde, welch alles Sie ihm jedoch nur in ihren Nahmen sagen werden. Dann müssen Sie ihn gleich dahin bringen, dass er jenes, was er weis, bei Ihnen mit seiner Nahmens-Unterschrift zu Papier sezet, und ihn versichern, dass dieses ihm keineswegs schaden werde, da man kein Gebrauch davon machen werde, der ihm eine Gefahr von Seite der Mitschuldigen aussezen könne, und dieses das einzige Mittel zu seiner Rettung ist. Die schleunige und kluge Beendestelligung dieser Geschichte, welche von der grössten Wichtigkeit seyn kann, hängt nun blos von Ihnen ab, weswegen ich also nichts mehr beyzufügen brauche.« (Sk. fogalmazvány.: *U. o.* 7. sz.). — Az itt említett ügyvéd egyébként nyilván Tomanek Sándor volt, aki azután írásban elmondta, hogyan próbálta őt Szolártsik megnyerni a titkos szervezkedésnek. Beadványa közölve: H. k. *Iratok* 8. sz. Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 5. (A nádor talán utólag számozta iratait, s így került Tomanek jelentése, tévedésből, két számmal előbbre.).

[1] Boross Lajos kancelláriai tanácsos, a nádor irodaigazgatója. — A vizsgálat aktái: O. L. Vert. A. 36. fasc. 8. sz. V. ö. Benda K., V. ö. *Martinovics nyílt levele. Századok*, 84 (1950) 258. s. köv. l. és I. k.

[1] Bóbics János ügyvédnél, a lakásán tartott házkutatás alkalmával, egy nagyalakú füzetet találtak, melybe régi oklevelek, röpiratok stb. szövegét másolta le. A vizsgálóbizottság különösen gyanusnak találta, hogy II. Rákóczi Ferenc »Recrudescunt vulnera. . .« kezdetű kiáltványát és a »Vexatio dat Intellectum« című 1764-ben, az országgyűlés folyamán megjelent röpiratot lemásolta. (Ez utóbbi a királyi hatalom lengyel példára való nullifikálása révén szuverén hatalommá akarja tenni a nemességet az országban. Részletes ismertetése: Concha Győző, A »*Vexatio dat Intellectum*« *című röpirat 1765-ből. Századok*, XIV. (1880) 590—597. l. — A röpiratot különben 1765 febr. 18.-án Pozsony főterén Mária Terézia királynő rendeletére nyilvánosan elégették. V. ö. O. L. M. Kanc. Hungarica Pálffyana 26. fasc. 62. sz. és 33. fasc. 51. sz.). A füzetből hitépett másolatok: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 8. sz. P mellékl.

[3] Károlyváros polgársága még 1791-ben följelentette Kovachich János bírót és a városi magisztrátus több tagját, s hűtlen pénzkezeléssel vádolta őket. Lipót király Pászthory Imrét, a horvát-szlavon báni Tábla elnökét küldte ki vizsgálóbiztosul. A vizsgálat éveken át húzódott, mert hol egyik, hol másik fél jött újabb meg újabb beadványokkal. A polgárság részéről egyik ágens Friberth Antal, a Siskovics gyalogezred ny. kapitánya volt, (itt említett beadványát nem találtam meg), ezért a vádlottak megpróbáltak vele szemben vádlóként fellépni, s azt állították, hogy személyes ellenfeleik lepénzelték őt. — Az ügyben különben 1795 január 26.-án hozta meg az uralkodó Pászthory jelentése alapján a végső döntést: Kovachichot ártatlannak találták, de a magisztrátus több tagját elbocsátották állásából. (O. L. Helyttan. Civitatensia 1792, fons 7, pos. 5.; fons 15, pos. 114, 189, 236, 352; fons 45, pos. 1, 3, 4; 1793: fons 113.

Votum. Bei diesem Falle kommen verschiedene Umstände vor, welche das Gesuch der Stadt ohnmöglich machen.

1-tens hat Friberth im Namen der Bürger von Carlstadt die Klagen gegen den Magistrat eingegeben und selben vor sehr grossen Ungerechtigkeiten und Malwersationen beschuldiget.

2-tens hat er diese Klagen bei Hofe vorgebracht und mithin ist es natürlich, dass der Magistrat gegen ihn aufgebracht sei.

3-tens klagt ihn selbe von Aufhezung der Bürgerschaft an, und dass er sich von selbem habe zahlen lassen um ihren Advokaten zu machen. Dieses mus erst aus den Comissional Akten der Paszthoryschen Untersuchung erscheinen, ob nicht vielleicht die Klagen der Bürger gegründet waren, und dann könnte er ohnehin nicht gestrafet werden.

4-tens. Habe die ihm durch den Advokaten Tomanek gemachte Anzeige gegen den Szolarczek treulich nach Hofe angezeigt,[1] welches doch für ihn spricht und beweiset, dass er nicht der schlechtdenkende Mensch sei, für den ihn die Stadt angeben will.

Bis Erwägung also sämmtlichen Umstände, da besonders die Stadt keine genugsame Beweise ihrer Angabe vorzeiget, keine Gründe, die ihr Gesuch unterstützen und zu einem gewaltigen Verfahren Anlass geben können, aufführte, so ist gegenwärtiger Bericht um nicht unnöthige Schreiberei zu verursachen unbeantwortet den Akten beizulegen, da ohnehin mittels Hofdekret befehlen worden, die Carlstädter Bürger wegen ihren Rekursen nicht zu beunruhigen.

N⁰ 10. Graf Saurau zeiget an, dass sich Bacsanyi dem neuerlichen Vernehmen nach in Pressburg aufhalten solle.[2] De *dato* 22. Aug.

Votum. Da dieses keine bewährte sichere Nachricht ist, so können auch keine Verfügungen getrofen werden, mithin ist dieses Schreiben den Akten beizulegen.

N⁰ 11. Der hungarische Komediant Sehy hat mittelst des Gr. Eszterhazy einen Theil des berüchtigten Catechismus auf hungarischer Sprache unterbracht.[3] Expedirt den 26. Aug.

Votum. Dem Hof-Rath Boros aufzutragen, den Sehy am 25. in der Frühe zu sich kommen zu lassen und ihm gehöriger massen nach der beiliegenden Schrift zu verhören, un dann sogleich sein schriftliches Geständniss zu unterlegen.[4]

pos. 1, 2, 4, 6, 8, 10 ; 1974 : fons 121, pos. 4 ; 1795 : fons 100, pos. 2—4 ; — Helyttan. Litt. Polit. 1795, fons 16. pos. 223 ; O. L. M. Kanc. főleg 1795 : 343, 3387. sz.). — Károlyváros magisztrátusa egyébként az uralkodónál is följelentette Friberthet. (*U. o.* 10661/1794 sz.). — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 31.

[1] Tomanek Sándor ügyvéd nevében a Szolártsik elleni följelentést Friberth továbbította. Ld. II. k. *Iratok* 8. sz. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 5.

[2] Saurau levele : *U. o.* 10. sz. ; fogalmazványa : Verw. A. 6. karton, Pergen-A. X/A3—H 120—127.

[3] A Sehytől átadott káté Az Ember és a Polgár Kátéjának Szentmarjaytól készített magyar fordítása volt. V. ö. I. k. és Benda K., *A magyar jakobinusok kátéja. Irodtört.* 1951. III. 103. s köv. l.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 16.

N⁰ 12. S. M. überschiken eine Nota des Gr. Saurau, welche eine anonymische Anzeige über Oberungarn, worinn in Caschau Gr. Török *Ober Studien Director*[1] Professor Este, Tichy und Vuchetich,[2] dann Doctor Jucker[?], Kaufmann Irid[?] und Franz Kazinczy, im Zempl*iner* Com*i*tat Paul Szirmay *von* Losoncz[3], Melchior Szulovszky, Michl Staray,[4] Andreas Kazinczky[5], in Szatm*arer* Comitat Franz Cseh *Substituirter Vice Gespann*, Gaspar *Ober Notair* genennet werden, dann ein Schreib*en* des Majors Avesani[6] unterlegt mit der Meinung, d*a*ss da die Aufgeführten Umstände bedenklich sind, der Major allenfals nach seinem Wunsche näheren Aufschlüsse halber nach Wien komm*en* zu lassen und überhaupt ernstliche Mass Regeln zu trefen wären. Endlich zeiget er an, d*a*ss was den Bacsányi betrift, er selben, da sehr bedenkliche Inzicht*en* geg*en* ihn vorkomm*en*, überfallen und seine Schriften untersuchen, ihn auch weiters nach Umständen behandeln lassen werde.[7]

Votum. A. u. Nota an S. M.[8]

[1] Gr. Török Lajos, a kassai tankerület főigazgatója (ld. II. k.).

[2] A kassai akadémia három itt említett tanára: 1. D'Este Viktor, a természettan és a mezei gazdaság professzora. Tagja volt a kassai »Az égő bokorhoz« szabadkőműves páholynak. (*Abafi*, 302. l.) — 2. Tichy István (1760?—?) a mathematika tanára. Schröff kassai polgár, Tántsits Ignác perében elhangzott vallomása szerint: »vallástalan, szabadgondolkodó és így is szokott beszélni.« (O. L. Vertr. A. 43. fasc. Tántsits periratai 8. sz. mellékl.). Főmunkája a névtelenül megjelent *Philosophische Bemerkungen über das Studienwesen in Ungarn.* Kassa, 1792 — melyben a sajtószabadságért is síkra száll. — Fenti főljelentés alapján Tichy ellen vizsgálatot rendeltek el, melynek eredményeként 1795 végén nyugalmazták. (Könyvére: *Ballagi*, 761. l. és *Szinnyei*, XIV. 164. h. Ez utóbbi tévesen Ferencnek mondja. A vizsgálatra: *József nádor iratai*, I. Iratok 8. sz.; ld. még Szentpétery Imre, *A bölcsészettudományi kar története. A Pázmány P. Tudomány Egyetem története*, IV. Bp., 1935, 260. l.) — 3. Vuchetich Mátyás (1764—1824) 1791 óta a természeti, magán és közjog professzora, 1808-ban a pesti egyetemre került. (Életrajzát, munkáit ld. *Szinnyei*, XIV. 1355. h.).

[3] Szirmay Pál lázonyi (Zemplén m., — Losonc a nádor elírása) birtokos, akiről már korábban azt jelentették, hogy jakobinus eszméket vall s ezt jobbágyai közt is terjeszti. (Az uralkodó levele a nádorhoz, 1794 július 19: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 215. fol, és a nádor július 18.-i fölterjesztése: O. L. Privatbibl. 35. fasc. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 66, 67 és 692). A főljelentések alapján elrendelt vizsgálat után 1799-ben Szirmayt felségsértésért perbefogták, s a Hétszemélyes Tábla 2 évi börtönre ítélte, amit az uralkodó 1 évre mérsékelt. (A vizsgálatra és a perre ld. *József nádor iratai*, I. Iratok 86. sz.).

[4] Sztáray Mihály gr., korábban Szabolcs megye főispánja. Közismert volt franciabarát és klérusellenes felfogása. (V. ö. II. k.).

[5] Kazinczy András (1738—1804) berettői (Zemplén m.) birtokos, 1790-ben és 1796-ban Zemplén m. országgyűlési követe. (Életrajza: Kazinczy Béla, *A Kazinczy családnak II. korszakáról.* Debrecen, 1910. 77—79. l.). A Zemplén megyében — részben éppen ennek a főljelentésnek alapján — tartott nagy vizsgálat nemcsak megerősítette Kazinczyról az itt közöltet, de még ki is egészítette. Kiderült, hogy többször vallásellenes kijelentéseket tett, s hogy a megyegyűlésen élesen tiltakozott Hajnóczyék elfogatása ellen. Több tanú szerint igen jó barátságban volt a perbefogott Szulyovszkyval, s együttes befolyásuk igen nagy volt Br. Orczy József főispánra. Szulyovszky a börtönében őt meglátogató Kazinczynak meg is mondta volna: csak neki, Szulyovszkynak köszönheti, hogy nincs lecsukva. Rábizonyítani azonban mindezt nem lehetett Kazinczyra, így 1797-ben főlmentették az ellene emelt vádak alól. (*József nádor iratai*, I. Iratok 46. és 86. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 692.). 1800-ban kir. tanácsosi címet kapott *József nádor iratai.* Iratok 126. sz.).

[6] D'Avesani, a Zemplénben állomásozó Mészáros-ulánusezred őrnagya, 1794 tavaszán és nyarán több bizalmas jelentést küldött Bécsbe, amelyekben többnyire hallomásból vett híreket közölt a zempléni állapotokról s egyes megyebeli nemesek forradalmi gondolkodásáról. V. ö. *József nádor iratai.* I. Iratok 46. sz.

[7] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 66.

[8] Közölve: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 143. sz. D'Avesani Bécsbe főlrendelését főlöslegesnek tartja; már előző jelentéseinél is bebizonyosodott; hajlamos rá, hogy

[*26. August*]

N° 13. Stephan Besán substituirter Vice-Gespann des Veszprémer Komitats berichtet, dass den 25. August bei der Nacht 2 Reisende nach Veszprim gekommen, und auf dem Postamte um nach Ofen reisen zu können Pferde wechseln wollten. Da indess der Expeditor nach den bestehenden Vorschriften einen Pass oder andern Ausweis von ihnen verlangte, so konnten sie nichts aufzeigen, sondern versicherten, Bediente des Gr. Battyani zu seyn, und deswegen wurden ihnen als verdächtigen Personen die Pferde verweigert, wornach sie in das Wirtshaus giengen. Der Post Expeditor nahm die Wache mit sich und fragte sie dann um ihren Nahmen und Charakter, auf welches einer derselben, nämlich Graf Jakob Sigray, Beisitzer der Güntzer Districtualtafel, heimlich aus dem Wirthause entwischte, sein Bedienter aber gefangen und der Komitats-Gerichtsbarkeit übergeben wurde. Nachdem aber obbesagter Graf die ganze Nacht in den endlegensten Gegenden des Orts wachender zugebracht, so gieng er mit Anbruch des Tages in das Franziskaner Kloster, wo er seinen Namen und Karakter entdekte, und zur Ursach seiner Flucht angab, dass da er aus dem Grunde, dass er mit dem neuerdings entdekten Verschwőrung in Pest einverstanden war, aber selbe seines Orts zu entdeken unterlassen hatte, von dem Militär aufgesucht worden, er seine Verhaftnehmung durch die Flucht vermeiden habe, und nun um einen Salvum Conductum bitte. Die Franziskaner nun berichteten diese ganze Sache in Abwesenheit des ordinairen Vice-Gespann dem Berichtleger, aus Eifer für die gute Sache. Selber gieng nun in Person zu dem Grafen und fragte ihn selber um die Ursache seiner Verbergung und Flucht, worauf er das obgesagte widerholte, und sagte dass er sich nur an dem schuldig finde, dass ihm die schon gedachte Verschwörung bekannt gewesen sei, und er sie nicht entdekt habe, und er wäre im Sinn gewesen gerade nach Ofen zu kommen um sich Sr. Königl. Hoheit zu Füssen zu legen. In diesen Umständen nun, um seinen Amtspflichten genug zu thun, adrerseits aber die Beschimpfung des Gfen zu vermeiden, hat ihm Berichtleger in Komitatshause festgesezt und unterlegt den ganzen Fall der höheren Entscheidung, was weiters mit dem obgedachten Graf zu thun sei. De *dato* 25. Aug.[1]

Votum. Vor allem wird der kommandirende General um einen verlässlichen Ofizier gebeten.[2]

Dem Substituirten Vicegespann zu erwiedern, er habe ganz recht gethan den Gr. Sigray festzusetzen, und solle dem Unterbringer des gegenwärtigen Schreiben den Grafen sogleich ausliefern.[3]

Dem Hauptmann Fekete vom Jellachich ist dieses an Vice-Gespann gerichtete Schreiben, sowohl als jenes des Martinovics an Gr. Sigray[4] mitzugeben, mit der Weisung, dass er nach Veszprim gehen den Gefan-

rémeket lásson. Javasolja: bizzák meg az őrnagyot, hogy ezentúl is szorgalmasan figyeljen mindenre, s szervezze be maga mellé néhány megbízható ezredtársát is. Jelentéseit pedig ezentúl őhozzá, a nádorhoz küldje.). V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 306.

[1] Az alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 13. sz. — V. ö. II. k. 124. l.

[2] A Br. Baco Vince lovassági tábornokhoz írt átirat sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 13. sz.

[3] A Bésán alispánhoz írt levél sk. fogalmazványa: *u. o.*

[4] Nyilván Martinovicsnak aug. 16.-án kelt levele, melyben felszólítja a titkos társaságok igazgatóit, hogy mivel a rendőrség már amúgy is mindent tud, kövessék az ő példáját és valljanak be mindent. V. ö. II. k. 61—62. l.

genen ohne Aufsehen von dem Vice-Gespann übernehmen, ihn sogleich nach Vien führen, und ihn dann dem Gr. Saurau überliefern solle, zu Veszprim aber ja keine Erwähnung mache, dass er nach Vien zu führen sei.

N° 14. Stephan Besán substituirter Vice-Gespann des Veszprimer Komitats meldet in Folge seiner Gemachten Vorstellung, dass nachdem er alle Sachen des Gr. Sigray untersuchet habe, er unter denselben keine Schriften oder andere Gegenstände, die auf seine Verhaftnehmung und sein Verbrechen einen Bezug haben könnten, gefunden habe.[1] De *dato* 25. Aug.

Votum. Dient zur Wissenschaft.

[*27. August*]

N° 15. Der Pester Komitat unterlegt die nach Hofe in Betreff der 3 Eingefangenen und nach Wien geschickten Verbrecher gemachte Vorstellung, und bittet um Unterstüzung derselben bei Sr. M., da die Gesetze verlezt, die Mitbürger aus dem Königreich geführt und die Sicherheit der Personen schwer angetastet worden ist.[2]

Votum. Da die Gründe des Komitats nicht bestehen, und es völlig unrecht daran ist, dass die Gesetze die Verhaftnehmung und Abschickung einiger zu konfrontirenden Verbrecher nach Wien verbiethen, andrerseits aber nicht zu zweifeln ist, dass S. M. den Komitat zu Recht weisen wird, so ist gegenwärtige Vorstellung lediglich den Akten beizulegen.

[*28. August*]

N° 16. Hof-Rath Boros überreichet das Constitut des Comoedianten Sehy, der selbes eigenhändig geschrieben und unterfertigt hat. De *dato* 28. Aug.[3]

Votum. Dem Hof-Rath Boros mit dem Auftrage zurückzustellen, dass da sich Sehy in seiner Aussage auf einem Juratum der Königl. Tafel, Namens Erdélyi, berufet, der ihn den Katechismus gegeben haben solle, er diesen zu sich rufen und ihn auf die nämliche Art vernehmen soll.[4]

Da es auch geschehen könnte, dass in der Zeit gegen andere Personen starke Innzichten herauskämen, so wird dem Hof-Rath Boros aufgetragen, unter den Schriften der drei nach Wien geschickten Verbrecher[5] alle anzügliche auf gegenwärtigen Falle Bezug habende Briefe und Schriften auszusuchen, und zum etwaigen Gebrauch zu unterlegen

[1] Bésán jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 14. sz.
[2] Pest megye fölterjesztése közölve: II. k. *Iratok* 9/a sz.
[3] Ld. II. k. 670. s köv. l.
[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N° 18.
[5] T. i. Hajnóczy, Laczkovics és Szentmarjay.

N⁰ 17. Der Veszprimer Komitat stellet vor, dass ein allgemeines Gerede sei, als ob Gr. Sigray, vom dessen Gerichtsbarkeit abgenommen und durch das Militair nach Wien geführt werden solle. Obschon dieses Gerede noch nicht sicher ist, und da die Ueberlieferung des Gfen von vielen übel ausgelegt werden könnte, so bittet das Komitat, damit die ganze Sache den gesezmässigen Weg behandlt werde, da es das Verbrechen zu verabscheuen sich erklärt. Es führt an, dass nach dem 56. Art. 1791. die ordinarii judices auch in diesem Falle zu sprechen haben. Es betheuert dem König treu zu seyn, das Verbrechen zu verabscheuen, welches es durch die getrofene Veranstaltungen, besonders dass niemand Verdächtiger in Komitate reisen darfe, und durch die sich gegebene Mühe die Mitverschwornen zu endeken zu beweisen suchet. Nur bitten sie, dass sowohl der Gf. Sigray als die andere darin verwikelten Mitverschworne nicht ausser Land geurtheilet, und den übelgesinnten daraus eine Gelegenheit neue Unruhen anzufangen gegeben werde, als ob die Geseze verlezt würden, wodurch auch das Komitat in ein übles Licht gesezt werden würde; endlich bittet es, dass die gehörigen Befehle ertheilet werden mögen, das obgedachten Grafen[!] nach Ofen kommen könne alle Umstände der ganzenSache zu entdeken.[1] De dato 22. Aug.[1]

Votum. Da aus dem Anfange dieser Vorstellung zu entnehmen ist, dass diese particular Congregation vor der Ankunft des Hauptmann Fekete gehalten worden, und auf den von ihm erhaltenen Befehl entweder der Vice-Gespann geantwortet, oder auch im nicht Ueberlieferungsfalle der Hauptmann den Bericht erstattet hätte, so ist diese übrigens sehr mässige Vorstellung, welche blos aus dem Irrthum, dass Gr. Sigray zur Verurtheilung hinausgesendet werde, herrührt, indess ad notam zu nehmen.

[*29. August*]

N⁰ 18. Hof-Rath Borros unterlegt die Aussage des Jurati der K. Tafel Erdélyi über das von ihm dem Sehy gegebene Katechism.[2] De dato 29. Aug.

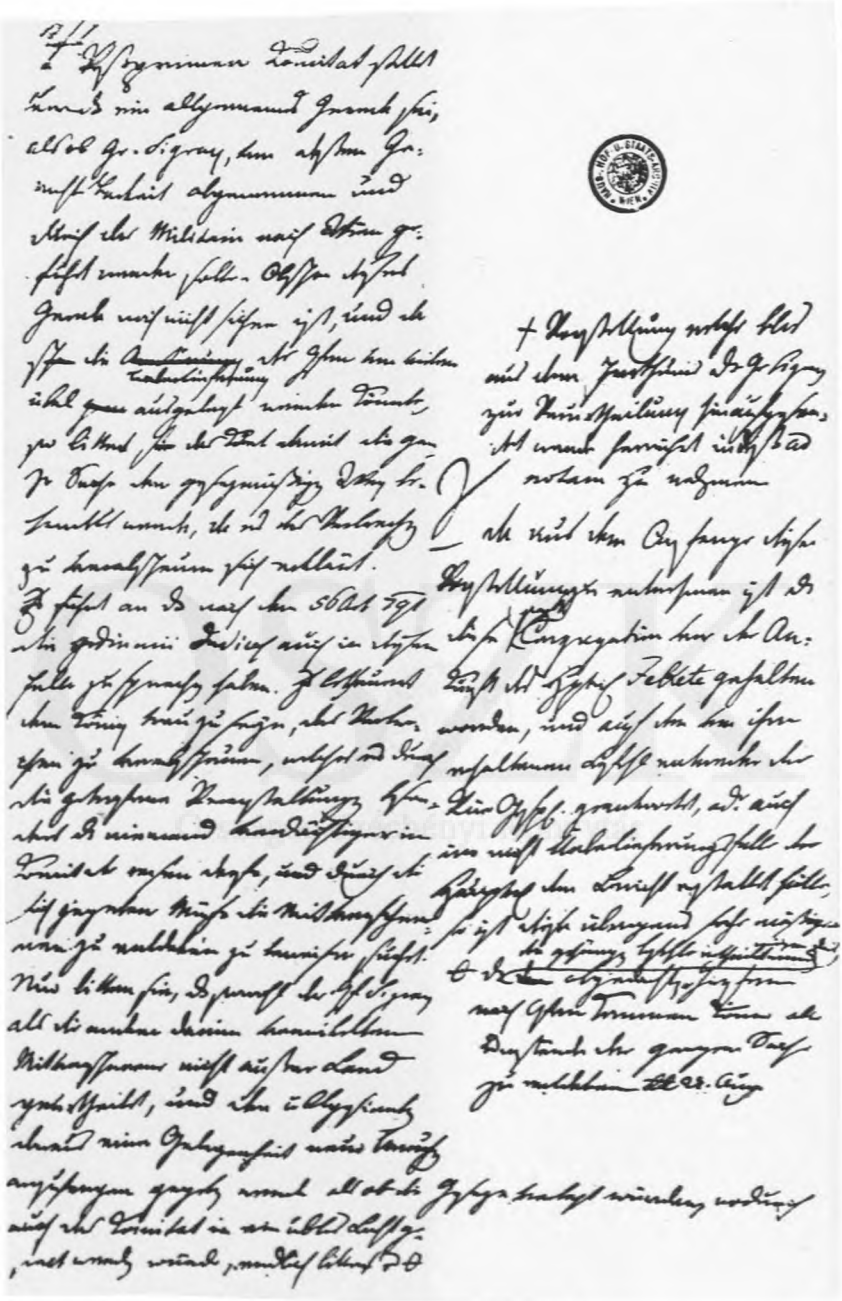
Votum. Da sich Erdélyi auf einen zu Pest wohnenden Griechen, Namens Angelaky, berufet, so wird dem Hof-Rath Boros aufgetragen werden, selben auf die nämliche Art zu vernehmen,[3] das Sehysche und Erdélyische Konstitut aber sind indess bis auf weiteren Gebrauch aufzubewahren.

[*30. August*]

N⁰ 19. [Uralkodói elhatározás a N⁰ 5 alatti fölterjesztéssel kapcsolatban: elrendeli Szolártsik elfogatását.[4]] Herabgelangt den 30. Aug.

Votum. In Gemässheit dieser a. h. Verordnung werden ohne Verzug dem Pester Stadt-Hauptmann Vitmaeser die gehörige Befehle gegeben, auch dem General der Cavallerie Barco geschrieben werden, damit sogleich Szolárcsek noch diese Nacht unter sicheren Geleit nach Wien

[1] A megye felirata: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 17. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 13. és II. k. 124. l.
[2] Ld. II. k. 649. l. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 16.
[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 21.
[4] Ld. II. k. 75. l. — Az uralkodói rezolució közölve: *Sándor Lipót iratai*, 717. l.

Részlet a nádor jegyzőkönyvéből
(ld. 32. l. N° 17)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

gebracht werde, wenn selber in Pest ist, welches sowohl als seine Wohnung obbesagter Stadthauptmann zu erfragen haben wird. Dem Advokaten Tomanek wird bei Gelegenheit die a. h. Zufriedenheit bekannt gemacht werden. Uebrigens wird diese a. h. Entschliessung zur genauesten Nachachtung und Richtschnur genommen.[1]

N⁰ 20. Der substituirte Vice-Gespann des Eisenburger Komitats Anton Vajda berichtet, dass nachdem Graf Sigray vernommen hatte, dass ein Ofizier ihn auf hierortigen Befehl aufgesucht hatte um ihm ein Schreiben zu übergeben, selber in das Ort Füzes sich begeben habe, und von dort gerade auf einem Bauern-Wagen nach Vasvár gefahren, dort aber ein Postkalesch genommen, und gegen Ofen in der Absicht gereiset sei, die diessortigen Befehl zu vernehmen. Er Vice-Gespann habe gleich die gehörige Untersuchung gemacht, woraus zwar erhellet, dass er gegen Ofen gereiset sei, da es aber möglich wäre, dass er diese Absicht verändert und vielleicht etwas anderes im Sinne gehabt hätte, so fragt sich Berichtläger an, was er auf dem Fall zu thun habe, wenn ogbedachter Graf etwa wieder in das Komitat zurückkommen und sich dorten aufhalten solle.[2]

Votum. Da Gr. Sigray bereits in Vien eingelangt ist, so ist, um weder sich noch den Berichtleger ohne Noth zu kompromittiren, diese Anfrage lediglich den Akten beizulegen und dergestalt unbeantwortet zu belassen.

N⁰ 21. Hof-Rath Borros berichtet, dass der Griech Angelaky, auf welchen sich der Juratus Erdélyi berufen hatte, bereits seit einem Jahre gestorben sei, und fragt sich an, was weiters zu verfügen sei. De dato 30. Aug.

Votum. Zu erwiedern, er soll den Erdélyi über diesen Umstand neuerdings constituiren und das Befundene baldigst berichten.[3]

N⁰ 22. Der substituirte Vice-Gespann des Eisenburger Komitats Vajda berichtet auf hierortigen Befehl, dass er sogleich die Buchdrukerei in Stein am Anger wisitiret, und sowohl daselbst als in dem Wohnung des Verlegers alle Bücher durchsuchet, dennoch aber das schädliche Homo Hominibus betitelte Buch nicht gefunden habe ; auch sei ihm durch den Buchdruker erklärt worden, dass ihm von diesem Buche gar nichts bekannt sei, noch weniger aber er selbes gedrukt habe, er werde sich aber alle Mühe geben und besorgen, dass auf dem Fall, als die Schrift zu ihm gebracht werden würde um gedruckt zu werden, er selbe annehmen und sie sogleich dem Berichtleger übergeben werde, damit selbe baldigst anhergeschickt werde.[4]

Votum. Dient zur Wissenschaft und wird bei Gelegenheit dem Gr. Saurau zu bedeuten seyn.[5] Aus diesem und dem andren Bericht ist der Eifer und gute Villen des Berichtslegers klar zu ersehen, das man Gelegenheitlich wird benützen können.

[1] A Barcohoz írt utasítás sk. fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 19. sz. — Wittmesser Mátyás Tóbiás (1747—1806) 1790 óta Pest város kapitánya. (V. ö. Schmall Lajos, *Adalékok Bp. székes főváros történetéhez.* Bp. 1899. I. 244. és 323. l.)

[2] Vajda alispán aug. 28.-án kelt jelentése : *U. o.* 20. sz. — Az előzményekre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 1.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 18 és 26.

[4] Vajda alispán aug. 22.-én kelt jelentése : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 22. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 3.

[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 29.

[*31. August*]

N⁰ 23. Gr. Saurau berichtet, dass Gr. Sigray richtig angekommen sei und sogleich werde examiniret werden, und dass aus den Aussagen der 3 oben verhafteten fast durchgehends das Nämliche herauskomme, was Martinovits ausgesagt. Uebrigens werde er aber mein ihm erlassene Schreiben, sobald er die Materialien beisammen haben wird, beantworten.[1]

Votum. Ist diese verheissene Antwort zu gewärtigen, in dem der Inhalt des gegenwärtigen Schreibens blos zur Wissenschaft dienen kann.

N⁰ 24. Bischof Konde überbringt den Catechismum Reformatorum. Er hat selben von einem Geistlichen bekommen dem er sub sigillo confessionis und gegen Zurückstellung eingehändiget worden, und hat ihn eigenhändig zu dem Ende abgeschrieben, damit wenn er noch nicht vorhanden und bekannt wäre, er zu a. h. Wissenschaft gelange, bittet aber, wenn ein Gebrauch davon gemacht werden sollte, ihn bevor abschreiben, und das Originale verbrennen zu lassen, damit nicht seine eigene Handschrift zum Vorschein komme. De *dato* 31. Aug.[2]

Votum. Da dieser Verderbliche Catechismus schon bereits unter den Schriften des Haynoczy gefunden und nach Vien geschicket worden, so ist es nicht nothwendig diesen hinaufzuschicken, sondern er wird hier aufbewahrt werden, um seiner Zeit den gehörigen Gebrauch, jedoch ohne den *Bischof* Konde zu kompromittiren, machen zu können.

N⁰ 25. Michael Zombory, Assessor der Debreziner Districtual Tafel, schickt eine in dasiger Gegend herausgekommene schmähvolle und aufrührerische Ode ein, berichtet auch, dass die Rückstände in der Contribution beim Biharer Komitat über 180 tausend *Florenos* betragen, und sogar die Orts-Obrigkeiten eingekommen sind, dass sie die Contribution nicht zahlen können, wo es doch bekannt ist, dass 6 oder 7 Bewohner eines der beträchtlichen Dörfer allein die ganze Contribution zahlen können, welches alles den in den Gegenden herrschenden üblen Geist zeige. Nur bittet er, dass diese Nachrichten, hauptsächlich aber seine Nahme, da er sonst für seine Person nicht sicher wäre, geheim bleiben möchte.[3]

Votum. Dieses Schreiben, welches Wort für wort mit jenem was *Staats*-Rath Izdenczy Sr. M. unterlegt hat,[4] ja sogar in der Schrift übereinkommet, ist um so mehr den Akten beizulegen, als dem sicheren Vernehmen zufolge der berichtigte Haynoczy sich zum Verfasser dieser Ode bekannt haben soll.[5]

[*1. September*]

N⁰ 26. *Hof-Rath* Boros unterlegt das fortgesezte Konstitut des Juraten Erdelyi und des Komedianten Sehy, wornach ersterer beharrt den Catechismum

[1] Saurau jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 23. sz.

[2] A kézirat: O L. Vertr. A. 36. fasc. 24. sz. — V. ö. I. k. és Benda K., *A magyar jakobinusok kátéja. Irodtört.* 1951. III. 103. s köv. l. — Kondé Miklós püspökre ld. II. k.

[3] Zombori jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 25. sz. — A nádor válaszára ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 54.

[4] T. i. a Marseillaise magyar és latin fordítása. Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 4.

[5] Ez tévedés, a Marseillaiset Versegi fordította le. V. ö. I. k. — V. ö. még *Jegyzőkönyv* N⁰ 53.

von Angelaky erhalten zu haben ; er erinnere sich nicht an die Zeit und wisse nicht, ob noch derlei Schriften sind, er habe diese Schrift ehe noch anzeigen wollen, allein da er keine bekannte habe, so habe er es nicht gethan, welches er sehr bedaure. *Praesentirt* 1. Sept.

Votum. Sowohl das Sehysche als Erdelysche Konstitut, wie auch der bei ersteren gefundene Catechismus sind in dessen ad acta zu nehmen, bis etwa eine weitere Nothwendigkeit derselb*en* vorkomm*en* wird. [Utólag vörös ceruzával ráírva] Ist dem Ca*us*arum Dire*c*tor übergeb*en* word*en*.

N⁰ 27. Der Stadthauptmann von Pest meldet, dass Szolarczek gefangen und nacher Wien ohne Aufsehen geführt worden sey, und übergibt alle seine Schriften. 31. Aug.

Votum. Bei Durchsuchung seiner Schrift*en* ist nichts erhebliches befund*en* worden, bis auf ein an ihm addressirten Zeddl, woraus zu schliessen ist, d*a*ss er seine Schrift*en* entweder vernichtet oder an ein sichres Ort gebracht habe. Die gefundenen Schrift*en* werden hier aufbewahrt, im übrig*en* aber Sr. M. eine unt*erthänigste* Bericht darüber erstattet werden[1]

[*3. September*]

N⁰ 28. S. M. überschicken eine Nota vom Gr. Saurau de d*ato* 28. Aug. über das Geständniss des Laczkovits, Hainoczy und Szt. Mariay, zur Vergutachtung.

Votum. Unt*erthänigste* Nota an S. M.[2]

N⁰ 29. Graf Saurau bedeutet, d*a*ss die drei Verhafteten, Laczkovitz, Szent-Marjay und Hainoczy nicht nur eingestand*en* haben von dem Martinovich zu Directoren der beiden geheimen Gessellschaften aufgestellt werd*en* zu seyn, sondern auch diejenigen Person*en* nahmhaft gemacht haben, welche sie als Mitglieder aufgenommen haben. Laczkovicz hat den Johann Slawy aufge-

[1] Jelentése a N⁰ 28 alatti jegyzékben történt meg.

[2] Saurau jegyzékében Laczkovics, Hajnóczy és Szentmarjay vallomásait (ld. II.k. *Iratok* 10., 11., 12.sz. — v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 29.) ismertette, és annak a véleményének adott kifejezést, hogy miután a vádlottak bűnössége kiderült, a további kihallgatásokat, letartóztatásokat most már a rendes bíróságra kellene bízni. A nádor szept. 3.-i fölterjesztésében ezzel kapcsolatban a következőket írta az uralkodónak : »Meines ohnmaasgebigsten Anführhaltens bin ich [. . .] mit der Hofkommission vollkommen einverstanden, und glaube auch, dass wenn die verhafteten gehörig konfrontiret und untersuchet seyn werden, selbe anher zu schicken wären, und der Königl. Tafel zur Aburtheilung überliefert werden dürften ; da sie nothwendigerweise hier nochmals werden untersuchet werden, und ihre Mitschuldige werden entdeken müssen, so wird es hier immer an der Zeit seyn, dieselben zu arretiren und ebenfalls dem Gerichte zu überliefern, wo dann kein Aufsehen zu befürchten ist ; ja wenn es geschehen sollte, dass einige mitverflochtene auf die ihnen bevorstehende Gefahr entwischen sollten, so ist gar kein Zweifel, dass auf Verlangen der Königl. Tafel die Komitate selbe aufhalten und überliefern werden. Da nun aber bis Ende des gegenwärtigen Monates der gerichtliche Termin aufhöret, und vermöge den Gesetzen die Sitzungen erst wieder bis halben Novembris beginnen, so wäre sehr zu wünschen, dass damit dieser Prozess nicht in die Länge gezogen werde, die Untersuchung in Wien baldigst zu Stande gebracht, und die Verhafteten dann hieher gebracht werden dürften.« A továbbiakban javaslatot tesz a kibocsátandó legfelsőbb rendeletre vonatkozóan. (Sk. eredeti : O. L. Privatbibl. 35. fasc. 195—198. fol.). Sk. fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 28. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 307 és 46.

nommen; Haynoczy den *königl.* Fiscal Ambrosi, 2. den Expauliner Ver4egi, 3. den Buchbeamten Szen,[1] 4. den Advocatan Szabo,[2] 5. den Gr. Sigray, 6. den Franz Abaffy, 7. den Secretair Szecsanaz, der sich aber geweigert haben soll sich damit zu befassen. Ambrosy hat den Doctor Marton; Versegy den Expauliner Mack, den Expraemontratenser Juhasz und den Buchdrucker Landerer, Szén den Cameralregistranten Neumüller, Szabo den Professor Fodor wiederaufgenommen. Szent Mariay hat den Verhovszky, Ignaz Tantsits, Gouverneur beim Gfen Sztaray, den Melchior Szulyovszky, den Juristen Hirgeist, die Advokaten Lukats und Eösz aufgenommen, und dem Sekretair beim Gfen Szapary Nahmens Pichler der Existenz dieser geheimen Gesellschaft anvertraut. Gr. Saurau fügt hinzu, *d*ass ob nun gleich diese Individuen eine genaue Aufmerksamkeit foderten, dennoch mit Arrestirung dieser Verführten noch zugewartet werde, weil es zu diesem Schritt immer Zeit seyn dürfte, wenn die anher überbrachte*n* Arrestante*n* zur förmlichen Aburtheilung des Kompetente*n* Richters wieder nach Ungarn zurückgeschickt seyn werden, und es sodann die Pflicht dieses leztern ist, die angegebenen Complices gleichfalls zur gehörige*n* Untersuchung zu ziehen.
Dann meldet er, *d*ass der Titel des zu Steinamanger gedruck verden sollende*n* Gedichtes von Homo Hominibus in jene*n* Frater Fratribus von dem Verfasser umgeändert worden sey[3]

Endlich bemerket er, *d*ass an der Habhaftwendung des Bacsany, der einer der gefährlichsten Menschen zu sein scheint, und die vorstellunge*n* verschiedener Comitaten über die Pressfreiheit, so wie Veschiedene revoluzionaire Gedichte verfasset und verbreitet, auch einen grossen Anhang in den Comitaten habe*n* soll, viel gelegen sei, und *d*ass sobald er von dem Resultate des mit dem Gr*a*fen Sigray bereits angefangenen Verhörs unterrichtet seyn wird, er nicht säumen wird es anhero zu berichten.

Votum. Zu erwiedern: man sey volkomme*n* verstanden, *d*ass die von den Inquisiten als Mitglieder der Gesellschaft angezeigte Person*en* indess nur zu beobachte*n* seyn, da auf dem Fall der Aburtheilung der Oberhäupter nothwendigerweise auch die Mitschuldige*n* werden untersuchet, mithin auch vielleicht im Verhaft genommen werden müssen. Aus dem auf a. h. Befehl verhafteten Szolarcsek werde man von den in Pest gehaltene*n* Zusamme*n*künfte*n* mehreres erfahren. In der Buchdruk*erei* von Stein am Anger sei ohnerachtet allen Fleiss in Durchsuchung derselben nichts gefunde*n*, jedoch die gehörige*n* Verfügunge*n* getrofen worden, *d*ass wenn etwa das Gedicht erst zum Druck hingebracht werden sollte, es gleich allhier überschickt werde. In Betref des Bacsány, der sich vor einige*n* Tagen noch in Wien befunden haben soll, sei es schwer etwas zu verfügen, bis es nicht zuverlässlich bekannt ist, wo er sich befinde, da er dann sogleich arretirt werde*n* wird.[4]

[1] Szén Antal.
[2] Szentjóbi Szabó László.
[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 3 és 22.
[4] Saurau aug. 30.-án kelt jegyzéke és a nádor válaszának sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 29. sz.

[*5. September*]

N⁰ 30. Graf Saurau fragt sich um die Umstände, die die Verhaftnehmung des Szolarcsek verursacht haben an, um sein Verhör einzuleiten. Auch meldet er vorläufig auf der sicheren Spur zu seyn, den Verfasser des jüngsthin erschienen*en* hung*arischen* aufrührerischen Gedicht[1] sowohl als denjenig*en* zu entdeken, welcher die Litteras ad Imperatorem und mehrere Pasquille zu Welt gebracht hat. Dann bemerkt er, d*a*ss Abaffy ein bőser Mann zu seyn scheine, und er nächstens ausführlicher darüber berichte*n* werde.[2]

Votum. Zu erwiedern, Szolarcsek sei auf die Aussage des Advo*kat*en Tomanek eingefangen worden ; darum dürfte er, da aus selber erhellet, d*a*ss er von dem ganzen Komplotte eine volkom*m*ene Kenntniss gehabt haben mus, nach dieser Aussage verhőrt werden, welche zu diesem Ende dem Gfen Saurau zu überschicke*n* ist : es wäre zu wünschen, wenn die Urheber der aufrührerischen Gedichte bekannt würden, auch dürfte über den Abaffy, der auch hier nicht in dem besten Rufe stehet, das meiste durch den Szorlarczek, der in seine*n* Diensten und zwar bei sei*nem* Sohn als Hofme*i*ster gestanden ist, erfahren werden, da er sich vermuthlich dessen gebraucht hab*en* wird.

[*6. September*]

N⁰ 31. Der Mag*ist*rat von Karlstadt berichtet entdeket zu haben, dass der Hauptm*ann* Fribert schon anno 1791 die Bürger um ihn Geld zu bringen und zu verführen gesucht hat, und bittet abermahls, dass mittels dem Gen*e*ral Comando diesem Menschen die Agentie der Bürger verbothen und zur Vergütung der den Bürgern verursachte*n* Auslagen gezwung*en* werde.

Votum. Geht indess ad acta, da ohnediess alle dieses von der Untersuchung des Paszthoryschen Elaborat [?] in betref der St*adt* Carlstadt abhang*en* mus.[3]

[*7. September*]

N⁰ 32. Gf. Saurau überschickt zur Einsicht einen von ihm erstatteten a. h resolvirten Vortrag, worinn er eingerathen hatte bei Gelegenheit des aufgesuchte*n* Malachovszky auf alle in Hungarn kommende und befindliche Fremde ein obachtsames Auge zu haben in formalibus :[4] »Bei diesem angezeig-

[1] A Marseillaise magyar fordítása.

[2] Saurau szept. 2.-i jegyzéke és a nádor válaszának fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 30. sz.

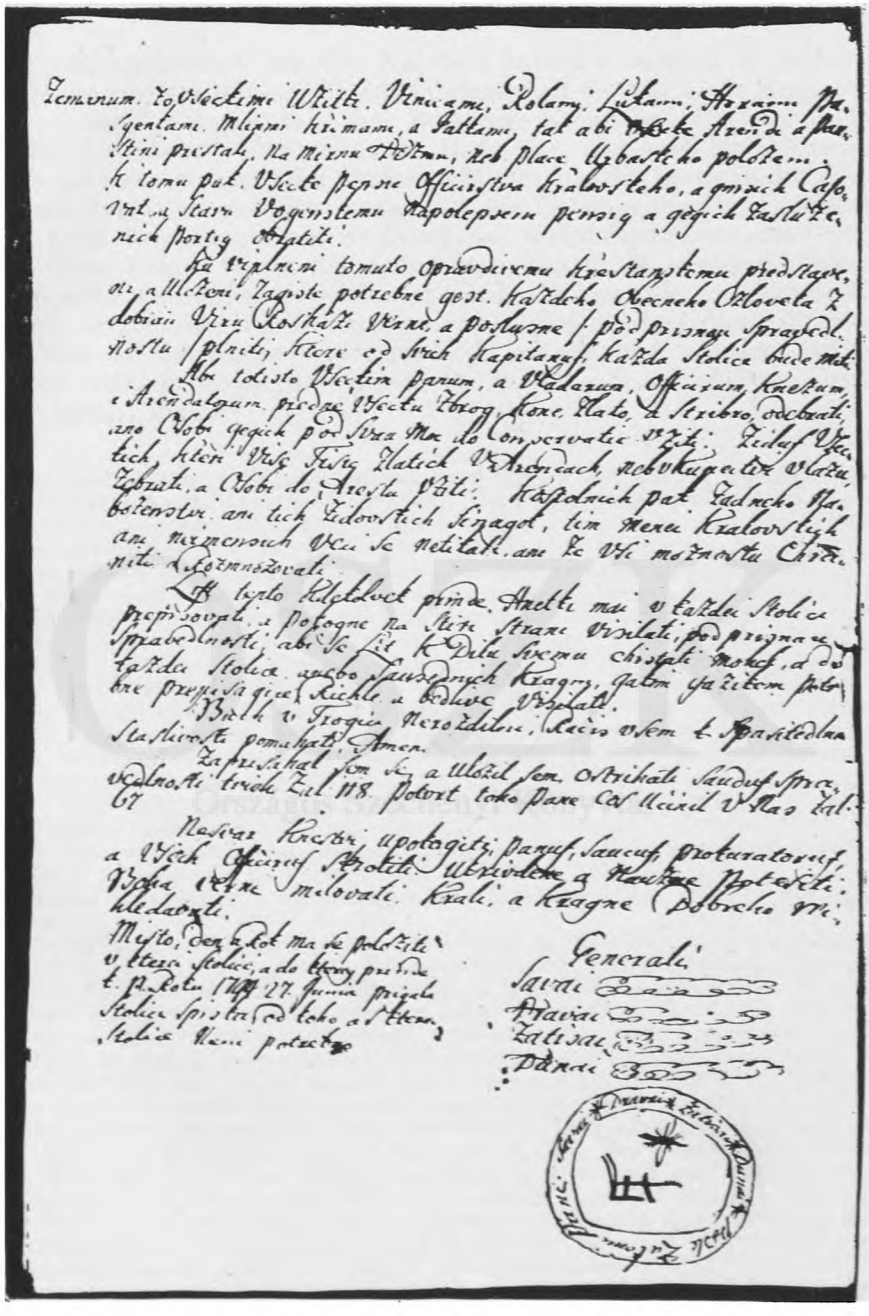
[3] Károlyváros magisztrátusának beadványa : *u. o.* 31. sz. — Az ügyre v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 9.

[4] A már említett D'Avesani őrnagy 1794 júliusában azt jelentette Zemplénből, hogy gr. Malachovszky galiciai birtokos Kosciuszko emisszáriusaként utazgat a Felvidéken és forradalomra tüzeli a magyarokat. Az azonnal elrendelt nyomozás azonban semmilyen eredményre nem vezetett. Elősző is kiderült, hogy több Malachovszky gróf van, s július 25.-én maga Saurau jelentette, hogy egyikőjük, akire pedig leginkább gyanakodtak, állandóan galiciai birtokán tartózkodott, most pedig éppen Bécsben van, ahonnan Olaszországba szeretne utazni. (*Sándor Lipót iratai.* 221. l. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 36.). — Egyébként a lengyelek Magyarország északi részét érintő forradalmi tevékenységére nem ez volt az első jelentés. Rakovszky István liptói alispán 1794 július 3.-án jelentette a Helytartótanácsnak, hogy a megye Szepessel szomszédos községeiben

ten Umstande erübriget nichts anders, als nach ihren Einrathen auf alle fremde im *Königreich* Hungarn ein strenges Augenmerk zu richten und ihr*en* verdekten Anschlägen nachzuspüren, welches sie hiemit zu veranlassen haben,« mit dem Ersuch*en*, d*a*ss da die Polizey keinen Einfluss im gedacht*en* Königreiche hat, die diessfälligen Maassnehmungen allein von der diessortigen Beurtheilung abhängen.

Votum. Nebst Rückanschluss des mitgeltheilt*en* a. h. re*solvirten* Vortrag zu erwiedern, d*a*ss sowohl an mich als an die Landesstelle wiederhohlte, auch neuerdings erhaltene a. h. Entschliessung*en* erflössen sind, vermöge denen nicht nur allein auf allen Fremden ein obachtsames Auge zu hab*en* ist, sondern auch alle jene, die ohne Pässe herum irren, od*er* zweifelhaft und verdächtig sind anzuhalten, und dann Sr. M. die Berichte

lengyel ügynököket láttak, sőt a csorbai evangélikus pap, Fornek József, egy általuk terjesztett röpiratot is elfogott, amelyet Rakovszky mellékelt jelentéséhez. Az erősen vallásos jellegű szlovák nyelvű (helyesírásában valóban lengyeles sajátosságokat feltüntető) röpirat »az Úr rendeléséből az egyszerű nép és a nemzet szávai, drávai, tiszántúli és dunai generálisai« nevében íródott, akik »vérüket és életüket felajánlották az Úr törvényéért és az egyszerű nép érdekéért.« »Krisztusban békésen elhunyt császárunk és királyunk II. József megbízásából« emelnek szót, szem előtt tartva a Szentírás szavait: »adjátok meg Istennek, ami az Istené és a császárnak, ami a császáré, békességet minden vallásnak, amely az élő Isten törvényei szerint szolgál.« A továbbiakban kifejti a röpirat, hogy »a papi rendnek teljes apostoli tisztelet, sőt illő bér adassék, épp így a hercegeknek, grófoknak, mágnásoknak és nemeseknek, városoknak és kisvárosoknak minden illő szabadság, amelyet Isten kegyelméből a királyok adtak.« Mert »sok gonosz, illetlen, jogtalan és már teljesen elévült szabadság van, amelyek miatt ugyanaz a mi legjóságosabb császárunk és királyunk nem akarta magát megkoronáztatni, hogy ne kösse öt esküje ezek megtartására.« Ezeket a kiváltságokat ők sem ismerik el. Hiszen »a papi rendnek Krisztus azt ajánlotta, hogy Isten országát keresse és ne az evilági országot és annak hívságait. Az országok vezetőinek és uralkodóinak meg azt, hogy tartsák meg a törvényt, szeressék felebarátjukat, a közösséget és a népet, amelynek kétkézi munkájából élnek ők is mindnyájan. Ha a papok és a nemesek megrendszabályozhatják, sőt megfékezhetik a felkent királyt, mennyivel inkább megteheti ezt a nép, amely hideget és meleget tűr, lelkében és testében szenvedi a papok, az urak, a bírák és hivatalnokok embertelen és nem keresztényi üldözését és dölyfét.« Meg kell tehát találni a módot, amellyel a papság rákényszeríthető, hogy hivatásában példás életet folytasson és a népet vezesse, »az urak és bírák pedig a kereszténytelen élettől elhajolva a boldog élet részeseivé lehessenek.« Hogy ez elérhető legyen, »minden királyi, hercegi, püspöki, grófi, mágnási, nemesi és papi uradalmat oda kell adni a népnek és a szegény nemeseknek, minden hozamával, szőllőkkel, szántókkal, rétekkel, erdőkkel, legelőkkel, malmokkal, korcsmákkal és kertekkel, úgyhogy minden árenda és úri szolgálat megszünjék, ne kelljen fizetni dézsmát, sem az urbéri állapot fizetségeit. Ugyanakkor meg kell szüntetni a királyi hivatalnokok és mások minden fizetését és a katonai rend fizetésének javítására, valamint megérdemelt porciójára kell fordítani ezt a pénzt. Ennek a valóban keresztényi elképzelésnek és rendeletnek végrehajtásához viszont szükséges, hogy minden jóindulatú közember híven és engedelmesen (szigorú igazságossággal) megtartsa azokat a parancsokat, amelyeket a megyék saját kapitányuktól majd megkapnak. Ennek lényege az, hogy legelőször is minden úrnak és parancsolónak, hivatalnoknak, papnak és bérlőnek fegyverét elvegyék, lovait, aranyát, ezüstjét, sőt személyüket is hatalmukba kerítsék és őrizzék; azokat a zsidókat, akiknek bérből, vagy kereskedésből ezer aranynál többjük van, fogják le és vagyonukat vegyék el. De ne nyuljanak egy felekezet templomához sem, még a zsinagógákhoz sem.« Ezt a levelet különben — mondja a továbbiakban — »minden megyében le kell másolni és békésen tovább kell küldeni a négy égtáj felé, hogy a nép felkészülhessen a maga ügyére. Minden megyébe és a szomszédos országokba is el kell küldeni, gyorsan, de óvatosan, átírva bármilyen nyelvre, amelyre csak szükséges.« Végül még néhány bibliai idézet következik, majd az aláírás: »A szávai, drávai, tiszántúli, dunai generálisok.« A röpirat külsején a következő megjegyzést olvashatjuk: »a helyet, napot és évet fel kell jegyezni, hogy melyik megyéből jött, és hogy melyikbe megy. Szepes megye 1794 június 27.-én

A Liptó megyében elfogott szlovák nyelvű forradalmi röpirat utolsó lapja
(Ld. 37. l. 4. jegyz.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

zu erstatten sind. Da nun diese a. h. Willens-Meinung wirklich schon in Ausübung gesezt worden, und fast täglich Beispiele davon vorkommen, so scheine für nun jede Verfügung überflüssig zu seyn.[1]

N⁰ 33. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers, mittelst welchen er bedeutet, dass Sr. M. angezeiget worden, dass bei Gelegenheit der vor nicht lange abgehaltenen General Congregation im Borsoder Komitate, von der Uebersezung der königlichen Universität die Rede war, und auch eine Gegenvorstellung beschlossen worden; der Professor Müller von der Statistik aus Grossvardein sich dergestalt geäussert habe, dass die Uebersezung der Universität von Pest nach Gran den ersten Ausbruch der Revolution verursachen wird.[2] Da aber diese kühne Worte die Aufmerksamkeit Sr. M. erweken mussten, und wenn selbe wahrhaftig ausgestossen worden wären, alle Aufmerksamkeit verdienten, so ersuchet der Kanzler auf a. h. Befehl, dass dieser Professor über die ihm zugeschriebene Worte zur Rede gestellt, und von dem Befunde der Bericht erstattet werde, damit dann Sr. M. der a. h. anbefohlene Bericht erstattet werden könne.[3]

kapta, hogy melyik megyétől, nem fontos.« Majd lejjebb: »A szigorú igazságosság kinyilvánított levele, a népé és szegény nemeseké. Hogy a közösség békében maradhasson, szorgalmasan kell vigyázni rá, nehogy olyanok kezébe jusson, akik nem tartják idején valónak; az ilyeneknek, akár nemesek, akár polgárok, akár pedig a nép fiai, semmilyen módon nem szabad erről tudniok.« Ugyanitt találjuk az eskű szövegét: »Én N. N. paraszt és ennek a mi országunknak hű fia, esküszöm az élő Istenre, hogy ennek a levélnek minden titkát most és a jövőben híven és igazságosan megtartom. Az Úristen engem úgy segéljen.« (A röpirat szlovák eredetije és latin fordítása: O. L. Helyttan. Publ. pol. 1794. fons. 241, pos. 1—4. — Fraknói is említi a röpiratot egy a kir. jogügyi igazgató iratai közt őrzött latin fordítás alapján. Ezt azonban nem tudtam megtalálni: *Martinovics, Századok*, 61—62. l.) — Különben a titkos jelentések még évek mulva is panaszolták, hogy az északi megyék és Lengyelország elégedetlen elemei közt sűrű levélváltás folyik. 1796 tavaszán a zempléni alispánt, Bernáth Ferencet jelentették fel, hogy kapcsolatban áll lengyel forradalmárokkal. Liptóban — így szól egy másik jelentés — Radovszky nevű lengyel nemes jár igen sűrűn, s tárgyalgat a magyar urakkal. Teplán, ugyancsak Liptóban, Zaleczky nevű lengyel a forradalmárok megbizottja. A bizalmas nyomozások azonban minden esetben eredménytelenek maradtak. (Több 1796-os jelentés: O. L. Vertr. A. 52. fasc. ad A 70. köteg.).

[1] Saurau jelentése és a nádor válaszának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 32. sz.

[2] Ferenc király uralkodásának elején ismételten fölmerült az a gondolat, nem volna-e helyes az egyetemet Pestről valamelyik kisebb városba áttenni. Elsősorban Esztergom és Vác kerültek szóba. A Kancellária az Esztergomba való áthelyezés mellett foglalt állást, a megyék véleménye azonban erősen megoszlott. Egyrészük arra hivatkozva, hogy az egyetem katholikus jellegű, másrészt pedig, hogy a nagyváros légköre nem alkalmas az ifjúság helyes irányú valláserkölcsi nevelésére, az Esztergomba való áthelyezést pártolta. Egy másik csoport Vácot helyezte előtérbe. A keleti protestáns megyék és mindazok, akik a felvilágosultak táborához tartoztak, egyedül Pesten látták az egyetem számára alkalmas kulturális környezetet. (A részletekre ld. *József nádor iratai*, I. 14. sz. és Pauler Tivadar, *A budapesti m. kir. tudományegyetem története*. Bp. 1880, 303—312. l.). Borsod megye közgyűlése az egyetem Pesten hagyása mellett foglalt állást. (O. L. M. Kanc. 13735/1795. sz.). — Miller Jakab Ferdinánd (1749—1823), az ismert tudós, 1788 óta a nagyváradi akadémián a statisztika és az európai államok történetének nyilvános rendes tanára volt. (Ld. Bozóky Alajos, *A nagyváradi kir. akadémia százados multja*. Bp. 1889, 71. s köv. l.; V. ö. még *Szinnyei*, VIII. 1415. s köv. h.).

[3] A kancellár átirata, továbbá a nádor rendelkezéseinek sk. fogalmazványai: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 33. sz. — Az ügy előzményeihez tartozik, hogy Ferenc király a vádak kivizsgálása érdekében nyilvános nyomozásra akarta utasítani Borsod megye főispánját, s csak a kancellár javaslatára döntött úgy, hogy előbb bizalmasan tájékozódik az ügyről a nádor útján. (O. L. M. Kanc. eln. 69/1794. sz.).

Votum. In Gleichförmigkeit dieses a. h. Befehles wird dem Oberstudien Direktor zu Grosswardein aufgetragen, sogleich den Professor zu constituiren, und den Befund ohne Verzug heraufzuschicken.[1] Zugleich aber wird auch der substituirte Vice-Gespann des Borsoder Komitat befragt werden, ob diese Angabe einen Grund habe,[2] welches ihm, als gegenwärtigen bei der Congregation unmöglich unbekannt seyn kann.

N° 34. [Ferenc király megküldi Saurau gróf szept. 4.-i jelentését, melyben a státusfoglyoknak a Litterae ad Imperatorem c. röpiratra vonatkozó vallomásait ismerteti[3]].

Votum. Dient zur Wissenschaft und wird deshalb *brevi manu* Sr. M. zurückgeschickt werden.

N° 35. S. M. überschicken eine Note des Gr. Saurau, worinn berichtet wird, dass die aus Hungarn gebrachten Verbrecher, wie auch Martinovits, darüber Vermög dem a. h. Befehle vernommen worden, ob nicht ein gewisser Subányi, Lehrer in Neusatz, zu ihrer Gesellschaft gehöre, wornach zwar selber in dem Verzeichnisse der Mitglieder der 2 in Ungarn bestehenden Revolutionair Gesellschaften nicht vorkömmt, auch keiner von den Arrestirten ihn kennen will, es aber jedoch nach der Propagations-Art dieser Gesellschaften möglich ist, dass den Directoren derselben die Aufnahme eines Mitgliedes unbekannt seyn kann : darum werde sich auch der Zweifel wegen den Subányi erst damals veroffenbaren, wenn die hungarische Behörde den ganzen Gang der Aufnahme Schritt vor Schritt verfolgen wird. De *dato* 4. Sept, acceptirt 7. Sept.

Votum. Dient zur Wissenschaft und wird deshalb *brevi manu* Sr. M. zurückgesendet werden.

[*8. September*]

N° 36. Praesidialschreiben des hungarischen. Hofkanzlers, vermöge welchen er von Sr. M. die a. h. Weisung erhalten, dass da mehrere Malachowszky vorhanden seye und es nicht bekannt sey, welche Amt jener dieses Nahmens bekleidet habe, den als ein pohlnisches Emissair aufzusuchen und anzuhalten anbefohlen worden, nichts erübrige, als dass man auf alle Fremde, die in das Königreich kommen strenge Obsicht haben soll. De *dato* 4, *praesentirt* 8. Sept.[4]

Votum. Da an die Königl. Stadthalterei ein ausdrüklicher und ausführlicher a. h. Befehl in Ansehung der Fremden gekommen und durch

[1] A Tokody György főigazgatóhoz írt utasítás fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 33. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 75.

[2] A Melczer László borsodmegyei másodalispánhoz írt utasítás fogalmazványa : *i. h.* — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 59.

[3] Ld. II. k.

[4] Pálffy kancellár átiratának mellékletében megküldötte Szmitsek József eperjesi és Mokossinyi Antal bártfai főbíró jelentését ; mindkettő aug. 8.-án kelt. Egyértelműen jelentették, hogy városuk környékén semmilyen Malachovszky gr. nyomára nem akadtak. Viszont névszerint felsorolnak több Malachovszkyt, mindnyájan ugyanannak a galiciai grófi családnak tagjai, s kérdik, vajjon melyiket gyanusítják közülük forradalmi tevékenységgel. (O. L. Vertr. A. 36. fasc. 36. sz.). — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 32.

selbe an alle Vorsteher sämmtlicher Gerichtsbarkeiten gegeben worden, so ist hier eine weitere Verfügung unnöthig, und das Schreiben den Akten beizulegen.

N⁰ 37. Graf Saurau bedeutet, dass einer Vermutung zu folge, die sich aber eben nicht verbürgen lässt, der berüchtigte Bacsány sich zu Galgocz bei Neutra verborgen aufhalten solle. Da nun vermög den neuerlichen Bekenntnissen des Martinovits, gegen diesen Flüchtling äusserst beschwersame Innzichten obwalten, die seine ehemöglichste Habhaftwerdung erwünschlich machen, so säume er nicht dieses anzuzeigen.[1] De dato 6, praesentirt 8. Sept.

Votum. Da es sehr schwer ist auf eine nicht verbürgte Vermuthung den Bacsanyi aufzufangen, so kann jezt noch nichts verfüget werden, indess wird nach bestmöglichst sein Aufenthaltsort nachgespürt werden, damit wenn er erfahren werde, man ihn auffangen könne, welches gelegenheitlich dem Gr. Saurau zu erwiedern seyn wird.

[*9. September*]

N⁰ 38. Gf. Saurau berichtet, dass Szolarczek bei der Untersuchungs Commission alsogleich ad protocollum vernommen worden sei, und bereits eingestanden habe, von einem sicheren Verhovsky in die bekannte Gesellschaft aufgenommen worden zu seyn, und mehrere aufgenommen zu haben. Er erbittet sich jedoch die ihn gravierenden und dessen Arrestirung verursachten Inzichten ihm mitzutheilen. Dann bemerkt er, dass Batsanyi von allen, die ihn kennen, als der gefährlichste Mensch in Hungarn angesehen wird, der um so bedenklicher wird, als Martinovits gestanden hat, ihm seinen ganzen Revolutions-Plan mitgetheilet und auf dessen Mitwirkung gezählet zu haben; auch verdiene der Buchdrucker Landerer eine genaue Aufmerksamkeit als Mitglied der Gesellschaft, und da er nach der Aussage der Verhafteten mehrere Broschuren ohne Erlaubniss der Censur in Druck gelegt hat; eben so auch verdiene Abaffy Aufmerksamkeit, der ein revolutionaires Gedicht, auch die Pasquille gegen General Barco, verfasset, und durch Hainoczy Kentniss von der Existenz der zween geheimen Gesellschaften gehabt hat. Endlich bedeutet Gr. Saurau, er werde sich alle Mühe geben, diese Voruntersuchung baldmöglichst zu Ende zu führen, damit die schuldigen Individuen dem competenten Richter übergeben werden. De dato 6. 7bris.[2]

Votum. Schon unterm 5. Sept. N⁰ 30 ist dem Gr. Saurau die Mittheilung der Aussage des Advokat Tomanek gegen den Szolárczek gemacht worden, und da sämmtliche übrigen Nachrichten zu guten Wissenschaft und Richtschnur dienen, so ist dieses Schreiben den Akten beizulegen.

N⁰ 39. S. M. überschicken den Kanzlei-Vortrag über die Vorstellung des Pester Komitats, in betref der drei nach Vien geschickten Verbrecher, nebst dem Rescripts Entwurf an das Komitat um Gutachten.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[3]

[1] Saurau jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 37. sz. — V. ö. II. k. *Iratok* 16. sz.
[2] Saurau jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 38. sz. — A vallomásokra ld. II. k. — A pasquillusra: *u. o.* 762. l. 3. jegyz.
[3] Pest megye felirata és a nádor jegyzéke közölve: II. k. *Iratok* 9. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 98.

N⁰ 40. Matthias Riethaler hiesiger Büchercensor[1] berichtet der Stadthalterei und unterlegt eine Broschüre, die ihm der Lektor des Vaitzener Domkapitels[2] überschickt hat, welche er von dem Pfarrer Joseph Szabo, der sie bei dem Buchführer Stahel und Kilian gekauft hat, erhalten hat. Der Titel davon ist: Egy nagy nevezetű külső országi embernek gondolati a szerzeteseknek Frantzia Országban lett el töröltetése alkalmatosságával; nyomtattatott Cosmopolisban,[3] es bestehe nur aus 16 Seiten, sei aber voll mit der französischen Revolution günstigen Grundsätzen, und ein gefährliches Buch. Obbesagter Büchercensor führt die auffalendsten Stellen dieses Buches auf, worinn der Verfasser über die Geistlichkeit unanständig schmälet, dann behauptet, dass die Übel, die in einer neuen Konstitution erlitten werden, zu diesem Ende nothwendig seyen, und es sei zu bedauern, dass jene, die selbe leiden, dieselben nur einseitig einsehen, und nicht des Vergnügens theilhaftig werden, welches hier von jenen gespürt wird, welche die Sache mit gesunderen Betrachtungen einsehen. Dann sagt er, wenn eine Nation wollte und könnte, so wäre sie von Sinnen, wenn sie die neue Konstitution und ein Recht, welches der Vernunft gleichförmig wäre, nicht annehmen, und die alten Verordnungen und Einrichtungen, die für die bürgerliche Gesellschaft nicht nützlich sind, nicht tilgen und aufheben würde. Darum sei das Amt der Stellvertreter eine[r] Nation, kein altes Vorurtheil zu dulden, wenn sie nicht das Zutrauen der Nation verliehren[?] und die notam infidelitatis, die niemals nach zu sehen wäre, incuriren wollten. Auch lobet er die Franzosen, weil sie jenes was sie thun müssen aus Ueberzeugung thun, die alten Wunden heilen, und ihnen wohl bekannt ist, dass die Freiheit mit dem Despotismus, die Religion mit dem Aberglauben der Bonzen und ihrer betrügereyen nicht bestehen könne. Ebenfalls sagt er, seyen die französischen Gesetzgeber glücklich mit einer solchen Nation zu thun zu haben, die wegen ihrer grösseren Aufklärung die Reformation nicht nur allein nicht hindert, sondern selben zuvorkommt, und die Gesetzgeber seyen so weise, dass sie den Willen ihrer Komittenten immer wohl können,[a] auch scheint der Verfasser die andere Nationen zu bedauern, dass sie nicht mit einer gleichen Aufklärung, guten Willen und Zuneigung, eben so geneigt seyen die Neuerungen zu versuchen; die Franzosen seyen glücklich, weil ihre Meinungen übereins kommen, und weder von der Geistlichkeit und den Aristokraten zu befürchten haben. Endlich beschliesst er, dass es demjenigen, der regieret, sehr daran lieget, den allgemeinen Willen zu folgen. Nach Darstellung dieser und mehrerer anstössigen Stellen, glaubt der Censor, dass da diese Broschüre auf hungarisch geschrieben und sehr wohlfeil zu haben, mithin auch sehr gefärlich sei, so wären alle dessen Exemplarien unvorgesehen und gleich zu konfisciren, der Buchführer Stahel und Kilian von dem Magistrat über die dieses Buch betrefende Umstände zu vernehmen, und dann selbe nach Befunde zu bestrafen. De dato 8, praesentirt 9. Sept.

Votum. Es kann keinen Zweifel unterliegen, dass diese Broschure höchst gefährlich sei. Darum ist sogleich dem Baron Püchler[4] aufzutragen, von

a) Nyilván elírás ehelyett: kennen.

[1] Riethaller Mátyás, volt jezsuita szerzetes, nagyváradi kanonok és pesti cenzor. Itt említett jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 40. sz.

[2] Bodonyi Sándor váci kanonok.

[3] Tartalmi ismertetését ld. *Ballagi*, 626. l.

[4] Br. Püchler József helytartótanácsos.

dem Büchercensor Riethaler ein schriftliches Zeugniss des obgenannten Pfarrers Joseph Szabó sich zu verschafen, um dadurch den Buchführer noch mehr überweisen und das weitere verfügen zu können.[1]

N⁰ 41. Baron Püchler überbringt den eigenhändig geschriebenen Brief des Pfarrers Szabo an den Vaitzner Domherrn und Lektor, womit[?] er dieses Büchlein ihm übersendet, und zugleich meldet, er habe es beim Stahl und Kilian nicht weit von der Franziskaner Kirche gegen-über der Universitäts Bibliothek in Pest gekaufet. De *dato* 9. Sept.

Votum. Dem Baron Püchler aufzutragen, sogleich nach Pest zu gehen, durch den Büchercensor Riethaler mit einer *Magistrats*-Person den Kilianischen Buchladen visitir*en* zu lassen, bevor aber noch den Buchführer zu arretiren, und ihn mit sich auf das Stadthaus zu führ*en*, ihn gehörig über alle Punkt*en* zu vernehmen und dann Bericht abzustatten. Auch wird ihm ein Schreib*en* an den Pester Stadtrichter Boráros[2] gegeben, worinn selbem aufgetragen wird, dem Baron Püchler, der in diesem Gegenstande ein*en* diessortig*en* Auftrag hat, alle Assistenz zu leisten, und jenes genau zu befolgen, was er anordnen wird.

N⁰ 42. Gr. Saurau bedeutet, er habe zwar in sein*em* gestrig*en* Schreib*en* um die Mittheilung derjenigen Special Innzichten gebeten, welche die Verhaftnehmung des Szolarczek veranlasst haben, da er aber nun diese Data durch das hiesortige Schreiben von 5. dieses erhielt, so dankt er dafür mit der Versicherung, d*ass* er sich eifrig bestreben werde, diese Spur so viel als möglich zu verfolg*en*, und von dem erhoben*en* die Anzeige zu machen. De *dato* 7. Sept.[3]

Votum. Den akten beizuleg*en*.

[*10. September*]

N⁰ 43. Baron Püchler überbringt das *Manu-Scriptum* des beim Kilian gefundenen Werkes, wovon 167 Exempl*are* konfisciret worden, nebst der Aussage des Kilians. Auch berichtet er, bei Durchsuchung seiner Korrespondenz sei nur ein Schreiben gefund*en* worden, wo ein Theologie-*P*rofessor in 5 Kirch*en* sich verbotene Bücher bestellt, und sie durch *p*rofessor Deling[4] zu haben wünschet. Viele Spuren aber von eingeschwärzten verbothenen Büchern seyen vorgefunden worden. Zu Untersuchung der Korrespondenz habe Kilián selbst Gelegenheit gegeben. Dann da Tages vorhero die Untersuchung gemacht worden, so hat er ausgesaget, es sei ein anonymes Schreiben unter sein*en* Brief*en*, womit ihm das *Manu-Scriptum* zugeschickt wird,[a] worauf B. Püchler

a) Nyilván elírás; helyesen: war.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 41 és 43.

[2] Boráros János ügyvéd, 1890—1807 közt Pest város főbírája. V. ö. Schmall Lajos, *Adalékok Bp. székes főváros történetéhez*. Bp. 1899. I. 178. és 323. l.

[3] Sarau átirata: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 42. sz.

[4] Deling János, müncheni születésű bajor, a pécsi akadémián a bölcselet tanára. Illuminátus. 1790-ben vizsgálatot indítottak ellene, hogy a lélek anyagiságát. tehát a keresztény vallással ellenkező tant hiredt. Az éveken át húzódó vizsgálat eredményeként 1795-ben elbocsájtották állásából. (A vizsgálatra ld. *Sándor Lipót iratai*, Iratok 199. sz.).

ihm gesagt, man werde sie untersuchen, weil es aber abends war, wollte er sie petschieren und den anderen Tag untersuchen, auf welches Kilian nichts gesagt, und auch sie untersuchen liess, ohne was dagegen einzuwenden. In der Aussage gestehet er, dass ohne Censur anno 1790 das ausgedruckt sei, führt aber an, dass ihm von der Censur nichts bekannt gewesen sei, dass eine existire. De *dato* 10. 7bris.

Votum. Dem Br. Püchler aufzutragen gegenwärtigen Bericht bei der Stadthalterei nebst allen in der Sache vorkommenden Akten vorzutragen.[1]

N⁰ 44. Johannes Bacsányi überbringt ein Empfehlungsschreiben des Gfen Niklas Forgách[2], und meldet, dass er auf des leztern Ein-Rathen hieher gekommen, weil er gehört hat, dass man ihn aufsuche[?], um sich zu rechtfertigen, zugleich wegen den ihm geschehenen Ungerechtigkeiten Genugtuung zu verlangen. De *dato* 10. Sept.

Votum. Bacsányi ist auf den künftigen Tag nachmittags zu bestellen. Da aber a. h. Befehle und wiederhohlte Ansinnen des Gr. Saurau da sind diesen Menschen, der sehr gefährlich seyn soll, baldmöglichst zu arretiren und nach Vien zu bringen, so wird sogleich dem Stadthauptmann in Pest ein Befehl schriftlich zugeschickt[3], zu erfahren wo Bacsányi Quartier genommen, da wie es heisst, er bei dem Spillenberg[4] die Nacht passiren will, und ihn dann sogleich arretiren, und wie gewöhnlich nach Vien führen zu lassen. Dem Talián[5] ist dieser schriftliche Befehl mit dem Auftrage zu geben, dass wenn ihn der Stadthauptmann gelesen, er ihn wieder petschieren und gleich zurückschicken solle. Der *Feld-Marschall-Lieutenant* Kavanagh endlich ist zu ersuchen, dem sich bei ihm meldenden Stadthauptmann die gehörige Assistenz von einem Ofizier und der nöthigen Mannschaft, wie gewöhnlich, mitzugeben, zugleich dem

[1] Püchler szept. 12.-én (nem 10-én!) kelt jelentése, a könyv kézirata és egy nyomtatott példánya, valamint a kihallgatási jegyzőkönyvek, Landerer iratai közt: O. L. Vertr. A. 51. fasc. 14. ad. A köteg. Kilián azt vallotta, hogy a szóbanforgó munkát Landerer nyomta. A Helytartótanács szept. 12.-én tárgyalta az ügyet és az ügyiratokat még aznap fölterjesztette a Kancelláriára. A Kancelláriá válaszként a könyv egy példányának felküldését és Landerer tüzetes kihallgatását kérte. (O. L. M. Kanc. 11171/1794. sz.). A Helytartótanács újabb fölterjesztése nov. 14.-én kelt. Eszerint Landerert kihallgatták, de az kijelentette, hogy 1790-ben, a munka megjelenésekor nem is volt Pesten, így nem tudja, vajjon az ő nyomdájában nyomták-e vagy sem. Landerer akkori segédje időközben meghalt, így nem adhatott erre vonatkozóan felvilágosítást. Mostani segédje pedig akkor még nem állt szolgálatában. A Helytartótanács megítélése szerint, bár kézzelfogható bizonyíték Landerer ellen nincs, a gyanú továbbra is fennáll ellene. Hiszen a nyomdában történtekért akkor is őt terheli a felelősség, ha nem volt Pesten. A Kancelláriá dec. 15.-én kelt jelentésében azt javasolta az uralkodónak, hogy az időközben felségsértésért elfogott Landerer aktáit adják át a kir. jogügyi igazgatónak azzal, hogy a vizsgálat folyamán figyelmét erre az ügyre is terjessze ki. Kiliánt pedig a cenzura nélkül nyomott könyv terjesztéséért Pest város magisztrátusa büntesse meg. Ferenc király elfogadta a Kancelláriá javaslatát. (1795 jan. 12: O. L. M. Kanc. 13476/1794 sz. és O. L. Vertr. A. 51. fasc. 14 ad A köteg.).

[2] Gr. Forgách Miklós Nyitra megye főispánja (személyére ld. II. k.) Batsányival küldött ajánló levelét ld. II. k. 76. l. 1. jegyz.

[3] A Wittmesser Mátyás pesti kapitányhoz írt parancs: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 45. sz.

[4] Spillenberg Pál pesti ügyvéd. Személyére ld. II. k.

[5] Expeditor a nádori irodán.

Ofizier zu befehlen, er solle den Arrestanten dem Gr. Saurau oder der Oberpolizey Direction in Wien übergeben.[1]

N⁰ 45. Der Stadthauptmann Vitmaeser schicket durch den Talián den versiegelten an ihn geschickten Befehl petschierter zurück, und versichert dessen genaue Befolgung. De dato 10. 7bris.

Votum. Dient zur Wissenschaft und ist der zurückgeschikte Befehl den Akten beizulegen.

[*11. September*]

N⁰ 46. S. M. überschicken eine Gr. Saurauische Note die Aussagen des Gr. Sigray, Martinovits, Hebenstreit und Gilowszky betrefend zur Vergutachtung. De dato 5. 7bris, acceptirt 11. 7bris.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[2]

[*12.September*]

N⁰ 47. Der Zabolcher Komitat überschicket der Stadthalterei zum Unterstützung die vom selben Sr. M. gemachte Vorstellung in betref der aus Hungarn nach Vien geführten Staatsverbrecher. De dato 4, praesentirt 12. Sept.[3]

[1] Batsányi elfogatásának körülményeire ld. II. k. 175—176. l. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 56. — Gr. Kavanagh Móric altábornagy, a kir. biztosként az erdélyi országgyülésen idöző Barco tábornagy helyettese.

[2] Saurau szept. 3.-án fölterjesztve Hajnóczy, Laczkovics és Szentmarjay vallomását, javasolta, hogy a további kihallgatásokat és a szükségessé váló elfogatásokat már a bíróság intézze. Ferenc király Saurau jegyzékét szept. 9.-én közölte a nádorral, azzal, hogy a foglyokat akár már a hét végén leküldheti Budára. (St. A. Sammelb. 98). A nádor azonban szept. 12.-iki fölterjesztésében Saurauval ellentétes álláspontot foglalt el, módosítva ezzel saját korábbi javaslatát (N⁰ 28) is. »Die Untersuchungen noch nicht jenen Grad der Reife erhalten haben, — írta — der nothwendig wäre um sie zu beendigen. Besonders scheinet mir dieser Fall bei dem Martinovics einzutreten, wegen welchem sich täglich neue Umstände entwikeln. Ich bin zwar mit dem Gr. Saurau volkommen verstanden, dass diese Verbrecher dem ordentlichen Richter übergeben werden sollen, auch dieses baldmöglichst geschehe. Allein nothwendig und höchst wichtig für dem a. h. Dienst und für das Wohl des Staates scheint es mir, dass man die ganze Kette dieser verderblichen Verbindung entdeke, und nicht eher aufhöre, bis man nicht zu diesem Zwecke gelanget sei. Da nun der berüchtigte Bacsányi bereits von mir nach Wien abgeschickt worden, so wird dieses zu neuen Untersuchungen, neuen Konfrontirungen notwendigerweise Gelegenheit geben. Ich wünschte darum, dass dise Leute dem Gerichte nicht eher übergeben würden, als bis sie nicht alles gestanden und alles ausgesaget haben, da es äusserst wichtig ist vollständige Beweise zu haben, damit das Gericht sicher zu Werke gehen könne. Ob auf den Fall, dass man noch einige von den vornehmsten und gefährlichsten in diesem Komplotte verflochtenen Individuen entdeken dürfte, selbe nicht etwa ebenfalls arretirt und hinaufgeführet werden sollten, mus ich zwar dem a. h. Befunde überlassen, jedoch glaube ich, dass hierin noch nichts zu bestimmen, sondern sich nach den vorkommenden Umständen zu richten wäre, und da der gerichtliche Termin allhier den 27 dieses Monats schon aufhöret, so wäre es meines ohnmaasgeblichsten Erachtens zu spät, um diese Personen jetz gleich hieher zu schicken, da der Prozess ummöglich vollendet werden könnte, und dann der bedenkliche Umstand eintreten dürfte, dass selbe längere Zeit allhier eingefangen bleiben.« (Sk. eredeti : O. L. Privat. bibl. 35. fasc. 207—210. fol.). Az uralkodó a nádor javaslatát elfogadta ; erről szept. 16.-án értesítette ; ugyanakkor arról is tudosította, hogy Batsányi vallomásai alapján valószínűleg ujabb letartóztatások válnak majd szükségessé. (St. A. Sammelb. 98. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 99).

[3] Szabolcs megyének a Helytartótanácshoz és az uralkodóhoz intézett felirata : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 47. sz. — V. ö. II. k. 79—80. l.

Votum. Diese sehr ungereimte an S. M. gemachte und der Stadthalterei eingeschickte Vorstellung wird lediglich den Akten beigelegt.

N⁰ 48. Der Vice Gespann des Zabolcher *Komi*tats, Joseph Király von Szattmár berichtet, *d*ass alles in dem Komitate ruhig sei, man auch von den im Lande ausgestreuten Pasquill*en* nichts gefunden habe, beschreibet zugleich das Aufsehen, welches die Verhaftnehmung und Vortführung der hung*arischen* Staatsverbrecher nach Wien und dadurch verursachte Verlezung der Geseze hervorgebracht habe. De *dato* 6, *praesentirt* 12. Sept.[1]

Votum. Ist lediglich den Akten beizulege*n*.

[*13. September*]

N⁰ 49. Der Veszprimer Komitat schickt unter der Aufschrift an die Stadthalterei ein von ihm an das Pester Komitat gerichtetes Schreibe*n*, vermöge welch*en* selbes die wichtige (momentosen) Vorstellung vom 26. Aug. in betre der 3 Verbrecher, die es ihm mitgetheilt hat, richtig empfangen habe*n*, und für die gemachte Mittheilung freundschaftlich danket, und zugleich eine von ihm an den Palatin gemachte ähnliche Vorstellung in betref des weggeführt*en* Gfen Jakob Sigray, zum Zeichen des gemeinschaftlich*en* Einverständnisses freundschaftlich mittheilet. De *dato* 4. 7bris, *praesentirt* 13. 8bris.[2]

Votum. Dem Administrator oder dem Vice Gespann zu übergeben. Übrigens dient selbes zur Wissenschaft. [Majd ezt a két sort áthúzva :] Ist, da diese Korrespondenz unnütz ist, zu hinterlegen.

N⁰ 50. Der Stadt-Richter von Bartfeld berichtet in betref des pohlnischen Emissairs Malachowszky, er habe aus einem mit einem gewissen Gallizier Szencsimir gehaltene Gespräche vernommen, dass dieser Malachowszky in Gallizien nicht weit von Neu Szandecz im Szandeczer Kreise sich aufhalte. Ein anderer Malachowszky aber solle sich in Melz [?], ohnweit Lemberg aufhalt*en*. De *dato* 4, *praesentirt* 12. Sept.

Votum. Ist dem Grafen Kanzler in folge der priorum mit dem Bemerken zuzusenden, *d*ass zwar diese Nachricht sehr unverlässlich ist, jedoch

[1] Szathmári Király, miután ismertette a megyegyűlésből az uralkodónak küldött felirat tartalmát, — mely elég éles hangon törvénysértést emleget az elfogatásokkal kapcsolatban és követeli a Bécsbe hurcoltak magyar bíróság elé állítását — a maga nevében is megkéri a nádort, járjon közbe az uralkodónál tiszte szerint a sérelmek orvoslása ügyében, mert hiszen a király és a rendek érdeke azonos. »Ipsam enim nobilitatemque his in partibus Gallicorum principiorum tristes quod se consequentias in dies megis ac magis perspicit et commodum sui status cum commodo summi terrae principis indissolubili nexu copulatum esse, probe intelligit, nihil arctius S^ae M^tl S^smae et Celsitudini V^ae Regiae, velut regis et regni mediatori conjungit, quam scrupulosa legum praesertim fundamentalium observantia. Et certe plus diffidentiae in populo causare unius similis legis violationem, quam millenorum maleferiatorum hominum technas ; ipsa etiam Celsitudo Vestra Regia sapientissime perspiciet.« — Végül a nádor kérdésére válaszolva közli, hogy Szabolcs megyében »nec manifestorum Kosciuskoianorum, nec manipulationis aut qualiscunque speculationis campsorum Parisiensium, nec Poloni Malakovszki, neque vero instantiae incendariae anonymi ad comitatum Zempleniensem missae, aut auctoris ejusdem, hucdum ulla vestigia apparuisse detegique potuisse.« (O. L. Vertr. A. 36. fasc. 47. sz.). — V. ö. II. k. *i. h.*

[2] A Pest megyéhez szóló átirat és a nádorhoz írt kísérő levél : *u. o.* 49. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 17.

darüber mittelst des Gallizischen Gubernii weitere Auskunft genommen werden dürfte.[1]

N⁰ 51. Der Stadt-Magistrat von Kaschau überschicket zwey in diese Stadt gefundene aufrührerische Zeddel, auf deren Urheber man nicht kommen konnte.[2] Eines wurde ohnweit der Hauptwache, das Andere in dem Kafehaus gefunden. Endlich überschicket er noch einen Brief im Auszuge, der zwar an einen gewissen Prokurator Johann Zsarnotzy nach Pest geschrieben, aus Irrung aber dem dasigen Bürger und Schnurmacher Meister Johann Zsarnotzay übergeben und von selbem angezeigt worden:[3] übrigens fügt der Stadtmagistrat bei, dass da in der Stadt alles Ruhig ist und gar keine Spur einer Bewegung befunden worden, so sey zu vermuthen, dass diese Zeddl vermutlich durch einen durchreisenden Fremden verbreitet worden seyen. De dato 5, praesentirt 13. 7bris.

Votum. Dem Stadtrichter aufzutragen, dass selber noch weiter, wer der Urheber und der Vertheiler dieser Zeddel gewesen sey, unter der Hand mit allem Fleisse, jedoch mit dem in derlei Ggenständen nöthigen Geheimnisse untersuchen, für die Zukunft aber alle mögliche Wachsamkeit anwenden solle, auch sich dazu der vertrautesten Bürger gebrauchen solle, damit derlei Zeddl nicht nur allein gleich gefunden, sondern auch deren Ausstreuer in dem Akte der Ausstreuung entdekt werden können, wornach selbe sogleich einzuführen und über die weitere Umstände, wie auch wer dieser Schriften Verfasser sei, von wem selbe erhalten, wo sie solche ausgestreut haben, auf das strengste zu untersuchen seyn werden, von welch allem sodann gleich hieher ein Bericht in jedem specifischen Falle zu erstatten ist;[4] und unterhänigste Nota an S. M.[5]

[1] A nádor Saurauhoz írt átiratának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 50. sz.

[2] Stekovics István, Kassa város főbírájának jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 51. sz. A cédula szövege a következő: »Kaschauer! Ihr Freunde des Vaterlandes! Wacht auf! Spionen und zwar privilegirte, selbst von Kaiser besoldete Spionen sind in eurer Stadt, diese hegt ihr in eurem Schossen. Was denket ihr? Der Feind pflegt seines Feindes Lande durch Spionen aufkundschaften, aber kein Landes Vater! Wacht auf Kaschauer! Wacht auf!« — Itt említjük meg, hogy Kassához hasonlóan más városokban is találtak időről időre ilyen jellegű röpiratokat. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 6, 13. jegyz., Nagyvárad.). Mednyánszky János helytartótanácsos 1794 aug. 6.-iki titkos jelentése szerint Miskolcon az alábbi röpcédulát találták: »Öllyük meg az Urakat! A királybul semmi sintsen többé, egy tsöpp vére sem. Ezeren vagyunk és fegyverünk vagyon. Kereszt és akasztófa elég van.« (O. L. Privatbibl. 26. fasc. 229. sz.). Aug 9.-én ugyancsak Mednyánszky Pesten elfogott röpcédulákról ír. Bennük, ahogy emlékszik, ilyenek voltak írva: »Döncsük meg a királyi trónt! Fegyverre barátaim, tegyetek mindenkit egyenlővé!« (*U. o.* 230. sz.).

[3] A szóbanforgó levelet bizonyos Ibrányi Antal írta Szabolcs megyéből, Kótajról, 1794 június 21-én. Levelében hívta a címzettet, látogassa őt meg. »Tunc jaciemus fundamenta philosophiae nostrae constituti libertate plena, még itt valami új sectát kohol-nánk ki. Gillotin a papnak, az ördög attának.« (Másolata és német fordítása: O. L. Vertr. A. 41. fasc. 157. fol. A nádor számára készült német fordítása, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 40 fasc. 337. pl.) Ibrányiról Kazinczy is megemlékezett, »igen derék embernek« mondva őt. V. ö. *Kazinczy levelezése*, III. 525. és XXII. 63. l.

[4] A kassai bíróhoz írt válasz fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 51. sz.

[5] Szept. 17.-én kelt fölterjesztésében a nádor részletesen ismertette a kassai bíró által jelentetteket és az ügyben tett intézkedéseit. Az Ibrányi féle levél ügyében azt javasolta, hogy a Bécsben lévő státusfoglyokat, különösen pedig Batsányit kellene kihallgatni, aki nyilván legjobban ismeri valamennyiőjük közül a felsőmagyarországi állapotokat. (Sk. eredeti: O. L. Vertr. A. 41. fasc. 164—167. fol.; sk. fogalmazványa: O. L. Privatbibl. 35. fasc. 210—212. fol. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 96.).

[*14. September*]

N⁰ 52. S. M. unterschicken eine Note des Gr. Saurau, womit selber eine dem Regierungs-Rathe Schilling durch den Martinovits gemachte Entdekung eines geheimen Plans der Franzosen zu einer gänzlichen Umstaltung aller europäischen Staatsverfassung unterleget.[1] [A nádor részletesen följegyzi az emlékirat tartalmát.]

Votum. Sr. M. zu schreiben, dass diese Note keine Erledigung bedarf, sondern zu Wissenschaft dienen dürfte.[2] Dieser Plan wäre zwar für ein Hirnsgespinst zu halten, da es aber doch möglich ist, dass die Franzosen so eine Chimere ideirt haben, so dürfte etwa beobachtet werden, ob die sowohl von ihnen oder von den andern darinn benannten Puissancen getroffene Maass-Regeln mit dem Plane übereinskommen, und zu dem Ende sollen dem Brn. Tugut[3] mitgetheilt werden, übrigens aber sei der zweite Theil desselben, den Martinovich versprochen hat, abzuwarten.[4] Jedoch dürften, meines Erachtens, alle diese von dem Spitzbuben gemachte Entdekungen niemals seine Begnädigung, wie er es zu hofen scheinet, hervorbringen, da so ein Ungeheuer zum Beispiele der ganzen Menschheit nach Gerechtigkeit gezüchtiget werden mus, wovon jezt aber noch keine Rede seyn kann, bis er nicht alles, was ihm bekannt ist, ausgesagt haben wird. Jenes allein, dass er so einen Plan gewusst und nicht entdeket, ja dazu mitgewirket hat, mache ihm jeder Gnade unwürdig.

N⁰ 53. S. M. überschicken eine Nota von Gr. Saurau, welcher berichtet, dass er untersuchet habe, ob die verhafteten Personen von dem Ode Ades tuo Hungarorum . . . eine Kenntniss haben, wie es durch Handbillet vom 22. vorigen Monats befohlen wurde, da es auch dieselbe unter den Papieren des Haynoczy gefunden worden.[5] [A nádor részletes följegyzéseket készít a vallomásokról.]

Votum. Sr. M. privatim zu schreiben, dass diese Note keine Erledigung bedarf, sondern zur Wissenschaft genommen werden dürfte, und den Akten beizulegen werde, da diese vermuthlich von Abaffy verfertigte aufrührerische Ode ohnehin seiner Zeit wird hier näher untersuchet werden müssen.

[*15. September*]

N⁰ 54. Praesidial-Schreiben des Gfen Kanzlers, womit er, nebst Beischliessung der in den Debreziner Gegenden sehr geheim ausgetheilt werdenden Oden, ersuchet, dass deshalb die nötige Anstalten getrofen werden, und dass Befundene sowohl als die getrofenen Verfügungen berichtet werden mögen, da dann die ganze Sache Sr. M. unterleget werden wird.[6] De *dato* 13, *praesentirt* 15. Sept.

[1] Martinovics, »Geheimer Politischer Entwurf« c. emlékirata közölve: II. k. *Iratok* 17/a sz.

[2] Ld. a nádor szept. 15.-iki levelét Ferenc királyhoz: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 148. sz.

[3] Br. Thugut Ferenc, a Monarchia külügyminisztere.

[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 64.

[5] A Marseillaise-fordításokról szóló vallomásokat ld. II. k.

[6] Ismét a Marseillaise-fordításokról van szó V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 25. A leirat: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 45. sz.

Votum. Dem Assessor der *District*ual Tafel Michael Zombory ist auf sein Schreib*en* von 25. Aug. l. J. (prot*ocollum* 25) zu erwiedern, er möchte weitere Auskunft erstatten, von wem und wie er das mir überschickte Exemplar erhalten habe, auch ob diese Schrift in viele Hände gekommen sei, ob selbe noch cirkulire, ob man nicht wissen könne durch wen sie verfasst und ausgetheilt word*en*; übrigens ist Berichtleger sicher zu stellen, dass sowohl von dem anhero geschriebe*nen* Brief, als auch der zu erstattend*en* Auskunft kein öfentlicher Gebrauch, den er in sein*em* Schreib*en* zu befürcht*en* scheinet, gemacht werden wird. Dem Stadtrichter von Debreczin Szombati[1] ist aufzutragen, er solle mit dem in derlei Angelegenheit*en* erfoderlichen Geheimnisse alle Wachsamkeit gebrauchen, und auch durch andere vertraute vornehmere Bürger unter der Hand Acht geben lassen, damit wenn es sich zeigte, dass derlei Oden oder aufrührerische Verse in der Stadt ausgetheilt würden, selber deren Exemplarien gleich zu sich nehmen und anhero schicken, übrigens auch solle er die Vertheiler und Ausbreiter derselben, welche entweder aus ihrer Schrift oder aus anderen Anzeigen, wenn nur die erfoderliche Wachsamkeit und Vorsicht gebraucht würde, leicht zu erfahren seyn werden, zur Rede gestellt und auf das strengste untersuchet werd*en*, wer der Urheber dieser Oden gewesen, durch wen sie selbe erhalten, wie viel sie derselb*en* ausgetheilt haben, worüber ein umständlicher Bericht zu erstatt*en* seyn wird.[2]

[*17. September*]

N⁰ 55. Der *Gen*eral Com*m*ando allhier zeiget der Stadthalterei an, d*a*ss nachdem sich der sächsische Kavalier Gf. Hofmansegg einen nicht ungegründet scheinenden Verdacht zugezohen habe, so sei nach dem Einvernehmen zwischen dem Hof-K*riegs*-R*athes* und der geh*eimen* Staats Kanzlei befunden worden, d*a*ss diesem Cavalier kein weiteres Aufenthalt in Siebenb*ürgen*, Banat und Hungarn zu gestatten sei, jedoch selber frei aus unseren Ländern abgehen zu machen und die an ihm und seine Domestiquen lautende Briefe ohne weiteren zu übergeben wären; darum übergiebt das General Commando, mit Abtrettung dieses ganz*en* Geschäftes der Stadthalterei, auch obgesagte Briefe, worunter ein Wechsel von 200 G*ulden* seyn soll, welche von dem H*of*-K*riegs*-Rath-Praesidio zum Bestellung herabgelangt, welche aber von dem Hungarischen *Gen*eral Com*m*ando einbegleitet word*en* sind, da der dermahlige Aufenthalt dieses Passagers nicht bekannt ist, und erbittet sich eine Empfangs-Bestätigung., *De dato* 13, *praesentirt* 17. Sept.[3]

Votum. Wird durch die hiessortige Note vom 19. Sept. N⁰ 60 behoben.

[1] Szombati István, 1790 óta Debrecen város főbírája.

[2] A Zomborihoz és Szombatihoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 54. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 80 és 230.

[3] Gr. Hoffmannsegg János (1766—1849) szász természetbúvár, nagy állat-, növény- és ásványgyüjtő, aki európai gyüjtőkörútja során 1793—94-ben Magyarországot is beutazta. 1794 őszén följelentették a Főparancsnokságon, hogy kapcsolatot tart fenn az országban lévő francia hadifoglyokkal, s hogy titkos francia ügynök. Ahogy Hoffmannsegg erről tudomást szerzett, azonnal Bécsbe sietett, s itt sikerült is tisztáznia magát. Magyarországra azonban már csak rövid időre tért vissza, gyüjteményei elszállításáért. Az 1794 aug. 16.-i följelentés: Hdt lt. Föhadpkság 1237/1794. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 60.— Hoffmannsegg magyarországi útjáról különben részletesen beszámolt hugához írt levelei-

[*18. September*]

N° 56. Graf Saurau berichtet, dass der Oberlieutenant Schulz den nach Wien begleiteten Johann Bacsány am 12. vormittags überliefert habe, und bemerkt, dass die Einbringung dieses als so gefährlich geschilderten Mannes zur vollen Entwicklung des betrefenden Komplottes von besonderer Wichtigkeit sei. De *dato* 13, *praesentirt* 18. Sept.[1]

Votum. Den Akten beizulegen.

N§ 57. Vorstellung die das Szathmárer Komitat wegen den drei nach Wien geführten Staatsverbrecher an S. M. gemacht hat. De *dato* 9. 7bris, *acceptirt* 18.[2]

Votum. Ist den Akten beizulegen, und enthaltet fast die nemlichen Worte, wie jenes des Pester *Komi*tats. mit Ausnahme der unanständigsten die in letzteren vorkommen.

N° 58. S. M. überreichen eine Note des Gr. Saurau, welche das Komissionsprotokoll vom 12 September unterlegt. In selbem ist ersichtlich, dass die den Szolarczek, SzentMáriai, Laczkovics und Hajnotzi betrefende Untersuchungen vollendet seyen, und die weitere Nachforschung*en* den ordentlichen Richter überlassen werd*en* dürft*en*, weswegen die Komission auch beschlossen hat, die Untersuchung des Grafen Sigray zu vollenden, und dann den Vortrag zu verfassen und Sr. M. vorzulegen. Aus dem Bekentnisse des Martinovich ergiebt sich weiter, dass er von den Wohlfahrtsausschuss als ein Haupt der Propaganda für Oest*erreichs* Staat*en* den Auftrag erhalt*en* habe, in hiesigen Staaten eine Revolution zu bewirken, und dazu die gehörigen Zeichen von da aus erhalten habe. Auch habe er von sein*en* rewoluzion*airen* Unternehmen in Ungarn dem Reg*ierungs*-Rath Gothardi[3] vollkom*m*ene Wissenschaft gegeben, und durch lezteren erfahren, dass der Polizei-Praktikant Kumpf der Verfasser der in Vorschein gekom*m*en*en* Pasquillen sei, wobei Hof-R*ath* Beer[4] bemerkte, dass Kumpf ein*en* Pasquill jemanden mitgetheilt hätte. Darauf beschl*o*ss die Kom*is*sion, dass Gotthardy auch nur wegen Unterlassung der gehörig*en* Anzeige eines Crim*in*al Verbrechens beschuldiget und also ebenfalls arretirt werd*en* könnte, allein dennoch glaubte sie vor allem den Kumpf, der sich eines Crim*in*al Verbrechens schuldig gemacht hat, mithin arretirt werden könne, zu vernehmen, wodann vielleicht auch gegen Gorhardi noch mehrere Innzicht*en* erschein*en* dürften. Aus den Untersuchung*en* des angehaltene*n* Hauptm*annes* Billek und seines Bruders, der Raitofizier ist, zeiget sich, dass Baron Riedel, unter mehreren Erdichtung*en*, worin er auch S. jezt regierende M. und den K*aiser* Leopold zu mengen wusste, die Aus-Rottung des Adels, ja der Monarchen selbsten angerathen, annebst zur Verbindung der für die Gleichheit denkenden Menschen Zeichen vorzuschlagen, und die Aufhezung des Bauern ange-

ben ; Kiadta Jähne J. : *Reise des Grafen von Hoffmannsegg über Ungarn im Jahre 1793 und 1794.* Görlitz, 1800. Magyar fordítása, életrajzi bevezetéssel, Berkeszi Istvántól : *Gróf Hoffmannsegg utazása magyarországon 1793-94-ben.* Bp. 1887. Olcsó Kvtár. 581—582. sz.) —Kavanagh tábornagy átirata : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 55. sz.

[1] Saurau jelentése : O.L. Vetr. A. 36. fasc. 56. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 44.

[2] Szatmármegye feliratának másolata : O.L. Vertr. A 36. fasc. 57.sz. — Ld. II.k. *Iratok* 9. sz.

[3] Gotthardira és a bécsi jakobinus-mozgalom itt említett tagjaira : ld. II. k.

[4] Beer Antal udvari tanácsos. a bécsi rendőrség vezetője, az udvari vizsgálóbizottság tagja.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

rathen, endlich zu Herabwürdigung des Adels ein eigenes Buch verfasst habe. Auch bekennet der Raitofizier Billek ein schändliches Lied über mehrere Monarchen, welches blos den Wunsch zur Einführung der Democratie und Auflösung der Religion verrieth, verfasst und dem Kaufmann Anis[?] mitgetheilt zu haben. Weil Hebenstreit angab, dass ein Klaviermeister, Namens Rusiczka,[1] bei dem Baron Riedel eine revoluzionnaire Rede an das Volk gehalten und solche dem Jeline gegeben habe, so wurden die Brüder Billek darum gefragt, die gestanden, dass Rusizka diese Anrede verfasst und dem Jeline, um solche in die böhmische Sprache zu übersetzen, gegeben habe. Weil man den Aufenthalt und eigentlichen Karakter dieses Rusiczka nicht wusste, so wurde eine nähere Nachfrage beschlossen. Jeline hat sich zu nichts bestimmtes bekannt, wornach er aber die gegen ihn angebrachte Anklage näher stringirt werden wird. Troll gestehet das revolutionnaire Hauerlied[2] von dem Gilowsky erhalten, hierinn einige Stellen abgeändert und selbes dem Martinovits und Hackel vorgelesen zu haben, welche beide ein solches gleichfalls mit dem Beisatze bekamen, dass ersterer lezterem hievon eine Abschrift gegeben habe. Graf Saurau bemerkt nur, dass nachdem Bacsányi auch eingebracht worden, und derselbe nöthigen Falls mit dem Martinovits confrontirt werden mus, die Untersuchung noch nicht als vollendet angesehen, mithin auch der von der Hof-Comission angetragene unterthänigste Vortrag im so lange nicht erstattet werden könne, bis nicht die Untersuchung mit dem Batsányi ihren Ende zugeführt seyn wird. Indess werden die Inquirenten das Geschäft, so viel es nur immer thunlich ist, zu beschleunigen suchen. De dato 13. 7bris, acceptirt 18 ejusdem.

Votum. Ist Sr. M. brevi manu zurückzusenden.

[*19. September*]

N⁰ 59. Der substituirte Vice-Gespan des Borsoder Komitat berichtet auf die unterm 6. dieses N⁰ [33][a] ihm gegebenen Auftrag, dass das Geschäft der Uebersezung der königl. Universität sehr disputirt worden seye, indess habe er doch den angegebenen Professor Müller weder dorten gesehen, noch beobachtet, dass er etwas öfentlich geredet habe. Da man doch nicht glauben könne, dass die Angabe Sr. M. ganz ohne Grund gemacht worden sey, so hat doch, wenn auch Müller diese ihm zugemuthete Worte ausgestossen hat, selbe nicht anderst als in den Haufen, ohne besonders beobachtet zu werden, mithin nicht für das Publikum gesagt. Darum könnte die Untersuchung dieses Geschäftes nun mehr nicht anderst vorgenommen werden, als nach Kenntniss mehrer Innzichten und der Gründe die zu dieser Angabe Anlass gegeben haben. Drum habe er nicht geglaubt ohne weitere Befehle sich in diese Untersuchung aus diesen Gründen, und da diese Sache in Geheim zu behandeln ist, weiters einzulassen. De dato 12, praesentirt 19. Sept.[3]

a) A szám helyét a másodor üresen hagyta.

[1] Ruzicska György. A jakobinus mozgalomban való részvételért a legfelsőbb osztrák bíróság 35 évi börtönre ítélte. Később Munkácson együtt raboskodott Kazinczyval; 1802 októberében szabadult Munkácsról. Ld. Kazinczy. *Fogságom naplója* (Tolnai G. kiad. Bp. 1951) 160. s köv. l. és *Kazinczy levelezése* XII. 70., 74., 82., 147. és 480. l.

[2] Hebenstreit főhadnagy verse. V. ö. II. k. 23. l.

[3] Melczer László borsodi alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 111. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 75 és 111.

Votum. Über diesen Gegenstand ist der sub eod*em* dato et N⁰ abgefoderte Bericht des Grosswardeiner Districts Oberstudiendirectors zu gewärtigen,[1] und ist gegenwärtige Auskunft ad notam zu nehmen.

N⁰ 60. Das *Gene*ral-Commando allhier machet das Ansuchen, womit ihm die der Stadthalterei zu Bestellung mitgetheilt*en*, an Grafen Hofmansegg lautende Briefe baldigst zurükgestellt werd*en* mögen, da derselbe bereits in Wien eingetrofen ist, und diese Briefe, worunter einer mit ein*em* Weksel von 200 Gulden seyn soll, von dem Hof-Kriegs-Räthlichen Praesidium zurükgefodert werden. De d*ato* 18. p*raesentirt* 19. Sept.[2]

Votum. Diese Briefe, die indess zurükbehalten worden, sind mittelst Nota sogleich dem *Gene*ral-Commando zur weitern Verfügung zurükzustellen.[3]

N⁰ 61. Der Bartfelder Stadtrichter berichtet auf das Stadthalterei Intimat de d*ato* 22. Aug. N⁰ 18 399, d*ass* er nichts unterlasse um seiner Pflicht genugzuthun, auch unter verschiedene*n* Vorwände*n* in die benachbarten Bäder gehe, die alldort befindliche Pohlen besuche, unter der Hand jedermanns Handlung*en* beobachte. Indess sei ihm noch nichts aufgefallen, welches er berichtet zu werden verdienet zu haben gläubte. Die Pohlen und Gallizier, die zahlreich in dem Bartfelder Baade sind, zeigen weder durch ihre Worte, noch Handlung*en* gar keine Bewegungen, da sie nur gegen die russische und preussische Reg*ierung* in Pohlen schmälen und in ihr*en* Reden nur wünschen, d*ass* das Haus Oesterreich Pohlen beherrschen möge. Die von den Preussen unter Konfiskationsstrafen ihrer Güter auf den 1. 7ber nach Krakau berufene pohlnische Nazion jenseits der Weichsel sey nicht erschienen, von welcher auch hier nichts zu sehen ist. In dem Baade seyen wenige Gallizier, nahmentlich aber Gr. Rey und Gr. Sobolowszky, welche sich aber nichts als die Ruhe und die Wiedereinsetzung des Friedens im Königreiche wünschen. Uebrigens verheisset er, wenn er etwas beobachte*n* wird, so werde er es gleich berichte*n*. De d*ato* 12, p*raesentirt* 19. 7bris.[4]

Votum. Den Akte*n* beizulege*n*.

N⁰ 62. Der Hofkamm*er* Vice-Präsident Baron Orczy zeiget an, d*ass* ihm die K*ame*ral-Buchhal*terey* berichtet habe, d*ass* aus dem Journal des hiesigen 30 Amtes erhelle, d*ass* von einem Wienerischen Arzte, Hopfen genannt, dem Sekretair Haynoczy um 62. Fl. preparirte Medikamente*n* im Monate May nach Ofen geschikt worden seyen. Da nun dieses einige Aufmerksamkeit verursachet, so unterleget es dem Befunde, ob nicht zu Wien mittelst des gehörigen Weges untersuchet werden dürfte, welche Gattung diese dem Sekretair Hainoczy zugeschikte Medicamenten gewesen seye[!]? De d*ato* 18, p*raesentirt* 19. Sept.

Votum. Wird dem Gr. Saurau mit der Meinung überschickt, d*ass* da dieser Umstand dennoch einigermassen bedenklich seyn dürfte, sowohl Hainoczy, als der Artzt Hopfen darüber vernomm*en* werden könnten.[5]

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 75.
[2] V.ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 55.
[3] A Főhadparancsnoksághoz szóló átirat sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 60. sz.
[4] Mokossinyi főbíró jelentése: *u. o.* 61. sz.
[5] Orczy László följelentése, a kamarai másolatokkal együtt: O. L. Vertr. A

N° 63. Anton Incze, Einwohner von Grosswardein, zeiget verschiedene bedenkliche Reden eines gewissen Joseph Rudinszky an, welche er mit den Zeugnissen zweier Bürger, Johann Kontz und Ladislaus Gáspár, die der Stuhlgeschworne Emericus Karczagh von Bihar*er* Comitat aufgenommen hat, bekräftiget. Berichtet zugleich, dass selber zwar diese Anzeige dem grosswardeiner Magist*r*at gemacht habe, allein selbe sei durch den Richter Stephan Sándor, durch den Fiscal Ladislaus Virágh und einiger ihrer Anhänger unterdrückt, und ihm zurückgestellt worden, wornach, da selbe dieses gleich dem Komitat anzeigen und eine weitere Untersuchung betreiben hätten sollen, durch ihre stillschweigende Einwilligung dieses zu billigen gescheinet haben. De *dato* et *praesentirt* 19. Sept.[1]

Votum. Dem Sieb*enbürger* Hofkanzler und Obergespann wird diese Anzeige zur genauen Untersuchung überschickt werden.[2]

[*20. September*]

N° 64. [Ferenc király megküldi véleményezésre Martinovicsnak vizsgálati fogságában írt »Kurze Beschreibung der französischen Institution de propaganda revolutione democratica« c. emlékiratát és Gr. Saurau ezzel kapcsolatos szept. 16.-i jegyzékét.[3] A nádor részletesen följegyzi az emlékirat tartalmát.]

Votum. Sr. M. mit der Meinung zurückzuschicken, dass auch diese Aeusserung dem B*aron* Tugut mitgetheilt werden dürfte.[4]

36. fasc. 87. sz. — A Saurauhoz szóló átirat fogalmazványa : *u.o.* 62. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 87.

[1] Incze Antal nagyváradi nyergesmester följelentését nem tudtam megtalálni. Följelentésének lényegét azonban ismerjük a nádor N° 363 alatti följegyzéséből. Eszerint Rudinszky József ügyvéd «temeraria sane ac summe blasphamae verba effutivisse, super progressu tumultuantium Gallorum exultasse et factum ipsorum, quod regem suum interemerint, laudasse.» Hasonlóan gondolkodik Virágh László ügyvéd is. — Az Incze által beterjesztett tanuvallomások ránk maradtak. Koncz János váradolaszi lakós többek közt ezt vallotta : «Tudom, Rudinczky uramat, mikor Incze úrnál lakot lakóképpen, feljött a' többi között egy estve 8 és 9 óra tályban az felső házzában Incze uramnak és elő beszéllette az maga életét... Hallottam ugyan akkor ezen szavait, akiért Incze uram háromszor is megintette, mondván, a' sok káromkodásai között illyen fórmán : gondolya é Incze uram, hogy az szent írást az Isten vagyis az apostolok csinálták volna ; az nem igaz, mert pápák fundálták és csinálták, csak azért, hogy rajtunk és az szegénységen uralkodhassanak és hogy az népet gyónással 's más büntetéssel bolondíthassák. Hiszen az Isten is csak ollyan ember, mint mink, ő is csak olyan t. m. szaros kurvás volt, mint a' mostani emberek. Hát az szüz Mária mitsoda asszony volt, csak olyan t. m. mint a mostani kurvák szoktak lenni itt az Sass csapszékben, elöhozott többeketis. De Incze uram, amint fejjebb meg montam, meg intette Rudinczky uramat és a'kor Virág uramnakis elő hozta, hogy ha valaki tud valamit Virágh uramis tud, mert ezen beszédeket Virágh urammal eleget disputályák, de csak így talályák. Ezek után a' sok atta teremtettézés, mit tsinalály [!] a' papok 's apostolok lelkének eleget jött ki az szájjából Rudinczky uramnak.» (Váradolaszi, 1794 július 25 : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 63. sz.) — Gáspár László vallomása ezzel teljesen megegyezik, hozzátéve hogy dicsérte a franciákat : igazuk van hogy megölték királyukat.(aug. 3. : *u. o.*)— A Rudinszky—Virágh ügy további fejleményeire V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 127, 290, 363, 399, 431, 608. és 656. Rudinszky József személyi adatait nem ismerjük. Virágh Lászlóról annyit tudunk, hogy egy ácsmester fia volt, foglalkozása ügyvéd.

[2] Bihar megye főispánja, gr. Teleki Sámuel, egyben erdélyi kancellár volt. V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 127 és 290.

[3] Mindkettő közölve II. k. *Iratok* 17/b sz.

[4] Ld. a nádor szept. 22.-i levelét az uralkodóhoz : *Sándor Lipót iratai*, Iratok 149. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 52.

N⁰ 65. Vorstellung die das Bácser Komitat nach Hof gemacht hat. um sich die weitern Verhaltungs Befehle in Ansehung des von selben wegen schlechten Reden und gefährlichen Gesinnungen eingezogenen honorairen Stuhlgeschwornen Ferdinand Chászar zu erbitten. De dato 3, acceptirt 20. Sept.[1]

Votum. Diese sehr gut verfasste und vortreffliche Gesinnungen enthaltende Vorstellung ist den Akten beizulegen.

N⁰ 66. Der General der Cavallerie Brn. Barco übermachet eine Abschrift eines aus der Gegend von Caschau erhaltenen geheimen Berichtes zum nöthig findenden Gebrauch und hoher Einsicht.[2] In diesem wird berichtet, dass ein Klubb in Caschau vorfindig sey. Dieser Klubb werde im Doctor Wizai[3] seinem Hause gehalten, der Eingang in das Zimmer sei hinter dem Ofen künstlich gemacht, welches für fremde schwer zu finden ist. Im Sommer aber sei der Klubb in der Vorstatt, im Garten des nämlichen Doktor, gehalten worden.

[1] Császár Ferdinánd bácsmegyei nemes (a Kir. Táblán 1795 jan. 20.-án felvett adatok szerint: 27 éves, katholikus, nemes, nős, született Baján; O. L. Vertr. A. 42. fasc. 61. sz.) elégedetlen volt az 1794 júniusi megyei közgyűlésen végbement tisztújítás eredményével, s ennek heves nyilatkozatokban hangot is adott. Szidta Ürményi személynökōt, a megye főispánját, hogy factiosus, impostor, gazember, mást beszél, mint amit cselekszik; ezt már nem lehet tovább tűrni; »jam debet esse revolutio in regni Hungariae et hanc non rustici, verum pauperiores nobiles inchoaturi sint,» — mondotta. Kitudódott az is, hogy «coram diversis etiam plebis hominibus» ilyeneket mondott: «Reges sunt latrones hominum, felicia sunt regna illa, ubi reges non sunt.» A megye elfogatta Császárt. Iratait átvizsgálták és bár bennük «forradalmi kísérlet nyomára nem akadtak,« az 1794 szept. eleji megyegyűlésről fölterjesztésben tájékoztatták az uralkodót az ügyről. Ennek másolatát küldték meg a nádornak. A felirat többek közt ezt mondja: »Fidelitas erga terrae principem, amor in patriam, studium fervorque cummunis felicitatis et procurandae et conservandae, ingenita nobis sunt, arctis naturae vinculis, concatenatos hos animorum nostrorum sensus, nulla vis, nulla temporum rerumque vicissitudo, nulla gentium molimina pectoribus nostris exolvent; sed cum nulla sub coelo hucdum reperta sit adeo beata tellus, quam non calcarent malevoli et humano generi noxii homines, licet in M^te V. Ss. benignissimum optimumque et per omnes in terra populos nobis invidendum habeamus principem, quamvis illa regni sanctissima constitutione laetamur, qua ad reliquarum nationum invidiam nos sane beatos reputare possimus et debeamus, quamvis jura et libertates nostra secuto, praesidioque esse possint, ne inhaustis quibusvis mentibus quandoque suppetat aliqua exerandi ratio et quamcumque aliam fucatam libertatem depravata anhélandi libido. Veremur attamen, ne in excidium verae populorum felicitatis illius, quae in regiae dignitatis potestate subsistit conspirans gens Gallica infausti moliminis sui semina, cum exitiali fructu serat, in ipsis beatae patriae nostrae visceribus; veremur etiam, ne publica in regno pax et tranquillitas per malesanos quospiam efferafae gentis Gallicae adseclas quadammodo perturbatur. Veremur autem tanto rationabilius quod in aliis quoque regnis et provinciis, jam plerosque seditionum, turbarumque motus erupuisse, publica fama horsum etiam pertulerit, quo denique intimiori animorum consternatione intelleximus, in ipso plane regno isthoc, nefarios aliquos coassimile quidpiam molientes detectos et jam etiam vinculis carcerique mancipatos habueri.« — Ezért Császárt elfogták és a megye tömlöcébe vetették s most várják az uralkodó utasítását (A nádor számára küldött másolat: O. L. Vetr. A. 36. fasc. 65. sz. Hivatalos kivonata: O. L. M. Kanc. 10.455/1794. sz. V. ö. *Martinovics és társai*, 392. l.) Az ügy további fejleményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 68, 144, 203, 298, 301/1, 303, 304/1, 313/1, 577.

[2] A fölterjesztés a nádor sk. másolatában: O. L. 36. fasc. 66. sz. Egykoru hiv. másolata: O. L. Vertr. A. 41. fasc. 159—160. fol.

[3] Kis Viczay József (1746—1810) Abauj-Torna vármegye és Kassa város orvosa. Buzgó szabadkőműves. Kazinczy nagy elismeréssel szólt róla. Részletes életrajza: Molnár Béla, *Kassa orvosi története*. Kassa, 1944, 83—109. l. Szabadkőművességéről azonban nem tud. Erre ld. *Abafi*, 348. l.; *Jancsó*, 176. l. és *Magyar Pantheon*. 339—344. l. Arcképe: Sziklay J. — Borovszky S., *Abauj-Torna vm és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai*. Bp. 1896, 223. l.

Nebst selb*en* sind noch Graf Török Studiendirektor, Melchior Szulyovszky wohnhaft in Rakotz, der Comitats Doctor Weiss, Paul Szirmay von Losonc*z.*[a] der Kaufm*ann* Neymann[1] nebst den mehresten Kaufleut*en*, ein gewisser Areli, die meisten P*rofessoren* der Schulen bis auf den Vice-Director Zahlhausen.[2] Der Gr. Török, der ein Hauptfeiner Jakobiner ist, und sich auf all mögliche Art zu verstell*en* weis, soll nebst sein*en* Anhängern schädliche und gottlose Principien unter den Studen*ten* ausbreit*en*. Eben da die erste Nachricht von Arretirung der drei Verbrecher einlangte, war in Ujhely Congregation,[b] von welcher Szulyovszky gleich weggieng und nach Kaschau kam, wo er alle Jakobiner zusam*m*enberufen hat. Auch ist durch ein*en* gewissen Tichi der Instruktor der Kinder des Gr. Michael Sztaray, Tantsits gennant, aus Nagy-Mihály abgehohlet word*en*. Die Jacobiner haben eine lange Conferenz gehalten, und kommen seit der Zeit sehr oft zusammen bald beim Török, bald beim Szulyoszky, bald beim Szirmay. Bei ihrer zurückkunft sind zu Nagy Mihály beim Danschitz [!] sehr viele Schriften verbrennt worden, wie auch beim Török in Casinir,[3] beim Szulyovszky in Rakotz und beim Szirmay in Lossontz.[c] Graf Sztaray ist nicht zu Hause gewesen. Damahls sind auch in Caschau Zetteln des Inhaltes ausgestreuet worden : »Brüder verbrennet eure Schriften, denn es sind Commissarier ernannt euch zu untersuchen.« Der Obergesp*ann* Brn. Orczy[4] ist ein intimer Freund und P*rotektor* des Török, Weiss und übriger Jakobiner, besonders des Szulyovszky, und hat bei lezter Restauration alles mögliche gethan um selb*en* zum 1-ten Vice-Gespann zu machen. Das ganze Comitat soll in Händen der Calviner seyn. Kein rechtschaffener Mensch und kein Magnat geht mehr in die Congregation*en*, so d*a*ss die Jacobiner Parthei die Oberhand behält. Dieses wird von den dasig*en* umständ*en* mit Verlässlichkeit, ohne aller Exception gemeldet. De d*ato* et acc*eptirt* 20. 7bris.

V*otum*. Mit der unter N⁰ 67. zu erstattend*en* unt*erthänigsten* Nota beigeschlossen.[5]

a) Losonc elírás ehelyett: Lázony.
b) A fõjelentésben: Comitat Congregation.
c) Ismét elírás ehelyett: Lázony.

[1] Kazinczy Ferenc egy 1794 július 19.-iki szabadkõmüves beszámolójában a kassai páholy tisztikarában megemlíti Neumányi Pétert. (*Jancsó*, 176. l.) Valószínûleg itt is róla van szó. A Neumany család egyébként Kassa egyik légrégibb és legtekintélyesebb kisnemesi származású kereskedõcsaládja volt. (V. ö. Kerekes György, *A kassai kereskedõk életébõl két és fél század. 1687—1913.* Bp. 1913, 50—51. l.) — Megemlítjük még, hogy Szentiványi Ferenc sárosmegyei fõispán, a jakobinusok elleni zempléni vizsgálat kormánybiztosa, 1795 június 12.-én azt jelentette a nádornak, hogy értesülése szerint Kassán, különösen a kereskedõk közt »plures spiritu Gallicano imbutos reperiri.« (O. L. Vertr. A. 41. fasc. 10. sz.)

[2] Sahlhausen Móric br. a kassai tankerület aligazgatója, majd Török fõigazgató nyugdíjaztatása után (1799) fõigazgatója, a klérus és az udvar embere. Az idézett jelentés szerint : derék tanult ember, kívánatos volna, hogy õ töltse be a fõigazgatói tisztet.

[3] Nagykázmér Zemplén megyében, nem messze Sátoraljaujhelytõl.

[4] Br. Orczy József. (Ld. II. k.)

[5] A zempléni »forradalmi« hangulatról, ahogy láttuk (*Jegyzõkönyv* N⁰ 12) nem ez volt az elsõ jelentés. A már említett d'Avesani ulánus õrnagy 1794 tavaszán és nyarán több beszámolót küldött, a nádor véleménye azonban az volt, hogy d'Avasani hírei erõsen túlzottak, s semmilyen intézkedésre nincs szükség. (V. ö. 29. l. 8. jegyz.) A Barco által átküldött újabb jelentés azonban, melyet még aznap nyomon követett egy másik (ld. N⁰ 67) fölébresztette a nádor gyanuját, s immár igazolva látta d'Avesani korábban komolyan nem vett jelentéseit is. Ezt a megváltozott álláspontját fejezi ki az uralkodóhoz írt szept. 23.-i fölterjesztése. (Ld. 56. l 2. jegyz.)

[*21. September*]

N⁰ 67. Joseph Kolosy *Assessor* des Zempliner *Komitat* bringt eine schriftliche Anzeige über die dasig*en* Umstände. De *dato*, *praesentirt* 21. Sept.[1]

Votum. Unter*thänigste* Nota an S. M. mit Beifügung des N⁰ 66.[2]

[1] A följelentés, miután bevezetésében kifejti, hogy a Lengyelországgal szomszédos területeken már csak a lengyel emisszáriusok tevékenysége miatt is fokozottan kell ügyelni, elmondja, hogy a zemplénmegyei nemesek egyrésze nagy tetszéssel kíséri a lengyel és francia forradalmi megmozdulásokat. «Publice referunt Paulum Szyrmay in possessione Lazony degentem, colonos suos (prout solus dixit) catechisare, homines omnes esse aequales, regem et omnen modernam jurisdictionem inutilem esse ; quam in rem coloni ejus quantocius examinandi essent. Eadem principia fovent et promulgant Alexander, Andreas, Petrus et Adamus omnes Szirmay, item Antonius Szirmay Tabulae Districtualis Eperjesiensis praeses, Baro Sennyei Joannes, Melchior Szulyovszky, Ladislaus Szemere, Ladislaus Bernáth et praesertim Ludovicus Rédey prius in Zempliniensi nunc jam in Bihariensi comitatu degens ; Comes Török scholarum director in districtu Cassoviensi, imo ipse supremus comes Baro Josephus Orczy non obscure in suspicionen venit ideo, quod sub ipsius administratione maxime sociates haec accrevit et totum fere magistratum ex similibus creavit.» A továbbiakban felsorolja azokat, akik az elmondottakat bizonyítják, majd tanácsot ad, hogyan kellene Zemplénben a rendet helyreállítani és a forradalmi törekvések továbbterjedésének gátat vetni. Mindenekelőtt Bernáth Ferenc alispánt szigorúan meg kell inteni. «Huic enim res tota cognita et forte cum ipsis communis est ; sed homo natura sua timidus et honorum cupidus, facile ad adjurandam societatem et confitendam veritatem induci posset.» A főispánt, a tankerületi főigazgatót és a Tábla elnökét le kell váltani. Szükségesnek tartja két ezrednyi lovasságnak a megye területére való vezénylését. Javasolja, hogy a nép megnyerésére a szegénységnek osszanak gabonát az állami tárházakból, mutassanak több megértést a protestánsok sérelmei iránt és főleg «praedicantes cujuslibet religionis instruendi, ut populo hanc clementiam regiam ex cathedris depraedicent, principatus et superioritates pro felicitate praecise populi a Deo ordinates demostrent, doceant et orent.» (O. L. Vertr. A. 36. fascl 67. sz. — Hiv. német fordítása : O. L. Vertr. A. 41. fasc. V. ö. Kolosy vallomásaival a zemplénmegyei vizsgálatkor : *József nádor iratai*. I. 139. és 151. l.) A jelentésben felsorolt személyek ellen különben később vizsgálatot indítottak. Ez az u. n. zempléni vizsgálat évéken át húzódott és csak 1798 legvégén zárult : Orczy főispánt, Bernáth László főjegyzőt, Szemere László adóellenőrt állásából menesztették ; Rhédey Lajost (1763—1831) törölték a táblabírák sorából és közgyűlésen való megfeddésre ítélték ; Szirmay Andrást személynöki megintésre, Senyey Jánost és Szirmay Ádámot privátim való megfeddésre büntették. Szirmay Pétert fölmentették, míg Szirmay Pált, ahogy láttuk, felségsértésért bíróság elé állították. Szirmay Sándor ellen, jóllehet róla már az 1770-es években kimutatható, hogy tevékeny részt vett a kassai szabadkőmüves páholy életében (*Abafi*, 39.l.) — nem indult eljárás. (A vizsgálat és az ítélet részleteire ld. *József nádor iratai*, Iratok 46. és 86. sz.)

[2] A nádor szept. 23.-án kelt fölterjesztésében részletesen ismertette a két följelentést (N⁰ 66—67) s véleményét a következőkben foglalta össze : »Aus diesen beyden in der Hauptsache miteinander übereinstimmenden Anzeigen werden E. M. zu entnehmen geruhen, dass der vom Major Avesani erstattete Bericht allerdings gegründet gewesen sey, und dass, da das Uebel soweit vorgeschritten ist, auch thätige Mittel baldigst dagegen zu trefen das allgemeine Wohl erheische. Ich würde zwar keinen Anstand Er. M. sogleich all jene MaasRegeln unvorgreiflichst zu unterlegen, die meines geringen Ermessens in diesem haklichen Gegenstande zu ergreifen wären. Da jedoch es um verschiedene, in königl. Diensten stdhende und andere ansehnlichere und Anhang habende Personen zu thun ist, so glaubte ich, dass vor Allem noch, jedoch baldigst, die in Wien in Verhaft befindlichen Hungarn, besonders aber Szent Mariai und Bacsányi, die die meissten Verbindungen in Ober Hungarn gehabt haben, über sämtliche in diesen Berichten vorkommende Umstande ernstlich vernommen werden dürften, wornach ich mir vorbehalte, Er. M. über die zu trefenden Anstalten meine weitere unterthänigste Meinung pflichtschuldigst zu erstatten.» (Sk. cred. : O. L. Privatbibl. 35. fasc. 213—126 fol.) — Ferenc király a nádor javaslatát elfogadta, s utasította gr. Sauraut Batsányi és Szentmarjay kihallgatására. (Ld. *Jegyzőköny* N⁰ 96 és 100, továbbá N⁰ 71, 79, 134, 161/4, 238, 318.)

N⁰ 68. Ferdinand Chazar honorair Stuhlgeschworene vom Bacser Komitat klaget wider das gegen ihm, wegen von ihm gehaltenen Reden gehaltene Verfahren, und dass er vom Komitate ins Gefängniss gesezt worden, bittet auch um Handhabung seiner gesezmässigen Freiheit gegen obbesagten Komitat.[1]

Votum. Da dieser ganze Gegenstand von dem Komitate schon Sr. M. unterlegt worden, mithin von a. h. Orts die weitere Verfügungen werden getrofen werden, so ist gegenwärtiges Gesuch ad acta zu legen.

[*22. September*]

N⁰ 69. Der Stadtrichter von Pest berichtet, dass die nöthigen Anstalten getrofen worden seyn, dass die wohlhabendesten vertreuesten Bürger, 40 an der Zahl, über alle bedenkliche Umstände und Reden wachen und dann Bericht erstatten sollen.[2] Auf dieses sei ein wohlhabender Bürger zu ihm gekommen, der mit der Bitte, dass sein Namen verschwiegen sey, berichtete, dass vor ein Jahr ihm der Rittmeister Laczkovits das beigeschlossene hungarische Buch im Tuschlichen [?] Kafehause überreicht, und ihm gesagt habe, er gebe ihm ein nüzliches Buch, das er mehreren mittheilen, jedoch nicht sagen soll, dass er es von ihm gehabt. Der Bürger nahm das Buch und warf es in das Gefäss, wo der Wein Mosch aufbewahrt wird, ohne es jemand zu zeigen, noch es zu lesen. Da nun der Laczkovits nach Vien geführt worden, fiel ihm dieses ein, und er überbrachte es dem Stadt-Richter. Der Titel deren ist Magyar beszéd, melly tartatott,[3] nur bittet der Stadt-Richter, dass man ihm gestatten möge, den Nahmen des sonst rechtschafenen Bürgers zu verschweigen. De dato 12. 7bris.

Votum. Ist indess aufzubewahren, bis wegen der weiteren Behandlung des Laczkovits die a. h. Entschliessung erfolgen wird. [Utólag, piros ceruzával hozzáírva :] Ist dem Causarum Director übergeben worden.

[*23. Szeptember*]

N⁰ 70. Praesidialschreiben des Gr. Kanzlers, vermöge welchem auf die durch den substituirten Vice-Gespann Vajda untersuchte und für wahr befundene Anzeige der Uniformirung und Armirung mehrerer Bürger in Güntz, sowohl als der übrigen daselbst obwalteten bedenklichen Umständen auf ausdrücklichen a. h. Befehl Sr. M. die Weisung gegeben wird, dass ohne Verzug ein geschickter, und von seiner Klugen Benehmungs Art bekannter Rath der königl. Stadthalterei als königl. Komissair nach Günz geschickt werde.[4]

[1] O. L. Vertr. 36. fasc. 68. sz. Császár szept. 9.-i beadványa, melyben tiltakozik az ellene emelt vádak ellen, s azt állítja, hogy a tanukat régi haragosa Jancsó Ferenc megyei ügyész bérelte fel ellene: O. L. M. Kanc. 11153/1794.

[2] A nádor még aug. 22-én felszólította Boráros Józsefet, Pest város főbíráját, hogy megbízható polgárokból szervezzen őrséget, akik «omnibus nefors suspectis conventibus vel discursibus invigilaturi relationes suas ad casum quempiam inopinatum praestare obligentur.» (Helyt. tan. 18.399/1794. sz.) Boráros itt említett jelentése: O. L. Vertr. A. 45. fasc. sz. nélk.

[3] *A magyar ország gyűlésében ... tartatott beszéd.* 1791. Martinovics rópiratának Laczkovics által készített magyar átdolgozása. Ld. I. k.

[4] Horváth Ignác kőszegi lakos 1794 augusztusában jelentette az uralkodónak, hogy Kőszegen a gazdagabb polgárok fiai polgárőrség alakításának ürügyével egyen-

Selber soll dem Magistrat in a. h. Nahmen ein*en* eingreifenden Verweis ertheil*en*, dass ohne höchsten Orts um die Erlaubniss anzususchen, selber diese Gesellschaft zusammenkommen, sich kleiden und bewafnen liesse, auch nicht geahndet habe, d*a*ss in jetzigen Umständen die Bürger solche Ausgaben gemacht. Denen Mitgliedern soll bis auf weiteren Befehl alle Bewáfnung und Zusam*m*enkünfte zu dem Ende schärfestens verbothen, die Fahne in das Stadthaus gebracht, endlich die Unglauben und andere Fähler, die mehr öffentliche Verbrechen sind des Stadtrichters Strodler und des Apothekers Vimpassinger, der zu gleich Vormund ist, ein umständliche Untersuchung angestellt werden, die dann mit der hiessortig*en* und der Stadthalterei Meinung Sr. M. zu unterleg*en* seyn wird. De d*a*to 18. p*r*aesentirt 23. Sept.

V*o*tum. In Gleichförmigkeit dieser a. h. Befehl wird Gr. Jos*eph* Eszterházy mit der nämlichen Weisung baldigst nach Günz geschickt, der Stadt aber befohlen, diesem auf a. h. Befehl geschickten königl. Comissair in all*en* zu gehorchen und an die Hand zu gehen.[1]

N⁰ *71.* General Barco übergiebt ein an den Vicepalatin erlassenes Schreib*en* aus Caschau, vermöge welch*em* ihm berichtet wird, d*a*ss die Uebelgesinnten zwar ihre Zusam*m*enkünften beim Doktor Viczay eingestellt haben, und alle Akten, Regeln und Gelder in Verwahrung gebracht haben, jedoch in dem nämlichen Haus, wo sie in Geheim in ein*em* Loche neben dem Ofen in der Wand, unter der Obsorge des Barons Johann Vecsey[2], der in Vécse vohnet, bewahrt werden ; eher waren all diese Schriften unter der Obsicht des K*a*m*e*ral Ass*e*ssors Barons Oetves[3], allein selber hat sie vor wenig Zeit ersteren übergeben ; darum wenn man selbe haben sollte, so wären sie nicht anders, als in dem Haus des Doktors Viczay zu haben. Diess alles ist aus dem Munde der Gemahlinn des Baron Vecsey[4] erfahr*en* worden. Die Jakobiner sind sehr verwirrt, und gerade wie die Pester werden selbe durch ihre Angesichter und Augen verrathen. Sie leid*en* schon die halbe Strafe, da sie jezt

ruhás, fegyveres társaságot szerveztek és katonai módra gyakorlatoznak. (O. L. M. Kanc. 1794 : 9521. és 9541. sz.) A Kancellária megbízta Vajda Antalt, Vasmegye másodalispánját, nézzen utána a följelentésben foglaltaknak. Vajda jelentésében megerősítette a polgárok szervezkedéséről írottakat. Vezetőjük Strodler János városbíró és Windpassinger Ernő patikus, mindkettő istentagadó ember. Jelentésében ezenkívül egy atheista elveket való társaságról is megemlékezett. Ennek tagjai a már említetteken kívül : Sigray Jakab, Horváth Ignác István, Zarka Mihály, Adamovics Rochus Kornél, a kőszegi kerületi tábla ülnökei, Rosty János és Pál, Keisper ny. százados, Horváth Zsigmond ügyvéd és Piller Celestin, a kőszegi kegyesrendi gimnázium igazgatója. A társaság vasárnaponként Pillernél a piarista rendházban szokott összejönni. «Szabadszellemű ujságcikkeket olvasnak fel, bírálják az egyházat és a hittételeket.» Piller különben «igen rossz hatással van az ifjuságra.» (O. L. M. Kanc. 9941/1794. sz. Ld. II. k. 244. l. 8. jegyz.) Vajda alispán jelentése alapján szept. 12.-én kihallgatták az ügyben Sigrayt ; vallomása ha nem is erősítette meg a jelentésben foglaltakat, a gyanut sem oszlatta el. (Ld. II. k. 129—130. l.) Erre a Kancellária javasolta az uralkodónak királyi biztos kiküldését, amit Ferenc el is fogadott. Igy került sor a kancellár fenti átiratára. (eredetije : O. L. Vertr. A. 36 fasc. 70. sz.) Az ügy további fejleményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 77, 78, 82, 83, 85, 89, 93, 94, 101, 103, 116.

[1] Az Esterházynak adott utasítás és a kőszegi városi tanácshoz intézett leirat fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 70. sz.

[2] Csak annyit tudunk róla, hogy 1807-ben halt meg. (*Nagy Iván*, pótk. 363. l.)

[3] Eötvös Gábor br., a kassai kamara ülnöke, később igazgatója. 1794-ben a kassai szabadkőmüves páholy kincstartója. (*Jancsó*, 176. l.)

[4] Nagy Iván szerint (pótk. 363. l.) br. Splényi Zsuzsa.

sogar einander fliehen, so wie sie vorher freundschaftlich unter sich zusammengekommen sind[1]. *Praesentirt* 23. Sept.

Votum. Ist ad Notam zu nehmen bis die a. h. Resolution auf die unterthänigste Nota vom [23][a] Sept. N⁰ [67][a] erfliessen wird.

[*24. September*]

N⁰ *72.* Der General der Kavallerie Br. Barco überschickt einige von Ignatz Almásy[2] gemachte Bemerkungen in betref der Behandlungs-Art und der Aburtheilung der in Vien sitzenden Staatsverbrecher, und erbittet sich darüber die weitere Weisung[3]. De *dato*, *praesentirt* 24 Sept..

Votum. Diese Bemerkungen sind, bis die Aburtheilung for sich zu gehen haben wird, den Akten beizulegen.

[*26. September*]

N⁰ 73. [Kavanagh' tábornagy átirata: tudatja, hogy három francia megbízott, útban Konstantinápolyból Bécs felé, ma keresztül utazott Pesten.]

N⁰ 74. Der Pester Komitat unterlegt die gegen den Juratus Erdelyi, der sich gegen das Militair und die a. h. Person Sr. M. vergangen hat, gemachte Untersuchung sammt allen Akten[1]. *Praesentirt* 26.[4]

Votum. Dem Gr. Kanzler mit der Meinung zuzuschicken, dass obschon das 17 jährige Alter und übermässige Betrunkenheit diesen Menschen in etwas entschuldigen könne, mir doch nichts anders in dieser Angelegen-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Berzeviczy András alnádorhoz írt névtelen és kelet nélküli jelentés másolata: O L. Vertr. 36. fasc. 71. sz.

[2] Almásy Ignác (1751—1840) (Pálnak, a Kir. Tábla ülnökének öccse) szeptemvir, a klérus és az udvar embere. 1773-ban jász-kun alkapitány, majd 1779-ben fökapitány, 1786-ban kir. táblai ülnök, 1789-ben szeptemvir, 1806-ban kancelláriai tanácsos, 1811-ben az Udvari Kamara alelnöke, 1812-ben alkancellár. Az 1790/91-es országgyülésen Hevesmegye követe; ekkor még a rendi ellenzék katolikus részének egyik hangadója. Lipót király ügyes, tehetséges embernek jellemezte; bár az udvarellenes párthoz tartozott — írta róla — már kezd irányt változtatni. Megnyerését fontosnak tartotta, mert »komoly szolgálatokat tehet, ha jól irányítják.« Valóban 1790-től kezdve Almásy mindinkább felhagy ellenzéki magatartásával, s a köznemesség általános jobbrafordulásának egyik jellemző példájaként Ferenc alatt már fenntartás nélkül a Habsburgok oldalára áll. Mindvégig szívós kitartással gyarapította családi vagyonát, 1815-ben pedig grófi címet szerzett. Kazinczy »mindenek által gyülölt ember«nek nevezi. (Életrajzi adatai: Almásy Dénes. *A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok.* Kétegyháza, 1903. 67. s. köv. l. és *Kempelen.* I. 78. l. Lipót véleménye: *Sándor Lipót iratai.* 438. és 441. l.: Kazinczy jellemzése: *Magyar Pantheon.* 297. l.: klerikalizmusát több röpirat gúnyolta: Széchényi Kvt. Ms. Fol. Hung. 1895. 17—18. fol.)

[3] Almásy aláírás nélküli beadványában kívánatosnak tartja hogy a foglyok mielöbb magyar bíróság elé állíttassanak, hogy a per menete, az ügyész és a bírák teendöi, — mivel erre még nem alakulhatott ki a multban a gyakorlat — pontosan lerögzíttessenek. Javasolja, hogy a bíróság Pozsonyban ülésezzék, így a foglyok »wisend, dass Wien näher ist, also von einer neuen Confrontation nicht sicher wären, ihre Zuflucht in der Widerrufung ihrer Aussage nicht suchen könnten.« De Pozsonyt más, »politikai okok is ajánlják a mostani körülmények közt.« Ügyelni kell majd arra is, nehogy a védelem korlátokat szenvedjen.» »damit die ganze Welt wider die Art der zugestandenen Vertheidigung nichts reelles vorzuwerfen habe.« (O. L. Vertr. A. 36. fasc. 72. sz.)

[4] Ld. II. k. 649. s köv. l. A keltezésben az augusztus elírás szeptember helyett

heit zu erübrigen scheine, als dass dieses Verbrechen in dem gewöhnlichen Rechtswege gerichtet und bestrafet werde, welches alles Sr. M. zu unterlegen der Gr. Kanzler ersuchet werden wird.[1]

N⁰ 75. Der Gorsswardeiner Oberstudiendirektor Tokody berichtet (ad N⁰ 33), er habe den Professor der Statistik Jakob Müller wegen den ihm zugemutheten Reden vernommen, welcher selbe gerade zu geläugnet hat ; darum glaubt Berichtleger, dass nichts anderes zu thun erübrige, als die Nahmen der Zeugen, die diese Reden gehört zu haben vorgeben, zu entdecken, damit man selbe weiters untersuchen könne. De dato 19, praesentirt 26. Sept.[2]

Votum. Dem Gr. Kanzler mit dem sub N⁰ [59][a] vorgekommenen Bericht des substituirten Vicegespanns des Borsoder Komitats zu übersenden, mit der Meinung, dass da aus diesen beiden Berichten zu ersehen ist, dass der Verdacht gegen den Profesor Müller kaum einigen Grund mehr habe, es von der weiteren Untersuchung abzukommen hätte, wenn nicht vielleicht der Angeber noch schwerere Innzichten mit Berufung auf die Zeugen, die seine Anzeige weiters bestättigen würden, anführen könnte.[3]

N⁰ 76. Der Thuroczer Komitat stellet vor, dass die nach Wien geführten Verbrecher nach Hungarn wieder zurückgebracht werden müssen, da ihre Hinaufbringung mit dem Geseze, nämlich den Art. 56 : 1791 nicht vereinbarlich sei ; er habe deswegen Sr. M. seine Vorstellung gemacht, damit diese Personen im Königreiche verurtheilet werden. Dann bittet er um die Vermittlung bei Sr. M., damit diese Personen der gebührenden Gerichtlichkeit zurückgestellt und von der Königl. Tafel geurtheilet werden mögen. De dato 15, praesentirt 26. 7bris.[4]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

[*29. September. Laxenburg*][5]

N⁰ 77. Eszterházy berichtet seine Ankunft in Günz und das von ihm verfügte, auch zeigt er jenes an, was er bisher vernommen. De dato 27. praesentirt 28. Sept[6].

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Az átirat fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 74. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 124.

[2] A jelentés : O L. Vertr. A. 37. fasc. 111. sz. — Tokody György, 1786-tól aligazgatója, 1793-tól 1818-ig főigazgatója a váradi akadémiának. Életrajzi adatai : Bozóky Alajos, *A nagyváradi kir. akadémia százados multja. 1688—1888.* Bp. 1888. 53. l.

[3] A már Laxenburgból szept. 29.-én keltezett jegyzék fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 75. sz. Eredeti tisztázata : O. L. M. Kanc. eln. 69/1794. sz. A legfelsőbb elhatározásra ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 111.

[4] A nádorhoz írt fölterjesztés : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 76. sz. A megye feliratára ld. II. k. Iratok 9. sz.

[5] A nádor szept. 27.-én, szombaton indult Budáról Laxenburgba, s csak nov. elején tért vissza Budára. (*Sándor Lipót iratai*, 736. l.)

[6] Esterházy jelentésében közli a gyanusítottak névsorát, (erre és az ügy előzményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 70) s első benyomásait, amelyek elég kedvezőtlenek : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 77. sz.

Votum. Zu erwiedern, er habe sich so benommen, dass ich damit vollkommen zufrieden bin, er solle weiters noch die Sachen mit dem nämlichen Eifer untersuchen, und ich gewärtige den mir verheissenen weiteren Bericht. Im übrigen unterthänigste Nota an S. M.[1]

N⁰ 78. Vorstellung der Stadt Günss, in der selbe die Ungrund der wider sie gemachten Anzeigen darzustellen suchet, dann durch 4 Zeugen beweiset, dass ein gewisser Lieutenant Decker diese Anzeige gemacht habe, und wider denselben Genugthuung verlangt. Praesentirt 28. Sept.[2]

Votum. Dem Grafen Eszterházy zur Wohlmeinung und Berichtlegung nach gehörten Lieutenant Decker.[3]

[*30. September*]

N⁰ 79. Der Ober Studien Direktor in Caschau Gr. Török berichtet, dass der Local Director in Ujhely[4] ihm berichtet habe, dass eben an den Tag, wo die Nachricht der Verhaftung des Sztmariai nach Nagy Mihály kam, der Profesor Tichy abends zu dem Informator des jungen Gfen Sztaray[5] (welcher Informator nach dem allgemeinen Gerüchte in einer verdächtigen Verbindung mit dem Sztmariai gestanden seyn soll) nach Nagy Mihály gekommen sei, und mit dem Informator schleunigst weggereiset sei, und dadurch den Verdacht, den der Informator unterlieget, auch auf sich geschoben habe. Da aber dieser Profesor der Mathesis Tichy unter seiner Direction stehet, so sei er, Director, gleich nach Caschau gegangen, und habe die Wahrheit dieser Anzeuge untersucht, wo er, da dieser Profesor nun in Palocsa[6] sich befindet, von einem glaubwürdigen Manne, dem Zeichnungsmeister Schrött erfahren hat, dass diese Sache, wie der Local-Director in Ujhely berichtet hat, wahr sei, und darum sei auch Schrött gleich zu ihm, Director, geeilt, um diese Sache zu berichten. Gr. Török sagt zwar es sei ihm von der Verbindung zwischen dem Profesor Tichy und dem Informator nichts bekannt, auch wisse er nicht, was selbe gethan oder wo sie hingegangen seyn, berichte aber diesen Fall zu folge der Vaterländischen Gesezen aus Pflicht und Treue gegen seinen Landesfürsten. De dato 23, praesentirt 30. Sept.

Votum. Zu asserviren bis auf den Sr. M. unterlegten Bericht sub N⁰ [67][a] die Auskunft des Gr. Sauran einlangen wird. [Majd utólag, vörös ceruzával:] Dem Causarum Director übergeben.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Laxenburgban szept. 29.-én kelt fölterjesztés javasolja Sigray kihallgatását a kőszegi ügyben. Az uralkodó ezt el is rendelte. (O. L. Privatbibl. 35. fasc. 217—219. fol. — V. ö. II. k. Iratok 13/b sz. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 101.)

[2] A város 1794 szept. 19.-i fölterjesztése Decker Antal ellen: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 94. sz. mellékletei közt.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 94.

[4] Ivánkai Vitéz Imre (†1806). 1793-ban a szabadkőmüvesek védelmében adta ki *A szabadkömivesek nem jakobiták* c. munkáját. (Ld. *Irodtört.* 1949. 329. 1. 9. jegyz.: Szinnyei, XIV. 1280. h. és *Magyar Pantheon.* 404. l.)

[5] Tántsits Ignác.

[6] Sáros megyében, a Poprád mellett.

[*1. Oktober*]

N⁰ 80. Der Stad-Richter von Debreczin berichtet auf hiessortigen Befehl N⁰ [54][a], dass er weder ein Exemplar noch eine Kenntniss von den bekannten Oden gefunden habe, versichert auch, dass das Volk, welches nichts als Ruhe und Frieden wünscht, an derlei Aufhezungen kein Wohlgefallen wünsche,[!] weswegen jener der dieses berichtet hat, unter die vielen Verleumder, die gegen die Stadt seit langer Zeit aufgetreten sind, zu rechnen sei. Da er die Sache untersuchet, habe er befunden, diese Ode sei gar nicht in der Stadt gewesen, nur habe sie ein gewisser Districts-Tafel Assessor Zombory von Pest erhalten, den er aber, da er eben in Pest sich befindet, nicht fragen konnte, auch nicht wisse, ob er sie weiter ausgestreut habe. Uebrigens was immer er entdecken würde, würde er es gleich berichten[1]. De *dato* 23, acceptirt 1. 8bris.

Votum. Die sub eodem N⁰ abgefoderte Auskunft des Assessors Zombory ist noch zu gewärtigen.[2]

[*2. Oktober*]

N⁰ 81. Gr. Saurau schreibt, dass dem sicheren Vernehmen nach, seit 2 Monaten ein gewisser in Wien bei der Kanzlei des Doctor Neupauer angestellt gewesenen Müller zu Pest sich befinde, der durch mehrere Umstände beschwert wird. Darum bittet er um seine Anhaltung und Anherbringung. De *dato* 26. 7bris, par retour[?], *praesentirt* 28. 7bris[3].

Votum. Privatim die Aufenthaltsort dieses Menschen und ob er wirklich in Pest ist, welche durch den Stadthauptmann erfahret werden kann, von dem Hof-Rath Boros zu erfahren.

N⁰ 82. Gr. Eszterházy erstattet den weitern Bericht über seine Untersuchung in Günz. Berichtet was er in betref des beschuldigten P. Caelestinus Piller befunden, was er auch in betref des Strodler und Vimpassinger von verschiedenen glaubwürdigen Männern vernohmen hat. Endlich giebt er seine Meinung über jenes, was eben[?] in Sachen zu verfügen wäre ab, und glaubet, dass das zusammengeschossene Geld unter die armen Mitglieder der Wache vertheilet und den Mitgliedern erklärt werde, dass man seiner Zeit den Wunsch, feiern zusammenzukommen, genüge leisten zu können Bedacht werde nehmen; endlich berichtet er, sie hätten wollen an Francisci Tag paradiren, welches er ihnen aber eingestellt habe. De *dato* 1, *praesentirt* 2. 8bris.[4]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Szombati István, Debrecen város főbírájának jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 80. sz.

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 230.

[3] Saurau levele szerint az volt ellene a vád, hogy »er in Gesellschaft mehrerer Personen in einen ohnweit Wien gelegenen Walde einen fürchterlichen Eid zu Einführung der Freiheit und Gleichheit abgeleget . . . habe.« (O. L. Vertr. A. 36. fasc. 81. sz.) V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 121, 141, 153, 162, 163, 164, 165/4, 166. és 169.

[4] Eszterházy elmondja jelentésében, hogy először is Piller Caelestint kereste, de nem találta otthon, mert Zágrábba utazott Niczky György grófhoz, kinek fiait tanítja. A piarista rektor viszont elmondta neki, hogy Pillernél valóban vannak vasárnaponként összejövetelek, ha nem is zárt ajtóknál, s azokon Sigray, Rosty és Adamovics ott szokott lenni. Hogy miről beszélgetnek, nem tudja. Egyszer belépett közéjük, de abban a pilla-

votum. Zu erwiedern, man glaube zwar selbst auch, dass die Errichtung der bürger Compagnie nichts übel auf sich habe, jedoch glaube man, dass selbe nie genehmiget werden kann, besonders da sie ohne a. h. Erlaubniss geschehen. Deswegen müsse man dem Berichtleger die Weisung geben, dass er ja den Bürgern keine Hofnung machen solle, dass sie diese erhalten werden. Umsomehr, da er ausgeschickt worden, um ihnen diese widerrechtliche Haltung zu vorhalten und einzustellen, auch auf die Urheber derselben zu untersuchen. Wann er nun dieses gethan hat, so könne er nichts anders den Bürgern erklären, als dass sie der a. h. Entschliessung Sr. M. genüge leisten, von dieser kostspieligen Unternehmung abstehen, zu Bezeugung ihrer Treue die Wafen hergeben, und hinfüro alle derlei zusammenkünften meiden sollen, wodurch sie ihre Treue bezeigen, und beweisen werden, dass die wider sie gemachte Angabe falsch gewesen sei. Ein mehreres zu sagen könnte man nicht einrathen, auch nicht dass er den Befund unterlegen werde und sie dann die a. h. Entschliessung abwarten sollen, da hier keine Entschliessung mehr zu erfolgen hat, sondern wenn die Bürgerwache auseinender gegangen und selbe aus einer unschuldigen Absicht formirt worden, dieses zur erfreulichen Nachricht dienen wird, widrigenfalls aber die Urheber bestraft werden. Wass die Pillerische Angelegenheit betrift, habe sich Berichtleger recht gut benommen. Nur könne er über dessen Lebenswandel Grundsätze und *gleiches mehr* noch einige glaubwürdige Personen vernehmen: eben das nämliche könnte er in betref des Strodler und Vimpassinger thun, da wenn sie unschuldig sind, dieses dann keinen Zweifel unterlieget, widrigenfalls aber ihre Gebrechen klarer an Tags kommen. Was endlich den Decker betrift, zweifle man nicht, dass Berichtleger ihn schon verhört haben. Sollte er auf mehrere Zeigen sich berufen, so müsse er sie sämmtliche abhören und dann sich selber von dem Grunde oder Ungrunde der Aussagen überzeugen. Wenn er dieses alles, welches bald geschehen seyn kann, vollbracht haben wird, so sei seine *Commission* zu Ende, wornach er seinen Bericht erstatten und hieher kommen könne.

natban mindnyájan elhallgattak, majd másról kezdtek beszélni. Azt azonban mondhatja, hogy mind Piller, mind a többiek az ő jelenlétében is többször beszéltek a franciaországi eseményekről, s az ott történteket vele szemben védelmükbe vették. Arravonatkozóan, hogy Piller az ifjúságot megrontaná, semmit sem tudott mondani, bár azt említette, hogy tanártársaival gyakran vitázik, mivel helyteleníti az ifjúság testi fenyítését. — Jelentése második részében Esterházy beszámolt a lövész-egylet ügyében végzett vizsgálatairól. A szervezkedés megindítója Nigst ácsmester és Pfister harangöntö mester voltak, s az egész mögött a polgárság parádézási vágya van. Az első szervezök katolikusok voltak, de az evangélikusokat is be akarták vonni. Ez azonban meghiúsult, mert az evangélikus lelkész, Kárász, szószékről óvta híveit a belépéstől, mondván: az egész csak katolikus mesterkedés, hogy így behálózzák őket, s csak nem régen kapott istentiszteleti szabadságukat ezzel az ürüggyel újra elvegyék. Ami Windpassing és Strodler vallástalanságát illeti, ez nem bizonyult igaznak. Antal piarista páter és a helybeli Tábla elnöke, Horváth, egyaránt úgy nyilatkoztak, hogy a vallásgyakorlatokon mindketten mindig ott vannak. Esterházy csatolta jelentéséhez Windpassing és Strodler kihallgatási jegyzőkönyvét. Eszerint P. Pillerrel és Sigrayval is össze-össze jöttek, anélkül azonban, hogy bizalmasabb barátság fűzte volna őket egybe. Strodler szerint, Sigray az utolsó félévben feltünően sokat utazgatott, de hogy miért s hová, nem tudja. Régebben, egymásfél évvel ezelőtt Sigray sokkal közvetlenebb volt hozzájuk. Sokat járt társaságba, s a kávéházban is gyakran biliárdoztak együtt. Az utóbbi időben azonban feltünően visszahúzódott. (O. L. Vertr. A. 36. fasc. 82. sz.)

N⁰ 83. Gr. Eszterházy berichtet, er habe eben als er den Bericht sub N⁰ [78][a] abgehen lassen wollte, die hiesortige Weisung, in betref der Lieutenant Deker, erhalten; er werde das nöthige verfügen und Bericht erstatten, auch einschreiben bis er die weiteren Weisungen erhalten werde, sich mit der Dekerischen Angelegenheit zu beschäftigen. De dato 1, praesentirt 2. 8bris[1].

Votum. Wird durch die sub N⁰ [31][a] ertheilte Weisung beheben.

N⁰ 84. S. M. theilen eine unterhänigste Nota von Gr. Saurau mit, welcher die Abschrift einer von Hof-Kriegs-Rath Praesidenten über die in Oberhungarn obwaltenden Umstände mitgetheilten Berichtes unterleget. De dato 24. Sept., acceptirt 2. 8bris.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[2]

N⁰ 85. S. M. theilen eine Note des Gr. Saurau über die Zusammenkünften des P. Piller in Güntz mit. De dato 1. Aug., 2. 8bris.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[3]

N⁰ 86. Bericht des B. Püchler aus welchen erhellet:

1. Dass der Brodmangel nicht so gros sei, wie man geglaubt hätte.[4]

2. Dass die Segzarder Feuerbrunst einen Schaden von 459 000 Fl. verursachet habe.[5]

3. Dass zu Sepsi in Abaujvarer Comitat Religions Fonds den 27. Aug. die selbe und kath. Kirche, 272 Häuser und 67 Fruchstadel [?] abgebrannt sind.[6]

[A továbbiakban helytartósági személyi ügyekről szól.] De dato 29. Sept., praesentirt 2. 8bris.

Votum. Ad acta.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Esterházy jelentése: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 83. sz.

[2] A nádor okt. 4.-i fölterjesztése. (O. L. Privatbibl. 35. fasc. 220—221 fol.) Ebből tudjuk, hogy a Haditanácshoz beküldött följelentés azonos volt a *Jegyzőkönyv* N⁰ 70. alattival. A nádor hivatkozva akkori jegyzékére, most is Batsányi és Szentmarjay kihallgatását javasolta. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 102.

[3] A nádor okt. 4.-i fölterjesztése. (*u. o.* 222—223 fol.), amelyből megtudjuk, hogy Saurau Sigraynak a köszegi ügyre és P. Pillerre vonatkozó vallomásait küldte meg az uralkodónak. (Ld. H. k. 129. l.) A nádor különben a kir. biztosként Köszegen tartózkodó Esterházyt bízta meg az ügy kivizsgálásával. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 103.

[4] Püchler 1794 szept. 29.-i jelentése szerint: komoly gabonahiány főként csak a kincstári birtokokon van, mert ezek készletük legnagyobb részét a katonaságnak adták át. Már multkori jelentésében megemlékezett az ungvári kincstári birtokon a nép által evett kenyérről. Azt mondják, hogy ott jó termés idején is kölesből meg rozsból sütik a kenyeret. »Jst es immer betrübt, dass Unterthanen sich mit einem so elenden Brode. welches sicher der Gesundheit nachtheilig seyn muss, behelfen müssen.« (O. L. Vertr. A. 36. fasc. — V. ö. *Sándor Lipót iratai*, 701. l.)

[5] Az 1794 aug. 7.-i tűzvész Szekszárdon elpusztította a megyeházát és az apátsági templomot. (Ld. Hőke Lajos. *Adatok Tolna megye monasteriológiájához. Magyar Sion*, VII, 1869, 438. l.)

[6] A Kassa melletti Szepsiben 1794 aug. 27.-én borzalmas tűzvész pusztított. »A nagy rettenetes forgószél ott várván, az egész várost a tűz elborította s porrá tetteé úgy annyira, hogy még a kőfalak is leomladoztak és a falakba berakott kövek mésszel olvadtanak.« (Idézi Kovács Béla, *A szepsii ev. ref. egyház története*. Sárospatak, 1896, 46. l.

N⁰ 87. Gf. Saurau berichtet auf hiessortiges Schreiben vom 23. Sept. N⁰ [62][a], er habe den Hainoczy über den darinn vorkommenden Umstand vernehmen lassen, welcher verinnerte[?], dass er mit dem Doctor Hopfen in keinem anderen Verhältnisse stehe, als dass selber ihm bei seiner Anwesenheit zu Wien ein Decoctum zur Blut-Reinigung verschrieben und nach Ofen geschickt habe. Da es nun bekannt ist, dass Hopf ein Arcanum von der Art hat und hievon einen starken Absatz habe, so dürfte wohl darüber kein Zweifel seyn. De dato, praesentirt 3. 8bris[1].

Votum. Den Akten beizulegen.

[*5. Oktober*]

N⁰ 88. Gr. Saurau unterlegt zwei gestellte Gesuche des Szolarcsyk und Bacsányi. Ersterer bittet um Gnade und Freilassung, beschuldiget aber mit einer umständlichen Aussage den Abaffy der gefährlichsten Gesinnungen, ja sogar der schwärzesten Verbrechen. Lezterer haltet sich sehr über die gegen ihn getroffene Verfügungen auf, und verlanget um Gerechtigkeit, beharrend auf all jenes, wass er bis nun gethan, und was er für Gut gethan betrachtet. De dato 4., praesentirt 5. Octobris.[2]

Votum. Bis diese Staatsverbrecher nach Ofen gebracht werden, sind diese Bittschriften aufzubewahren. Alsodann aber jene des Szolartsyk, durch welche Abaffy so sehr beschwert, wird dem Causarum Director zu übergeben.

N⁰ 89. Gr. Eszterházy berichtet den Lieutenant Deker, und jene auf die er sich berufen hat, vernommen zu haben, wornach hauptsächlich ein gewisser Csernovits beschweret wird.[3] Auch verspricht er baldigst den in dieser Angelegenheit von ihm abgefertigten Bericht über die gemachten Vorstellung der Stadt Günz machen zu wollen. De dato 4, praesentirt 5. Oct.

Votum. Ist der verheissene Bericht zu gewärtigen.

[*8. Oktober*]

N⁰ 90. Der Vice-Gespann des Pester Komitats unterlegt eine unterschriebene Erklärung des Assessors des Komitats Franz Ujfalussy in betref einiger von

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Saurau jegyzéke és Hajnóczy szept. 30.-i kihallgatási jegyzőkönyve: O. L. Vertr. A. fasc. 87. sz.

[2] Sarau jegyzéke: *u. o.* 88. sz.; Szolártsik följelentése közölve: II. k. *Iratok* 15/b sz.; Batsányi fölterjesztése közölve: *u. o. Iratok* 18. sz.

[3] Csernovics Ádám, a kőszegi kerületi tábla nyugalmazott titkára, aki pár héttel ezelőtt halt meg. Fulter János kőszegi szabómester pl. ezt vallotta róla, »Herr Csernovits, der mich öfters besuchte, kam eines Tages in meine Behaussung, und suchte allerley Papiere hervor, unter welchen ein von General Custine an den Herzog von Hessen Kassel geschreiben seyn sollender Brief war, und von diesen lenckte er die Rede auf die Freyheit und Gleichheit und suchte mich durch Vorspieglung dessen zu verführen, dass es unbillig seye, dass der König, der Fürst Eszterházy, Bathany und mehrere andere Grossen so viele Gütter besizen, da indessen ein anderer, wie er, Schneidermeister, nicht ein Dorf besässe, er solle seinen Grund äzen folgen und dann könne er auch ein Dorf und Ehrenstellen Rechnung machen.« (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 94. sz. C. mellékl.)

dem arretirten Johann Laczkovics ausgestossenen Worte. De *dato* 6, *praesentirt* 8. 8bris[1].

Votum. Den Akt*en* beizulege*n*. [Majd később vörös ceruzával:] Die Erklärung ist dem Ca*usarum* Dire*c*tor übergeb*en* worde*n*.

N⁰ 91. Gr. Forgách fragt sich an, wohin er eine Truchen voll Bücher, welche dem Bacsányi zugehörig ist, und bei ihm geblieb*en*, bring*en*, und wem er sie übergeben solle, da er das Andenk*en* dieses Menschen auslöschen will, indem er, nach Vernehmung, d*a*ss er nach Vien gebracht worden, nicht mehr zweifeln kann, d*a*ss obschon er bei ihm bezeugt hätte völlig unschuldig zu seyn, er doch auf einige Art mit jenen die dem Leben und Vermög*en* den rechtschafenen Leut*en* nachgestrebt sind, einverstand*en* gewesen seyn mus. De d*a*to 28. Sept., p*r*aesentirt 8. 8bris.[2]

Votum. Ist annoch darüber der Ca*usarum* Dire*c*tor zu vernehmen und dann dem Gfen Forgách zu antworten.[3]

[*9. Oktober*]

N⁰ 92. Gf. Saurau überschickt eine aus dem Arreste verfasste Bittschrift des Gr. Sigray um Gnade. De d*a*to 8, p*r*aesentirt 10. 8bris.[4]

Votum. Ist indess aufzubewahr*en*, bis der selbe nach Ofen gebracht werd*en* wird.

N⁰ 93. Gr. Eszterházy übermacht die Relation über die ihm in Günz aufgetragene Komission und der Auflösung der daselbst entstandenen Bürgerwache. De d*a*to 6, p*r*aesentirt 9. 8bris[5].

Votum. Da der sub de d*a*to 28. 7bris N⁰ 10208/70 bedeutete a.h. Befehl[6] dahin gieng, d*a*ss vor allem die Stadthalterei darüber vernommen und dann ich meine Meinung darüber geben solle, so ist gegenwärtiger

[1] Szily alispán jelentése: *u. o.* 90. sz. Ujfalussy Ferenc nyilatkozata közölve: II. k. 441. l. 3. jegyz.

[2] Forgách Miklós levele: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 91. sz.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 158 és 197. Az ügy előzményeire: N⁰ 44.

[4] Saurau jegyzéke: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 92. sz. Sigray okt. 7.-én kelt sk. kérvényében becsületszavára állitotta, hogy »mir von der unglücklichen Ursache, welcher ich meine gegenwärtige traurige Lage zu verdanken habe, nur sehr wenig bewusst war, und alle diejenigen, die mich genauer kennen, sollen es bezeugen, ob ich jemals wider den gnädigsten Monarchen aufrührerische und der öffentlichen Ruhe und Sicherheit gefährliche Gesinnungen geheget habe.« Kérte a nádort, tekintse »bishero noch allzeit unbescholtenen Ruff meiner Famille,« gyermekeit, s lépjen közbe érdekében az uralkodónál. (A kir. jogügyi igazgató iratai közt: O. L. Vertr. A. 51. fasc. 10. köteg.) — V. ö. *Jegyzőkönyv*, N⁰ 134.

[5] Esterházy jelentése szerint a névtelen följelentésben és az alispáni beszámolóban foglaltak (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 70) csak részben igazolhatók. A polgárőrséget nem forradalmi célból szervezték. Parádézni akartak ünnepnapokon, ahogy ezt a többi városok polgárai is teszik. Törekvésük végső oka az egyenruha utáni vágy, a polgár vágya »utánozni a katonákat.« Piller igazgató valóban jóviszonyban volt Sigray gróffal s társaságban többször elismeréssel szólt a francia eseményekről. A többiek azonban »nem bűnös emberek.« Windpassinger és Strodler rendszeresen jártak a templomba. Piller összejövetelein viszont, saját vallomásuk szerint, nem vettek részt. De a többi, Vajda alispán jelentésében említett személyről sem mutatható ki, hogy egyház- vagy istenellenes magatartást tanusított volna. (A jelentés: O. L. M. Kanc. 11791/1974. sz.) — Az ügy további részleteire v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 94 és 116.

[6] Értsd: a Kancellária 10208/1794. sz. átirata, melyet a nádor 70. sz. alatt iktatott jegyzőkönyvébe.

Bericht dem Gf. Haller mittelst Praesidialschreiben mit der Weisung zu übermachen, dass er selben praeferenter bei der Stadthalterei aufnehmen und mir dann sammt dem Stadthalterei Vortrag überschicken solle[1].

N⁰ 94. Gr. Eszterházy erstattet in Bezug auf die ihm sub N⁰ [78][a], übermachte Vorstellung des Günser Stadt-Magistrat seinen Bericht. De dato 6, praesentirt 9. 8bris.[2]

Votum. Ist aufzubewahren und dann zu regdutiren[?], wenn der Stadthalterei Vortrag über die Haupt-Relation des Gr. Eszterházy anhero gelangen wird.
Da in der auf dem hiessortigen und Stadthalterei Vortrag erflossenen a. h. Resolution auch der Umstand, dass Lieutenant Decker diese Denuntiation nicht gemacht habe, befolgen wird, so sind diese Akten hinterlegt worden.

N⁰ 95. S. M. übergeben einen Vortrag der Hof-Commission mit allen Aussagen, Verhören und Konfrontationen des Martinovich, Hainoczy SzentMariai, Laczkovics, Bacsanyi, Gr. Sigray und Szolarczyk zur Vergutachtung. Acta a littera A usque littera L. De dato 17. Sept., acceptirt 2[!] 8bris.[3]

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[4]

N⁰ 96. Von Sr. M. mitgetheilte a. u. Nota von Gr. Saurau, worinn die Auskunft des vernommenen Bacsányi über die angezeigten bedenklichen Umständen in Oberhungarn und den in Caschau gefundenen Zeddlen unterlegt wird. De dato 3, acceptirt 6. 8bris[5].

Votum. A. u. Nota an S. M.[6]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A nádor gr. Haller József helytartótanácsoshoz írt, Laxenburgban okt. 11.-én keltezett utasítása: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 93. sz. A helytartótanács jelentése: *Jegyzőkönyv* N⁰ 116.

[2] A város által megnevezett tanuk. (Ld. N⁰ 78.) egybehangzóan azt vallották, hogy Decker hadnagy előttük megvetően szólt az alakulóban lévő polgárőrségről, «Robespierre testőreinek» mondotta őket, kifejtette, hogy céljuk a jakobinizmus Magyarországra való átültetése, majd végül hozzátette: a suszter maradjon a kaptafánál, a polgár ne akarjon katona lenni. Decker maga sem tagadta, hogy ezeket a kijelentéseket megtette. Följelentést azonban nem adott be a város ellen. (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 94. sz. melléklete.)

[3] Az udvari vizsgálóbizottság jelentése közölve: II. k. *Iratok* 19. sz.

[4] Közölve: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 150. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 97.

[5] Az ügy előzményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 51. Az udvari vizsgálóbizottság szept. 30.-án hallgatta ki Batsányit. Vallomásában semmi érdemlegeset nem mondott: Kassáról már régen elkerült, a jelentésben írottakról nem hallott. Viczay doktorról csak annyit tud, hogy szabadkőműves összejöveteleket tartottak lakásán. Valószínűleg a többiek is szabadkőművesek. Tántsitsot csak névről ismeri. Az egész följelentést a jezsuiták mesterkedésének tartja, akik mindent elkövetnek, hogy a felvilágosult gondolkozású embereket befeketítsék; Török főigazgatóra különösen haragszanak. A jelentésben említett röpiratokról sohasem hallott. Zsarnóczy ügyvédet hallomásból ismeri. Ibrányit többet is ismer Szabolcs megyében, egyikőjük Kótajon lakik, fiatal ember, Kassán tanult jogot. — Saurau kísérőjegyzékében javasolta, hogy a felségsértési perbe fogottakat minél gyorsabban ítéljék el. Ezzel a kassai forradalmárok kedvét is elveszik majd a szervezkedéstől. (A kihallgatási jegyzőkönyv és Saurau jegyzéke: O. L. Vertr. A. 46. fasc. sz. nélk.)

[6] A nádor okt. 11.-én kelt fölterjesztésében javasolta a forradalmi hangulatban lévő zempléni vidék fokozott szemmeltartását. Majd ha Szentmarjayt, Szujovszkyt

[*12. Oktober*]

N⁰ 97. Die a. u. Note an S. M. in betref der Aussagen der verhafteten hung*arischen* Staatsverbrecher, die den 10. 8ber N⁰ [95][a] erstattet worden, ist mit folgenden a. h. Entschliessung herabgelangt: »Ich genehmige durchgehend ihr Einrathen, und die in dessen Gemässheit entworfenen Expeditionen, welche ich unter einem erlasse. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 12. 8bris.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 98. Die a. u. Nota an S. M. in betref der dem Pester Komitat auf der von ihm gemachte Vorstellung zu ertheilend*en* Antwort, die den 9. September N⁰ 39 erstattet worden, ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Durch des in gemässheit dieses ihres Einrathens erlassenen Reskripts ist gegenwärtige Note erlediget. Franz m. p.« Herabgelangt den 12. 8bris.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 99. Die a. u. Nota, die Sr. M. über eine Gf. Saurauische Nota in betref der Aussagen des Gf. Sigray, Martinovich, Hebenstreit und Gilowszky de d*ato* 12. 7bris N⁰ 46 erstattet worden, ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Ich habe nach diesem Entwurfe die Note des Grafen Saurau erlediget. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 12. 8bris.

Votum. Dient zur unterhänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulege*n*.

N⁰ 100. Die a. u. Nota die Sr. M. in betref der aus dem Zempliner Komitate eingelangten bedenklichen Nachricht*en* unterm 23. Sept. N⁰ 66/67 erstattet worden, ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Durch die bereits geschehene Erlassung dieses angetragenen Billets erhält diese Nota ihre Erledigung. Franz m. p.« Herabg*elangt* 12. 8bris.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 101. Die Sr. M. in betref einer wegen den beim P. Caelestinus Piller abgehaltenen Zusam*m*enkünft*en* aus Günz eingelangt*en* Anzeige erstattete a. u. Nota de d*ato* 29. Sept. N⁰ 77, ist mit folgenden a. h. Entschliessung herabgelangt: »Da ich dieses hier entworfene Billät an Gfen Saurau bereits erlassen habe, so ist diese Nota hiedurch auch erlediget. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 12. 8bris.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 102. Die Sr. M. unterm 4. 8ber N⁰ 84 erstattete a. u. Nota, die Anzeige des Gr. Saurau in betref der Umstände in Oberhungarn, dann die gegen den Fisterer[?] zutreffenden Maas-Regeln betrefend, ist mit folgenden a. h. Ent-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

és társaikat kihallgatták, elválik, kell-e vizsgálatot elrendelni. Addig is azonban szükségesnek látja egy vagy két lovasezred Zemplénbe vezénylését. (Fogalmazványa: O. L. Privatbibl. 35. fasc. 224—226 fol.; tisztázata: O. L. Vertr. A. 41. fasc. sz. nélk.)

schliessung herabgelangt: »Nach diesem Entwurfe habe Ich auf die Nota des Grafen Saurau Meine Entschliessung ertheilet. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 12. 8ber.

Votum. Dient zur un*terthänigsten* Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 103. Die Sr. M. unterm 4. 8ber N⁰ 85 erstattete a. u. Nota über eine Auskunft des Gr. Saurau in betref der Zusammenkünfte des P. Piller in Günz, ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Die Nota des Gfen Saurau ist nach ihren Einrathen erlediget worden. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 12. 8bris.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akt*en* beizulege*n*.

[*15. Oktober*]

N⁰ 104. A. h. Handbillet folgenden Inhaltes: »Lieber Herr Bruder und Palatinus. Da vermög Meines bereits ergangenen Befehls der Causarum Director die Prozesse gegen die hier verhafteten, nächstens aber nach Hungarn zurückgelangenden hungarischen Staatsverbrecher bei der Kőnigl. Tafel anhängig zu machen hat, so überschicke ich Ihnen die hier anschliessigen und von Littera A. bis Lit*tera* L. bezeichnet*en* Akten zu dem Ende, damit Sie dieselben dem gedachten Causarum Directori zu obgesagten P*r*ozessführung übergeben, wobei sie ihm die genaueste Verwahrung dieser samentlich*en* Aktenstücke nachdrücklichts einbind*en* werden. Laxenburg den 12. 8ber *1*794. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 15. 8ber[1].

Votum. Zu folge dieses a. h. Befehls sind diese Akten am 15. 8ber den hier[2] in Person befindlich*en* Ca*usarum* Director übergeben word*en*, mit dem Auftrage, d*a*ss er eine Recepise darüber machen solle, worinn alle Stücke benanntlich aufzuführ*en* seyn werden,[3] übringens diese Akten genau bewahre, und sowohl selbe als auch den ganzen Prozess allein und selber bearbeite.

N⁰ 105. Der Ca*usarum* Director übergibt ein promemoria in betref der nach Hungarn zu führend*en* Staatsverbrecher, worinn er 1.'d ie Zurichtung ihre Behältnisse, 2. die Hinabsendung derselb*en*, 3. die Bewachung derselb*en* berührt.[4] Empf*angen* den 15. 8ber.

[1] Eredetije: O. L. Privatbibl. 35. fasc. 234. fol.
[2] T. i. Laxenburgban.
[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 109.
[4] Németh kir. jogügyi igazgató javaslatai az alábbiak voltak: 1⁰ Priusquam captivi notorii in Hungariam reducantur, demisse censetur, eas apud supremum in Hungaria armorum praefecturam dispositiones faciendas esse, ut Budae in fortalitio et signanter aut in sic dicta Manca Turri, aut in armamentario septem distincta aresta parentur et ita adaptentur, ut quovis separatim occluso, omn. hominum comercium üsdem praeclusum sit. Provisione in antecessum de eo etiam facta, ut pro futuris quoque incaptivationis casibus aliquo carceres et securus custodiae locus praesto sit. 2⁰ Non tantum atrocitas tanti criminis, sed et securitas publica exigit, ut rei in comitiva militaris custodiae, beneficio postae, neutiquam tamen simul et semel, sed interposita mora, üsdemque cum praecautionibus,

Votum. Ist bis zu der Zeit, als diese Verfügung*en* zu trefen seyn werden in den Akten aufzubewahren.

N⁰ 106. Graf Haller überschicket eine Angabe eines gewissen Luzenberg gegen einen gewissen Giorgini, d*a*ss selber Früchten aufkaufe und ausser Land führe. Er habe wie die Engelländer ...[a] einnahmen sich unter französischer Bedekung sich weggefluchtet[?] und vielleicht wird man auch franz*ösische* Assignaten bei ihm find*en*, und bedeutet zugleich die bei dem Pester Stadtrichter getrofene Verfügung, d*a*ss selbe die Sache untersuchen, den Giorgini über diese Anzeige verhör*en*, seine schriftliche Erklärung abnehmen, und wenn ein gegründeter Verdacht gegen ihn wäre, ihm seine Schriften wegnehmen und festsetzen lasse, dann aber Bericht erstatte. D*e* d*ato* 13., p*raesentirt* 15. 8bris[1].

Votum. Dient indess zur Wissenschaft.

N⁰ 107. Der Bartpher St*adt*-Richter meldet, d*a*ss ein gewisser Baron Schertzer aus Wien ins Baad nach Bartfeld gekommen und dort erzählt habe, d*a*ss in Wien sehr wenig Unruhen gewesen und bereits alles beruhiget sey ; d*a*ss aber in Hungarn er vielmehr Bewegung*en* beobachtet habe, so d*a*ss er Sr. M. nicht rathen könnte in jeziger Zeit sicher nach Hungarn zu kommen; dann meldet er, d*a*ss die Gallizier erzählen, d*a*ss wenn die österreichische Truppen länger über der Veichsel bleib*en* soll*ten*, Gen*e*ral Kocziusko in Gallizien einzubrechen sich vorgenommen habe. D*e* d*ato* 28 Sept., p*raesentirt* 15. 8bris.[2]

Votum. Dient zur Wissenschaft und ist den Akten beizuleg*en*.

N⁰ 108. Der Biharer K*omi*tat überschickt die Sr. M. in betref der nach Vien Bringung der drei hung*arischen* Staatsverbrecher gemachte Vorstellung mit der Bitte, d*a*ss die Stadthalterei dieselbe unterstützen möchte. D*e* d*ato* 29. 7bris, p*raesentirt* 15. 8bris.[3]

Votum. Ad acta.

[*17 Oktober*]

N⁰ 109. Der Ca*usarum* Director nebst Ueberreichung der Recepisse über die unterm 15. 8ber erhaltenen Akten[4] erstattet das Gutachten, d*a*ss wenn einige der in gegenwärtig*en* Verbrechen verwicklete Individuen zugleich von denen wären, die 1790 mit dem K*önig* von Preussen korrespondiret haben, dieses ihn*en* als eine beschwerende Innzicht anzugerechnet werden konnte, weswegen er glaubet, d*a*ss die Consignation jener die korrespondirt haben, und die Akten

a) Egy szó olvashatatlan.

sub quibus horsum Viennam allati sunt, ad locum destinatum quam securissime reducantur. 3⁰ Ubi Budam pertigerint, separato, ut attactum est aresto mancipati et ad vincula quoque conjecti, sub duplicata militari vigilia custodiantur, ac prout cum ordinariis etiam malefactoribus fieri solet, arma quaevis ac alia ad inferendam necem apta instrumenta iisdem adimantur. Ad colloquium aut correspondentiam sub gravissimo responsionis onere nemo prorsus admittatur, huncque in finem neque charta et atramentum iisdem suppeditentur aut concedantur.« (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 105. sz.)

[1] Luzenberg följelentése : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 337. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 114 *és* 337.

[2] Mokossinyi Antal városbíró jelentése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 107. sz.

[3] Bihar megye följterjesztése a nádorhoz : *u. o.* 108. sz. Az uralkodóhoz küldött felirat : II. k. *Iratok* 9. sz.

[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 104.

die darüber vorgekommen hinabgefodert und ihm wenn der Fall sich ereignen sollte, dass derlei Correspondenten in dem Prozess vorzukommen sollten, mitgetheilt werden dürften. De dato 16, praesentirt 17. 8bris.[1]

Votum. Indess den Akten beizulegen, seiner Zeit aber und bei Gelegenheit dem Causarum Directori zu erwiedern, dass da es der Wille Sr. M. 1790 war, von dieser Odiosen, zwischen Höfen bereits ausgeglichenen Sache, zu praescindiren, nunmehro keine Meldung davon gemacht werden könne.

N⁰ 110. Der Causarum Director überreicht einige Punkten, welche statt einer Weisung der Königl. Tafel mitzugeben wären, belangend die Aburtheilung der hungarischen Staatsverbrecher.[2] Praesentirt 17. 8bris.

Votum. Sind um seiner Zeit den gehörigen Gebrauch davon zu machen, indess aufzubewahren.

N⁰ 111. Praesidialschreiben des Gr. Csaky, worinn bedeutet wird, dass nachdem die Kanzlei mit gleichformiger Meinung das hiessortige unterm 26. 7ber N⁰ [75][a] erstattete Gutachten in betref der gegen den Professor Müller von Grosswardein gemachten Angabe Sr. M. unterlegt hat, allerhöchstdieselbe es gutzuheissen und zu befehlen geruhet haben, dass von einer weitern Untersuchung abgegangen werden soll. De dato 16, praesentirt 17. 8bris.[3]

Votum. Diese a. h. Erschliessung dient zur Wissenschaft und ist das Praesidialschreiben den Akten beizulegen.

[*21 Oktober*]

N⁰ 112. Das Szalader Komitat stellet seinen Schmerz, welchen die Abführung der hungarischen Statsverbrecher nach Wien verursachet haben vor, und bittet ihre baldige Zurüksendung und ihre Verurtheilung durch die Königl. Curia. De dato 4. Sept., praesentirt 21. 8bris.[4]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

N⁰ 113. Von Sr. M. überschickte Note des Gr. Saurau,[5] welcher eine ihm zugekommene Anzeige, in betref der von dem Bischof von Agram an sich

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A II. József ellen szervezkedő magyar nemesség egyik szárnya 1790-ben érintkezést keresett a porosz udvarral, s a porosz uralkodónak magyar királlyá választására is gondolt. II. Frigyes Vilmos felkarolta a magyar elégedetlenek ügyét, márcsak a Habsburg hatalom aláásása miatt is. A reichenbachi szerződésben (1790 július 27.) azonban Lipót császár kiegyezett a poroszokkal, s így a magyar nemesek magukra maradtak. A levelezéssel kapcsolatos bizalmas nyomozások eredményei nem kerültek napvilágra. Ld. Gragger Róbert, *Preussen, Weimar und die ungarische Königskrone*. Berlin, 1923 és *Sándor Lipót iratai*, 5.1 2. jegyz.

[2] Ld. II. k. *Iratok* 21/a. sz.

[3] A Csáky József br. alkancellár által aláírt leirat: O. L. Vertr. A 37. fasc. 111. sz.

[4] Zala megye fölterjesztése a nádorhoz: u. o. 112. sz. A megye feliratára az uralkodóhoz ld. II. k. *Iratok* 9. sz.

[5] Saurau jegyzékét nem ismerjük, de nyilván Kotschke József zágrábi nyomdász följelentéséről szól. Eszerint Verhovácz Miksa zágrábi püspök megvásárolta a Trattner-féle nyomdát, azzal a szándékkal, hogy benne a francia forradalmat dícsérő iratokat nyomtasson. Ld. II. k. Iratok 31/a. sz.

gebrachten Trattnerischen Buchdruckerey und geäusserten bedenklichen Gesinnungen unterlegt. De *dato* 18, *acceptirt* 21. 8bris.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[1]

[*22. Oktober*]

N⁰ 114. Graf Haller überschicket den Bericht des Pester Stadt-Richters über den angegebenen Giorgini, aus welchem erhellet, dass wie auch das beigeschlossene Verhör des Angeklagten bezeuget, die ganze Angabe falsch gewesen sei. De *dato* 16, *praesentirt* 22. 8bris.[2]

Votum. Dient zur Wissenschaft, und ist den Akten beizulegen.[3]

N⁰ 115. Da nunmehro die Zeit herannahet, wo die sieben hier befindlichen Staatsverbrecher nach Ungarn geführt werden sollen, so ist [utólag hozzáírva:] Exp*edirt* 23. 8bris

> General Kavanagh mittels Schreibens zu ersuchen, anhero melden zu wollen, ob etwa in dem Ofner Zeughause oder andersten in Ofen ein gehöriger Platz für diese Staatsverbrecher vorhanden sei oder nicht, damit man allenfalls sogleich die nötigen Anstalten zur Zubereitung der gehörigen Behältnisse trefen könne.[4]

N⁰ 116. Die Kőnigl. Stadthalterei übersendet ihren Vortrag in betref des Berichtes des Gr. Eszterházy über die in Günz vorgenommene Untersuchung. De *dato* 14, *praesentirt* 22. 8bris.

> *Votum.* Die Stadthalterei kommt mit dem königl. Comissair darinn überein, dass da es scheinet, dass die Gesellschaft von Bürgern nur aus Eitelkeit nicht aus bösen Absichten zusammengekommen sei, so bei dem von dem Comissair dem Magistrat in a. h. Namen gegebenen Verweis und Entwafnung der Bürger zu bleiben habe und die Gesellschaft als aufgehoben erklärt worden, dem Pfarrer mittels des Diocesanen Bischofs ein Verweis gegeben,[5] endlich die 45 Ducaten, welche die Bürger gesammelt haben in die Armenkasse gebracht werden sollen.

[1] A nádor okt. 23.-i fölterjesztésében javasolta az uralkodónak, hogy utasítsa a Kancelláriát a följelentésben foglaltak »tapintatos és feltűnés nélküli« kivizsgálására. (O. L. Privatbibl. 35. fasc. 236. fol.) — Az uralkodói döntésre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 117 és II. k. *i. h.*

[2] Az előzményekre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 106. — Boráros főbíró jelentése és Giorgini kihallgatási jegyzőkönyve: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 337. sz.

[3] Később, 1795 jan. 9.-én, a nádor az egész ügyről tudósította a kancellárt. Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 337.

[4] Az altábornagyhoz írt levél sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 115. sz. — Kavanagh válasza: *Jegyzőkönyv* N⁰ 120.— A továbbiakra ld. *u. o.* N⁰ 122

[5] Horváth Ignác följelentésében (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 70) azt is megemlítette, hogy a kőszegi polgárőrség zászlaját Kovachich Ignác r. k. plébános ünnepélyes külsőségek közt szentelte meg. Szily szombathelyi püspök, a Kancellária megkeresésére, jelentést kért az ügyben a plébánostól. Kovachich nem tagadta hogy a zászlót megszentelte, de — írta — nem is gondolt arra, hogy ezzel rosszat cselekszik; hiszen tudomása szerint a polgárőrség elsősorban azért alakult, hogy a körmenetek fényét felvonulásával emelje. A Kancellária a jelentést elfogadta, de Szily révén utasította a plébánost, hogy a jövőben zászlószentelést csak püspöki jóváhagyással végezzen. (O. L. M. Kanc. 11284/1794. sz.)

Endlich macht die Stadthalterei auf ein*en* Verweis für den subst*ituirten* Vice-Gespann Vajda an, d*ass* er so leicht ein*en* so schwer[!] Beschuldigung Sr. M. unterlegt habe. Dieser Bericht wird nun dem Gfen Vice-Kanzler p*er* praesidiales mit Beistimmung zu dem gleichförmigen Gutacht*en* des Comissairs und der Stadthalterei mit dem Beisatze überschicket, d*ass* man von der angetragen*en* Verweis um so mehr abzugehen glaube, als der Vicegespann, was er gehöhrt und beobachtet, und was ihm gefährlich schien, gemeldet hat, zu dem er nach den Landes-Gesezen und durch die dem Landesfürst*en* als Unterthan und Beamter schuldig war.[1]

[*24. Oktober*]

N⁰ 117. Auf die unt*erthänigste* unterm 23. 8ber N⁰ [113][a] erstattete Nota in betref einer Nota des Gr. Saurau mit Verlegung einen gegen den Agramer Bischof gemacht*en* Anzeige, ist folgende a. h. Entschliessung erlassen: »Ich genehmige ihr Einrath*en* und erlasse unter• ein*em* das von Ihnen entworfene Kabinetschreib*en*. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 24. 8bris.

Votum. Dient zur unterth*änigsten* Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

[*27. Oktober*]

N⁰ 118. Der Graf Judex Curiae übergiebt seine Betrachtung*en* in betref der Hinabbringung und Aburtheilung der hung*arischen* Staatsverbrecher und ihrer etwaiger Mitverschwornen. D*e* d*ato*, p*raesentirt* 27. 8bris.[2]

Votum. Sind bis die Gefangenen nach Ofen kommen zu asservir*en*.

N⁰ 119. Michael Bless p*rovi*sor zu Remete denunziret den Praefekten Kraly wegen von ihm hegenden Grundsätzen zur Störung der allgemein*en* Ruhe, die mit dem französisch*en* ähnlich sind. D*e* d*ato* 15, p*raesentirt* 27. 8bris.[3]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Helytartótanács fölterjesztése: O. L. M. Kanc. 11791/1794. sz. A nádor jegyzéke a kancellárhoz: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 116. sz., fogalmazvány. A Kancellária csatlakozott a nádor javaslatához, s javaslata alapján az uralkodó engedélyezte a kőszegi polgárör-ég felállítását, de tagjait eltiltotta a fegyverviseléstől. A Vajda alispán jelentésében felsoroltak ellen, — P. Pillert és azokat kivéve, akik mint a két Rosty a felségsértési perben is szerepeltek, — a vádat elejtették. Piller ügyét azután, részben már Sigray terhelő vallomása alapján is, a gyanus egyetemi tanárok ügyével együtt később újra elövették, s öt 1795 októberében nyugalmazták. (O. L. M. Kanc. 1794: 12768. sz. 1795: 12714. és 13844. sz. Ld. még *József nádor iratai*, I. Iratok 8. sz.)

[2] Zichy Károly gr. országbíró följegyzését ld. II. k. 283—284. l.

[3] Bless Mihály, a Zágráb melletti Remete vallásalapitványi birtok provizorának jelentése szerint: két varasdi teológus, Wlassich Mátyás és Palkovich Márton, 1794 aug. 27.-én följelentették nála Kraly Józsefet, a szlavóniai kuttyevói közalapítványi birtok felügyelőjét, hogy társaságban egyházellenes kijelentéseket tesz, s tüntet klérusellenes magatartásával. A teológusok mellékelt jelentéséből megtudjuk, hogy Kraly Krisztust és az apostolokat «maximus impostor»-oknak nevezte, becsmérlő megjegyzéseket tett Szűz Máriára, s dicsérte a franciákat, mondván, lám azok nemcsak az uralkodók, de a papok tirannizmusával is végeztek. Több ízben kijelentette, szükségesnek tartja, hogy az egyház hatalmának Magyarországon is végett vessenek. No, majd ha a franciák meghódítják Magyarországot, — mondotta — akkor a papokat is, a királyt is elcsapják és köztársaság lesz. Zágráb piacán egy ízben nyilvánosan megszidott egy bécsi kereskedőt:

Votum. Dem Vice-Gespann des Agramer Komitats Novoszel die genaue Untersuchung dieser Anzeige aufzutragen.[1]

[*29. Oktober*]

N° 120. *Feld-Marschall-Lieutenant* Kavanagh berichtet, dass in dem Zeughause in Ofen[2] nur einer von den hinabzubringend*en* Staatsverbrechern, ein anderer unter den Stuhlweissenburger Thor, wenn der französische Comissair nach Pest übersezt werd*en* würde,[3] Platz hätt*en*, da die übrige Gebäude zu der Bewachung nicht tauglich wären. In der Pester Caserme[4] könnten mit einigen Abänderungen 5 unterbracht werden. Uebrigens erbittet er sich bald die Weisung, damit noch alles bei Zeiten zugerichtet werd*en* könne. De *dato* 27, *praesentirt* 29. 8bris.[5]

Votum. Zu erwiedern, dass es sich weg*en* den zwischen den Gefangenen zu unternehmenden Konfrontation*en* und ihr*en* Untersuchungen nicht wohltun lasse, dass sie in zerschiedenen Gebäuden unterbracht würd*en*, mithin würde man dem Heppe[6] auftragen, sich um ein taugliches Gebäu in Ofen um-zu-sehen, welches dem Heppe durch den Hof-Rath Boros aufzutragen ist.[7]

[*1. November*]

N° 121. Hof-Rath Borros berichtet, dass der Müller, welcher vorhin in der Kanzlei des Doctors Neupauer in Wien angestellt war,[8] vermöge Versicherung des Pester Stadthauptm*annes* seit 6 Wochen bei dem Consilio als Diurnist aufgenommen worden sei, und in der Wasserstadt gerade vor dem Elisabethinerinnen gegen über in einem Hause wohne, in welchem zugleich ein Caffée Haus ist. De *dato* 30. 8bris, *praesentirt* 1. 9bris.[9]

Votum. Davon ist Graf Saurau *brevi manu* zu benachrichtigen und die Aeusserung zu erbitten, ob er die Heraufbringung dieses Müllers noch

»Az istenért, was macht Ihr Wiener ? Warum rihrt Euch nicht ?« Mindezek alapján Bless úgy vélte, Király »rudem plebem perturbaturus sit.« — Király József életéről nem sokat tudunk. Varasdon született az 1760-as évek elején, nem nemes családból. A M. Kamara szolgálatában előbb, az 1790-es években a zágrábi, majd 1792 óta a kuttyevói közalapítványi birtok felügyelője volt. Hivatali ügyekben több főljelentés érkezett ellene már korábban is, melyekkel a Kancellária is foglalkozott. A főljelentők közt már akkor is találkozunk Bless nevével. (V. ö. O. L. M. Kanc. 1794. 2064., 3927., 4632., 5627., 7174., 8188. és 9096. sz., továbbá O. L. M. Kamara, Dep. Jurid. 1792, fons 18, pos. 9.)

[1] A Novoszel alispánhoz írt utasítás fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 119. sz. — Az ügy további fejleményeire ld. *Jegyzőkönyv* N° 207, 237, 242, 267, 366/1-3, és 417.

[2] A várban a mai Szent György téren, a Sándor palotával szemben volt.

[3] A fehérvári kapu ott állott, ahol a mai Palota-út a Dísz-térbe torkollik. Az említett francia megbízott (Commissaire du pouvoir exécutif) a francia hadifoglyok kiváltásával kapcsolatos ügyeket intézte.

[4] A Károly-laktanya, ma a Központi Városháza épülete.

[5] Kavanagh altábornagy jelentése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 120. sz.

[6] Heppe Szaniszló, a kincstári építészeti igazgatóság vezetője Budán.

[7] A Kavanagh altábornagynak adott válasz, valamint a Boros tanácsoshoz szóló utasítás fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 120. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 125.

[8] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 81.

[9] Boros tanácsos jelentése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 121. sz.

für nothwendig erachte. [Majd az egészet áthúzva:] Ist bis zu der Zurückkunft nach Ofen aufzubewahren.

N⁰ 122. Der Causarum Director meldet, er habe von dem Feld Marschal Lieutenant Kavanagh gehört, dass in Ofen nur 2 von den Staatsverbrechern mit Sicherheit unterbracht werden können, die übrigen aber müssten nach Pest überbracht werden. Darum obschon aus verschiedenen Umständen ihre Unterbringung in Ofen noch jezt vorzuziehen sei, die Zeit aber zu Zurichtung der Gefängnisse nicht mehr forhanden sei, so unterziehet er den Befund, ob nicht, da ohnediess fast die ganze Grenadier Caserme in Pest[1] von Militair bewahret ist, alle Arrestanten lieber nach Pest geführet, und in verschiedene abgesonderte Arreste unterbracht werden dürften. Sine dato, praesentirt 1. 9bris.[2]

Votum. Hierüber ist noch die angefohlene Aeusserung des Bau-Directors Heppe zu verlangen.

[2. November]

N⁰ 123. Franz Krammer, gewester Professor Theologiae[3] berichtet aus Pressburg, dass er aufrührerische Verse von einem Menschen aus Erlau erhalten habe, mit dem Beisaze, dass diese aufrührerischen Verse in Erlau herumlaufen, welches er also aus Treue gegen seinen Landesfürsten anzeiget. De dato 31. 8bris, praesentirt 2. 9bris.[4]

Votum. Diese Verse sind dem ordinario Vice-Gespann des Heveser Komitat zu übersenden, ihm aufzutragen den Grund dieser Angabe zu untersuchen, und wenn selbe wahr wäre, den Ursprung und den Urheber diesen Verse, wie auch wer sie in Erlau ausgebreitet hat, zu untersuchen, und dann Bericht zu erstatten.[5]

[4. November]

N⁰ 124. Praesidial-Schreiben des Gr. Vice-Kanzlers, welcher auf hierortiges Schreiben von 16.[6] Sept. N⁰ [74][a] bedeutet, dass S. M. befohlen haben den Ladislaus Erdélyi, welcher mit den heraufgebrachten Verbrechern verwickelt ist, mit den nämlichen Action des k. Fiscus belanget, und aus dem Gefängnisse des Pester Komitates unter die nämliche Bewachung, wie jene die nach Ofen hinabgesendet werden, gehalten werden soll. Da nun der Causarum Director von dieser Entschliessung in betref der zu errichtenden Action verständiget werden, so ersuchet der Vice Kanzler, die nöthigen Anstalten, um ihn von dem

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Károly laktanya.

[2] Az sk. írt fölterjesztés: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 122. sz.

[3] Krammer Ferenc (1748—1818) prépost-kanonok, 1780-tól 1784-ig a pesti teológia tanára. Életrajzát ld. *Szinnyei*, VII. 203—205. h.

[4] Krammer jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 123. sz. A szóbanforgó vers egyébként a Marseillaise magyar fordítása volt.

[5] A Fáy Bertalan hevesmegyei alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: *u. o.* A válaszra ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 251.

[6] Helyesen: 26.

Pester Komitat zu übernehmen, und mit den andern Staatsverbrechern aufzubewahren trefen zu wollen. De dato 30. 8bris, praesentirt 4. 9bris.[1]

Votum. Sobald die übrigen Arrestanten in Ofen eingelanget seyn werden, wird in Betref des Erdélyi sogleich die nöthige Verfügung getrofen werden.[2]

N⁰ 125. Der Bau-Director Heppe berichtet, auf den ihm durch den Hof-Rath Borros gemachten Auftrag, ein Ort ausfindig zu machen um die nach Ofen zu bringenden Staatsgefangene zu unterbringen,[3] dass die Wahl der Gebäude in Ofen sehr klein ist, und dass deshalb sein Vorschlag einzig dahin gehe, dass der erste Stock von jenem Gebäude verwendet werden dürfte, welches für die hungarische Noble Garde zugerichtet wurde.[4] Diess Gebäude stehe ganz frei, dessen zwei längere Seiten sind mit einem geschlossenen Hof umgeben. Das Gebäu ist in der Festung. In den 16 Zimmern der Obern Stock ist allerdings hinlänglicher Raum zur Separation. Die Fenster und Ofenlöcher müssten mit eisernen Gitter, die Thüren, welche Füllungen haben, müssten mit eisernen Kreuzen versichert werden. Ein Zimmer mit 1 Fenster würde 36, eines mit 2 Fenster höchtens 60 Fl. Kosten. Nach untergebrachten 7 Staatsgefangenen blieben 1 Zimmer für die Confrontirung, ein Platz für die Wache, und ein Raum für den Fall, wenn noch mehrere eingefangen werden sollten. Das Gebäude gehört der Stadt Ofen, und da diess Gebau dermahlen mit Militair belegt, und eine Stallung für den Feld-Marschall-Lietenant Kavanagh daselbst ist, so müsste wegen Räumung desselben an das General-Commando und dem Stadt-Magistrat der Befehl ertheilet, endlich wegen Versicherung der Fenster, Ofenlöcher und Thüren bei Behörde das erfoderliche verordnet werden. Endlich bittet Berichtleger um Zurückstellung des Planes zu Ergänzung der Landesbau-Directions-Acten nach genommenen Gebrauch. De dato 2, praesentirt 4. 9bris[5]

Votum. Diese Nota sammt den Plan ist indess unter den Akten. bis das weitere zu verfügen kommen wird, aufzubewahren. Im übrigen wird Sr. M. eine unterthänigste Nota unterleget werden.[6]

[6. November]

N⁰ 126. Die unterm 5-ten 9ber N⁰ [125][a] Sr. M. erstattete a. u. Nota ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: «Ich habe die hierentworfenen Schreiben erlassen. Franz m. p.» Herabgelangt den 6. 9ber.

Votum. Dient zur a. u. Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

a) A szám helye a nádor kéziratában üresen van hagyva.

[1] A kancelláriai leirat: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 124. sz.

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 171/3.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 120.

[4] A várban a mai Hadimúzeum épületének helyén. Az épület 1790-től 1793-ig a nádor mellé rendelt nemesi testőrség laktanyája volt.

[5] Heppe jelentése: O. L. Privatbibl. 35. fasc. 246. fol.

[6] A nádornak az uralkodóhoz írt jegyzéke: u. o. A nádor mellékelte jegyzékéhez az ügy elintézéséhez szükséges legfelsőbb leirat tervezetét is: 1) a Haditanács elnökéhez, hogy utasítsa Kavanagh altábornagyot a volt gárdalaktanya kiürítésére; 2) az Oberstdirektorial miniszterhez, Gr. Kollowrathoz, hogy utasítsa a M. Kamara elnökét a státus foglyok elhelyezésével kapcsolatos és a nádortól utalványozott összegek kifize-

N⁰ 127. Der Obergespann des Biharer Komitats berichtet zu folge diessortigen Schreibens von 23. 7ber N⁰ [63][a], in betref der Angabe des Anton Incze, er habe die Untersuchung dem Vice-Gespann aufgetragen, dessen Bericht er dann mit allen Beilagen unterlegt. Aus selbem erhellet, dass Incze sowohl als seine Ehegattinn auf der Aussage beharren ; dass zwei von den Zeugen auf die er sich berufen hat, ihr Wohnort verändert haben, und ihr Aufenthalt unbekannt ist ; dass aus den Aussagen der übrigen Zeugen aber die Virklichkeit der Aussage nicht erhelle, dass der Vice-Gespann um alles Aufsehen zu hindern nicht mehr Zeugen vernommen habe ; auch zeige sich aus dem von den Angeklagten von sich gegebenen Aussage und vorgezeigten Brief des Klägers, dass selber seine Klage um ihm zu schaden gemacht habe, und dass die Beweise der Inczeischen Angabe nicht konnten von dem Grosswardeiner Richter und Magistrat unterdrückt werden, da sie selben niemahls vorgelegt worden. Vielmehr erscheine aus den Prozessakten des Rudinszky gegen den Incze, dass lezterer in seinen Allegationen den Rudinszky als einen Verachter der Religion und Heiligen Schrift gescholten und ihm unglückliche Wahrsagungen über Hungarn vorgeworfen, und endlich als Violator der Sedria gestraft worden. G. Teleki glaubt nun, dass obschon die Allegationen des Incze nicht als eine förmliche Angabe angesehen werden können, dennoch der Magistrat gefehlt habe, den Incze nicht zur weitern Erklärung und Beweisen seiner Reden zu zwingen. In betref aber der hierorts gemachten Anzeige glaubt er, dass obschon es wahrscheinlich ist, dass Incze selbe aus Rache gemacht habe, so wäre es doch wegen der Wichtigkeit der gemachten Angabe nüzlich, auch die abwesenden Zeugen, auf sich Incze berufe, ausfindig zu machen und durch die Gerichtsbarkeit, wo sie wohnen, untersuchen zu lassen, da wenn sie mit dem Incze gleichförmig aussagten, Rudinszky mit Fiscal-Action zu belangen wäre. De dato et praesentirt 6. 9bris.[1]

Votum. Zu erwiedern : man habe diesen Bericht mit Dank empfangen, und es erübrige nichts, als dass jene Zeugen, die noch nicht vernommen worden, verhört werden. Die zwei Abwesenden wären ausfindig zu machen, und dann ebenfalls zu vernehmen, falls sie aber ihren Aufenthalt in eine andere Gerichtsbarkeit verlegt hätten, selbes anhero zu berichten.[2]

[*9. November*]

N⁰ 128. Der Stadthalterei-Rath B. Mednyanszky übergiebt ein ihm von dem Registratur Adjukten Balogh[3] gegebene Schmähschrift über alle Monarchen

a) A dátum helyét a nádor üresen hagyta.

tésére. — A foglyok elhelyezésére vonatkozó elgondolásait ismertette a nádor az uralkodóhoz írt nov. 9.-i és 11.-i magánleveleiben is : St. A. Sammelb. 145. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 126.

[1] Teleki Sámuel főispán Bécsben kelt jelentése (a mellékletek nélkül) : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 127. sz. — Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 363. — A jelentésben említett bihari alispán : Péchy Imre.

[2] A Telekihez írt utasítás fogalmazványa : *u. o.* — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 290.

[3] Balogh Ignác, járulnok, majd sorjegyző, 1786 óta pedig segéd rattárnok a Helytartótanácsban. (Ember Győző, *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története. 1724—1848.* Bp. 1940. 220—222. és 234. l.)

und zu Gunsten der französischen Constitution, welche ihm von dem Diurnisten Scultety[1] eingehändiget worden. De dato 9. 9bris[2]

[1] Scultéty István, ekkor helytartósági napidíjas, fokozatos előmenetel után a 1820-as években ugyanott iktató. (*i. m.* 217., 221—223. és 225. l.)

[2] Mednyánszky János jelentése, a pasquillussal együtt: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 128. sz. A németnyelvű vers a Konvent ellen hadban álló hatalmak vezetőit szólaltatja meg, végén pedig a francia nemzet képviselői tesznek hitet az emberiség szolidaritása és a haladás mellett. Néhány versszakát az alábbiakban közöljük:

Politische Klage aller kriegführenden Mächte.

Strassburg, im 6-ten Jahre der Freiheit, den 29-ten Weinmonat 1794.

Pabst: Ich als Haupt der wahren Kirche
Nehme jezt mein Wort zurück,
Ich bin euch nicht länger Bürge,
Fürsten, für das Waffenglück,
Denn es ist ja ausser Zweifel,
Für die Franken kämpft der Teufel,
Und das ganze Höllenreich,
Darum: Friede sei mit euch!

Römischer Kaiser: Vater, ja ich Wünsch mit Freuden
Einen Frieden bald zu seh'n,
Muss ich gleich betrübt mich scheiden
Von dem schönen Belgien;
Will ich doch um Friede bitten,
Frankreich hat mich sehr beschnitten
Und zerstöret meine Macht,
Ach, wer hätte das gedacht.

König von England: Bruder du musst nicht verzagen,
Unser Bund muss fest besteh'n,
Musst noch einen Feldzug wagen
Bis die Franken untergeh'n,
Hast du doch noch Unterthanen,
Hast Kroaten und Uhlanen,
Hast noch eine Reichs-Armee,
Und ich, — habe Sterlinge.

Hasonló módon sorban nyilatkoznak a spanyol király, Hollandia, Poroszország, Szardinia, Nápoly, Portugália királya, a bajor, a mainzi, a pfalzi választó, majd II. Katalin cárnő. Valamennyien visszavonulásukat jelentik be. A Franciaország ellen szövetkezett hatalmak után megszólalnak a francia emigránsok is:

Wir von Gottes Gnaden Prinzen,
Müssen leider beteln gehen,
Müssen unser Erb-Provinzen
In Rebellen Händen seh'n.
Durch Verlust so schöner Staaten
Lehret von uns, ihr Potentaten,
Dass auch Prinz und Betelkind
Gleich wie andre Menschen sind.

Megszólal a semleges hatalmak kórusa is:

Wird uns gleich die Welt beneiden.
Lass sie neiden immerhin.
Wer die Franken will bestreiten,
Hat nur Schaden statt gewinn.
Unser braven Landes Bürger
Wollen keinen Menschen-Würger
Fremder Fürsten Sklaven, — nein!
Sondern Menschenfreunde sein.

Votum. Dem Hof-*Rath* Boros aufzutrag*en*, den Skultety darüber zu vernehmen.[1]

[*10. November. Buda*]

N⁰ 129. Hof-*Rath* Boros zufolge Auftrag N⁰ [128][a] überbriengt die Aussage des Diurnisten Skultety, dass nämlich selber die besagte Schrift von dem Ca*mer*albuch*halter* Rait-*Offizier* Püchler[2] erhalten, dieser habe ihm gesagt, sie von einem bei dem Stuhlweissenburger Bischof befindlichen geistlichen bekommen zu haben. De *dato* 10. 9bris.

Votum. Dem Hof-*Rath* Boros zurückzustellen und selbem die Einvernehmung des Rait-*Offiziers* Püchler aufzutragen.[3]

N⁰ 130. Der *Feld-Marschall-Lieutenant* Kavanagh meldet, dass da Vermöge a. h. Befehls die hung*arischen* Arrestanten in der Festung, in dem von der hung*arischen* Garde vormahls bewohnten Hause unterbracht werden sollen, worinn im oberen Stock ein verheiratheter *Ober-Lieutenant*, ein *Unter-Lieutenant* und 2 Fähn*riche* wohnen, so müssen diese Offiziere den Platz räumen; deswegen ersucht er so bald möglich diesen auszuziehen habenden Offiziers die einsweilige andersweite Unterkunft so bald möglich zu verschafen. De *dato* 9, *praesentirt* 10. 9bris.[4]

Votum. Dem Bürgermes*iter* von Ofen die Anweisung der Quartiere für diese 4 Ofiziere aufzutragen.[5] Wegen den zur Zurichtung erfoderlichen Ausgaben ist ohnehin mit dem Kammerpraes*identen* das Einvernehmen gepflogen worden, dass selber sie auf Ansuchen des Heppe anweise, und diese Gegenstände, wie es hierorts geschiehet praesidialiter behandle.[6]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

A feleselést a francia nemzet képviselői zárják le:

Brüder. Dank! Die Ihr gerechter
Die ihr mit uns einig denckt,
Wir sind jetzo euere Wächter
Durch die Kraft die Gott uns schenkt,
Durch uns wird er's noch verrichten
Und die grosse Sache schlichten,
Welche jetzt die ganze Welt
Staunend in Erwartung hällt.
Gott mit uns und unsre Sache,
Trozen wir dem Tod und Neid,
Schwören den Tyrannen Rache,
Und den Freunden Redlichkeit.
Gott mit uns! zum Losungsworte
Sprangen wird die Höllenpforte,
Schwerd des Herrn und Gideon
Und der Teufel läuft davon.

[1] Ld. a kōv. szám alattiakat.

[2] Ő maga Puchlernek írta a nevét és foglakozását így jelölte meg: »A császári és királyi könyvvitelhez beosztott tisztviselő.« A M. Kamara névsorában viszont csak Puchner Józsefet találjuk. A két személy azonossága valószínűnek látszik. (V. ö. Ember Győző, *i. m.* 244. l. és a sematizmusok.)

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 133 és 137.

[4] Kavanagh jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 130. sz.

[5] Margalits János († 1795) 1790 óta Buda város polgármestere. Jelentését ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 132.

[6] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 125.

[*11. November*]

N⁰ 131. Der Advokat Petrovics berichtet, dass in Veszprimer Komitate eine Schmähschrift gegen den Landesfürsten und die Religion in lateinischer Sprache cirkuliere, und selbe in Handen des Gr. Smidegg[1] und des Stuhl-Richters Hollosy[2] sich befinde. De *dato* 11. 9bris.

Votum. Da diese Anzeige zu unbestimmt ist, auch Angeber weder diese Schrift gebracht, noch sich zu erinnern gewusst hat, was darinn enthalten sei, so ist von dieser Anzeige kein Gebrauch zu machen.

N⁰ 132. Der Ofner Bürgermeister berichtet auf den ihm dem 10-ten 9bris N⁰ [130][a] gemachten Auftrag, dass er schon wirklich gesorgt habe, dass die in dem Hause, wo vormahls die hungarische Garde war, untergebrachten Ofizieren die ihren Charakter angemessene Quartiere angewiesen werden. De *dato* et *praesentirt* 11. 9bris.

Votum. Dient zur guten Wissenschaft.

[*12. November*]

N⁰ 133. Hofrath Boros unterlegt die Aussage des Rait-Ofiziers Puchler, dann der darüber zufolge derselben vernommenen Rait-Ofiziers Collin[3] und Praktikanten Kollmitz [?] nebst 3 Exemplarien der Verse, welche bei ihnen vorfindig waren. De *dato* 12. 9bris.[4]

Votum. Da aus allen diesen Aussagen erhellet, dass diese Verse von dem gewesten bürgerlichen Apotheker Kolb kommen, der sie als eine Neuigkeit den andern communizirt hat, übrigens aber die Inquisiten durch den Hof-Rath Boross ernstlich ermahnet worden, sich mit derlei Dings nicht abzugeben, so ist indess bei dieser Warnung zu verbleiben, und die Aussagen nebst den Versen ad Acta zu legen.

[*13. November*]

N⁰ 134. Da nunmehro der Prozess gegen die hungarischen Staatsverbrecher bald seinen Anfang nehmen wird, so wird es auch nothwendig die in demselben einschlagende und einiges Licht in selben geben könnende Akten dem Causarum Director zu überreichen. Zu dem Ende werden ihm folgende Piecen zu übermachen seyn, und zwar: — Expedirt 13. 9bris.

[Tomanek vallomása (N⁰ 5); Kolosy jelentése (N⁰ 67); a pesti városbíró jelentése (N⁰ 69); Gr. Török főigazgató jelentése (N⁰ 79); Szolartsik és Batsányi kérvénye (N⁰ 88); Sigray kérvénye (N⁰ 92)]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Schmidegg grófi családnak ebből az időből több tagját ismerjük. Lipót király valamennyiőjüket a »megbízhatatlanok« közé sorozta. (*Sándor Lipót iratai*, 446. l. V. ö. *Nagy Iván*, X. 91. s köv. l.)

[2] Hollósy László, a veszprémi járás főszolgabirája.

[3] Collin Vencel kamarai számtartótiszt.

[4] A vallomásokból semmi nem derül ki, azonkívül, hogy a gúnyverset Kolb patikustól kapták: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 133. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 129.

N⁰ 135. Hof-*Rath* Borros überbringt abermahl ein bei dem Expauliner Versegi ebenfals gefundenes Exemplair der bewussten Verse.[1]

Votum. Den Akten beizulegen.

N⁰ 136. Der *Feld-Marschall-Lieutenant* Kavanagh meldet, dass die Compagnie von Jellachich, die bisher zu Szegedin gelegen ist, durch die zusammengesezte Banatische Gränz Compagnie abgelöset worden, und die erstere den 13. 9ber einrüke und in die Wiener Vorstadt-Kaserne einquartieret werde. De *dato*, *praesentirt* 13. 9bris.[2]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 137. Hof-*Rath* Borros überbringt ein Exemplair der bewussten Versen, welches der Guardian der Kapuziner abgeschrieben hat. De *dato* 13. 9bris.[3]

Votum. Den Akten beizulegen.

N⁰ 138. [Németh jogügyi igazgató fölterjesztése a státusfoglyok Budára szállításával és elhelyezésével kapcsolatban.][4] De *dato* 12. 9bris.

Votum. Der Polizei Minister Gr. Pergen ist mittels Nota zu ersuchen die Art der Behandlung und der Atzung für derlei Arrestanten in Wien anhero zu bedeuten.[5] Wegen mehreren Arresten ist einverständlich mit dem hungarischen Kammerpresidenten die Vorsicht getrofen worden, dass unter verschiedenen Vorwänden die Landesbuchhalterei und Stiftungs-Zahlamt noch nicht in das Franziskaner-Kloster übersiedle, und selbes zu diesem Ende gebraucht werden könne.[6] Die übrigen in dieser Note aufgeführten Gegenstände werden, wenn die Arestanten herabkommen werden, in Betrachtung zu nehmen seyn.

[*14. November*]

N⁰ 139. Presidialschreiben an Gf. Zichy wird herübergegeben, worinn Gf. Csaky die gewisse, von dem Advocaten Joseph Baloghy verfertigte Ansagen, die er in die Zeitungen drucken lassen wollte, mittheilet. In diesen Ansagen

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 129 és 133.

[2] A Monarchia 53. sz. gyalogezrede. Egyik százada Szegeden állomásozott. — Kavanagh altábornagy jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 136. sz.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 129. A vers egy példánya, Puchner József gvárdián kézírásában: *u. o.* 137. sz.

[4] Közölve: II. k. Iratok 23/a. sz.

[5] A Pergenhez intézett jegyzék fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 138. sz. — A válaszra ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 142.

[6] A Várban, a mai Úri-utca és Országház-utca közti, a volt Ferences, későbbi nevén Helytartósági templommal érintkező telken állt a ferencesek zárdája. Miután II. József 1786-ban a rendet feloszlatta, a rendház az állam tulajdonába került. Előbb a Provinciális Tábla költözött belé (irattára a templomban volt), majd ennek megszüntetése után 1791-ben a magyarországi főhadparancsnokság vette igénybe. 1794 elején azonban ez is kiköltözött belőle, s ekkor bizonyos belső átalakításokat végeztek az épületen, hogy a Helytartótanács keretében működő »fundátiókra ügyelő hivatal közönséges adóra ügyelő hivatala« foglalja el. (V. ö. Geréb László, *Ahol Kazinczyék raboskodtak. Budapest*, III. 1947, 351—352. l. és Paulinyi Oszkár, *A m. kir. Belügyminisztérium budai várbeli székházának története. Tanulmányok Bp multjából*. VI. 1938, 16—61. l. V. ö. még Mednyánszky helytartótanácsos titkos jelentését a foglyok elhelyezéséről: O. L. Privatbibl. 26. fasc. 5. köteg 261. sz.)

kommt vor, dass einige Advokaten in Pest eine Gesellschaft formiret haben um den Armen Causanten unentgeltlich beizustehen. Da nun dieses mehreren Bedenklichkeiten unterlieget, so ersuchet Gf. Csaky, dass obgedachter Baloghy über den Plan und den Zweck dieser Gesellschaft befraget, und sowohl darüber als auch über die Namen der bereits in diese Gesellschaft eingetretenen Advokaten Bericht erstattet werde. De dato 18. Oct., empfangen den 14. 9bris.[1]

Votum. Dem Hof-Rath Borros in Gleichförmigkeit dieses Presidialschreiben die vorläufige Einvernehmung des Advokaten Baloghy aufzutragen.[2]

[*15. November*]

N⁰ 140. Von Sr. M. überschikte Nota des Gr. Pergen, welcher über ein ihm zugeschicktes Schreiben eines sichern zu Warschau sich aufhaltenden Backheimer an den Director der Brandweinfabrik in Csaba, Namens Gaillard[3] berichtet, dass der Regierungs-Rath Schilling den Szent Mariay über den Gaillard befraget, und vom selben die Auskunft erhalten habe, dass Gaillard ihn Szt. Mariai öfters besucht habe, und ganz für das französische Freiheits-System eingenommen sei; er stehe in genauen Verbindung mit dem Gfen Georg Keglevicz, welche im obigen Schreiben gleichfalls in einem sehr ungünstigen Lichte erscheinet. Darüber ist nun Gr. Pergen der Meinung, dass wenn alles was Szt. Mariai aussaget, und was in dem Schreiben vorkommet, zusammengenommen wird, dieser Gaillard ein äusserst verdächtiger Mensch sei, und es

[1] A alkancellár leirata: O. L. M. Kanc. 12996/1794. sz. — A pozsonyi és bécsi lapokban közreadott közleménynek különösen a bevezető sorai érdekesek: »Ohne auf die Neben-Absichten Rücksicht zu haben, nur von einer wahren Vaterlands und Menschen Liebe gedrungen, fühlte sich eine Advokaten-Geselschaft verpflichtet, durch das Anerbieten ihrer Thätigkeit den leidenden Mitbürger möglichst zu helfen. Nicht Lohn, nicht Ehre, sondern das süsse Gewusstsein der erfüllten Bürgers-Pflichten ist das Gesetz ihres Vorhabens.« A továbbiakban kifejti, hogy »ohne Stand und Religions Unterschied« rendelkezésére állnak mindenkinek, magyarnak és németnek egyaránt, ha igazát keresi, de nincsen pénze ügyvédet fogadni. — A Decsy Sámuelhez, a bécsi *Magyar Hírmondó*ban való közlésre beküldött, de meg nem jelent magyar fogalmazvány bevezetése már kissé másként hangzik: »Hír-adás. Sokan hazám fiai között tulajdon vagy ősei érdemek által Szent Korona adakozásából nyert birtokait idők mostohasága miatt el idegenítették. Illy s más utakon szegénységre jutott nemes polgár társaim el ijednek igazságos, de költséges ügyök elő-mozditásától. Ezen szomorú gondolat, polgári kötelességünk és szerentsésebb sorsunk ösztönt adának egy betsületére szolgáló prokátor társaságnak fel-állítására . . .« stb. (Mindkettő az *i. h.*, a kancelláriai leirat mellékleteként.)

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 145 és 274.

[3] Gaillard József francia üzletember. Magyarországon az 1780-as években találkozunk vele először, ekkor pozsonyi kereskedő, és Franciaországból üzletszerűen csempészi be és terjeszti itten a tiltott könyveket. (ld. *Eckhardt*, 92—93. l.) 1793-ban Csabán (Piliscsaba) pálinkafőzdét alapított, melynek főrészvényese Keglevics György gróf volt. Üzeme 1812-ben még meg volt. (Mérei Gyula, *Magyar iparfejlődés, 1790—1848*. Bp, 1951, 131. l.) Barco tábornok a Haditanácshoz küldött bizalmas jelentésében igy irt róla: »Gaillard, der in Ofen ein Gewölb hatte, dreimal schon banquerot machte und zu Csaba eine Liquer Fabrik errichtet hat, ist, wenn das Sprichwort: Vox populi, vox Dei gilt, den Ofner Bürgern schon längst als suspect vorgekommen, und da er ein Franzose ist, so haben die meisten ankommenden Franzosen allemal bei ihm die beste Aufnahme gefunden . . . Er ward einmal wegen seinen kecken Reden aus dem Caffeehause herausgeworfen.« (1794 aug. 19: Széchenyi Kvt. Ms. Fol. Germ. 1071. sz. 84. fol.) — V. ö. 83. l. 1. és 2. jegyz.

noch mehr durch den Umgang und genauer Verbindung mit dem Gr. Keglevics wird, von dem die Vermuthung eintritt, dass er von dem Revolutionsplan des Martinovich Wissenschaft habe. Darum dürften S. M. geneigt seyn, diese Auskünfte dem Palatinus mitzutheilen, welcher bei der einzuleitenden Untersuchung durch den Causarum Director hievon den zweckmässigen Gebrauch zu machen wissen wird. De dato 11., acceptirt 15. 9bris.

Votum. Dieses Schreiben ist dem Causarum Director, mit der weiteren Instruktion, über diese Umstände die Arrestanten zu befragen, und von dem Schreiben den gehörigen Gebrauch zu machen, mit Bedeutung auch wer dieser Backhammer sei, mitzutheilen, welcher nichts ander als Brn Lopresty ist.[1] [Majd utólagosan vörös ceruzával]: Ist in originali gegeben worden.[2]

[1] Lo-Presti Lajos br. (1767—1832) spanyol eredetű, 1756-ban honfiusított bánsági birtokos család sarja. (Melczer István, *A br. Lo-Presti család nemzedékrendje.* Bp, 1885, *Wurzbach*, XVI. 37. l. és *Nagy Iván*, pótk. 333. l.) 1794 elején az alsóausztriai törvényszék az ekkor Bécsben élő Lo-Prestit bizonyos osztrák hagyatéki vagyon hűtlen kezelésével és 35 millió Ft eltulajdonításával vádolta meg. Szobafogságra vetették, de megszökött, s Magyarországba menekült. Pestről aztán, magyar nemesi jogaira hivatkozva, tiltakozott elfogatása ellen. Sorozatos fölterjesztésekben fejtette ki, hogy a szóbanforgó vagyon jogszerint őt illeti, s különben is legfőljebb magyar bíróság elé hajlandó állni. A nádor, de a Kancellária is magáévá tette Lo-Presti okfejtését (annál is inkább, mert a báró, saját vallomása szerint a pénz egy részét, 4000 Ft-t, magyarországi vállalkozásba, a csabai pálinkafőzdébe fektette be, s így közérdek volt a vagyon Ausztriába kerülését meggátolni), s az uralkodó is úgy döntött, hogy szabadlábon, magyar törvényszékek előtt tárgyalják ügyét. Július legelején azonban Lo-Presti eltűnt Pestről. Hosszas nyomozás után a Helytartótanács okt. 8.-án jelentette, hogy Laczkovics György pestmegyei alispán jóváhagyásával üzleti ügyben útlevelet váltott és Galiciába ment. Lakását átkutatták, de semmilyen írást nem találtak, — úgy mondják, ezeket átadta Keglevics György grófnak. Kihallgatták Gaillardt, de az sem tudott semmiről. 1795-ben azután a varsói kormány elfogta és kiszolgáltatta Ausztriának Lo-Prestit. Az ügy részleteit nem ismerjük, csak Németh jogügyi igazgató egy későbbi följegyzéséből tudjuk, hogy az osztrák bíróság fölmentette. (O. L. M. Kanc. 1794: 94., 2614., 3190., 3336., 3337., 3349., 3798., 4074., 6678., 6835., 7545., 8074., 8729., 12532., 13448.; 1795: 2629., 3531., 8170., 8780., 14515.; 1796: 653., 2067.; Barco tábornok jelentése: Széchenyi Kvt. Ms. Fol. Germ. 1071. sz. 90. fol.; O. L. Vertr. A. 55. fasc. ad B 96. köteg) — V. ö. a köv. jegyz.

[2] A bécsi rendőrség 1794 okt. végén elfogott egy Varsóból Piliscsabára, Gaillard József címére feladott francia levelet. Ebben bizonyos Backhaimer (=Lo-Presti Lajos br.) panaszkodott, hogy már régebben nem tud semmit sem a címzettről, sem György grófról (=Keglevics György, ld. II. k.). Azt hallotta, hogy az uralkodó »nyílt erőszakkal elhurcoltatta« Sigray grófot, Martinovics »kanonokot,« és több más nemest. Kéri tudósítsa őt minderről részletesen, valamint arról, »hogyan vélekedik az egészről György gróf meg a többi mágnás, mit szóltak az erőszakhoz általában az ország lakosai, mi az álláspontja a megyéknek és hogy viselkedik a Helytartótanács?« — A továbbiakban a lengyelországi forradalom eseményeiről közölt híreket: A lengyel és osztrák csapatok közt három ütközet volt, mindháromban a forradalmárok győztek, s mintegy 150 foglyot ejtettek. Közülük a magyarokat tüstént szabadon engedték, de megeskették őket, hogy nem fognak a lengyelek ellen harcolni. Arról is beszélnek, hogy felszólítják a magyarokat, álljanak mellékük. Lengyelország leigázása ugyanis Magyarország számára is nagy csapást jelentene. Véd- és dacszövetséget akarnak Magyarországgal, »imo totalis etiam reunio offertur, aeque favorabilis utrique regno, et quae utrumque regnum protegeret ab omnibus insultibus in futura saecula.« Kéri mondja ezt el György grófnak, aztán írja meg, mit szólt hozzá. A levél végén a poroszok elleni lengyel hadműveletekről szólt, amelyek — olvassuk — szintén jól haladnak. Varsóban nagy győzelmi ünnepet ültek, »canitur hic le *Ca ira*«. (Az okt. 7.-én kelt levél eredetijét nem találtam meg. Hivatalos latin fordítása: O. L. Vertr. A. 55. fasc. ad B 96. köteg.) — Saurau rendőrminiszter javaslatára az uralkodó elrendelte Gaillard ügyében a fogoly Szentmarjay kihallgatását, aki aztán úgy nyilatkozott, hogy a gyáros a francia forradalmi eszmék híve. Az udvari

[*17. November*]

N⁰ 141. Aeusserung des Hof-Rath Borros, dass ein gewisser Müller in Ofen sich befinde und bei der Stadth*alterei* als Diurnist aufgenommen wor*den* sei, wird annonciret.[1] Exp*edirt* 17. 9bris.

Votum. Dieses wird mittelst Note dem Gfen Pergen bedeutet und sich die weitere Auskunft erbeten werden, ob dieser Mensch annoch in Wien nothwendig sei, auf welchen Fall er sogleich angehalten und hinaufgebracht werden könnte.

N⁰ 142. Graf Pergen erwiedert auf hiesortiges Schreib*en* vom 13. 9ber N⁰ [138][a] und berichtet, die Art, wie die im wienerischem Polizey Hause befindlichen Arrestanten behandelt und bewachet werd*en*, mit dem Beisatze, d*a*ss wenn diese Auskünfte noch nicht für erschöpfend angesehen würden, er sich die weitere Weis*ungen* erbitte. D*e d*ato 15., p*raesentirt* 17. 9bris.[2]

Votum. Ist mittels Abschrift dem C*a*us*arum* Dir*e*ctor zum weiter*en* Gebrauche baldigst mitzutheil*en*.

[*19. November*]

N⁰ 143. Der Causar*um* Dir*e*ctor berichtet, d*a*ss alles zum Empfang der hung*arischen* Staatsverbrecher bereitet sei. D*e d*ato 19. 9bris.

Votum. Dem Gf. Pergen sind in Sachen zu trefende Anstalten nebst Bestimmung der Täge und Nahmhaftmachung der Arrestanten, die jed*en* Tag zu kommen haben, mitzutheilen,[3] und Sr.M. ist eine a.u. Nota zu erstatten.[4]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

vizsgálóbizottság elnökének erről szóló jelentését küldte meg Ferenc király a nádornak, további nyomozás céljából. (Saurau és Pergen jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 140. sz.) Mivel amúgy is mind Gaillard, mind Lo-Presti, mind Keglevics viselkedését régóta gyanusnak találták, a nádor elrendelte az ügy kivizsgálását. — Házkutatást tartottak Gaillardnál, s lefoglalták, az üzleti levelezést kivéve, iratait. (Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 271). Levelei között több kompromittálót találtak (főleg az 1780-as években végzett könyvcsempészetre), de — ahogy a jogügyi igazgató jelentette — olyan, amelyikkel forradalmi gondolkodását vagy tevékenységét lehetne bizonyítani, nincs köztük. Lo-Prestinek azonban több Lengyelországból írt levele került elő, melyek írójuk »rossz gondolkozására« vetettek fényt. — Eredménytelen volt a közben Ausztriában bíróság elé állított Lo-Presti levelezésének átkutatása is. Bár, — ahogy a jogyügi igazgató írta 1796 ápr. 15.-i jelentésében — Gaillard viselkedése továbbra is rendkívül gyanus, bizonyítékok hiányában nem indítottak sem ellene, sem Lo-Presti, mégkevésbbé Keglevics ellen bírói eljárást. (A jogügyi igazgató jelentéseinek fogalmazványai, Schuszter bécsi rendőrbiztos és Pergen gr. jelentései, valamint Gaillard lefoglalt levelezése: O. L. Vertr. A. 55. fasc. ad B 96. köteg.)

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 121.

[2] Közölve: II. k. *Iratok* 23/b. sz.

[3] Közölve: *u. o.* 23/c. sz.

[4] Az uralkodóhoz írt fölterjesztésben a nádor beszámol az előkészületekről és a Sauraunak adott utasításokról: O. L. Privatbibl. 35. fasc. 250—251. fol. Az ezzel kapcsolatos legfelsőbb elhatározás: *Jegyzőkönyv* N⁰ 177. — V. ö. a nádornak Ferenc királyhoz ugyanezen a' napon írt magánlevelét: *Sándor Lipót iratai*. Iratok 152. sz. Pergen válasza: *Jegyzőkönyv* N⁰ 152.

N⁰ 144. Der Causar*um* Director ersuchet, d*a*ss da der in Baja arretirte Ferdinand Chaszár auf a. h. Befehl durch den königl. Fiscus in Crimine Laesae Maj*esta*tis belanget werd*en* soll, selber heraufgebracht werd*en* wolle.[1] De d*a*to 19. exp*edirt* 22. 9bris.

Votum. Ist dem Vice-Gespann des Bacser K*omi*tats aufzutragen, denselben heraufzusend*en*, wo er schon den Ort seines Arrestes von dem Causar*um* Director erfahren wird.[2]

N⁰ 145. Der Hof-R*ath* Borros, zu folge Auftrag sub dato [15. 9bris] et N⁰ [139][a] unterleget die Aussage des Advokaten Baloghy, in betref der zusammengesezten Gesellschaft der Advokaten um den armen Causanten unentgeltlich beizustehen. Aus selber erhellet, d*a*ss mehrere junge Advokaten, deren Namen aufgeführet werden, zwar diesen Entschluss gehabt haben, nachdem aber sie von den älteren Advokaten als Freimaurer und Jakobiner betitelt worden, auch ihnen die Auflösung dieser bestimmt gewesener Gesellschaft durch den Personal angerathen worden, so seyen selbe auseinander gegangen, und versichern, d*a*ss keine andere üble Absicht dabei gewesen sei. Auch habe er sowohl dem Doctor Decsy[3] als den deutschen Zeitungsschreiber geschrieben, damit er seinen Plan in die Zeitung*en* einrüken neige. Hauptsächlich sei er auf den Gedanken, diese Gesellschaft zusammen zu sezen, verfallen, da er bemerkt hat, d*a*ss die Armenadvokaten für die Menge Armen, die Prozess führ*en*, bei weitem nicht hinlänglich seyen.[4]

Votum. Dem Gr. Kanzler auf das herabgelangte Presidialschreiben[5] mit der Meinung zu bedeut*en*, dass die Zusammensezung dieser Gesellschaft, besonders aus Rücksicht auf dem Zweck derselben und d*a*ss sie schon auseinander gegangen sei, ohnbedenklich scheine. Nur glaube man, da aus den Akten erhelle, d*a*ss wirklich einige arme Partheyen an

a) A keltezés és a szám helyét a nádor üresen hagyta

[1] Bács megye Császár Ferdinánd ügyében írt jelentését (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 65) a Kancelláriá szept. 22.-én terjesztette föl az uralkodóhoz. Javasolta: az ügyet adják át a kir. jogügyi igazgatónak, Bács megyét pedig buzgóságáért dícsérje meg az uralkodó.— Ferenc király a javaslatot elfogadta, s szept. 29.-én utasította Németh jogügyi igazgatót, hogy »haladéktalanul indítson nemes Császár Ferdinánd ellen felségsértési pert.« Az utasítást a Kamara csak nov. 12.-én kézbesítette a jogügyi igazgatónak. (O. L. M. Kanc. 1794: 10455. és 10790. sz., valamint O. L. M. Kamara, Juridica 1794, fons 495, pos. 2.) Hogy Németh János azután csak egy újabb hónap mulva tette meg az első lépést a per megindítására, az valószínűleg a jakobinusok elleni perrel van összefüggésben: nem akarta Császár ügyét Martinovicsék pere előtt elővenni! Közben szept. 25.-én Császár és felesége, Schneider Gertrud, felajánlva kezességül mindkettőjük összes vagyonát (Bács megye hivatalos becslése szerint értékben mintegy 6000 forintot) kérték a szabadlábon való védekezést. (O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. II. köteg. 20. és 20/b. sz.) Kérésüket azonban nem vették figyelembe. (Tárgyalás közben futott be a Kancelláriára a megye két újabb jelentése, melyek néhány újabb vallomást tartalmaztak: O. L. M. Kanc. 1794: 11283. és 12 843. sz. Ezeket is leküldték a jogügyi igazgatónak: O. L. M. Kamara, Juridica 1794, fons 495, pos. 2.)

[2] A Kovács József bácsi alispánhoz írt parancs fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 144. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 203.

[3] A bécsi *Magyar Hírmondó* szerkesztője.

[4] Baloghy vallomása nem maradt ránk. A nádor nov. 22.-i jelentéséből tudjuk, kik voltak azok az ügyvédek, akik tagul jelentkeztek az egyesületbe: Pongrácz Lajos, Balogh Ferenc, Ján György, Maday Dávid, Ambrózy Pál (ld. II. k.) és Plachy Ferenc. (O. L. M. Kanc. 12 996/1794. sz.)

[5] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 139.

den Advokaten Baloghy als Presidenten dieser Gesellschaft geschrieben haben, die Auflösung der Gesellschaft durch den nämlichen Weg, als die Entstehung derselben zur Wissenschaft und Sicherheit der armen Partheyen Kundgemacht werden dürfte.[1]

[21. *November*]

N⁰ 146. Der Semliner Ober-Post-Verwalter berichtet, dass der Obrist Liderscron die Anzeige gemacht habe, womit auf die um Salonique von einem Franzosen, nahmens Lavison, an Delon et Comp. nach Triest einlangende und zu Aufgabe vorkommen mögende Briefe gewachet, und die weitere Beförderung derselben gehindert werden möge. Nun sei mit lezter Post ein derlei Schreiben an Delon et Comp. von dem Semliner Handlungshaus Jeremie Jasigi zur Aufgabe gebracht und auf Verlangen dem Obrist Liederscron zur Einbeförderung an das Slavonische Generalkommando überandwortet worden. De *dato* 14., *praesentirt* 21. 9bris.[2]

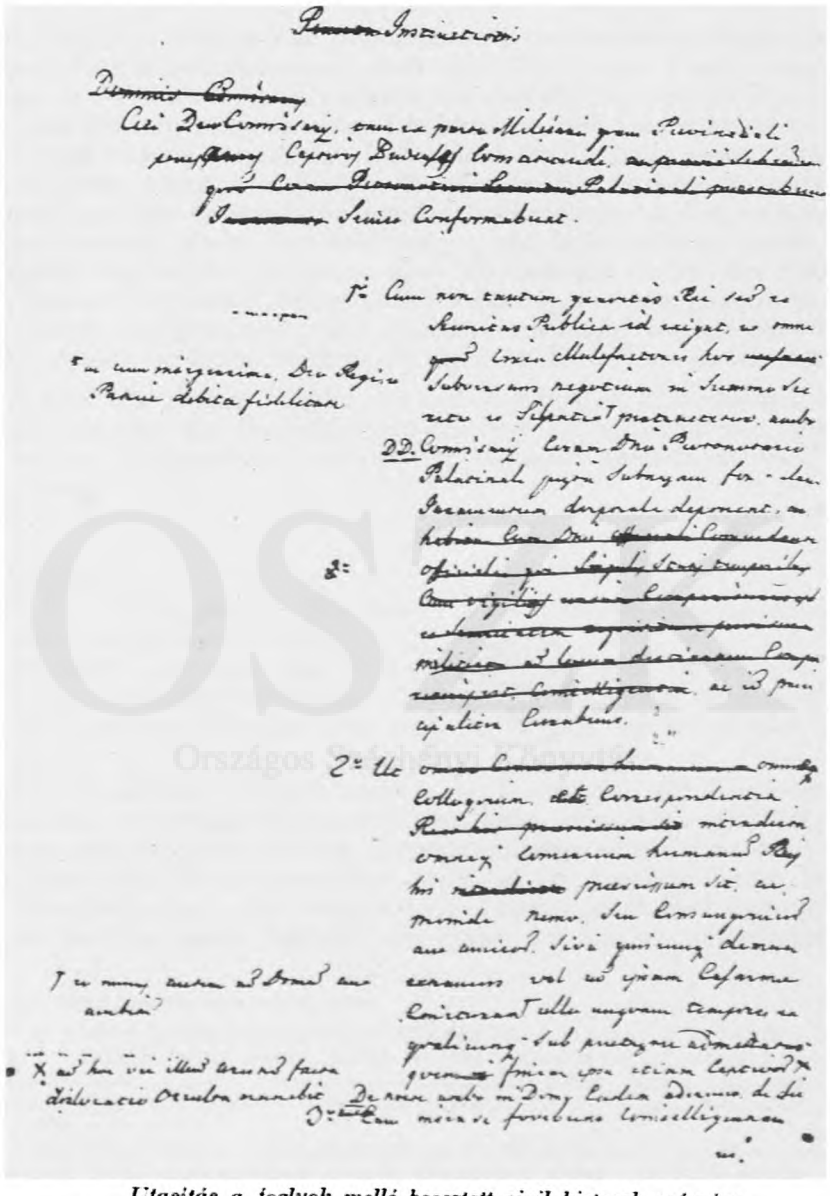
Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 147. Der Vice Gespann des Szatmarer Komitats berichtet, dass da in dem schwäbischen Orte Mező Petri der in dem Kaserme Gebäude bis zu Aufbauung des Pfarrhofes wohnende Pfarrer bei Gelegenheit, als das Militär daselbst einrukte, ausziehen und die Gemeinde um ein anderes Quartier angehen musste, der Richter daselbst, Joseph Merli, den Pfarrer mit Schmähwörtern überhaufte. Da nun dieses dem Vice-Gespanne berichtet worden, so trug er den Stuhl-Richter und Geschwornen auf, die Sache genau zu untersuchen. Aus dieser Untersuchung nun und der Zeugnisse des daselbst gegenwärtigen Escadrons Kommandanten erhellet, der Richter Merli habe folgende formalia gesagt: »Es sind nun schon solche Zeiten, dass man auf die Geistlichen nicht mehr viel hält, und sie sind jenen Zeiten gleich die in Frankreich bestehen, denn dort brauchen sie keinen Geistlichen und wir werden bald auch hier keinen nöthig haben, weil es ohnhin auf französische Art gehen wird«. Darum hat der Vicegespann untereinstens veranstaltet, dass dieser Richter sogleich in die Comitats-Gefängnisse gebracht werde, woselbst er die diesem Verbrechen angemessene Strafe erhalten wird. Indess habe er es für seine Pflicht gehalten diesen Fall mit sämmtlichen Akten zu unterlegen. Uebrigens versichert er keine derlei gefärliche Grundsätze unter dem Volke beobachtet zu haben, so dass dieser Vorfall nur der schlechten Gemüths Art dieses schon seit langer Zeit gegen den Pfarrer erbitterten Richters herrühre. Auch habe er gefunden, dass die im Szatmarer Komitate wohnende Schwaben mehr Kenntniss von den französischen Sachen als alle übrige Nationen haben, welches er den vielen hinundher Reisen derselben ins Reich um ihre Erbschaften, und den Korrespondenzen die sie mit ihren Anverwandten haben, zuschreibt.

Votum. Dem Gr. Kanzler per Praesidiales mitzutheilen, mit der Meinung, dass da diese aufrührerische Reden durch mehrere Zeugnissen bekräftiget werden, und derlei Verbrechen nicht durch das Komitat geur-

[1] A Kancellária maga is pártolta a nádor javaslatát, így azt az uralkodó is elfogadta. (O. L. M. Kanc. 13 743/1794. sz.)

[2] Vojtsek Antal zimonyi főpostamester jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 146. sz.

Utasitás a foglyok mellé beosztott civil biztosok számára
(A kir. jogügyi igazgató fogalmazványa. Ld. 87. l. N° 149/2)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

theilt werden könne, man dafür halte, diesen Richter Merli in dem von den Gesezen vorgeschriebenen Wege belangen und aburtheilen zu lassen.[1]

N⁰ 148. Der Vice Gespann des Saroser Komitates erwidert auf einige gemachte höchsten Orts anbefohlene und durch den Gfen Judex Curiae zugeschickte Anfrage, in welchem Orte in Galizien der Stuhlrichter Joseph Péchy, da er dahin um Früchten einzukaufen geschickt worden, aufrührerische Reden gehört, und daraus geschlossen habe, dass die Gallizier einen Aufruhr zu machen bereit wären, wie es dem Barthfelder Stadtrichter angezeiget hat, und unterlegt die Auskunft obbesagten Stuhlrichters und des zugegebenen Stuhlgeschwornen Hedri, welche bezeigen, gar keine solchen Reden gehört, ja vielmehr beobachtet zu haben, dass die Gallizier, da sie ihre Naturalien besser verkaufen können, sich glücklich schätzen, und nur jene die in Pohlen Güter haben, besorget sind, dass dieselben verwüstet werden oder dass sie gar ihre Güter verlieren dürften. De dato [23.8bris][a], praesentirt 14. 9bris.[2]

Votum. Dem Gfen Kanzler mit der Meinung zu überschicken, dass da die Angabe des Bartfelder Stadtrichter ungegründet war, gar keine weitere Untersuchung deshalb in Gallizien anzustellen von Nöthen scheine.[3]

[*23. November*]

N⁰ 149. Den 23-ten 9ber. 1. Hauptmann Novak[4] meldet, dass die Arrestanten noch nicht angekommen seyen.

Erwidert: es müsse eine Irrung vorgefallen seyn, da sie erst Morgen kommen sollen.[5] Uebringens hat er auch gemeldet, dass bereits alle Anstalten zur Sicherheit und auch zur Atzung der Arrestanten getrofen seyen.

2. Causarum Director bringet erstens die Instruktion für den Comissarius Kramerlauf,[6] wie selber sich zu verhalten habe, worinn ihm das Geheimniss, die Sorge, dass niemand mit den Arrestanten reden dürfe, dass wenn jemand ihnen etwas schriftliches zustecken wolle, er es annehmen und berichten solle, überhaupt aber alles was in derlei Fällen vorkommen kann eingebunden und ihm in jeden Fall all und jedes zu melden aufgetragen wird.

a) A dátum helyét a nádor üresen hagyta

[1] A nádor jegyzékének a Kancellárián készített kivonata: *u. o.* 13 022/1794. sz. — A Merlire vonatkozó összes iratok később, az ellene indított per folyamán, a Kir. Curiára kerültek. Ma már azonban nincsenek a mutató által jelzett helyen. Így csak a nádor följegyzésére vagyunk utalva. — Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 273. 332. 346. 348/1. 470 és (ítélet:) 594.

[2] Mokossinyi bártfai főbíró jelentését nem találtam meg. Az okt. 16-án kelt, a nádor távollétében Zichy országbírónak címzett kancelláriai leirat: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 148. sz. — Péchy László sárosi alispán jelentése nem maradt ránk. — Péchy József, a középső tárczai járás főszolgabirája.

[3] A nádor fölterjesztésének fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 148. sz.

[4] Novák Ignác kapitány, a foglyok őrzésére kirendelt katonai őrség parancsnoka. Személyére ld. II. k.

[5] Ld. II. k. *Iratok* 23/c. sz.

[6] Krámerlauf József városi tanácsos, a foglyok mellé rendelt civil biztos. V. ö. II. k. — Az utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 49. fasc. 3 köteg.

Zweitens unterleget er die Liste der Individuen, auf welche die Arrestanten ausgesagt haben, und gegen die eine starke Praesumption ist, mit der Meinung, dass selbe eingefangen werden sollen.[1]

Votum. Die Instruktion die der Causarum Director vorgelesen hat, ist zur Nachricht genommen worden. In betref aber der von ihm überbrachten Liste ist daselbst der Anstand vorgekommen, dass viele darinn aufgeführt werden. auf welche nur der Verdacht der Mitwissenschaft fallet, einer aber, namentlich Gf. August Keglevich, von den nur gesagt wird, dass er das Zeichen der Gesellschaft gemacht habe.[2] Nun ist also dem Causarum Director aufgetragen worden, den Tavernicus und die von der Königl. Tafel zu den Examinibus bestimmte Individuen, als den Personal, Almasy, Berzeviczy, Somogyi, Majláth und Mikos[3] ohne die verhaftende Personen namhaft zu machen, nur folgende Fragen aufzuwerfen : 1. ob jene von welchen ausgesagt wird, dass sie eine Mitwissenschaft haben, oder nur jene die schon aufgenommen worden oder aufgenommen haben einzufangen seyen. 2. Ob wenn von einem gesagt wird, dass er das Zeichen der Gesellschaft gemacht habe, dies hinlänglich sey derselben in Verhaft zu nehmen ; über diese Fragen ist dem Causarum Director aufgetragen worden morgen den Ausschluss zu bringen.[4]

[*24. November*]

N⁰ 150. Der Baudirektor Heppe meldet, dass die Gelegenheiten in dem Franziskaner Kloster für das Zahlamt und das Contributional-Departement der Buchhalterei in künftiger Woche dergestalt fertig werden. dass selbe, wenn es Sommerszeit wäre, ohne Anstand diese Gelegenheiten beziehen könnten. Da diese Zurichtungen erst im Monate 8ber angefangen worden, wo kein Mauerwerk mehr trocknet. deshalb können auch die zu ebener Erd neu Zugerichtete Zimmer für das Contributions Departement nicht ganz trocken seyn, ein welches er anzeiget und bittet zu befehlen. ob ohnerachtet diesen feuchten Zimmern die Buchhalterei dennoch übersiedeln solle, oder ob dieses erst damals zu geschehen habe, wenn durch öfters heitzen die noch feuchten Zimmer trockner seyn werden. Ein einzelnes Departament oder ein oder das andere Individuum, welches in dem exfranciscaner Gebäude Natural-Quartier erhalten hat, dahin ziehen zu lassen, scheine in Rücksicht der Sicherheit des ganzen Gebäudes nicht rathsam zu seyn, auch würde die Baudirection auf diesen Fall für nichts in dem Gebäude mehr Auskunft geben können, weil ihre Sorge mit der Beziehung aufgelöset wird. De dato 22, praesentirt 24. 9bris.

Votum. Auf diese Note ist mündlich zu erwidern, man werde diesen Gegenstand nicht in pleno aufnehmen, sondern, da ohnehin alle Departaments zugleich übersiedeln sollen, so könne für jezt noch nichts hinüberziehen ; auf welch erhaltenen Befehl Baudirector sich berufen könne.[5]

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 160.
[2] Ld. II. k. 89.. 109. és 290. l.
[3] Ürményi József személynök. Almásy Pál táblai báró. Berzeviczy András alnádor. Somogyi János és Majláth György ítélőmesterek. valamint Mikos László táblai ülnök személyére ld. II. k.
[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 156/4.
[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 138.

N⁰ 151. S. M. überschicken das Circulandum N⁰ 3829 in betref der an die Komitaten, wegen den hungarischen Staatsverbrechern zu erlassenden Rescripten zur Wohlmeinung. De dato 11. 9bris, ad revisionem 15, expedirt 20, acceptirt 23. 9bris.

Votum. A. u. Nota an S. M.[1]

N⁰ 152. Graf Pergen bestättiget die hierortige Note von 19. dieses, und bedeutet, er habe sich sogleich mit dem commandierenden General[2] in das Einvernehmen gesezt, und die Einleitung getrofen, dass die hierortigen alle diesfällige Maas-Regeln erschöpfende Weisungen im ihren ganzen Umfange auf das pünktlichste werden befolget werden. Sollte ein unvorgesehener Fal eintreten, welcher in dem vorgeschriebenen Gange des Geschäftes eine Abändelrung erfoderlich machte, so werde er es ungesäumt benachrichtigen.[3] De dato 21, praesentirt 24. 9bris.

Votum. Dient zur guten Wissenschaft.

N⁰ 153. Graf Pergen erwiedert auf hierortige Zuschrift von 17. dieses N⁰ [141][a], dass da nach Aeusserung der Untersuchungs-Hof-Commission sehr daran gelegen ist, dass der in Frage stehende Müller gefänglich anhergebracht werde, indem gegen ihn starke Innzichten vorkommen, und von ihm die Aufdeckung der Complicität jener jungen Leute zu erwarten steht, welche für Einführung der Freiheit und Gleichheit einen Eid abgelegt haben, so ersuche er um die Einleitung, damit derselbe unter sicherer Verwahrung anhergeliefert werden möge. De dato 20, praesentirt 24. 9bris.[4]

Votum. Darüber ist vor allem mit dem Feld Marschall Lieutenant Kavanagh zu reden, ob man nicht diesen Menschen mit jener Gelegenheit, die den einen hungarischen Arrestanten herabgebracht hat, hinaufschicken könne.

N⁰ 154. Der commandirende General Graf Kinsky meldet, er habe den Ofizieren, welche dem Ueberbringer dieses, Ober-Lieutenant Friedrich von Grossherzog Toscana[5] folgen und die übrigen Gefangenen abführen,[b] wie sie selbe abgegeben haben werden, sich bei dem Grafen Zappary[6] zu melden, um die Befehle zu empfangen, ob sie sich bei dem dortigen Commandirenden zu melden, und wie sich selbe in Ansehung ihrer Rückreise nach Wien oder ihre Aufenthaltes in Ofen, so wohl in Bezug auf ihre eigene Person, als der beihabenden Comman-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
b) A tollban maradt, valószínűleg: Befehl gegeben

[1] Pest vármegye és a többi megye feliratára és a legfelsőbb válasszal kapcsolatos javaslatokra ld. II. k. *Iratok* 9. sz.

[2] Gr. Kinsky József, Bécs és Ausztria katonai főparancsnoka.

[3] Pergen válasza: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 152. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 143 és II. k. *Iratok* 23. sz. — Ferenc király már nov. 20.-i levelében részletesen foglalkozott a foglyok Magyarországra szállításával. Az udvar félelmére és elővigyázatára jellemző, amit írt: »Wegen den hiesigen Spitzbuben ist alles zu ihrer Transportirung bereit, sie werden alle sieben, jeder mit einem verlässlichen Offizier und einem Unter Offizier und zwey Gemeine, welche verkleidet seyn werden, mit der Post hinabgesehickt.« (St. A. Sammelb. 98.)

[4] Pergen jegyzéke: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 153. sz.

[5] A Monarchiának III. Ferdinánd toscanai nagyhercegről elnevezett 23. sz. gyalogezrede.

[6] Gr. Szapáry János, nádori főudvarmester.

dirten zu verhalten haben. Auch bittet er ihm über die richtige Ablieferung sämmtlicher dieser Staatsgefangenen seiner Zeit die Bestättigung ertheilen zu lassen. De dato 22, praesentirt 24. 9bris.[1]

Votum. Dient einsweil, bis alle Arrestanten eintrefen werden, zur Nachricht; dem Ober-Lieutenant Friedrich ist die Weisung zu ertheilen, sich beim Feld-Marschall-Lieutenant Khavanagh zu melden, und tags darauf zu mir zu kommen.

N⁰ 155. Der Baudirektor Heppe überbringt das Verzeichniss der erfoderlichen Eisen-Geräthschaften. De dato 24. 9bris.

Votum. Da sich der Baudirektor Heppe geäussert hat, dass die zu arretirenden Individuen ohne geschlossen zu seyn nicht hinlänglich sicher ins franziskaner Kloster unterbracht, andrerseits aber die nöthigen Eisen sowohl nicht bei Zeiten herbeigeschaft werden, als auch dieses nur mit sehr grossem Aufsehen geschehen könnte, so ist Gr. Pergen mittels Note zu ersuchen, diese Eisen, die zweifelsohne in Wien schon vorhanden sein werden, herbei zu schaffen, nur zwar wäre hierortigen Erachtens, die beste Art selbe mittels eines Land-Kutschers in Küsten, mit ein Paar Man von Militär, als Aerarialisches Gut an den Feld-Marschall-Lieutenant Kavanagh zu schicken. Die Nota ist aber zur baldigsten Einhändigung den am 25-ten in aller früh von hier abgehenden Hof-Rath Lovász mitzugeben.[2]

N⁰ 156. Den 24. 9mber. 1. Der Kommissair Kramerlauf meldet um 8 Uhr früh, dass die Gefangenen noch nicht eingerücket seyen.

Ihm erwidert worden, diess diene zwar zur Wissenschaft: übrigens wisse man, dass sie eintrefen müssen, weswegen da dieses nur die schlechten Wege verursachet haben werden, er gleich wieder an seinen Posten gehen solle.

2. Baudirektor Heppe überbringt die Note wegen der Zurichtung des Franziskaner Klosters,

welches schon in einem besonderen Exhibito behandelt worden.[3]

3. Oberlieutenant Friedrich von Grossherzog Toscana kommt um ½ 10 Uhr früh, und meldet, dass er die Arrestanten überbracht[4] und giebt die Nota des General Kinsky.

Erwidert worden, er möchte sich beim Feld Marschall Lieutenant Kavanagh melden, und morgen früh um 8 Uhr wieder kommen.[5]

[1] Kinsky jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 154. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 143, 152, 156/3 és 167.

[2] A Pergenhez szóló átirat fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 155. sz. Mellékelve Heppe jegyzéke: »Verzeichnis der erfoderlichen Eisengerätschaften.« Eszerint beszerzendő: »80 St. Hand und eben soviel Fuss Eisen mit den dahin erfoderlichen Ketten. 80 St. Vorhängschloss zu ebengedachten Eisen. 160 St. Arben sammt Kloben stärkeren Gattung, wovon leztere zum Einschraufen die zwäckmässigsten wären. 160 St. Vorhängschloss zur ebenberührten Arben und Kloben.« — V. ö. a nádornak az uralkodóhoz írt dec. 3.-i levelével: *Sándor Lipót iratai*. 757. l. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 176, 185, 255 és 263. — Lovász Zsigmond kancelláriai tanácsos.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 155.

[4] Laczkovics, Martinovics és Sigray.

[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 154.

4. Causarum Director meldet, auf die gestern aufgeworfene Fragen,[2] der Tavernicus[3] habe sich geäussert, dass in derlei Fällen die Incaptivation lediglich Sr. M. zustehe; übrigens könnten auch jene, die Mitwissenschaft haben, eingefangen werden. Was die zweite Frage betrifft, hat Somogyi gesagt, dieses wäre einzuführen, die übrigen aber, als Personal und Almásy, glauben auch den noch nicht darüber vernommenen Szt Mariai zu vernehmen, und im Falle, dass er es bestättigte, so wäre der Beschuldigte gleich festzusezen, weswegen der Director gleich selben vernehmen lassen wird. Was aber die Arretirung und die Modalität derselben betrift, da müssten die nöthigen Maas-Regeln bei Zeiten getroffen werden. Auch bittet er, da seine Akten für kein Feuer oder andere Gefahr versichert seyn, um ein Ort allhier, wo er mit Sicherheit arbeiten könne.

Ist ihm erwiedert worden, er solle vor allem die Liste der anzufangenden Individuen und ihrer Wohnorte bis morgen bringen.[3] Wegen dem Ort, wo er arbeiten werde, werde man baldigst bedacht seyn.[4]

5. Da aber der Haupt-Anstand wegen der Unterkunft wäre, so hat Causarum Director den Bau-Director Heppe hereingeführt. Dieser äusserte sich, auf 30 wäre im Franziskaner Kloster, oder etliche 20 wenn das Zimmer für den Comissair und der Sessionen [?] ausgenommen wird, da man aber keine Gitter an die Fenster machen, auch die Thüren nicht vermauern könnte ohne sehr viel Aufsehen zu erregen, so müssten die Gefangenen angekettet werden, wozu man das Eisen von Wien kommen lassen müsset, da es hier nicht vorhanden ist. Sollte noch mehr Platz von nöthen seyn, so müssten die Cameral Büreaus geräumet werden.

Erwidert worden, er solle die Erfoderniss an Eisengeräthschaften schriftlich eingeben.

6. Der Baudirektor Heppe überbringt das Verzeichniss der erfoderlichen Eisengeräthschaften.

Ist in einem besonderen Exhibito aufgeführet worden.[5]

N⁰ 157. Gr. Eszterhazy[6] übergiebt ein aus Günz von dem Lieutenant Decker erhaltenes Schreiben, welcher berichtet, dass unter den Exercitien eines bei denen Piaristen zur Schule gehenden Studenten in dem Hause des Assessors Thalian[7] sich eine Chrie gefunden, die den Studierenden dictiert worden, folgenden Inhalts. »Es wäre gut, wenn das französische Freiheits und Gleichheits Sistem auch in dem Königreich Hungarn eingeführt würde, dann Freiheit und Gleichheit wären Tugenden, die einen sehr wohlthätigen Einfluss über das Gesellschaftliche Leben der Menschen verbreiten würden.« Der Assessor Matkovics[8] solle eine Abschrift besitzen und dem Oberdirektor der Piaristen Schule P. Novak eine davon zugeschickt haben, welches er sich aus patrio-

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 149/2 és 161/3.
[2] Verebi Végh Péter. Személyére ld. II. k. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 166/3.
[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 160.
[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 166/2. és 175/1.
[5] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 155.
[6] Esterházy József, a nádor kamarása.
[7] Vizeki Tallián Antal, a kőszegi ker. Tábla ülnöke.
[8] Matkovics Pál, ugyancsak a kőszegi ker. Tábla ülnöke.

tismus melden zu müssen verpflichtet gesehen hat. De dato 15. 8bris, praesentirt 23. 9bris.[1]

Votum. Wenn diese Anzeige gegründet wäre, hätte selbe Novák gewiss höchsten Orts angezeigt, mithin ist selbe den Akten beizulegen.[2]

N⁰ 158. Der aus Anlass der N⁰ [91][a] befragte Causarum Director, was denn mit der von Bacsányi beim Gfen Forgách hinterlassenen Küsten zu geschehen habe, äussert sich, dass selbe allerdings anher zu bringen sei. De dato 24. 9bris.

Votum. Ist dem Gfen Forgách zu schreiben, er möchte selbe mit ersten sicherer Gelegenheit anher schicken.[3] [Majd utólag piros ceruzával:] Sie ist geschickt, und gerade dem Causarum Director übergeben worden.

[*25. November*]

N⁰ 159. Der Causarum Director meldet, General Kavanagh habe ihm angesprochen, dass dem zur Oberaufsicht über die Gefangenen bestellten Hauptmann in derlei Fällen die doppelte Gage zu verabreichen, mithin monatlich 30. Fl. zu geben seyen. Eben so glaubt er, dass Cramerlauf derlei Diurnen haben solle. Denen zwei zu den täglichen Diensten bestimmten Gemeinen wären einem jeden Brod Portion und 10 Xr zu bestimmen. Auch seyen die notwendigen Auslagen zur Ernährung der Gefangenen, welche täglich durch die Komissairs zu beurtheilen wären, ein zu weisen. Darum bittet er obbesagte Auslagen, welche der Consiliarius Heppe ausweisen wird, so wohl als die Diurnen, bei dem Kammerpraesidenten anzuweisen. De dato, praesentirt 25. 9bris.

Votum. Ist brevi manu durch den Baudirektor Heppe, der derlei Anweisungen aus dem von der Kammer erhaltenen Pauschale über sich hat. abgethan worden.

N⁰ 160. Der Causarum Director übergiebt die Liste der zu arretirenden Individuen und zwar: zu Ofen 7, zu Pest 25. in Eisenburger Komitat 2. in Güntz 3, in Wien 1, im Zempliner Komitate 2, im Abaujvarer Komitate 1, im Biharer Komitat 2, in Pester Komitate 1. Summa 45.[4]

Votum. Diese Listen sind indess genau aufzubewahren und zu rectifiziren, seiner Zeit weiter zu gebrauchen.

N⁰ 161. Den 25. 9ber. 1. Der Kammerpraesident[5] meldet unter andern, dass im Lande der Wahn entstehet, als ob die hungarischen Staatsverbrecher ihre Anschläge auf Befehl des Hofes gethan hätten.[6]

Diese Sage dient blos zur Nachricht.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Decker följelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 157. sz.
[2] A Kancelláriára ebben az ügyben nem ment jelentés.
[3] A levél fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 158. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 197.
[4] Közölve II. k. *Iratok* 24/b. sz.
[5] Széchen Sándor, a M. Kamara elnöke.
[6] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 166/nov. 28.

2. General Kavanagh berichtet, dass die drei, mit den Arrestanten gekommenen Ofiziere noch hier sind, und erachtet, das beste wäre sie morgen wegzuschicken, wenn die drei andren Arrestanten werden gekommen seyn; da sie sonst keine Pferde bekommen werden. Da der Erste ankam, fragte der auf den Bock sizende Gemeine beim Wiener Thor wo das Haus sei, wo die Garde war, dieses hörte der Wachter und hierauf versammelten sich die Leute, weswegen Wachen ausgestellt wurden. Der Bediente des Secretairs Zirty[1] wurde eingefangen, da er auf die gemachte Ermahnung sich zu entfernen es durchaus nicht thun wollte.[2] Auch fragte sich General Kavanagh an, ob man nicht des Nachts die Festungs Thore sperren solle. Wegen den Arretirung der Mitschuldigen glaubt er auch, dass selbe, besonders in den Komitaten, Schwierigkeiten haben dürften, und auch allhier, da hier viele sind, und man vermuthlich ihr Thüren wird aufsprengen müssen.

Ist erwiedert worden: wegen Rücksendung der Ofiziere sei man einverstanden, nur Ober Lieutenant Friedrich müsse bis abends bleiben, da man ihm einen Arrestanten nach Wien mitgeben wird, nemlich den Müller, weswegen er sich morgen abendes bei den von hieraus die Weisung erhaltenden Stadthauptmann Kramer[3] wegen der Arretirung zu vernehmen haben wird. Die Sperrung der Thore erachte man nicht für nöthig und würde ein sehr grosses Aufsehen machen, selbe wäre nur im Falle einer Gefahr, welches man schon zu bedeuten ohnermangeln werde, vorzunehmen. Wegen der Arretirung der Mitschuldigen erwarte man die Nahmhaftmachung derselben von dem Causarum Director, um dann wegen der Modalität sich mit dem Feld Marschall Lieutenant ins Einvernehmen zu sezen.

3. Der Personal äussert seine Meinung wegen Arretirung dahin, dass jene auf die ausgesagt worden, dass sie aufgenommen worden, und die eine directe Mitwissenschaft des ganzen Complottes haben, aufzufangen seyen. Er habe den Catechisme gelesen, und habe nie geglaubt, dass es so arg sei, übrigens scheine ihm, man müsse mit der Incaptivation sehr behutsam vor sich gehen.[4]

Dient zur Nachricht.

4. Der Causarum Director bringt eine Note wegen den zu machenden Assignationen[5], dann das Verzeichniss der zu arretirenden Individuen, wobei auch gewisse zu trefende Maaasregeln sind.[6] Er äussert sich, er werde die Examina gleich noch diese Woche über gewisse Punkten anfangen. Auch glaubte er, dass die Schriften, die bei einem gewissen Doctor Vitzay sind, aufzufangen seyen,[7] und berichtet noch einige Maassregeln, die er zu trefen gedenket, und erhaltene Nachrichten.

Über die Nota und das Verzeichniss sind besondere Exhibita gemacht worden. Dem Causarum Director ist erwiedert worden, die Incaptivation könne bis man die Eisen von Wien erhalten, nicht vor sich gehen, indess

[1] Zirty (azelött Holzmann) Antal. 1784 óta helytartótanácsi titkár.
[2] A foglyok Budára érkezésére v. ö. II. k. *Iratok* 23/c. sz.
[3] Kramer Károly. 1786 óta Buda város kapitánya. (Schmal Lajos. *Adalékok Bp. székesfőváros történetéhez.* Bp. 1899. II. 310. l.)
[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 149/2 és 156/4.
[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 159.
[6] Közölve II. k. *Iratok* 24/b. sz.
[7] Ld. *Jegyzőkönyv* N° 66.

werde man sich mit dem *Gen*eral Kavanagh ins Einvernehm*en* sezen, da der *Cau*sarum *Dir*ector immer dafür stehen mus, d*a*ss die, die er zum arretiren angiebt, wirklich dazu geeignet sind. Uebrigens wenn etwas weiteres vorkom*men* sollte, solle er es melden.

[*26. November*]

N⁰ 162. Graf Pergen berichtet, die erste Abtheilung der hung*arischen* Staatsverbrecher sei bereits ohne Aufsehen abgegangen. Damit auf dem Wege das Aussteig*en* und Einkehren vermieden werde, habe man die Einleitung getrofen, dass sowohl die Arrestanten als Wachmanschaft mit den nőthig*en* Mundvorrathe gleich hier[a] versehen worden ist. Gleiche Vorsichten werden auch bei dem Abgang der übrigen beobachtet werden. D*e* d*ato* 23, p*raesentirt* 26. 9bris.[1]

Votum. Zu erwiedern: zufolge der gut getrofenen Anstalt*en* sei bereits die erste Abtheilung angekommen, und man erwarte dann die Zweite. Da nun die anher geschickte Ofiziers und Mannschaft wieder nach Wien abzugehen haben, so werde diese Gelegenheit benüzet werd*en*, um durch selbe den bekannten Müller aufheben zu lassen, und dann sogleich nacher Wien abzuschicken.

N⁰ 163. Da nun der Zeitpunkt herannahet, in welchem der bewusste Müller in Verhaft zu nehmen ist, so ist [Utólag mellé írva:] Exp*edirt* 26. 9bris.

Votum, ein solcher dem Ofner Stadthauptmann aufzutrag*en*.

N⁰ 164. Der Ofner Stadthauptm*ann* sendet den erhaltenen Befehl in betref der Verhaftnehmung des Müller wieder zurück. D*e* d*ato* 26. 9bris.

Votum. Ist den Akten beizuleg*en*.[2]

N⁰ 165. Den 26. 9bris. 1. Es sind die drei Ofiziere, zwei von Wallisch,[3] einer von Toscana, mit den drei Arrestanten angekommen,[4] und haben sich bei dem Obristhofmeister um 11 Uhr gemeldet. der es schriflich nach Pest in die Session gemeldet hat.

Welches zur Wissenschaft dienet.

2. Sind ebendieselbe nachmittags um die weiteren Befehle sich meld*en* gekommen.

Sind zum *Gen*eral Kavanagh geschickt worden.

3. War der Stadthalterei Sekretair Gr. Sigray[5] bei mir wegen seinen Brudern und fragte, ob er mit ihm reden könne, ob er ihm Wäsche, Speisen *und dergleichen mehr* zuschicken, sich um seine Gesundheit erkundigen dárfe, und ob er ihm zu etwas behülflich seyn könne, da er widrigenfalls nach Wien zu sein*em* Vatern [?]und dann nach Günz seine Geschäfte zu richt*en* reisen würde.

a) Ezt a mondatot a nádor szószerint írta ki Pergen leveléből. A „hier" tehát Becsre vonatkozik.

[1] Pergen jelentése és a nádor válaszának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 162. sz.

[2] A Müller elleni elfogatási parancs: *u. o.* 164. sz.

[3] A Monarchia 29. sz. gyalogezrede.

[4] Hajnóczy, Batsányi és Szentmarjay.

[5] Gr. Sigray József, Jakab testvére. Életrajzát ld. II. k.

Erwiedert, dass obschon man auf Bittstellern das volle Vertrauen seye, er dennoch selber die Unmöglichkeit der Willfahrung seiner Bitte, bei solchen Umständen, einsehen müsse, welche gleich zu Exemplifikationen Gelegenheit geben würde. Darum wäre meines Erachtens nichts besser, als wenn er von hier abgienge ; Wäsche und Kleider, wenn er wollte, könnte er ihm zwar zukommen lassen, jedoch müssten selbe den Kommissairen zugeschickt werden, übrigens werde man auf ihn bestmöglichst sorgen.

4. Da die bestimmte Zeit war, um den bekannten Müller aufheben zu lassen.

So ist dem Stadthauptmann von Ofen schriftlich der Befehl dazu gegeben worden mit dem, dass er sich mit den Ofizier einverständlich halten solle.

[*27. November*]

N⁰ 166. Den 27. 9bris. 1. Ist der Stadthauptmann von Ofen gekommen und hat berichtet, dass aller Sorgfalt ohngeachtet er den bewussten Müller keiner orts in der Wasserstadt habe finden können, dann sich angefragt, was er mit den Kleidungssorten des Bacsányi, die er unter seiner Verwahrung hat, zu thun habe.

Erwiedert: wegen den Müller werde man weitere Auskünfte einhohlen, wegen den zweiten Punkt werde er seiner Zeit die Weisung erhalten.

2. War Baudirektor Heppe da, sich anzufragen, wer die Kost der Arrestanten zu bestreiten habe, und ob ein Quartier für den Causarum Director hier im Schlosse anzuweisen sei, wozu er zwei wohlverwahrte Zimmer bestimmt hat.[1] Auch berichtet er, der Bürgermeister[2] hat ihm gesagt, die Bürger seyen willens gewesen jezt Feuerpatrouillen anzustellen, welches doch der Magistrat, aus Furcht von der Landesstelle einen Verweis zu bekommen, ihnen widerrathen hat.

Erwiedert: wegen der Kost habe er zu sorgen, und werde der Kammerpraesident davon verstendiget werden, wegen dem Quartiere sei allerdings selbes anzuweisen, und wegen den Feuer Patrouillen solle er dem Bürgermeister sagen, dass wenn selbe nothwendig seyn oder die Bürger wegen Feuers Gefahr sich zu sehr besorgen dürfen, er es mir sogleich melden solle.

3. Der Tavernicus äussert seine Meinung über die durch den Causarum Director angesuchte Arretirung der Mitschuldigen,[3] dass alle jene, von denen ausgesagt wird, dass sie aufgenommen worden, oder Mitwissenschaft gehabt, zwar zu arretiren wären, dass man aber darinn sehr behutsam zu Werke gehen müsse. Deswegen wäre seine Meinung, dass man behutsam zu Werke gehen, und diese Leute nur nach und nach unvermerkt arretiren solle, da man sonst einen erschrecklichen Lärm, und vielleicht auch die Folgen der Desperation von Seiten ihrer Anhänger zu fürchten hätte, auch das ganze Land in Unruhe versezen dürfte. Nur glaubt er, dass dieses nach Wien zu berichten käme, un allen Subsumptionen zu vorzukommen.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 156/4.

[2] Margalics János (+1795) 1790 óta Buda város polgármestere. (Schmal. i. m. II. 283. és 315. l.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 171/2.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 149/2, 156/4 és 161/3.

Ist zur Nachricht genommen und erwiedert worden: man sei vollkommen seine Mainung in Betref der Arretirungen, jedoch müssten die Umstände das Weitere zeigen. Diese werden auch erst bestimmen ob und was in betref dieses Gegenstandes Sr. M. zu berichten sei.[1]

4. Der Oberlieutenant Reich kommt um 4 Uhr nachmittags und berichtet seinen Arrestanten[2] richtig eingebracht zu haben.

Dient zur guten Wissenschaft und ist Berichtleger wegen der Zeit seiner Abreise an General Kavanagh gewiesen worden.

[*28. November*]

1. Den 28. 9bris. Hat Graf Zichy[3] auch gemeldet, dass die Sage gehe, dass Martinovich alles auf Befehl des Hofes gethan habe, mithin die Impunität zu erhalten glaube.

Ist als eine derbe Lüge wider sprochen worden.
Sonst ist in dieser Angelegenheit nichts vorgekommen.

N⁰ 167. Der Oberlieutenant Reich von Pellegrini[4] berichtet seinen Arrestanten richtig eingeliefert zu haben. De dato 28 [?] 9bris. expedirt 29. 9bris.

Votum. Da dieser der Lezte gewesen, mithin nunmehro alle richtig abgeliefert worden, so ist ein solches dem General der Kavallerie Gfen von Kinsky auf sein Schreiben von 22 9bris zu bedeuten.[5]

[*29. November*]

N⁰ 168. [Uralkodói leirat az ujoncozás ügyében.]

N⁰ 169. Hof-Rath Boross berichtet, dass nach angestellten mehrfältigen Nachfragen und Untersuchungen wegen den bewussten Müller erhellet, die Auskunft, die er von dem Pester Stadtrichter Vitmaesser erhalten habe lezterer von dem Sollicitator des Agenten Schikmayer[6] bekommen. Da nun dieser darüber befragt worden und alles zusammengehalten wurde, kommet heraus, dass dieser Müller, von dem die Auskunft gegeben worden, schon seit einem Jahr bei der Stadthalterei Diurnist ist, und vorher beim General Comendo gedient habe, von jenem aber, der beim Director Neupauer gewesen, kein Mensch nichts wisse, mithin selber vermuthlich gar nicht hier gewesen ist. De dato 29. 9bris.

Votum. Ein selbes ist dem Gf. Pergen zu bedeuten.

N⁰ 170. Presidialschreiben des Grafen Kanzlers, mittels welchem die Abschrift des an die Königl. Tafel ergangenen Reskriptes sowohl als des Praesidial-

[1] Az elfogatásokkal kapcsolatos kérdésekről a nádor még ugyanezen a napon magánlevélben is beszámolt az uralkodónak. Ld. *Sándor Lipót iratai*. Iratok 153. sz.
[2] Szolártsik Sándor.
[3] Gr. Zichy Károly országbiró. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 161/1.
[4] A Monarchia 49. sz. gyalogezrede. Tulajdonosa Pellegrini Károly gr. volt.
[5] A levél fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 167. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 154.
[6] Schickmeyer Jakab, hites ágens a Helytartótanácsnál és a M. Kamaránál.

schreiben an den Personal in betref der Aburtheilung der hungarischen Staatsverbrecher mitgetheilet, und zugleich bedeutet wird, dass S. M. zu befehlen geruhet hat, dass in betref der Arretirung derjenigen, wegen welchen die Königl. Tafel genug Innzichten zur Verhaftnehmung finden wird, der Personal mir die Anzeige machen solle, damit dann deren Gefangennehmung mittels des Militärs vorgenommen werde. De dato 24, praesentirt 28. 9bris.[1]

Votum. Dient zur Wissenschaft und Richtschnur. Da in dem Rescripte an die K. Tafel und die [!] Praesidialschreiben de complicibus sub defluo processu detegendis die Rede ist, so hindert dieses auch nach Meinung des darüber brevi manu befragten Causarum Directoris nicht, die von ihm anverlangte vorläufige Incaptivation der schon ex Actis und aus den Aussagen bekannten Mitschuldigen.

N⁰ 171. Den 29-ten 9ber. 1. Graf Sigray[2] kommt und bittet um die Erlaubniss, da er vernommen hat, dass sein Bruder krank sei, ihm Wäsche zu schicken.

Erwiedert: man werde darüber den Causarum Director fragen, und ihm dann die Antwort zu wissen machen.[3]

2. Der Bürgermeister von Ofen Margalics meldet, dass sich die Bürger bei ihm um die Erlaubniss bei der Nacht patrouilliren zu dürfen angefragt haben. Diess wäre wegen der Feuers Gefahr, den[n] sie sich fürchten, dass die arretirten einen Anhang hätten, der die Stadt anzuzünden versuchen dürfte. Auch wäre dieses um die Ordnung in der Wirtshäuser zu erhalten gut. Uebrigens seye die Bürgerschaft sehr gut gesinnt, und habe dieses auch im Sommer gethan, wie diese Leute arretirt worden sind. Wegen die Feuerrequisiten sei auch schon alles in der Ordnung.

Erwiedert: wenn die Bürgerschaft es wünschet, und von Feuersgefahr besorgt ist, so könne er es ihr jedoch so gestalten, dass es kein Aufsehen machet, weswegen es gar nicht in der Rathssitzung vorzukommen habe, in der Festung sei es ohnediess nicht nöthig.

3. Der Causarum Director beantwortet die von mir gestellte Frage, ob durch das an die K. Tafel ergangene Rescript alle Incaptivationen verstanden sind, dass darunter nur jene begrifen seyen, welche unter den Prozess nothwendig wären, dass man darum dennoch zu den Einfangungen schreiten müsse. Wegen denen die auf dem Lande zu geschehen haben, gedenket er dem Offizier, der hinausgeschicket wird, ein Schreiben von mir an dem Vice Gespann zu geben, und selbem zu befehlen ihm Assistenz zu leisten, widrigenfalls der Vice Gespann selber zu arretiren wäre. Dann zeiget er die Evocatorias[4] nebst der Action[5] die dann vormittags den Gefangenen einzuhändigen seyn werden, wornach sie auf den 2. Xber vor der K. Tafel zu erscheinen citirt werden. Morgen als den 30-ten Sonntags haltet die K. Tafel ausserordentliche praeliminar Sitzung, worinn das Rescript aufgenommen werden wird.[6] Uebrigens beklaget sich Causarum Director über die Wankelmuthigkeit des Personal,

[1] A személynökhöz és a Kir. Táblához intézett kancelláriai leiratra ld. II. k. *Iratok* 21/b. sz.
[2] Gr. Sigray József.
[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 171/3 és 172/2.
[4] Közölve II. k. 372. l. 4. jegyz.
[5] Közölve II. k. *Iratok* 28. sz.
[6] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 172.

Er sagt, den Arrestanten sei erlaubt Wäsche und Kleidung zu senden, jedoch mittelst des Kommissairs. Gr. Sigray befinde sich besser. Endlich erzählt er, dass er den im Pester Komitatsgefängnisse sizenden Erdelyi[1] auch schon vorgestern abends anhergebracht. Er habe, da der Vice-Gespann nicht hier war, dem Komitats Capitaneo[2] gesagt, er solle ihn dem Kramerlauf übergeben, welches auch geschehen. Nun wird der Kapitain von einigen Assessors wegen der verlezten Jurisdiction subsumirt, weswegen ihn Causarum Director sicher gestellt, und im Fall der Noth zu mir gewiesen hat.

Erwiedert: sobald die Geräthschaften vorhanden seyn werden, werde zur Incaptivirung geschritten werden, die Briefe an die Vice-Gespäne solle er aufsezen, dann dem Personal und Tavernicus zeigen, und endlich mir vorlegen. Alles übrige dient zur Nachricht.

[*30. November*]

N⁰ 172. Den 30-sten November. 1. Der Personal berichtet, dass die Sizung bei der K. Tafel abgehalten, und daselbst die beide an die selbe herabgelangte a. h. Rescripte abgelesen worden, wie auch die ganze Procedur von allen Mitgliedern gutgeheissen worden sei.[3]

Ist zur Nachricht genommen worden.

[*1. Dezember*]

1. Den 1-ten Xber. Graf Zichy[4] erzählt das nehmliche, hat aber sonst nichts neues als dass Gr. Sigrai[5] morgen nach Vien geht.

Ebenfalls.

2. Graf Sigray fragt sich um die Entschliessung auf sein gestriges Gesuch an.[6]

Ist ihm erwiedert worden, dass Väsche seinem Brudern zu schicken, wenn er selbe den Komissairen adressirt, erlaubt sei, und dass es seinem Brudern bereits viel besser gehe.

[*2. Dezember*]

N⁰ 173. Der Causarum Director klagt in einer weitwendigen Vorstellung über die üblen Gesinnungen oder Mangel an Standhaftigkeit derjenigen, die die Geschäfte zu leiten hätten, schliesst seinen Antrag wegen der Verhaftnehmung der Mitschuldigen Individuen bei. [A következőkben a nádor részletesen kivonatolja a jogügyi igazgató följegyzését, amely szerint az elfogatásokhoz kikérendő az uralkodó jóváhagyása.] [7]

Votum. Da es keinem Zweifel unterliegt, dass die Incaptivation jezt gleich geschehen könne, da dieses zu Erkennung der Wahrheit und

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 74 és 124.
[2] Belányi István.
[3] Az ülés jegyzőkönyve közölve II. k. *Iratok* 33. sz.
[4] Zichy Károly országbíró.
[5] Sigray József.
[6] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 171/1.
[7] A kir. jogügyi igazgató följegyzése közölve II. k. *Iratok* 24/a sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 175/1.

Ueberweisung der Schuldigen nothwendig ist, so ist keine Nothwendigkeit sich von Sr. M. die Befehle zu erbitten, in dem S. M. dadurch kompromittirt werden könnten, sondern da ich dem Causarum Director bereits mündlich erklärt habe, dass ich die ganze Sache Verantwortung und Kompromittirung, blos nach der aufhabenden Pflicht, auf mich nehme, und S. M. gar nicht darein zu mischen seyen, so ist dieser Vortrag lediglich den Akten beizulegen.

N⁰ 174. Der Vice-Gespann des Raaber Komitats berichtet, dass da er erfahren hatte, dass der durch Raab nach Ofen geschickte Szolartsyk mit dem Post Expeditor von Raab geredet habe, so hatte er leztern sogleich zu sich rufen lassen, um zu erfahren, was ihm ersterer gesagt habe. Hiernach unterleget er seine überreichte schriftliche Erklärung. Aus dieser ist zu ersehen : [a következőkben a nádor leírja a vallomás tartalmát, hogyan próbálta Szolártsik Csonkát rávenni, hogy titkos üzenetet közvetítsen egyes barátainak]. De dato 30. 9bris, praesentirt 2. Xbris.[1]

Votum. Die beigeschlossene Erklärung ist in Urschrift dem Causarum Director zum gehörigen Gebrauch zu übergeben.

N⁰ 175. Den 2-ten Dezember. 1. Der Causarum Director überbringt eine von ihm gemachte Vorstellung in bezug auf die Incaptivation der Mitschuldigen.[2] Er beklagt sich übrigens über die Kleinmüthigkeit der die Geschäfte zu leiten habenden Personen, und bittet diese Vorstellung, um darüber eine a. h. Entschliessung zu erhalten, Sr. M. vorzulegen. Uebrigens meldet er bereits im Hause einquartieret zu seyn, und erwartet die weiteren Weisungen.

Ueber die Nota ist ein besonderes Protokoll gemacht.[3] Mündlich ist aber indessen dem Berichtleger erwiedert worden, man sehe die Ursache der Furcht nicht ein, die einige Personen hegen. Deshalb, und weil ich mich diensteshalber dazu verpflichtet finde, sei und bleibe ich fest entschlossen, die Mitschuldigen sobald die gehörigen Geräthschaften kommen werden, sogleich in Verhaft zu nehmen, welches ich vermög meiner Pflicht auf mich nehme, und dann Sr. M. zu berichten ohnermangeln werde, weswegen ich keine Nothwendigkeit sehe S. M. damit zu behelligen und dadurch die Sache zu verzögern. Die Königl. Resolution rede nur de incaptivandis complicibus sub defluo processu detegendis, mithin wäre daselbst von denen schon entdekten keine Rede ; um so mehr als auf den Fall die Arretirten ihre Aussagen verneinten, die K. Tafel niemand mehr arretirten[a] könnte und nur durch die Mitschuldigen würde die Sache ans klare Licht kommen. Darüber solle sich weder Berichtleger noch jemand anderer Sorgen,[b] da ich alle Gefahre allein auf mich nehme, wovon jedoch Berichtleger noch nichts sagen solle.

2. Der von hierorts befragte Baudirector Heppe meldet, die Eisengeräthschaften seyen noch nicht da, da sobald sie kommen werden, Feld Marschall

a) Elírás ; helyesen : arretiren.
b) A tollban maradt : machen.

[1] Csonka György győri postaexpeditor jelentésére és az egész ügyre ld. II. k. 551. l. — Csonka jelentésének a nádortól leírt másolata és Sibrik Antal győrmegyei alispán jelentése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 174. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 351.
[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 173.
[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 156/4.

Lieutenant Kavanagh es ihm werde zu wissen mach*en*. Er müsse nur um 10 Uhr frühe den Tag, als die Kerls eingefang*en* würden, es wissen, und dann wäre alles richtig bis aufer[!] Abend ohne Aufsehen. Dann erzehlt er eine Menge Sagen, die hier ausgestreut werd*en*.

Erwiedert worden, diess sei nicht gut. Er solle mir gleich melden, wenn die Eisen ankommen, an die ausgestreute Sagen aber sich gar nicht kehren.

3. Der Personal berichtet, d*a*ss die K. Tafel zusam*m*engesessen.[1] Martinovich habe contra Judicatum excipiret und gesaget, er gehöre unter das Hofmarschall-Amt, sich geäussert: er wolle mir eine Instanz zuschicken, und es müsse eine Irrung seyn, d*a*ss man ihn herabgeschickt habe. Uebrigens, um zu zeigen, d*a*ss er die hung*arischen* Geseze verstehe, müsse er bemerken, d*a*ss ein Prisster erst damàls in Kerker geworfen wird, wenn er Verdammt, mithin pro Infamis declariret wird, indess habe er als Bürger gesündiget, und gieng darüber hinaus. Hajnoczy hat nichts gesagt. Laczkovits, d*a*ss da er ein Soldat war, er einen Advokat*en* nehmen wolle. SztMariai: er würde mit einer Replik fertig. Bacsányi: er werde sich vertheidigen. Gr. Sigray: er wisse von keinem Catechismus nichts. Szolartzik und Erdelyi wären lachende und sehr aufgeräumt gewesen. Nun bittet der Personal den Direktor zu betreib*en*, da er gesagt, d*a*ss wegen gewissen Akten die Examina noch nicht anfangen konnt*en*, und dann nur sehr behutsam mit der Incaptivation zu seyn.

Ist alles zur Wissenschaft genommen worden. C*a*us*a*rum D*i*rector kann nicht betrieb*en* werden, da er den hierortig*en* Befehl hat, die Examina nicht ehe anzufangen, bis nicht die Mitschuldig*en* verhaftet werd*en*.

[*3. Dezember*]

N⁰ 176. Graf Pergen berichtet, d*a*ss er auf der Stelle wegen Herbeischafung die nöthig*en* Eisengeräthschaft*en* Anstalt getrofen, da aber selbe grösstentheils neu verfertiget werden müsst*en*, so werden selbe Mittwoch den 3. dieses, durch einen Landkutscher an das G*e*neral-Commando mit der milit*ärischen* Begleitung abgehen. Da man nun geneigt seyn dürfte die hiewег*en* aufgelaufenen Kosten von der K. Ung. Hofkammer ersezen zu lassen, so warte er die weitere Weisung. D*e* d*ato* 1, *praesentirt* 3. Xbris.

V*otum*. Dient zur gut*en* Wissenschaft. Wegen den Kösten wird dem Gf Perg*en*, bei Bestättigung des richtig*en* Empfanges dieser Eisen erwiedert werd*en*.[2]

N⁰ 177. Die hiessortige a. u. Note vom 19-ten 9ber l. J. N⁰ [143][a] ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Die getrofen*en* Verfügungen, welche ich vollkommen begnehmige, dien*en* zur Nachricht. Franz m. p.« Percepi 3. Xbris.

V*otum*. Dient zur unt*erthängsten* Wissenschaft und ist den Akten bezuleg*en*.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Kir. Tábla itt jelzett ülése dec. 3.-án volt. A nádor ezt a följegyzését néhány nappal ké őbb írhatta, így a dátumra már nem emlékezett. Az ülés jegyzőkönyve: II. k. *Iratok* 34. sz.

[2] Pergen jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 176. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 155, 189 és 255.

[*4. Dezember*]

N⁰ 178. Der Causarum Director überbringt das an den Abaujvarer Vice-Gespann zu erlassende Schreiben. De dato 4, expedirt 5.[1]

Votum. Ist nach dem Antrage zu erlassen und sub Couvert dem Feld Marschall Lieutenant Kavanagh zur Uebergebung an den Hauptmann Fekete zu überschicken.[2]

N⁰ 179. Den 3. Xber ist nichts vorgefallen. Den 4. Xber. 1. Der Causarum Director fragt sich um die Befehle an, ob und wenn die Arrestirung zu geschehen habe.

Erwiedert worden: sobald als möglich. Vor allem solle er. die Briefe an die betrefenden Vice-Gespäne aufsezen, wegen den zu schickenden Ofiziers mit dem General Kavanagh sogleich übereinkommen, und mir das Resultat melden; auch ist demselben die von dem Raaber Vice-Gespann eingeschickte Nota übergeben und bedeutet worden, dass die Eisengeräthschaften eben Mittwoch den 4. von Wien abgehen sollten.

2. General Kavanagh berichtet, er sei mit dem Causarum Director folgendermaassen übereins gekommen. Ins Abaujvarer Komitat werde er morgen, als den 5-ten, den Hauptmann Fekete von Jellachich[3] schicken. Sonntag als den 7-ten sei er gesinnt eine Estafette an den Uhlanen Rittmeister Zsigardy[4] zu schicken, der im Zempliner Komitate die Arretirung vollbringen soll. Im Biharer Komitate wären die Offiziere von Anspach,[5] für Stein am Anger und Rechnitz sowohl als Güntz die Karabinier Ofiziers die in der Nähe liegen, und für Erlau jene von Kaiser Hussaren.[6] Dann ersuchet er noch die gewöhnlichen Diurnen den Offizieren und Mannschaft, sowohl als dem bei den Arrestanten dienenden Hauptmann anzuweisen.

Erwiedert: die Dispositionen scheinen gut zu sein, man werde morgen früh sogleich den Brief an Abaujvarer Vice Gespann für den Hauptmann Fekete schicken, im übrigen aber noch vorläufig mit dem Causarum Director sprechen. Wegen den Diurnen ersuche man um eine schriftliche Aeusserung, damit man selbe bei der Kammer anweisen könne.[7]

3. Der Causarum Director berichtet mit dem General Kavanagh übereinzukommen zu seyn, und zwar in betref der den Offizieren zu gebenden Instruktion werde selbe dem Berichtleger vorläufig mitgetheilet werden. Dann werden, wie oben gesagt, die Offiziere beordert werden. Im Eisenburger Komitate sei nicht nothwendig sich am Vice-Gespann zu melden, da in Günz und den andern Orten die Leute ohnediess bekannt genug sind, und für selbes werde Morgen oder übermorgen geschrieben werden. Diese Leute können ohnediess vor das End der künftigen Woche nicht hier seyn. Nach Körös gedenket er Dienstag

[1] Elfogatóparancs Tántsits Ignác ellen. Fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37 fasc. 178. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 179/1, 182/1 és 182/2.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 179/2.

[3] A Monarchia 51. sz. gyalogezrede, melynek egy zászlóalját 1794 augusztusában vezényelték a fővárosba. *(Sándor Lipót iratai.* 699. l.) — Feketére v. ö. 298. l.

[4] Az első számú Mészáros ulánus-ezredből. — V. ö. 297. l.

[5] A Monarchia 33. lovasezrede, mely Nagyváradon és környékén állomásozott.

[6] Az első sz. huszárezred, melynek tulajdonosa 1756 óta a mind nkori uralkodó volt. Ennek az ezrednek egyik századát is augusztusban vezényelték Pestre.

[7] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 181.

von hier einen Ofizier zu schicken, und den Professor abzuhohlen.[1] Uebrigens gedenket er die hiesigen in der Nacht zwischen Dienstag und Mittwoch[2] arretiren zu lassen, bemerket dass Abaffy in Pressburg sei, worüber er sich doch näher erkundigen wollen, Szabo[3] sei in Wien, wegen Martony[4] werde er fragen. Endlich beharrt er darauf, den Delivuk entweder zu fangen oder sich seiner Schriften zu bemächtigen,[5] und versichert, er werde Mittwoch gleich die Examina anfangen. Auch überbringt er das Schreiben an Abaujvarer Vice Gespann.

Erwiedert, bei all diesen wäre noch folgendes zu verfügen: Die Estafette an Rittmeister Zsigardy wäre Samstag gewiss zu expediren, da sonst von der Arretirung des Tantsits benahrichtiget, die übrigen entfliehen dürften. Wegen die hier und in Pest zu arretirenden hätte sich hier Kramerlauf, in Pest aber der vorläufig zu adjurirende Vitmaesser, um die Quartiere genau zu erkundigen, und selbe mit Gewissheit zu erfragen. Wegen Delivuk wären noch nicht genug Innzichten zu seiner Arretirung vorhanden, und da nicht zu befürchten ist, dass er entfliehen werde, so kann man noch zurückhalten. Jezt soll nur Causarum Director bedacht sein, dass die Befehle ins Land bald abgehen sollen, und mir noch vorläufig den Brief an das Zempliner Komitat bringen, so wohl als wenn noch was zu Verfügen wäre mir es sogleich melden.

[*5. Dezember*]

N⁰ 180. Der Causarum Direktor überbringt den Antrag des Briefes an den Zempliner Vice-Gespann zu Arretirung der in jenem Komitate befindlichen Verschworenen.[6] De *dato*, exp*edirt* 5. Xbris.

Votum. Ist darnach mit Beisatz des vielleicht in Nagy Mihaly befindlichen Ignatz Tantsits expedirt worden.[7]

N⁰ 181. *Feld Marschall Lieutenant* Kavanagh bedeutet, dass es bei dem Militär immer gebräuchlich gewesen, dass sowohl denen Ofizieren als auch der übrigen Mannschaft, welches Staatsgefangene transportiren, eine Zulage erfolget wird. Von denen Individuen, welche die letzthin von Wien herabgekommenen Staatsverbrecher transportiret haben, habe der Ofizier täglich 3 Fl., der Corp*oral* 1 Fl., der Gemeine 30 Xr. bis zur Eintrefung in die Garnison erhalten. Darum ersuchet er die Befehle an die Kammer erlassen zu wollen, dass denen hie Landes in ähnlichen Fallen etwa verwendet werdenden Militär Individuen

[1] Fodor Gerzson tanárt Nagykörösről.
[2] Nov. 10-ről 11-re virradó éjjel.
[3] Szentjóbi Szabó László. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 188.
[4] Márton István, Pest megye orvosdoktora.
[5] Martinovics a bécsi vizsgálóbizottság előtt azt vallotta, hogy a zágrábi szabadságfára kifüggesztett horvátnyelvű forradalmi költeményt (ld. I. k.) Delivuk Márk magyar kamarai titkártól (életrajza *u. o.)* kapta, s valószínűnek tartja, hogy ő a szerzője is. (Ld. II. k. 148. l.) Más alkalommal pedig Bubanovics Szilveszter körösi gör. keleti püspök demokratikus érzelmeiről szólva, kiemelte, hogy kineveztetését Delivuknak köszönheti. (*U. o.* 157. l.) A fentiek alapján a jogügyi igazgató Delivukot is rávette az elfogatandók listájára. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 183/1, 217/2, 233/1.
[6] T. i. Kazinczy Ferenc és Szulyovszky Menyhért. — A Bernáth alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 180. sz.
[7] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 182/2.

die nähmliche Vergütung bei Legung ihrer Rechnung, als ein Ersatz vor die bei solchen Gelegenheiten unvermeidlichen Unkosten erfolget werden möge. De dato, praesentirt 5. Xbris.[1]

Votum. Zu erwiedern, man werde nicht ermangeln die Anweisung in Gemässheit des Ansuchens zu erlassen. Indess scheine es für den Dienst am zuträglichsten, wenn erst damals, da nämlich die Gefangenen eingebracht werden, General Kavanagh mir das nach diesen Maasstabe jedem Offiziere und Mannschaft gebührende Pauschale, damit es dann erst angewiesen werde, eingäbe, auch erbitte man sich die Aeusserung, ob nicht der zur Aufsicht über die hiesigen Gefangenen bestimmte Hauptmann ebenso zu behandeln sei?[2]

N⁰ 182. Den 5. Xber. 1. Der Causarum Director verlangt das an den Abaujvarer Vice Gespann gerichtete Schreiben, und überbringet jenes an den Zempliner Komitat, und meldet, dass alles in Betref der Arretirung des Tantsics bereit sey.

Ist ihm dieses Schreiben übergeben worden.

2. Derselbe meldet, dass in dem eine Irrung geschehen sei, dass Nagy Mihály nicht im Abaujvarer sondern Zempliner Komitate liege.[3] Aus der Ursache werde zwar dem Hauptmann Fekete der Brief an den Abaujvarer Vice Gespann mitgegeben werden[4], aber jedoch nur auf dem Fall, als Tantsits nicht zu Nagy Mihály wäre. Er, Hauptmann aber werde noch heute abends nach Ujhély[5] mit dem Brief an den Zemplener Vice-Gespann abgehen, und dort mit dem Rittmeister Zsigardy das weitere konzertiren, welches um so leichter sei, da Fekete von der Gegend ist, und eben mit denen [z]u[a] arretirenden wohl bekannt ist. [A]uch[a] meldet Berichtleger, dass Abaffy in Pest in der Vorstadt wohnet, welches man durch seine in die Schule gehende Kinder Erfahren. Endlich bittet er in Nahmen des General Kavanagh [z]u[a] seiner Bedekung um einen schriftlichen Befehl, jene die ihm Németh angeben würde arretiren zu lassen.

Dieser Bericht ist zur Nachricht genommen, der Brief an den Zemplener Vice Gespann aber, in dem der Name des Tantsits beigefügt wurde, dem Director zur weitern Beförderung gegeben, und ihm erwiedert worden, dass man den General Kavanagh mittelst Nota um die Arretirung dieser Individuen bitten werde.

[8. *Dezember*]

N⁰ 183. Den 6-ten Xber ist nichts besonders vorgefallen.

Den 7-ten Xber eben falls nicht.

Den 8. Xber: 1. Der Causarum Director meldet, dass die Eisengeräthschaften noch nicht von Wien angekommen seyn, man mithin mit der

a) A papír széle leszakadt.

[1] Kavanagh följegyzése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 181. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 179/2.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 190.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 178.

[4] A Fáy alispánhoz írt levél: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 246. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 246.

[5] Sátoraljaújhely.

Arretirung und den übrigen Anstalten noch zurückhalten müsse. Bis dahin aber könne er die Examina nicht anfangen. Dann berichtet er, er habe den Gefangenen erlaubt Bücher zu lesen. Die auf dem Lande aber seyen nächstens zu erwarten, da schon allerorts die Befehle ergangen sind.

Dient zur Nachricht, und ist ihm erwiedert worden, er soll sobald als möglich die Gefangenen examinieren; was die Arretirung betrift, die müsse den Tag, wenn die Eisen kommen, geschehen. Nur den Kammersekretair Delivuk, der nicht so schwer gravirt ist, soll er nicht bis auf Erhaltung mehrerer Beweise einziehen.

2. Graf Zichy[1] betreibet auch die Examina, und äussert den Wunsch, dass wenn diese Leute verdammet werden sollten, selbe vor der Einhängung der Brücke exequiret würden.

Erwiedert: man werde den Causarum Director betreiben.

[*9 Dezember*]

N⁰ 184. [Legfelsőbb elhatározás a N⁰ 168 alatti nádori fölterjesztésre.]

N⁰ 185. Den 9. Xber. 1. Der Baudirektor Heppe berichtet, dass die Eisengeräthschaften angelanget seyen, und bereits im Zeughause untergebracht worden; erbittet sich nunmehro die weiteren Befehle.

Erwiedert: er solle die grosse Küsten in mehrere kleinere untertheilen, und bis morgen, als Mittwoch in der Frühe, anfangen in dem Hause, jedoch ohne Aufsehen zu arbeiten, damit bis abends alles fertig ist, und niemand aus dem Haus gehen lassen, bis es nicht Zeit ist, frühestens um 11 Uhr abends, damit nichts ausgeplaudert werde.

2. Der Causarum Director, der das nähmliche berichtet, meldet dass es nunmehro an der Zeit wäre die Arretirung vorzunehmen. Er habe theils selbst, theils durch den Stadthauptmann in Pest die Quartiere erfahren. Das erstemahl würden 12 bis 14, das andere die übrigen arretirt. In Ofen wird Kramerlauf, in Pest Vittmaesser die Obsorge haben. Selbe werden selbst zu jedem Arrestirenden gehen, ihn nehmen und dem beihabenden Ofizier mit der Wache übergeben, der ihn das Behältniss führen wird, dann zu den anderen gehen, u. s. w.: so viel zu arrestirende sind, so viel Offiziers mit Commando werden seyn. In zwey Stunden wird alles, nach den Versprechen des Vitmaesser, geendiget seyn, und wie er sich geäussert, ohne mindesten Aufsehen geschehen. Die Schriften des Coppi und Kreil[2] wären, wenn sie eben in der Schule sind,

[1] Zichy Károly országbíró.

[2] Martinovics még a bécsi vizsgálóbizottság előtt azt vallotta Koppi Károly és Kreil Antal professzorokról, hogy demokratikus gondolkozásúak és az ifjúságot is ebben a szellemben nevelik. Koppinál hozzátette, hogy a titkos társaságnak is tagja. (Ld. II. k. 307. és 444. l.) Ennek alapján a jogügyi igazgató szükségesnek látta irataik lefoglalását és átvizsgálását, amihez a nádor is hozzájárult. (A Koppi és Kreil lakásán tartandó házkutatást, irataik lefoglalását elrendelő. Szily pestmegyei alispánhoz szóló nádori parancs dec. 28.-án. kelt. A jogügyi igazgató által írt fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 55. fasc. ad B 92. köteg. Visnyi iratai közt). Az ügy további fejleményeire ld. Koppira: *Jegyzőkönyv* N⁰ 202/3, 210, 215/7, 261; Kreilre: N⁰ 217/3, 232, 370, 514/3, 513/4. Később, 1795 őszén, a jogügyi igazgató jelentése alapján mindkettőjük ellen vizsgálatot indítottak, s ennek eredményeként 1796 októberében nyugalmazták őket. (A vizsgálat részletei közölve: *József nádor iratai*, I. Iratok 7. és 8. sz.)

auch jene des Spielenbergs,[1] zu sequestrir*en*, dieses habe Vitmaesser auf sich genommen ohne Lärm zu bewerkstellig*en*. Zu der Vittwe des Gyurkovits[2] will der Ca*usarum* Dir*e*ctor selber gehen, um ihre Schrift*en* oder um zu erfahr*en* wo sie hingekomm*en* sind ;[3] endlich bittet er die Arretirung des Szabo[4] zu Wien zu veranstalt*en*.

Erwiedert: die ersten würd*en* in der Nacht zwisch*en* Mittwoch und Donnerstag, die andern in der Nachfolgenden zu arretir*en*, die Schrift*en* Donnerstags früh zu sequestrier*en* seyn. Diess müsse mit aller Vorsicht und Aufmerksamkeit geschehen, und auf alles genauestens Acht gegeben werden.[5]

3. Der Baudirektor Heppe meldet, d*a*ss noch verschiedene Punkten seyen, über die eine Belehrung nöthig sey, als in betref der Wachen für das Franziskaner Kloster, der nöthig*en* Geräthschaften darinn des Comissairs daselbst u. s. w.

Erwiedert: er möchte über diese Punkten mit dem Causarum Dir*e*ctor reden, und ihm sagen, d*a*ss er morg*en* frühe mir darüber Bericht erstatten solle.

4. Der Judex Curiae unter andern erwähnt auch von dem eben ablaufenden Prozesse der Staatsverbrecher, und saget, d*a*ss es gut sei, wenn es bald vollendet werde, und d*a*ss er glaube, d*a*ss wenn Beispiel statuirt werde, man die Mitschuldig*en* abschrecken werden, mithin ihre verschiedenen Bedenklichkeit*en* unterliegende Arretirung unterbleib*en* könnte, welches ihm an füglichst*en* schiene.

Erwiedert: diess müsse der Lauf des Prozesses erst zeigen, was weiters zu verfügen sey.

N⁰ 186. [Az uralkodó a nádor véleményét kéri a temesmegyei tisztikarban mutatkozó ellenségeskedések megszüntetése ügyében.]

N⁰ 187. [Az uralkodó megküldi véleményezésre Soro tábornok följegyzését a katonai kiadásokról.]

N⁰ 188. Der Ca*usarum* Director berichtet unter denen in die Gesellschaft der hiesig*en* Staatsverbrecher aufgenommenen und sie verbreitet haben*den* Individuen sei auch Ladislaus Szabo, Sekretair bei sieb*enbürgischen* Hofkanzler. De d*ato* 9. Xbris.

[1] Spillenberg Pál pesti ügyvédre szintén Martinovics vallomásai irányították rá a jogügyi igazgató figyelmét. (Ld. II. k.) Ellene azonban a későbbiek folyamán sem indult vizsgálat.

[2] Gyurkovics Ferencet, a pesti egyetem 1793 legvégén elhúnyt tanárát Martinovics följelentette, hogy ő szervezte meg a Reformátorok Társaságát, ő írta kátéjukat is. Iratai közt azonban nyilván semmi gyanúsat nem találtak, (közben, kivégzése előtt, Martinovics is visszavonta a vele kapcsolatban vallottakat : II. k. Iratok 104. sz.) mert özvegyének nyugdíját az egyetemi kar kérésére még föl is emelték. (V. ö. II. k. 51. l. 2. jegyz. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 215/7).

[3] A nádor dec. 10.-én írt levelében közölte Ferenc királlyal, hogy szükségesnek látja néhány gyanus egyetemi tanár iratainak elkobzását. *(Sándor Lipót iratai*, 759. l.)

[4] Szentjóbi Szabó László. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 188.

[5] Az elfogatásokkal foglalkozik a nádornak az uralkodóhoz írt dec. 10.-i levele : *Sándor Lipót iratai*. Iratok, 156. sz.

Votum. Ist dem Gr. Pergen mit dem Ersuchen zu bedeuten, dass er denselben festsezen und nacher schicken lassen möchte.[1]

N⁰ 189. Der Baudirektor Heppe meldet, dass die Eisengerätschaften bereits angelanget seyen. De dato 9. Xbris.

Votum. Davon ist Gr. Pergen mit dem Ersuchen zu benachrichtigen, dass er die Rechnung darüber einsenden möge, damit dann selbe bei der Hungarischen Hofkammer angewiesen werde.[2]

N⁰ 190. General Kavanagh berichtet, dass er die Rechnungen der zu Arretir- und Anherbringung der Staatsverbrecher beorderten Offiziers commisariatisch werde revidiren und sodann erst der Hungarischen Kammer werde einreichen lassen. Nur bittet er, die Verfügung zu trefen, dass hernach die Hungarische Kammer den Betrag sogleich ohne Schwierigkeit erfolge. In betref des Hauptmann Novak habe selber nicht nur keine besondere Auslagen wegen der Beköstigung aufzuwenden, sondern auch wahrscheinlicher Weise längere Zeit bei dieser Anstellung zu verweilen. Darum erachtet er, dass zu Belohnung seiner auszustehen habenden vielen Mühseeligkeiten, die Zeit seiner Verwendung hindurch er monatlich eine doppelte Hauptmanns Gage von 71 Fl. 42 Xr. zu erhalten hätte De dato 9. Xbris.[3]

Votum. Dem General Kavanagh zu erwiedern, man sei vollkommen verstanden, und erlasse unter einstens das Nöthige an den Kammer Presidenten, welches auch zu geschehen hat, jedoch die Expeditionen erst am 11 oder 12-ten dieses zu erlassen sind.

[*10 Dezember*]

N⁰ 191. [Kamarai nyugták ügyében.]

N⁰ 192. Den 10 Xber. 1. Der Causarum Director meldet, dass die noch übrigen Anfragen in betref des Franziskaner Kloster bestünden : 1mo, wegen nöthigen Sesseln, Tischen u. s. w, ad 1mum wäre dieses morgen mittels dem Szlabigh[4] zu veranstalten ; 2do, wegen der Bettstädten, und Strohsäcken, ad 2um würden diese durch den General Kavanagh herbeigeschaft werden; 3tio wegen den Wachen, ad 3tium diese würden von der Caserne bestreiten werden, bis dann gegenüber dem Kloster ein Haus zur Wachtstube wird können aufgenommen werden ; 4to wegen der Tellern, Löfeln etc., ad 4tum dieses werde Kramerlauf besorgen ; 5to wegen den zu bestellenden Komissairs, ad 5tum haben Kramerlauf und Novák auch die Oberaufsicht dieses Gebäudes auf sich genommen. Die Arretirung werde ohne Lärm vor sich gehen. nur werde dann kein Platz für mehrere vorhanden seyn. Auch sei schon ein Offizier nach Körös geschickt worden.[5]

[1] A Pergenhez írt jegyzék : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 188. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 185/2, 201 és 220.

[2] A nádor Pergenhez írt jegyzékének fogalmazványa : *u. o.* 189. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 255 és 261.

[3] Kavanagh jelentése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 190. sz.

[4] Szlábigh András, a budai királyi vár gondnoka.

[5] Nagykörösre Fodor Gerzsonért.

Erwiedert: diess alles diene zur Nachricht. Wegen den Tischen und Sesseln werde morgen das nöthige verfüget werden, wegen den Platze solle sich Causarum Director mit dem Heppe noch beratschlagen bevor etwas veranstaltet werden könne.

2 Ebenderselbe berichtet, dass der von Gyöngyös nach Erlau geschickte Ofizier gemeldet habe, dass Fodor[1] nicht daselbst sondern in Dormand sei, deswegen wäre der Ofizier dahin zu schicken, und von hier aus dem Baron Saghy[2] zu dem Ende ein Brief zu schreiben, der sich in diesen Umständen gewiss bereitwillig herbeilassen wird. Uebrigens seyen die Dispositionen für heute Nachts getrofen. Die Ofiziers werden um 11 Uhr in der Caserme beordert werden. Dann wird in Pest der Stadthauptmann mit dem ersten zu Abaffy gehen, ihn fangen, und in einem Fiacker herschicken, und dieses mit den 11 zu arretirenden bewerkstelligen. Desgleichen wird in Ofen geschehen; zur Uebernahme im Franziskaner Kloster wird ein vertrauter Ofizier bestimmt werden. Der Juhász wird in Altofen, da er Kaplan bei der Montur Kommission ist, gefangen werden. Der einzige Ambrosy, da er krank ist, kommt in die Garde Kaserme.[3] Heute wird noch der Director die bestimmten Assessores zu den Examinibus einladen, und sie morgen gleich anfangen. Endlich meldet er, Vitmaesser habe es auf sich genommen, dass alles ohne Lerm ablaufe.

Zur Nachricht genommen, und erwiedert, er solle morgen früh den Brief an Baron Saghy überbringen.

[*11. Dezember*]

N⁰ 193. Der Causarum Director überbringt den Aufsaz des Schreibens an Baron Saghy wegen Arretirung des Stadthaltereisekretairs Fodor. De dato 11. Xbris.[4]

Votum. Ist mit einigen darinn gemachten Abänderungen zu expediren und dann dem Causarum Director zur weiteren Beförderung einzuschicken.

N⁰ 194 Der Baudirektor Heppe bittet dem Hungarischen Kammerpraesidenten den Auftrag zu ertheilen, dass die zu der Zurichtung der Garde Caserme und des Franciskanerklosters, welche ihm aufgetragen worden sind, benöthigte Kösten ex camerali bestritten und angewiesen werden mögen. De dato 11 Xbris.

Votum. In Gleichförmigkeit dieses Ansuchens ist der hungarische Kammerpraesident um die Anweisung zu ersuchen.[5]

N⁰ 195. Der Schloss Inspektor Szlabigh berichtet, dass auf hiessortigen Befehl er dem Bau Director Heppe aus den ordinairen Schlossmobilien die zur Bedürfniss der Staatsgefangenen erfoderlichen Brükeln oder Bettstätte,

[1] Fodor József helytartósági titkár.

[2] Br. Sághy Mihály, dormándházi (Heves m.) birtokos, szeptemvir, Fodor József apósa. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 193.

[3] Ambrózy Gábor kir. fiskális, aki még a per folyamán meghalt. — V. ö. II. k.

[4] A levélben a nádor sajnálkozását fejezi ki Sághy előtt, hogy vejét, a hűtlenséggel vádolt Fodor Józsefet el kell fogatnia. A levél fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 53. fasc. ad A. 51. köteg; tisztázata O. L. Vertr. A. 37. fasc. 193. sz.

[5] A Széchen kamarai elnöknek küldött jegyzék fogalmazványa: u. o. 194. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 200.

Strohstühle, Tischlen, Leibstühle, gegen Rezepisse verabfolgen werde. Nur bittet er, dass er zu seiner Bedekung vom Oberstkämmereramte die Weisung erhalte, ob diese Mobilien wieder in das Schloss zurück genommen und denn Licitando verkauft oder dem Kameral Aerario entweder unentgeltlich oder nach dem Schätzungs Werth ganz überlassen werden können. De dato 11. Xbris.

Votum. Wenn es um die Zurückstellung dieser Mobilien nach Räumung der Gebäude zu thun seyn wird, so ist diese Anfrage wieder aufzunehmen.

N⁰ 196. Den 11. Xber. 1. Der Causarum Director meldet, dass die Arretirung ohne Lärm, bis auf zwei, die in Pest nicht gefunden worden,[1] vor sich gegangen sei, und bringt den Aufsatz des Briefes an Baron Saghy wegen den Fodor.

Erwiedert: es dienet zur Wissenschaft, und man werde ihm den Brief schicken.

2. Baudirektor Heppe meldet das nämliche und die gemachten Anstalten, und fragt sich an, ob er die übrigen Behältnisse zurichten solle, und was er zu thun habe, wenn noch mehrere kommen, da von denen vom Lande kommenden auf viere kein Platz wäre; endlich bittet er dem Szlabigh zu befehlen, die Tische und Sesseln, die noch seit der Krönung[2] im Schlosse sind, hinzugeben.

Erwiedert: er solle das Haus gegenüber den Franziskanern, was dem Religionsfonde gehört, wo die Wachstube kommt, untersuchen, ob nicht etwa daselbst Platz wäre; den Szlabigh soll er zu mir schicken,

3. Szlabigh fragt sich um die Befehle an, bittet aber zugleich um die Weisung, ob er zu Erhaltung einer Bedeckung dieses nicht schriftlich dem Obrist Kammerer-Amte anzeigen soll.

Erwiedert: er solle bald Anstalt zu Transportirung machen und nur mir es schriftlich eingeben.

4. Ebenderselbe bringt die anbefohlene Schrift,

welche indess zur Nachricht genommen.

5. Graf Brunszvick[3] berichtet, dass unter den Arretirten auch Abaffy, sein Onkel sei; er bittet ihn auszulassen, da er ohnediess nicht durchgehen wird, und fragt auf was für Innzichten derselbe arretiret worden, da er zwar immer ein helldenkender Mann gewesen, aber man sich nicht einbilden konnte, dass er in so was gerathen und er immer nur wider den Clerus etwas stark gesprochen. Dann sagt er, man habe unbedeutende Leute eingezogen.

Erwiedert: man werde mit dem Causarum Director reden und jenes thun, was in diesen Umständen, auch aus Rüksicht für den Bittsteller, möglich seyn werde. Auf das übrige hat man sich mit keinem Worte herausgelassen.

[1] T. i. Verhovszky és Paitzkhoffer; v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 196/7. — Az elfogatásokról a nádor még ugyanezen a napon beszámolt az uralkodónak: *Sándor Lipót iratai*. Iratok, 157. sz. — Mednyánszky helytartótanácsos dec. 12.-én kelt titkos jelentésében ugyancsak részletesen referált az elfogatásokról: O. L. Privatbibl. 26. fasc. 5. köteg, 261. sz.

[2] Ferenc király koronázását érti (1792 június 6.)

[3] Gr. Brunszvik József (1750—1827) szeptemvir, Pest megye adminisztrátora, az udvar híve. (Ld. II. k.)

6. Der Judex Curiae lamentirt ganz entsezlich über die Incaptivation, führt die Folgen, die daraus entstehen können, verspricht aber, weil es schon geschehen, es zu soutenir*en*.

> Nebst kurzer Darstellung jenes, was geschehen ist und gesaget werden kann, ist ihm erwiedert worden, d*ass* diese Sache niemand*em* weher thue als mir selben, da ich gar keine Freude daran habe, indess sei es geschehen, und man müsse nur den Prozess betreib*en*. Er solle ja nichts zeig*en*, als ob S. M. es befohlen, sondern nur sagen, es müsten wichtige Ursach*en* gewesen seyn, die mich dazu bewegen hätt*en*.[1]

[1] Az elfogatások visszhangjáról egészen ellentétes jelentések érkeztek a nádorhoz. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 206/4, 208/4, 226/2, 236/1 és 261. Ezeknek hatását érdekesen tükrözi a nádor dec. 24.-én Ferenc királyhoz írt levele: *Sándor Lipót iratai*, Iratok, 160. sz.) — Arra is van adatunk, hogy az elfogatások híre heves kitörésekre adott alkalmat. Így Bartal Pál, az óbudai kamarai uradalom prefektusa, 1794 dec. 14.-én jelentette, hogy Lányi Sámuel helytartótanácsi fogalmazó felesége az elfogatásokról beszélgetve, a következő kijelentést tette: »Die Revolution wird doch ausbrechen.« A vizsgálat során Lányiné persze tagadta, hogy ezt mondta volna. Ellenkezőleg, mondotta, azt fejtegette, hogyha nem sikerülne mindenkit elfogni, aki részes a mozgalomban, a szabadon maradtak könnyen forradalmat csinálhatnának. (O. L. Vertr. A. 49. fasc. ad A 2. köteg) — Az elfogatások és a per megindításának hatása alatti, részben magyarországi, részben bécsi hangulatot jellemzi Venet lausannei francia megbízott febr. 23.-i beszámolója is (*Papiers de Barthélemy*. IV. k. Paris, 1889, 618. l.): »D'après une lettre de Vienne en date du 8, dont on a eu communication et qui paroit écrite par une personne sensée et impartiale, le public n'y est rien moins que satisfait de la rigueur extrême de la Cour contre les individus prévenus de conspiration. Les murmures, les libelles circulent dans la capitale. On regarde le plan des conjurés de Hongrie comme un roman mal ourdi et qui n'a pour base que des lettres et des confidences, qui ne prouvent que du mécontentement, de l'exaltation et de la lassitude. On demande assez haut que le proces soit rendu public par la voie de l'impression ... Les lieux de rassemblement, les sociétés même particulières, sont infestés d'espions. On incarcère, on relâche, sans rime ni raison. Les amis du Gouvernement affectent de répandre que la conspiration découverte avoit ses ramifications jusqu' à Constantinople, d'où les agents françois envoyoient de l'argent et des instructions à des prêtres grecs schismatiques ou à des juifs qu'ils mettoient en œuvre. L'inquiétude se peint sur toutes les physionomies dans le Palais impérial et chez les Ministres presque toute l'action de la vigilance se porte sur la Hongrie. Il n'y a pas jusqu'à la petit colonie françoise établie depuis trente ans dans le bannat de Temeswar, qui ne porte ombrage à ce soucieux gouvernement. Ces pauvres émigrants, attirés par les promesses de Marie-Thérèse dans un terrain inculte et marécageux, étoient parvenus à s'y acclimater, après avoir perdu beaucoup de monde par la fièvre et les regrets. On en comptoit encore dans ces dernières années 600 familles ou 2000 individus, répartis en deux bourgades, population entièrement dégénérée et à demi sauvage. On les avait tenus dans une ignorance complète des événement de leur ancienne patrie. Mais on prétend aujourd'hui à Vienne que des prisonniers patriotes, échappés de Pest ou de Gross Varadin, ont pénétré chez ces colons, les ont mis au fait de la Revolution et on réveillé le patriotisme dans leur cœurs dégradés. On a, en conséquence, inquiété ces tristes peuplades. On n'y a trouvé aucun patriote réfugié. On croit que ces anciens François ont fait sauver chez les Valaques les prisonniers, avec lesquels ils s'étaient abouchés. Il est bien plus probable que la terreur et la défience, qui planent sur le trône des rois, ont fait sentir mal à propos leur influence jusque dans ces déserts et que toute cette fermentation si effrayante se réduit à une grande lassitude de la guerre, des contributions et des vexations qu'elle entraîne.« — Luchesini Cézár bécsi porosz követ jelentése viszont a hivatalos körök álláspontját tükrözi (1794 dec. 24.-i jelentése, későbbi másolatban: Tud. Ak. Ms. Törtt. Biz. Vegyes 4. doboz): A magyarországi összeesküvésnek — olvassuk a jelentésben — egyre messzebb nyúló szálait leplezik le. A nemrégiben elfogottak közt számosan vannak olyanok, akik hajdan József császár kegyelt emberei közé tartoztak. Paczkó Ferenc pozsonyi nyomdásznál Martinovics kátéjának nagyszámú, latin, német és magyar nyelven kinyomott példányára akadtak. »Beaucoup d'ex-moines et de curés catholiques et protestans, de maître d'école de toutes les religions en avoient déja reçu des exemplaires. Cet ouvrage devoit préparer les esprits des Hongrois à la convocation de la diette, qu'on se

7. Der Causarum Director berichtet, er sei mit den Herren[1] zusammgesessen und habe ihnen alles vorgelesen, worüber sie erstaunt sind, und sich gewundert haben, dass nicht noch mehrere arretirt sind. Das Publicum bis auf einige sei mit der Arretirung zufrieden und murre nicht. Szabo[2] sei, da Bay[3] sich geäussert, dass er hier sei, auf der Gasse von Vittmaesser begegnet worden, der ihm sagte, er sei sein Arrestant, worauf er willig gegangen und gesagt, er wisse sein Schicksal, er wollte eben zum Fodor nach Nagy Körös. Verhovszky und Pajszkoffer sind nach SzentMiklos ins Bannat gegangen. Morgen werde er alle Schriften durchsuchen, weswegen kein Examen seyn könne.

Ist alles zur Nachricht genommen worden, mit dem Bedeuten, dass hier ein Perückenmacher Nahmens Wurmheger sei, welcher viele wichtige Aufschlüsse über Versegi, Landerer, Hainotzy und Szent-Mariai geben könne.[4]

[*12. Dezember*]

N⁰ 197. Graf Forgach erwiedert, er werde die in Ujlak zurückgebliebene Küsten des Bacsanyi mit der ersten sicheren Gelegenheit nach Ofen schicken. De *dato* 9, *praesentirt* 12. Xbris.[5]

Votum. Ad Acta.

N⁰ 198. Der Vice Gespann Szily[6] schicket ein hieher gerichtetes, aus Verstoss von ihm erbrochenes Schreiben, mit der Versicherung, es nicht gelesen zu haben. Dieses ist von dem Vice Stuhlrichter Vojnits,[7] mit dem ihm zugegebenen Jurassor,[8] welche eine vorgenommene Inquisition gegen den Notair

proposait d'ouvrir de la manière suivante : on avait conçu le projet d'attirer l'empereur à la Léopoldstadt par un incendie, qu on y exciteroit à dessein de mettre en même tems le feu aux ponts du bras du Danube, qui sépare la ville du fauxbourg, d'arrêter alors S. M. Impériale, de lui arracher la signature d'un acte de convocation de la diette d'Hongrie dans les termes qu'il eut convenu aux auteurs de la révolution et de l'amener à Bude ou les conjurés en mettant le feu à la ville et en délivrant les prisonniers françois, se flattoient de devenir les maitre.« Ez az országgyűlés azután — teszi hozzá Luchesini — kétségtelenül hasonló rendelkezéseket hozott volna, mint a francia Konvent. Az összeesküvésnek a céljai, tagjainak nagy száma kényszerítették a kormányzatot az elfogatások végrehajtására, s az elmondottakból érthető az is, hogy a kormányzat nem érte be a főbűnösök bíróság elé állításával. Jelentéséhez mellékelte az elfogottak névsorát, köztük van Haliczky tanító (nyilván Haliczky Andrásra, a pesti egyetem tanárára gondol, akinek nevét Szolártsik említette meg Abaffy Ferenc baráti körének felsorolásakor), bizonyos Hakics papírkereskedő és a már említett Paczkó könyvnyomdász. — 1795 február 14.-én Luchesini ismét szóbahozta a magyarországi elfogatásokat: az ország legtávolabbi megyéiben végbement letartóztatások — írta — újabb bizonyítékokat hoztak a forradalmi szervezkedés nagy elterjedtségére, s »a megrémült kormány« szemében igazolják a veszély fenyegető voltát. Ezért a kormányzat elhatározta, hogy elnyomja Magyarországon a szabadkőműves szervezkedést, »mivel minden titkos társulat gyanus.« Egyébként — teszi hozzá — a katolikus főpapság protestáns-üldözései csak növelik a királyságban a pártszellemet és az elégedetlenséget. *(U. o.)*

[1] T. i. a Kir. Tábla vizsgálóbizottságának a tagjaival.
[2] Szentjóbi Szabó László. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 201.
[3] Bay Ferenc a Kir. Tábla ülnöke. (Ld. II. k.)
[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 202/3.
[5] Forgách Miklós levele : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 197. sz. Az előzményekre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 91 és 158.
[6] Szily József, Pest megye alispánja.
[7] Vojnits Antal Bács megye felső járásának alszolgabírája.
[8] Mattyasovszky János járási esküdt.

des Kameral Ortes [Szent Iván][a] Nahmens Dienes einschicken, wodurch beweiset werden will, dass er französische Grundsätze hege. De dato 12. Xbris.[1]

Votum. Wird mit dem nachfolgenden N^{o} erlediget.

N° 199. Der Notair der Cameral Ortschaft [Szent Iván][a] Nahmens Dienes überschickt mittelst des Advokaten Hertelendy[2] ein versiegeltes Schreiben, worinn er berichtet, dass der Bacser Komitats Grundherr und Assessor Rudits, durch verschiedene Innzichten sehr beschweret wird, nicht nur allein Freiheits-Reden geführt, sondern auch seine Bauern bewafnet zu haben, wovon er die Umstände weitwendiger anführet, und beisezet, er habe dieses sogleich berichten wollen, indem zwar das Komitat dieses durch den Ober Stuhlrichter Szalay[3] untersuchen liess und mehrere Zeugen es schon bestätigen, aber da noch 10 Zeugen vernommen werden müssen, vorzusehen sei, dass die Sache nicht so geschwind gehen werde. De dato, praesentirt 12. Xbris.[4]

a) A helység nevének helye a kéziratban üresen maradt.

[1] Sem a járási közegek inkvizicióját, sem Vojnits jelentését nem tudtam megtalálni. A később elrendelt megyei vizsgálat szerint Dienes Józsefet, korábban a Baja melletti Vaskút, ekkor pedig a Zomborhoz közelfekvő Szentiván (Priglevicza) jegyzőjét néhány falujabéli följelentette, hogy egyházellenes kijelentéseket tett és dícsérte a franciákat. (Részleteit ld. *Jegyzőkönyv* N° 394) Ugyanakkor valószínűnek látszik, hogy a Dienes elleni vádaskodás már csak visszavágás volt. Előbb ugyanis ő jelentette fel Rudics Máté bácsmegyei táblabírót, (ld. *Jegyzőkönyv* N° 199) s aztán Rudics, hogy az ellene emelt vádak erejét csökkentse, másokkal följelenttette Dienest. (V. ö. Domanovszky Sándor, *József nádor élete.* Bp. 1944, I. 195. l.

[2] Valószínűleg Hertelendy Mihály kamarai ügyész.

[3] Szalay Péter, a bácsmegyei felső járás főszolgabirája.

[4] Dienes József hosszú följelentésének lényege, a jogügyi igazgató összefoglalása szerint, a következő volt (ld. *Jegyzőkönyv* N° 243): »Contra Suam Mtem Ssmam et contra modernam regiminis formam derogatoria verba protulerit, ... dolorem suum in eo manifestavit, quod nullam adhuc monarchiam evertere potuerit, ... quod non nisi Parisiensia negotia, reformationem item regnorum et eversionem monarchiae sibi cura et cordi esse ostenderit,... quod irreligiosus sit, et quod statum et tranquillitatem publicam turbare conatus sit, ac temeraria dicta occasione etiam statutionis tyronum effutire praesumpserit.« (Dienes jelentése József nádor iratai közt: O. L. Nádori t. lt. Polit. 1795. 9/7. sz.) — Rudics Máté († 1826), ekkor bácsmegyei táblabíróról nem sokat tudunk. A család szerb eredetű, s Rudics Kristóf szabadkai lakos, Máté nagyapja 1755-ben szerzett nemességet. Előbb szabadkai főjegyző, majd bácsmegyei szolgabíró, végül táblabíró. 1790-ben a korona hazahozatalakor ő vezette a megye bandériumát. (*Századok*, 1881, 336. l.) Nagy vagyonszerző. Gotthardi Ferenc, a titkosrendőrség vezetője 1790. dec. 5.-én e szavakkal jellemezte öt II. Lipótnak: »Rudics, Ober Notär von Theresiopl, ein Edelmann zu illirischer Nation gehörig. Ein gut gesinnter Mensch:« — majd hozzá tette, hogy az uralkodónak érdemes volna vele elbeszélgetnie, mert nagyon jól ismeri a délvidéki viszonyokat. Rudics egyébként az almási kamarai birtok (Szabadka és Baja közt) megvétele ügyében járt az uralkodónál, s a birtokot meg is vette, majd donációt is szerzett rá. (O. L. Privatbibl. 13. fasc.; ld. *Nagy Iván*, IX. 793. l.; *Kempelen*, IX. 169. l.; Dudás Gyula, *Bácskai nemes családok. Bács Bodrogh vm.-i Történelmi Társulat Évkönyve*, IX. 1893, 125. l.; *Bács-Bodrog vm.* Magyarország vármegyéi és városai. Bp. é. n. II. 595. l.; birtokára: Fényes Elek, *Magyarország geographiai szótára.* Pest, 1851. I. 21. l. Rudics egyidőben bizalmas jelentéseket is küldött Gotthardinak: *Sándor Lipót iratai*, 148. l. 2. jegyz. Az 1770-es évek végén megtaláljuk nevét a budai »A nagyszívűséghez« szabadkőmüves páholy tagjai közt: *Abafi*, 105. l.; Rudics Mátyást ír, de a többi adat nyilvánvalóvá teszi, hogy ez csak elírás Máté helyett.)

Votum. So wohl dieser als der ihm widersprechende Bericht sub N⁰ [198][a] sind dem Personal als Obergespann mit dem Ersuchen mitzutheil*en*, d*a*ss er darüber seine Meinung einschicken möchte.[1]

N⁰ 200. Der Kammerpresident erwiedert auf die hiessortige Zuschrift von 11, N⁰ [194][a] d*a*ss er unterm 19. 9ber dem Baudirektor Heppe 1000 F. angewiesen und auszahlen gelassen habe, so werde er auch weiters besorgt seyn, wenn derselbe sich weiters um Geld zu diesem Ende melden wird, es ihm anweisen zu lassen. De d*a*to 11, p*r*aesentirt 12. Xbris.[2]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 201. Der Causarum Director meldet, d*a*ss Ladislaus Szabo bereits hier arretirt worden sei. De d*a*to 12. ejusd*em*[?] 13. Xbris.

Dess ist dem Graf*en* Pergen zufolge der hiessortigen Nota von 10 Xbris[3] zu bedeut*en*.[4]

N⁰ 202. Den 12. Xber. 1. Der Causarum Direct*o*r berichtet aus dem Bacser Kom*i*tate Briefe zu hab*en*, dass Rudics bereits beobachtet werde, und examiniret word*en*, d*a*ss herauskäme, d*a*ss er eine nahmhafte Anzahl Gewehre zum Austheil*en* bei sich gehabt habe *und der gleiche mehr.*[5] Dann saget er, d*a*ss jene welche die Königl. Tafel zum einfang*en* verdamm*en*, wird mittels der Kom*i*tate einzufangen seyn werden. Er fragt sich auch an, ob die Arrestant*en* sich selber verköst*en* können, wie Szecsannacz verlanget habe; dann berichtet er, d*a*ss einige mit ihm red*en* wollen, zu denen er morgen gehen wird. Nur der Cam*e*ral Reges*t*rant Neumiller[6] sagt, es müsse eine Irrung in d*em* Namen vorgegangen seyn, er sei unschuldig. Endlich der Baranyai, den er habe fangen lassen, sei der Bruder seines Expeditors und sei eben der Schuldige.[7] Sein Bruder habe geschworen, d*a*ss er nicht verwickelt sei, und habe ihm beschworen abzugehen, und die Sache mir zu entdeken, er habe es auch schriftlich aufgesezt, ob er es eingeg*e*b*en* habe od*e*r nicht, sei ihm unbekannt. Endlich berichtet Causarum Dir*e*ctor, bei der Post habe er weg*en* den Brief*en* alle nöthige Anstalt*en* getrofen. Uebrigens sei die Action in allen Kom*i*t*a*ten gegang*en*; Brunzvick sei bei ihm gewesen,[8] er habe ihm gesagt, d*a*ss so was nicht geschehen kann, um so mehr als diese Leute schon bereits dem Gerichte übergeb*en* word*en*, und habe ihm die Action zu lesen gegeben, und gesagt, Abaffy sei mitschuldig an diesen Verbrechen, worüber Bittsteller erblasst und confundirt ist.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Ürményi személynök (egyben Bács megye főispánja) válaszára ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 208/5 és 214. Az ügy további részleteire: *Jegyzőkönyv* N⁰ 203, 204, 211, 214, 222/1. 243, 302, 335, 352, 406, 420.

[2] Széchen kamaraelnök átirata: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 200. sz.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 188.

[4] A nádornak ebben az ügyben Pergenhez írt jegyzékének fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 201. sz.

[5] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 203.

[6] Elírás, helyesen: Neumayer Ignác kamarai számtartótiszt, akit tévedésből fogtak el Neumiller (Ujgyörgyi) helyett. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 202/2 és 202/4.

[7] Baranyai József, a jogügyi igazgató mellé beosztott kamarai expeditor, a perbefogott Baranyai János bátyja.

[8] Brunszvik József. Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 196/5.

Alles zur Nachricht genommen, nur die Bekostigung bewilligt gegen vorläufige Visitation, und befohlen, dass Neumiller vorläufig untersuchet werde.

2. Dem Hof-Rath Boros wird aufgetragen:

sowohl den Ober Buchhalter Klaus[1] über den Neumayer, als den Sekretair Csoma[2] über den Neumiller zu befragen.

3. Der Bürger Vurmheger berichtet verschiedene sehr anstössige Dinge über den P. Coppi, den hiesigen deutschen Zeitungschreiber, dann noch 3 angestellte, mit dem Bemerken, dass eben der arretirte Neumayer sich zu jeder Zeit redlich aufgeführt.

Da er auf Übermorgen zum Causarum Director bestellt ist, so dient diese Anzeige zur Nachricht.[3]

4. Hof-Rath Boros meldet nach Vernehmung der zwei Departements Chef, dass Neumayer ein emsiger, gut denkender, Neumiller alias Uj Györgyi aber besonders Nachmittags vom Amte weg ist.

Da der Causarum Director von mir bestellet worden, dient dieses zur Nachricht.

5. Der Causarum Director berichtet, dass er auch entdeket habe, dass eine Irrung vorgefallen. Er werde sogleich den Neumayer selber loslassen und sei mit dem Kammerpraesidenten übereins gekommen, dass morgen alle Departements versammelt werden, und der Praesident ihnen erklären soll, diess sei blos aus Verstoss wegen seinen Nahmen geschehen, welches man zu der Genugthuung dieses redlichen Beamten allen Kund machen solle. Hingegen wäre Neumiller und Oesz,[4] die hier in Ofen sind, festzusetzen, wie auch der Sekretair Fodor, der hier angekommen seyn soll.[5] Dann meldet er, dass in Pest noch 9 sind, die zu arretiren wären, dass aber diese Nacht keiner werde aufgehoben werden. Morgen würde er das Examen mit dem kranken Ambrozy anfangen. Er habe auch die Schriften dieser Leute selbst und durch den Leszkay und Nemeth[6] untersuchen lassen. Endlich meldet er, dass Abaffy den Kramerlauf gefragt habe, ob nicht Gr. Unwerth[7] auch eingezogen sei, worauf ihm dieser geantwortet habe, ja er sei von Pest arretirt gebracht worden. Den Ambrozy will er besonders wegen den Stephan Mariassy fragen,[8] da er hernach diess der Königl. Tafel unterlegen würde.

Erwiedert, dass die drei zu Ofen allerdings arretirt werden müssen. Da aber die zu Pest lauter Studenten sind, um die nicht viel daran liegt[9] und wie schwerlich Platz haben werden, so solle er, da er ohne diess zum Neumayer gehet, sehen auf wie viel noch Platz ist, da die ex partibus

[1] Klaus József számvetőmester a M. Kamaránál. Neumayer főnöke.
[2] Csoma Antal László kamarai titkár, Neumiller (Ujgyörgyi) főnöke
[3] Wurmheger parókakészítő kihallgatásának nem találtam nyomát. V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 196/7.
[4] Őz Pál.
[5] Fodor József helytartótanácsi titkár. V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 208/1.
[6] Leszkay Ferenc és Kisunyomi Németh János, a kir. jogügyi igazgató mellé beosztott fiskális direktorok.
[7] Gr. Unwerth Emánuel, a pesti német színház igazgatója.
[8] Máriássy István gömöri alispán. Ambrózy vallomását ld. II. k. 287. l. 2. jegyz.
[9] Ezek: Mihalkovics, Tarján, Tomek, Pichler, Megyeri, Káldi, Götz, Bencsik joghallgatók és Szécsi nyelvmester.

kommen alle werden unterbracht werden müssen. Da Mihalkovich drei Söhne hat, so soll mit dessen Sohn nichts geschehen bis nicht weiter examinirt ist,[1] den überlasse ich der Königl. Tafel, wie auch alle die übrigen noch in Pest seyenden Buben. Sollten aber einige eingefangen werden, so könne es beim Tag ohne Militär geschehen, mir wäre aber lieber wenn diess alles schon der Königl. Tafel um so mehr überlassen würde, da ein Anstand war und die wichtigsten Cerels[a)] arretirt worden.

[*13. Dezember*]

N⁰ 203. Der Vice Gespann des Bacser Komitates berichtet, er habe den Ferdinand Csazar den 5 Xber mittels des Viee Stuhl-Richters Vojnits anher geschicket,[2] und da wegen eben derlei aufrührerischen Reden in der den 3. 7ber abgehaltenen General Congregation gegen den Matthaeus Rudits Komitats Assessor eine Investigation anbefohlen worden, so unterlegt er die Magistratual Investigation (da dieses nicht zu der politischen Behörde gehöhrt), bevor sie noch in publico berichtet worden wäre. De dato 6. praesentirt 13. Xbris.[3]

a) Értsd: Kerls.

[1] A vallomások csak »az ifjú Mihalkovicsról« szóltak, így tehát bizonytalan volt, Mihálkovics János helytartótanácsos melyik fiáról van szó. V. ö. II. k. 119. l.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 144 és 206/1.

[3] Kovács József, bácsi alispán jelentése, a kihallgatási jegyzőkönyvvekkel együtt, József nádor iratai közt: O. L. Nádori t. lt. Polit. 1795. 9/3. és 9/7. sz. Eszerint Dienes József szentiványi nótárius följelentette Rudicsot, hogy »a fejedelemségnek el-töröltetésére, vagy is kiforgatására tzélozó némely szavakat mind a bajai kávéházba, mind más helyen több személlyeknek jelenlétében mondott legyen.« — A megye szept. 4.-gyűlésén vizsgálatot rendelt el Rudics ellen. 26 tanut hallgattak ki, mindegyik ellene vallott. A tanuk által elmondottak egyébként általában megegyeztek azzal, amit Dienesnek a nádorhoz küldött jelentésében olvashatunk. (l. N⁰ 199.). A tanuvallomások szerint Rudics többször »lázító« kijelentéseket tett. Szidta a papokat, s azt hirdette: »az ember lelke, szinte úgy, mint a teste, halandó és el-enyészik, és hogy mindenek a világon a természettül vannak . . .« — Krisztusról úgy nyilatkozott, hogy az is csak ember volt, »fuisse Judaeum talem, qui nonnisi excitatori suo modo ce ingenio distinctionem quaempiam promeruit.« Máskor kijelentette: Krisztust »mint okos embert tisztelem, mert annyi emberek sokaságát maga véleményire fordítani tudott.« Megint máskor dicsekedve mondta, »nem sok idő mulva fenekestől felforgatjuk az egyházakat és tönkretesszük a püspököket;« a katymári templomban pedig »effigiem crucifixi salvatoris baculo verberasse,« fejére olvasván a régi idézetet a papnak: »Vestras turres, vestras Ecclesias funditus evertam, et in sanguine sacerdotum lavabo manus meas.« — A vármegye hajdújától azt kérdezte: »Kik itt a leggazdagabb kanonokok? Ugy-é, Miska, te-is el jössz? majd meg adgyuk nékiek!« De szidta az uralkodót és a fennálló rendszert is. Gombos Ferenc bajai lakos eskü alatt vallotta, hogy »1793-dik esztendeji Szent Mihály havában több uri személyekkel inquisitus Rudics Máté úrnál ebéden volt, a holott ebéd alat több más féle beszédek közt a' frantzia országi dolgokrul szó lévén, inquisitus Rudics Máté Úr illyetin szokra fakadott: Magyar országban is szükséges a revolutio az egyenlőségnek meg szerzésére; mivel pedig Kászonyiné Asszonyom által meg intetett, hogy azt ne kivánná, minthogy magának is az inquisitus úrnak sok számos szegényebb sorsú emberekre nézve sokat veszteni köllenék, Rudics úr továbbá így felelt: énnékem, úgy mond, csak egy gráditsot kölletik visszalépnem és azt könnyen meg teszem. De az ország nagygyainak, nevezetessen pedig Battyányinak, Eszterházinak, Károlyinak és a többinek, a kik sok jószágokkal bírnak, száz gráditsot kölletik vala lépni.« — Visky Sándornak, a kalocsai érsek ügyészének azt magyarázta, hogy a Monarchia »diu subsistere haud possit, sorsque nobilium quorum tutores nonnisi 300 sunt, infelix futura sit; jocose tantum prolata fuisse dicit.« Jancsó megyei ügyésznek pedig kifejtette, hogy ő már nem foglalkozik csip-csup perecskékkel, »verum Parisina revolutione et regnorum

Votum. Dem Causarum *Director* zur Wohlmeinung nebst den N⁰ [199] und [144?][a] *brevi manu* zuzustellen.

N⁰ 204. Mathaeus Rudits, Beisitzer des Bacser Komitats, unterlegt eine lange Darstellung der ihn betrefenden Umständen, in welcher er sich zu entschuldigen suchet, bittet, dass man ihm erlauben möge, binnen 15 Tagen seine Vertheidigung einzugeben, und schliesset zerschiedene Attestaten und Zeugnisse zu seiner Rechtvertigung bei. *Praesentirt* 13. Xbris.[1]

Votum. Wird ad N⁰ 203 behoben.

N⁰ 205. Joseph Krammer Doktor Medicinae berichtet, er habe den Ex-Pauliner Versegi in der Khur gehabt; im August dieses Jahres sei selber bei der Visite in die Rede des französischen Kriegs gefallen. Er habe ihm auch Schriften angetragen, die er aus Höflichkeit annahm. Da er aber zu Hause daraus ersah, dass solche wider S. M. gerichtet waren, so verbrannte er selbe augenblicklich. Diese Schriften waren zwei Lieder: Ça ira und Carmagnole, dann ein Brief wider S. M. den jezt regierenden Monarchen.[2] Darauf habe er den Versegi bei der folgenden Doctors Visite gewarnet seiner mit derlei Dingen zu schonen. *De dato* 11, *praesentirt* 13. Xbris.[3]

Votum. Dient zur Nachricht, und ist seiner Zeit dem Causarum *Director* mitzutheilen.[b]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
b) »Az und ist ...« szavaktól kezdve utólag (nyilván az elintézés után) kihúzva.

reformatione occupatur.« Egyik tanu előtt azt is kinyilatkoztatta, hogy »intra spatium 10 annorum similis revolutio Gallicanae in regno quoque Hungariae futura sit.« — Az ujoncozáskor fennhangon szidta a megye vezetőit: »Ebatták! ... gaz emberek. — kiabálta — miért adtok katonát a francziák ellen. Országunkból az embereiteket ki hadgyátok hajtani, mint a' marhát a' mészárszékre.« A már említett Visky Sándornak egyszer arról panaszkodott, »Jam modo video, quod senescam et brevi finem naturae assequi debeam, unicum tantum doleo, quod mori debeam, nullam tamen adhuc monarchiam evertere potuerim.« Máskor pedig azt kérdezte tőle, hol vehetne száz pisztolyt. Amikor Visky aziránt érdeklődött, mire kellenek neki a pisztolyok, így felelt: »Majd kiosztom a madarassy erősebb jobbágyim között, és országunkban a' frantzia revolutiónak ki jövetelekor hozzájok tsatolom magamat és vezérek leszek.« — V. ö., *Jegyzőköyv* N⁰ 204, 243, 218/5, 211, 214, 222/1, 243, 294/3, 302, 335, 352, 406, 420, 444, 445, 688.

[1] Rudits dátum nélküli 52 lapnyi sk. írt védekező iratában az ellene felhozott vádak lehetetlenségét bizonygatja, s mellékel több jegyzőkönyvet, amelyek igazolják, hogy a rá valló tanuk — így főként az öt legfontosabb — személyes ellenségei, s bosszúból vádaskodnak ellene. Több nyilatkozat szerint Dienes fecsegő, rosszindulatú ember; már régebben kérkedett vele, hogy majd ő elintézi Ruditsot, s közben pedig, — olvassuk — köztudomású, hogy ő szidja úton-útfélen a királyt, a papokat meg az egyházat, s díséri ugyanakkor a franciákat. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 498.) Beterjesztette Rudics néhányrégebbi írását is, egy egész sor hivatalos rendeletét, amelyek — írja — mind azt bizonyítják, hogy hű fia egyházának és az uralkodónak, s hogy róla fel sem lehet tételezni az elhangzott dolgokat. Csatolta irataihoz a szentistváni parasztok nyilatkozatát, hogy mint érseki árendátor mindig emberségesen bánt velük, azaz nem harácsolta őket, törvény telent nem kivánt tőlük, s panaszaikat meghallgatta. (O. L. Nádori t. lt. Polit. 1795. 9/6. és 9/9. sz.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 211.

[2] A Ferenc király ellen írt nyilt levél. Erre és a felsorolt francia forradalmi dalokra ld. I. k.

[3] Krammer orvos jelentése: O. L. Vertr. A. 51. fasc. 13 ad A köteg 14. fol. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 206/3.

N⁰ 206. Den 13. Dezember. 1. Der Stuhl-Richter Vojnits meldet, dass er den Ferdinand Császár hiehergebracht und ins Franziskaner Kloster abgeliefert habe ; er bittet sich die weiteren Befehle.

Erwiedert: es sei gut, und er solle morgen um die Antwort kommen.

2. Der Baudirektor Heppe meldet: das Militär sei mit der ihm bestimmten Wachstube im Religionsfonds Hause aus dem Grunde nicht zufrieden, weil die Zimmer darin zu klein sind ; deshalb fragt er sich an, ob man nicht in der Garde Kaserme die Zimmer, wo vorher die Stallungen waren, dazu zubereiten könne, welches leicht und binnen 3 Tagen bewerkstelliget werden dürfte.

Erwiedert: diese Zubereitungen seyen allerdings vorzunehmen.

3. Der Doktor Krammer bringt seine schriftliche Erklärung und äussert sich zugleich, dass gleich wie er zu Erhaltung seines Lebens und seiner Familie mehrere Kranken in die Kur nehmen müsse, so habe er auch den Verseghi curiret ; der habe ihm verschiedene aufrührerische Papiere gegeben, welche er ohne zu lesen angenommen, da er selbe eben besichtiget hatte, so habe er sie sogleich verbrennt und den Versegi von solchen Dingen gewarnet. Diess könne er beschwören, im übrigen sei er unschuldig und gehe getrostet von mir ab.

Erwiedert, dass er sicher sein könne, dass da er unschuldig ist und sich über jenes was ihm bekannt ist, geäussert hat, ihm nichts widriges widerfahren werde, weswegen er ruhig sein solle.

4. Graf Haller unter verschiedenen anderen Sachen äussert sich auch, dass die Arretirung der Leuten nur wegen einigen Sensation gemacht habe, man glaube auch es stecke blosse Pfafferei dahinten. Man sage auch Spissics, Marics und Navay seyen gefangen,[1] wie auch Michl und Christoph Sztaray und Szulyovszky, welche Sensation erregen würden.

Erwiedert: diese ganze Sache könne keine Sensation erregen, da diese Leute nicht einmal ausser Land geführt worden : übrigens Zeige auch dieses, dass man gerecht zu Verke gegangen ist, weil man die ganze Sache den Urtheil der Königl. und 7viral Tafel überlässt, welches wenn man hätte eigen mächtig handeln wollen, gewis nicht geschehen wäre.

5. Der Professor des hiesigen Gymnasii, Griegl,[2] meldet, er habe den Ujgyörgyi gekannt. Dieser habe ihm den bekannten Catechismus abzuschreiben geben wollen, da aber Griegl nur einige Strophen davon gehört, habe er sich nicht nur geweigert, sondern auch den Ujgyörgyi unter Bedrohung es anzuzeigen dahin zu bereden gesucht, alles zu verbrennen und von all diesem abzustehen. worüber er auch von selbem ein schriftliches Zeugniss habe. Er sei bereit dieses in Gericht zu bestättigen, nur bittet er zu Schonung seiner Ehre, dass keine Publizität mit ihm geschehe.

Erwiedert: er könne davon sicher seyn; nur werde er müssen vielleicht beim Causarum Director erscheinen, welches ohne Aufsehen geschehen wird.

[1] Spissich János Zala megye, Marich Lajos Körös megye alispánja, Návay János Csanád megye főszolgabírája.

[2] Grigely József volt piarista szerzetes, a budai főgimnázium tanára. Vallomására ld. II. k. 640. l.

[*14. Dezember*]

N⁰ 207. Der Vice Gespann des Agramer Komitats Novoszell berichtet auf hiessortigen Auftrag von 16. 9ber N⁰ [119][a] er habe die Klagpunkten des Michael Bless gegen den Prefekten Kraly untersuchet, und befunden, dass jene, welche bei Gelegenheit der Blessische Denunziation Zeugnisse gegeben selbe bestettiget haben, als der Pfarrer Blahun, die Geistlichen Vlasich und Palkovich. Eben so habe auch der Aktuar und der Kanzellist der Administration Czollner und Zentelkey ihre Aussagen bestettiget, welche durch den Kanzellisten Babich bekräftigt wurden. Endlich habe auch der K. Fiscal Jaketich sich geäussert, dass er sowohl anno 1792 selbst vom Kraly gehört, und dann auch von glaubwürdigen Männern erfahren habe, wie Kraly über Gott, die Religion, die Monarchische Regierungsform bei öfentlichen Tafeln geredet und in der Muttersprache gesagt hat, dass die französische Constitution gescheit und heilig sei, und selbe anempfohlen hat. Wornach Berichtleger dem höheren Befunde unterlegt, ob die Erinnerung des Angebers, dass ein so beschafener Beamte mit seinen Gesinnungen das Volk ansteken und so auch die öfentliche Ruhe umstossen könne, nicht gegründet sei. De dato 6, praesentirt 14. Xbris.[1]

Votum. Ist dem Causarum Director um seine Wohlmeinung brevi manu zuzustellen.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Novoszel József alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 54. fasc. 76 ad B köteg. — A tanukihalgatások eredményét a nádor dec. 23.-i fölterjesztéséből idézzük (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 237.) »Der Alt-Chicher Pfarrer Blasun bezeuget, dass Kraly seine Freunde über die Vortschritte der Franzosen, und darüber geäussert habe, dass dieselbe die Religion verachten, die Kirchen ausrauben u. d. m., wobey er sich verlauten liess, dass dieses auch hier nothwendig wäre, da die jezigen Geistlichen ohne diess das Volck zu unterrichten nicht is Stande sind, und falsche Lehren ausstreuen; die Franzosen, welche recht aufgeklärt sind, hätten der ganzen Welt die Augen eröffnet, auch sehe man viele Republiquen, welche keinen König haben, und glücklicher sind, als jene Staaten, die unter einem König stehen, weswegen auch die Franzosen Recht gehabt sich aufzuwiegeln und Krieg zu führen, und es zu wünschen wäre, wenn auch hier der nämliche Fall einträte. — Die zwey Geistlichen Vlassich und Polkovich bezeugen auch die gegen die Religion geführte verechtliche Reden des Kraly, und dass er dem Zweck des französischen Kriegs gelobt, und gesagt habe, dass die Gesetze der Natur mit sich bringen, dass alle Menschen gleich seyen, in dem alle den nämlichen Zweck der Schöpfung haben, woraus er geschlossen hat, dass aller gehorsam und jede Contribution dem Natur-Rechte zuwider, und es seye vermög der natürlichen Vernunfft nicht zu begreifen, wie jemand eine solche Übermacht haben könne, dass ein anderer ihm gleich ernähret, die Einkünfte geben solle, weswegen er auch das französische Système, als ob es von einer göttlichen Weisheit zusammen gesezt worden wäre, gelobt und den Wunsch geäussert hat, dass es auch hier eingeführet werde; welche und ähnliche Reden sie öfters von obbesagten Praefekten gehöret zu haben bezeugen. — Der K. Fiscal Jaketich bezeuget auch die von den Praefekten gegen die Religion gehaltenen Reden, sowohl als dass er öffentlich und sogar in der Landes Sprache vor den Unterthanen die französische Einrichtung als klug und gut gelobt und anempfohlen habe. — Der Kanzellist Babits, von welchem das nämliche gehöret zu haben auch die zwey bey der Administration angestellte Zollner und Zentelkey bezeugen, saget aus: Kraly habe ihm erzählt, dass er mit einem gewissen wienerischen Kaufmann zusammengekommen, und da er von den französischen Angelegenheiten mit ihm geredet, er ihn gefragt habe, was die Wiener machen, warum sie sich nicht rühren? Worauf selber ihm geantwortet haben soll, dass der wahre Zeitpunckt noch nicht da sey. Übrigens bezeuget erstgedachter Babits, dass bey Ablesung der Zeitungen er den Kraly immer als einen eifrigen Vertheidiger der die Franzosen betreffende Angelegenheiten und ihres Verfahrens gefunden habe«. A szóbanforgó személyek: Blasun Albert, ztaro-chichói (Zágráb m.) plébános; Wlassich Mátyás és Palkovich Márton varasdi teológusok; Jaketich Ferenc Zágráb megye ügyésze: Babits János és Zentelkay Ferenc a zágrábi kamarai adminisztárció kancellistái: Czollner József actuarius ugyanott.

N⁰ 208. Den 14. Dezember. 1.) Der Causarum Director mit Unterbringung eines bei Abaffy gefundenen Liedes in Musik in französischen, meldet dass Ambrozy bereits examinirt worden, sich in Anfang gesträubet, hernach aber dennoch die Ganze Sache und Anschlag, fatirt habe; da er dennoch einige Sachen nicht gestehen will, so werde er morgen mit dem Hajnoczy konfrontirt werden. Dann berichtet er, es sei eben genug Platz für alle jene, so ex partibus kommen, darum werde auch in Pest niemand mehr bis auf den Szmretanovics[!], der anderen angeworben hat, arretirt werden. Endlich berichtet er, dass Fodor nicht hier gewesen sei[1] und meldet, er werde heute die zerschiedenen Schriften untersuchen.[2]

Dient zur Wissenschaft, und ist ihm besonders in Examinibus alle mögliche Wachsamkeit anempfohlen worden

2. Der Stadthalterei-Rath Darvass berichtet, die Juden hätten sich geäussert, dass lieber als den Ober-Rabiner zu dulden sie Jakobiner seyn wollten, und nennt den Lazarus Pestemischer[?] der es bezeugen werde.

Bis nicht weitere Umstände einlangen, dient dieses zur Nachricht.

3. Der junge Abaffy[3] bittet um Vorlassung.

Habe ihm durch Gf. Eszterházy sagen lassen, er solle wenn er wegen seines Vaters kommt zum Causarum Director gehen. Da er aber dieses nicht wollte, so hat er sich geäussert seine Bitte schiftlich eingeben zu wollen.

4. Ignatz Almásy meldet, das Publikum billige diese Arretirung, und die Uebeldenkenden seyen confus; er meldet verschiedene Umstände die er alle dem Causarum Director angezeiget hat, und bittet nur standhaft zu verbleiben, da man noch vielleicht dahin kommen wird, die ganze Bande auszurotten.

Zur Nachricht genommen und erwiedert, dass man nach Pflicht alles thun werde, welches man auch als ehrlicher Mann verpflichtet sei.

5. Der Personal überbringt seinen Bericht[4] in betref des Dienes und Rudinszky,[a)] und gedenket, dass all diese Arestanten in drei Klassen zu theilen seyn. Die Urheber und Chefs, dann die Verbreiter und jene die wirklich aufgenommen worden sind, endlich jene die davon Wissenschaft hatten und nichts entdekt haben, wovon aber auch leztere, wenigst solange die jezigen Umstände dauern, einzusperren wären, um nicht schaden zu können. Er behaltet sich vor, damals einen Entwurf zu geben, was sodann zu verfügen wäre, und meldet verschiedene diese Sache betrefende Umstände.

Erwiedert, man sei seiner Meinung, und werde mit Freuden seine Gedanken vernehmen.

6. Der Kammerpresident berichtet, dass Baudirektor Heppe ihm einige Rechnungen eingegeben: darum gedenket er mir selbe vorzustellen, wornach

a) Elírás Rudics helyett.

[1] Fodor József. V. ö. *Jegyzőköyny* N⁰ 202/1.

[2] T. i. Koppi, Kreil és Gyurkovics professzorok iratait. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 185/2.

[3] Abaffy Ferenc fia Vendel.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 214.

er sich nur die Veisung zur Auszahlung erbittet, welches er sogleich verfügen werde. Endlich gedenket er den 6. Examinatoribus Tabulae Regiae Quartiere in obern Tracte des Bureau Hauses, welche leer ist, zu geben.[1]

Erwiedert, man sei seiner Meinung.

[*15. Dezember*]

N⁰ 209. Hauptmann Aigner überbringt einen Plan der Illuminaten[2] und ein Buch, wie das Revolutionswesen zu dempfen sei.[3] De *dato* 13. Xbris.

Votum. Den Akten beizulegen.

N⁰ 210. Der Professor Pater Koppi bittet die ihm konfiscirten Schriften baldigst übersehen, und ihm zurückstellen zu lassen. De *dato* 19, *praesentirt* 15. Xbris.[4]

Votum. Ist mündlich dem Causarum Director aufzutragen, seiner Zeit, wenn alles gehörig übersehen seyn wird, dem Gesuche des Bittstellers zu willfahren.

N⁰ 211. Matthaeus Rudics Bacser Komitats Beisitzer reicht seine nachträglichen Erinnerungen über die gegen ihn gemachte Angabe ein. *Praesentirt* 15. Xbris.[5]

Votum. Ist ad N⁰ [203][a] behoben.

N⁰ 212. Emerich Laczkovics[6] bittet ihm zu gestatten seinem im Arreste befindlichen Sohne die nöthige Nahrung und Kleidungssorten anschafen zu dürfen. *Praesentirt* 15. Xbris.

Votum. Ist durch den Hof-Rath Borros dem Sohne desselben, dem substituirten Vice-Gespann nämlich,[7] schriftlich bedeuten zu lassen, dass es gar keinen Anstand unterliege, und dass das Geld zu diesen Herbeischafungen bei dem Komissair zu erlegen sey.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Mivel a zajló Dunán az átkelés bizonytalan volt, a vizsgálóbizottság tagjai a kihallgatások idejére Budán maradtak.

[2] »Entwurf des Systems und derjenigen Punckte, welche in der Folge bey entstehender Vereinigung zu reguliren und zu beobachten seyen.« Kimásolva a *Berliner Monatsschrift* 1786-os évfolyamából. (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 209. sz.) V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 215/3.

[3] *Betrachtungen über die Mittel des Revolutionswesen zu dämpfen, und die Wohlfahrt und Ruhe der Staaten zu befördern.* Wien, bei Albert Anton Padzowsky, 1794. — Az ismeretlen szerző a szabadgondolkodás kiirtását tartja a legelső feladatnak. Erősíteni kell a vallásosságot, mondja, anélkül azonban, hogy a jezsuitákat hatalomra engednék. *(U. o.)* — Aigner Ferenc ny. kapitány, a pesti szabadkőműves páholy főmestere.

[4] Koppi sk. írt kérvénye: *u. o.* 210. sz.

[5] Rudics följegyzését nem tudtam megtalálni, de a nádor fölterjesztéséből *(Jegyzőkönyv* N⁰ 243) megtudjuk, hogy benne ismét azt fejtegette: az ellene valló tanuk közül több személyes ellensége, akiket vallomásukban rosszindulat, sőt bosszú vezetett, ezért állításaik nem fogadhatók el. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 204.

[6] Laczkovics János apja. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 215/5.

[7] Laczkovics György. Pest megye másodalispánja.

N⁰ 213. Der Kammerpraesident meldet, dass der Baudirektor Heppe in seiner an ihn gemachten Anzeige nicht nur allein wegen den Reparationen für die Arreste, sondern auch wegen andern Bedürfnissen Geld verlangt habe, darum fragt er sich mit Beischliessung der Nota des Baudirektors an, ob er auch für alle diese Bedürfnissen das Geld anweisen solle. De *dato* 15, *praesentirt* 15. Xbris.[1]

Votum. Zu erwidern, dass es allerdings nothwendig sei, dass für alle jene Rubriquen, die in der Note des Baudirektors Heppe enthalten sind, die anverlangten Auslagen aus dem Aerario bestritten werden, weswegen ersuche man obgesagte Anweisung.

N⁰ 214. Der Personal berichtet auf hiessortiges Schreiben N⁰ [199][a] dass was die Dienesische Denunziation gegen den Rudics betrift, er erfahren habe, dass aus Anlass dieser Denunciation durch den Stuhl-Richter eine Inquisition gemacht werde, die aber noch nicht vollendet ist. Dann habe ihm Rudics andere Inquisitionen, die dieser entgegen sind, überbracht. Daraus beobachte er, dass viel aus Leidenschaft und Partheilichkeit geschehe ; indess wären diese blosse Reden. Jenes wäre das bedenklichste, wenn die Einschafung der Pistolen um eine Revolution zu begünstigen, oder die Abredung des Volkes von der Rekrutirung bewiesen werde. Indess suche Rudics diese Angaben zu entkräften. Darum erachte er, das besste wäre die Unterschickung der obgedachten Inquisition zu betreiben, und selbe dann dem Causarum Director zur Vergutachtung zu übergeben, ob diese Dinge ad Crimen Laesae Majestatis gezogen werden können, da wenn andere Verbrechen sind, diese ohne diess zur Vorsicht des Komitats gehören. Was aber die gegen den Joseph Dienes gemachte Inquisition betrift, da er unadelich ist, wäre selbe dem Ordinairen Vice-Gespann mit dem Aufrage mitzutheilen, dass er in der nächsten Criminal Sedria dieselbe authenticire, die gehörige Confrontation vornehme, und wenn befunden werden sollte, dass einige Art des Criminis Laesae Majestatis dabei vorhanden sei, gleich den Bericht anher erstatte, da dann der Bacser Komitat, wie es mehrmals geschehen, dann als judicium von Sr. M. delegirt, und dann urtheilen könnte. De *dato* 14, *praesentirt* 15 Xbris.[2]

Votum. Da in dieser Zeit der Bericht des Bacser Vice-Gespanns nebst den innberührten Inquisitionen eingelangt, und selber, wie auch die Entschuldigung des Rudits dem Causarum Director mitgetheilt worden ist, so ist die gegen den Dienes aufgeführte, von dem Vice Stuhlrichter Vojnits eingeschickte Inquisition, in Gleichförmigkeit der Meinung des Personals dem Vice-Gespann zuzuschicken, und von ihm darüber die Berichtlegung abzufodern.[3]

N⁰ 215. Den 15. Xber. 1. Der Vice Notair des Pester Komitates Ottlik[4] meldet, dass er mit dem eingezogenen Juratus[5] in einer näheren Bekannt-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Széchen kamaraelnök jelentése és a nádor válaszának fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 213. sz.

[2] Ürményi jelentése : O. L. Nádori t. lt. Polit. 1795. 9/8. sz.

[3] A Kovács József bácsi alispánhoz írt utasítás fogalmazványa : O. L. Vertr. A. A. 37. fasc. 214. sz — Az alispán válaszát a Dienes ügyben ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 394.

[4] Ottlyk Dániel Pest megye aljegyzője. Hogy a szervezkedésről tudott, Szlávyval való barátságán kívül Túrós Péter vallomása is valószínűsíti. Ld. II. k. 696. l.

[5] Szlávy János, Somogyi János ítélőmester jurátusa.

schaft stand, dass er ihm zwar nichts dergleichen zugemuthet habe, indess da er schon arretirt ist, müsse er melden, dass Szlavy seine Schriften der von ihm verliebten Tochter des Assessors Somogyi übergeben habe.

Erwiedert: er solle Nachmittags um 3 Uhr um die Antwort kommen.[1]

2. Der Stadthalterei Ingrossist Dudik[2] meldet, dass in dem Szlatinischen Hause unter dem Wasserthore ein Ofizier logire, welcher sich Pfeifen mit dem Freiheitsbaum machen lassen.

Erwiedert, es sei gut, er habe recht gethan es anzuzeigen.

3. Der Hauptmann Aigner überbringt einen Plan der Illuminaten und sogenannten Templern[3] und sagt, dass einer seiner Brüder, nämlich Marton,[4] eingefangen und noch in der nämlichen Nacht bei der Zusammenkunft gewesen sei. Deswegen bittet er ihn bald zu beurtheilen, damit wenn er unschuldig wäre, er bald los würde. Widrigenfals solle man ihn als einen eidbrüchigen doppelt strafen. Dann hauset er über Gfen Haller, welcher wider seinen abgelegten Eid mehrere schlechte Leute aufgenommen hat,[5] und fragt ob Spisich auch dabei sei, in welchen Falle er die bei ihm befindlichen Maurerschriften nach gemachten Untersuchung ihm zu geben bittet, mit dem Beisatze, dass wenn Spisits dabei wäre, auch mehrere andern gewiss dabei seyn werden, und ihn B. Podmaniczky[6] dazu verleitet haben würde. Endlich erbietet er sich, wenn es nothwendig wäre, alle mögliche Aufschlüsse zu geben.

Erwiedert: diess alles diene zur Nachrich und mann kann versicheren, dass wenigst bis jezt Spissits nicht dabei sei.

4. Der Sekretair Vadász[7] berichtet, ein sicherer Frost[?], Diurnist beim General Komando, habe ihm angezeigt, dass bei der Dienstmagd des Szecsennácz noch eine Küsten seiner Schriften sei.

Ist dem Causarum Director zu wissen gemacht worden.

5. Der substituirte Vice Gespann Laczkovics bringt im Nahmen seines Vaters ein Gesuch, damit sein Bruder auf dessen Unkösten beköstiget werde, bittet auch, dass ihm ein Advokat gestattet werde.[8]

Erwiedert, dass sowohl das eine sogleich von mir verfüget, und ihm die Antwort, wem er das Geld zu erlegen habe, zu wissen gemacht werden wird, der Advokat werde ihm auch seiner Zeit erlaubet, und ihm nichts zu seiner Vertheidigung benommen werden, da man in diesem traurigen Falle gewis alles was nur möglich seyn wird thun wolle.

6. Der Vice Notair Ottlik meldet, er habe, damit von den Schriften kein Gebrauch gemacht werde, es dem Assessor Somogyi gemeldet und die Schriften bei ihm eingespeert, und habe den Schlüssel davon hier.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 215/6, 215/7 és 217/4.

[2] Dudik Antal, számjegyző a Helytartótanács alapítványi ügyosztályán.

[3] Erre és a következőkre ld.: *Jegyzőkönyv* N° 209. — Templáriusok: a szabadkőmüvesség »skót rendszere«, mely eredetét a templárius lovagokkal hozta kapcsolatba.

[4] Márton István, Pest megye orvosdoktora, az Aigner Ferenc Xavér ny. kapitány vezette pesti Hét csillag szabadkőmüves páholy tagja. V. ö. II. k. *Iratok* 91. sz. Aignerre ld.: *Sándor Lipót iratai*, 131—132. l.

[5] Haller József gr. helytartótanácsos, akinek szabadkőmüves vonalon már több összeütközése volt Aignerrel. V. ö. *Sándor Lipót iratai*, 132. l. 4. jegyz. és *Jancsó*, 210. l.

[6] Podmaniczky József br. helytartótanácsos. Szabadkőmüves tevékenységére sok adatot hoz *Jancsó*.

[7] Vadász György, titkár a nádori irodán.

[8] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 212.

Erwiedert, er möchte in die Kanzlei gehen, da der Exp*editor* Tallián schon den Befehl hat, mit ihm zu geh*en*.

7. Der Causar*um* Director meldet die Examina seyen so ausgefall*en*, d*a*ss sowohl Ambrozy auch wegen der Aufnahme des Mártony gestanden habe, als auch Sigray und Haynóczy sich geäussert haben, d*a*ss sie all jenes, was in Vien von ihn*en* geschrieb*en* word*en*, bekräftig*en* und bestättig*en*. Er meldet auch, d*a*ss er die Schrift*en* des Gyurkovits bei sich habe. Die des Spillenberg werd*en* ihm bis auf wenige zurückgestellt, und dann jenes des Koppi untersuchet werden. Wegen Laczkovics sei kein Anstand, d*a*ss er das Geld bei den Komissarien erlege. Was die Szlavyschen Schrift*en* betrift wolle er selbst zu den Somogyi gehen, auch aus Egard für ihn. Endlich gedenke er, um sich die Arbeit zu erleichtern, den k*önigl*. Fiscal Németh und Ötvös Archivarius[1] zu sich zu nehm*en*. Morg*en* wird Mártony und dann Szolartsik und Erdélyi verhört.

Erwiedert: diess sei alles recht, mann werde ihm auch die Akten pro et contra des Rudits um seine Wohlmeinung mittheil*en*.

8. Der F*eld* M*arschall* L*ieutenant* Kavanagh berichtet, der Pfarrer von Körmend sei angekommen, sei aber schwindsüchtig.[2] Der Of*izier* von Kaiser Karabinier hat gemeldet, d*a*ss noch andere nachkommen sollen.[3] Er gedenket sogleich die Ausgemachten Diaeten dem Of*izier* aus der Kriegs Kasse vorzustrecken, und fragt sich an, wie der Ersatz zu leisten käme. Dann bittet er sowohl dem Novak als dem Lieut*enant* im Kloster,[4] jeden die 71. Fl. etliche Xr. auch und zwar morgen den theil davon für die Tage wo sie schon dien*en* zu ihrer Aufmunterung anzuweisen.[5] Endlich berichtet er von Grosswardein die Nachricht erhalt*en* zu haben, d*a*ss zwar der Prof. Palugyanszky[6] gleich könne arretirt werd*en*, der Jurassor Kazinczy aber wohne bei sein*em* Bruder im Komitats Hause,[7] wo sie sich vielleicht wehr*en* könnten, und darum habe sich der Of*izier* angefragt, was weiters zu thun sei. Endlich sagt er, werde er den D*irector* bitt*en*, d*a*ss er nicht mehr, wie es eine Nacht geschehen, die Of*izier*e in der Bereitschaft umsonst halte ohne nicht arretir*en* zu lassen.

Erwiedert: wegen den Diaeten u. sow. habe der Bau D*irector* Heppe zu sorg*en*, dem ohnediess von der Kammer auf sein Verlang*en* Geld vorgeschossen werde. Wegen den Kazinczy werde man den Ca*usarum* Direct*or* zu ihm schicken, um zu beratschlagen was zu thun sei.[8] Weg*en* den übrig*en* den Heppe.

[*16. Dezember*]

N⁰ 216. Adeodatus, Vendelicus, Franz und Anna Abaffy bitten:

1. D*a*ss ihr Vater sogleich nach Pest in sein Quartier gebracht werde gegen hinlängliche Sicherheit, die in sein*em* Vermög*en* ist, oder dieses wenigst geschehe

[1] A már említett Kisunyomi Németh János és Ötvös Pál, a Curia levéltárosa.
[2] Szabó Imre plébános.
[3] T. i. a két Rosty Kőszegről, meg Bréhm orvos Rohoncról.
[4] Asthleitner József főhadnagy, az őrség helyettes parancsnoka.
[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 217/1.
[6] Balugyánszky Mihály, a nagyváradi akadémia tanára. Ld. II. k.
[7] Kazinczy Miklós bátyjánál, Dienesnél, Bihar megye főjegyzőjénél lakott.
[8] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 217/4.

nachdem das Examen vollbracht worden, welches sie bitten gleich vorzunehmen.

2. Auf den Fall einer abschlägigen Antwort bitten sie, dass er in seinem Zimmer ohne Eisen mit allen Gemächlichkeiten versehen werde, auch Bücher, Tinten, Federn und Papier bekommen, Tabak rauchen könne, und dass seine Kinder und Befreunde ihn besuchen dürfen.

3. Dass der gegen ihn zu führende Prozess mit einer besondern Levata und Action ablaufen könne, damit er schleuniger vollendet werde. Endlich stehen sie mit ihren Kopfe und Gütern gut, dass er in die Sache nicht verwickelt sei. De dato 14, praesentirt 16. Xbris.

Votum. Obschon der 1. und 2. Punkt nicht thunlich sei, was den dritten betrift, dieses aber seiner Zeit Geschehen wird, und man wegen den Abaffy keine besondere zu Exemplificationen gelegenheit geben könnende Ausnahme machen kann, so ist doch diese Bittschrift dem Causarum Director brevi manu zuzustellen.

N⁰ 217. Den 16. Xber. 1. Der Baudirektor Heppe erbittet sich die Befehle wegen den zu machenden Geldanweisungen.

Ist ihm aufgetragen worden zum General Kavanagh zu gehen, und sowohl die Diaeten denen die Arrestanten bringenden Offiziers, sondern auch denen hier die Inspektion habenden, alles gegen Verrechnung, auszuzahlen.

2. Der Kammerpraesident meldet, er werde dem Heppe so oft er verlangt Pauschale geben, und erst auf die lezt solle er davon Rechnung legen, da es jezt nicht gut ist, dass diese Sachen die Buchhalter passiren. Dann meldet er einen Befehl erhalten zu haben, über ein ausgestreutes Lied, welches kroatisch war, den Kammersekretair Delivuk. da es selbe ausgestreut hat, zu vernehmen. Dieser habe ausgesagt selbes von dem Konzipisten Bedekovich erhalten zu haben, dem es ein guter Freund aus Kroatien mitgetheilt haben soll, welches er auch anzeigen wolle.[1]

Erwiedert: diess diene alles zur Nachricht, und sei gut.

3. Professor Krail berichtet, man habe ihm seine Schriften genommen. Diess sehe er als einen Schritt seiner Verfolger und Feinde an. Nur bittet er, damit er nicht gestürzt werde, dass nichts von den Schriften weggenommen, besonders aber nichts hinzugesezt werde, und dass selbe von mehreren redlichen Leuten übersehen werden mögen.

Erwiedert: man sei immer gewöhnt mit Ehrlichkeit vorzugehen. Man werde froh seyn ihn völlig unschuldig zu finden, auf welchen Fall er auf keine Art etwas zu besorgen habe.

4. Der Causarum Director berichtet, er habe die Szlavyschen Schriften bei der Tochter des Assessor Somogyi übernommen, und daselbst sowohl den Katechismus in hungarischer Sprache als auch die Regeln des Instituts gefunden.[2] Szent Mariai und Laczkovits, die examinirt worden. haben alles wie zu Wien.

[1] A zágrábi szabadságfára kifüggesztett költeményről van szó. Delivukra azonban semmit sem tudtak rábizonyítani. A nyomozás részleteit ld. I. k. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 179/3. — Bedekovich Tamás, m. kamarai fogalmazó.

[2] V. ö. a nádornak Ferenc királyhoz írt dec. 18.-i levelével: *Sándor Lipót iratai*. Iratok, 159. sz.

und zwar mit noch mehr Umstände, fatieret.[1] Nunmehr seyen auch schon Verhovszky, der Pfarrer Szabo, Brenner[2] und beide Rosty eingetrofen. Was den Palugyanszky und Kazinczy betrift, sei er der Meinung, dieselbe dem Urtheil der Königl. Tafel zu unterbreiten, ob sie einzufangen seyen, da man hernach gerade dem Vice Gespann schreiben kann.[3] Endlich bringt er ein an die Königl. Tafel gekommenes Hofdekret, worinn befohlen wird, den Martinovich über den Bischof Verhovacz und den Pasztory zu vernehmen.[4] Er habe selbes dem Personal gezeigt und sei mit ihm einig geworden, dass morgen Martinovits gehört werde. Sollte er aggrawirende Umstände anführen, so wäre die Aussage mir zu geben, damit ich sie gerade Sr. M. unterbreiten könne, sonst wäre sie mit den 8tägigen Rapports hinaufzusenden.

Erwiedert: man sei in allen diesen Punkten mit ihm einverstanden, und sei in Gemässheit das Nöthige zu verfügen.

N⁰ 218. [Legfelsőbb elhatározás a N⁰ 187 alatti fölterjesztéssel kapcsolatban.]

[*17. Dezember*]

N⁰ 219. Der Vice Gespann Szily meldet, dass er abreist, und deshalb melden wollte, dass die Sensation bei dem Publico durch jenes vermehrt werde, dass sämmtliche Akten der eingefangenen Edelleuten und Advokaten durch den königl. Fiscus okupirt und ohne ein legalis testimonium behandelt werden und dergestalten die Rechte mehrerer Unschuldigen Gefahr laufen. De dato praesentirt 14. Xbris.[5]

Votum. Da die Privatschriften baldmöglichst den Partheyen verabfolget werden, so ist dieser Bericht den Akten beizulegen.

N⁰ 220. Graf Pergen erwiedert auf hiessortige Note vom 10. Xbris N⁰ [188],[a] dass Ladislaus Szabo sich nicht in Wien befinde, sondern in Ungarn aufhalten soll, und führet die ihn betrefende Umstände mit dem Beisatze an, dass im Fall er in Wien eintrefen sollte, er ohne weilen in Verhaft genommen und nach Ofen abgeführt werde. De dato 14, praesentirt 17. Xbris.[6]

Votum. Da mittlerweile Szabo hier arretirt und dieses auch dem Gr. Pergen bedeutet worden, so dient dieser Bericht lediglich zur Wissenschaft.[7]

N⁰ 221. Der Maramaroscher Komitat unterlegt der Stadthalterei seine an S. M. gemachte Vorstellung in betref der nach Wien gebrachten hungarischen Staatsverbrecher. De dato 24. 9bris, praesentirt 17. Xbris.[8]

Votum. Den Akten beizulegen.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Szentmarjay és Laczkovics vallomásait ld. II. k. *Iratok* 32. és 34. sz. A fővádlottak vallomásaival foglalkozik a nádor dec. 24.-i levele: *Sándor Lipót iratai.* Iratok 160. sz.

[2] Brélim János rohonci kirurgus.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* 215/8.

[4] A Verhovácz Miksa zágrábi püspök és Pásztory Sándor fiumei kormányzó ügyében Martinovics bécsi vallomása alapján elrendelt vizsgálatra ld. II. k. *Iratok* 31. sz.

[5] Szily alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 219. sz.

[6] Pergen jelentése: *u. o.* 220. sz.

[7] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 201.

[8] Máramaros megye fölterjesztése: *u. o.* 221. sz. — V. ö. II. k. *Iratok* 9. sz.

N⁰ 222. Den 17. Xber. 1. Der Causarum Director berichtet, dass von Dormánd die Nachricht eingelofen sei, dass der Ofizier, in dem der Sekretair Fodor alldort war, den Brief dem Baron Saghy überbracht habe, welcher sich sehr willig gezeigt und sich darein gefügt habe. Fodor habe nur um die Erlaubniss gebeten, auf die Seite zu gehen, und habe sich mit einer Pistole todgeschossen, welches ein gewisser Beweis gegen ihn ist.[1] Heute werde er den Martinovics examiniren.

Ist zur Nachricht genommen, und ihm auch sowohl die Akten des Rudits als jene des Kraly zur Wohlmeinungserstattung und alle bisher an die Arrestanten eingelofene Briefe übergeben worden.

2. Paul Almásy[2] berichtet, dass Martinovich examiniret worden sei. Er habe keine so bestimmten Data angegeben, die den Verhovacz oder Pasztory stark gravirten, doch solche, dass man auf ersteren ein obachtsames Aug haben könne.[3] Er meldet, dass nunmehr früh und nachmittags die Examina fortgehen würden und dass er hofe bis halben Jänner damit fertig zu werden. Indess seyen all jene, die bis jezt untersuchet worden, so beschafen, dass sie die Todesstrafe nicht entgehen können. Uebrigens meldet er, dass die Martinovicsische Aussage mir zum nöthigen Gebrauch übergeben und Sr. M. in den achttägiger Berichten überschickt werden wird. Er sagt, der Director habe in der Action noch zu wenig gesagt, gegen den was die Kerls tentiren wollten. Uebrigens glaubt er, dass besonders zu Bildung und andere Erziehung der Jugend werkthätige Maas-Regeln zu ergreifen wären.

Erwiedert: man sei mit ihm vollkommen einverstanden, und sei versichert, dass er diese unangenehme Kommission mit dem bekannten Dienst-Eifer zum Wohl des Staates vollenden werde, da man dieselbe keinen besseren Händen anvertrauten konnte.

[*18. Dezember*]

N⁰ 223. Der Oberpostverwalter in Temesvar, Tiganiti, meldet, der Baron Spleny habe ihm mündlich den Auftrag gemacht, alle an die sich wider ihn und den dasigen Komitate auflehnende Komitatsbeamte ankommende und die unter dem Komitats Siegl auf den umliegenden Posstationen aufgegeben werdende

[1] A jelentéstevö tiszt, nyilván, hogy saját felelösségét csökkentse, a valóságnak nem egészen megfelelően adta elö a történteket. Fodor apósa, Sághy Mihály br, a nádorhoz írt levelében az öngyilkosság körülményeit így írta le »Ut primum dominus superior locumtenens Domokos Serenitatis Vestrae mandatum mihi exhibuit, infelicem generum meum Josephum Fodor eidem praesentavi. Residua parte diei pro praeparatione ad iter per eundem expetita, omnes domestici ad erigendum ejus animum, pellandasque melancholicas cogitationes semet convertentes, semper tamen in praesentia locumtenentis, lusu etiam foliorum eundem diverterunt. Quo usque fere 11ma noctis protracto pro quiete nocturna duo ipsis cubicula, quod ex uno in aliud per portam in contigua vicinitate aspectus patet assignata sunt, in uno horum duas superior locumtenens, in altero infelix gener meus noctem egerunt. Summo mane die hodierna dominus locumtenens me excitans, omnes qui adfuimus, totam domum pervestigantes Fodorium non reperimus«. Csak hosszas keresés után akadtak rá az épület másik szárnyán, ekkor már halott volt, agyonlötte magát. (Sághy levelére ld. *Jegyzökönyv* N⁰ 229). — V. ö. A nádor levelét Ferenc királyhoz, dec. 18.: *Sándor Lipót iratai*. Iratok 159. sz. — Fodor öngyilkosságáról Luchesini bécsi porosz követ is megemlékezett jelentésében, 1794. dec. 24.-én. — V. ö. 386. l.

[2] Almásy Pál a Kir. Tábla bárója, a táblai vizsgálóbizottság elnöke.

[3] Martinovics vallomása közölve: II. k. *Iratok* 37/b. sz. — V. ö. *Jegyzökönyv* N⁰ 226/1.

Briefe ihm zu behändigen : die Vollziehung dieses Auftrages scheine ihm nun ohne einen Befehl unmöglich, weswegen er auch sich anfragt, in wieweit er dem obig erwähnten Auftrage folge zu leisten habe. De dato 9, praesentirt 18. Xbris.[1]

Votum. Zu erwiedern, er solle dem Ober-Gespann andeuten, dass er den Verlangen desselben bis dahin, als die a. h. Einwilligung nicht erfolgen wird, keineswegs willfahren, mithin die Korrespondenzen, welche an die angezeigten Personen adressirt seyn werden, demselben nicht ausfolgen lassen könne.

N⁰ 224. Gr. Pergen überschicket die von einem Manne, welcher im verflossenen Herbst die Badkur zu Barthfeld gebrauchet hat, gemachten Beobachtungen zur Wissenschaft. De dato 11, praesentirt 18. Xbris.[2]

Votum. Den Akten beizulegen.

[1] Lovag Tiganiti Egon jelentése és a nádor válaszának fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 223. sz. — Splényi József br. Temes megye főispánja.

[2] A névtelen jelentés szerint : Bártfán a vallásos érzés a, magyar és a lengyel nemesség, valamint a polgárság körében »gänzlich erloschen sey, und ihnen nur zum Gespött und Unterhalt diene.« Sáros, Bártfa és vidéke, de Galicia is »von den französischen Freyheits-Schwindel im höchsten Grade angestecket sey.« Május elején a magyaroka, és a fürdőben tartózkodó lengyelek még egyáltalában nem érintkeztek egymással. De amióta Forgách Miklós és Haller József grófok a bártfai fürdőbe érkeztek, mindez egyszerre megváltozott. Lengyelek és magyarok annyira összebarátkoztak, hogy mindig és mindenütt együtt vannak. Annyira, hogy arra az időre, míg Sáros megye Bártfán megyegyűlését tartotta, a lengyelek beköltöztek a városba. A megyegyűlést különben már 50 éve nem tartották Bártfán, s a berthóti postamester szerint most is csak azért hirdették ide, »damit solcher jene nach Ungarn abgeschickte 3 Abgeordnete der confoederirten Pohlen beywohnen könnten, welche Abgeordnete an die ungarische Nazion, und hauptsächlich an jene an Pohlen agränzende Komitate, mit der Anfrage abgeschickt worden sind, ob in jenem Falle, wenn S. M. der Kaiser ihnen confoederirten Pohlen auch den Krieg ankündigen sollte, ob sie Ungarn diesen ungerechten Krieg gegen si ohnehin bedrängte Pohlen billigen, und S. M. mit Mannschaft und anderen Subsidien unterstützen würden, welches sie von der ungarischen Nazion, als ihren Brüdern und guten Nachbarn nicht erwarten.« A megyegyűlés állítólag azt határozta, s ezt a lengyel követeknek tudomására is hozta, hogy »die ungarische Nazion einen Krieg wider die confoederirten Pohlen niemals begnehmigen wird, und im Fall S. M. der Kaiser wider den Willen der ungarischen Nazion dennoch einen Krieg anfangen solte, so würden sie Ungarn zu diesem Kriege weder Mannschaft, noch Geld, noch Früchten beytragen, und nicht nur allein denen gesammten ungarischen Regimentern verbitten wider die Pohlen zu streiten, sondern auch sogleich alle ungarische Truppen nach Ungarn zurückberuifen. Dass aber diesen Entschluss ganz Ungarn gefasst hätte, dafür bürge diese Congregation denen confoederirten Pohlen mit ihrem Blut und Vermögen.« Ennek a határozatnak volt a következménye, hogy júliusban a magyar rendek vonakodtak a galiciai ezredek legénységét magyarokkal kiegészíteni, mondván »die ungarische Nazion nicht gestatten könne, dass durch ungarische Kriegsvölker das Land der Pohlen verwüstet, und diese ohnehin schon lang gekränkte Pohlen um ihre nun erworbene Freyheit gebracht werden, welche doch die einzigen Consumenten der ungarischen Produkte von denen an Pohlen angränzenden Komitaten sind.« A megyegyűléssel kapcsolatban Mokossinyi bártfai főbíró viselkedése is gyanus : általában mondják, hogy szava a gyűlésen igen komolyan esett latba, s feltűnő volt, hogy az egybegyűltek, Forgách és Haller vezetésével, ahol csak megjelent megéljenezték, úgyannyira, hogy ez a jobbérzésűekben már visszatetszést szült. Meg is jegyezték : »Warum wird denn stäts vivat Mokosinyi, und niemals Franciscus rex oder vivat Palatinus?... ist denn Mokosingi unser Herr?« Amikor október végén a jelentést iró alkalmilag fölkereste a főbírót, ez különböző briliánssal s drágakövekkel ékesített, legújabb divat szerint készült francia tárcákat és zsebórákat mutatott neki, de arra, hogy honnan kapta, nem volt hajlandó válaszolni. Ekkor mesélte a följelentőnek azt is, hogy mielőtt főbíróvá választották volna három évet töltött Lengyel-, Porosz- és Orosz

N⁰ 225. [Uralkodói leirat az ujoncozás ügyében.]

N⁰ 226. 18. Xber. 1. Der Causarum *Di*rector berichtet, *d*ass Martinovich verhört worden sei, aber nichts bestimmtes gegen den Verhovacz ausgesagt habe. Das bedenklichste, welches auch untersuchet werden könnte wäre, *d*ass er viele Freiheitsbücher in seiner Bibliothek hat und selbe sein*en* jungen Geistlichen zu lesen austheile. Dann, dass ihm Hof-R*ath* Beckhen in Wien gesagt hab*en* soll, *d*ass wenn einmal Hungarn vom Haus Oesterreich befreyet seyn wird, Steyermark bald folgen werde. Uebrigens habe Martinovich was ihn

országban, s ezalatt alkalma volt egészen különbözö embereket megismerni. — Egy Manikay nevü exjezsuita már fél éve Palocsay báró birtokán tartózkodik és Bártfán úgy nyilatkozott volna: »er mit Pallozay an einen Plan arbeite, der das Glück der ungarischen Nazion in sich enthalte.« — A legfiatalabb Csáky gróf, Hallerné öccse, júliusban egy alacsony, kövér francia abbéval érkezett Bártfára, majd félnapi időzés után mindketten továbbmentek Galiciába. Néhány nap mulva visszatértek s rövid időzés után Kassára távoztak. Az abbé igen szabadon beszélt mindenről. — Haller grófné, aki Pestről érkezett, éjjel nappal terített asztalt tartott a lengyelek számára. A lengyelek az itt egybegyült magyarok előtt nyiltan kérkedtek vele, melyikőjük mennyi pénzt és ékszert küldött Kosciuszkonak. Igy pl. Rée grófné egymaga 20.000 Ft-t küldött. Ez a Rée grófné Michalowsky tanácsos kíséretében érkezett Bártfára. Gyermekei mellett egy francia abbé a nevelő, aki bár tagadja, hogy francia, szabados beszédje elárulja öt. — A bártfai vendéglős, Lebeda, az összel Tállyára utazott bort venni. Útközben találkozott az Eperjes körül lakó Sinay nevü nemesúrral. Beszélgetésbe elegyedve ez elmondta »dass man ihn Sinay auch zu der jakobinischer Gesellschaft hätte engagiren wollen, welche schon sehr gross in ganz Ungarn seye, er hätte es aber ausgeschlagen, da er seiner Religion und seinem Kaiser treu bleiben wolle, er habe aber schwören müssen, sie nicht zu verrathen. Das könnte er ihn [den Lebeda] aber versichern, dass alle jene Ungarn wahre Jakobiner wären, welche nun à la Kosciuzko ihre Haare rund abgeschnitten hätten.« De a vendéglős csak Kassán látott két nemesurat ilyen levágott hajjal, ezekről sem tudja, kik voltak. Tállyán azonban találkozott gróf Szirmay Tamással és a Pesten lakó Szirmay Andrással, — mindkettőnek körben le volt vágva a haja. Ez a Szirmay András hosszú ideig élt Párisban, s mindenről nagyon szabadon beszél, »und missbilliget im höchsten Grad, dass S. M. ohne Einwilligung der ungarischen Nazion den Krieg mit Frankreich angefangen haben; ist übrigens ein feiner, jedoch sehr hitziger Kopf.« Megismertette Lebedát sógorával, a Késmárkon lakó Berzeviczyvel, akinek testvére [Gergely?] Pesten van állásban: 50 év körüli. kicsapongásairól híres férfi, aki vagyona nagy részének már nyakára hágott, lutheránus vallású, »jedoch ohne aller Religion, von den übelsten Grundsätzen, ein sehr hitziger Kopf.« Ez elmondotta, hogy Pestèn három nemesembert elfogtak és Bécsbe hurcoltak. »Er sagte, wenn S. M. diese 3 nicht bald vermög den Verlangen der ungarischen Nazion nach Pesth zurückschicken, so wird es die übelsten Folgen haben.« A vendéglős válaszára, hogy az elfogottakat csak kihallgatásra és szembesítés céljából vitték ki, de különben is mindegy, hogy ha bünösök. hol ítélik el őket, Berzeviczy megjegyezte: »das Land würde sie mit Gewalt zurückfordern«. De mi történik — folytatta Lebeda — ha a császár mégsem adja öket vissza. Berzeviczy erre tüzbejött és ezt felelte: »so bald der Kaiser dieses thut, so ist er nicht mehr unser König, da er das nicht haltet, was er uns geschworen hat, und wir sind ihm dann keinen Gehorsam mehr schuldig, sondern ganz frey von Haus Oesterreich, und alsdann wird die Welt sehen, was die ungarische Nazion vermag.« November 3.-án elmondta neki Berzeviczy, hogy biztos tudomása van róla, Zemplén megyében 3 személyt el akarnak fogatni. »Die Ungarn wüsten schon davon, und diese Arretirung würde dermal gewis nicht ohne Lärm ablaufen. Denn die ungarische Nazion würde dermal nicht gestatten, dass diese, so wie jene von Pesth, ausser Land geführet würden, es möge nun kosten, was es solle.« A beszélgetés további folyamán kijelentette: »wir können in Ungarn alle ersinnliche verbothene Bücher sowohl zu kaufen, als auch für Geld täglich zum Lesen bekommen, und zwar bey mir zu Kezsmark von dem Traiteur Spinner, und zu Pesth bey Waygant, welcher sie von der Leipziger Mess mitbringt. Dies ist mir, — végződik a jelentés — auch in betref Weygant, von anderen in Pesth wohnenden Personen bestättiget worden.« (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 224.sz.) — A följelentésben említett, eddig még nem szereplő személyek: Gr. Haller Józsefné Csáky Anna grófnő. (*Nagy Iván* egy helyen tévesen Klobusiczky Antalnénak

angeht alles fatirt, nur wider den Judicatum excipiret und um die Erlaubniss gebeten, eine Schrift aufzusetzen, die nur der Director, ich und der Kaiser sehen darf, und an der das Heil der Monarchie gelegen ist, welches ihm also gestattet worden.[1] Abafy habe auch gebeten dem Cardinal schreiben zu dürfen.[2]

Dient zur Wissenschaft und erwiedert worden, dem Abaffy sei sein Gesuch zu gestatten, jedoch vorher sein Schreiben mir zu unterlegen.

2. Graf Haller unter andern saget, dass man hier gefliessentlich ausstreue, dass Laczkovits den ganzen Tag singe »wenn die beiden Orczy,[3] Haller und Podmaniczky nicht gefangen werden, ist noch alles nichts.« Dieses nun sei sehr schimpflich für ihn, und er bitte, wenn solche Leute dieses sagten, ihnen den Resons [?] zu bezeigen. Dann erzählt er, dass zu Wien auf der Redoute die Masquen verbothen seyen, und erachtet, dass wo nicht in Pest doch hier[4] das nämliche geschehen könnte, da sich doch ein oder anderer Spitzbub einschleichen und Unheil stiften könne.

Erwiedert: man habe diese Sage nicht gehört, und glaube sie nicht. Selbe aber zu unterdrücken sei nicht wohl nüzlich. Was die masquirten Balle betrift, werden sie, wenn es wahr ist, zu Wien aus trüftigen Ursachen verbothen worden seyn. Hier, wenn kein Befehl kommt, werde ich sie nicht verbiethen, da es gut ist, wenn die Leute sich lustig machen können, und ich für meine Person mich blos in die Providenz verlasse, mithin, da ich meine Pflicht thüe, nichts befürchte, und sollte auch was geschehen, so sei mir es indifferent, da ich mir nichts vorzuwerfen habe.

3. Causarum Director überbringt den Brief des Abaffy an Kardinal, der nichts als die Reue wegen seinen Verbrechen gegen die Religion enthaltet, und wobei er das Pasquill Vox clamantis in Deserto. das er verfasst hat beilegt, und versichert bekehrt zu seyn.[5] Dann berichtet, er dass Szolartsyk examiniret worden sei. Wegen sich und Baranyai hat er fatirt, wegen Kopász und Illés aber negiret. Da man ihm die Aussage des Postschreibers von Raab vorwarf,[6] hat er selbe auch negirt. Deshalb habe man ihm gesagt, wenn er derlei Sachen negirt, die er schon gesagt, so werde als Verläumder doppelt gestraft werden, und habe ihn dann weggehen lassen, um sich zu recolligiren. In seinem Zimmer hat man

mondja: III. 88. l. és V. 36. l.) Öccse: Csáky Antal, a család trencséni ágának öse, aki azonban 1770 és 1811 közt a sárosmegyei nemesi összeírásokban is felbukkan (*Nagy Iván*, III. 88. l. és Tóth Sándor, *Sáros vm. monográfiája*. I. Bp. 1909. 280. l.) Lipót király két Kassán tartózkodó Csákyt a »megbizhatatlanok« közé sorolt, — lehet, hogy az egyik Antal volt. (*Sándor Lipót iratai*. 446. l.) A zemplénmegyei vizsgálatkor is több »gyanus« momentum merült fel ellenük. (*József nádor iratai*, I. 145. és 158. l.) — Hogy melyik Palocsay báróról van szó, nem tudtam kideríteni. De érdekes, hogy Nagy Iván szerint Haller József menye is Palocsay lány volt, — míg veje valamelyik gr. Szirmay (*Nagy Iván*, V. 29. l.) — Szirmay Tamás gr. különben közismert aulikus volt, aki már 1793-ban jelentette Ferenc királynak, hogy »a francia méreg« az északi megyék protestánsait megrontotta, és hogy Lőcsén és Késmárkon titkos jakobinus klubbok működnek. (*Sándor Lipót iratai*, 612. l.) A jelentés rávonatkozó része tehát nyilván téves. — A Lebedától említett Berzeviczy talán Zsigmond, féltestvére a közgazda Gergelynek. (*Nagy Iván*, II. 50. l.)

[1] Közölve II. k. *Iratok* 42. sz.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 226/3.

[3] Br. Orczy József zempléni főispán és testvére László, a M. Kamara alelnöke.

[4] T. i. Budán.

[5] Abaffy levele: O. L. Vertr. A. 46. fasc. Abaffy periratai 18. sz. mellékl. V. ö. II. k. 764. l.

[6] Ld. *Jegyzőkönyv*. N° 174.

einen Freiheitsbaum mit Versen gezeichnet gefunden.[1] Morgen werde Kopasz und Illés examinirt, und Szolartsyk mit ihnen konfrontirt werden. Martinovich habe auch verlangt, wegen etwas sehr wichtigen, vorgelassen zu werden, und hat dann nichts andres gesagt, als dass Bastasich der griechische verstorbene Bischof auch ein Democrat gewesen sei.[2]

Erwiedert: den Abaffyschen Brief soll er lesen, und mir ihn zurückbringen, da wenn kein Anstand wäre, man ihn durch den Krammerlauf dem Kardinal schicken könne. Das Übrige sei recht geschehen.

N⁰ 227. [Az uralkodó megküldi véleményezésre a kancellár előterjesztését az ujoncozásról.]

N⁰ 228. [Gömör megye megküldi megyegyűlésének jegyzőkönyvét.]

N⁰ 229. Baron Michel Saghy berichtet den Hergang und das traurige Ende seines Schwiegersohnes des Stadthalterei Sekretairs Fodor, empfiehlet sich die Wittwe und die Kinder der Barmherzigkeit und Gnade, und schildert seine betrübte Lage, da seine Tochter der Niederkunft nahe, in der äussersten Armuth mit vielen Passiv Schulden verbleibt, und ein Sohn der noch nicht 3 Jahr alt ist hinterlassen worden. Endlich meldet er, dass mehrere Meublen in der Wohnung des Verstorbenen vorhanden seyn, welche der unschuldigen Wittwe gehören, als Spiegel, Bette, wovon der Protokolls-Ofizier Sághy von der Kammer Wissenschaft haben wird, darum bittet er in Namen seiner Tochter diese Sachen zu retten. De dato 14, praesentirt 19. Xbris.[3]

Votum. Da Baron Saghy den Stadthalterei-Rathe Darvass ersuchet hat für diese Sachen zu sorgen, und dieser von hieraus zum Einverständnisse mit dem Causarum Director verwiesen worden, so wird nur dem lezteren anempfohlen werden, jenes was der Wittwe eigen gehört zu retten. Im übrigen ist das Schreiben den Akten beizulegen.

N⁰ 230. Der Assessor Zombory berichtet auf hiessortigen Auftrag de dato [15 Sept.] N⁰ [54],[a] dass die bekannte Ode von einem gewissen Juratn Szlavi nach Grosswardein gebracht, und ihm von dem Professor Zerdahelyi entdekt worden sei. Ob diese Ode aber weiter cirkulire, das wisse er nicht. [A továbbiakban tárgyunkra nem tartozó megyei ügyekkel foglalkozik.] De dato 15. 9bris.[4]

Votum. Was die Ode betrift, ist alle weitere Untersuchung unnöthig, weil der Juratus Szlavy eingefangen ist. Nun wird dem Causarum Director selbe eingehändiget werden, um ihn darüber näher zu vernehmen. [A továbbiakban a megyei ügyekkel foglalkozik.]

N⁰ 231. [Soro altábornagy átírata egyes katonai kiadások ügyében.]

a) A dátum és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Szolártsik vallomása és a szabadságfa ügyében fölvett jegyzőkönyv: II. k. *Iratok* 36. sz.

[2] Bastasich József kórösi gör. kel. püspök. Az itt említettekre ld. II. k. 157. l.

[3] Sághy levele: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 229. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 222; — Fodor József felesége Sághy Mária volt. — Sághy Antal, protokollista a M. Kamarán.

[4] Zombory bíró jelentése, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 8. fol. — Szerdahelyi Antal, a magyar jog tanára a nagyváradi akadémián.

N° 232. Graf Saurau überschicket einen ihm vom Professor Kreil geschriebenen Brief, woraus er schliesst, dass selber um ein und anderes wissen könne, und nur aus übelverstandenen Freundschaft gegen ein oder anderes verflochtenes Individuum zurückhalte, und bei welchem er auch seine gegebene Antwort beischliesst. Kreil zeiget in seinem Schreiben die Angst nächstens arretirt zu werden, und bittet nur schleunige Gerechtigkeit, damit er baldigst verhört und zu seiner Vertheidigung gelassen werde. Er zweifelt nicht, dass sich seine Unschuld in den ersten Verhören zeigen werde, darum wünschet er bald verhört zu werden, und bittet den Gr. Saurau um seine Verwendung, indem er das Ziel der Priester-Rache ist, obschon er den Clerus nie ausser durch seine Lehre beleidiget hat, die ihm aber vormahls Amtpflicht war.[1] Er bedarfe keinen Schutz als wider Ungerechtigkeit. Darum bittet er einem Mann denselben nicht zu versagen, der sich nie erlaubt hat weder seine Menschen noch Bürger-Pflicht zu verletzen. Gr. Saurau antwortet ihm, er habe nunmehro keinen Einfluss in die Angelegenheit in Hungarn, und darum könne er ihm weder sagen ob man ihn verhören werde, noch bewirken, dass es geschehe. Er habe so viel Hohachtung gegen die hungarischen Richter, dass er überzeugt sei, man werde niemand ein Unrecht, niemand mehr als er verdient widerfahren lassen. Darum rathet er ihm, wenn er von etwas Wissenschaft hat, was auf dem Kaiser und den Staat Bezug hat, so solle er zu Seiner Königl. Hoheit eilen und alles mit der Aufrichtigkeit, wozu ihn sein Gewissen und sein Amt verpflichtet, eröfnen. De dato 17, praesentirt 20. Xbris.[2]

Votum. Diese Akten sind indess zu hinterlegen.

N° 233. Den 19. Xber. 1. Der Causarum Director berichtet, dass Martinovich mit seiner Deduction bald fertig seyn wird,[3] und dass die Examina fortgehen, auch habe er bereits die gegen den Rudits gemachte Inquisitionen gelesen, die zu seinen Nachtheile ausfallen.[4] Endlich meldet er, dass Dellivuk stark gravieret wird, und ärgert sich über den Kanzler dass er diesen Sekretair durch den Kammerpresidenten habe darüber vernehmen lassen.[5]

Zur Wissenschaft.

[1] Kreil Antalt, a már akkor is ismert bajor illuminátust. II. József 1875-ben nevezte ki a pesti egyetem filozófiai tanszékére. Ő volt az első világi személy ezen a katedrán.

[2] Kreil levele, Saurau válaszának másolata, valamint Saurau átirata a nádorhoz: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 232. sz. — Kreil egyébként kérését, hogy ha elfogják, állítsák minél előbb bírái elé, a következő, a nádor által elhagyott érvekkel indokolta: »Die Härte, womit man die Gefangenen behandelt und die Langsamkeit, womit man in dieser Sache vorgeht, und wodurch das Gefängniss zu einer Strafe werden kann, die selbst die Schuld mancher in dieser Sache wirklich verwickelter weit überstieget, nöthigen mich dieser Bitte, ...«

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 226.

[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N° 243.

[5] Ld. *Jegyzőkönyv* N° 217/2. — A jogügyi igazgatót nemcsak az bosszantotta, hogy a Kancelláriá a Kamarát, s nem őt bízta meg Delivuk kihallgatásával, hanem az is, hogy a nádor nem járult hozzá a kamarai titkár elfogatásához (Ld.: *Jegyzőkönyv* N° 179/3) jóllehet nála sokkal kevésbbé kompromittáltakat is törvény elő állítottak. Bosszanthatta az is, hogy Delivuk a Kamara-elnök előtti ügyes védekezésével elkerülte, hogy ellene eljárást indítsanak. Alig halt meg azonban a nádor, 1795 aug. 27.-én Németh nagy beadványban tárta az urlakodó elé Delivuk »bűneit«. Elmondta, hogy bizalmas barátságban volt Hajnóczyval, Laczkovicscsal, sőt magával Martinovicscsal is. Ez utóbbi rá is vallott, mondván, hogy ő a szerzője a zágrábi szabadságfára kiakasztott horváth forradalmi költeménynek. (Ld. *Jegyzőkönyv* N° 217/3.) De még ha ez nem is

[*20. Dezember*]

Den 20. Xber. 1. Der Causarum Director berichtet, dass Szulyovszky, Tantsits und Kazinczy[1] glücklich angekommen sind, dass er aber noch nicht die Umstände ihrer Arretirung erfahren habe. Er habe gestern den Erdélyi und Hiergeist examinirt, welche alles gestanden haben und heute werde er den Szén vernehmen. Hernach fragt er sich wegen den Abaffy an, ob man ihm nicht alle Vochen einmahl seinen jüngsten Sohn zu sehen gestatten dürfte.

Erwiedert: diess könne wegen der Exemplification erst dazumahl geschehen, wenn er schon examinieret worden. Das übrige dient zur Nachricht.

2. Hauptmann Fekete berichtet, die Arrestanten[2] überbracht zu haben, und habe selbe auf ihren Gütern ohne den mindesten Lärm gefangen. Bringt auch das ihm nicht nothwendig gewesene Schreiben an Vice Gespann Fái zurück.

Erwiedert, er habe sich dabei sehr wohl benommen, und diess diene zur vergünstlichen Nachricht.

N⁰ 234. Ignatz Neumayer berichtet, den 16-ten dieses habe ihn das Unglück getrofen unter die Zahl der Staatsverbrecher in Verhaft genommen zu werden. Wie sehr diese unverdiente Schmach [ihn] betrofen, kann man leicht, da er sich immer sehr gut betragen habe, und ihm eben seine unerschütterliche Anhänglichkeit an den Landesfürsten verschiedene Verdriesslichkeiten zugezogen hat, könne leicht eingesehen werden, da man ihn durch seine Befreiung zwar die schuldige Gerechtigkeit widerfahren liess, er aber dadurch sich vor den Augen

bizonyulna igaznak, tény az, hogy a költeményt terjesztette, így átadta Laczkovicsnak és Hajnóczynak. Azonkívül Landerer nyomdász a bíróság előtt azt vallotta, hogy az 1792-ben megjelent, élesen egyház és uralkodóellenes röpiratot, a *Status Regni Hungariae*-t Laczkovics és Delivuk nyomatták nála, de a számlát Delivuk fizette, amiből valószínű, hogy ő a szerzője. Laczkovics is úgy nyilatkozott, hogy Delivuktól kapta meg a röpirat kéziratát. Egyébként ő, Németh, már a felségsértési per folyamán javasolta Delivuk törvény elé állítását, de az elhunyt nádor kívánságára ettől el kellett állnia. — A Kancellária maga is úgy vélte, vizsgálatot kell indítani Delivuk ellen. Mert igaz, hogy a horvát költemény szerzőségének ügyében tisztázta már magát, de a *Status Regni Hungariae* ügye, ha igaz, súlyosan esik a latba. — Az uralkodó utasítására Széchen kamaraelnök által 1795 novemberében kihallgatott Delivuk azonban tagadott. A röpiratnak hírét sem hallotta — mondotta. Landerernél mindössze kétszer járt, mindkét esetben a bácsi csatornával (Ferenc csatorna) kapcsolatos hivatalos nyomtatványok elkészítésének ügyében. Ami Laczkovics vallomását illeti, valóban emlékszik rá, hogy 1792-ben Bécsből lejövet Martinovics megkérte öt, kézbesítsen neki egy kéziratot zárt csomagban. — lehet, hogy ez a röpirat volt. (Ma már tudjuk, hogy a röpirat szerzője valóban Martinovics volt.) Azt, hogy Hajnóczyval, Laczkoviccsal és Martinoviccsal jóviszonyban volt, nem tagadja, de azok soha nem mondtak előtte olyat, amiből azt következtethette volna, hogy összeesküvést szőnek, s forradalomra készülnek. — Delivuk vallomása, bár meg nem erősítette, el sem oszlatta a kételyeket, ezért a Kancellária javasolta, hallgassák ki újra a Kufsteinban elzárt Landerert. — Landerer lényegében a már korábban mondottakat ismételte meg. Kihallgatták Landerer segédjét, majd Delivuk inasát is, anélkül, hogy új bizonyítékok kerültek volna elő, vagy Delivuk kétségtelenül tisztázta volna magát. Közben a vizsgálat lefolytatását a jogügyi igazgatóra bízták. — de ennek eredményét már nem ismerjük. A jogügyi igazgató már 1795 végén azt javasolta, hogy mivel Delivukra rábizonyítani semmit sem lehet, viszont az is nyilvánvaló, hogy nem ártatlan, veszítse állását, úgy mint Szecsanacz. Lehetséges, sőt valószínű, hogy a végső döntés is ez volt. Valószínűsíti ezt, hogy a sematizmusokban ettől kezdve nem találjuk Delivuk nevét. (O. L. M. Kanc. eln. 78/1795 ; O. L. M. Kamara eln. 108/1795 ; O. L. Vertr. A. 56. fasc. 100. ad B köteg ; v. ö. még *József nádor iratai*, I. 33. l.)

[1] Kazinczy Ferenc.

[2] T. i. Kazinczyt Szulyovszkyt és Tántsitsot.

der Welt nicht vollkommen gerechtvertiget siehet, und die Spuren des Verdachtes, die er in den Augen mancher seiner Mitbürger leset, noch lange an seinen Herzen nagen würde, so könne ihn blos die angebohrene Milde und Herzensgüte, den er sich in Unterthänigkeit anempfehlet, diese unverschuldet erlittene Kränkung wiederum vergessen machen. *Praesentirt* 21. Xbris.[1]

Votum. Ist dem Bittsteller durch den Hofrath Borros, da man mit selbem schon mündlich gesprochen hat, bedeuten und derselbe ersuchen zu lassen, er möchte sich deutlicher ausdrücken, was er eigentlich wünsche, da man ein selbes aus gegenwärtige Bittschrift nicht wohl ersehen könne. [Majd az egészet áthúzva :] Da sich Bittsteller nicht mehr gemeldet, so ist die Bittschrift ad Acta zu nehmen, und zwar um so mehr, als der ihm geschehene Zufall vom jener Art ist, dass das Bewusstsein und die Bekantmachung seiner Unschuld genugsame Genugthuung ist, und diess bloss einen Ohngefähr zuzuschreiben kommet[!].

N⁰ 235. Der Kardinal-Primas überbringt die gegen den Peter Szegedinecz und anderen Rebellen anno 1735 gefällte Sentenz und Relation über ihre Execution, und schenket dieselbe her.[2] De dato 21. Xbris.

Ist danknehmigst angenommen worden und den Akten beizulegen.

N⁰ 236. Den 21. Xber. 1. Der Raitofizier Neumayer bringt eine Instanz, und meldet, er sei jener welcher eingespeert war und dessen Unschuld erkannt worden, er sei mit der ihm geleisteten Genugthuung zufrieden, nur bittet er ihm seine Bitte zu gewähren.

Erwiedert: es sei mir herzlich leid gewesen, dass dieses geschehen, man habe auch sobald als möglich ihn zu erlösen gesucht, welches auch baldigst bewerkstelliget worden, und man werde gern für ihn alles mögliche thun, um das obschon aus ungefehr ihm zugeschehene Unrecht besstmöglichst zu repariren ; über die Bittschrift ist ein Exhibitum.[3]

2. Der Kardinal Primas überbringt die über einen gewissen Szegedinecz gefällte Sentenz, und schenkt sie anhero ; berichtet zugleich mehrere Umstände über die Arretirten Geistlichen.

Zur Nachricht ; über die Sentenz ist ein Exhibitum.[4]

3. Graf Haller unter andren sagt, dass die Arretirung des Kazinczy und Szulyovszky grosse Sensation erregen werde, er wünsche nur, dass alles ruhig ablaufe. Mit Tantsits hat er diesen Sommer geessen [!][a] und selber sei über die Arretirung der drei ersten Staatsgefangenen schon sehr betrofen gewesen.

Über diesen Punkt ist gar keine Antwort gegeben worden.

a) Elírás talán ehelyett : geredet.

[1] Neumayer beadványa : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 234. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 236/1.

[2] 1735-ben a Maros—Tisza közének parasztsága fegyveres fölkeléssel próbált könnyíteni elsősorban az állami terhek miatt elviselhetetlen sorsán (békésszentandrási fölkelés). A szervezkedés éppen az állami terhek túlnyomó súlya miatt németellenes jelszavakkal indult. Ez lehetővé tette, hogy kapcsolatba lépjen Szegedinácz Péter (Péró) pécskai szerb határőrkapitánnyal és rajta keresztül az igen terhes katonai szolgálat miatt forrongó rác határőrökkel. A mozgalmat alig néhány hét alatt, még csirájában leverték. Pérót a mozgalom több vezetőjével együtt felségsértésért és hazaárulásért halálra ítélték és kivégezték. Az ítélet és indokolása nyomtatásban is megjelent. Batthyány József prímás ezt adta át a nádornak, nyilván azzal a gondolattal, hogy az 1735-ben fölkelt parasztok elleni eljárás és ítélet szigora például szolgáljon. Az ítélet másolata : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 235. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 236/2.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 234.

[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 235.

[*22. Dezember*]

N⁰ 237. Der Causarum Director übergiebt sein Gutachten über die ihm mitgetheilten, den Prefekten Király betreffenden Akten. De dato 20, praesentirt 22. Xbris.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[1]

N⁰ 238. Der Causarum Director überbringt einen an den Caschauer Stadt-Richter zu erlassenden Befehl in betref der bei dem Doctor Veczay zu untersuchenden Schriften. De dato 22. Xbris.[2]

Votum. Selber wird in Gemässheit des Antrages zu erlassen seyn.

N⁰ 239. Paul Hendrey Juratus berichtet, dass da die Action des königl. Fiscus publiziret worden, es ihm eingefallen sei, dass Alexander Szolartsik in die Juraterie gekommen, und daselbst von den französischen Sachen freyer Geredet habe, endlich gegen Ende July d. J. habe er und Michael Baranyai ihm gewisse Schriften angetragen und in ihn gedrungen dieselben abzuschreiben; da die Schriften von den die Aktion meldet gefährlich seyn müssten, so habe er diesen Umstand dem königl. Fiscus eröfnet; da er aber damahls unterlassen hatte die Sache so zu eröfnen, wie sie vorgefallen ist, so bittet er um Gnade, und meldet, dass obbesagte Jünglinge ihn aus Curiosität, da er auf nichts böses dachte, verleitet haben, von dieser Schrift einen halben Bogen abzuschreiben. Obschon er nicht mehr abgeschrieben, so erklärte er ihnen doch es ganz abgeschrieben zu haben, um diese Schrift öfters von ihnen bekommen zu können, wornach er dieselbe gelesen, und ohne sie abgeschrieben zu haben dem Baranyai zurück gegeben hat, wornach da er mit dem Land-Richter Atzél abgegangen,

[1] A jogügyi igazgató véleménye szerint a Király elleni vallomásokban foglaltak kimerítik a felségsértés bűnét. Általános, elvi síkon mozgó fölterjesztéséből idézem a jellemzőbb részeket: »Ea jam vivimus tempora, ut morum corruptela quasi universaliter invalescente, quisque fere in capite suo novam regiminis formam cudat ac sub pallio libertatis quidvis noxium impune loquendi et agendi integrum sibi esse reputet. Olim, dum populus arctioribus tam religionis, quam legum civilium vinculis constrictus in simplici et innocuo naturae statu vivebat, capita revolutionum erant magni et potentes, qui aut exemplo, aut praedominio suo minores ad partes suas pertraxerunt, ac ita motus internos excitabant; his tamen vis et manus publica imponere poterat et ideo rebellibus devastatis et dispulsis, revolutio finem accepit, restitutaque fuit pax publica et tranquillitas, neque aliud, quam quae omni revolutioni propria est, sola regnorum in majori, aut minori parte depopulatio et tristis facies remansit. Nunc alia prorsus est cogitandi et agendi ratio; quippe principio aequalitatis inter illuminatiores, nescio per quas societatum et confraternitatum ligas canonisato, autoritateque superiorum evilescente suprema lex est humanitas ac quae huic juncta est, imaginaria libertas et aequalitas, quae quot habet propugnatores et defensores, tot sensim generat revolutionis propagatores et plebis seductores ac concitatores. Et hanc reformationis ac revolutionis idaeam verteri, quae solis armis gerebatur, longe periculoriorem esse, quisque videt.« — Az »összesküvők és lázítók« eme osztályához tartozik — Németh véleménye szerint — Király is. Sőt lehetséges — írta — hogy a most leleplezett forradalmi társasággal is összeköttetésben áll. Az alispán jelentésében foglaltak kimerítik a felségsértés bűnét és olyan súlyosak, hogy egy percig sem szabad Királyt szabadon hagyni, nehogy »perverz eszméivel« továbbra is megfertőzze környezetét. A bíróságnak azután különösen a nép lázításában kifejtett tevékenységét illetően az eddigi nyomozást ki kell szélesítenie. (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 237. sz.) — A nádor dec. 23.-án az uralkodóhoz intézett fölterjesztésében teljesen magáévá tette a jogügyi igazgató álláspontját. Javasolta Király Budára rendelését, a vizsgálatnak Németh kezébe való letevését, és ha szükséges, Király ellen a törvényes eljárás megindítását. (O. L. Privatbibl. 35. fasc. 274—277. fol.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 267.

[2] A leirat további nyomozásra utasítja a főbírót: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 238. sz.; a jogügyi igazgató fogalmazványa: O. L. Vetr. A. 55. fasc. ad B 94 köteg.

nicht mehr weis, was diese Jünglinge, die seine Mitschüler waren, weiter gethan haben. Er bittet nun diese That nur der Curiosität zuzuschreiben und seinen Ruf[a] und ihm Gnade zu ertheilen. De *dato* 22. Xbris.[1]

Votum. Diese Schrift ist dem Causarum Director einzuhändigen.

N° 240. [Széchen kamaraelnök följegyzése kamarai ügyekben.]

N° 241. Der Causarum Director übergiebt die geschriebene Aussage des Martinovics über die ihm in betref des Bischofs Verhovacz und des Hofrath Pasthory gestellte Fragpunkten. [A nádor részletesen följegyzi a vallomás tartalmát.] Elicitum 17 et 18. Xbris, acceptirt 22. Xbris.[2]

Votum. Da diese Aussage bereits Sr. M. nach der von dem Causarum Director eingehohlten Auskunft mit den wöchentlichen Berichten unterleget worden, ist selbe den hiessortiegen Akten beizulegen.

N° 242. Graf Saurau berichtet, dass dem nämlichen Tag wo Martinovich in Wien bekannte, der Grf. Coloredo[3] ein anonymes beigeschlossenes Schreiben erhielt, welches die Wesenheit des ganzen Plans ertheilt. Nun habe sich dieser Mensch aus gerechter Besorgnis, dass er als Mitverschworne angesehen werde, erklärt, dass er Zeidler heisse, welches aus den beigeschlossenen Schreiben an Gr. Coloredo erhelle : darüber beredet Gr. Saurau, derselbe scheine Schonung und Gnade zu verdienen. Dann berichtet er, dass ein gewisser Baron Gaisberg pansionirter Major[4] an ihm sich gewendet und seine bange Besorgniss, dass er in Verdacht einer Mitschuldigen kommen könnte, weil ihm Rosty[5] in Günz mit einer gewissen geheimen Gesellschaft bekannt gemacht hat, und habe um Rath gebethen, worauf ihm erwiedert worden, alles was ihm bekannt sei niederzuschreiben, und sich sodann der Gnade Sr. M. zu überlassen. Dieser habe ihm die beigeschlossene speciem facti überreichet. Ob nun gleich daraus ganz deutlich zu entnehmen sei, dass Gaisberg in die Gesellschaft der Reformirten wirklich aufgenommen worden sei, so habe er doch ihn nicht anhalten wollen sondern überschickt dessen Aeusserung. De *dato* [18], *praesentirt* [22][b] Xbris.[6]

a) Kimaradt, valószínűleg : zu schonen.
b) A két dátum helye a nádori kéziratában üresen maradt.

[1] Hendrey Pál, Aczél István jurátusa személyére és följegyzésére ld. II. k. 699. l. — V. ö. *Jegyzőkönyv* 244/1.

[2] Ld. II. k. *Iratok* 36/b. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 244/2.

[3] Colloredo-Wallsee Ferenc gr. kabinetminiszter.

[4] Br. Gaissberg Fülöp, Kőszegen élő ny. őrnagy, würtembergi születésű volt. A Kinsky lovasezredben volt százados, majd 1791-ben egészségi okokból quietált, s ekkor léptették elő, ad honores, őrnaggyá. 1792-ben került Kőszegre. Miután egészsége helyreállt, 1793-ban elhatározta, hogy újra jelentkezik tényleges szolgálatra. Mindenét pénzzé tette, 9 lovat vett rajta, de a Haditanács nem javasolta visszavételét. Lovait csak nagy veszteséggel tudta eladni, teljes anyagi romlásba került. Ekkor lépett közelebbi kapcsolatba Sigrayval és más szabadkőműves egyénekkel. (Mindezt ő maga mondja el fenti beadványában : másolata, O. L. Vertr. A. 52. fasc. ad A 31. köteg, 150—165 fol.)

[5] Rosty János.

[6] Zeidler tényvázlata a titkos társaságok felvételi szabályainak és esküjének latin kivonatát tartalmazza. Ez, valamint Saurau átirata : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 242. sz. Fölterjesztésében különben Zeidler a következő, a mozgalom megítélése szempontjából nem érdektelen, dolgokat mondja : »Principia Gallicana tot in Hungaria nacta sunt fautores, ut nisi serpenti huic malo de tempore solidi ponantur obices, periculum sit certissimum, ne beata alias Pannoniae terra, non obstante felici illa diversarum na-

Votum. Die zwei Schreiben des Zeidler sind zu seiner Rechtfertigung aufzubewahren, die verdrehte und sehr lange Aeusserung des Gaissberg ist dem Causarum Director zur Wohlmeinung und zum gehörigen Gebrauch zu übergeben.[1]

N⁰ 243. Der Causarum Director unterlegt alle den Matthaeus Rudits betrefende ihm mitgetheilte Acten. De dato 22. Xbris.

Votum. Hierüber wird Sr. M. ein vollständiger Vortrag erstattet werden.[2]

N⁰ 244. Den 22. Xber. 1. Paul Hendrey, Juratus beim Land-Richter Atzél, überbringt seine schriftliche Erklärung über seine Bekanntschaft mit dem Szolartsik und Baranyai, und bittet um Gnade.

Erwiedert: er habe gut gethan es zu eröfnen. Ueber die Schrift ist ein Exhibitum.[3]

2. Der Causarum Director nebst Ueberbringung seiner Bearbeitungen in betref des Kraly und Rudits, dann der Aussage des Martinovits,[4] berichtet,

tionum, linguarum et religionum commixtione in tristissimum anarchiae statum praecipitetur. Ad fidem huic meo asserto conciliandam Exc. V^ae humillime notifico, res in Hungaria eo devenisse, ut actu numerosa conjuratorum societas hic existat, quae inter sua membra cives, officiales tam politicos quam militares, sacerdotes, nobiles etc numerat, quaeque a superioritate ita dicta ignota dirigitur.« — Gaissberg beadványának másolata: ld. 134. l. 4. jegyz. — Benne elmondja, hogy Sigrayval Kőszegen ismerkedett meg, s elég gyakran fordult meg házában. Legtöbbször szabadkőműves ügyekről beszélgettek. Egy alkalommal fölkereste őt Sigray barátja, Rosty János. Elmondta, hogy nemrégiben a szabadkőművességnek egy javított formájával ismerkedett meg. Ajánlotta, lépjen be ő is a társaságba. Azt hitte — írja Gaissberg, — hogy Sigray alapított valamilyen új páholyt, mert mindig ez volt a vágya; ezért megkérdezte Rostyt, tud-e erről Sigray. Rosty igennel válaszolt. Erre párnapi gondolkodási időt kért, de azért megkérdezte, esküt kell-e tennie. Nem, — felelte Rosty, csak hallgatási fogadalmat. Pár nap mulva Rosty közölte vele, hogy a páholy neve: Reformátorok. Ugyanakkor lediktálta neki a felvételi szabályokat. Kátét azonban nem adott neki, mert ahogy mondotta, abból csak Sigraynak van példánya, ő meg éppen nem volt Kőszegen. Amikor Martinovics elfogatásáról hallott, gyanút fogott. Sigray ugyanis többször dicsérte előtte az apátot. Most tehát újra megkérdezte tőle, mi a véleménye Martinovicsról, mire Sigray ismét dicsérte őt. Ugyanekkor azonban azt is kijelentette, hogy a kettejük közti kapcsolat nem volt politikai természetű, hogy köztük semmi olyan nem történt, amiért oka volna félni. Mivel Sigrayt félénk embernek ismerte, ezt a kijelentését pedig látszólag teljes nyugalommal mondotta, el is hitte neki. Amikor Sigrayt elfogták, a két Rosty nagyon nyugtalannak látszott. Őt azonban megnyugtatták, hogy tudtukkal Sigray semilyen kapcsolatban nem volt Martinovicsesal. A Rostyak letartóztatása azután megvilágosította előtte, mibe akarták őt belevonni, ezért Bécsbe sietett, hogy jelentést tegyen az ügyről.

[1] A Gaissberg-ügy további részleteire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 341, 347, 368, 377, 388 és 440.

[2] A jogügyi igazgató beadványában azt a véleményét fejezte ki, hogy a Rudics elleni tanúk által előadottak (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 203.) kimeritik a felségsértés és hazaárulás bűnét. Tekintve azonban, hogy Rudics kifogásokat emelt a tanúk ellen és tagadja az általuk mondottakat, továbbá, mivel — ahogy védekezéséből látszik (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 214.) — hivatalos működésében elvitathatatlanul jó szolgálatot tett az uralkodónak és az országnak, az ügyben nehéz volna most véglegesen állást foglalni. Ezért a Rudics elleni vizsgálat kiszélesítését javasolta. (Sk. aláírású eredeti: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 243. sz.; sk. fogalmazványa: *U. o.* 54. fasc. ad B 85. köteg.) — A nádor teljesen azonosította magát a jogügyi igazgató felfogásával, s az uralkodóhoz írt fölterjesztésében szóról-szóra átvette Németh érvelését. (Sk. aláírású eredeti: O. L. M. Kanc. 1794/14.211. sz.; fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 243. sz.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 335.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 239.

[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 237, 243 és 241.

dass die Examina weiters gehen und bereits Szén verhört worden, der zwar zum Theil gestehet aber noch nicht recht mit der Sprache heraus will. Er bekomme auch immer neue Data gegen die verhafteten. Auch bringt er einen an den Caschauer Stadt-Richter zu erlassenden Befehl die beim Doctor Veczay befindlichen Schriften betreffend.[1]

Erwiedert: man danke ihm für seine Mühe ; über diese Acten sind besondere Exhibita.

[*23. Dezember*]

N⁰ 245. Der Poseganer Komitat berichtet, dass ein gewisser Joseph Villovics, Einwohner des Ortes Tulnik, seinen Pfarer befragt habe, wie sich die Franzosen aufführen, ob sie bald her kommen und die Freiheit hier eingeführet werden wird. Diese Fragen hätten Aufmerksamkeit erreget, weswegen er darüber vor Gericht untersucht und auch mit den gegen ihn aussagenden Zeugen konfrontirt worden, er sei aber darauf beharret, dass er sich nicht daran erinnert, und wenn es geschehen, so habe ihm dieses ein böser Geist einflössen müssen. Da nun so wohl der Zeuge auf seiner Aussage baharret, welche der Pfarrer bekräftiget, der Geklagte aber weder von diesen Fragen, noch von den Urhebern derlei Propositionen etwas zu wissen betheuerte, so fragt sich der Komitat um weitere Weisung an, indem doch etwa seine Losslassung gefährlich seyn könnte. De dato [26][a] 9bris, expedirt 23. Xbris.[2]

Votum. Dem Grafen Kanzler ist diese Vorstellung mit der Meinung zu überschicken, dass dem Komitate aufzutragen wäre, die Umstände dieser Sache und den Ursprung derselben mit Wachsamkeit, ohne jedoch Lärm zu erregen, zu untersuchen, und wenn nichts mehreres gegen den Villovics herauskäme, so wäre ihm die Arrest-Zeit als Strafe anzurachnen, und er mit der eingreifenden Ermahnung, dass er sich ja mit derlei Dingen nicht befangen solle, frei zu lassen.[3]

N⁰ 246. Hauptmann Fekete bringt den an den Abaujvarer Vicegespann wegen der Arretirung des Tantsits geschriebenen ihm mitgegebenen Befehl mit der Erklärung zurück, dass selber nicht notwendig gewesen sei.[4]

Ist den Akten beizulegen.

a) A dátum helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 238.

[2] Villovics József (kihallgatásakor felvett adatai szerint : nem nemes, katolikus, nős, 50 éves, lakik a pleterniczi uradalomhoz tartozó Tulnikon. Pozsega megyében) 1794 aug. 28.-án a templomból kijövet megkérdezte a papot. Tomassich Józsefet, mikor jönnek már a franciák, hogy az egyenlőséget itt is bevezessék. A megye, tudomására jutván a dolog, elfogatta Villovicsot és vizsgálatot rendelt el ellene. A tanúk vallomásából kiderült, hogy Villovics máskor is tett franciabarát kijelentéseket és hogy szidta, főleg a földesurakat. Vuka sinovics Ferenc előtt egyszer kifejtette : »tunc nobis bene esset, si omnes domini terrestres mactarentur.« Máskor azt kérdezte tőle : »Mikor jönnek már a franciák?« Amikor pedig az visszakérdezte, hogy miért várja őket, — így felelt : »Azért, hogy mindnyájan egyenlőkké legyünk.« Villovics azonban mindvégig tagadott. (A megye jelentése és a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 340. sz.) — Az ügy fejleményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 340. 423 és 505.

[3] A főlterjesztés fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 245. sz.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 179/3 és 182/2.

N⁰ 247. Der Judex Curiae schicket einen zu Pest gefundenen verdächtigen Zeddl mit der Aeusserung des Stadt-Richters, dass selber zu Ofen ausgestreuet worden seyen. Er überschicke dieses darum, damit man bei dem Magistrat in Ofen wegen der gehörigen Wachsamkeit das nöthige anbefohlen könne, und äussert sich, wenn er von einer ähnlichen Aeusserung in Pest Spuren finden sollte, werde er das erfoderliche um den Thäter habhaft zu werden veranstalten. De dato 23. Xbris.

Votum. Da der ganze Zeddl, der in mehreren Exemplaren hier gefunden, nichts enthaltet als die Worte : »Menschenfreunde rüstet euch,« so ist diese Anzeige zu hinterlegen.[1]

N⁰ 248. Hofdekret mittels welchen der Stadthalterei aufgetragen wird, dass da berichtet worden, dass 3 Briefe, worunter 2 die französische Gefangenen betrefen, unter den Titel Jean Debarry et Bischof Negociant à Basel en Suisse, in die Erblande gekommen sind, und die französischen Gefangenen bei dieser Gelegenheit die Weisung erhalten haben, dass selbe ihre zu erlassende Briefe unter den nämlichen Aufschrift in die Schweitz schicken sollen, so seyen die betrefenden Absatz-Stationen im Geheim anzuweisen, dass selbe auf die Korrespondenzen des obgesagten Handelhauses wachen, und wenn solche Briefe, die entweder französische Offiziers betrefen oder sonst verdächtig sind, ihnen übergeben werden, selbe ohne Verzug den betrefenden General Comando übergeben sollen. De dato 9., praesentirt 21. Xbris.

Votum. In Gemässheit dieses Befehls ist dem Ofner, Pressburger, Kaschauer, Temesvarer, Zemliner, Eszeker und Varasdiner Oberpostverwalter die Weisung zu ertheilen.[2]

N⁰ 249. [Uralkodói határozat egyes katonai kiadások ügyében.]

N⁰ 250. Den 23. Dez. 1. Der Causarum Director berichtet, dass er schon die meissten verhört habe und nur 13 noch bleiben, die bis künftigen Mittwoch als den 31-ten werden vollendet werden. Dann habe er die Konfrontationen und die Allegationen so, dass er hofet bis Ostern den Prozess bei der K. Tafel vollendet zu sehen. Der Körmender Pfarrer[3] habe alles verneinet, und wegen seiner Unschuld sich geschworen, indess werde er mit dem auf ihm aussagenden Gr. Sigray Morgen konfrontirt und dann das weitere gesehen werden.

Zur Nachricht.

Den. 24. Dez. Ist gar nichts besonders vorgefallen.

[1] A cédula. Zichy országbiró és Boráros városbiró följegyzése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 247. sz.

[2] A kancelláriai leirat és a nádor utasításának fogalmazványa : *u. o.* 248. sz. — A kancelláriai leirathoz csatolt kimutatás szerint 21 francia hadifogoly-tábor volt Magyarországon (a Határőrvidéket és Erdélyt is ideszámítva). Ezek: Pozsonyban (tisztek és legénység) ; Óbuda—Mária Cellben (tisztek); Pesten, az Újépületben (tisztek) és mezei táborban (legénység) ; Kassán (tisztek és legénység) ; Győrben (legénység) ; Temesvárott (tisztek magánházaknál. legénység a várban) : Csákóváron. Temes megyében (tisztek) ; Péterváradon (legénység) : Eszéken (legénység a várban) ; Szegeden (legénység) : Aradon (tisztek és legénység) ; Munkácson (tisztek és kevés legénység) ; Nagyváradon (legénység) ; a Határőrvidéken : Ratschén (legénység); Bródon (legénység) ; Gradiscén (legénység) ; Erdélyben : Fogarason (legénység) : Gyulafehérvárt (legénység) ; Brassóban (tisztek) és Kolozsvárt (tisztek és legénység).

[3] Szabó Imre.

[*25. Dezember*]

N⁰ 251. Der Vice Gespann des Hevesser Komitats berichtet in betref der ihm untern 3. 9ber N⁰ [123][a] zugeschickten aufrührerischen Verse, dass er weder ihren Urheber noch dieselben ausfindig habe machen können. Indess werde er vermöge der Treue, welcher er gegen S. M. durch die Natur selbst verpflichtet ist, und für deren a. h. Wohl und königl. Würde er seyn Blut zu vergiessen immer bereit ist, werde er auf alle Art suchen das weitere ausfindig zu machen. De dato 15., praesentirt 25. Xbris.[1]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

N⁰ 252. Der Oberpostverwalter in Semlin berichtet, dass er dem Obristen und Kommandanten v. Liederscron abermahl ein von Salonik zur Aufgabe gebrachtes Schreiben des Lavison[b] an Delon et Comp. nach Triest, zur Einbeförderung an der Komandierenden General nach Peterwardein übergeben habe. De dato 16., praesentirt 25. Xbris.[2]

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 253. [Az uralkodó jóváhagyólag visszaküldi a nádor kamarai ügyekben íródott N⁰ 240 alatti fölterjesztését.]

[*26. Dezember*]

N⁰ 254. Der General der Cavallerie Barco bedeutet, dass so stürmisches Ansehen der Landtag Anfangs hatte, er doch still und ruhig fliesset.[3] Die unerwartet schnelle Wendung der polnischen Angelegenheiten[4] habe einen grossen Eindruck gemacht. Die Candidirung zu denen vacanten Landstellen sei vorbei. Nun sei der Prozess gegen einen gewissen Edelmann Csoka zu führen,[5] dann die Gegenstände der verschiedenen Deputations-Arbeiten vorgenommen werden, welche schon dem Druke gegeben worden. Uebrigens sei das Land überhaupt sehr arm und ohne Industrie, habe auch keinen Absatz. Eben vernehme er, dass es unter einigen Komitats-Deputirten noch spucket und dass solches mit etlichen Comitaten aus Hungarn in Liaison stehen. Zugleich erstattet er seine Glückwünsche zum neuen Jahr. De dato 15., praesentirt 26. Xbris.[6]

Votum. Ad acta.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
b) A postamester jelentésében: ...Schreiben des dortigen fränkischen Freiheits-Mannes Lavison ...

[1] Fáy Bertalan alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 251. sz.

[2] Vojtsek Antal zimonyi főpostamester jelentése: *u. o.* 252. sz. — A Helytartótanács még június 6.-án szigorú rendeletet bocsátott ki a magyarországi összes postaprefektusokhoz, hogy »a közbiztonság érdekében« fokozottan ügyeljenek a gyanús elemekre. Minden idegen, ismeretlen embertől kérjék az útlevelet, aki pedig ezt nem tudja előmutatni, további igazolásra kísérjék a bíróhoz, vagy ha van, a helybeli katonai parancsnokságra. (Így fogták el Sigrayt. Ld. II. k. 124. l.) Úgyszintén jelentsék, ha gyanús levél kerül a kezükbe. (A Helytartótanács 12965/1794. sz. rendelete: Ld. O. L. M. Kanc. eln. 31/1794. sz.)

[3] Az erdélyi országgyűlést érti, amelyen Barco tábornok a királyt képviselte.

[4] Kosciuszko 1794 okt. 10.-én Maciejowicénél csatát vesztett Szuvorov orosz tábornok seregével szemben, s maga is fogságba került. Nov. 8.-án Varsó is kapitulált, s ezzel a lengyel szabadságharc elbukott. Kezdetét vette az orosz és porosz hadak által foganatosított megtorlás, melynek során ezerszámra végezték ki a lengyel hazafiakat.

[5] Csóka, temesmegyei nemes, megölte mostohaanyját, amikor pedig a megye el akarta fogatni, fölfegyverzett szolgáival ellenállt.

[6] Barco jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 254. sz.

N⁰ 255. Graf Pergen überschickt die Ausweise über die Kösten der anher geschickten Eisengeräthschaften, welche sich in allem, mit dem Transport auf 714. Fl. 1. Xr belaufen. De dato 22., praesentirt 26. Xbris.[1]

Votum. Der hungarische Hofkammerpraesident ist zu ersuchen, diesen Betrag bei dem hiesigen Zahlamte anweisen zu lassen, und das Geld nach Wien zu übermachen.

N⁰ 256. Der Vice-Gespann Szily berichtet, dass ihm Graf Styrum[2] den 16-ten dieses ersucht habe, einen Stuhl-Richter sogleich zu schicken, um ihm in einem dringenden Geschäfte eine Weisung zu geben. Da dieses geschehen, entdeckte Graf Styrum, dass der Budakeszer Jäger seinem Jäger erzählt habe, dass ein Budakeszer ihm von Namen unbekannten Einwohner gesagt, dass die französische Freiheit besser sei, und nur zu wünschen wäre, dass selbe auch hier Platz greife, da man weder dem Grundherrn noch dem Landesfürsten etwas zu zahlen nothwendig hätte. Worauf der Berichtleger gleich den betrefenden Stuhl-Richter ausgeschicket hatte, der die Sache untersuchet und ganz unstatthaft befunden.[3] Dann berichtet er, dass der Magistrat von Nagy Körös ihm berichtet habe, dass er den dortigen Studenten, der mit sehr schlechten Grundsätzen behaftet sei, Namens Johann Visnyi, wegen ausgestossenen skandalosen Reden in Gegenwart mehrerer Personen in Verhaft genommen habe, und sich die weitere Weisung erbitte, ob er der Sedria zu überschicken oder was mit ihm zu thun sei; Berichtleger bemerket, dass der Nexus der zwischen diesen Verbrecher un den Köröser Professor Fodor obgewaltet hat, nur von dem königl. Fiscus beurtheilet werden könne, darum habe er dem Magistrate zurückgeschrieben, seine Wachsamkeit und That belobt, und ihm die Weisung gegeben, den Arrestanten in sicherer Verwahrung zu behalten. Darum unterlegt er das Schreiben des obgedachten Magistrats hier in Urschrift, nebst der Aussagen der Zeugen zur weiteren Verfügung, und erbittet sich die Weisung, was mit diesem Verbrecher zu geschehen habe. De dato 25., praesentirt 26. Xbris.[4]

[1] Pergen átirata: *u. o.* 255. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 155 és 263.

[2] Gr. Lymburg-Styrum Károly (1720—1798) szeptemvir, Simontornya (Tolna m.) földesura, a XVIII. század legelején indigenátust szerzett holland család sarja; aulikus. (Részletes jellemzése és életrajza: Kiss István, *Simontornya története*. Simontornya, 1938. 131 s köv. l.)

[3] Szily alispán és Bicskey Sándor főszolgabíró jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 256. sz. — A jelentés szerint a budakeszi uraság jágerja beszélte Styrum jágerjének, hogy mult vasárnap Budakeszin a kocsmában a parasztok »az borozás közben az szabadságról beszélgettek; többi között pedig egyik . . . így szólt: Tsak jobb a franczia szabadság. Bár — úgymond — itt is úgy volna, nem kellene sem földesúrnak, sem pedig a fölségnek fizetni.« Bicskey kihallgatta a budakeszi jágert, ez azonban mindent tagadott. »Hanem amidőn mult szombaton gr. Styrum jágerjével Pesten öszve találkozott volna, a gr. jágerjének a felesége több beszédek közt azt kérdezte a tanutól: Budakeszin találkoznak-é úgy mint Pesten és Budán jakubiták? Erre a tanú azt felelte, hogy ő ez felől semmit sem tudna, hanem a parasztok panaszkodnak a felül, hogy nékiek sok adót kölletik fizetni.«

[4] Visnyi János György (nemes, 19 éves, evangélikus vallású, szül. a liptómegyei Németlipcsén) magyar szóra 1794 őszén került Nagykörösre, s a ref. gimnáziumnak volt diákja. Szállásadó asszonya, özv. Csete Mihályné vallomása szerint ilyeneket mondott: »Jól tették a franciák, hogy a királlyokat megölték, mert sokféleképen kívánta a szegénységet elnyomni.« Meg, hogy »a francia egyenlőség hasznos volna Magyar Országban is, mert a király is tsak ollyan ember, mint ő vagy más.« Azt is mondta, hogy »a Szentírás haszontalanság, mellynek szavait hinni nem kell. Ádámot sem az Isten terem-

Votum. Der erste Punkt dieses Berichtes dient zur Wissenschaft, der zweite, nämlich der Bericht des Nagy Köröser *Magist*rats und die Inquisitiones der Zeugen werden dem Causar*um* Dir*ec*tor zur Vergutachtung übergeben werd*en*.

N⁰ 257. [Kancelláriai leirat a Temes megyében állomásozó katonaság élelmezési ügyeiről].

N⁰ 258. Der Ca*usarum* Dir*ec*tor berichtet nebst Beilegung der Aussagen und Konfrontirungen, dass Emrich Szabó, Pfarrer in Körmend unschuldig befund*en* word*en*, und erbittet sich die weitere Befehle. De d*ato* 25., p*raesentirt* 26. Xbris.

Votum. A. u. Nota an S. M.[1]

N⁰ 259. Den 25. Xber. 1. Der Stadhalterei-Rath Br. Mednyanszky erzählt: Gr. Haller habe ihm gesagt, es sei das Praejudicium Curiale gemacht worden, d*a*ss die Fassiones Complic*um* zur Incaptivation genug seyen. Er hat sich auch geäussert, er werde zu mir kom*men* und mich darüber warnen, da solcher gestalt kein ehrlicher Mensch sicher wäre. Deswegen bittet er von dem Principio ja nicht abzuweich*en*, und sagt, er sei mit Fleiss aus der Besorgniss gekommen, d*a*ss mich nicht vielleicht die schlecht*en* Leute wanken mach*en* dürft*en*, da jetzt der Hof sehr klug und gut zu Verke gegangen.

Erwiedert: von dem obgesachten[!] Principio könne man um so weniger abweich*en*, als es zum eigen*en* facto geworden, indem es unter mein*em* Vorsitze im Septemviratu entschieden worden ist.

2. Hof-R*ath* Borros überbringt einen von jung*en* Muslay an die Frau von Szlavy geschriebenen Brief von der Armée.

tette. Énok pátriarcha nem ragadtatott fel az égbe, hanem a ménykő ütötte meg.« Cseténé vallomását megerősítette több más tanu is. Fia, a 16 éves Csete Pál szerint azt is mondta, hogy »jó volna, ha az egyenlőség volna Magyarországban is, a' melly Francia országban vagyon és egy ollyan társaságot formálnának a magyarok, mint a' francziáké a' mitsodás.« Diáktársának, Kovács Pálnak meg azt mondta: »A francziák okos és találmányos emberek, a' kikkel a' mi népünk ész dolgában nem érkezik.« Kiss Erzsébet szolgálólánynak azt magyarázta, hogy »a' háborúságot nem az Isten szerzi, hanem a' király, a'melly dologért ő nem jó ember.« Amikor Fodor professzort elfogták, szidta a királyt, hogy »igazságtalanságot tselekedett, a' midőn némelly magyar urakat Budára fogságba vitetett« és feltűnően érdeklődött Fodor sorsa iránt. — Visnyi tagadta a tanuk által vallottakat, s felvonultatta néhány osztálytársát, akik igazolták, hogy tőle ilyen kijelentéseket sohasem hallottak. (Nagykőrös város jelentése az alispánhoz, s a tanuvallatási jegyzőkönyvek: O. L. Vertr. A. 55-fasc. ad B 92. köteg) — A nádor az alispán és a város jelentését véleményezésre átadta a kir. jogügyi igazgatónak. Németh egyetértett Szily alispánnal, hogy Visnyi a Curia elé állítandó, annál is inkább, — mondotta — mert lehet, hogy Fodor professzor révén az összeesküvésnek is tagja. Dec. 28.-án a nádor utasította tehát Szilyt, hogy Visnyit biztos őrizettel hozassa föl Budára. *(u. o.)* — A Táblán 1795 jan. 27.-én hallgatták ki Visnyit: mindent tagadott. Nem is tudott még annyira magyarul, — vallotta — hogy ilyeneket mondhasson. Csak bosszúból jelentették őt fel, a vádakból egy szó sem igaz. (O. L. Vertr. A. 42. fasc. 73. sz.) — Az ügy további fejleményeire ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 664.

[1] A jogügyi igazgató jelentése, valamint a nádor jegyzéke az uralkodóhoz, amelyben ismerteti a vizsgálat eredményét és javasolja Szabó teljes fölmentését: O. L. Privatbibl. 35 fasc. 279—290. fol. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 260/1 és 266.

Dieser voll der ärgerlichsten Grundsätzen verfasste Brief ist indess aufzubewahren und zu sehen, was zu thun sei, um so mehr, als wenn Muslay, wie allen Anscheine nach kassirt werden sollte, dieses schlechte Subject vermuthlich wieder sicher ins Land kommen dürfte.[1]

N⁰ 260. Den 26. Xber. 1. Der Causarum Director überbringt die den Emerich Szabo betrefenden Akten, mit dem Bedeuten, dass er von der Deputation als Unschuldig erkannt worden, mithin ihm gleich sub spe rati die Ketten weggenommen und das Licht gestattet worden. Er habe sich erklärt, sich glücklich zu schätzen für die Vohl des Staates dieses Opfer bringen zu können. Uebrigens hofe er mit allen Examinibus bis aufs neue Jahr fertig zu werden. Noch neun Personen seyen welche beinnzichtiget worden, darum sobald die Passage der Donau möglich seyn wird, werde er die K. Tafel in Pest zusammensezen und darüber beratschlagen lassen. Uebrigens bemerke man bei allen Verhafteten eine besondere Lustbarkeit und Aufgereumtheit.

Erwiedert: wegen Szabo sei gut geschehen, und ist deswegen unverzüglich Sr. M. nach Vien estafetter geschrieben worden.[2] Das übrige dient zur Nachricht.

[*27. Dezember*]

N⁰ 261. Graf Pergen unterlegt verschiedene aus Ofen eingelangte Nachrichten, und erbittet sich die weitere Weisung ob er diejenige Gerüchte, welche sich über die Arretirung und Prozessirung der eingezogenen Staatsverbrecher verbreiten, von Zeit zu Zeit einberichten solle. De dato 24., praesentirt 27. Xbris.[3]

Votum. Zu erwiedern: man sey ihm für die mitgetheilten Nachrichten, recht sehr verbunden, und falls etwas erhebliche oder besonderes einberichtet werde, erbitte man sich die weitere Mittheilung davon. Zugleich aber ist ihm die bei der Kammer gemachte Anweisung, vermöge

[1] Sem Muslay személyéről, sem magáról az ügyről ennél többet nem tudunk. Talán az ifjabb Muslay Antalról (1773—1828), a nógrádmegyei alispán fiáról van szó. V. ö. *Kempelen*, VII. 299. l.

[2] Ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 258.

[3] A mellékelt titkos confidens jelentés (írója talán Mednyánszky helytartótanácsos) elmondja, hogy Kreil és Koppi egyetemi tanárok »nagyon szabadon gondolkoznak és bizalmas barátságban vannak az elfogott Abaffyval.« A piarista provinciális mesélte, hogy amióta a pesti rendőrkapitány átkutatta Koppi szobáját, hogy iratait lepecsételje és lefoglalja, azóta Koppi korábbi gondterhességét elhagyva feltűnően vidám. Koppi viszont elmondta egyik barátjának, hogy egy nappal a házkutatás előtt legjobb barátja, Haller József helytartótanácsos és még valaki kerestették őt. Ebből már mindent tudott és felkészült az eseményekre. A házkutatáskor a kapitány már csak semmitmondó üzleti leveleket talált. Másnap kora reggel megjelent nála Haller, hogy érdeklődjék, megértette-e üzenetét. Koppi megköszönte jóakaratát, s biztosította, hogy már jóelőre felkészült erre az eshetőségre. Haller különben azt is elmondta a confidens jelentés írójának, hogy Széchen Sándor kamarai elnök ösztönzésére hasonlóképen értesítette a távollévő Kovachich Márton Györgyöt is, akinek iratait szintén lepecsételték. (Az 1794 dec. 21.-én kelt jelentés: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 261. sz.) — Arra, hogy Kovachichnál (életrajzát ld. II. k.) házkutatást tartottak, ezen kívül más adatunk nincs.

der Nota des Kammer-praesidenten sub N⁰ [255][a] wegen den Kosten der Eisengeräthschaften zu bedeuten. [Majd az egészet áthúzva] Zu hinterlegen.

N⁰ 262. Gabriel Freiherr von Spleny[1] berichtet, dass da er dem Komitat bedeutet, wasmassen S. M. die vom selbem gemachte Vorstellung höchst übel genommen haben, dieses das Komitat verschmerzet und es beschlossen habe Deputierte an S. M. zu schicken um a. h. dieselbe von der Treue desselben versichern, und sich die weitere Gnade erbitten sollen. Da nun diese Deputirte mit Anfang Jänner ihre Reise antretten werden, so seyen sie beredet worden vor allem meine Intercession und weitere Weisung zu erbitten, um ihren Endzweck erreichen zu können. De dato 20., praesentirt 27. Xbris.[2]

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 263. Der Kammerpraesident berichtet, dass er bei dem Kameral Zahlamte in betref der aus dem königl. Aerario der Polizei-Kasse in Wien für die hungarischen Staatsgefangene zu ersezenden 714. Fl. 1 Xr. sogleich die nöthigen Verfügungen getrofen habe. De dato 26., praesentirt 27. Xbris.[3]

Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 264. Der Vice-Gespann des Zempliner Komitats berichtet die Arretirung des Szulyovszky, Kazinczy und Tantsits. Die Schriften des lezteren habe Hauptmann Fekete zu sich genommen, des Szulyovszky aber seyen in Rakotz von ihm und dem Fekete petschiirt worden, da aber der Fiscal Szerdahelyi[4] nicht zugegen ist, so fragt er sich an, mit wem er die anbefohlene Untersuchung vornehmen solle. De dato 16., praesentirt 27. Dez.[5]

Votum. Ist dem Causarum Director zur schleunigen Vergutachtung zu übergeben.

[*29. Dezember*]

N⁰ 265. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers, welcher bedeutet, dass da der Notair der Districtual Tafel in Günz, Johann Rosty, eingefangen worden, unter seinen Schriften auch 2 Prozess, einer des Franz Békássy, der andere des Juden Eitzinger gegen der Barbara Toronyi mit dem Archives Schlüssel durch das

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Br. Splényi Gábor (1734—1818) altábornagy, Szabolcs megye főispánja, az udvar feltétlen híve.

[2] Laczkovics, Szentmarjay és Hajnóczy elfogatása és Bécsbe hurcolása ellen Pest megye példájára Szabolcs megye is fölterjesztésben tiltakozott az uralkodónál. Az irat »illetlen« hangjáért az uralkodó megrótta a megyét. (Ld. II. k. *Iratok* 9. sz.) Splényi főispán jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 262. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 323 és 324.

[3] Széchen Sándor kamaraelnök jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 263. sz.

[4] Szerdahelyi László (szül.: 1865) a sárospataki fiskális uradalom kamarai ügyésze.

[5] Bernáth Ferenc alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 53. fasc. ad A 19. köteg. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 271 és 343.

Militär versiegelt worden sei, welche er nächstens zurückzusenden und von dem Verfügten sich zu benachrichtigen ersuchet. De dato 18, Xbris, praesentirt 29.

Votum. Ist dem Causarum Director mit dem Auftrage zugeschickt worden, von dem in Sachen veranlassten Bericht zu erstatten.

[*30. Dezember*]

N⁰ 266. Die hiessortigè a. u. Nota de dato 26. Xbris N⁰ [258][a] ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Dieser Pfarrer Emerich Szabo, da er gänzlich unschuldig befunden worden, ist des Arrestes sogleich zu entlassen, und habe die hier entworfene Entschliessung zugleich unter einem zu seiner Gunsten an die Hung. Kanzlei erlassen. Franz. m. p.« Herabgelangt den 30 Xber.

Votum. Sind sogleich mittels des Causarum Directors die gehörigen Anstalten zu trefen, damit er noch diesen nämlichen Abend abreisen könne; ihm aber ist ein Brief an Bischof[1] mitzugeben, worinn demselben aufgetragen wird, ihn in seine Pfarre wieder einzuführen, seine Unschuld und zugleich jenes zu erklären. dass S. M. auf ihn bei nächsten Gelegenheit Bedacht nehmen werde.[2]

N⁰ 267. Die hiessortige a. u. Nota de dato 23. Xber N⁰ [237][a] ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Euer Königl. Hoheit werden nach Ihren Antrage, mit dem ich mich ganz beruhige, das Nöthige zu verlanlassen belieben, und Mir über den Erfolg des Veranlassten seiner Zeit Nachricht ertheilen. Franz m. p.« Herabgelangt den 30. Dez.

Votum. Zufolge dieser a. h. Entschliessung ist dem Kuttyevoer Prefekt Király zu bedeuten, dass da seine Gegenwart allhier nothwendig ist, er jenes was zu seinem Amte gehört dem nächsten Rentmeister übergebe und sogleich herkomme und sich bei mir stelle. Dem Causarum Director wird seiner Zeit diese a. h. Entschliessung mit dem zu bedeuten sey[n], dass wenn Király kommen wird, man ihm alle Akten, um ihn sogleich zu vernehmen, übergeben werde.[3]

N⁰ 268. [Kancelláriai leirat az ujoncozás ügyében.]

N⁰ 269. [Splényi József br. főispán jelentése a temesmegyei tisztújítással kapcsolatos ügyekről].

N⁰ 270. [A verseci gkel. püspök levele Splényi főispánhoz, hogy a megyei tisztségek betöltésénél legyen tekintettel a görögkeleti vallásúakra is].

N⁰ 271. Von 27—31. Xber. Ist wegen Unpässlichkeit nicht viel gearbeitet worden, aber auch nichts von Erheblichkeit vorgekommen. Der Causarum Director ist einigemahl gekommen. Mit dem ist ausgemacht worden 1. wegen der

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Szily János szombathelyi püspök.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 309.

[3] A Királyhoz és a jogügyi igazgatóhoz intézett utasítás sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 267. sz.

Anfrage des Vice-Gespanns Bernáth in betref der Szulyovszkyschen Schriften, dass da Szerdahelyi dieser Tage kommen wird, man ihm die Antwort zurückgeben werde.[1] 2. Ist der Körmender Pfarrer Szabo den 30 Abends entlassen worden. 3. Sind dem Brandweinfabrikanten in Csaba Gaillard seine in die Fabrik nicht einschlagende Correspondenzen genommen worden.[2] Dann hat er von dem Fortgange des Prozesses erzählet, dass Tantsits eingestanden, Szulyovszky negirt habe, Szolartsyk habe endlich alles, auch Abaffy eingestanden und des gleichen mehr; übrigens ist nichts wichtiges vorgefallen.

Zur Nachricht.

[*1. Januar 1795*]

N⁰ 272. Den 1-ten Jänner 1795. 1. Der Post-Expeditor vom Raab meldet, dass er auf die Citation des Causarum Directors gekommen sei.

Ist zu selben geschickt worden.[3]

2. Der Hauptmann Novak mit dem Staabs Chyrurgus berichten, dass Johann Rosty den Selbstmord versuchet, und sich mit seinem Trink-Glase einige Adern eröffnet und etwas geschluket habe, indess könne er leicht kurirt werden. Er habe gesagt, dieses komme von der Melancholey her, die ihn oft überfälle.

Erwiedert, das beste wäre, wenn man ihm immer einen vertrauten Mann im Zimmer hielte, um auf ihn genau Obacht zu geben. Ueberhaupt trachte man, so bald als möglich, die Sache zu vollenden, um davon los zu werden.[4]

[*3. Januar*]

N⁰ 273. Praesidialschreiben des Grf. Kanzlers wird auf hiessortiges Schreiben von 22. 9ber N⁰ [147][a] erwiedert, dass S. M. zu entschliessen geruhet haben, dass der Richter des Orts MezőPetri, Joseph Merli, nach dem 56. Art. de anno 1791 durch den königl. Fiscus bei der K. Tafel belanget und deshalb nach Ofen geführt werden solle, und da die Akten durch seinen Weg an den Direc-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 264.

[2] A házkutatással kapcsolatban ld. 83. l. 2. jegyz. — 1796 áprilisában egyébként mind Gaillardnál, mind Bécsben Loprestinél újabb házkutatást tartottak. A részleteket nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy ez sem járt semmilyen eredménnyel. (O. L. Nádori t. lt. Polit. elenchus 1796 : 49., 59., 60. és 71. sz.)

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 174.

[4] Rosty János öngyilkossági kísérletére ld. II. k. 686. l. Az eseményről a nádor jan. 3.-i levelében az uralkodót is tudósította. Ebből tudjuk : ettől kezdve a foglyoknak megengedték, hogy könyvet kapjanak olvasásra *(Sándor Lipót iratai*, Iratok 161. sz.) Arra, hogy a foglyok mit olvastak börtönükben, egyrészt védőirataikban (ld. Martinovics, Laczkovics és Szentmarjay védőiratait a II. k-ben) másrészt Kazinczy *Fogságom naplója* ban találunk adatokat. Szentmarjay egy keltezetlen, a jogügyi igazgatóhoz írt levelében ezt kérte : »Si Sua Exc. in bibliotheca Pesthiensi Historiam Regni Hungariae per Stephanum Katona aut Palmam. vel quemcumque alium scriptam habet, hanc mihi submitti demisse rogarem.« (O. L. Vertr. A. 52. fasc. 21. köteg)

tor kommen werden, so ersucht er, dass man obgedachten Merli aus dem Szattmarer Komitat nach Ofen bringen lasse. De dato 22, praesentirt 3. Jan.[1]

Votum. In Gemässheit dieser a. h. Entschliessung ist die erfoderliche Weisung dem Szattmarer Vice-Gespann zu ertheilen.[2]

N⁰ 274. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers: wird auf hiessortige Zuschrift de dato 22. 9bris N⁰ [145][a] erwiedert, dass dem Personal unter einem aufgetragen worden, dass er die ohne a. h. Erlaubniss vorgenommene Errichtung der Advokaten Gesellschaft und deren Kundmachung in der Zeitungen, den sich zum Presidenten derselben aufgeworfenen Advokaten Josepho Baloghi verweise, und ersuchet er, dass man hierorts jenes was in den Pressburger oder andern etwa Hungarn verlegten Zeitungen deshalb Kundgemacht worden, gleichermassen wiederrufen, zugleich dem Pressburger Zeitungs Censor anweisen soll, keine Errichtung einer Gesellschaft ohne vorläufiger a. h. Erlaubniss in die Zeitung zu drucken. De dato 22. Xbris, praesentirt 3. Jan.

Votum. Wegen den Zeitungen ist dem Pressburger Stadt-Richter sowohl die nöthige Weisung zu erhteilen, als auch brevi manu der Sekretair Limp wegen den hiesigen anzuweisen.[3]

[*4. Január*]

N⁰ 275. Der Personal unterleget das Protokoll der Sitzung der Königl. Tafel vom 3. Jenner zu dem Ende, damit die nöthigen Anstalten zu Arretirung derjenigen, welche darinn Angezeiget sind, getrofen werden. [A továbbiakban a jegyzőkönyv alapján a nádor részletesen följegyzi az ülésen történeteket]. De dato, praesentirt 4. Jan.[4]

Votum. Wegen Arretirung ist sich mit dem Causarum Director einzuverstehen, die übrigen Schlüsse dienen zur guten Nachricht. [Majd később az utolsó négy szót áthúzva:] Werden ad N⁰ 311 erledigt.

N⁰ 276. [Deschan József, a temesi kamarai kormányszék főkormányzójának jelentése a megyei tisztikaron belüli ellenségeskedésről].

[*7. Januar*]

N⁰ 277. Der Szattmarer Komitat macht eine Vorstellung an die Stadthalterei, worinn er kläglich vorstellet, dass S. M. ihr Zutreuen der hungarischen Nation entziehen, welches er beweiset, da einige Staatsverbrecher nach Wien gebracht

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A kancellár átirata: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 273. sz. Az ügy kancelláriai aktái: O. L. M. Kanc. 1794: 13022 és 13689. sz. — A M. Kamarához intézett leirat, hogy utasitsa a kir. jogügyi igazgatót a vád megtételére. 1795 jan. 6.-án kelt: O. L. M. Kamara, Jurid. 1795, fons 48. pos. 1. A Kamara utasítása Németh Jánoshoz: *u. o.* pos. 2.

[2] A Luby Károly szatmári alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 273. sz.

[3] Pálffy kancellár átirata: *u. o.* 274. sz. (O. L. M. Kanc. 13689/1794. sz.) — Limp József helytartótanácsi titkár.

[4] Közölve II. k. *Iratok* 41. sz. — Ürményi személynök kísérő levele: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 275. sz.

worden, und man sogar die hungarische Tracht nicht zulassen will. De dato 24. 9bris, praesentiert 7. Januar.[1]

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 278. Der Bartfer Stadt-Richter berichtet, dass daselbst nichts vorgefallen sei. De dato 23. Xbris.[2]

Votum. Dient zur guten Wissenschaft.

N⁰ 279. A. h. Hofreskript, vermöge welchem S. M. mehrmalen mit äussersten Missfallen vernommen haben, dass in betref der allhier wegen Staatsverbrechen insitzenden Arrestanten, sowohl über ihr Verbrechen als auch die Behandlung dieses Gegenstandes verschiedene Reden geführet werden; da nun diese von sehr schädlichen Folgen seyn können, so befehlen S. M.,

[1] Szatmár megye feliratában sajátságosan vegyül a régi rendi hangszerelés Rousseau Contrat Social-jának tanításával, az ellenzéki magatartás a dinasztia iránti loyalitással. Mindenekelőtt kifejti, hogy »Valamint a' közönséges belső csendesség egy hazának tökélletes boldogságára olly meg kivántató eszköz, hogy a' nélkül sem a' nemzet közönségesen, sem a' személlyek külön külön nem tsak nem bóldogak, hanem a' leg szerentsétlenebbek, úgy a' ki a' társaságnak illyetén szelid nyugodalmát meg háborítaná vagy bolygatni kivánná, a' leg keményebb 's példásabb büntetésre tenné magát érdemessé; de még azon társaság sem érdemelné a' polgári igaz nevet, a' melly az illyetén mételyes tagokat, kik tulajdon anya hazájoknak vagy törvényes fejedelmeiknek igaz jussait háládatlanul illetni nem irtóznának, kebelébe meg szenvedné. Illyen értelemmel lévén a hazának arany tsendessége és a' törvényes jó királyainknak tartozott jobbágyi alázatos tisztelet felől,« igyekezetük mindig az volt, hogy a haza belső csendessége és a király jussai csorbitatlanul megmaradjanak. Dicsekedhetnek is vele, hogy náluk a megyében »sem nyilván, sem titokban semmi rosszra törekedő mozgások, sem hazafi szent kötelességekről el felejtkezett olyatén háládatlan polgárok nem találtatnak, a' mellyek és a' kik valamely előre dobogó szorgoskodásra okot nyujthatnának. Sőtt ditsekedhetik maga édes hazánk egész Európa előtt azzal, hogy most is, a' midőn sok nemzetek a' szabadság édességétől megrészegedve 's törvény nélkül és fő nélkül bolyongva egymásnak véreket isszák 's tulajdon kebeleiket marczongják, a magyar maga törvényeit szentnek, felséges királlyát sérthetetlennek esméri s egyaránt tiszteli. Vajha a' felől győzettethetne-meg már egyszer kegyelmes jó királyunk, hogy a' magyar nemzet eránt, melly meg ditsőült felséges eleihez annyiszor hűségét bizonyította, tellyes bizodalma lehet. De régen sirattyuk 's fájdalommal emlittyük most is azt, hogy voltak, vagynak olly irigyeink, a' kik a' magyarnak leg ártatlanabb lépéseit is balra magyarázván, a' királynak füleit sok hamis vádakkal 's költeményekkel addig ostromolják, míg nem ezen hív nemzet eránt való bizodalmát, ha éppen meg nem szakaszthattyák, leg alább gyengithetik.« Ennek következménye, hogy »hazafi polgár társaikat« az édes anya-haza kebeléből kiragadják, mintha ügyük megvizsgálására és a bűnösök elítélésére nem volnának magyar törvények. »Innen származik az, hogy a' szegény magyarnak még nemzeti ruháját 's haja viseletit is latra vetik, éppen akkor, a' midőn a' királynak magához közelebb lévő tartományaiban a' leg botránkoztatóbb ruha viseletek 's modis játékok senkinek szemébe nem tünnek. Éppen akkor, a' midőn magában Bétsben a' királynak tulajdon szemei előtt (a' mint a' közönséges hírből tudtunkra van) magok a' fő rendű személlyek nem tsupán idegenektől, hanem tulajdon az ellenségtől által költsönözött Rhénustól s Guillotintól neveztetett s többe féle tsufolkodó neveket viselő módikba bujálkodnak«. Mindezt nem azért mondják el, »mintha a külső viseletből valakinek gondolkozását, annyival is inkább cselekedetét ítélni kivánnánk, vagy a' szerént ítéltethetőknek gondolnánk, hanem inkább éppen azért, mivel sajnosan esik, hogy nemzetünknek még azon leg ártatlanabb cselekedetei 's külső viseletei is sokszor vétkül tulajdoníttatnak, mellyek ha azokat nem magyar tselekeszi vagy viseli, számba sem jönnek.« Nincs is más célja fölterjesztésüknek, csakhogy elmondják »mely szivesen fájlaljuk azt, ha jó királyunknak bizalmát hívséggel buzgó magyar nemzetünk eránt tsak leg kisebben is tsökkenni tapasztaljuk.« (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 277. sz.)

[2] Mokossinyi Antal főbíró jelentése: *U. o.* 278. sz.

dass in betref dieses Gegenstandes jedem Mitglied der Stadthalterei das gehörige am strengsten zu beobachtende Stillschweigen mit der Erklärung auferlegt werde, dass jene, welche diesen a. h. Befehle zuwider zu handeln sich unterstehen sollten, streng bestrafet werden werden. De dato 29. Xbris, acceptirt 6. Jan.[1]

Votum. Ist bei [?] allen Räthen und Sekretairen zu cirkuliren in allen Aemtern zu publiziren.[2]

N° 280. Der hier arretirte Geistliche Franz Versegi, nebst bezeigung seiner Reue sein Vergehen, bittet, dass S. M. dahin bewegen werden möchten, ihm Gnade zu ertheilen. De dato 26. Xbris, praesentirt 7. Jan.[3]

Votum. Dieser Gegenstand wird erst dann in Verdhandlung zu nehmen seyn, wenn der Prozess gegen den Inhaftirten bei dem Septemvirate gesprochen seyn wird.

N° 281. Vom. 1. bis 7. Jenner. In dieser Zwischen Zeit bis auf die gewohnlichen Redereyen ist nichts von Erheblichkeit vorgefallen. Der Causarum Director war zweimal da. Einmahl um sich zu erklären, dass er über die Indicia ad

[1] Ferenc király leirata: *U. o.* 279. sz.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 321.

[3] 1794 dec. 26.-án kelt beadványában Verseghi elmondja, hogy amióta egy évvel ezelőtt, könyve miatt ama kellemetlensége (volt (Millet-fordítását és az érte szenvedett büntetést érti) azóta egész visszavonultan élt 70 éves anyjával s csak az egyházi szolgálattal meg magyar nyelvtanának megírásával foglalkozott. De nyugtalan és gonosz emberek itt sem hagyták békén és kihasználva hiszékenységét és tapasztalatlanságát, baráti beszélgetések ürügyén újabb bajokba rántották őt. Hozzá, a nádorhoz, fordul segítségért, — hiszen tiszténél fogva közbenjáró a nemzet és uralkodója közt — szóljon érdekében a királynak. Eskü alatt vallja, nem gonoszságból sodródott bele ebbe a mozgalomba. »Deum enim testor, me aliud agentem et nihil minus quam de similibus cogitantem, per ambages, ne dicam per insidias, in hanc malorum labyrinthum deductum fuisse, omneque delictum meum non positivae malitiae, sed imprudentiae, credulitati ac inconsiderantiae, praecipuis temperamenti mei vitiis, cumprimis vero animi mei, cuivis facile patentis, candori adscribi debere. Deum enim testor, me quamprimum evigilavi, omnia fecisse, quae potestate erant, ut retracto pede ea, quae incautus egi, antequam effectum aut sequelam habeant, annihilem; qua utinam Celsitudini Vestrae Regiae clarius manifestum facere liceret. Deum denique testor, me a judicibus meis provocatum, quin solitas quaestiones vel praestolaret, cuncta, quorum recordari potui, juxta conscientiam meam sacerdotalem sincere ac candide detexisse, atque vel hac ratione tam subditalem obedientiam erga Sm Mtem Ssmam, quam etiam intimam ab his rebus aversionem contestatum fuisse.« Bizik benne, hogy az uralkodó és a nádor is megbocsátanak neki, ha látják, hogy tetteit nem gonoszság sugallta, és hogy bűnbánattal javulást fogad. »Coram Deo igitur sancte ac sincere polliceor Celsitudini Vestrae Regiae, me omnem operam daturum, ut imprimis vitia temperamenti mei, quae me infelicem reddiderunt, per adtentissimam refrenationem emendem; polliceor me nec gressum quidem ad similia negotia facturum, imo nullum etiam circa me fieri passurum, quem Celsitudini Vestrae Regiae aut aliis superioribus meis, ut motus periculosi aut opiniones noxiae in ipso partu suffocentur, illico non detegam; polliceor me quoquomodo licuent, abalienatis a quaerendo meo consortis omnibus suspectis, unicam ejusmodi virorum conversationem quaesiturum, de quorum omnimodo probitate publice constat; polliceor denique, omnia telenta mea fidelibus servitiis Ssmae Sae Mtis ita me consecraturum, ut omnes ii, qui me lapsum fuisse sciunt, aperte videant, me non tantum factum meum sincero corde detestari, sed omni conatu in id etiam incumbere, ut ea, quae per scandalum destruxi, abunde reaedificem.« Kéri tehát a nádor közbenjárását és jóakaró pártfogását, hogy börtönéből kiszabadulhasson. Annál is inkább, mert a legutóbbi török háborúból súlyos betegséget hozott magával, amely a fogházban még jobban elhatalmasodott rajta, — s mert öreg, magatehetetlen özvegy édesanyja az ő keresményéből él. (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 280. sz.)

Incaptivationem die die K. Tafel festgesezet hat seine Erinnerung*en* eingeben werde,[1] da diese seines Erachtens zu streng genomm*en* worden, wobei er sich über Tihanyi,[2] Atzél[3] und Bay beschweret. Das Zweitemahl um die Bittschrift des Versegi zu bring*en*,[4] wobei er auf hiessortiges dringendes Ansuchen sich erklärt, er werde jeden mit ein*em* besonder*en* Prozesse belangen, und die Hauptanführer am ersten vollend*en*. Doch hat er nur Hofnung bis Ende April oder Anfangs May mit allen fertig zu werd*en*.

Ist ihm sehr zugeredet worden, baldmöglichst alles zu schlichten, da dieses dem Dienste sehr Angelegen ist.

N⁰ 282. Da die K. Tafel bereits beschlossen hat den Komoedianten Sehy einzufangen. — Datum 7. Jen.

so ist dem Causarum Director der bei ihm gefundene hung*arische* Catechismus[5] sowohl als sein desweg*en* ausgehaltenes Examen und des Erdelyi sub N⁰ 26 zu übergeb*en*.

[*8. Januar*]

N⁰ 283. Den 8. Jenner. 1. Hof-Rath Borros bringt ein Schreib*en* des Camera Waldmeisters Pongratz an den Hofkammer-Rath Bikessy de d*a*to Ungvár den 30. Xber, worinn selber schreibet, d*a*ss der Barkozische Archivarius Gindl von dem Praefecten Szent-Mariai, dem Vater des Arretirt*en*, gewisse Schrift*en* im Archiv aufzubewahren bekommen. Da er sie besichtiget und gesehen hat, d*a*ss die Catechismi, dann Verzeichnisse der Mitschuldigen und Projekte dabei sey*en*, so habe er selbe zu sich genommen und in eine Cofeschachtel verborg*en*, worauf da sie der Praefekt foderte, und nicht zurück bekam, es zu einem Handgemenge kam. wo der Archivarius dem Prefekten den Zeigefinger gebroch*en* hat : worauf, da auch der exmittirte Stuhl-Richter in Archiv nichts fand, der Archivarius zum Pfarrer eilte, und sämtliche Schrift*en* dem Ungvárer Bischof übergab, der sie hieher schicken wird. Dann meldet Schreiber noch, d*a*ss seit der Arretirung des Szulyovszky manche zu viel geredet zu hab*en* bereu*en*.[6]

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 311.
[2] Tihanyi Tamás alországbíró. (Ld. II. k.)
[3] Aczél István ítélőmester (Ld. II. k.)
[4] Ld. N⁰ 280.
[5] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 11.
[6] Pongrácz János, a Kamarához tartozó Officium Sylvanale erdőmesterének levele német fordításban : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 292. sz.; egy másik példánya : O. L. Vertr. A. 51. fasc. ad A 9. sz. köteg. A levélben Pongrácz, a nádortól följegyzetteken kívül, azt is elmondja, hogy Gindl jelentette Barkóczy grófnak : gyanus neki a letétbe helyezett iratköteg, ezért engedélyt kér felbontására. A gróf azonban ezt válaszolta volna : »Törődjön a maga dolgával.« Gindl mégis felbontotta a csomagot, s a köv. iratokat találta benne : a két titkos káté másolatát, az összeesküvők névjegyzékét, »und auch einen Plan, wie die königliche Familie, die Geistlichkeit und der Adel vertilget und ausgerottet werden solle.« A levél szerint egyébként az elfogatások hatása nagyon jó volt. »De ideje is volt már, hogy gátat vessenek ezen emberek szemtelenségének : sokan közülük sem istent, sem a királyt, sem a törvényeket nem félték, csak saját őrült gondolataik szerint cselekedtek.« — Bikessy Károly kamarai tanácsos (ld. II. k.) — Gindl Ferenc, a Barkóczy grófok levéltárosa, Pálóczon. — Szentmarjay Imre, a Barkócziak varannói jószágigazgatója. — Az ungvári gör. kat. püspök Bácsinszky András (1732—1809); püspöksége székhelyét 1780-ban tette át Munkácsról Ungvárra. — Szerda-

Der Brief ist zurückgestellt worden, übrigens aber ist der darinn berührte Bericht des Munkacser Bischofs zu gewärtigen.

[*9. Januar*]

N⁰ 284. Da der a. h. Dienst erfodert, — expedirt 9. Jan.

so sind dem Causarum Director folgende Schriften zu übersenden: 1-tens, das Schreiben des Zempliner Vice-Gespanns ad N⁰ . . .[a]; 2-tens, die dem Vice-Gespann Szily gemachte Erklärung des Assessors Franz Újfalusy in betref des Laczkovits;[1] 3-tens, ist ihm zu bedeuten, dass der Assessor in Zempliner Komitate, der die anonymische Anzeige gemacht hat, Joseph Kolosy heisst.[2]

N⁰ 285. [A Londonban tartózkodó Mednyánszky Ferenc br. helytartósági titkár szabadsága meghosszabbítását kéri].

N⁰ 286. Andreas Farkas zeiget an, er habe in Kizze zwei ihm geistlich scheinende Personen angetrofen, die aus ihren Reden, welche er anführt, ihre [?] gegen den Palatinus, Primas, Bischof von Erlau etc. gefärliche Anschläge haben. De *dato* 5 Jan.[3]

Votum. Zu hinterlegen.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

helyi László, a sárospataki kamarai uradalom fiskálisa különben már dec. 15-én jelentette a jogügyi igazgatónak, hogy Szalay Pál eperjesi ügyvéd közlése szerint, az elfogott Szentmarjay levelezését apja a grófi levéltárban helyezte el. Érdemes volna ezt a levelezést megnézni, — írta jelentésében — mert a megyében bizonyára sokan kapcsolatban voltak Szentmarjayval. Különösen gyanusnak mondja Szirmay Ádámot és Pált, azonkívül Beck Pál kancelláriai titkárt, aki Szulyovszkyval volt jóbarátságban, s többször meg is látogatta rákóczi birtokán. — A jogügyi igazgató dec. 20.-án hivatalosan felszólította Szalay ügyvédet, mondja el mit tud Szentmarjay leveleinek sorsáról. Szalay azután dec. 29.-i jelentésében lényegében Pongráczcal egyértelműen adta elő a dolgot. — Közben, dec. 23.-án, Gindl is eljuttatott egy jelentést a jogügyi igazgatónak. Eszerint, miután az iratokat végignézte, közölte azok tartalmát a helybeli plébánossal, meg az uradalmi ügyésszel. Ez utóbbi tájékoztatta Szentmarjayt, mire az az uradalmi hajdukkal rátört, és követelte, adja ki az iratokat. Ő közben lemásolta valamennyit, s másolatait egy kávésdobozba rejtve sikerült magával vinnie. Hogy az eredetieket Szentmarjay megtalálta-e, nem tudja, mert őt a levéltárból kizavarta, s a kulcsokat is magához vette. A másolatokat azután plébánosa tanácsára átadta Bácsinszky püspöknek. — Gindl jelentésének birtokában Németh azonnal utasította Balaskó Ferenc ungvári kir. kamarai fiskálist, hogy szálljon ki Pálócra és tartson helyszíni szemlét a levéltárban. Ugyanakkor utasította Zemplén megye alispánját, hogy Szentmarjayt rendelje maga elé, s ha az iratok nála vannak, azokat vegye át tőle és juttassa fel Budára. A megye febr. 9.-én valóban ki is hallgatta Szentmarjayt, aki kötelezvényt állított ki, hogy a nála lévő iratokat otthonról azonnal felküldi. Ezek az iratok: Rousseau magyar-, a francia jakobinus alkotmány latin- és a Martinovics által írt Nyílt levél Ferenc császárhoz magyar fordítása valóban a jogügyi igazgató iratai közt található. (A Szentmarjay-féle iratok, valamint a fent említett levelek, jelentések és utasítások: O. L. Vertr. A. 51. fasc. ad A 9. sz. köteg) — A Gindl által lemásolt iratok, valamint Gindl további sorsára v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 296, 317, 329, továbbá 433, 509, 519 és 609.

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 90.

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 67.

[3] Farkas jelentésében elmondja, hogy a napokban, útban Bécsből Budára, Pozsonyon innen, Esterházy birtokon (Kizze = Köpcsényt névszerint nem említi) egy csár-

N⁰ 287. Der Major Avesani von Meszaros Uhlanen erstattet einen Bericht in Bezug auf die Umstände im Zempliner Komitate. De dato 4, praesentirt 9. Jan. 1795.[1]

Votum. Ist ein Auszug davon zu machen, und derselbe dem Causarum Director mitzutheilen. [Majd az egészet áthúzva:] Dient indess zur Wissenschaft.

N⁰ 288. Den 9. Jenner. Feldmarschall Lieutenant Kavanagh überbringt einen Brief von Major Avesani, und berichtet, dass selbe ihm auch die bedenklichen Umstände aus Oberhungarn geschrieben habe, dass zwar er selber glaube, dass es nicht so arg sei als er es schildert, indess wenn die Bauern anfingen, würde es doch bedenklich seyn. Dann fragt er sich an, ob er die so stark redenden Herren, unter andern den Christoph Sztaray, nicht arretiren könne, und was zu thun wäre wenn man Truppen dort nöthig hätte, auf welchen Fall nichts anders erübrigte als, dass General Harnoncour[2] ein Bataillon hieher schickte, da er ohnediess durch die gefangenen Bataillons eine beträchtliche Verstärkung erhaltet.

Erwiedert, jezt seyen noch werkthätige Verfügungen etwas voreilig, sondern man werde erst die Sachen untersuchen lassen. Wegen den Truppen scheine kein anderes Mittel, als aus Gallizien ein Batallion zuziehen, indem ich schon diesen Sommer um wenigst eine Division Cavallerie gebeten, da aber zu wenig vorhanden ist, selbe nicht erhalten habe.

dában megszállt. A szomszédos szobába két papnak látszó személy került. Az éjszaka csendjében beszélgetésük egyes foszlányai áthallatszottak hozzá, s megütötte a »palatinus« és »primás« szó. Az ajtóra tapasztotta fülét s a következő beszélgetést hallotta: »Ha az egri püspökre a jönne, úgy a primás is nem hiszem, hogy bele nem keveredne.« — Mire a másik: »De lelkem, a palatinusnak régen tudtára vagyon az a dolog, melyet az ilyen circumstantiák között nem bátorságos volna ki nyilatkoztatni.« Mire megint a másik: »De én úgy gondoltam, hogy a palatinusnál, minthogy strásák vagynak, nehéz lesz bé menni, vagy ha bé megyünk is valami nehezen, vagy el nem sül a dolgunk, vagy éppen rajta vesztünk, mert ott szorosabb vigyázás vagyon, mint a primásnál vagy másoknál, hanem abba más módot lehet találni. Hanem a primás tselédjeinél, nevezetesen a szakátsoknál ilyen praetextus alatt jelenthettyük magunkat, hogy mi szakáttságot keresnénk, és minthogy ahoz való ruhába lát, még tsak ingyen se gondolkozik balul felöllünk. Az alatt az Ur beszélgessen vele, mondja, hogy az egri püspöknél is lakott és kérdje meg mitsoda féle ételeket szeret leg inkább a primás vagy a palatinus. Azomba én, míg az Ur kérdezné, melyik nap lehetne audientziát nyerni, addig el végzem a dolgot, azután várhat az audientziára a palatinus.« Mire megint a másik: »Ha ez el nem sülne, én tsak úgy gondolom, más világi ruhába öltöznénk és a szakátsokhoz menvén azt mondanánk, hogy mi igen jó szakátsot igazitanánk ő hertzegségének, holnap vagy holnap után érkezik az egri püspöktől, és ha tisztes öltözetbe látnak, a szakátsok inkább venerálni, mint vizsgálni fognak, azomba könnyü a dolgot jó vigyázás alatt meg tenni.« — »Igaz, — felelt a társa — hogy a tiz ezer forint is jó. De veszedelmes a feltétel.« (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 286. sz.)

[1] D'Avesani nagyrészt a korábbi jelentéseiben foglaltakat ismétli meg, hozzátéve, hogy »egyes gonoszszándékúak« azt terjesztik a parasztság között, hogy Szulyovszkyt és Kazinczyt azért fogták el, mert szembeszálltak az erőszakos ujoncozással. (Ld. a nádor levelét Ferenc királyhoz: *Sándor Lipót iratai.* Iratok 163. sz.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 288.

[2] Harnoncour táborszernagy, Galicia katonai parancsnoka. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 397.

[*10. Januar*]

N⁰ 289. Der Oberpostverwalter in Semlin berichtet, dass abermal ein von G. h. Conil et ch. z. aus Salonique an Roland in Triest[a] dem Semliner Com*andatur* abgegeben worden sei. De *dato* 4, *praesentirt* 10. Jan.[1]

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 290. Graf Samuel Teleki überschicket den weiteren Bericht des Vicegespanns des Biharer Komitats in betref der Anzeige des Incze gegen den Rudinszky, mit dem Beisatze, dass da der eine Zeuge, Samuel Szöke, noch nicht verhört worden, er dem Vice Gespann aufgetragen habe selben auch zu verhören, und seine Aussage zu schicken, welche er dann unterlegen wird.[2] De *dato* 6, *praesentirt* 8. Jan.

Votum. Darüber ist nun der zugesicherte weitere Bericht zu gewärtigen.

N⁰ 291. Der Bartfelder Stadt-Richter berichtet, dass den 31. Xber ihm berichtet worden sei, dass den 30. 8ber in dem im Sarosser Komitate gelegenen Wirtshause Fuhrleute mit 3 Wägen mit Wein und andern Waren angekommen und von Miskolz nach Szeben reiseten. Die Fuhrleute haben in der Nacht angefangen sich ungereimt zu betragen, unter andern habe einer derselben Roncog [?] Janos genennet aus dem Gömörer Komitat von Poloma gebürtig, sobald er in das Zimmer gekommen gesagt, dass Christus und Moyses die grössten Spitzbuben gegeben[!], und so seyen es auch alle Herren, die die Armen betrügen. Da ihn ein gewisser Lebeda, welcher Arendator in Bartfeld ist, ermahnte, nicht so zu reden, so habe er diese Reden abermahl wiederholt. Den Namen dieses Fuhrmanns könne Lebeda nicht bestimmen, aber Berichtleger haltet in für den Roncog [?] Janos aus der Personalbeschreibung desselben. Er fügt noch den Umstand bei, dass die Gömörer Fuhrleute 2, und der [. . .[b]] den dritten Wagen gehabt habe, worüber er sich die weitere Weisung erbittet. De *dato* 2, *praesentirt* 10. Jan.[3]

Zu hinterlegen.

N⁰ 292. De *dato* 30. Xbris. Hofrath Borros übergiebt die Abschrift eines vom Waldmeister Pongrátz an Hofkammer-Rath Bikessy geschriebenen Briefes, die Schriften von SzentMariai betr*efend*.[4]

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 293. Der Causarum Director übersendet das Schreiben an den substituirten Vice-Gespann des Biharer Komitats, worinn ihm aufgetragen wird, da die K. Tafel die Verhaftnehmung des dortigen Jurassors Kazinczy beschlossen hat, selbe zu bewerkstelligen. Exp*edirt* 10. Jan.

Selbes ist nach dem Antrage sogleich zu erlassen.[5]

a) A főpostamester levelében ugyanez a rövidítés olvasható.
b) Egy szó olvashatatlan.

[1] Vojtsek Antal zimonyi főpostamester jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 289. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 252.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 127.

[3] A főbíró jelentését nem találtam meg. — Poloma szlovák község a Garam völgyében.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 281/1.

[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 339.

N⁰ 294. Den 10. Jenner. 1. Der Kardinal-Primas bringt die ihm auf sein Verlangen mitgetheilte Schreiben des Pfarrers in Gottlob, Ernest Kolb zurück, mit dem Gutachten, dass selber für nun doch zu belassen wäre, da es gut sei, besonders wenn eine Comission hinabgienge, derlei Leute die alles aufstieren zu haben.[1] Dann meldet er, zu Wien sey dem Kardinal auf sein Ansuchen gestattet worden, aufs Land Prediger zu schicken, die in den Dörfern geprediget und Andachts Übungen gehalten. Hier wäre das auch zu träglich, da viele Gemeinden es wünschen, und dadurch gerühret und auf gute Wege gebracht werden könnten. Da aber der Kardinal es ohne Dicasterien gerade von Sr. M. erhalten, so fragt er sich an, ob er nicht auch gerade schreiben könne.

Erwiedert, es stehe ihm frei deswegen sich gerade an S. M. zu wenden.

2. Hof-Rath Borros bringt den von Causarum Director überschickten Aufsatz an den Biharer Vice-Gespann zu Arretirung des Kazinczy.

Ist erlassen worden.[2]

3. Matthaeus Rudits bringt die Akten zu seiner Entschuldigung, und bittet ihm Recht widerfahren zu lassen.

Erwiedert: man werde die Akten untersuchen und dann was Rechtens ist verfügen.[3]

[*11. Januar*]

N⁰ 295. Der pensionirte Hauptmann Hrabovszky in Raab berichtet, dass er vor einigen Tagen seine Söhne zu einem Juden geschickt habe um Schulbücher zu kaufen. Da dazumahl der Ruf gieng, dass Gr. Michael Staray auch arretirt worden sei, so kauften seine Söhne das beigeschlossene Büchlein, welches betitelt ist Tagebuch der Revolution in Paris u. s. w., aus der Ursache, weil von aussen folgendes geschrieben stehet: »Ich ersuche den Herrn Rentenmeyer[a] dieses Werk mit bedacht durchzulesen. Gönyő den 23. Szept. 1789. Mich. Gr. Staray.« Dieses Büchlein schiket er nun, da es ihm in gegenwärtigen Zeitumständen bedenklich scheint, ein. De dato 9, praesentirt 11. Jan.[4]

Votum. Ist indess in den Akten aufzubewahren.

N⁰ 296. Da vermög den Brief des Waldmeisters Pongrácz die Szent-Mariaischen Schriften dem Munkacser Bischofe übergeben worden, und selber sie anhero zuschicken gesinnt war, bis nun aber noch nichts gekommen ist — Expedirt 11. Jan.

So ist mittels einer Estafette der Bischof zu ersuchen, wenn er diese Schriften hätte, selbe mit Sicherheit gleich hieher zu schicken, widrigenfalls aber sogleich Bericht zu erstatten.[5]

a) A jelentésben: Wintermeyer.

[1] Erről az ügyről semmi egyebet nem tudunk. — Gottlob = Kis-Ősz, Torontál megyében.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 293.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 302.

[4] A főjelentés és a kőnyv: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 295. sz. — A könyv teljes címe: *Vollständiges Tagebuch der merkwürdigsten Begebenheiten und Revolutionen in Paris.* München, 1789. — Hrabovszky Péter az Eszterházy gyalogezred ny. kapitánya.

[5] A Bacsinszky András g. kel. püspökhöz írt levél fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 296. sz. — A püspök válasza: *Jegyzőkönyv* N⁰ 329.

N⁰ 297. Die Abaffyschen Kinder bitten um zerschiedene Erleichterungen für ihren verhafteten Vater.[1] De dato 11, praesentirt 11. Jenner 1795.

Votum. Ist dem Causarum Director zur Vergutachtung zu übergeben.

N⁰ 298. Ferdinand Csaszar bittet um seine Befreyung oder wenigstens baldige Aufnahme seines Prozesses und Durchlesung seiner bereits dem Causarum Director übergebenen Entschuldigung. De dato 11, praesentirt 11. Jan. 1795.[2]

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung und Betreibung dieses Geschäftes mitzutheilen.

N⁰ 299. Der Vice-Palatin Berzeviczy überreichet die Speciem facti über die von dem Ladislaus Laczkovits ausgestossenen Reden, vorläufig zur Wissenschaft, bis nicht vom Komitate der vollständige Bericht kommen wird. De dato 11. Jan.[3]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 300. Der Causarum Director überschicket die Aussage des Probsten Martinovich in betref der hungarischen Umstände.[4] Praesentirt 11. Jan.

Votum. Ist genau durchzulesen, und dann den etwa möglichen Gebrauch davon zu machen. [Majd később:] NB. wurde ad N⁰ 500 behoben. Dieser nebst den zwei nachfolgenden Berichten[5] sind noch dem Causarum Director zurückgestellt worden, um darüber die Arrestanten zu vernehmen, und dann erst ist sub N⁰ 500 der unterthänigste Vortrag an S. M. erstattet worden.

N⁰ 301. Den 11. Jenner. 1. Martin Csaszár kommt nebst der Frau der verhafteten, und bitten um seine Befreyung.[6]

Erwiedert: die Sache müsse erst untersucht werden, da die Arretirung auf den Komitatsbericht geschehen, den es in Zweifel zu setzen ohne Beweise doch schwer ist.

2. Vendelin Abaffy und Paul Berzeviczy[7] bitten um Erleichterung für den Abaffy.

Erwiedert: man werde thun was möglich ist.

3. Der Obergespann Szent-Ivanyi nebst Bericht der in Csongrader Komitate obwaltenden Noth meldet auch die ihm aufgetragene Komission in betref der Anzeuge gegen das Biharer Komitat.

Dient zur Nachricht.

[1] A kérvény: O. L. Vertr. A 37. fasc. 297. sz.
[2] A kérvény: *u. o.* 298. sz.
[3] A Somogyi ítélőmester által írt tényvázlat: *u. o.* 299. sz. — Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 301/4.
[4] Martinovics 1794 dec. 19.-i memoranduma a Reformátorok Társaságáról. Közölve: II. k. *Iratok* 37 a sz.
[5] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 353 és 369.
[6] Császár Márton Baja város ügyésze, a perbefogott Ferdinánd bátyja. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 303.
[7] Berzeviczy Pál, a későbbi altárnokmester, Abaffy Ferenc lányának, Annának férje.

4. Der Vice Palatin Berzeviczy berichtet, wie er in Erlau war, habe er die Nachricht erhalten, was für abscheuliche Reden durch den jüngsten Laczkovits[1] ausgestossen; ja er sogar andere Edelleute aufhezen wollte, den hiesigen Arrestanten beizustehen. Er habe Anstalten zur gänzlichen Erhebung der Sache getrofen, und in wenig Tagen werde der Bericht da seyn, indess unterlegt er doch, ob nicht Laczkovits, da er durchgehen könnte, zu arretiren sei. Sonst sagt er, habe er alles sehr gut gesinnt gefunden.[2]

Da ohnediess der Bericht bald komme, so ist selber zu gewärtigen, und dann nach Umständen das weitere zu verfügen.

[*12. Januar*]

N⁰ 302. Matthaeus Rudits, Assessor des Bacser Komitats, unterleget seine Haupt Rechtfertigung wegen der gegen ihn gemachten Anklage, welche er mit Zeugen bekräftiget, wodurch er zu beweisen trachtet, dass die ganze Angabe blos aus Privathass gegen ihn gemacht worden sei, und zugleich alle seine gesammelte Verdienste aufweiset, um zu zeigen, wie wenig die gemachte Angabe gegründet seyn könne. Dieses bittet er Sr. M. zum Beweis seiner Unschuld zu unterlegen, und ihn dann frei zu lassen, gegen seine Feinde im ordentlichen Rechtswege zu schreiten.[3] *Praesentirt* 10. Jan.

Votum. Ist hierorts aufzubewahren bis auf den sub N⁰ [243][a] et de *dato* [22. Xbris][b] von hieraus erstatteten a. u. Vortrag die a. h. Entschliessung erfolgen wird.

N⁰ 303. Der Fiscal Csaszár bringt die zur Vertheidigung seines Bruders dienenden Schriften, aus welchen er dessen Unschuld beweisen will, und bittet um dessen Losslassung. De *dato* 12. Jan.

Votum. Ist nebst Rückgabe dieser Akten zu verbescheiden, diese Sache komme von dem Berichte, den das Komitat gerade nach Hofe gemacht hat, die selbe sei der K. Tafel übergeben worden; man könne nichts thun als dem Causarum *Director* die Beschleunigung dieses Geschäftes anempfählen. Sollte Bittsteller aber auf die Befreyung seines Bruders beharren, so müsse er darum gerade beim a. h. Hofe einkommen.[4]

N⁰ 304. Den 12. Jenner. 1. Der Fiscal Csaszar bringt die zu der Entschuldigung seines Bruders dienende Akten.

Erwiedert man werde dieselben lesen und ihm das weitere zu wissen machen.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
b) A dátum helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Laczkovics László, János legfiatalabb öccse.

[2] Az atkári kocsmában elhangzott beszélgetésre ld. II. k. *Iratok* 97. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 372. 373. 398.

[3] Rudics védekezését nem találtam meg. A nádornak Bács megye alispánjához írt utasításából azonban tudjuk, hogy többek közt arra hivatkozott, hogy a fegyvervásárlásban a megye utasítására járt el. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 203 és 335.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 301/1 és 304/1. Császár Márton egyébként még 1794 okt. elején járt az uralkodónál öccse kiszabadítása érdekében, de eredménytelenül: O. L. M. Kanc. 11154/1794. sz.

2. Der Causarum Director berichtet nunmehro wieder gesund zu seyn, und mittlerweile sehr viele Schriften und Briefe durchsucht zu haben, worinn er vieles anstössiges gefunden hat. Er werde bis Donnerstags, den 15., die Examina wieder anfangen, um dann die Actionen exhibiren, und dann mit den Allegationen anfangen zu können.

Erwiedert, diess sei gut, indess solle er doch alle mögliche Beschleunigung dieses Geschäftes angelegen seyn lassen.

3. Der General Kavanagh berichtet, dass der nach Munkacs exmittirte Obrist Diettrich gemeldet habe, dass in allen den obern Komitaten die Bauern ruhig und gut gesinnt seyen, und dass da er zu NagyMihály mit ihnen geredt hat, ihm dieselben gesagt, dass zwar 3 eingefangen worden sind, dass sie aber wünschten, dass auch ihr Grundherr arretirt werde.[1]

Dient zur Nachricht.[2]

N⁰ 305. Die hiessortige a. u. Note vom 17. Aug. N⁰ 1. ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Ich begnehmige vollkommen ihre so gut getrofene Veranstaltungen, und es wird sich mit der Zeit zeigen, wo diese Staatsverbrecher abzuurtheilen. Franz m. p.« Herabgelangt den 13. Jenner.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft, und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 306. Die hiessortige a. u. Nota vom 29 August N⁰ 12 ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Das angezeigte dient mir zur Nachricht. Ich werde nach ihren gründlichen Einrathen in diese Sache forgehen lassen; übringens erwarte ich, was sie Mir weiters vorzuschlagen zusichern. Franz m. p.« Herabgelangt den 13. Jenner.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 307. Die hiessortige a. u. Nota de dato 3. 7bris N⁰ 28 ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Dieser Vortrag ist mit der erlassenen Resolution erlediget. Franz m. p.« Herabgelangt den 13. Jenner.

Votum. Dient zur unterthänigsten Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 308. Der Graf Judex Curiae übergiebt ein Schreiben des Martinsberger Praefekt mit der von dem Türjer Provisor Schmidt gemachten Anzeige gegen den dortigen Kastner Karl Szén, welcher berichtet, dass selber nicht nur allein nachlässig, sondern ein ofenbarer Gottesläugner, ein Feind der Religion sei, und der, wenn er nur Kräften hätte, den Franzesen folgen würde. Jezt fürchte er sich, da sein Bruder gefangen worden. Vorigen Winter habe er mit Freuden erzählt, dass er in Pest in der Komedie die Sonnenjungfern mit

[1] A három elfogott: Kazinczy, Szulyovszky és Tántsits. — Nagy Mihály földesura: Sztáray Mihály gr.

[2] A nádor jan. 14.-én Ferenc királyt is értesítette a Diettrich ezredes által hozott hírekről. (St. A. Sammelb. 98). Ferenc jan. 21.-i válaszában örömmel nyugtázta a felsőmagyarországi híreket, »weil du nicht glauben kannst, wie viele, besonders Luchesini [a bécsi porosz követ] sich hier bemühen, auszuschreyen, dass alles in Hungarn unruhig seye.« *(U. o.)*

Vergnügen die Vorte: »mordet die Priester, mordet die Könige,« gehört habe.[1] Er, Schmidt, hat dieses mir nach Vien geschrieben (welchen Brief ich nicht erhalten) und den Brief einen seinigen Freünd gegeben, da er aber nichts weiter gehört, so glaube er, der Brief sey verloren gegangen. Der Praefekt meldet, er werde diesen Tagen hinausgehen, um die Dienst-Ordnungen zu untersuchen, im übrigen erwarte er die Befehle, da er nicht glaubt, dass der Provisor, der ein ehrlicher Mann ist, etwas ohne Grund berichtet hätte. De dato 6, acceptirt 12. Jan.[2]

Votum. Die Anzeige des Schmidt ist dem Causarum Director zum Amstgebrauch, da er ohnediess diesen Szén hat kommen lassen, zu übermachen.

[*13. Januar*]

N⁰ 309. Der Bischof Szily berichtet, dass er sobald er das hiessortige Schreiben de dato [30 Xber] N⁰ [266][a] erhalten, er gleich den Domherrn Eölbey nach Körmend geschickt hat, um den Pfarrkindern die Unschuld des Emerich Szabo zu erklären, ihn der Pfare zu bestättigen, und zu seiner Genugthuung Hofnung zu erklären, dass er von Sr. M. begnädiget werden werde, für welche gemachte Anordnungen er besonders danket. De dato 7, praesentirt 13. Jan.[3]

Votum. Dient zur guten Wissenschaft.

N⁰ 310. [Szily pestmegyei alispán jelentése a legutolsó megyegyűlésről.]

[*14 Januar*]

N⁰ 311. Der Causarum Director unterlegt seine Erinnerungen, die er von Amtswegen in bezug auf die lezte Sitzung der Königl. Tafel machen mus, mit dem Ansuchen, dass selbe a. h. Orts vorgestellt werden mögen. De dato, praesentirt 14. Jan.

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[4]

N⁰ 312. [Majláth helytartótanácsos beszolgáltat egy Turóc megyében elcsípett röpiratot, amely az egyetem Esztergomba való áthelyezésének visszás és hátrányos voltát fejtegeti.]

N⁰ 313. Den 14 Jenner. 1. Der Fiscal Csaszár meldet sich um die Entschliessung auf sein Gesuch.

Ist durch den Hof-Rath Borros verbeschieden worden.[5]

a) A keltezés és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] »A nap szüze.« Kotzebue darabja. Kelemen László szintársulata játszotta Károli F. fordításában. (Bayer József. *A nemzeti játékszin története.* Bp. 1882. II. k. 379 l.)

[2] Németh Imre, a győrszentmártoni (pannonhalmi) apátság prefektusának levele és Schmidt György türjei (Zala m.) provizor jelentése: O. L. M. Kanc. éln. 39/1795. sz. — Szén Károly életrajzát, az ellene irt följelentéseket, a vizsgálatot ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 670.

[3] Szily szombathelyi püspök levele: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 309. sz. — Eölbey János, szombathelyi kanonok.

[4] A Tábla 1795 jan. 3-i ülése elvi síkon állást foglalt abban a kérdésben: ki követi el felségsértés bűnét. A jogügyi igazgató elégedetlen volt a Tábla szerinte enyhe határozatával. Fölterjesztése és a nádor jegyzéke közölve: II. k. *Iratok* 25. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 313/2 és 338.

[5] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 303.

2. Der Causarum Director überbringet seine Erinnerungen gegen einige von der K. Tafel in ihrer lezten Sitzung angenommenen Grundsätze, bittet selbe Sr. M. zu unterlegen.[1] Er sagt er werde allein noch den Szent Mariai zureden, um von ihm ein mehreres zu erfahren, dann werde er den Szén[2] ernstlicher vernehmen und konfrontiren, um ihn zum Geständniss zu bringen. Uebrigens werde er dann, sobald die Examina vollbracht seyn werden, die Citationen und Actionen hergeben. Sonst, berichtet er, sei nichts neues vorgefallen.

Der erste Punkt ist ein Exhibitum, das übrige dient zur Nachricht.

N⁰ 314. Der Notair der Stadt Szatmar-Nemethy unterlegt seine Bedenken in betref der Bücher De Sacra Corona Hungariae ac Regibus eadem redimitis Commentarius, wie auch A Köznép meg világosodásáról. De dato 26. Xbris.[3]

Votum. Ist zu hinterlegen.

[*15. Január*]

N⁰ 315. Der Causarum Director übergiebt ein Schreiben an den Trenchiner Vice Gespann zu Verhaftnehmung des Szmetanovics.

Ist nach dem Antrage zu expediren.[4]

N⁰ 316. Den 15. Jenner. 1. Der Causarum Director berichtet, dass er nunmehr in kurtzen die weitere Examina vornehmen wird, der Szilla habe sich bei ihm gemeldet, und er habe ihn arretiren lassen. Wegen Szmetanovics überbringt er das Schreiben an den Trenchiner Vice Gespann zu seiner Verhaftnehmung.

Lezteres ist erlassen worden, das übrige dient zur Wissenschaft.

Den 16. Jenner ist nichts vorgefallen.
Den 17. und 18. Jenner des gleichen.

[*19. Januar*]

N⁰ 317. S. M. überschicken ein von dem Munkacser Bischof an Rosenfeld[5] gewendetes Schreiben, welcher ihm gewisse beim Szentmariai gewesene Schriften übersendet. Schliesset auch die Relation des Franz Gindly bei.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 311.

[2] Szén Antal.

[3] Óváry Mihály, Szatmárnémeti jegyzője, fölterjesztésében két »nemrégiben a kezébe került« könyvről számol be. Az első, a *De Sacra Corona Hungariae ac Regibus eadem redimitis Commentarius* (Pest, é. n. Trattner kiadása) véleménye szerint tisztelet-lenül nyilatkozik II. Józsefről, sőt tirannusnak nevezi őt. A másik munka, *A köznép meg világosodásáról* (Bécs, é. n. Hummel Dávid kiadása) »non solum pestiferam luem Gallicam . . . approbat, sed etiam, sub specie recommendatae Illuminationis, iis utitur argumentorum generibus, quibus democratica libertatis principia in animis populi legentis ingeneret, et thronum regiorum dominantiam ac dignitatem deprimere conaretur . . .« Véleménye szerint mindkét könyvet el kellene kobozni. (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 314. sz.) — *Ballagi* egyiket sem ismeri.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 349 és N⁰ 350/2.

[5] Br. Rosenfeld András († 1808) erdélyi kancelláriai tanácsos, korábban Ung megye adminisztrátora. (Személyére : *Kempelen*, IX. 194. l.)

welcher berichtet, dass der Vater des Szentmariai, da er dessen Arretirung vernahm, ihn gewisse Schriften zu verwahren gab. Gyndl habe selbe erbrochen, und sogleich mit dem Pfarrer und herschaftlichen Fiscal mitgetheilt, mit der Erklärung, selbe Sr. M. anzugeben. Allein es kam Szentmaryay, dem der Fiscal alles entdekte. Auf dieses schrieb Gyndl die Schriften bei der Nacht ab. In der Zeit verlohr er das Original, worauf der Prefekt vernehmend, dass er die Abschrift habe, ihn mit den Herschaftlichen Heiduken angrif, ihm alle Schriften visitirte, da er aber dieses verstekt hat, so blieb es ihm, welches er nun, obschon er deswegen seinen Dienst verlohren hat, unterlegt. Dieses unterlegt nun der Bischof mit der Bemerkung, dass Gindly eine Bedachtnehmung verdiene, da er deswegen sogleich und schändlich durch den Prefekt ist seines Dienstes entlassen worden. De dato 28. Xbris, acceptirt 17. Jan.[1]

Votum. Diese Schriften, welche nichts als Level Romai Tsaszárhoz, und Declaratio Jurium Hominis et Civis sind, sind dem Causarum Director zu übermachen.

N⁰ 318. Der Causarum Director übermachet ein Schreiben des Albert Szemere aus dem Zempliner Komitat, welcher sagt, dass zwar mehrere schlechte Leute ohne Religion und schlechten Grundsäzen sind, die er auf Befehl zu nennen im Stande ist, dass er aber hauptsächlich, da er in der Congregation geredt, von dem Adam Szirmay geredt, da wie es ihm ein sicherer Paksi Szakmary gesagt hat, dessen schriftliches Zeugniss er beilegt, sich geäussert haben soll, dass das Volk, so lang noch einige Fürsten vorhanden sein werden, nie glücklich seyn wird. Auch habe er von obgesagten Szirmay gehört, der Obergespann habe bei der General-Congregation sehr viele Geste zu Mittag geladen[!], wobei über 70 Personen waren, denen die jakobinischen Grundsätze nicht missfilen, auch habe selber gesagt, dass er die Soldaten, die ihn vielleicht gefangen wegführen werden, mit geladenen Gewehr erwarten und mit Gewalt zurüktreiben werde. Die ersten Worte habe er in seiner, dann eines sicheren Berhelyi und Toth gegenwart ausgestossen. De dato[...a)] acceptirt 19. Jan.[2]

Votum. Da der Director schon die weitere Untersuchung der ganzen Sache dem Fiscal Szerdahelyi aufgetragen hat, so ist ihm dieser Bericht zurückzustellen.[3]

N⁰ 319. [Splényi főispán újabb jelentése a temesmegyei állapotokról.]

a) A dátum helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Ferenc király kísérő sorai, 1795. jan. 15.: St. A. Sammelb. 98.— Az ügy előzményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 283/1. — Gindl egyébként az iratok megszerzéséért külön elismerésben részesült. Szövegét közli: Szőllősy Károly. *Martinovics és társainak bűnpöre. Arad és vidéke*, II. (1882) 170. sz.

[2] Szemere Albert tolcsvai birtokos levelét nem tudtam megtalálni. A megyei gyűlésen általa tett kijelentésekre ld. II. k. *Iratok* 9/a. sz. — Az ellene később lefolytatott vizsgálatra, mely megdorgálásával végződött. ld. *József nádor iratai*. I. Iratok 22. és 47. sz. — Paksi Szakmáry Simon, Berhelyi András és Tóth Ferenc vallomásaira ld. a zemplénmegyei vizsgálat jegyzőkönyvét: *u. o.* 142. l.

[3] A Szerdahelyi László fiskálisnak a jogügyi igazgató által adott utasítás fogalmazványa: 1795 jan. 17, O. L. Vertr. A. 52. sz. fasc. 20. ad A köteg. Ebben elrendelte, hogy Szirmay Pál (!) »scandalosus« kijelentései ügyében folytasson nyomozást, de »in silentio.« mivel nagyhangú nyomozás »in plebe plus adhuc mali causare possit.« Ugyanebben a levélben intézkedett a Kazinczy és Szulyovszky házában tartandó házkutatásról is. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 264.

N⁰ 320. Den 19. Jenner. 1. Der Causarum Director überbringt ein Schreiben von Szemere in betref des Adam Szirmay.[1] Er berichtet, Bernath habe als ein wahrer Befreunde des Kazinczy, die Untersuchung der Schriften verbothen die dem Abaujvarer Vice-Gespann aufgetragen worden.[2] Uza sei nicht hier, mithin noch nicht arretirt.[3] Gegen den Laszkafalver Postmeister in Baranyer Komitate ist auch ein Denunciation eingekommen.[4] Szolarczek habe nunmehr noch gegen mehrere ausgesagt,[5] die der K. Tafel werden unterlegt werden. Kazinczy[6] sei aus dem Biharer Komitate angekommen. SztMariay habe sich geäussert alle Schriften verbrannt zu haben und seinem Vatern nur die Litteras ad Imperatoren gegeben zu haben.[7] Ein Juratus von Melczer,[8] hat der[a)] László Szirmay geschrieben, dass Joseph Orczy arretirt worden, dieses hat sie im ganzen Comitate publizirt.[9] Nun da es nicht wahr ist, wird der Juratus deshalb beim Kopf genommen werden müssen.

Dient alles zur Wissenschaft.

2. Der nämliche fragt um die Zeit, wenn der Comediant Sehy den Catechismus eingehändiget, da selber ausgesagt hat, er habe es 3 Wochen vor der Incaptivation gethan.[10]

Erwiedert, man werde nachsuchen, und da vermöge hiesigen Protokoll sub N⁰ 12 ersichtlich ist, Sehy habe den Catechismus den 23. oder 24. Aug. gegeben, so ist dieses dem Director mit dem durch den Hof-Rath Borros beigebracht worden, dass da ich nur 9 oder 10 Tag vor der Incaptivation angekommen,[11] die ganze Aussage falsch sein müsse.

[*20. Januar*]

N⁰ 321. Das a. h. Rescript in betref des wegen den Staatsverbrechern von den Stadthalterei-Mitgliedern zu haltenden Geheimnisses ist, nachdem es bei den Räthen und Sekretairen circulirt und in allen Aemtern Kund gemacht worden, zurückgekommen. Praesentirt 20. Jan.[12]

Votum. Den Akten beizulegen.

a) Kimaradt: Frau des

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 318.

[2] Kazinczy iratainak lefoglalását és átvizsgálását a kir. jogügyi igazgató először Bernáth Ferenc zempléni alispánra bízta. Mivel azonban ez Kazinczynak távoli rokona volt, az ügy elintézését nem siettette, hanem inkább még akadályozta. Ezért aztán Németh jogügyi igazgató Fáy Ágoston abaúji alispánra bízta a vizsgálatot. V. ö. 158. l. 3. jegyz. és II. k. 343. l.

[3] Uza Pál ügyvéd elfogatását jan. 3.-án határozta el a Tábla. V. ö. II. k. *Iratok* 84. sz.

[4] A laskafalvi postamester Schneider György volt. A följelentést nem találtam meg.

[5] Szolártsik jan. 19.-i vallomása közölve: II. k. *Iratok* 44. sz.

[6] Kazinczy Miklós.

[7] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 317.

[8] Kellemesi Melczer László a Kir. Tábla ülnöke. (Ld. II. k.) A jurátus nevét nem tudjuk.

[9] Szirmay Lászlóné, Zemplén megye volt alispánjának felesége, br. Révay Apollónia a későbbiek folyamán még sokat szerepel majd. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 327, 386 és *József nádor iratai*, I. Iratok 46. sz.

[10] Sehy 1795 jan. 19.-i vallomása. Ld. II. k. *Iratok* 77. sz.

[11] A nádor aug. 8.-án érkezett meg Laxenburgból Budára. Hajnóczyék elfogatása aug. 16.-án éjjel történt.

[12] A tudomásulvételt igazoló körözvény: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 321. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 279.

N⁰ 322. Der Stadt-Magistrat von Tyrnau berichtet, die in dieser Stadt ausgestreuten Ruf [!], als ob daselbst Unruhen entstehen sollten, gegen die doch alle Maas-Regeln getrofen worden, dann habe er zwei Personen, nämlich einen Kaufmans-Gesellen Joseph Taschler,[a] und den Bürger Karl Engler[b] wegen freien und aufrührerischen Reden verhaften lassen. Da wider den ersteren keine Schuld erhellte, so ist er frei entlassen, und um sein Glück weiter zu suchen aus der Stadt weggeschickt worden. Der Engel aber, da er durch einen Beschwornen und glaubwürdigen Zeugen beschuldiget worden, und er überdiess dem Trunke sehr ergeben worden, so sei er von dem Meister-Recht beraubt, und mit 8 Täge Arrest bestrafet worden. Uebrigens sei alles ruhig, und alle Maass-Regeln zu Erhaltung der Ruhe getrofen worden. De *dato* 12, *praesentirt* 20. Jan.[1]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 323. Vorstellung des Szabolcser Komitates, worinn selber berichtet, deputirte nach Wien zu schicken, um sich wegen der gemachten Vorstellung, die Vermöge der Anzeige die ihnen der Obergespann gemacht hat, S. M. übel genommen haben, zu entschuldigen und sich die weitere a. h. Gnade zu erbitten, und sich zugleich die hiessortige Unterstüzung dieses Gesuches erbittet. De *dato* 1. Xbris, *praesentirt* 20 Jan.[2]

Den Akten beizulegen.

N⁰ 324. Den 20. Jenner. 1. Die Deputirten vom Szabolcser Komitat, als Vice Gespann Szatmary, *Ober Notair* Ibrányi, dann die Assessores Kallay und Gentsy, überreichen ein von dem Komitate hieher gemachtes Schreiben, mit dem Bedeuten, dass sie den Auftrag nacher Wien zu reisen um die Gnade Sr. M. sich auszubitten und den von ihnen gemachten Schritt gut zu machen erhalten, jedoch zugleich die Weisung haben, sich allhier zu melden, und die weitere Befehle sich zu erbitten.

Erwiedert: nach meiner Meinung sollten sie nach Wien reisen, und ihren Auftrag befolgen, ich werde Sr. M. schon vorstellen und höchstdieselbe preveniren, auch alles thun, was in mir seye, und möchten die a. h. Gnade auszuwirken.[3]

a) A jelentésben: Tastler.
b) A jelentésben: Engel.

[1] A jelentéshez mellékelt tanuvallomások szerint Engel szabómester (49 éves, »civis et senator magister germanicus«) az októberi sorozáskor többek előtt kijelentette: »Ich will Robespier seyn, die Teutsche Hosen aus, und lange anziehen.« — Tastlerről (56 éves, született a felsőausztriai Vildpergen) azt jelentették, hogy a franciákat dícsérte (». . . de crudo et barbarico gentis Gallicae agendi modo et cruentis excidiis plura etiam in specifico, loquebatur.«); bár ezt minden kétséget kizáróan nem tudták rábizonyítani, viselkedése és gondolkozása — a város szerint — mégis gyanus. — Egyébként Foll Ágoston, a helybeli invalidus kórház alorvosa vallomásában így jellemezte a jakobinusokat: »Die Jakobiener eine Bande von den grössten Bösewichtern und Barbaren wären.« (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 322. sz.)

[2] A megye fölterjesztése: *U. o.* 323. sz. Az előzményekre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 262. — V. ö. N⁰ 324 és *Sándor Lipót iratai*. Iratok 165. sz.

[3] V. ö. az előző szám alatti följegyzéssel és O. L. M. Kanc. eln. 82/1794. — A küldöttség tagjai: Szathmáry Király József első alispán, Ibrányi Farkas másodalispán (nem főjegyző). Kállay Sándor és Gencsy István[?] Szabolcs megye táblabírái.

[*21. Január*]

N⁰ 325. Der Causarum Director überbringt ein Schreiben an den Vice Gespann[a] Pester Komitats, worinn ihm die Verhaftnehmung des Ocser Ministers[1] aufgetragen wird. De dato 21. Jan.

Votum. Ist zu expediren.

[*24. Januar*]

N⁰ 326. Der Vice-Gespann Szily berichtet, dass im Verfolg des hiessortigen Auftrages vom 21. Jenner, er am 22. abends um 9 Uhr den Ocser Minister durch den Stuhl-Richter Kovatsovszky arretiren und Tags darauf ohn Aufsehen nach Ofen habe führen lassen. De dato 23, praesentirt 24. Jan.[2]

Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 327. Der Major Avesani berichtet, dass den 27. Xber wieder eine zahlreiche Zusammenkunft bei dem Andreas Kazinczy gewesen, wozu auch der Vice Gespann kam.[3] Daselbst wurde eine reiche Kollekte angestellt, und das Geld dem Paul Szirmay mit dem Befehl übergeben, sogleich abzureisen und den Szulovszky zu retten. Dann schliesst er eine Korrespondenz der Frau von Szirmay mit dem Ober Gespann[4] von Jahre 1793 bei, um die dasige Denkungsart zu bezeigen. Dann bemerket er, dass die meissten a. h. Befehle nicht Kund gemacht oder wenigst gar nicht befolget werden ; übrigens sei es nothwendig diese Herren in Furcht zu erhalten, weswegen Truppen nothwendig seyen, da es mit guter Art nicht möglich ist der Sache eine gute Wendung zu geben. De dato 18, praesentirt 24. Jan.[5]

Votum. Dient für nun zur Nachricht und ist in den Akten aufzubewahren.

[*25. Januar*]

N⁰ 328. Der Causarum Director überbringt ein Schreiben an den Zempliner Vice-Gespann, worinn demselben aufgetragen wird die Urschrift der Litterae Ad Imperatorem von dem SztMariai abzufodern. De dato 24. vel 25. Jan.[6]

Votum. Ist in Gemässheit zu expediren.

N⁰ 329. Der Munkacser Bischof mit Darstellung des Herganges der Sache berichtet, dass er die Schriften, die ihm Franz Gyndl übergeben hat, dem Baron Rosenfeld nach Wien überschicket habe, mit der Bitte, selbe an gehörigen Orte anzubringen.[7] De dato 15, praesentirt 23. Jan.

Zu hinterlegen.

a) Kimaradt: des

[1] Túrós Péter ócsai ref. prédikátor.

[2] Szily alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 326. sz. — V. ö. az előző szám alatti följegyzéssel. — Kovacsóczy László főszolgabíró

[3] Bernáth Ferenc.

[4] Szirmay Lászlóné Révay Apollónia. — A főispán Orczy József.

[5] D'Avesani jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 327. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 318

[6] Az elfogott Szentmarjay Ferenc apjától. Az alispán válasza: *Jegyzőkönyv* N⁰ 379.

[7] Bácsinszky püspök levele, elkeveredve: O.L. Vertr. A. 36. fasc. 469—470 fol. — Az előzményekre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 283/1, 296 és 317.

[*26. Januar*]

N⁰ 330. Der Causarum Director überbringt ein Schreiben an dem Vice Gespann des Agramer Komitates.[1] De *dato* 25 vel 26 Jan.

Votum. Ist in Gemässheit zu expediren.

N⁰ 331. Melchior Szulyovszky bittet ihm zu gestatten, dass er bis 9 Uhr Abendes im Arreste Licht haben zu dürfen [!]. De *dato* 24, *praesentirt* 26. Jan.

Votum. Ist dem Causarum Director aufgetragen worden ihm selbes zu gestatten.[2]

[*27. Januar*]

N⁰ 332. Der Vice-Gespann des Szattmarer Komitats berichtet, dass er auf das hiessortige Schreiben vom 6 Jenner N⁰ [273][a] sogleich veranstaltet habe, dass der Joseph Merli durch einen Komitats Commissair unter sicherer Bewachung mit allen Akten nach Pest geführt und dem Pester Vice-Gespann übergeben werde. De *dato* 13, *praesentirt* 27 Jan.[3]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 333. [Ferenc király megküldi véleményezésre a 72. sz. államtanácsi circulandumot.]

N⁰ 334. Baron Mednyánszky Stadthalterei-Rath bringt ein von einem gewissen Advokaten Adamcsics [?] gemachte Denunciation gegen den Vorschlag des politischen Causarum Directors [!] in betref der zu besezenden Fiscal-Stellen. *Praesentirt* 27. Jan.[4]

Votum. Ad Acta.

[*28. Januar*]

N⁰ 335. Praesidialschreiben des Grafen Kanzlers, mittelst welchen bedeutet wird, dass S. M. auf den hiessortigen Vortrag vom 26 Xbris N⁰ 243. a. g. zu entschliessen und die hiessortige Meinung mit dem Beisaze zu genehmigen geruhet haben, dass da ohnediess die 14 Tage die sich Rudits zu Darstellung seiner weitern Entschuldigung ausgebeten hat, vorbeigestrichen sind, selber zu dessen baldigsten Unterlegung zu bringen, zugleich aber auch von dem Bacser Komitats Vice Gespann die weitere Auskunft zu verlangen sei, ob und wie vielen Pistolen Anschafung auf Anordnung des Bacser Komitats dem Rudits aufgetragen worden sei, wornach der ganze Gegenstand Sr. M. zu unterlegen komme. De *dato* 19, *praesentirt* 28. Jan.[5]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Sem ezt az iratot, sem magát az ügyet nem ismerjük.

[2] Szulyovszky kérvénye: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 331. sz. — V. ö. *Fogságom naplója*, június 10. . . . 1.

[3] Luby Károly alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 332. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 346 és 348/1.

[4] A keltezés és aláírás nélküli irat címe: Reflexiones circa individua pro fiscalibus regiis in fundis religionariis et studiorum neo denominandis per officium directoratus altiori loco proposita . . . Benne életrajzokkal ellátott személyi javaslatok vannak. (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 334. sz.)

[5] A 493/1795. sz. kancelláriai leirat: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 335. sz.

Votum. Um die ganze Sache in die gehörige Klarheit zu sezen, ist dem Pester Vice-Gespann aufzutragen, den Anton Kriness, der sich in Pest aufhaltet, über die sub N⁰ 26 von Assessor Rudits provocirte, von ihm abgegebene Aussage neuerdings zu untersuchen, und dann Bericht zu erstatten ; dem Bacser Vice Gespann aber ist die Weisung vermöge der a. h. genähmigten Wohlmeinung zu geben, dass er die fünf Zeugen, die Rudits am meissten als seine Feinde ansieht, über die gegen sie durch den Rudits angebrachte Ausnahmen und Erinnerungen vernehme und ihre schriftlichen Erklärungen einschicke, zugleich aber auch Bericht erstatte, ob und von wie viel Pistolen die Anschafung von dem Bacher Komitate dem Rudits aufgetragen worden sei. Und da sub N⁰ 302 bereits die Entschuldigung des Rudits indess ad Notam genommen worden ist, dieselbe noch in so lange aufzubewahren, bis die abgefoderten Berichte einlangen werden.[1]

N⁰ 336. Der Vice Gespann des Arvenser Komitats berichtet, dass ein Inwohner von Pokrivacs, nach Aussage eines Chyrurgi, bedenkliche und ärgerliche Reden ausgestossen habe, welches er auch untersuchen liess, woraus erhellet, er habe gesagt, dass die Menschen dafür halten, dass es besser sei ohne König zu seyn, als mit demselben. In dem Verhöre kommt nichts heraus, als dass er alles verneinet und nur gestehet von dem Abbé Kolontay geredet zu haben. Bei der Konfrontirung ist der Chyrurgus bei seiner Aussage, der Inwohner aber bei dem Läugnen verblieben, wornach sich der Vice Gespann die weitere Weisung, wass er zu thun habe, erbittet.[2] De *dato* 15, *praesentirt* 28. Jan.

Votum. Da aus der ganzen Sache nichts herauskommt, so ist dieser Bericht ad Akta zu legen.

N⁰ 337. Praesidialschreiben des Gr. Kanzlers, worinn bedeutet wird, dass der hiessortiege Bericht in betref der Angabe des Luzenberg gegen den Giorgini zur Wissenschaft genommen worden sei. De *dato* 15, *praesentirt* 28. Jan.[3]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

N⁰ 338. Die hiessortige a. u. Nota de *dato* 16 Jenner N⁰ [311][a] ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelengt : »Placet. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 28. Jan.

Votum. Dient zur *unterthänigsten* Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 339. Der substituirte Vice Gespann des Biharer Komitats berichtet auf hiessortigen Auftrag vom 9. Jenner N⁰ [293],[a] dass er den Nicolaus Kazinczy arretirt, und seine Schriften dem Ofizier übergeben habe, den andern Tag sey

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Kovács József bácsi és Szily pestmegyei alispánhoz irt utasítás fogalmazványa: *u. o.* 335. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 352 és 406.

[2] Reviczky József alispán jelentése : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 336. sz. — Reich Károly kirurgus följelentése szerint a pokrivácsi Oszadszky János földmüves ezt mondotta: »ita loquntur homines, quod melius sit absque rege, quam cum rege.«

[3] A kancellariai leirat: *u. o.* 337. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 114.

er auf Erseméný[a] gegangen und habe dort ebenfalls Schriften gefunden, die er beischliesst.[1] De dato 16, praesentirt 28. Jan.

Votum. Die Schriften sind dem Causarum Director zu übermachen, der Inhalt des Schreibens dient zur Wissenschaft.

N⁰ 340. Presidialschreiben des Kanzlers, wird auf hierortiges Schreiben vom 23. Xber N⁰ [245][b] erwiedert, dass da Joseph Villovich bedenkliche Reden besonders über die französischen Sachen und gegen die Grundherrn ausgestossen, S. M. a. g. zu entschliessen geruhet haben, dass in Gemässheit der hiessortigen Meinung eine weitere Untersuchung vorzunehmen sey, wornach erst die Frage, was weiters mit dem Villovich zu geschehen habe, wird entschieden werden können. De dato 15, praesentirt 28. Jan.

Votum. In dieser Gemässheit ist der Auftrag an den Posegaer Komitats Vice Gespann zu erlassen.[2]

N⁰ 341. Der Causarum Director überbringt seine Erinnerungen in bezug auf den von dem hiesigen General Komando gemachten Anstand, dass bei den Untersuchungen, und auch wenn Major Gaisberg als Zeuge ver. ört würde, eine Person von seite des Militärs dabei zugegen seyn solle. De dato, praesentirt 28. Jan.[3]

Votum. Ist dem Gr. Kanzler mit der Meinung zu überschicken, dass wenn Gaisberg als Zeuge verhört werde, soll dieses ohne Militär person geschehen können, da damahls nicht über ihn geurtheilt und untersuchet wird, sondern über jene, gegen welche er aussaget, sodann also alle Praejudiz der Militär Jurisdiktion aufhöhrt, und noch über diess der Director sich in diesen Bezug einen Revers auszustellen verpflichtet. Sollte aber Gaisberg, wenn genug Innzichten gegen ihn wären, abgeurtheilet werden, so müsste dieses, da er die militärische Pension bezieht, und gerade als ein Militärisches Individuum zu betrachten, auch kein hungarischer Edelmann oder Güterbesitzer ist, geschehen. Velches dem Gr. Kanzler mit dem Beisatze zu bedeuten ist, dass er die a. h. Entschliessung darüber baldigst erwirken möchte, da obgedachter Major Gaisberg schon seit dem 23. Jenner nicht ohne Unkösten hier sich befindet.[4]

a) Az eredeti jelentésben: Érsemlyén.
b) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Beöthy László alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 339. sz. — Érsemlyénben volt Kazinczy Miklós birtoka.

[2] A 404/1795. sz. kancelláriai leirat, valamint a Sztrisich Fülöp pozsegai alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: *u. o.* 340. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 423.

[3] Gaissberg Fülöp báró ny. örnagy Saurauhoz eljuttatott följegyzésében elmondotta, hogy Rosty Pál beszélt neki a Reformátorok Társaságáról. (N⁰ 252). A Táblán kihallgatott Rosty azonban tagadta ezt, úgy hogy a jogügyi igazgató szükségesnek vélte Gaissberg kihallgatását és Rostyval való szembesítését. Mielőtt a kihallgatást megtartotta volna, ehhez a katonai főparancsnokság hozzájárulását kérte. Kavanágh tábornagy a Haditanácshoz fordult utasításért, s addig is csak úgy járult hozzá a kihallgatáshoz, ha azon a katonai bíróság egy küldöttje is jelen van. (Minderre ld. a jogügyi igazgató fölterjesztését: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 377. sz.)

[4] A nádor január 30.-án kelt fölterjesztése: O. L. M. Kanc. 1316/1795. sz.; fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 377. sz.

[*29. Januar*]

N⁰ 342. Der Praefekt von Kuttyevo meldet, dass er sogleich von seinen Standorte aufbrechen und sich stellen werde. Sollte seine Reise verzögert werden, so wäre nur der erstaunliche Schne daran Schuld. De *dato* 14, *praesentirt* 29, Jan.[1]

Votum. Zu hinterlegen

N⁰ 343. Franz Bernát und Ladislaus Szerdahelyi berichten auf hiessortigen Befehl vom 5. Xber N⁰ [178][a] dass sie nach Rakotz gegangen seyen und die versiegelten Briefe, Schriften und Bücher Stückweise untersucht, und in selben gar nichts verdächtiges gefunden haben. Nur seyen in einem Bande der Diaetal Akten vom *Jahre 1790*, zwei Verbotthene Bücher unter dem Titel Ad amicam Aurem dann Merő Serpenyő, mellyel a fejedelem és a papság hatalmát öszve mérte Trenk gefunden worden, die sie zwar verbrennen wollten, aber bis zu weitern Befehl sequestrirt und beim Vice Gespann aufbewahrt haben. De *dato* 19, *praesentirt* 29. Jan.[2]

Votum. Dem Causarum Director zu seiner Wissenschaft und zur weitern Verfügung, wass mit diesen Bücher zu geschehen habe, mitzutheilen.

N⁰ 344. Der Vice Gespann des Zempliner Komitats meldet, dass ihm berichtet worden sei, dass in dem Dorfe Velejte einige Personen das Volk zum Aufruhre aufgehezt haben ; sogleich habe er den Stuhl Richter mit dem Jurassor an Ort und Stelle geschickt, welche nun den Bericht darüber erstattet haben, den er unterleget. De *dato* 20, *praesentirt* 29. Jan.

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung und Berichterstattung.[3]

N⁰ 345. Der Stadthalterei-Rath Darvas überbringt einen anonymischen, an ihn gerichteten Brief, worinn gesagt wird, dass drei Herren im Hatvaner

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Király József jelentése : *u. o.* 342. sz. — Az ügy elözményeire ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 119.

[2] A jelentés : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 343. sz. — Az emlitett könyvek : 1. Batthyány Alajos gr. 1790-ben megjelent munkája ; ismertetését ld. *Ballagi*, 321 l. — 2. Trenck Frigyesnek 1790-ben megjelent egyházellenes röpirata ; tartalma : *u. o.* 669. l. — A házkutatásra adott utasitással kapcsolatban Ld. 159. l 2. jegyz.

[3] Balugyánszky András velejtei (Zemplén megye) gör. kat. pap jelentette az alispánnak, hogy mult év decemberében, egy nappal azután, hogy Kazinczyt és Szulyovszkyt éjjel Velejtén át Sátoraljaujhelybe vitték, a falun átutazó Vékey János gercselyi nemes keréktöréssel betért a falu bognárához, Timkóhoz. A bognár nem volt otthon, csak felesége meg leánya, akikkel beszélgetni kezdett. Beszéd közben »a kocsiban szállitott urakra« terelődött a szó, mire Vékey szlovákul a következőket mondotta : »si vos rustici boni essetis, unum sentiretis cum nobilitate, multo melius vobiscum esset, non enim solveretur portionem neque ulli jugo subessetis, omnia haberetis a nobis, neque regi subessetis.« A beszélgetésnek ezt a részét állitólag még egy éppen odaérkező idegen is hallotta volna, akiről azonban a pap már nem tud közelebbit. — Az alispán által elrendelt vizsgálatkor Timkó felesége, Bodnárszky Mária, az előtte magyar nyelven felolvasott följelentés szavait megerősitette. Ugyanakkor Kubányi József postaadminisztrátor, aki ugyan személyesen nem volt jelen, közvetett úton azt hallotta, Vékey azt is kijelentette volna, hogy az összes rabokat ki fogják szabadítani. (Az alispán jelentése : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 375. sz. A vallomásokról felvett jegyzőkönyvek : O. L. Vertr. A 55. fasc. 93. csomó.) — Az ügy további fejleményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 375, 412, 624 és 676.

Wirtshaus im Gegenwart des Wirthes gesagt haben, dass mit Anfang des Früh-Jahrs ein grosses Blutbad im Lande entstehen werde. Der Wirth, der es gesagt hat, sei von geringen Herkommen, jedoch kämen mehrere Leute bei ihm zusammen, weswegen er zu vernehmen wäre.[1] Acceptirt 29. Jan.

Votum. Ist dem Heveser Komitats Vice Gespann zur schleunigen und genauer Untersuchung dann Bericht-Erstattung mitzutheilen.[2]

N° 346. Der Vice Gespann des Szathmarer Komitats schicket die den Richter Merli betrefende Akten ein, und berichtet die daselbst befindliche Inquisition sei von darum authenticirt, weil da Merli arretirt worden, auch ein Fleischhauer Gesell, namens Joseph Schick, wegen insolenten Worten, die er gegen den Pfarrer ausgestossen hat, in Verhaft genommen und be[e]de Facta durch den Stuhl-Richter in einer Inquisition begriffen worden. Da dieser Fleischhauer keine aufrührerische, sondern nur insolente Reden geführt, so ist er durch die Sedria abgeurtheilet worden, wobei da die Sedria durch den Vice-Gespan unterrichtet worden, dass er den Fall hierorts berichtet hat, selbe sich in die Aburtheilung nicht eingelassen habe. De dato 17, praesentirt 30. Jan.[3]

Votum. Die Akten sind dem Causarum Director zum erfoderlichen Gebrauch, nebst den Schreiben mitzutheilen, da in selben die Ursache, warum bereits die Inquisition autenticirt worden, enthalten ist.

N° 347. Von 21 bis 29 Jenner. Hat wegen häufigen Geschäften und wichtigen Ausarbeitungen kein Tagebuch geführt werden können. Der Causarum Director hat mehrmal von dem Laufe des Prozesses berichtet. Mittlerweile sind auch die anher berufene, als Major Gaisberg und der Türjer Kastner Szén, anher gekommen. Was sonst nun wichtig war ist alles im Protokolle aufgeführt worden.

Dient zur Wissenschaft.

[*30. Januar*]

N° 348. Den 30. Jenner. 1. Der Komissair des Szatthmarer Komitats Andreas Szabo berichtet den MezőPetrer Richter anhergebracht und nach erhaltenen Befehl ins Pester Komithaus abgeliefert zu haben.[4]

Ist zum Causarum Director geschicket worden.

3. Der Doctor [?] Gelley sagt, er wisse die Verbindungen und Spitzbubereyen der Illuminaten in Vien, wolle sie zu Papier setzen und bringen.

Erwiedert: er solle es thun und mir dann bringen, sich aber in der Schreibart mässigen, dass man etwas davon einen Gebrauch machen könne.[5]

[1] A főljelentés szerint mindezt a kocsmáros mondta: »Az leg közelebb múlt napokba, három urak pesti utyokba a' hatvani vendég fogadóba meg szállotak, 's beszéllik, hogy ottan a' vendég fogadós azt mondotta nékiek, hogy kikelet nagy vér ontás lészen édes országunkba.« (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 380. sz.)

[2] A Fáy Bertalan alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 345. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 380.

[3] Luby alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 346. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 332.

[4] Szabó Sándor (nem András) Szatmár megye nyíri járásának kommiszáriusa. — A Merli-ügy előzményeire ld. *Jegyzőkönyv* N° 273 és 332.

[5] A jelentést nem ismerjük.

4. Gf. Georg Festetics erzählet, dass die Steyrischen Gewehrhändler mit den Bauern in den Csakaturner Insel geredet und ihnen gesagt haben, sie sollen nur mit der Annahme der Güter noch etliche Jahre warten, da dann alles gleich seyn und so selbe umsonst bekommen würden, der Komitat werde diese untersuchen und berichten.

Erwiedert: man werde den Komitatsbericht erwarten.[1]

5. Der Causarum Director berichtet, dass nunmehro Kazinczy auch ausgesagt habe, nachdem man ihm die Aussage des Szulovszky gezeigt hat.[2] Eben so habe Paul Rosty auch eingestanden.[3] Sie hatten auch den Ocser Minister aufgenommen. Dieser läugnete, de man ihm aber den Szlavy nannte, so fiel er in eine Ohnmacht. Tags darauf bestand er alles und sagt auf den Tihanyi aus, welcher hiernach wohl auch wenigst Mitwissenschaft dieser Sache gehabt haben dürfte.[4] Auch gegen den Bruder des Szlavy kämen neue Inzichten heraus.

Diess ist zur Nachricht genommen worden, da ohnediess die weitere Erkenntniss der Sache der K. Tafel zusteht.

[*31. Januar*]

N⁰ 349. Der Vice-Gespann des Trenchiner Komitats berichtet, dass er den Karl Szmetanovics unter der Wache der Komitats Hussaren mit einem Magistratual Person nach Ofen geschickt habe und schliesst die Akten und Schriften die er bei ihm gefunden hat bei. De dato 22, praesentirt 31. Jan.[5]

Votum. Dient zur Wissenschaft und die Akten sind dem Causarum Director zu übermachen.

N⁰ 350. Den 31. Jenner. [Mednyánszky helytartótanácsos nem javasolja Lovász Zsigmond kinevezését a Helytartótanácshoz.]

2. Stephan Sandor Stuhl-Richter des Trenchiner Komitats[6] berichtet, den Szmetanovics gebracht zu haben, und erbittet sich die weiteren Befehle.

Ist zum Causarum Director angewiesen worden.

3. Eben derselbe bittet um weitere Befehle, da der Causarum Director nicht zu Hause ist.

Ist erwiedert worden, er solle sämmtliche Akten bringen, in meiner Kanzlei dem Vadász übergeben. Selben aber der Befehl gegeben worden, die Akten zu übernehmen und morgen früh dem Causarum Director einzuhändigen.

[1] Ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 355. — Festetich György gr., a Georgicon alapítója (személyére ld. II. k.)

[2] Szulyovszky vallomását a jogügyi igazgató jan. 30.-án mutatta meg Kazinczy Ferencnek, aki erre valóban ki is jelentette, hogy mindent bevall. (Ld. *Fogságom naplója*, jan. 30.) Irásbeli vallomása azonban csak febr. 4.-én kelt (kōzōlve II. k. *Iratok* 47. sz.). Ezt a följegyzést a nádor tehát valószínūleg néhány nappal később írta. V. ō. kōv. jegyz. és N⁰ 348/4—355.

[3] Rosty Pál itt említett kihallgatása febr. 3.-án volt. (Ld. II. k. 682. l.)

[4] Túrós Péter ócsai ref. lelkész jan. 29.-i és 30.-i kihallgatását ld. II. k. 695. s kōv. l. — Tihanyi Tamás alországbíró.

[5] Prileszky Károly alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 349. sz. — V. ō. *Jegyzőkönyv* N⁰ 316 és 350/2.

[6] Sándor István, Trencsén megye u. n. Hegyen-túli járásának szolgabírája.

[*1. Februar*]

N⁰ 351. Praesidialschreiben des Gfen Kanzlers, mittelst welchen nebst Übersendung des Hofgesuches des Gero kontrolierenden Postamtsofiziers von Raab um den hungarischen Adel taxfrei zu erhalten, der Gf. Kanzler sich erkundiget, ob jenes was Bittsteller anführet jedoch unbevusst ist, dass er nämlich mittels des Raaber Komitats anhero die Anschläge und Reden des Alexander Szolarczek entdeket, sei wahr sey [!], weswegen er ersuchet ihn davon zu benachrichtigen, und die Meinung abzustatten, ob in dem Fall, dass seine Aussage wahr sei, unbekannte und dem allgemeinen Wohl nüzliche Umstände an Tag gekommen seyen, ob nämlich diese Entdekung so gestaltet sei, dass Bittsteller eine besondere Rüksicht in Verleihung der hungarischen Adels und zwar ohne Taxen verdiente. De dato 22. Jan. 1795.

Votum. Zu erwiedern, die schrifftliche Erklärung über die Gesinnungen des Szolarczyk, welche beizufügen ist, sei nicht durch den Bittsteller, sondern durch den Raaber Postschreiber Tomka[1] dem Vice-Gespann übergeben worden, mithin sei man der Meinung, ohne die andre Umstände und Verdienste, die der Bittsteller in seinen Bittschrift anführt, zu berühren, dass die Frage ob aus dem Grunde der obgesagten Anzeige demselben der hungarische Adel und zwar taxfrey verleihen sei, gänzlich aufhöre.[2]

N⁰ 352. Der Vice Gespann des Pester Komitats berichtet auf hiessortigen Auftrag von 29 Jenner,[3] dass er den Anton Kriness zu sich berufen und ihn adjuriret, auch über die in der sub N⁰ 26 enthaltenen Inquisition vorkommende Punkten vernommen habe, welche Aussage er bestättigte, mit dem Beisatze, dass da Rudits ihn um die Auskunft gebeten hat, wie viel ein Paar Pistolen kostete, Griness ihn um die Anzahl der erfoderlichen Pistolen gefragt habe, auf welches er ihm erwiedert, dass 30 nothwendig wäre. Uebrigens hätte er gehört, dass der Assessor Rudits gesagt habe, wenn es auch 100 wären, welches da es leise gesagt worden, er sich zu betheuren nicht traute, und welches er auch fallen liess, da er glaubte, dass es darum gesagt worden sei, um wenn eine mehrere Anzahl von einem Handwerker bestellet werden, ein kleinerer Preiss gefodert wird. De dato 1, praesentirt eodem Febr.

Votum. Bis die unterm 29-ten Jan. N⁰ [335][a] dem Bacser Komitats Vice-Gespann aufgetragen [!] Bericht und Erläuterung einlangen wird ist der gegenwärtige indess unter den Akten aufzubewahren.

[*2. Februar*]

N⁰ 353. Ignatz Martinovich bittet, dass er nach Wien geschickt oder dass ihm die Versicherung gegeben werde, nach hier empfangenen Urtheil nach Wien geschicket zu werden, damit er sich darnach in seiner Vertheidigung richten könne. Zugleich verspricht er auf diesen Fall die weitere Art an Hand

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Helyesen Csonka György postaexpeditor.

[2] A kancelláriai leirat és a nádor válaszának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 351. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 174 és II. k. 551. l. — Gero István győri postaellenőr.

[3] *Jegyzőkönyv* N⁰ 335

zu geben, wie man die 7 Häupter der Revolutions Gesellschaft in Hungarn endeken könne, und anbei die Art zu eröfnen, wie man in drei Tagen eine Festung erobern könne.[1] De dato 30. Jan., praesentirt 2. Febr.

Votum. Ist mit dem N⁰ 300 dem Causarum Director mit dem Auftrage zuzustellen, womit die Stellen über welche die hiesigen Arestanten noch zu befragen wären ausgeschrieben und die Gefangene darüber vernommen werden mögen.

N⁰ 354. Melchior Szulyovszky bittet voll Reue über sein Verbrechen um Gnade.[2] De dato 30. Jan., praesentirt 2. Febr.

Votum. Ist bis zu Beendigung des Prozesses aufzubewahren.

N⁰ 355. Der Graf Georg Festetics meldet, dass im Szalader Komitat eine Mensch aus Steyermark der mit Gewehr handelte, verschiedene aufrührerische Reden den Bauern gehalten habe, weswegen auch auf sein Ansuchen der Komitat sogleich die Sache untersuchen liess, wornach er nicht zweifele, dass der Komitat dieselbe sodann einberichten werde. De dato 30. Jan.[3]

Votum. Ist bis zur Einlangung des Komitatsberichtes aufzubewahren.[4]

N⁰ 356. Da der unterm 22. Xbris sub N⁰ 238 von dem Caschauer Stadt-Richter in betref der Schriften des Doctors Witssay abgefoderte Bericht noch nicth eingelangt ist,

so ist ein selber zu betreiben.[5]

N⁰ 357. Vom. 1. Febr. Ist nichts erhebliches vorgefallen.
Den 2. Febr. 1. Der Personal berichtet, dass er zwar den Director betreibe, aber selber einsehe, dass diese Verzögerung nützlich gewesen, da bereits alle Verhafteten ausgesagt haben.

Zur Wissenschaft, da künftige Woche alle werden citirt werden.[6]

2. Der Causarum Director überbringt ein Schrift des Martinovich, eine des Szulyovszky, und bittet den Stadt-Richter von Kaschau wegen den Vizaischen Schriften zu betreiben.[7] Dann meldet er die Examina gehen fort, Abaffy qualificiere jedes Wort ; dann werde er den Szlavy vernehmen, ob er die Aussage des Ocser Minister bekräftige, wo dann wegen dem weiteren die Verfügung wird getrofen werden müssen.[8]

[1] Martinovics emlékirata arról szól, hogyan lehetne leleplezni és ártalmatlanná tenni a Reformátorok Társaságát ; közölve : H. k. *Iratok* 37/c. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 500.

[2] Szulyovszky sk. írt kérvénye : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 354. sz.

[3] Festetich jelentése szerint a kereskedö ezt mondotta : »post quatuor annos nec rex nec comitatus nec dominus terrestris nec denique nobilitas existet, et ideo tunc poterunt omnes fundos gratis occupare.« *U. o.* 355. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 348/4.

[4] Annak, hogy a megye ebben az ügyben jelentést tett volna, nem találtam nyomát.

[5] A kassai főbíróhoz, Stekovics Istvánhoz írt levél fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 356. sz.

[6] A perfelvételre a vádlottakat börtönükből szabályosan megidézték. V. ö. H. k. 372. l.

[7] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 356.

[8] A jogügyi igazgató főként arra volt kíváncsi, Tihanyi Tamás alországbíró is benne volt-e a mozgalomban, ahogy ezt Túrós Péter vallomása sejttette. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 366/febr. 4/3.

Wegen den obigen Schrift*en* sind besondere Exhibita, das übrige dient zur Nachricht.

N⁰ 358. Das Szalader Komitat unterlegt die nach Hofe gemachte Vorstellung, worinn selbes S. M. bittet, in jenen Fällen, wo die Königl. Curia einen Verbrecher zum Tode verdammet, keine Gnade zu ertheilen, in dem die Räubereyen auch bereits in dem Komitate sehr über Hand genommen haben, und bittet die selbe bei Sr. M. zu unterstützen. De d*ato* 15. Xbris, *praesentirt* 2 Febr.[1]

Votum. Ist den Akten beyzulege*n*.

N⁰ 359. [Gr Török Lajos kassai főigazgató megküldi a Helytartótanácshoz beadott följegyzésének másolatát br. Salhausennel való vitájáról és kéri a nádor pártfogását].

N⁰ 360. Der Debreziner Stadt-Richter in bezug auf den ihm durch den Causar*um* Director geschriebe*nen* Brief wegen den in Debreczin befindlich seyn sollenden Katechismen, berichtet, er habe sogleich bei dem Ludvig Domokos untersuch*en* lassen, der aber erwiederte, derlei Schrift*en* niemahls gesehen zu hab*en*, ja wenn er sie erhalten hätte, so hätte er sie gleich entdeket. Uebrigens aber betheuert Berichtleger nie so etwas gesehen zu haben, und klaget über die so oft gegen diese Stadt ausgestreute Verläumdungen, bittet endlich eine Komission auszusenden, wornach er wenn er schuldig befund*en*, sich all*en* Strafen unterziehet, widrigenfalls aber sich Genugthuung, ein*en* solch*en* Verläumder zu verschafen vorbehaltet De d*ato* 24 Jan.[2]

Votum. Da der Stadt-Richter auch dem Causar*um* Director geschrieb*en*, und auf den Grund der ganzen Sache nicht gekomm*en* werd*en* kann, ist dieser Bericht zu hinterlege*n*.

N⁰ 361. [Temes megye felirata a megyei tisztújítás ügyében].

N⁰ 362. [Az uralkodó jóváhagyólag visszaküldi a nádor N⁰ 341 alatti fölterjesztését].

[1] Szala megye feliratának másolata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 358. sz.

[2] Zombory Mihály, a debreceni ker. tábla ülnöke még 1794 decemberében jelentette a jogügyi igazgatónak, hogy Domokos Lajos volt főbíró a Martinovics-kátét egy példányát á adta volna Szombatinak, ez pedig a város irattárába rakatta. A jogügyi igazgató tudatta a följelentés tartalmát Szombati főbíróval, egyben rosszalását fejezte ki eljárásáért, s utasította őt, küldje el neki azonnal a Kátét. (1794 jan. 24: O. L. Vertr. A. 49. fasc. sz. nélk.) Erre a levélre válaszolt a főbíró. *(U. o.* 38. fasc. 360. sz.) — Megemlítjük, hogy valamivel korábban, 1794 december közepén hasonló följelentés közölte a jogügyi igazgatóval, hogy Eger környékén a nép között terjesztik a titkos kátét. Németh János azonnal tudatta ezt Esterházy Károly egri püspökkel, s kérte nézzen utána, mivel közérdek »quod malum, quod in plebe maximas ac periculosissimas radices agere poterat, in herba suffocandum sit.« (A levél fogalmazványa, dec. 17.: *u. o.* 49. fasc. sz. nélk.) A püspök válaszát nem ismerjük. — Domokos Lajos (1728—1803) Debrecen város volt főbírája, a tiszántúli hagyományos kálvinista Habsburgellenes politika egyik kiemelkedő képviselője. Főbírói tisztétől II. József 1786-ban ellenzéki magatartása miatt mentette föl. Az 1790/91-es országgyűlésen Debrecen város képviselője volt. Lipót császár a »megbízhatatlanok« közé sorozta. Franciás műveltségű, élesen egyházellenes gondolkozású, de feudális beállítottságú ember volt. (Életrajza: Molnár Ágnes, *Debreceni arcok a felvilágosodás századából.* Bp, 1939. 61—86. l.)

[*4. Februar*]

N⁰ 363 Graf Samuel Teleky überschickt die Aussage des Samuel Szöke in betref der Angabe des Anton Incze gegen den Joseph Rudinszky. De *dato* 2, *praesentirt* 4 Febr.

Votum Hierüber wird mit Beischliessung aller Akt*en*, die bisher eingekom*men* sind, Sr M. ein unt*erthänigster* Vortrag erstattet werd*en*.[1]

N⁰ 364. Der Bartfelder Stadt-Richter berichtet von einem gewissen Schreib*en*, welches aus den französischen ins lateinische soll übersezt worden seyn, dass es bei dem Vice Gespann des Abaujvarer Kom*i*tates vorfindig seyn solle, wer es aber übersezt habe, sei nicht bekannt.[2] De *dato* 23. Jan., *praesentirt* 4.

Votum. Ist lediglich den Akt*en* beizulegen.

N⁰ 365. Der Ca*usarum* Di*rector* bringt ein beim sich selbst entleidet*en* Prefekt*en* Király gefundenes Zeddl. P*raesentirt* 4. Febr.[3]

Votum. Ist unter den Akten aufzubewahr*en*.

N⁶ 366. Den 3. Február. 1. Der Prefekt Király meldet allhier angekommen zu seyn und erbittet sich die weitern Befehle.

Ist zum Causar*um* Di*rector* angewiesen worden.

[1] Teleki Sámuel jelentését nem találtam meg, de ránkmaradt a nádor febr. 27.-i fölterjesztése és az ügyben kihallgatott 18 tanu vallomásának német nyelvű kivonata. (O. L. Vertr. A. 37. fasc. 127. sz., 38. fasc. 363. sz. és M. Kanc. eln. 8/1795. sz.) A tanuk, Koncz János és Gáspár László már ismert *(Jegyzőkönyv* N⁰ 63) vallomásához képest Rudinszkyra vonatkozóan nem igen mondottak újat (legkevésbbé az utoljára beküldött Szöke Sámuel), de annál inkább Virágh László ügyvédre, akiről eddig csak általánosságban esett szó. Palugyay Mihály szerint Virágh ilyeneket monott: »Christus sey ein Betrüger und Impostor gewesen, man habe ihn nicht ohne Ursach gekreuziget, weill er sich für den Sohn Gottes ausgegeben hat. Wie soll mann ihn für einen Gott halten, der — sit venia — seine Nothdurft so verrichtet wie ich, deren Vatter ein Armer Zimmermann war, der die Maria geschwängert und sodann beyde herum geirret haben. Wer hat denn einen aufgehängten Gott gesehen?« — Kristóffy Mihály vallomása szerint mindezeken fölül azt is kijelentette: »Die französische Revolution auch zu uns herein kommen und dann kein Adel mehr existiren wird.« — Hamza Mihály ezt vallotta: »Joseph Rudinszky habe die französische Revolution gewünschen, über die Siege der, Franzosen habe immer eine Freude geäussert und solche mit Vergnügen überall erzählet, hiegegen die hung. Nation und den Adel geschimpfet. — Auch sich dahin erkläret, dass wenn die Franzosen herein kommen sollten, er sich zu ihnen gesellen, dann die Pfaffen und Edelleute töden und plündern wollte. Moses, Kristus, die Aposteln und Evangelisten seyen Betrüger und Impostores gewesen, die Bibel seye eine blosse Lüge . . . Die Könige legen einen falschen Eid ab, damit sie zum Herschen gelangen mögen, dann brechen sie ihren Eid. Die Menschen sind nur die Vieher der Könige . . .« Virágh hasonlókat mondott. Dícsérte a franciákat, magasztalta az egyenlőséget, s mindezt olyan meggyőződéssel, hogy hatására Bacsik János nem váltotta ki már elnyert armálisát. — Gábor Anna (a följelentő Incze Antal felesége) szerint Rudinszky kijelentette: »Die Franzosen haben recht gethan, dass sie ihren König umgebracht haben; wollte Gott, dass die französische Welt auch hier statt haben, und die Pfaffen und Herren umgebracht werden möchten!« Mindezek alapján a nádor javasolta, hogy Rudinszkyt és Virághot »kihívó szemtelenségük« megbüntetésére, meg másoknak példaként, állítsák törvény elé. (A nádor fölterjesztése és a kancelláriának a nádoréval megegyező véleménye O. L. M. Kanc. eln. 8/1795.)

[2] Mokossinyi Antal főbíró jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 364. sz. — A szóbanforgó iratot nem ismerjük.

[3] Ld. a köv. szám alatt.

2. Der Gf. Cajetan Battyani bittet, dass seiner Frau gestattet werde, mit ihren Bruder, den Sigray, zu reden.[1]

Erwiedert: jezt könne es nicht seyn, ob es später seyn kann, werde man erst sehen, indess werde man thun was möglich seyn wird.

3. Der Causarum Director meldet, der Praefekt Király sei angekommen und er habe ihn um so mehr auf den künftigen Tag bestellt, weil kein Platz für ihn ist. Dann erbittet er sich die ihn betrefende Akten.

Zur Wissenschaft ; die Akten sind ihm geschickt worden.

Den 4. Febr 1. Baron Pichler meldet, dass Kraly sich todgeschossen habe.

Ist zur Nachricht genommen worden.

2. [Splényi temesmegyei főispán szóbeli jelentése a megyéjebeli állapotokról].

3. Der Causarum Director bringet ein beim Kraly gefundenes Zeddl,[2] und berichtet, dass künftige Wochen alle Examina vollendet seyn werde, und dann der Prozess beginnen wird. Veiter sagt er, es sei zu bedauern, dass bei der Buchhalterei, wie aus den Correspondenzen zu sehen, viele, ja bis 37, mit diesen Grundsätzen infizirt sind.[3] Die Professoren auch, worüber er sich dann auch

[1] Gr. Batthyány Kajetán (1761—1817) felesége Gr. Sigray Antónia (1769—1838) Jakab nénje volt.

[2] Király, miután febr. 3.-án jelentkezett a jogügyi igazgatónál és látta, hogy a mozgalommal kapcsolatban akarják kihallgatni, tehát, hogy annak szálai immár felé vezetnek, 5.-én reggel kilenckor, abban az órában, amikorra Németh magához rendelte, a Hét Választófejedelemhez címzett fogadóban agyonlötte magát. (A jogügyi igazgató följegyzése febr. 4.-éről : O. L. Vertr. A. 54. fasc. ad B' 76. köteg és a nádor levele Ferenc királyhoz : *Sándor Lipót iratai*, 776. l. A Hét Választófejedelemhez címzett fogadó a mai Váci- és Aranykéz-utca sarkán volt. V. ö. Éble Gábor, *A Hét-Választófejedelemhez címzett ház története*, a *József nádor és Károly főherceg Pesten 1803/1804-ben* c. munkában. Bp, 1911, 73—92. l.) Ceruzával egy kis papirlapra írt búcsúsorai : »Non quod reus sim, ast quia virtuti fruuntur insidiae, ut hanc incolumem ad portum aeternitatis traducam, sic moriar! Crede tamen, quicunque causa est mortis meae, mille gladiis hanc ultum iri. Eripitur taliter prolibus meis Josephae et Eleonorae pater, uxori maritus reipublicae utilis civis! Fisce Regie! Oro Te, sis erga has homo et relinque ipsis illam exigam, quam regi et patrias serviendo fideliter congregavi substantiam et sis cautus sanguine justo te commaculare! Liber vixi ac liber mori praeeligo, quam vel hora in vinculis torpere! Pestini 3ª Feb. 1795 Király m. p.« — Majd utóiratként : »Als Mensch hab ich erfüllt meine Pflichten, und immer frey gelebt. Um nun nicht der dummen Tyranney ein Opfer zu werden, sterbe ich frey, und sterbend bitte, den mich angehenden Fraule Josepha, meiner Tochter Eleonora, und meinem Weib gnedig zu seyn. Király m. p.« (O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. II. köteg. 10/c. sz.)

A jogügyi igazgató azonnal intézkedett, hogy Király iratait mind a fogadóban, mind otthon lefoglalják. Ezekből azonban a Martinovics-mozgalommal való kapcsolatára semmi sem derült ki. Az ugyanakkor elrendelt nyomozás viszont egyrészt újabb adatokat hozott felszínre Király forradalmi gondolkozásáról és tevékenységéről (v. ö. *Jegyzőkönyv* N° 417), másrészt több vele kapcsolatban álló emberre ráirányította a figyelmet, akik ellen aztán vizsgálat is indult. (Ld. *u. o.* N° 423.) — Király öngyilkossága különben elég nagy visszhangot keltett. Még a bécsi porosz követ, Luchesini Cézár is beszámolt róla királyának jelentésében. Búcsúlevelében azt írta — olvassuk a jelentésben — »que ma fin serve d'avis et d'exemple à tous mes compagnons.« (1795. febr. 14 ; későbbi másolata : Tud. Ak. Ms. Tört. Biz. vegyes 4. doboz ; magyar fordítását kiadta Abafi Lajos : *Hazánk*, XI. (1889) 141. s köv. l.)

[3] Nincsenek adataink arra, hogy névszerint kikre gondolt a jogügyi igazgató és milyen levelezés alapján.

schriftlich äussern werde.[1] Wegen Tihanyi habe Szlavy negirt, also komme nichts bestimmtes heraus.[2]

Ist zur Wissenschaft genommen worden.

N⁰ 367. Da der unterm 22 Xber den Kaschauer Stadt-Richter gemacht [!] Auftrag noch nicht erfüllet, ja nicht einmahl ein Bericht erstattet worden ist,[3] Expedirt 4. Febr.

So ist derselbe ernstlich zu adurgiren.

[*5., 6., 7. Februar*]

N⁰ 368. Feld Marschall Lieutenant Kavanagh theilet das vom Hof Kriegs Rathe in betref des Majors Gaisberg erhaltene Rescript (mit in welchen ihm bedeutet wird, dass den über ihn zu machenden Untersuchungen die Beigebung eines Assessors ex parte Militaris immer erfoderlich sei, es wäre denn, dass königl. Kriminal Deputation ausdrücklich cum derogatione omnium instantiarum von höchsten Orten aufgestellet worden sei) und ersuchet zu eröfnen ob diese Deputation wirklich cum derogatione omnium instantiarum unmittelbar von Sr. M. aufgestellt worden sei, auf welchen Fall der Major Geisberg alsogleich ohne Beitritt eines Militärs Individui vor die Deputation gestellet werden solle, widrigens aber ein militärischer Assessor zu den mit dem obbesagten Major vorzunehmenden gerichtlichen Akten allerdings beizuziehen wäre. De dato 5., praesentirt 6. Febr.[4]

Votum. Zu erwiedern, dass die Deputation auf a. h. Befehl Sr. M. von der königl. Tafel blos zu dem Ende bestellet worden sei, um die Verhöre und Konfrontirungen der allhier befindlichen Staatsverbrecher vorzunehmen, mithin sich keineswegs in die Aburtheilung derselben einzulassen habe, welches der K. Tafel selbst vorbehalten ist, wornach der Prozess, vermöge dem gewöhnlichen Rechts-Zuge durch die Septemviral-Tafel revidirt wird. Da nun der Causarum Director bereits seine Erinnerungen über diesen Gegenstand eingereichet hat, welche mittelst der hung. Hofkanzlei Sr. M. unterleget worden, so könne für nun nicht wohl etwas verfüget werden, bis nicht die a. h. Entschliessung über dieselbe erfliessen wird, welche ohngesäumt ihm mitgetheilt werden wird.[5]

N⁰ 369. Gr. Sigray unterleget seine Erklärung in betref der Gesellschaft der Reformirten in Hungarn. De dato, praesentirt 7. Febr.[6]

Votum. Dieselbe ist dem Causarum Director zu übergeben; davon ist doch eine Abschrift zu erhalten und dieselbe in den Akten zum weiteren allfälligen Gebrauche aufzubewahren. [Majd az egészet áthúzva:].

[1] Koppi és Kreil egyetemi tanárokat értette.
[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 348/5.
[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 238.
[4] A Haditanács leiratának másolata és Kavanagh jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 368. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 242.
[5] A nádor válaszának sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 368. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 341 és 377.
[6] Közölve: II. k. *Iratok* 48. sz.

Dieselbe ist zufolge der *Nummer* 300 dem Causar*um* Dir*e*ctor gegen Rücksendung zu übergeben.

N⁰ 370. Den 5. Febr. 1. Professor Kreil bittet, d*a*ss ihm seine Schrift*en* zurückgegeben werden mögen.

Ist der Ca*u*sar*um* Dir*e*ctor daran zu erinnern.

Den 6. Febr. Ist nichts von Erheblichkeit vorgefall*en*.

Den 7. Febr. *1.* Der Causar*um* Director überbringt eine Schrift des Gr. Sigray,[1] und meldet, d*a*ss da er bereits fast alle Examina beendiget hat, er noch diese Tage darann arbeiten und am Aschermitwoche dann alle citir*en* lassen wedre, wornach er hofe, d*a*ss die Prozesse bis Ostern[2] werd*en* beendiget werd*en* könn*en*. Er ist in der Voraussezung, d*a*ss die Reformirte Gesellschaft in Hungarn mehrere Jahr dauere und d*a*ss man auf ein*em* ordentlichen Plan arbeit*en* müsse um das Sistem zu vertilg*en*.

Erwiedert: man sei einverstand*en* ; zugleich ist er in betref der aus der Martinovichish*en* Deduction zu nehmend*en* Fragen betrieb*en* worden,[3] damit dann das Verk Sr. M. unterleget werden könne, welches er versprochen hat baldigst zurückzustell*en*.

[*8. Februar*]

N⁰ 371. Graf Pergen berichtet, d*a*ss bei der gefänglich*en* Einziehung des Martinovich, nebst einig*en* pretiosen Efekten und Büchern, wovon erstere in Händen der *Nieder* Oe*s*terreichschichen Land-Recht, wegen eines bei dieser Behörde von dem Reg*ierungs* R*ath* Gothardi auf dess*en* Vermögen bewirkten Verbothes sich befind*en*, leztere aber noch im Polizeihause verwahret sind, auch zwo Original Obligat*ionen* vorgefunden worden, deren eine von Melchior Inkey per 3000 Fl. gegen 6% auf gedacht*en* Probsten, die andere aber per 6000 Fl. gegen 6% auf den Rittmeister Martinovich als Vormund des Mündels Joseph Martinovich, beide binnen 4 Vochen zahlbar laut*en*. Diese Obligat*ionen* habe er einsweil dem Viener M*agis*trate ad Deposit*um* übergeb*en*, welcher sich anfragte, was in Ansehung der schon verfallen*en* Interessen vorzukehr*en* sei, ind*em* der Aufenthalt des Debitoris nicht bekannt wäre, vorauf er die 2 Schuldscheine zurücknahme und mit der Bitte überschickt, selbe an die Criminalbehörde in Ofen zum nöthig*en* Gebrauch übergeb*en* zu lassen.[4] Auch bemerket, er d*a*ss Martinowich beim Cam*e*ral zu Lemberg eine jährl*iche* Pension mit 500 Fl. als Professor allda zu beziehen habe, welche noch zur Zeit nicht eingestellet ist, wohingegen seine in Wien als gewesener Hofchymicus gehabte Pension mit jährl*ichen* 1000 Fl. ihm von seiner Verhaftnehmung an nicht weiter verabfolget wurde. De d*ato* 6., p*raesentirt* 8. Febr.[5]

V*otum*. Dem Causar*um* Dir*e*ctor sind diese Schuldscheine zum Amtsgebrauche zu übergeben.

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 369.

[2] Hamvazószerda febr. 19-re. husvét vasárnapja ápr. 5.-ére esett.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 300.

[4] Az Inkey féle uzsorakölcsönre ld. II. k. 97. l. 6. jegyz. — Martinovics Vince ny. kapitány. (Ld. II. k.) — Martinovics József, az apát legidősebb bátyjának, Jánosnak, második fia.

[5] Pergen jelentése : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 371. sz.

[*10. Februar*]

N⁰ 372. Der Vice Gespann des Hevesser Komitats berichtet, nebst Beischliessung der gemachten Inquisition, die durch den Ladislaus Laczkovits ausgestossene Worte.[1] De dato 2., praesentirt 10. Febr.

Votum. Dem Causarum Director zur Erstattung der Wohlmeinung mitzutheilen.[2]

[*15. Februar*]

N⁰ 373. Der Causarum Director überbringt die den Ladislaus Laczkovits betrefende Akten mit der Meinung, dass er in Verhaft zu nehmen sei. Acceptirt 15. Febr.

Hierüber wird Sr. M. ein unterthänigster Vortrag erstattet werden.[3]

N⁰ 374. Der Causarum Director unterlegt seine Meinung in betref des verhafteten Sekretairs Jakob Szecsénaz. De dato 14., praesentirt 15. Februar.

Votum. Hierüber wird Sr. M. ein a. u. Vortrag gemacht.[4]

[*16. Februar*]

N⁰ 375. Der Causarum Director unterlegt seine Meinung in betref der Relation des Zempliner Vice-Gespanns wegen der dem Edelmann Vekey von Velejte zu Last gelegten Reden, welche sich dahin bezieht, dass von der wider ihn aussagende Maria Bodnarszky ihre Aussage in ihrer Muttersprache abgenommen, und insbesondere über die Worte des Vekey befragt und auch darüber vernommen werden dürfte, wer dann der Fremde sey, dessen sie in ihrer Aussage erwähnt hat. Wenn dieser Mann entdekt würde, solle er auch zum Eid gelassen, und untersucht ; so auch die Aussage der Timkoischen Tochter in ihrer Muttersprache abgenommen werden. Sollte aus diesen Aussagen eine Aufhezung erhellen, so wäre dieser Gegenstand durch den Vice Gespann anhero zu berichten, wenn aber die Sache blos in den durch die Maria Bodnarszky erzählten Worten bestünde, so wäre Vekey vor der Sedria zu konstituiren und ihm daselbst seine Reden ernstlich zu verweisen. De dato 14., praesentirt 16. Febr.[5]

Votum. In dieser Gemässheit ist nebst Zurückstellung der überschickten Akten dem Vice-Gespann des Zempliner Komitats die Weisung zu ertheilen.

N⁰ 376. Graf Joseph Teleki, nebst Beischliessung der in Sachen geschehenen Verhandlungen, berichtet, dass da der Hauptbericht auf dem sich der substituirte Vice-Gespann des Ugocher Komitats in bezug auf den Advocaten Hersching berufet, nicht an ihm gelanget, mithin die ganze Sache nicht klar

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 299.
[2] V. ö. N⁰. 373.
[3] Fölterjesztésében, hivatkozva a jogügyi igazgató véleményére, Sándor Lipót javasolta Laczkovics László elfogatását és törvény elé állítását. Sk. fogalmazvány: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 373. sz.
[4] A jogügyi igazgató előterjesztése és a nádor jegyzéke közölve: II. k. *Iratok* 52. sz.
[5] A jogügyi igazgató véleménye és a Bernáth alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 375. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 344.

sei, so unterlegt er doch die ganze Sache, wie er sie erhalten hat, obschon er nicht zweifelt, dass selbe anhero, oder an die Stadthalterei geschickt worden sei oder werden würde.[1] De *dato* 5., *praesentirt* 16. Febr.

Votum. Da in dem sub N⁰ 6 beigeschlossenen, von dem Berichtleger an den substituirten Vice-Gespann gegebenen Schreiben ersichtlich ist, dass er demselben aufgetragen hat, die ganze Sache gerade anher vorzustellen, so ist bis diese Vorstellung anhero kommt gegenwärtiger Bericht, aus welchem ohnediess sich nichts bestimmtes entnehmen lässt, ad Notam zu nehmen.

[*18. Februar*]

N⁰ 377. Presidialschreiben des Grafen Kanzlers, mittelst welchem auf das hiessortige Schreiben de *dato* [28. Jan.] et N⁰ [341][a] erwiedert wird, dass S. M. die hiessortige Meinung in betref des vor die hiesigen Kriminal Deputation zu stellenden Majors Gaisberg in beiden Punkten zu genehmigen geruhet haben, mit dem Beisatz, dass wenn die Aussage desselben durch die Deputation wird aufgenommen, authenticirt und er wird konfrontirt worden seyn, diese ihn betrefende Akten dem General Komando zu dem Ende mitgetheilet werden sollen, damit insoweit der Baron Gaisberg in dem Verbrechen verwickelt wäre, dieses durch das Militär Gericht zu erkennen und durch selbes gegen ihn zu verfahren wäre ; von welch a. h. Entschliessung mittelst des Hof Kriegs Rathes das General Comando belehret werden wird. De *dato* 12., *praesentirt* 18. Febr.

Votum. In Gemässheit dieser a. h. Entschliessung, ist nebst Beilegung der Original Aussage des Majors Gaisberg, der Causarum Director zu belehren.[2]

a) A dátum és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Morvay József ungi alispán által Telekihez küldött jelentés szerint, 1795 jan. 3.-án Nagyszöllősön baráti társaság vacsorázott együtt. Ott volt az alispán, a főjegyző, a megyének számos vezető tisztviselője és egyéb notabilitások, köztük Hersching György nagyszöllősi ügyvéd is. Beszélgetés közben szó került a Martinovics összeesküvésben elfogottakról, »kik a'mint hallyuk, a' veszedelmes gondolkozásokért, vagy talám igyekezetekért is Budán tartatnak,« s néhány sajnálkozó szó esett azokról, akiket személyesen ismernek. »Azon egyenes és minden gyanu nélkül lévő beszélgetések közben« Hersching elmondotta, hogy a két Laczkovicscsal együtt járt Vácott a Theresianumban, s Laczkovics Jánossal később is levelezett. Amikor meghallotta, hogy elfogták, leveleit elégette, de fél, nehogy az ő leveleit megtalálják Laczkovicsnál, mert egyikben nagyon megmondta véleményét a multévi debreceni kerületi gyülésről. Meg aztán a szabadkőművesekről is írt, »mi a taxájok és melyik losinál kell magát jelenteni.« — Herschinget jó hazafinak ismerik, mondja jelentésében az alispán, s ezért máskor talán nem is figyelmeztek volna szavaira, »de még is a' mostani környülállásokhoz képest nem tartottuk bátorságosnak ezen beszédgyeit el halgatni,« mert ez »gyenge értelmem szerint én nékem 's azoknak kik velem jelen voltak, rossz következést okozhatna. . .« Ezért azonnal »ollyan rendeléseket tettünk, mellyekbül akár mikor is ki fog tettszeni fejedelmünkhöz vonszó igaz hűségünk.« Azaz, az alispán saját hatáskörében elrendelte Hersching nevetlenfalusi házának átkutatását, s iratait »felhányatta« (de semmi gyanusat nem talált). A vacsorán jelenvoltakkal pedig írásba foglaltatta, amit hallottak, s most mindezt felterjeszti Teleki főispánhoz, kérve további utasítását. (Az alispán jelentése : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 376. sz. A kihallgatási jegyzőkönyvek, egyéb az ügyre vonatkozó írások, elkeveredve : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 434—445, 447—450. fol. — Hersching levele Telekihez : Iványi Béla, *A széki gr. Teleki család gyömrői ágának levéltára*. Szeged, 1931. 397. l. — V. ö. *Jegyzőkönyv*, N⁰ 387, 442 és 625.

[2] A kancellár 1486/1795. sz. leirata, a nádor válaszának és a jogügyi igazgatóhoz küldött utasításnak fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 377. sz.

[*24. Februar*]

N⁰ 378. Der Bekesser Komitat berichtet in betref der von dem Kirurgus Joseph Réz gehaltenen aufrührerischen Reden. *De dato* 12., *praesentirt* 24. Febr.

Votum. Hierüber wird ein *unterthänigster* Vortrag erstattet *werden.*[1]

[*25. Februar*]

N⁰ 379. Der Vice Gespann des Zempliner Komitats berichtet auf hiessortigen Auftrag de *dato* 28. Jenner N⁰ [328][a], *dass* er den Prefekten der Barkoczyschen Güter, SzentMáriay, nach Ujhélly gerufen habe, der auch *erschienen*, wo er ihm aufgetragen hat die schädlichen *Schriften*, die er in dem Barkotzischen Archiv verwahret hatte, zu *übergeben*, welches er auch versprach, und nachträglich einschickte, die nun Berichtleger unterbreitet. *De dato* 13., *praesentirt* 25. Febr.

Votum. Diese *Schriften*, erhaltend die *Litterae* ad *Imperatorem*, *hungarisch* und die Jura Hominum, lateinisch, sind dem *Causarum Director* sammt dem Berichte des Vice Gespanns zu *übermachen.*[2]

N⁰ 380. Der Vice Gespann des Hevesser Komitat berichtet auf hiessortig*en* Auftrag vom 1. Febr. N⁰ [345][a], *dass* er sogleich den Hatvaner Wirten, nah-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Réz József, »a kirurgiának doktora és examinált okulista.« szül. 1759-ben Gyöngyösön, rk. vallású, nemes. A pesti egyetemet végezte, majd Nagyváradon, Gyulán és Aradon volt jónevű szemorvos. (Személyi adatai: O. L. Vertr. A. 54. fasc. ad B 56. köteg. — *Szinnyei*, XI. 917. »híres pesti szemorvosnak« nevezi és egy orvosi munkáját említi 1791-ből.). — A gyógyítás mellett Réz gabonakereskedéssel is foglalkozott, összeállva Kazay Mihály megyei írnokkal. 1795 elején Aradra költözött, mivel azonban az eladott búza árának egy részével nem számolt el társával, az beperelte. A megmérgesedett Réz erre Gyulára ment és becsületsértésért följelentette Kazayt. Elmondta, hogy Kazay veszélyes terveket forral: a megyei vezetőség ellen bujtogat, s őket csúfos levelekben kifigurázza. Erre a megye házkutatást tartott az éppen gabonavásárlási ügyekben távollévő Kazay lakásán, sőt hivatalától is felfüggesztette. Mikor Kazay ezt megtudta, kardot ragadott, hogy elégtételt vegyen Rézen. Az orvost a református lelkésznél találta, vac ora közben, s a lelkész és felesége csak nehezen tudták megakadályozni, hogy karddal ne rohanjon egykori üzlettársára. Kazay még aznap éjjel, febr. 23.-án megírta följelentését Réz ellen, melyben felségsértőnek és veszedelmes lázadónak nevezte. »Előttem a leg nagyobb tolvajnak, gazembernek mondotta Ferenc királyt« — írta — »aki nem méltó, hogy éljen,« és azzal kérkedett, hogy ha alkalma volna rá »ő volna az első a ki keresztül szúrná, hogy vesszen el.« Tanukul megnevezte Sziber József és Glück Ferenc gyulai sókereskedőket, akik aztán a megyei bíróság előtt tanusították, hogy 1794 júliusában Réz előttük Istent és az uralkodót káromolta. Az elfogott Réz persze mindent tagadott. — Csupor alispán azonnal jelentette az ügyet a nádornak. — erről szól a nádor fenti följegyzése — mire ez javasolta az uralkodónak, hogy Rézt felségsértő beszédeiért állítsák a Kir. Tábla elé. (Az alispán beadványát nem találtam meg. A nádor fölterjesztésének fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 378. sz. A Réz-ügyet levéltári adatok alapján részletesen megírta: Zsilinszky Mihály, *Jakobinus mozgalom Békésben. 1795-ben. A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve.* VI. (1879/80) 54—85. l.) — Az ügy további fejleményeire ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 422, 436, 465, 466, 502, 584, 608. — Megemlitem, hogy Réznek Fraknói által idézett kijelentését („El volt már rendelve a királynak megfogatása és francziák kezeibe szolgáltatása, ... de egy huczfut gazember ... besúgta, stb. *Martinovics és társai*, 193. l.) Zsilinszky nem ismeri és én sem találtam meg sehol.

[2] Bernáth alispán jelentését nem találtam meg. — Az iratok: O. L. Vertr. A. 51. fasc. 13 ad. A köteg. Versegi iratai közt. — Ld. I. k.

mens Öveges, zu sich rufen, und ausgefraget habe, der alles auch unter Eidschwur leugnete, worauf Berichtleger, um nicht mehr Lärm zu machen, nicht weiter untersucht hat, da alldort alles ruhig ist. De dato 15., praesentirt 25 Febr.[1]

Votum. Sowohl der Bericht als der zurückgesendte anonymische Brief an Stadthalterei-Rath Darvass, sind den Akten beizulegen.

[*26. Februar*]

N⁰ 381. Der Causarum Director fragt sich an, ob die zwei von Hainoczy befindlichen Bücher : 1. De Limitibus Regiae Potestatis, dann 2. Status Regni Hungariae, die er überall vergebens gesucht, allhier vorhanden seyn, auf welchen Fall er sich selbe, da sie ihm in dem Prozesse nothwendig werden, ausbittet. De dato 26. Febr.

Votum. Das erstere ist, da es gefunden worden, ihm zu überschicken, wegen den zweite aber ist ihm erwiedert worden, dass es allhier nicht vorfindig sei.

N⁰ 382. Der Causarum Director überbringt eine Bitte des Martinovich an die Untersuchungs Hof-Commission nach Wien, worinn er sie ersucht, die Beantwortung einiger an dieselbe gestellten Fragen, welche ihm zu seiner Vertheidung dienen sollen, an das hiesige Königl. Fiscalamt zu schicken. De dato, praesentirt 26. Febr.

Votum. Diese Bittschrift ist dem Graf. Pergen mit dem zu übermachen, dass er die etwa darüber erfolgende Antwort der Hof-Comission baldigst ertheilen möchte.[2].

N⁰ 383. [Kancelláriai leirat helytartótanácsi személyi ügyekben.]

[*27. Februar*]

N⁰ 384. Da die Stadthalterei sub de dato 13. febr. N⁰ 3552 laufenden Jahres in dem zu der Agramer Studien Directors Stelle den Joseph Petrovich 1mo loco vorgeschlagen hat, — Expedirt 27. Febr.

So ist selbes dem G. Kanzler mit der Bemerkung zu bedeuten, dass dieser Petrovich eben jener sei, der durch die Aussage des Martinovich wegen verderblichen Grundsetzen beschuldiget worden. Da aber hierorts nicht bekannt sei, was weiters in dieser Angelegenheit verfüget worden, auch in wie weit die gegen den Petrovich vorkommenden Inzichten gegründet seyen, so unterziehe man diesen der Stadthalterei

[1] Fáy alispán jelentése : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 380. sz.

[2] Martinovics a Bécsben lefogott Gotthardi volt rendőrfőnök kihallgatását kérte, annak igazolására, hogy 1792—93 folyamán rendszeres jelentésekben tájékoztatta az uralkodót a magyarországi titkos társaságokról. A nádor Pergenhez szóló átiratának fogalmazványa : *u. o.* 382. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 405 és II. k. 30. l. 5. jegyz.

nicht bekannt seyn könnenden Umstand darum, dass derselbe auch allenfalls Sr. M. unterlegt werden könne.[1]

N⁰ 385. [Kancelláriai leirat az ujoncozások ügyében].

[*1., 2. März*]

N⁰ 386. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers, welcher einen an S. M. gemachten Bericht des Majors Avesani mittheilt, dass im Zempliner Komitate mehrere Jakobiner vorhanden seyen, die bei dem Andreas Kazinczy zusammengekommen, und um den Szulyovszky zu befreyen Geld gesammelt haben, und selbes dem Paul Szirmay gegeben haben sollen. Dann schliesst der Major annoch eine Korrespondenz des Obergespanns B. Orczy mit der Frau des Ladislaus Szirmay zu dem Ende bei, um zu beweisen, dass B. Orczy von allen dem, was im Komitate geschieht, unterrichtet sey, aber darum nichts davon wissen wolle, weil er mit den Leuten einverstanden sey. Auf diesen Bericht haben S. M. a. g. befohlen, dass da aus dem Schreiben des Majors zu ersehen sey, dass er diese Umstände auch anhero berichtet habe, so solle man den diessortigen Bericht abfodern, was hierorts in dieser Angelegenheit verfüget worden sei, wegen der Correspondenz aber sollen die Aussagen des Szulyovszky und Kazinczy abgewartet werden. De *dato* 23. Febr., *praesentirt* 2. Martii.[2]

Votum. Zu erwiedern, dass man hierorts allerdings ähnliche, und auch vorhero einige Schreiben vom Major Avesani erhalten habe.[3] Da aber die darinn gemachten Anzeigen zu generisch vorgekommen sind, und vorzusehen war, dass wenn gleich eine Untersuchung angeordnet worden wäre, selbe, um die Wahrheit zu erforschen, schwerlich etwas beigetragen hätte, so habe man vielmehr erachtet die Aussagen des Szulyovszky und Kazinczy zu erwarten, da dann in der Sache mit mehr Grund hätte vorgegangen werden können. Da indess in ihren Aussagen gar nichts

[1] A nádor fölterjesztésének fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 384. sz. — Petrovics József, a zágrábi Kir. Tábla ülnöke. Személyére és Martinovics vallomására ld. II. k. 280. l. — A Kancellária véleménye különben az volt, hogy mivel Martinovics nem tudja vádjait bizonyitani, azokat nem is vehetik figyelembe. Ld. *u. o.* 281. l. 2. jegyz.

[2] D'Avesani őrnagy Szirmay Lászlóné br. Révay Apollónia és Orczy József br., Zemplén megye főispánjának három levelét küldte be. Az elsöt Szirmayné irta 1793 nov. 5.-én Orczyhoz, s benne az urát ért méltánytalanságokon kesereg. Mindennek az az oka, irja, hogy a megyében »partiók vagyis klubok« uralkodnak, s nem lehet ellenük fellépni, mert ö, Orczy is velük tart. Ezért »azon klubisták vagyis jakobiták ugy kecsegtetik magokat. . .« — Orczy dec. 5.-én kelt válaszában tiltakozott ellene, mintha egy követ fujna a jakobinusokkal. Másrészt azonban kérte, irja meg »mit ért a Mgos Asszony azon nevezetek alatt, más az, hogy hivatalom szerint kivánom azoknak neveit tudni, hogy az felsöségnek be mutathassam és a Mgos Asszonyt, mint azoknak denunciatrixát kénszerítsem, azoknak nyilvánosságos fel adásáért. . . . Az jakobinistákat pedig csak tugyam, majd ki irtya az felsöség.« — Szirmayné kelt nélküli válaszában igy határozta meg hogy ki a jakobinus: »Én jakobinusnak mint azt tartom, az kiknek az franczia constitutio teczik, és akik a' franczia háborunak elö menetelén örvendeznek és ami udvarunk elö menetelének gátlásokat tenni keresnek; klubistának pedig tágosabb az descriptiója, ebben foglaltatnak mind azokis, akik akár mi nevezet alat conventionokat tartanak, kik legyenek pedig azok, most nem tartozom meg nevezni. . .« (A levelek, a kancellár leirata és a nádor válaszának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 386. sz.; a nádor fölterjesztésével kapcsolatos kancelláriai vélemény: O. L. M. Canc. eln. 6/1795. — V. ö. *József nádor iratai.* I. 128. l. és *Sándor Lipót iratai.* 181. l.).

[3] Ld. *Jegyzökönyv* N⁰ 327.

von diesen Umständen enthalten ist, so habe man geglaubt für damahls nichts anders thun zu können, als vertreuten Bekannten Leuten, die eben in diese Gegend reisetен aufzutragen, diese Umstände unter der Hand zu erforschen, und was sie etwa weiters entdecken sollten, zu berichten. Indem nun selbe nichts andres, als dass im Zempliner Komitate alles ruhig gehe, und dass man nichts endeken könne, berichteten, so habe man von aller weiteren Untersuchung sich zu enthalten geglaubet. Wenn aber dennoch S. M. etwas in Sachen zu verfügen befehlen sollten, so wäre nichts anders zu thun, als dem Berichtlegenden Major zu erwiedern, dass da er die Umstände, die er a. h. Orts berichtet habe, nothwendigerweise von anderen Leuten habe erfahren müssen, er selbe, schriftliche und so viel möglich mehr specifische Erklärungen zu geben, aus der Sr. M. schuldigen Treue bewegen, und dieselben unterlegen solle, da man dann den Grund und die Wichtigkeit des ganzen Gescheftes erkennen, und etwa mit gehabten einiger Glaubwürdigen Männer Zeugnissen das weitere Verfügen können wird.

N⁰ 387. Graf Joseph Teleki überschicket, zufolge seines anher gemachten Berichtes, die den Georg Hersching betrefende Akten. De *dato* 19. Febr., *praesentirt* 1. Martii.[1]

Votum. Da aus denselben obgedachter Hersching nicht beinzichtiget wird, sondern viel mehr nichts gegen ihn herauskommt, andrerseits aber er sehr schöne Attestaten hat, so ist diese ganze Sache zu hinterlegen.

[*3. März*]

N⁰ 388. Der Causarum Director unterlegt die Aussage des Majors Gaisberg, die er zu Wien gegeben, mit denen durch ihn hier gemachten Erleuterungen, dann die ihn beschwerende Aussage des Paul Rosty. De *dato*, *praesentirt* 3. Martii.

Votum. Ist dem General Kavanagh zufolge des a. h. Befehls zum weiterem beliebigen Gebrauche zu übermachen.[2]

N⁰ 389. [A M. Kamara elnökének kimutatása a gabonavásárlásra elköltött pénzekről.]

N⁰ 390. [Szily pestmegyei alispán kimutatása az ujoncozás eredményéről.]

[1] Teleki jelentése az újabb tanúvallomásokkal és a Hersching által beterjesztett írásokkal, melyek ártatlanságát bizonyítják: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 387. sz. és (elkeveredve): O. L. Vertr. A. 36. fasc. 446.. 454—455. fol. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 376.

[2] Gaissberg vallomására ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 242. — Rosty Pál, miután kezdetben tagadta, hogy a titkos társaságnak tagja lett volna, (éppen ezért vált szükségessé Gaissberg kihallgatása) 1795 jan. 31.-i írásbeli vallomásában mindent bevallott. Ugyanakkor azonban elmondotta, hogy Sigraytól megtudta: Gaissberg is tagja a titkos társaságnak. Egyszer, amikor találkozott az örnaggyal, meg is kérdezte őt erre vonatkozólag. Gaissberg azt válaszolta: »Si prudens aliqua revolutio esset, aliaenum ab hac re non futurum, sed hoc usque in nostris ditionibus sperari non posse, quod et ego [Rosty] affirmabam.« (O. L. Vertr. A. 46. fasc. Rosty Pál periratai. 4. sz. mellékl.) — A Kavanagh tábornagyhoz szóló átirat fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 388. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 449.

N⁰ 391. Georg Szlávy bittet um die Vermittlung bei Sr. M., damit wenn die K. Tafel seinen Sohn mit einem beschwerenden Spruche belegen sollte, er im Wege der Gnaden, da er durch eine längere Arretirung schon auf bessere Wege gebracht seyn dürfte, freigelassen werden möge. *Praesentirt* 3. Martii.[1]

Votum. Diese Bittschrift ist bis dahin aufzubewahren, bis der Prozess gegen den Johann Szlavy gesprochen seyn wird.

N⁰ 392. [A tengermellék lakossága védelmet kér Schloissnigg Jakab hatalmaskodásai ellen.]

N⁰ 393. [Bács megye megküldi megyei ügyekben az uralkodóhoz írt fölterjesztésének másolatát.]

[*4. März*]

N⁰ 394. Der Bacser Komitat berichtet, dass selber auf den an den Vice Gespann unterm 18. Xber N⁰ [214]ᵃ) erlassenen hiessortigen Auftrag, in betref der Inquisition gegen den Joseph Dienes, selbe autentiren liesse, und auch die Zeigen mit dem Dienes confrontiret habe. Da nun Dienes keineswegs das Hochverrats beinzichtiget worden, so habe es auch keinen Grund gefunden denselben festzusezen, welches mit Beischliessung aller Akten aus der Sedria berichtet wird. De *dato* 9. Febr., *praesentirt* 4. Martii.[2]

Votum. Da die Anzeige des Komitats durch die Original-Beilagen bekräftiget wird, so ist auch kein Grund zu einer weiteren Verhandlung da, und nachdem das Komitat den Dienes nicht festzusezen befunden, ja nicht einmahl des Hochverraths beinzichtiget glaubet, mit welchem Ein-Rathen man hierorts vollkommen verstanden ist, so ist keine weitere Verfügung nothwendig, sondern der Bericht den Akten beizulegen.

N⁰ 395. [Szily pestmegyei alispán újabb jelentése az ujoncozásról.]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Időáb Szlávy György kérvénye: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 391. sz.

[2] Gludowácz József, Sztrecsko Imre és Svaigl Ádám bérlők följelentették Dienes József volt vaskúti, most szentiványi jegyzőt, hogy »felségsértő és hazaárulós kijelentéseket tesz. Sztrecsko »hallotta tőle azt is mondani, hogy az hitünk merő impostura, mást tanitot, úgy mond, a' Krisztus, de ezek az impostor papjaink, csak hogy az erszényük tellyen, mind föl forgattyák az hitünk ágazattyait, és csak az hiszen nékiek, a' kinek a' feji még teli vagyon az ô babonaságaikkal. De immár okosodik a' nép. Bár a' frantziák ide jönnének! és mind föl mészárolnák őket. Ott-is a papok okozták a' revolutiot, de látom már, hogy itt-is nem soká fog revolutio lenni, mely a' papoktul fog származni. Látott a' tanu említett Dienes József előtt sok féle tiltott könyveket, nevezetesen az hit és mise ellen. . .« — Svaigl szerint Dienes kijelentette, »bár az Isten adná, hogy holnap le jönne, aki a' szegénységet az igától meg szabadittaná, akkor esmértetnék meg a' szegénység, s vége szakadna a' tyarnnizmusságnak. Csak szép az egyenlőség, hogy olyan légyen egy mint a' másik, a' mely meg is lészen. . .« — A bácsmegyei sedria véleménye az volt, hogy ezekért a kijelentésekért Dienes ellen nem emelhető felségsértés vádja. De még az is kérdéses, mondja, hitelt érdemelnek-e a tanuvallomások: ugyanis a tanuk egymásnak nem egyben ellentmondtak, valószinütlen dolgokat állitottak, s több vaskúti lakos tanusága szerint régi haragosai a vádlottnak. Dienes mellett szól az is, hogy a vaskútiak többsége derék, megbízható embernek ismeri. Mindezek alapján nem látnak okot elfogatására. (A megye fölterjesztése a kihallgatási jegyzőkönyvekkel együtt: *u. o.* 394. sz.).

[5. *März*]

N⁰ 396. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers, welcher ein von dem Gr. Joseph Erdődy vor seiner Hausthüre in Pressburg gefundenes, mit einem 20-er verpetschiertes Schreiben unterlegt, welches an einem gewissen Nadapi nach Bacs-Bodrogh lautet; mithin da dieser Namen und Ort unbekannt ist, leicht für eine Erfindung um Schrecken einzujagen gehalten werden kann. Indess habe er die Sache Sr. M. mittels des Kabinets-Minister berichtet, und auch den Polizei-Minister Gr. Pergen davon benachrichtiget; dieses Schreiben schickt er nun zum etwaigen Gebrauch, den die Umstände fodern dürften anhero. De *dato* 2, *praesentirt* 5 Martii.[1]

Votum. Da von dieser Sache kein Gebrauch zu machen, auch nicht wohl eine Untersuchung anzustellen ist, so ist selbe lediglich den Akten beizulegen.

N⁰ 397. *Feld Marschall Lieutenant* Kavanag überbringt ein eben vom General Harnoncour erhaltenes Schreiben, welchen der russische *Feld Marschall* Szuvarov geschrieben, dass er Nachricht habe, dass in Ober Hungarn eine Rebellion entstehen werde, wozu sich auch die Gallizier schlagen wollen, weswegen Harnoncour sich die etwaigen Nachrichten erbittet. *Acceptirt* 5. Mar.

Votum. Ist erwiedert worden, dass man davon allhier keine Spur habe, sondern dass man dafür halte, dass dieses noch von der Arretirung der etlichen Spitzbuben herrühre: sollte man etwas erfahren, so werde man nicht ermangeln es sogleich zu wissen zu machen.[2]

[*6. März*]

N⁰ 398. A. h. Rescript mittelst welchem S. M. die hiessortige in betref des Ladislaus Laczkovics sub de *dato* [15. Febr.] N⁰ [373][a] unterbreitete Meinung, dass nämlich gegen denselben, wegen sein aufrührerisches bestreben und schändlichen, gegen S. M. ausgestossene Worte und Aufwieglung, nach der Vorschrift der Geseze verfahren, sonach er gefangen und nach Ofen gebracht

a) A dátum és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A levél az uralkodó és családja legyilkolásáról szól: »Az frantziáktól már el érkezet hozzám kétszáz ezer öt szász forint, a végből, hogy a királyt valami uton modon ez árnyék világbol kiküldjük s vele együtt az egész familiáját. Már én ennyihány embereket fogadtam, a kik a királyt vagy méreg által vagy más halál nemével el fogják oltani. Az urat pedig azon kérem, hogy mihelyt az király halálát meg hajja, azonnal a már többen öszve esküdött társaival együtt dologhoz fogjanak. A király és a királyné 13. Martii okvetlenül meg fog ölettetni; az ur mindgyárt 14. vagy 15. a revolutiohoz fogjon. A több complotba lévő urakat is mind köszöntöm, ugy mint T. urat, S. urt, N. urat és R. urat, a több uraknak tsak a nevek le irására két árkus nem volna elég. A frantzia nemzet pénzt eleget fog küldeni, tsak fel tett szándékunkat meg ne másolyok. . .« (A kancelláriai leírat, a levél magyar eredetije és német fordítása: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 396. sz.)

[2] Harnoncour táborszernagy levelének (Lemberg, főhadiszállás, 1795 febr. 25) későbbi másolata: Tud. Ak. Tört. Biz. Vegyes IV. doboz. Kavanagh válasza, melyben a nádor följegyzésének szellemében tudositja Harnoncourt: márc. 6., *u. o.* Ld. még a nádornak Ferenc királyhoz írt levelét: 1794 márc. 9, *Sándor Lipót iratai*. 785. l. — Gr. Szuvorov Alekszander Vasziljevics, orosz tábornagy, az 1794-es lengyel szabadságharc leverője. — Gr. Harnoncourt táborszernagy, Galicia katonai parancsnoka.

werde a. g. mit dem Befehl zu genehmigen geruhen, dass in dessen Gemässheit sogleich das nöthige verfüget werde. De dato 2. Martii, acceptirt 6. Mar.

Votum. Dem Pester Vice-Gespann ist in Gemässheit dieses a. h. Befehls der Auftrag zu machen, und den Causarum Director mit allen in Sachen vorgekommenen Akten davon zu verständigen.[1]

N⁰ 399. A. h. Rescript mittelst welchem die hiessortige de dato [4. Febr.] und N⁰ [363][a] unterbreitete Meinung in betref des Joseph Rudinszky und Joseph Viragh, dass nämlich beide im Sinne der Geseze durch den K. Fiscus nach vorläufiger Verhaftnehmung belanget werden dürften, genähmiget und a. g. befohlen wird in Gemässheit derselben sogleich das nöthige zu verfügen. De dato 2, praesentirt 6. Martii.

Votum. In Gemässheit dieses a. h. Befehls sind die nöthigen Aufträge dem Vice Gespanne des Biharer Komitats zu machen, und davon nebst Mittheilung sämmtlichen Akten, der Causarum Director zu verständigen.[2]

N⁰ 400. Der Causarum Director überbringt, zufolge des von der K. Tafel abgefassten Schlusses, das Schreiben an den Biharer Vice-Gespann, zur Arretirung des dortigen Stuhl-Richters Georg Szlávy, wobei auch ein Schreiben mit dem gehörigen Befehle an den dortigen Ofizier von Seiten des General-Commandi beigeschlossen ist. Expedirt 6. Mar.[3]

Ist expediret worden.[b]

[7. März]

N⁰ 401. Maria Szakmari, Gemahlin des eingefangenen Peter Turos Minister in Ocsa bittet, dass der Prozess gegen ihren Mann baldigst aufgenommen und entschieden werde, weil sie dessen Lossprechung sicher hofet und mit drei Kinder zurückgelassen ist. De dato, praesentirt 7. Martii.[4]

Votum. Wird durch den nächst folgenden N⁰ behoben.

N⁰ 402. Die helvetische Gemeinde von Ocsa bittet, dass der Prozess gegen ihren Minister Peter Turos baldigst aufgenommen und vollendet werde, da sie dessen Lossprechung hofen, da er immer ihnen die Treue gegen ihren Landesfürsten einzuflössen gesucht, dann weil dessen Gegenwart zu dem Gottesdienste nothwendig ist, und weil er selben so gut verrichtet hat, dass wenn man einen andren an seine Stelle setzen sollte, selbe unendlich verlieren würde. De dato, praesentirt 7. Martii.

a) A dátum és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

b) Ezzel végződik a jegyzőkönyv első fasciculusa. Az ezután következő részek az O. L. Vertr. A. 35. fasc.-ban vannak.

[1] A legfelsőbb leirat, a Szily alispánhoz és a jogügyi igazgatóhoz küldött utasítás sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 398. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 413.

[2] A legfelsőbb leirat: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 399. sz.; a Péchy Imre alispánhoz és a jogügyi igazgatóhoz írt utasítás sk. fogalmazványa, téves iktatással: *u. o.* 400. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 431.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 428.

[4] A kérvény nem maradt ránk. Túrós feleségének ugyanebből az időből kelt hasonló kérvénye, melyet Pálffy kancellárhoz intézett: O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. I. köteg 24. sz. — A nádor nevében Németh jogügyi igazgató által fogalmazott elutasító válasz: *u. o.* 30. sz.

Votum. Da diese Prozesse ihren ordentlichen Lauf gehen, und wenn einen derselben vor den übrigen betreiben würde, die Andern zurückgesezt werden würden, welches nicht billig wäre, so ist diese Bittschrift lediglich den Akten beizulegen.

N⁰ 403. Bischof Pethő überbringt eine Schrift zum Troste aller Gutdenkenden, die er seinem Schwager dem Brn. Obern [?], Major beim General-Staab zur Armee geschickt hat, um sie den Herzog Albert zu zeigen, und wenn selber sie gut fände, sie drucken und das daraus einzuliefende Geld an die Kriegs Kasse abführen zu lassen, mit dem, dass da sie vielleicht nicht recht deutsch geschrieben ist, noch einem gelehrten Geistlichen zur Verbesserung geben soll. *Praesentirt* 7. Mar.[1]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

[*8. März*]

N⁰ 404. Praesidialschreiben des Gfen Kanzlers, mittels welchem zu Wissenschaft bedeutet wird, dass der Hof Kriegs Rath dem Feld Marschall Lieutenant Soro befohlen habe, ohne der Erweckung eines Aufsehens, die 4-ten Bataillons von Nadasdy und Alvinczy, wie auch 6 Escadrons von Württemberg eins weilen zum Marsch zuzubereiten und solche auf Anverlangen des Feld Zeug Meisters Mitrovszki nach Siebenbürgen abrücken zu lassen, wornach zur Bestreitung der im Bannate unumgänglichen Wachen, von denen Gränz Regimenten nur die höchst unentbehrliche Mannschaft zur Dienstleistung beizuziehen seyn wird. De dato 5, praesentirt 8. Mar.[2]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 405. Graf Pergen theilet auf hiessortige Zuschrift de dato [26. Febr.] N⁰ [382][a] die Auskunft des Gr. Saurau, wie auch das Vernehmungs Protokoll des Gotthardi mit, und schliesst bei, dass da Martinovich sich auch auf einige ihm unmittelbar eingesändte Anzeugen beziehe, er diesfalls bemerken müsse, dass ihm von ihm wirklich manchmal Anzeugen zugekommen seyen, die von ihm gerade Sr. M. unterleget worden sind. De dato 5, praesentirt 8. Martii.[3]

a) A dátum és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Az irat címe: *Die Weissagung über den jetzigen französischen Krieg des seeligen und zu seiner Zeit berühmten Abbtes Joachim zur Aufmunterung. Trost und Stärkung aller Gut Denkenden. 1795.* Benne, részben teológiai érvekkel, bizonyítja a szerző, hogy a franciák végül is alul fognak maradni a katonai küzdelemben. (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 403. sz.). — Pethő József, választott drivesti c. püspök, pécsi kanonok, a Hétszemélyes Tábla ülnöke. — Albert szász tescheni hg., Mária Krisztina főhercegnő férje, Németalföld volt császári helytartója, aki a francia forradalmi hadsereg elől menekült el Belgiumból. Ebben az időben Bécsben élt.

[2] Pálffy kancellár leirata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 404. sz. — Gr. Soro János (1730—1809) altábornagy, 1788 óta bánsági főparancsnok. — Br. Mittrovsky József (1733—1808) táborszernagy, 1790 óta Erdély katonai parancsnoka. — Az említett ezredek a Monarchia 39. és 19. gyalogos és 11. dragonyos ezrede. — Ld. a nádor és az uralkodó levélváltását: *Sándor Lipót iratai.* 782. és 787. l. Az erdélyi helyzetre: *u. o.* Iratok 172. és 173. sz.

[3] Pergen kísérő levelében Martinovics konfidens szolgálataira is kitér: »Da übrigens Martinovics sich auch auf einige mir unmittelbar eingesendete Anzeigen beziehet, so muss ich diessfalls unterthänigst bemerken, dass mir von ihm wirklich von Zeit zu Zeit verschiedene Anzeigen über heimliche Gährungen in den Erblanden und insbe-

Votum. Ist dem Causarum *Director* zum allfälligen AntsGebrauche zu übergeben.

N⁰ 406. Der Bacser Vice Gespann unterlegt vermöge hiessortigen Auftrag von 29. Jenner N⁰ [335][a] die Erklärung der fünf gegen den Rudits aufgetrettenen Hauptzeugen, mit dem, dass seines Wissens der Ankauf der Pistolen dem Rudits durch einen Komitats Schluss nicht aufgetragen worden sei, sondern nur beschlossen worden sei, dass der Vorschlag wegen der Hintdanhaltung der Raubereyen dem General Perzeptor zur Einschafung der nöthigen Geräthschaften mitgetheilt werden solle, wornach auch über die angeschaften 30 Paar Pistolen die Assignation geschehen ist. De *dato* 27. Febr., *praesentirt* 8. Mar.

Votum. Ist mit all übrigen den Rudits pro et contra betrefenden Akten dem Causarum Director zur Vergutachtung zu übermachen.[1]

N⁰ 407. A. h. Rescript mittelst welchen S. M. zu befehlen geruhen, dass Jakob Szecsenacz mit Einrechnung des zwei monatlichen Arrestes zwar entlassen werden. jedoch, da er, durch die dem hiessortigen unterthänigsten Vortrag beigeschlossenen Akten, sehr beschweret wird, und daraus erhellet, dass nachdem er die Gesinnung des Hainotzy vernommen. er dennoch wie es jedem rechtschafenen und getreuen Unterthane geziemet hätte dieselbe gleich anzuzeigen unterlassen hatte, derselbe als keiner weitern a. h. Gnade würdig, ohne weiters seinem Dienste entlassen, zugleich aber die Anstalten getrofen werden, dass dieser durch seinem Grundsätze und Denkungsart sehr verdächtiger Mensch, wo immer er sich hin begeben sollte, auf das genaueste beobachtet werde. De *dato* 5, *praesentirt* 8. Mar.

Votum. In Gemässheit dieses a. h. Befehles wird das nöthige bei dem Causarum Director mit dem Beisatze veranstaltet werden, dass er von dem sich zu wählenden Aufenthalts Orte des Szecsanacz von seiner Entlassung berichten solle.[2]

N⁰ 408. Der Personal überbringt das Protokoll der Königl. Tafel Sizung von 2. Martii. [Az ülésen megtárgyaltak kivonatos följegyzése].[3] *Praesentirt* 8. Mar.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 409. [Ferenc király levele a hadihelyzetről és az erdélyi ügyekről].[4]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

sondere in Ungarn zugekommen, solche auch jedesmal Sr. M. von mir pflichtschuldigst zur Einsicht vorgeleget worden sind. Aus dieser anscheinlichen Anhänglichkeit des Martinovics für den Monarchen und das Wohl des Staates hätte ich nimmermehr vermuthet, dass eben dieser Mann eine auf Umwälzung der ganzen Verfassung des Königreiches abzweckende geheime Gesellschaft selbst zu gründen, und sich an die Spitze der Misvergnügten zu stellen fähig seyn sollte.« (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 405. sz.) — Gotthardi vallomására ld. II. k. 30. l. 5. jegyz.

[1] Kovács János alispán jelentését nem találtam meg. — A jogügyi igazgató véleményére ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 688.

[2] Az egész ügyre ld. II. k. *Iratok* 52. sz.

[3] A jegyzőkönyv közölve: II. k. *Iratok* 53. sz.

[4] Ld. *Sándor Lipót iratai*, Iratok 172. sz.

[*9. März.*]

N⁰ 410. [Szala megye felirata az ifjúság nevelésének ügyében.]

N⁰ 411. [Pest megye felirata pénzügyi kérdésekben].

[*10. März.*]

N⁰ 412. Der Vice Gespann des Zempliner Komitats unterlegt die Akten in Betreff des Edelmanns Vekey, welcher aufrührerische Reden in Velejte gehalten haben soll, und berichtet zu Folge hiessortigen Auftrags von 17. Febr. N⁰ [375][a] die Maria Bodnarszky vernommen zu haben und unterlegt ihre beeidete Aussage auf schlovakisch, mit dem, dass ihre Tochter wegen zu jungen Alter nicht beeidet werden konnte, auch nichts berichten könnte. Darum habe er auch bis auf weiteren Befehl den Edelmann Vekey von der Sedria nicht konstituiret. De dato 3. praesentirt 10. Mar.[1]

Votum. Obschon die Aussage eines einzigen Zeugen sehr wenig ausgiebt, so sind doch, da dieser Gegenstand schon einmahl dem Causarum Director mitgetheilt worden, auch die gegenwärtigen Akten demselben zu Vergutachtung zu übergeben.[2]

N⁰ 413. Der Vice Gespann Szily berichtet, dass auf hiessortigen Befehl vom 6. Martii N⁰ [398][a] er den Ladislaus Laczkovics in Szt. Lörinczkáta durch den Stuhl-Richter Kovatsovszky arretiren, und da die Donau nicht zu passiren ist, ins Komitatshauss unterbringen liess, auch da er als den Tag darauf abgeht, dem Stuhl-Richter befohlen habe, sobald es das Eis erlauben wird, mit aller Vorsicht denselben herüber zu führen, und ihn mit allen bei ihm befindlichen Schriften dem Causarum Director zu übergeben. De dato, praesentirt 10. Mar.[3]

Votum. Davon ist sogleich *brevi manu* der Causarum Director zu verständigen.

[11. *März*]

N⁰ 414. Da der Stadt-Richter von Kaschau auf den hiessortigen Auftrag in Bezug auf die beim Doctor Witzay aufbewahrten Schriften, der ihm unterm 22 Xbris N⁰ 238. gegeben und worüber er den 4. Febr. N⁰ 367 ermahnet worden noch nichts geantwortet hat, — Expedirt 11. Mar.

Votum. So ist er schärfer daran zu erinnern.[4]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Bodnárszky Mária, Timko bodnár feleségének vallomása lényegében azonos a Balugyánszky följelentésében foglaltakkal (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 375, jegyz.) Azt, hogy rajta és lányán kivül valaki még jelen lett volna a beszélgetéskor, határozottan tagadta. (Bernáth alispán márc. 3.-án kelt jelentése a kihallgatási jegyzőkönyvvel együtt: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 624. sz.).

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 624.

[3] Szily jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 413. sz.

[4] A Stekovics István kassai főbiróhoz irt levél fogalmazványa: *U. o.* 414. sz.

[*12. März*]

N⁰ 415. Der Causar*um* Director berichtet, er habe die ihm bedeutete a. h. Resolution dem Jakob Szecsanacz bedeutet, und ihn nach abgenom*m*enen beigeschlossenen Reverse, vermöge welchen er sich erklärt hinführo seine Wohnung in Theresiopol bestimmen, von allen Umständ*en* seiner Untersuchung das genaueste Stillschweig*en* halt*en*, und mit allen Kräften sich bestreben zu wollen, seine durch das geschehene nicht wenig angegrifene Treue gegen den Souverain und das Vaterland mit That*en* und Beispiel zu bezeugen, freigelassen. De d*ato*, p*raesentirt* 12. Mar.[1]

Votum. Der Revers ist den Akt*en* beizulieg*en*, was aber das auf ihn zu habende obachtsame Aug betrift, ist der Personal, der zugleich Obergespann des Bacser Komitates ist, b*revi* m*anu* zu befragen, wem man in Theresiopol diesen Auftrag geben könne.[2]

N⁰ 416. [Ferenc császár megküldi az erdélyi országgyűlésről szóló legújabb jelentéseket].

[*15. März*]

N⁰ 417. Der Vice Gespann des Poseganer Komitats berichtet einige, den sich entleibten Prefekten Kraly betrefende Umstände, und d*a*ss ihm der Fiscal Szarachevich berichtet habe, d*a*ss der Prefekt Kraly in Gesellschaft des Rentmeisters in Kuttyevo Sostarich und des Amtsschreibers unter Vorwand der Jagd in die Dörfer gegangen und mit den Bauern von der franz*ö*s*ischen* Freiheit gesprochen, d*a*ss nämlich dadurch keine Grundherren und Obrigkeit*en*, von denen sie viel zu leid*en* haben, seyn würden. Da nun Kraly nicht mehr existirt, so vermuthet Berichtleger doch, d*a*ss seine Mitverstandene vorhanden seyen, besonders aber der Sostarich verdächtig sei, da er keine Religion habe, das ausgelassenste leben führte, in allen mit dem Király einverstand*en* und sein Busen-Freund war, mithin wenn er nicht mitgewirkt doch von allem Mitwissenschaft gehabt hab*en* müsse. Berichtleger wache zwar pflichtmässig auf das Volk, welches in der Herschaft Kuttyevo völlig ruhig ist, allein er befürchte, d*a*ss selbes mit der Zeit verdorben würde, weswegen er glaubte den Sostarich visitiren, alle seine Schriften und Bücher, worunter meist verbothene sind, untersuchen, und ihn von dort entfernen zu lassen. De d*ato* 1., p*raesentirt* 18. Mar.[3]

[1] Szecsanacz reverzálisa, a jogügyi igazgató beadványával együtt : *U. o.* 415. sz

[2] A Szecsanacz megfigyeltetésével kapcsolatos intézkedésekre ld. II. k. 360. l.

[3] Sztrisich Fülöp alispán jelentése szerint Király egyizben magához rendelte az egyik pozsegai asztalost asztalának megjavítására, s közben megkérdezte tőle : »quid de Gallis, eorumque nova constitutione sentiatur? ac demum innocens accepisset responsum, quippe arcularium hunc nihil prorsus de similibus scire, ultro edixerit, felicis nationis Gallicae constitutionem sibi plene probari eo magis, quod in hac patria et regno et civis et rusticus nimium opprimatur.« — Szaracsevits János, a kuttyevói uradalom kamarai fiskálisa szerint, vadászatok alkalmából »cum rusticis secum venantibus diversas de libertate Gallica sermocinationes habuisse et quam bonos fructus libertas hac etiam isthic adferret instilasse, nempe hac ratione nullos dominos terrestres et nullos superiores fore a quibus nunc multa patiuntur.« (A jelentés, téves iktatással : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 422. sz.). — Sostarich Ignác, a kuttyevói uradalom kamarai tisztviselője. — A jelentésben említett írnok : Komáromy Ferenc, aki a későbbiek folyamán még többször szerepel majd. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 477.).

Votum. Zu erwiedern, er solle von allen unter der Hand, ohne Aufsehen, über die Handlung*en* und Reden des Sostarich, in so weit selbe auf die Aufwieglung des Volkes und die Stöhrung der öfentlichen Ruhe, oder auf seine Einverständniss mit den Kraly bezug haben, auf das Fleissigste, auch unter Hörung geschworener Zeug*en*, untersuchen, und über den Befund dann mit allen Dokumenten den weitern umständlich*en* Bericht erstatt*en*.[1]

N⁰ 418. Da die Zeit herannahet, d*a*ss der Termin ein Ende hat, und es nothwendig wäre, d*a*ss die Septemviral Tafel zu Sprechung der bald zur Revision zu gelangend*en* Prozesse hier bleibe, — Expedirt est*affettaliter* 15. Mar.

So ist der Gr. Kanzler zu ersuch*en* deshalb ein a. h. Rescript zu erwirken, wie auch weg*en* der bei selben zu halt*en*d*en* Stillschweig*en*, wie es schon bei der K. Tafel geschehen.[2]

N⁰ 419. Der Stadt-Richter von Kaschau meldet, er habe die hiessortige Befehle in betref der bei den Kiss-Viczay befindlich seyn sollend*en* Schrift*en* und Geldern erhalt*en*, und alle mögliche Mühe verwendet, aus öfentlichen Inzicht*en* die Sache zu entdeken, allein bis jezt sei er ungewiss gewesen, und gestehe, d*a*ss wenn der Angeber dieser Sache nicht mehr Behelfe geben würde, die Sache für nun nicht entdeken werden können. Könnte dennoch aus dem allgemein*en* Rufe, und durch Befragung des Dominicaners P. Stayer[a] herauskommen, d*a*ss der Professor Este ein Freymauer sey, darum glaubt er auch, d*a*ss man auf diese Spur gehen könnte, damit dieser Umstand durch ihn genauer endekt werde, welches durch den Vice-Gespann Fay gescheh*en* könnte. De d*a*to 6., p*r*aesentirt 15. Mar.[3]

Votum. Dieser verwirte, den furchtsam*en* und ungewissen Karakter des Stadt-Richters zeigende Bericht ist, da der erste Auftrag von dem C*a*us*a*rum *Di*rector herrührte, demselb*en* zu weitern Vergutachtung zu übergeb*en*.[4]

N⁰ 420. Matthaeus Rudics bringt neue Beweise, d*a*ss er durch die Ränken einiger Feinde verfolget werde, und bittet losgesproch*en* zu werden. De d*a*to, p*r*aesentirt 15. Mar.

Ist dem Causar*um* *Di*rector mit den übrig*en* Akt*en* zu übermach*en*.

[*16. März*]

N⁰ 421. Melchior Szulyovszky bittet, d*a*ss ihm gestattet werden möge, sich alle 14 Tage balbieren zu dürfen. De d*a*to 12., p*r*aesentirt 16. Mar.[5]

Votum. Ist ihm mittels des C*a*us*a*rum *Di*rectors zu gestatten.

a) A jelentésben így írva: Stajer.

[1] Az alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 422. sz. — A Sostarich ügy további fejleményeire ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 423, 477, 533.

[2] A nádor fölterjesztése: O. L. M. Kanc. 3082/1795. sz.; sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 418. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 430 és 447.

[3] Stekovics főbíró jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 419. sz. — Az előzményekre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 238. 367 és 414.

[4] A jogügyi igazgató véleménye: *Jegyzőkönyv* N⁰ 434.

[5] Szulyovszky kérvénye: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 421. sz.

N⁰ 422. A. h. Rescript, vermöge welchem S. M. die hiessortige unterthänigste Meinung in betref des Augenarztes Joseph Réz, dass nämlich selber aus dem Arreste des Bekesser Komitats nach Ofen gebracht und durch den K. Fiscus von der K. Tafel belanget werde, zu begnehmigen, und zugleich zu befohlen geruhen das nöthige zu verfügen, da der Bekescher Komitat höchsten Orts schon belehrt worden, dass wenn in den Schriften und Büchern dieses Réz etwas auffallendes oder gefährliches gefunden werden soll, selbes sie gerade hieher zu schicken habe. De dato 12., acceptirt 16. Mar.

Votum. In Gemässheit dieses a. h. Befehls sind die nöthigen Verfügungen beim Bekesser Vice Gespann, dann beim Causarum Director mit Ueberschickung aller Akten zu treffen.[1]

[18. März]

N⁰ 423. Der Vice-Gespann des Poseganer Komitats berichtet, er habe vermög hiessortiger Weisung von 1. Febr. N⁰ [340][a] eine Untersuchung wegen den Joseph Villovich gemacht, und auch dem Pfarrer Joseph Tomachich seine Aussage authenticiren lassen, und bemerket, dass der Villovich gewohnt war in andre Dörfer der Herschaft Kuttyevo[b], über deren Umstände er unterm 1. dieses berichtet hat, er veranstaltet habe, dass eine wirksame Untersuchung vorgenommen werde, ob nicht vielleicht dieser Villovich durch den Király verführt worden und was er noch für Mitverstandene habe. Uebrigens ist Berichtleger der Meinung, dass obschon es geschehen könnte, dass ohngeachtet alle Vorsichten diese Gesellschaft nicht ins Klare komme, dennoch die authenticirte Aussage des Pfarrers so viel zu beweisen scheine, dass dieser Mensch, wenn er nicht etwas mehr verdient hätte, doch auf lebenslang von der menschlichen Umgang[c] entfernt werde. De dato 5., praesentirt 18. Martii.[2]

Votum. Dem Gr. Kanzler ist dieser Bericht mit Berufung auf den über den Bericht vom 1. März sub N⁰ [417][a] bei dem Vice Gespann getrofenen Verfügungen, mit der Meinung zu übersenden, dass obschon die gegen den Sostarich vorzunehmende Unterschung das Factum des Villovich auch in mehrere Klarheit setzen dürfte, obschon die in der Inquisition aufgeführte 8 Zeugen nicht zu wissen oder gehört zu haben aussagen, so sei man doch, da Villovich durch die Aussagen von 2. Zeugen, nämlich des Vukassinovich und des Pfarrer Tomasich beschwert wird, — der Meinung, dass er weiters im Komitats-Arreste aufzubewahren, und in Bezug auf derselben der Ausgang der gegen den Sostarich angeordneten Untersuchung abzuwarten sei.[3]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
b) Kimaradt: herumzureisen.
c) A »menschlichen Umgang« szavak helyett eredetileg »gemeiner Gesellschaft« volt írva.

[1] A legfelsöbb leirat, a Csupor László békési alispánhoz és a Németh jogügyi igazgatóhoz írt utasítás fogalmazványa (téves iktatással): *u. o.* 421. sz. — V. ö. *Jegyzökönyv* N⁰ 465. 466.

[2] A megye által kihallgatott tíz tanu közül nyolc vallomása teljesen negativ volt. Villovicsnak semmilyen kijelentését nem hallották. Két tanu a már ismert dolgokat vallotta: ld. *Jegyzökönyv* N⁰ 245. — Sztrisich alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 49. fasc. 505. sz.; másolata a jogügyi igazgató irásai közt: *u. o.* 55. fasc. 92. ad B köteg

[3] A kancellárhoz küldött jegyzék: O. L. M. Kanc. 3260/1795. sz.; fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 423. sz. — A Kancellária a nádor javaslatát magáévá tette, s az uralkodó is elfogadta. V. ö. *Jegyzökönyv* N⁰ 505.

N⁰ 424. [Az uralkodó megküldi véleményezésre a 497. sz. államtanácsi körözvényt].

N⁰ 425. S. M. Überschicken ein Attestat eines gewissen Dengenova aus Vasas Szt. Ivany den Johann Fogaruhnen [?] betrefend.

Votum. Da das Ort Vasas Szt Ivany im Doboker Komitate in 7bürgen liegt, so ist diess Attestat dem Gouverneur zum allfälligen Gebrauch zu übermachen.[1]

N⁰ 426. General Barco schickt einige Nachrichten aus Siebenbürgen, welche auf Hungarn einen Bezug haben, und hauptsächlich darinn bestehen, dass die jakobinische Gesellschaft in 7bürgen zusammenkommt, die Gottesläugnung schwöre, nach Paris an den Convent den 4. geschrieben und den Expressen über Grosswardein-Pest-Wien abgeschickt habe. In Pest soll diese Correspondenz durch eine Edelfrau Petroczy dem Ignaz Almásy zugestellett worden. Ferners sei Gr. Joseph Haller Provinzial Commissar Director und die beiden Orczy[2] als die eifrigsten Anhänger der jakobinischen Constitution in diesem Clubs genennt worden. Auch sei bekannt, dass Brn. Orczy besonders bei Visitirung der Salinen, wie auch der junge Graf Fekete, Sekretair bei der hung. Kanzley,[3] sich durch die Conversationen mit deren Menschen und üble Reden ausgezeichnet haben. Auch sei zu Karoly ber der Installation des Gr. Karolyi etwas zusammengesponnen worden.[4] Alldieses habe man durch einen Menschen der einer geheimen Zusamnfenkunft unbemerkt bei gewohnt hat. Auch wollen die Franzosen ihre Gefangenen nicht ranzionieren, damit wenn es zu einer Explosion kommete, die Gefangenen dazu behilflich seyn könnten. De dato 6., praesentirt 18. Mar.[5]

[1] A nádor Bánffy György gr. erdélyi kormányzóhoz küldött átiratának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 425. sz. — A följelentésben foglaltakról, ahogy az ügy további sorsáról, nem tudunk semmit.

[2] Orczy József a Magyar Kamara alelnöke és László abaúji főispán.

[3] Gr. Fekete Ferenc (1767—1835), a tábornok fia.

[4] Károlyi József gr. ünnepélyes beiktatása Szatmár megye főispánságába 1794 július 7.-én történt Nagykárolyban. V. ö. *Sándor Lipót iratai*, 709. l.; *Kazinczy ismeretlen levelei*: 326. l. l. jegyz.

[5] Barco tábornok, az erdélyi országgyűlés királyi biztosának jelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 426. sz. Az érdekes jelentést teljes egészében közlöm: »Die hiesige jacobinische Gesellschaft machet von Tag zu Tage Progressen, und folget den Grundsätzen, derer man sich in Frankreich bei Entstehung der Revolution bedienet hat Die Candidaten, welche man aufnimmt, werden durch ein abscheüliches Jurament gebunden, welches hauptsächlich in Gottesläügnung bestehet. Am 3-ten dieses war in gröster Geheimheit ein Klubb veranlasset, und daselbst beschlossen, an den Convent zu Paris zu schreiben, um von dannen weitere Maassregeln zu überkommen. Der Brief ist auch am folgenden Tage, nemlich den 4-ten hujus mittelst einem eigenen Expressen über Grosswardein, Pesth, nach Wienn und so weiter abgeschicket worden; und durch diesen Weeg werden alle diesfällige Geschäfte, weil man der Post nicht trauet, auf und ab befördert. Zu Pesth wird derley Correspondenz, so aus und eingehet, durch eine gewisse Edelfrau Petroczy (man vermuthet durch die Gemahlin des Herren Landrichters Atzél) dem Septemviral Assessor und Hofrath Ignaz Almásy zugestellet, welches mich zwar sehr befremdet, allein laut gegenwärtiger Entdeckung seine volle Richtigkeit haben solle. Ferners hat man den Provincial Comissar Director Grafen Joseph Haller, dann die zwey Brüder Ladislaus und Joseph Baron Ortzy als die eifrigsten Anhänger von der jacobinischen Constitution in diesem Klubb genannt. Man weis auch zuverlässig, dass Baron Ladislaus Ortzy besonders bei Visitirung der Salinen, wie auch der junge Graf Fekete, der bei der Hungarischen Hofkanzley als Secretair angestellet ist, bei einer Reise nach Siebenbürgen im vorigen Jahre sich durch ihre Conversationen

Votum. Da unterm N⁰ 416. Sr. M. über die siebenbürgischen Umständen eine unt*herthänigste* Nota erstattet und auch [?] die weitere Weisung erbeten worden ist, so ist dieselbe bevor etwas in Sachen verfüget werden könne zu gewärtigen.

N⁰ 427. [Klobusiczky helytartótanácsos jelenti Zomborból, hogy Csongrád megyében az ínséges parasztság közt kiosztotta a kamarától juttatott búzát].

N⁰ 428. Der Causar*um* Dir*e*ctor überbringt ein Schreib*en* des Biharer Vice-Gespanns Pechy, mittelst welchem er berichtet, d*a*ss der diessortige Stuhl-Richter Szlavy arretirt word*en* sei, und zugleich die Schrift*en* nebst dem Schlüssel dazu einschiket. De d*a*to 18. Mar.

Votum. Ist dem Causar*um* Director zum Amts-Gebrauche zurückzustell*en*.[1]

[*20. März*]

N⁰ 429. A.h. Rescript, mittelst welchen S. M. zu bedeut*en* geruhen, man werde aus dem an die 7viraltafel gelangenden Rescript ersehen, d*a*ss derselb*en* befohlen worden, d*a*ss wenn ich den Individuen derselb*en*, die nunmehro nach geendigt*em* Termin nach Haus gehen werden, deshalb die Weisung schriftlich ertheil*en* werde, dieselbe ohne Verzug um im künftig*en* Post Paschal termin die Sessionen zu halten und die Prozesse der zu Ofen verhaftet*en* Staatsverbrecher aufzunehmen, erscheinen sollen, und erst nach Vollendung des Geschäftes entlassen werden dürf*en* : deswegen mir befohlen wird, d*a*ss wenn beobachtet werd*en* wird, d*a*ss diese Prozesse schon so weit gekommen seyen, d*a*ss sie bald der Revision der Septemviraltafel zu unterlegen seyn werd*en*, alle Mitglieder, ausgenommen jene die in obgedachten Rescripte bezeichnet sind, schriftlich sogleich um diese Prozesse aufzunehmen herlaufen, zugleich aber sich bestrebet werden solle, d*a*ss diese Prozesse baldigst entschied*en* werden. De d*a*to 16., p*r*aesentirt 20. Martii.[2]

Votum. Ist zur un*terthänigsten* Richtschnur zu nehmen und wird übrigens durch den nächtsfolgenden N⁰ 430 behob*en*.

N⁰ 430. A. h. Rescript an die 7viral Tafel, mittelst welchem derselben befohlen wird, d*a*ss da sie nach vollendet*en* jezig*en* Termin auseinander gehen wird, die k. Tafel aber indess die Prozesse geg*en* die Staatsverbrecher fortsezen

mit derley verdorbenen Gattung Menschen, wie auch durch ihre Reden sehr ausgezeichnet habe. Dann versichert man, dass bei der vorigen Jahrs zu Nagy Károly gewesenen Installation des Szathmarer Ober Gespanns Grafen Károlyi auch etwas zusammen-geflochten worden sey. Alles dieses weiss man durch einen Menschen, der einer solchen geheimen Zusammenkunft unbemerkt beigewohnet hat. Endlich ist mir schon lange Zeit her auffallend, warum die Franzosen ihre gefangene Officiere nicht ranzioniren wollen, und wie die Rede gehet, soll die Absicht hierunter verborgen seyn, dass wenn es hier oder in Hungarn zu einer Explosion kommte, die Gefangene befreyet, und zur Beförderung der Unruhen behülflich seyn dürften. (V. ö. *Sándor Lipót iratai.* Iratok 176. sz. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 455.). — A jelentésben említett többi személyekre ld. II. k. Aczél István ítélőmester felesége Gyulai Gaál Borbála volt.

[1] Péchy alispán jelentése : O. L. Vertr. A. 53. fasc. ad A 37. köteg.

[2] A legfelsőbb leirat : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 429. sz.

werde, und es dann . . .[a] selbe baldigst zu vollenden, so sollen sämtliche Mitglieder, sobald es ihnen von mir bedeutet werden wird, sogleich in den Post-Paschal Termin erscheinen, die Geistlichen und die gesezmässig Interessirten ausgenommen,[1] und nicht ehe auseinander gehen, bis nicht alle vollendet seyn wird. De dato 16., praesentatum 20. Mar.

Votum. Dieses a. h. Rescript ist, nachdem deshalb mit dem Causarum Director bereits das gehörige Einvernehmen gepflogen worden, dem Gfen Judex Curiae mit dem Auftrage zu überschicken, dass da ohnediess den 21. zu Ablesung der Series, Sitzung seyn wird, er daselbst dieses a. h. Rescript in Abwesenheit der Juraten Kundmachen, und den Beisitzern in meinem Nahmen bedeuten solle, dass sie sich bis den 25. April richtig allhier einfinden sollen.[2]

N⁰ 431. Der Causarum Director überbringt ein Schreiben des Vicegespanns Pechy, welcher berichtet, dass Rudinszky und Viragh arretirt worden seyen, und ihre Schriften einschicket.[3] De dato 20. Mar.

Votum. Ist dem Causarum Director zum weiteren Gebrauch zurückzustellen.

N⁰ 432. [A katonai főparancsnokság által Károlyvárosba irányított Friberth kapitány, betegsége miatt utazásának két hónappal való eltolását kéri.]

N⁰ 433. Franz Gindl bittet, da er wegen seiner Treue gegen S. M. sein Brod verlohren hat, um eine Bedienstung, und bringt zugleich zwei Zeugnisse, mittelst welchen er beweiset, keine Untreue seinen Herrn in betref der Archivs Akten begangen zu haben. De dato, praesentirt 20. Mar.

a) Egy szó olvashatatlan.

[1] Főbenjáró perek tárgyalásában a Curia egyházi tagjai nem vettek részt.

[2] Úrményi személynök márc. 9.-i előterjesztésében (O. L. M. Kanc. 2834/1795. sz.; sk. fogalmazványa: O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. I. köteg 27. sz.). javasolta hogy a Kir. Tábla — nehogy a perek túlságosan elhúzódjanak — a husvéti törvénykezési szünetben is maradjon együtt (virágvasárnaptól, márc. 21—ápr. 25-ig). Ezalatt végezhet a perekkel s a husvét utáni törvénykezési időszak kezdetén a perek fölmehetnek felülbírálásra a Hétszemélyes Táblára. — Miután a Kancellária pártolta Úrményi javaslatát (referens : Nagy József; O. L. M. Kanc. 2961/1795. sz.) az uralkodó március 16.-án ennek értelmében kibocsátotta fenti rendelkezését, mely a Tábla tagjainak elrendeli, hogy a törvényszünet alatt folytassák a perek tárgyalását, míg a Hétszemélyes Tábla tagjait szabadságolja. (A Táblához szóló rendelet : O. L. M. Kanc. eln. 13/1795. sz.; a Hétszemélyes Táblához szóló: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 430. sz.; ugyanebben az ügyben a személynökhöz márc. 15.-én kelt kancelláriai utasítás : O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. I. köteg 23. sz.). — Ez a legfelsőbb rendelet azonban keresztezte a nádor márc. 15.-én kelt fölterjesztését. A nádor, hogy a per minél előbb befejeződjék, a fő vádlottak ügyében még husvét (ápr. 5) előtt fel akarta terjeszteni az ítéletet az uralkodóhoz, Ezért olyan értelmű királyi leirat kibocsátását kérte, amely nemcsak a Kir. Táblának, de a Hétszemélyes Táblának is elrendeli, hogy a husvéti törvénykezési szünetre maradjon együtt. (*Jegyzőkönyv* N⁰ 418. sz. V. ö. a nádornak Ferenc királyhoz írt levelével : *Sándor Lipót iratai.* Iratok 175. sz.). Mivel időközben a március 16.-i leirat úgy rendelkezett, hogy a Tábla a husvéti szünet alatt tárgyalja le a pereket, s azok csak a husvét utáni törvénykezési időszak elején kerüljenek a Hétszemélyes Tábla elé, az ítéletek husvét előtti befejezése lehetetlenné vált. A Hétszemélyes Tábla tagjait tehát a rendelet értelmében szabadságolhatta a nádor, meghagyva nekik, hogy az általa közlendő terminusra haladéktalanul jöjjenek vissza. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 447.).

[3] Péchy alispán jelentése : O. L. Vertr. Ac. 38. fasc. 431. sz. — Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 656.

Votum. Diese Bittschrift ist dem Gfen Kanzler mit der Meinung zu übersend*en*, d*a*ss da aus derselben und den sie bestättigend*en* beiliegend*en* Schreib*en* des Munkacser B*ischofs* sowohl anhero als an den Brn. Rosenfeld, wie auch den anher geschickt*en* verderblich*en* Szent-Mariaischen Schriften erhellet, d*a*ss Gindl der sich wie die beigeschlossenen Zeugenschaften darstellen, in seinem Amte [sich] getreu betrag*en* hat, blos wegen der Sr. M. schuldigen Treue sein Amt verloren habe, es scheine, d*a*ss er, der sich blos für den a. h. Dienst keiner geringen Gefahr ausgesezt, und jenes was man von einem getreuen Unterthan fodern konnte, allerdings geleistet hat, übrigens auch mit gut*en* Eigenschaft*en* begabt ist, zur Belohnung und Beispiel der übrigen, indess bis eine wirkliche Apertur erfolgen wird, bei der Stadthalterei als überzähliger Kanzellist mit 300 F. angestellt werden dürfte, weswег*en* auch der Gf. Kanzler zu ersuchen ist, diesen Gegenstand der a. h. Gnade und Entscheidung Sr. M. zu unterbreit*en*.[1]

N⁰ 434. Der Causarum Director äussert seine Meinung in betref des Berichtes des Kaschauer Stadtrichters, d*a*ss nämlich: da nicht mehr Beweise vorhanden sind, die Sache indess nicht mehr zu betreib*en* wäre. De d*a*to 20. Mar.[2]

Votum. Der Bericht ist mithin zu hinterleg*en*.

N⁰ 435. Der Stadthalterei-Rath Klobusiczky, mit Unterlegung seines Berichtes an die Stadthalterei, berichtet, d*a*ss der Torontaler K*omi*tat sehr unthätig war,[3] welches aber durch den Geldmangel entschuldiget werd*en* kann, wohingegen der ander K*omi*tat gute Vorsehungen getrofen hat. Nur wünschte er, d*a*ss aus dem Militär wenigst auf 14 Tage (wornach vielleicht die bestimmt*en* 2000 Centen Mehl einbringen werd*en*) etwas wohl gegeben word*en*, wornach er der weitern Noth vorzubeug*en* hofet; allein er glaubet, d*a*ss mehr Geld nothwendig seyn werde. In ‚klein Cumanien sei viel Elend, doch nicht so d*a*ss sich nicht die Gemeinden auch ohne weitere Hilfe behelf*en* könnten. In einigen Oertern des Pester Komitats ist ein grosser Viechfall der durch eine anstekende Seuche verursachet worden. Der Bacher Komitat soll in Bezug auf die Somm*e*ranbau so vortrefliche Anstalt*en* gemacht hab*en*, d*a*ss zu sehen ist, d*a*ss nichts unbeseet bleiben werde. Von der Noth der Banatisch*en* Komitaten gehen verschidene Red*en* und die Leute wollen es nicht. so Arg glaub*en*,

[1] Gindl elmondja beadványában, hogy Szentmarjay iratait »amore et fidelitate erga patriam, Sᵐque Mᵗᵉᵐ Sᵐᵃᵐ permotus« szolgáltatta be. Erre Szentmarjay Imre »sub praetextu eo, quasi contra datum fidem archivum violassem, curaeque meae concredita documenta cum extraneis communicassem, indigne tractatus, mox per satrapas dominales cum violenta personae meae aggressione ex archivo propodiose exturbatus,« — állását, egyetlen jövedelmi forrását elvesztette, s az sem változtatta meg ezt a döntést, hogy több bizonyítványt, nyilatkozatot mutatott be magatartásának meg annak igazolására, hogy mindig hűséggel szolgálta a Barkóczy grófokat és a levéltárban őrzött birtokügyi iratok tartalmáról senkinek sem szólt. — Mivel őfelsége iránti hűsége az oka, hogy levéltári állását elvesztette, kéri a nádort, valami más elhelyezkedést biztosítson neki. (Elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 473. fol.). — A Gindl által beterjesztett igazoló nyilatkozatok: u. o. 458—461. fol. — A nádor fölterjesztésének a Kancellárián készített kivonata: O. L. M. Kanc. 3325/1795. sz. — Gindl és Barkóczy János gr. levélváltása, melyet »ártatlansága« bizonyítására a levéltáros beszolgáltatott: O. L. Vertr. A. 51. fasc. ad A 9. köteg. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 509.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 419.

[3] T. i. az éhinséggel küzdő lakosság megsegítésében.

als es berichtet worden. Das Eis rinne noch auf der Donau. Grosse Strecken seyen schon frei, indessen soll noch bei Paks und Tolna viel Eis seyn. De dato 12, praesentirt 21. Mar.

Votum. Mit Mehl kann man, da das Banatische Verpflegungs Amt selbst sich schon ganz entblöst hat, nicht helfen. Uebrigens dient der Bericht zur Wissenschaft, und wird allenfalls davon die nöthige Gebrauch gemacht werden können.[1]

[*21. März*]

N⁰ 436. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers, welcher zufolge der in Betref des Okulisten Joseph Réz erflossenen a. h. Entschliessung, dessen Schreiben an den Bekesser Vice Gespann beischliesset, welches selber an den Ober Gespann geschickt hat, mit dem a. h. Befehl Sr. M. überschicket, damit der gehörige Gebrauch dieses Briefes, in dem Rez seine That nicht dunkel erkennet,[a] durch den Causarum Director und das Gericht selbst gemacht werden, und auch Rez über jenes, was er in zwei Orten dieses Briefes unterbrochen und nicht ausgedrükt hat, befragt werden könne. Obschon übrigens in diesem Briefe gegen den Ober Notair des Bekesser Komitats Domokos und den helvetischen Minister in Gyula ein starker Verdacht, dass selbe von verdorbenen Grundsätzen behaftet seyen, erweket wird, so haben doch S. M. diese Angabe, wenn nicht mehrere selbe beschwerende Umstände aus der weiteren Aussage des Rez oder von anderst herauskommen würden, nicht so beschafen befunden, dass jezt gleich die Action als Staatsverbrecher und die Arretirung gegen selbe verhängt werde, sondern haben zu befehlen geruhet, dass mir aufgetragen werde seiner Wege und Ortes unter der Hand die Anstalten zu machen, dass die Handlungen dieser zwei Personen auf das strengste beobachtet werden sollen. Da aber Domokos schon lang ohne Erlaubniss nicht nur allein ausser den Comitat sondern gar von dem Königreich, und zwar in Siebenbürgen, ohne dass die Ursach davon bekannt sei, abwesend ist, so werde dem Ober-Gespann aufgetragen, dass er ihn sogleich zurückberufe, dem Gouverneur aber, dass er ihn auf a. h. Befehl an sein Standort zurückweise, und zugleich über die Ursachen seines Aufenthaltes, sowohl als verdächtigen Umganges, überhaupt wie er sich aufgeführt habe, untersuchen und berichten solle. De dato 17., praesentirt 20. Mar.

Votum. Das Schreiben des Réz ist zum weiteren Amts-Gebrauch dem Causarum Director zu übergeben ; die genaue Beobachtung des verdächtigen Domokos und Gyulaer Minister ist aber dem Vice-Gespann Csupor zu befehlen, ihm aber das Stillschweigen und alle nur mögliche Behutsamkeit auf das schärfeste einzubinden.[2]

a) A leiratban: non obscure recognoscit.

[1] Klobusiczky jelentése : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 435. sz.

[2] Az uralkodó-ellenes kijelentéseiért följelentett és lecsukott Réz sokáig tagadott. Az alispán jelentése a nádorhoz (ld. Jegyzőkönyv N⁰ 378) már régen elment, amikor börtönében megtört és mindent bevallott. Vallomása azonban egyben újabb följelentés volt. Elmondotta, hogy Gyulán többek közt jóbaratságban volt Domokos Lőrinc megyei főjegyzővel. Gyakran meglátogatta őt, s a főjegyző dicsérte előtte a francia alkotmányt, a francia könyveket, sa mely engemet nemcsak ezen igaz hitben. sőt a királyhoz való hűségben is kétségessé tett.« Egy alkalommal pedig együtt sétált a főjegyzővel és Juhász István ref. lelkésszel, s azok nagy boldogan ujságolták neki, hogy az osztrák

N⁰ 437. Presidialschreiben des Gr. Kanzlers, mittelst welchen eine Nota des Directorii, nebst der demselben ertheilten Antwort in Bezug auf die pohlnischen Emigranten und Schwindelköpfe, die auch in Hungarn einen Anhang haben sollen, mit dem mitgetheilt wird, dass besonders in den obern Gegend Hungarns, die an Gallizien agränzen, besorget werde, dass das Uebel in seinem Ursprunge entdeket, und unterdrükt, falls aber diese Angabe falsch wäre, für die Ehre der Nation gesorget werden könne. De *dato* 16., *praesentirt* 21. Mar.

Votum. Die Nota des Directorii enthalte keine weitere Umstande, als dass der *Feld Marschall* Szuwarow benachrichtiget habe, dass einige pohlnische Emigranten und Gallizische Edelleute von dem französischen System eingenommen seyn, sich in einigen Städten Galliziens versammlen, und mit mehreren unzufriedenen Einwohnern des *Königreiches* Hungarn in Verbindung stehen sollen. Die Hung. Kanzlei erwiedert, dass sie das Directorium ersuchet das nöthige zu veranlassen, womit wenigst einige mit den Pohlen in Verbindung stehende Hungarn entdeckt werden mögen, dass aber übrigens das nöthige veranstaltet werde. In dieser Lage der Sachen, wo die Angabe sehr unverlässlich ist und man sich um keinen Lärm zu machen nur an verlässliche Männer, wenden kann, < wäre den Abaujvarer und Sarosser Vice-Gespännen, für das Zempliner Komitat aber durch den Causarum Director dem Fiscal Szerdahelyi zu schreiben, genau auf diese Umstände acht zu haben, und sogleich das erhobene einzuberichten, wo dennoch, da man keine spezifische Data hat, es fast unmöglich sein wird etwas nur gegründetes zu erfahren. > [Majd a jelek közt lévő részt áthúzva:][1] ist dieser Bericht zur weiteren allfelligen Erhebung dem *Ober Gespann* Szentivanyi mitzugeben.[2]

[*22. März*]

N⁰ 438. Der Causarum Director berichtet, er habe sichere Anzeigen, dass Hajnoczy hinaus korrespondire mittelst des Gfen *August* Keglevich, mit Wissen und Einverständniss des bei den gefangenen angestellten Haupt-

seregek vereséget szenvedtek a franciáktól. — Még sokmindent mondhatna, — írta — de jelenlegi körülményei hallgatásra kényszerítik. Viszont ez a főljelentés lehetővé teszi majd az alispánnak, hogy az üggyel alaposabban foglalkozzék. »Akkor majd én is szabadabban beszélhetek« — fejezte be vallomását. (A kelt nélküli beadvány német fordítása, a 2712/1795. sz. kancelláriai leirat, a nádor utasítása Csupor alispánhoz és a jogügyi igazgatóhoz: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 436. sz. — Réz vallomását magyarul közli: Zsilinszky, *i. m.* 64—65. l. — Az alispán válaszára ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 501.). — Megemlítjük, hogy Réz később visszavonta vallomását, mondván, hogy Csupor alispán extorqueálta töle. Itt a jó alkalom, mondotta volna az alispán, hogy a kálvinista főjegyzőnek, Domokosnak kitörje a nyakát, csak fogjon rá minden rosszat. (Zsilinszky, *i. h.*).

[1] A javítás nyilván Szent-Iványi Ferenc kir. biztosi megbizatása után történt. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 459.

[2] Kollowrat Lipót gr., a Directorium in Publico Politicis et Cameralibus elnökének átirata a Kancelláriához: O. L. M. Kanc. 2712/1795.; hiv. másolata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 437. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 397. — Szent-Iványi Ferenc (1731—1823) az udvar feltétlen híve. II. József alatt a kassai kerület királyi biztosa, az 1790-es években sárosi főispán, élete végén országbíró. Lipót király is a »jóérzésűek« közé sorozta. Később fontos szerepe volt főként a zempléni jakobinusok elleni vizsgálatban. (*Sándor Lipót iratai*, 436. l.; *József nádor iratai*, I. Iratok 46. sz.)

*mann*es Novák, welches ihm der ihm beistehende Advocat Madács entdeket habe, und wovon er auch noch weitere Beweise habe. Aus diesen Briefen habe man entdeckt, d*a*ss in die Schrift*en* des Hainoczy noch mehreres seyn müsse, weswe*g*en dieselb*en* in sein*em* Quartier accipirt word*en* sind, und werd*en* weiters untersuchet werd*en*. Der Hauptm*ann* sei befraget worden, ob nicht vielleicht die Arrestanten korrespondir*en*, er habe es aber platterdings geleugnet. Causar*um* Dir*e*ctor gedenket, um ihn zu ertappen, dem Madacs zu befehlen, den Hainoczy zu antwort*en*, und die Antwort dem Gfen Keglevich zu schicken, wornach wenn Haynoczy dieselbe bekommt, die Sache erhellet, mit welch*en* Mittel auch G*e*neral Kavanag einverstand*en* ist. De d*a*to 22. Mar.

Votum. Zu erwiedern, man sei volkommen mit ihm einverstanden, da wenn es erwiesen wird, dieser pflichtvergessene Of*i*zier nicht ein*en* Augenblick mehr daselbst geduldet werd*en* kann, und derselbe von Seite des Militairs die gerechte Strafe seiner Treulosigkeit empfang*en* muss.[1]

[*24. März.*]

N° 439. Der Causar*um* Director stellt seine Bedenklichkeit*en* in Bezug auf das Rescript an die K. Tafel vor und berichtet, selbe sei auseinander gegang*en*, da ohnehin die 7viraltafel erst den 25 April zusammenkommen wird, und werde 8 Tage vor dem Termin zusammensitzen ; endlich bittet er diese Bedenklichkeit*en* höchesten Orts zu unterleg*en*. De d*a*to, *praesentirt* 24. Mar.

Votum. Nebst Rückschluss des Original Rescripts und Beischliessung dieses Berichtes ist dem Gr. Kanzler zu bedeut*en*, dass diese Erinnerungen allerdings gegründet scheinen, und da die Mitglieder der K. Tafel bereits auseinander gegangen sind, und erst 8 Tag vor dem Termin zusammenkommen werden, so sei man der Meinung, d*a*ss wenn S. M. zu befehlen geruhen wollten, vielmehr der K. Tafel lediglich mittelst eines andern an dieselbe zu erlassenden Rescriptes zu bedeuten wäre, d*a*ss dessen Mitglieder um alle Prozesse der hier eingefangenen Staatsverbrecher auch vor den zukünftigen Termin im Juristitio zusammenkommen, und bei dieser Gelegenheit nebst Kundmachung der Rechtssprüche den Staatsverbrechern bedeutet werd*en* solle, d*a*ss wenn sie mit dem Spruche der K. Tafel nicht zufried*en* wären, ihnen nichts als die Appellirung an die Septemviraltafel erübrige, da S. M. kein Gesuch um Gnade vor der Revision dieser leztern zuzulassen entschlossen seyen, übrigens wäre auch, in so weit es mit der genug-

[1] Az ügyre vonatkozóan ezen kívül egyéb följegyzést nem találtam. (A jogügyi igazgató jelentését egyébként valószínűsíti, hogy Kazinczy, igaz, hogy már 1795 júliusában. szintén Novák kapitányon át levelezett anyjával. Ld. *Kazinczy levelezése*, II. 414. l.). Abból, hogy Novák kapitány mindvégig az őrség élén maradt, sőt a per befejeztével még kitüntetésre is fölterjesztették, biztosan következtethetjük, hogy a nyomozás nem járt eredménnyel. Madách ügyvéd itt érintett besugó szerepét más adatokkal alátámasztani vagy megcáfolni nem tudom. Az bizonyos, hogy Hajnóczy levelei, melyeket ügyvédjén keresztül akart kijuttatni, a jogügyi igazgató kezébe kerültek, akár úgy, hogy Madách beszolgáltatta, akár úgy, hogy meglátták nála vagy Hajnóczynál és elvették. (Ezek a levelek közölve : II. k. Iratok 54. sz.). — Nincs adatunk a Hajnóczy lakásában tartott házkutatásról sem. — Madách Sándorra ld. II. k.

samen Vertheidigund und Hörung der Staatsverbrecher, vereinbarlich ist, der K. Tafel die Beschleunigung dieser Prozesse aufzutragen.[1]

N⁰ 440. Der *Feld Marschall Lieutenant* Kavanagh überschicket das ihm zugekommene Hofkriegs-Rätliche Rescript in Sachen des Majors Gaisberg, mit der Bemerkung, *dass* derselbe unter einem officiel verständiget werde, nach Günz, als seinen vormahlig*en* Aufenthalts Ort, abgeh*en* zu können. De *dato* 21., *praesentirt* 23. Mar.[2]

Votum. Da ohnediess mit dem *Causarum Director* ausgemacht worden, dass dem Major Gaisberg 3. Fl. Diurnen abgereichet werd*en* sollen, so ist diese Note zu hinterleg*en*.

N⁰ 441. A. h. Rescript, mittelst welchem bedeutet wird, *dass* obschon in Betref des über die, die weg*en* Staatsverbrechen eingezogenen Individuen betrefenden Angelegenheit*en* ein genaues Stillschweigen zu beobachte*n* anbefohlen worden,[3] ohngeachtet dessen aber S. M. erfahr*en* haben, dass mehrere Redereyen deshalb geschehen; dies Nichtbefolgung des a. h. Befehls aber Sr. M. zum Misfallen gereichet und schädliche Folgen haben könne, so befehlen a. h. dieselbe, *dass* in Bezug auf diesen Gegenstand allen Individuen der Septemviraltafel, die in der Verhandlung dieses Geschäftes einen Antheil haben werden, das schuldige Stillschweigen auf das schärfeste und mit der Erklärung aufgetrag*en* werde, *dass* diejenige, die diesen Befehl zuwider handeln würden, auf das schärfeste geahndet werd*en* würd*en*. De *dato* 18., acc*eptirt* 23. Mar.[4]

[1] A márc. 16.-i királyi leirattal kapcsolatban, mely a Hétszemélyes Táblát a husvéti törvényszünetre szabadságolta, míg a kir. Táblának a perek gyors letárgyalását tette kötelességévé (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 430), mind a személynök, mind pedig a jogügyi igazgató részéről aggályok merültek föl, amelyekkel a nádor is egyetértett. Egyrészt a »perbeli feleselések« a számítottnál jobban elhúzódtak (pl. Martinovics és Németh János közt nyolcszori iratváltás történt) s így ítélethozatalra csak később kerülhetett sor. A peres eljárás sürgetése pedig nem látszott kívánatosnak, nehogy az ügyvédeknek módjuk legyen »aliquam de praecipitata defensa quendam obmovere«. Másrészt az is meggondolandónak látszott, hogy ha a Tábla a már bevégzett néhány perben szokás ellenére a törvénykezési szünetben hirdet ítéletet, az ügyvédek nem kapaszkodnak-e ebbe bele, s nem használják-e ezt fel perújító kifogásnak. — Mindezek alapján a márc. 16.-i rendeletet a személynök ki sem hirdette a Táblán, hanem szabadságolták a bírákat (az alnádor, a nádori ítélőmester és Mikos ülnök kivételével) azzal, hogy 8 nappal a törvényszünet lejárta előtt legyenek újra Budán. Az így fölöslegessé vált márc. 16.-i rendeletet pedig a nádor, módosítást kérő javaslatával együtt, visszaküldte a kancellárnak. (Ürményi személynök márc. 24.-i előterjesztése: O. L. M. Kanc. eln. 13/1795; sk. fogalmazványa: O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. I. köteg. 28. sz. — A jogügyi igazgató márc. 23.-i előterjesztése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 486. sz.; sk. fogalmazványa: *u. o.* 49. fasc. ad A 4. köteg. — A nádor márc. 34.-i jegyzéke: O. L. M. Kanc. eln. 13/1795. sz.; fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 439. sz. — Ld. még a nádor Ferenc királyhoz írt levelét: ápr. 3. *Sándor Lipót iratai*, Iratok 177. sz.). — A legfelsőbb elhatározásra ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 486.

[2] Kavanagh tábornagy átirata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 440. sz. Az ügy előzményeire v. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 388.

[3] Az 1794 dec. 29.-i legfelsőbb rendelet: *Jegyzőkönyv* N⁰ 279 és 321.

[4] A legfelsőbb leirat: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 441. sz. — Ferenc király rendkívül nagy súlyt helyezett a titoktatásra. A perrel kapcsolatos kancellárjai vagy államtanácsi fogalmazványokon módosításai többnyire csak annyi volt, hogy sk. hozzáírta: az intézkedések »unter Beobachtung des strengsten Geheimnisses« történjenek. (V. ö. az 1795 május 11.-i, 21.-i leiratok és a Wallis tábornagyhoz a börtönre ítéltek elhelyezése ügyében írt rendelkezés fogalmazványát: O. L. Vertr. A. 49. fasc. 1/A, B és C sz.).

Votum. Ist bis die auf dem 25 April zusammenberufene Mitglieder der Septemviraltafel zusammenkommen werden indess aufzubewahren.

N⁰ 442. Die Mag*isratua*lien des Ugocher Komitats berichten die bis zum Erfolgenden hiessortigen Weisung getrofenen Anstalt*en*, in betref der durch den Georg Hersching ausgestossenen Worte. De d*ato* 26. Febr, p*raesentirt* . . .[a] Mar.

Votum. Obschon gegen den Hersching nichts herauskommt, als dass er mit dem Laczkovits korrespondirt habe und deshalb in Besorgniss stehet, mithin da ihm auch sonst das Zeugniss eines rechtschaffen*en* Mannes gegeb*en* wird, nichts bestimmtes gegen ihn herauskommt, so ist doch gegenwärtiger Bericht zur Vergutachtung dem Causar*um* Dir*e*ctor zu übermach*en*.[1]

N⁰ 443. Adam Szily berichtet, dass da noch voriges Jahr im 8ber gegen ihn verschiedenes Sr. M. berichtet word*en*, so habe er alle an ihm geschriebene Briefe des Johann Laczkovics dem subst*ituirten* Vice Gespann Marfy zu dem Ende übermachet, damit dieser sie der Kanzlei überschicken könne. Da aber der Vice-Gespann des Temesser Komitats Laczkovich, wie beigeschlossener Brief beweiset, ihm geschrieb*en*, dass der Plan, von dem die Rede sei, nichts anders, als die Art, ein Palatinal Regiment zu errichte*n*, und jene wieder mit Vorrückung anzustellen seyen, die a*nno* 1790 den Militär Dienst verlassen hätten, so versichert er unter den strengsten Betheuerung*en*, niemals in Königshof gewesen, und nie mit dem arretirt*en* Laczkovits in einer verderblich*en* Verbindung gewesen zu seyn. Dárum bittet er um eine Entschädigung, da er sich lieber verkriech*en*, als weg*en* der verlorenen Gnade Sr. M. verachtet, ein dem Tod ärgeres Leb*en* zu führen, indem er mit 26 Jahr*en*, nach 10 jährig*en* Diensten nicht durch seinen, sondern seiner Vorgesezt*en* Vill*en* und Mitwirkung eines K*omi*tates dahin gebracht worden, seinen Dienst zu verlass*en*, jezt aber im öfentlich*en* Dienste befindlich, das Opfer der Denunzianten sei, denen daran gelegen ist, Belohnung*en* sich zu erwirken. De d*ato* 15., p*raesentirt* . . . [a] Mar.

Votum. Ist zum Amts-Gebrauche dem Causar*um* Director zu übermachen.[2]

N⁰ 444. Matthaeus Rudics unterlegt seine weitere Entschuldigung, und bittet, da er nunmehro seine Unschuld erwiesen hat, freygesprochen zu werden. P*raesentirt* 24. Mar.[3]

Votum. Zufolge der dem Causar*um* Dir*e*ctor in Bezug auf dem Rudits schon mitgetheilt*en* Akten ihm auch zu überschick*en*.

a) A dátum helye a nádor kéziratában üresen maradt.

[1] Morvay József alispán jelentése, elkeveredve : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 442. fol. Mellékletben csatolva Hersching jan. 9.-i vallomása, mely szerint Laczkovicsnak hozzá írt s általa elégetett levelei semmi különöset nem tartalmaztak, de bennük »aristocraticam potestatem et nonnullorum privatorum etiam aristocraticos spiritus continuo impugnaverit.« — A 2. sz. melléklet, az alispán által kiküldött megyei bizottság jelentése a Hersching nevetlenfalusi házában tartott jan. 10.-i házkutatásról : iratait lefoglalták, de bennük semmi gyanúsat nem találtak. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 645.

[2] Szily Ádám volt Graeven-ezredbeli hadnagyra, az itt említett levelekre ld. I. és II. k. — Márffy József, Torontál megye másodalispánja; Laczkovics István, Temes megye alispánja.

[3] Rudicsnak ezt a beadványát nem találtam meg.

N⁰ 445. Matthaeus Rúdits überbringt die Darstellung verschiedener Umstände, die mit seiner Vertheidigung in Verbindung stehen, die aus gewissen Politischen Ursachen von ihm aus selben ausgelassen worden sind. De *dato* 22., *praesentirt* 24. Mar.[1]

Votum. Gehet ad acta.

[*25. März*]

N⁰ 446. [Klobusiczky helytartótanácsos jelenti: Temes megyének 7000 Ft segélyt adott, bár a megye 50 000 mérő búzában jelölte meg szükségletét. »Das jemand alldort blos von Hungern gestorben sei, könne niemand bestimmen.«]

N⁰ 447. Presidialschreiben des Gfen Kanzlers, welcher bedeutet, dass S. M. in betref der Sitzungen der Septemviraltafel die ganze Sache bei dem schon bereits erlassenen Rescript vom 16. dieses zu belassen geruhet haben, mit dem Beisatze, dass in betref des Stillschweigens, das durch die Individuen der Septemviraltafel zu beobachten wäre, auch das Rescript erlassen worden sei. De *dato* 22., *praesentirt* 25. Mar.[2]

Votum. Dient lediglich zur Wissenschaft.

[*26. März*]

N⁰ 448. [Klobusiczky helytartótanácsos jelenti: Temes megyének nem 7, de 8000 Ft segélyt adott. »Die eingeschickten Relationen seyen sehr übertrieben gewesen. Die Ratzen obschon die Bischöfe kundmachen liessen, dass sie vom Fasten enthoben werden, wollen es doch nicht, da sie lieber als Martyrer sterben wollen, so dass in Ermanglung des Brodes und Zugemüstes sie kein Fleisch essen wollen.«]

[*27. März*]

N⁰ 449. Anonymisches Schreiben, worinn Baron Niklas Vay[3] wegen seiner Anhänglichkeit an die französischen Grundsätze u. s. w. angegeben, und zwei

[1] Beadványában előadja. hogy 1790-ben a hadsereg mellé rendelt tartományi biztos volt Újvidéken; hivatali kötelességének teljesítése közben sűrűn került összeütközésbe a megye főispánjával és a kalocsai érsekkel, Gr. Kollonics Lászlóval. Meggyőződése szerint az ellene most folyó személyi hajsza rájuk vezethető vissza. (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 445. sz.).

[2] A *Jegyzőkönyv* N⁰ 418 alatti (időközben a N⁰ 430 alatti legfelsőbb rendelet által tárgytalanná vált) nádori előterjesztésre válaszoló 3082/1795. sz. kancelláriai leirat: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 447. sz. — A titoktartási rendelet: *Jegyzőkönyv* N⁰ 441.

[3] Br. Vay Miklós (1756—1824) mérnökkari tisztként szolgált a hadseregben, s főleg a technikai dolgok érdekelték. Tanulmányai során hosszabb időt töltött a forradalom előtti évek Franciaországában. Angliában is járt kétszer. Az 1790/91-es országgyűlésen Szabolcs megye követe volt: politikailag a Habsburg-ellenes köznemesi táborba tartozott. II. Lipót »megbizhatatlan« és »igen veszélyes« embernek jellemezte. Ferenc király 1792-ben felháborodva írta öccsének, a nádornak, hogy Vay Bécsben, udvari körökben élesen uralkodóellenes kijelentéseket tesz. 1797-ben a zemplénmegyei vizsgálat vezetője, Szent-Iványi sárosi főispán is nyugtalan, veszélyes embernek jellemezte,

Zeugen benennet werden, die darüber zu verhören wären. *Praesentirt* 27. Mar.[1]

Votum. Dem Causarum *Director* zur Vergutachtung.

N⁰ 450. [A Kiss testvérek, József és Gábor, előterjesztése, lisztraktár létesítéséről.]

N⁰ 451. Der Beisitzer der *District*ual Tafel von Debreczin, Paul Berzeviczy, bittet, da er verschiedene häusliche Geschichte des Abaffy zu besorgen hat, mit ihm reden zu dürfen. *De dato* 27. Mar.

Votum. Erwiedert, man werde darüber mit dem Ca*u*sarum *Director* sprechen.

N⁰ 452. [A munkácsi görög katolikus püspök fölterjesztése gazdasági ügyben.]

N⁰ 453. Der ViceGespann des Biharer Komitats erstattet seinen Bericht in betref des Assessors Rettegi.

Votum. Dem Causarum *Director* zur Vergutachtung.[2]

— de hozzátette, bizonyíték nem került elő, s így fiskális akció nem indítható ellene Az 1805-ös országgyűlés insurgens tábornokká nevezte ki, majd rábízták a Tiszavölgy szabályozását. 1807-ben az országgyűlésen mondott, uralkodóellenesnek bélyegzett beszédjéért megfosztották tábornoki rangjától, de a degradálás olyan vihart kavart fel az országgyűlésen, hogy rehabilitálták. Kazinczy igen nagyra értékelte. Jellemzése zerint: »Nemesb gondolkozású, nemesb érzésü halandó kevés volt.« (Életrajza: Kazinczy, *Pályám emlékezete.* Bp., 1879, 221. s köv. l.; II. Lipót véleménye: *Sándor Lipót iratai,* 441. l.; Ferenc levele: *u. o.* 576. l.; Szent-Iványi jellemzése: *József nádor iratai,* I. 165. l.; degradálására és rehabilitálására: *u. o.* II. és III. k.).

[1] »Die Ursach meines Verdachts ist diese, — mondja a följelentés — dass wie es noch erlaubt war, derselbe die französische Zeitungen für sich kommen lassen, und als es die französische Revolution auch vor anderen gelesen, die Thaten derselben immer gebilliget und weissaget hat, dass die nemliche Revolution sich in die ganze Welt, insbesondere aber in Hungarn ausbreiten wird. Er wollte dieses allen anwesenden Glauben machen.« Amikor Sigray grófot elfogták, fenyegető kijelentéseket tett a király ellen. (A magyar eredetit nem találtam meg; hivatalos fordítása: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 449. sz.). — Ez a Vayra vonatkozó följelentés később több mással együtt átadatott Szent-Iványi Ferenc sárosi főispánnak, aki kormánybiztosként egész Zemplén megyére kiterjedő vizsgálatot folytatott. (*Jegyzőkönyv* N⁰ 459.). Fenti jelentést nem használhatta fel, — írta — mert sem a névtelen följelentő kilétét nem tudta kideríteni, sem pedig a jelentésben említett tanuk feltalálhatók nem voltak. (*József nádor iratai,* I. 149. l.).

[2] Rettegi Zsigmond nagyváradi táblabírót följelentették Bihar megyénél, hogy az uralkodót és a fennálló rendet szidalmazó kijelentéseket tesz. Péchy alispán itt említett jelentésében a megyei vizsgálat eredményét közölte (Márc. 16.: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 868. sz. — A tanukihallgatási jegyzőkönyvek magyar eredetijét nem találtam meg; német fordításuk: *u. o.* 38. fasc. 471. sz.). A tanuvallomások lényege az alábbi: Kelemen János váradi lakos szerint 1795 jan. 12.-én Rettegi társaságban »einige Reden geführt habe, welche mit dem Jacobinismus und mit den französischen Grund Sätzen übereinstimmen; unter andern: 1⁰ Glaubet ihr, meine Herrn, der adelichen Freyheit zu gemessen? Nichts weniger! Den obwohlen die Kaufleute den Zucker, Café und andere Ausländer Waren um einen billigen Preyss kauffen, weillen sie aber so viel Mauth, und 30igst zu entrichten haben, so müssen sie alle Artickeln theuer geben, folglich ihr theuer zahlen, wodurch ihr heimlich dem Kõnig contribuiret. 2⁰ Es sey gar unbillig, dass man in dem Landtagen über die Bauern Gesetze machet, wo sie doch nicht einmahl zu gegen sind. 3⁰ Man muss sogar mit vielen Bittschriften bey dem Kõnig einkommen, dass man Gott auch seiner Art verehren dürfte, und erlaubet werde, Kirchen zu bauen. Endlich, dass das Land in einem schlechten Stand und constitution seye, nicht minder, dass die Gesetze schlecht wären.« — Szilvay János, a váradi püspök udvarbírája szerint

N⁰ 454. Anonymische Bittschrift und Anzeige worinn der Maler Vinkelmann als ein schlechter Mensch angegeben wird. *Praesentirt* 27. Mar.[1]

Votum. Da mittelst des Baron Püchler und des hiesigen Stadthauptmannes der Maler untersuchet, und bei ihm der Pass der Kanzlei auf unbestimmte Zeit gefunden worden, so ist blos mittels des Brn. Püchler dem Stadthauptmanne, auf selben ein obachtsames Auge zu tragen, zu befehligen.

[*28. März*]

N⁰ 455. General Barco überschicket die weitern, auf Hungarn einen Bezug habenden Nachrichten aus Siebenbürgen, und schliesst einen Bericht an S. M. bei, den er zu überschicken bittet. De *dato* 16, *praesentirt* 28. Mar.

Votum. Diese ungläublichen Nachrichten, wodurch Ignaz Almásy, Melczer und Luby beschuldiget werden, sind ad Acta zu legen. Der Bericht ist Sr. M. mittels unterthänigsten Schreibens mit der Meinung zu unterlegen, dass was Hungarn betrift, diese Nachrichten mir nicht glaublich scheinen. In betref 7bürgens aber, wenn General Barco der Sache sicher ist, so dürfte ihm und dem Gouverneur bedeutet werden, auch ohne mehrere Truppen zu erwarten, den angezeigten Schritt zu machen[2]

Rettegi kijelentette: »1⁰ Laczkovics und die übrigen seyen Gesetzwidrig eingefangen worden. Dieses müssen die Hungarn nicht leyden. 2⁰ Die Hungarn haben keine gute Constitution, die Edel Leuthe keine Freyheit, sie contribuiren dem unter dem Vorwand des 30igsts, welchen sie um Zucker, Caffé und andere Waaren bezahlen müssen, die Gesetze sind schlecht, keine adeliche Freyheit. Wenn er jünger wäre, so wollte er lieber ein Türche werden, als unter diesem Monarchen seufzen.« 3⁰ Csak a sóból 19 milliónyi bevétele van Magyarországon a királynak. S mire költi ezt? Bálokat, ürmepélyeket rendez, fogatokat tart, tányérnyalókkal veteti körül magát. 4⁰ Az is hallatlan dolog, hogy az országgyűlésen törvényt hoznak a parasztok ellen, s a paraszt nincs jelen a tanácskozáson. »Er ist ja ein solcher Mensch, wie der Edel Mann, und wie der König.« 5⁰ Amikor valaki a magyar alkotmányt dicsérte előtte, így szólt: »Warten sie nur, ich werde sie nach vier oder höchstens sechs Monâthen überzeugen, welche Constitution besser seye, die jezige, oder die damahlen seyn wird.« 6⁰ Amikor figyelmeztették, hogyha ilyeneket mond, könnyen megütheti a bokáját, azt felelte, nem bánja, ha el is fogják, s ha Budára kísérik is. Se felesége, se gyereke, a törvény előtt is csak az igazat fogja vallani. »Endlich seine ganze Reden sind dahin ausgegangen, dass der König im Lande nicht nöthig wäre, wohl aber die französische Constitution, die er gelobt hat.« — Hasonlóképpen vallottak Keresztes Antal, a püspökladányi egyházi birtok udvarbírája, Hill Ferenc, szöllősi (Várad mellett) róm. kath. pap és mások. — A jogügyi igazgató véleménye: *Jegyzőkönyv* N⁰ 623. Az ügy további részleteire: N⁰ 471, 623 és 686.

[1] Winkelmann Johann Friedrich (1767—1821) német festő, aki 1794—95-ben beutazta Csehországot, Magyarországot, majd Itáliát.

[2] Barco tábornagy ujabb jelentése először is megerősíti a már korábban közölteket (*Jegyzőkönyv* N⁰ 426), majd a következőkkel egészíti ki: »Es bestättiget sich weiters, dass der von der ungarischen Noble Garde ausgetrettene, nun hier befindliche Obrist Abraham Bartsay, denen nächtlicherweile gehalten werdenden Conventiceln, immer richtig beiwohnet, sondern man weis auch, dass derselbe von eben solche Schriften in einer schwarzen Schatulle mitgebracht habe, welche einen Bezug auf ihren Plan haben, und dem hiesigen Klubb zur Orientirung dienen. Gedachter Obrist, der Protonotarius Ladislaus Türi und Baron Nicol. Wesselinyi werden hier-landes als 3 gefährliche Männer angesehen, doch sollen auch einige Grössere mit ihnen einverstanden seyn, die aber nicht erscheinen. Der Baron Nicol. Wesselinyi hat sich erkühnet in dem am 12-ten dieses gehaltenen Klubb den Vorschlag zu machen, dass es itzt der beste Zeitpunkt wäre, mit der Revolution loszuschlagen, welches aber aus unbekannten Ursachen von den übrigen Mitgliedern dieser schlechtgesinnten Gesellschaft annoch

N⁰ 456. Graf Pergen bedeutet, dass Martinovich sich zur Zeit, als er die Rolle eines Denuncianten spielte, mehrmalen verlauten liesse, wienach die Uebelgesinnten in den hungarishen und deutschen Erbstaaten ihre verrätherischen Entwürfe oder Nachrichten untereinander selbst sowohl als auch den Feinden nicht durch den gewöhnlichen Weg der Korrespondenz, sondern vorsichtshalber meist durch vertreute Kommissionäre mitzutheilen pflegen. Da nun Martinovich aller Vermuthung nach dergleichen Personen, die sich mit Beförderung solchen Gemeinschaft in den deutschen sowohl als hungarischen Erblanden befassen, bewusst seyn dürften, so ersuchet er, ob nicht Martinovich, um ihn treuherziger zu machen, nur aussergerichtlich anzugehen wäre, die ihm von selber Zeit her bekannten Personen erwähnter Gattung freimüthig anzugeben. Sollten einige dergleichen sich in den Erblanden aufhalten und diese Auskunft ihm zugekommen gemacht werden, so würde davon besonders in jetzigen kritischen Zeitpunkte zum besten des a. h. Dienstes von Polizei wegen ein sehr wichtiges Gebrauch gemacht werden können. De dato 25, praesentirt 28. Mart.

abgewiesen wurde. Ich vermuthe, der Antrag sey von darum nicht angenommen worden weil noch unausführbar ist. Zugleich ist mir auch eröffnet worden, dass nebst jenen in meinem vorigen Berichte genannten Hungarn, besonders auch der Ladislaus Maltzer, substituirter Vice-Gespan des Borsoder Comitats, dann der Carolus Luby ordinarius Vice Gespann des Szathmarer Comitats, zu der revolutionirenden Ligue gehören.« (O. L. Vertr. A. 38. fasc. 455. sz. — V. ö. *Sándor Lipót iratai*. Iratok 173, 174. sz. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 563/2.). — Barcsay Ábrahám (1742—1806) az iró. Barco jelentése alapján az uralkodó később elrendelte megfigyeltetését. (*Sándor Lipót iratai*, 196. és 198. l.). — Türy László az erdélyi tábla ítélőmestere ellen ebben az időben sorozatos följelentések és panaszok érkeztek. Bánffy kormányzó, csakúgy mint Teleki kancellár, »nyugtalan, veszélyes« embernek jellemezték, aki bizalmas barátságban van a Barco jelentésében említettekkel, és főleg Wesselényi Miklóssal. Ugyanakkor azonban mindig elismerték nagy jogi tudását, és úgy vélték, leghelyesebb volna őt Bécsbe, a Kancelláriára kinevezni, ahol képességeit az uralkodó érdekében használhatná s az erdélyi elégedetlenekkel sem tudná a kapcsolatot tartani. Ferenc király azonban az Államtanács javaslatára elvetette ezt a megoldást s 1795 márc. 23.-án vizsgálatot rendelt el Türy ellen. A vizsgálat egy évnél tovább elhúzódott, azonban végül is eredménytelenül zárult. (A Türy elleni jelentéseket ld. *Sándor Lipót iratai*, főleg 786, 793., 795., 869., 871. s köv. l.; a vizsgálat iratai: O. L. Erd. Kanc. Acta praesid. Telekiana, M. fasc. 6., 7., 9—28. sz. és *u. o.* Acta gubernatoris Bánffy, 1794—1821, 8—12. sz.). — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 689 és 699. — Id. Br. Wesselényi Miklós (1751—1809), az erdélyi ellenzék vezére, régóta gyanus volt a kormányzat előtt. A bizalmas jelentések szerint ő volt az erdélyi »jakobinusklubb« hangadója, s tudni vélték, hogy a királytól való elszakadásra buzdította a klubb tagjait. A gyanut növelte ellene, hogy Martinovics is megemlítette nevét a mozgalmával rokonszenvező főurak közt. 1795 februárjában Ferenc király már felségsértési pert akart indíttatni ellene, de aztán az Államtanács javaslatára csak vizsgálatot rendelt el. Ez — hasonlóan a Türy elleniheż — eredménytelen maradt. (A Wesselényi elleni följelentéseket ld. *Sándor Lipót iratai*, főleg 798, 869. l. Ferenc véleménye: *u. o.* 786. l.; Martinovics vallomása: II. k. 298. l. 2. jegyz.; v. ö. Kazinczy följegyzése, 308. l.; a vizsgálat iratai: O. L. Erd. Kanc. Acta gubernatoris Bánffy, 1794—1821, 8—9. sz.). — Luby Károly (1752—1905) előkelő szatmármegyei köznemesi család sarja. II. József alatt bihari, 1790 óta szatmári alispán, s az 1790/91-es országgyűlésen a megye országgyűlési követe. A Habsburgellenes köznemesi táborhoz tartozott. II. Lipót a »megbízhatatlanok« közé sorozta. Később alábbhagyott ellenzékiségével; József nádor már »derék, megbízható« embernek jellemezte, s 1803-ban a felségsértő kijelentéseiért följelentett Bernáth Zsigmond ungmegyei alispán ügyében őt küldte ki királyi biztosul. (Lipót véleménye: *Sándor Lipót iratai*, 445. l.; József nádor véleménye: *József nádor iratai*, 499. l.; az ungi vizsgálat: *u. o.* 713. s köv. l.).

Votum. Diese Schreiben ist mit gleichförmig*em* Auftrag gegen Rücksendung und Gewärtigung der Erfolgsberichtung dem Ca*usarum* Di*rec*tor zu übermache*n*.[1]

N⁰ 457. [Az uralkodó, közelebbről meg nem jelölt ügyben, a nádor véleményét kéri.]

[*29. März.*]

N⁰ 458. Der Vice Gespann des Graner Komitats berichtet, d*ass* bei Untersuchung der Schrift*en* des ferstorbenen [!] Graner Post-Expeditors Bugg, ein mit franz*ösischen* Grundsetzen und Figur*en* erfüllter Brief gefunden word*en* ist, den Johann Kovács Rathsherr, als Deputirter zu sich genom*m*en hat. Desweg*en* habe er den Stadt-Richter ersucht, diesen Brief von dem Rathsherrn abzuverlang*en*, um selben anher zu schicken. Der Stadt-Richter verlangte ein selbes, Kovach aber antwortete, er werde diesen Brief niemand zeig*en*, sondern an Behörde überschicken. Der Vice-Gespann habe denselb*en* als Edelmann und K*omi*tats-Assessor 3mal gerufen, worauf er nie gekommen, welches einen Verdacht erreget. De d*ato* 28, p*raesentirt.* 29. Mar.

Votum. Zu erwiedern, er solle einverständlich mit dem Stadtrichter dieses Schreib*en* von dem Rathsherrn Kovach verlang*en* und sogleich in Urschrift unterlegen, oder wenn selben dieselbe schon an Behörde geschickt hätte, so soll eine schriftliche Erklärung abgefodert werden, wann und wem er sie geschickt habe, welche dann anher zu schick*en* seyn wird[2]

N⁰ 459. Da vermög a. h. Verordnung ein K. Komissair in Oberhungarn zu schick*en* ist, — De d*ato* 29. Mar.[3]

Votum. So ist dieser Auftrag mündlich und im Geheim dem Obergespann Szent Ivanyi mit dem gegeben worden, d*ass* da er jezt, ind*em* seine Mutter gestorb*en*, ins Lyptauer K*omi*tat reiset, von dort nach Caschau, Eperies, dann ins Zempliner Komitat, unter Vorwand sein K*omi*tat, dann seine Güter zu besuch*en*, sich verfügen, und die daselbst herrschende Volksstimmung, denkungsart, hauptsächlich aber die etwa vorhandenen Einverständisse mit Pohlen entnehm*en* soll. Zu dem sind ihm auch einige Akten zum Behufe seines Auftrages gegeben worden, als: 66 et 67, Anzeigen des Kolossy und Avesani; 71 Schreiben an

[1] Pergen átirata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 464. sz.; Martinovics itt említett jelentéseire ld. I. k. — A jogügyi igazgató válasza: *Jegyzőkönyv* N⁰ 464.

[2] Missich József alispán jelentése és a nádor válaszaszának fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 458. sz. — Bugg Tivadar esztergomi postakézbesítő. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 462.

[3] A nádor márc. 23-i levelében Ferenc király hozzájárulását kérte, hogy a galiciai lengyel forradalmárok magyarországi kapcsolatainak, s általában a felső-magyarországi állapotoknak kivizsgálására ne külön kir. biztos küldessék ki, hanem a felü[illegible]és elkerülése céljából bizzák az ügyet Szent-Iványi Ferenc sárosi főispánra. (St. A. Sammelb. 98.). Ferenc király itt említett leiratában ehhez adta hozzájárulását. (*U. o.* — Ld. még a nádor márc. 29.-i, a királyhoz írt levelét: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 176. sz. A zempléni vizsgálatról szóló nagy jelentés közölve: *József nádor iratai*, I. Iratok 46. sz. Szent-Iványi közbecső részletjelentése: *Jegyzőkönyv* N⁰ 636.

Berzeviczy; [386][a] Presidialschreiben des Gr. Kanzlers einen Avesanischen Bericht betr*efend*;[437][a] Note des Directorii der Zusammenhang mit Gallizien betr*efend*. Zugleich ist ihm das strengste Geheimniss und die Bericht-Erstattung von Zeit zu Zeit aufzutragen.

[*30. März*]

N⁰ 460. Der Viraver 30-er berichtet, er habe von Kaufleut*en* erzähl*en* gehört, d*ass* der Graf Michael Sztaray voriges oder vor 2 Jahr*en* in Vien gewesen und daselbst die Erlaubniss erhalt*en* habe, gewisse franz*ösische* Bücher, unter Andern den Catechismum Libertatis et Reformationis einzuführen, über welche Bitte ihm es zwar gestattet worden, jedoch gegen dem, d*ass* er diese Bücher blos für sich bewahr*en* wolle. Dieses habe der Zalaczker Provisor des Gfen Sztaray, Ribiczey, erzählet; andre versicherten, gehört zu haben, der Gf. habe dem Dancsics deswegen geschrieben, und diese Schrift*en* dem SzentMariai mitgetheilt,[b]) und habe Conventikeln mit dem Szulyovszky, dann Peter, Andreas, Paul Szirmay, endlich mit ihren Anverwandt*en* Gaspar Boronkay und Dancsis gehalten, welches die bereits arretirten am besten wissen sollten, welches er damit etwa die Gefangenen darüber vernomm*en* werd*en* könnt*en*, berichtet. De d*ato* 12, p*raesentirt* 30 Mar.[1]

V*otum*. Dem Causar*um* Director zur Vergutachtung.[2]

N⁰ 461. Der Advokat Hamza berichtet, es sei ihm sicher bekannt, der Rathsherr von Varad Olaszi, Silinger, habe selbst erzählt, d*ass* der eingefangene Peisskoffer vor der Weinlese den Catechismus ihm angetragen habe, den er weder angerührt noch angenommen habe, allein Franz Scheuer,[c]) gewesster Richter in Varad-Olaszi, habe den noch bei ihm befindlich*en* Catechismus empfangen, der ihn nicht nur allein mit Freuden angenommen, sondern mit dem Paisskoffer, dann Uhrmacher Rup und auch ein*em* Ephipiarius von V*árad*-Olaszi einverstand*en* nächtliche Zusamm*en*künften gehalt*en* habe. Die Zeug*en* dieser Silingerischen Aussage seyen Andreas Molnar und Alexius Rapoti. Auch habe in Gegenwart eines sichern Stephan Mészáros in dem Hause des Normal Schulen Directors Berger der H*err* von Tokody, entweder O*ber* St*udien* Director oder der Professor Teologiae, welcher nicht bekannt sei, unerlaubte Zusammenkünfte oftmahls gehalten habe. Endlich hab*en* in

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

b) Az eredeti jelentésben: Alii loquebantur, quod fatus comes ut datas ex se reversales violasse non videatur, directe nihil egerit, nec manu sua scripserit, verum medio sui praefecti Dancsics ... correspondentias cum aliis foverit, ac scripta ista inducta Gallica cum suo antea secretario ... Szent Mária, qui principia apud istum didicit, communicaverit.

c) Elizás, helyesen: Schöner (Ld. 205. l. 5. jegyz.)

[1] Lehoczky Gábor («sub tegendo suo nomine») viravai (Zemplén megyében, Nagymihály közelében, a galiciai határszélen) harmincados jelentésének másolata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 460. sz. Följelentését így indokolja: »Circumstantias modernas, quae vicinas provincias per Gallorum disturbia et intestinos notus tetigerunt, et pestilentia sua etiam nonnullos ex regno Hungariae infecerunt, omnis fidelis subditus S^ae M^tis S^smae non tantum formidare, se de his quidquid loqui aut narrari audit, pro notitia altioribus referre tenetur.« — Zalaczka: ungmegyei falu, Sztáray birtok; Dancsics = Tánchich; Boronkay Gáspár: Zemplén megye nagymihályi járásának főszolgabirája.

[2] A jogügyi igazgató véleményes jelentését nem ismerjük. Sztárayra ld. még a zemplénmegyei vizsgálatkor elhangzott vallomásokat: *József nádor iratai*. I. Iratok 46. sz.

Gegenwart des Ladislaus Ajtai zwei Frauen ausgesagt, dass sie den Catechismus bei dem Cameral Administrator gesehen haben, den sie glauben, dass selber von dem Ober Notair Kazinczy, der immer bei dem Administrator stekt, erhalten habe, und da erstere guter alter Mann ist, selber in keinem Verdacht steht. De dato 20, praesentirt 30. Mar.[1]

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung.[2]

N⁰ 462. Der Graner Rathsherr Kovách überbringt den in Gran gefundenen aufrührerischen Brief. De dato 30. Mar.[3]

Votum. Dieser ungereimte Brief ist dem Causarum Director zu übergeben, übringens aber dem Graner Vice-Gespann zu schreiben, dass der Kovach dieses Schreiben selbst gebracht, die ganze Sache als behoben anzusehen sei.[4]

N⁰ 463. Der Causarum Director überbringt den Bericht des königl. Fiscals Juricskay über zerschiedene in Biharer Komitate obwaltende Umstände. Praesentirt 30. Mar.[5]

[1] Hamza Mihály váradi ügyvéd följelentésének hiv. másolata: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 461. sz. — A jelentésben említett személyek: Paitzkoffer Antal lakatos (ld. II. k.); Molnár András, váradolaszi szenátor; Rapoti Sándor megyei rendőrkapitány; Tokody György, a váradi Akadémia főigazgatója és testvére István (+1826) később váradi kanonok; Ajtai László váradolaszi nyergesmester; Kazinczy Dienes, a költő öccse.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 363 votum és N⁰ 480. — A jogügyi igazgató különben sem ennek, sem a N⁰ 463 alatti jelentésnek az adatait nem használta fel a Paitzkoffer elleni perben; Paitzkoffert ezekre a vádakra vonatkozóan ki sem hallgatták. V. ö. II. k. *Iratok* 90. sz.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 458. A levelet nem ismerjük.

[4] A Missics alispánhoz írt értesítés fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 462. sz.

[5] Juricskay László váradi vallásalapítványi ügyész 8 lapos jelentésének első részében a felségsértési perben elfogott Paitzkoffer Antalra és a vele kapcsolatban állókra közöl hallomásból vett adatokat. Elmondja, hogy Paitzkoffer, mivel Váradolasziban háza és szölleje volt, gyakran fordult meg Váradon. Ilyenkor főleg Dudek Jakab orvossal, Rup órással és Schöner Ferenc volt bíróval érintkezett. Amikor Paitzkoffer elfogatásának híre megérkezett, fent nevezettek nagyon meg voltak ijedve. Szemtanutól tudja, hogy amikor Paitzkoffer meghallotta, hogy Szlávy Györgyöt elfogták, »elsápadt és reggelire semmit sem evett a levesen kívül.« A Bárányhoz címzett vendégfogadó tulajdonosa mesélte neki, hogy Paitzkoffer »libros secretos et prohibitos frequenter Varadinum attulisse et distraxisse«. Ehhez a társasághoz tartozik Kazinczy Dienes is, a megye főjegyzője, aki feltünően sokat utazik hol Pestre, hol Erdélybe, s mind olyanokkal érintkezik, »qui publice noti Gallico-Democraticorum principiorum fautores sunt.« Azt is hallotta, hogy »Laczkovichium, Szent Mariayum et Hajnoczium apud Peiczkoffer Pestini mensam plerumque habuisse, a prandiis vero pessulata porta consultationes celebrasse.« Paitzkoffer társaságban dicsekedett Laczkovicscsal és Szentmarjayval való barátságával. Egymásközti beszélgetéseikben fent nevezettek többször megemlékeztek Balugyánszky váradi akadémiai professzorról is, aki »magnum Jakobinum esse asseveraverint,« s aki »prout reipsa professor hic publice et mordicitus propugnat principia Gallica, qui Baronem Josephum Vécsey ad sequenda sua principia perduxit, et est suspectus de totius illius juventutis, quam erudire debet, seductione et corruptione.« A gyanúsak közé tartozik Jux patikus is, aki Szlávy Jánossal és Kazinczy Miklóssal járt sürün össze.

A jelentés második részében a megyebeli viszonyokról számol be Juricskay: »Comitatus Bihariensis in duas abiit partes; altera, regilionis, officii et cognationis nexu, cujus caput est dominus ordinarius vice-comes Emericus Péchy. Se inter copulata est, principiis Gallico-Democraticis eo potentius studet, quod disciplinares religionis leges cum Gallico-Democraticis harmonisent; catholicorum vero pars illa, quae hinc scissioni adhaeret, aut nullius religionis, virtutisque sit, aut praepotentiam metuat. Altera vero regiae dignitati, legumque tabulis defendendis studet, sed quae usque

Votum. Da der Causarum Director sich geäussert hat, dem Fiscal Juricskay die Erhebung dieser Umstände weiters aufgetragen zu haben, und selbe auch in Verbindung mit dem eingelofenen Berichten des Vice Gespans in betref des Assessors Rettegi, dann des Belanyi und Hamza stehet,[1]

adeo per oppressionem illius factionis profligata, ut ne justa in causa querulari audeat. — Facile sibi persuaderi sinet Magnifica Dominatio Vestra, [a jogügyi igazgató] homines ita comparatos esse, ut illorum portio, quae minima est, ratiocinetur, ac conscientiae suae puros radios ab impetu, et nisu brutali distinguere et sequi noverit ; portio vero caetera hominum impetu feratur, ingenium porro, quod tenebris sepultum est, non suum, verum eorum aestimet, quos authoritate et efficacis cujusdam potestatis favore valere putat.« Abban, hogy a megye ilyen mélyre sülyedhetett, az is közrejátszott, hogy Teleki Sámuel főispán még talán összesen tíz napot sem töltött a megyében. Így mindenben Péchy intézkedik, aki nemcsak a magisztrátust, de a nemesek egy részét is vak engedelmességre szoktatta. »Unde quid mirum, quod omnis fere comitatus exemplum vice-comitis non modo sequatur, sed praepotentiam ejus metuens principiis ejus quae Gallico-Democratica sunt, faveat?« Az alispán csupa olyan emberrel veszi magát körül, akik úgy gondolkoznak, mint ő, s kik aztán rokonságuk és ismeröseik révén az egész megyében terjesztik a forradalmi eszméket. Innen van, hogy »principiis Gallicis omnis fere comitatus corruptus sit.« Mindennek igazolására néhány példát hoz fel : 1. Darabant Ignáctól, a görögkatolikusok püspökétől tudja, hogy a püspök belényesi inspectora, bizonyos Moysin, mióta Szlávy Györggyel barátságban van, »usque adeo corruptum esse, ut in plebe turbas et seditionem excitare, ac Catechismum disseminare velle videatur.« Valószinű, hogy lóvásárlással kapcsolatos útjai valójában propagandakörutak. 2. A Kátét persze már mindenki elégette, de igen valószínű, hogy a megye vezetőségéből többeknek megvolt. Azt is beszélik, hogy »quo plures videlicet intercipientur, eo magis Gallicorum principiorum fautores augeri, interceptos gratia donandos fore, cum rex eos metuat, imo nobilioribus officiis ornandos ; odia porro in regiam majestatem, prout et S^m^ Serenitatem Regiam Palatinum cuduntur, ista vero ita creduntur, ut ne dubitare videantur.« 3. Mindenfelé terjesztik a tiltott könyveket. Sok ilyen könnyvvel rendelkezik Rettegi Zsigmond, továbbá Tóth József megyei mérnök, az alispán jóbarátja. Ez a Tóth egyébként a már elfogott Lukács ügyvéddel bizalmas baráti viszonyban volt. 4. Kazinczy Dienes főjegyző, az alispán rokona, testvérei elfogatása után kétszer is hirtelen Pestre ment. Nyáron testvéreivel együtt négyesfogaton járta a környéket. Paitzkofferrel is jó viszonyban volt. 5. Kazinczy Miklós Erdélyben utazgatott, s azt beszélik, hogy ott a Kátét terjesztette. Utazásának ürügye az volt, hogy zabot vásárol a megyének. 6. »Postquam vicecomes Péchy pro nutu suo dirigit omnia, et ei nemo in publicis consessibus reclamare audet, reverentiam erga regem, altiora dicasteria sustulit ; in plebe elaterium illud, quod ipsam in officio continet, ac sacrum illum terrorem, quo erga summum principem olim ferebatur, exstinxit. Etenim in publicis sessionibus frequentissimi locorum judices et notarii adsunt, qui utique domum redeuntes, principia in congregationibus hausta domum referunt, et non disseminare non possunt. — Ita fit, ut plebs pro exemplo generalium congregationum submissiores, aut animosiores reddantur. Quod vero possessiones potentissimae animosae, et nefors subornatae sint, patet inde, quod hae declaraverint, a se contributionem solvi non posse, prout eae jam nec solvuntur. Sed maxime terrere debet S^m^ M^tem^ Ss^mam^ fames, quod communiter ad desperationem usque plebem nunc vexat. Hoc certe tale objectum est, quod provisioni comitatus relinqui non potest ; verum per commissionem regiam tanto magis pertractari debet, quod suspicio sit, publica fame in eversionem reipublicae ad concitandam seditionem nonnullos abuti.« — Mindezek alapján kéri a jogügyi igazgatót, intézkedjék, »nehogy a baj teljesen elharapódzék,« s vagy a főispán jöjjön le rendet teremteni, vagy küldjenek kir. biztost, »qui plebi jam jam pereunti adjutricem supponat manum, pessima exempla sufferat, reverentiam erga summum principem in publicis concessibus revehat, taliterque dominantem de principiis Gallicis opinionem dispellat, sacrum terrorem erga M^tem^ Ss^mam^ plebi incutiat, fomentum seditionis cumprimis in notariis locorum suffocet, magistratum ad suum officium explendum componat, ac cum comitatum istum reliqui tanquam primipilum suspiciant, exemplum sanum aliis comitatibus in hoc edat, taliterque securitatem tam regiae authoritati, quam regnicolarum juribus procuret.« (Ugyanennek a jelentésnek egy aláírás nélküli másolata : O. L. M. Kanc. eln. 87/1794. sz.). — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 480.

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N° 453, 461 és 480.

so ist noch sowohl über leztere das Gutachten des Causarum Directors, als über erstere der Bericht des Juricskay zu gewärtigen, und bis dahin gegenwärtige Anzeige unter den Akten aufzubewahren.

N⁰ 464. Der Causarum Director berichtet, dass sich Martinovich geäussert, es sei ihm nichts mehreres bekannt, als was er in seiner Anwesenheit in Wien Sr. M. und dem Gfen Pergen berichtet habe. De 30. Mar.

Votum. Diess ist ad N⁰ [456][a] dem Gfen Pergen zu bedeuten.[1]

N⁰ 465. Der Bekesser Komitat berichtet, dass des Joseph Réz Schriften und Bücher durchsuchet, doch nichts darinn gefunden worden ; da aber derselbe aus dem Arader Komitate gekommen, so sei demselben geschrieben und es ersuchet worden, wenn etwas vielleicht daselbst wäre es zu übersenden. Übrigens unterlegt dasselbe die zur Sache gehörige Anzeige des Joseph Sziber, mit dem Beisatze, dass da er seiner Verheissung noch nicht genug gethan hat, er dazu ermahnet werde, worüber auch der weitere Bericht erstattet werden wird. De *dato* 26, *praesentirt* 30. Mar.[2]

Votum. Darüber wird der weitere Bericht zu gewärtigen sein.

N⁰ 466. Der Vice Gespann des Bekesser Komitats berichtet, dass er den Oculisten Rez durch den Ordinarium Fiscal Désy begleitet übersende, mit dem Beisaze, dass unter seinen Schriften und Büchern nichts befunden worden, was eine Aufmerksamkeit verdiene. De *dato* 26, *praesentirt* 30. Mar.[3]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 467. Der Causarum Director berichtet, Szlavy habe auch das Daseyn einer grossen reformirten Gesselschaft, wie Martinovich sie gestanden, von freyen Stücken bekant, und der Bischof Zabraczky habe ihm geschrieben, dass noch vor Entstehung des Martinovichischen Complottes, Fodor ihn unter dem Vorwande der Freimaurerei dazu habe aufnehmen wollen. De *dato* 30. Mar.[4]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 468. Der Causarum Director berichtet, dass da aus dem Berichte des Fiscal Juritskay ersichtlich sei, dass Kazinczy in 7bürgen gewesen und ihm die dortigen Verbindungen bekannt sein dürften, er ihn schriftlich vernommen

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A Pergenhez írt válasz fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 464. sz.

[2] Békés megye jelentése és Sziber József vallomása : *u. o.* 465. sz. Sziber gyulai sóárus, aki Réz ellen az egyik tanu volt, megjelent a vármegyeházán s elmondta, hogy »az felséges koronás fejedelmünkhöz viseltető és a haza csendességét tárgyazó szándékából arra gerjesztetett, hogy itt a nemes rendek előtt magát ki nyilatkoztatná ; kötelességének érzi a Réz-ügyön kívül még több mindenfélét jelenteni. Mielőtt azonban följelentést tenne, még alaposabban utána kell néznie egy-két személynek.

[3] Csupor László alispán jelentése : *u. o.* 466. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 422. — Pest megye elszámolása a Réz Budára hozásával kapcsolatos kiadásokról (Cegléden vették át Békés megye megbizottjától márc. 29.-én) : O. L. Curiai lt. Martinovics fasc. III. köteg 10. sz.

[4] Szlávy György márc. 27.-i vallomása. Ld. II. k. *Iratok* 95. sz. — Zabrátzki József választott végliai püspök, egri kanonok. — Fodor József helytartótanácsi titkár. V. ö. II. k. *Iratok* 37. sz.

und aufgemuntert habe, sich aufrichtig darüber zu äussern. De *dato* 30. Mar.[1]

Votum. Worüber dann die etwa erfolgende Aeusserung zu Gewärtigen steht.[2]

N⁰ 469. [Vay József helytartótanácsos jelentése a Pest-Miskolc közti vidék gabonahiányáról és az éhinségről.]

N⁰ 470. Maria Hindics[a] Gemahlin des Joseph Merli bittet um Beschleunigung des gegen ihn ablaufenden Prozesses, oder wenigst die Erlaubniss nach Ofen zu kommen, mit ihm sein Schicksal zu theilen. *Praesentirt* 30. Mar.[3]

Votum. Ist den Akten beizulegen, da der Prozess, wie alle übrige, bestmöglichst beschleuniget, das zweite Theil des Gesuches aber nicht stattfinden kann.

[*31. März*]

N⁰ 471. Der Vice Gespann des Biharer Komitats übersendet ein Schreiben des Assessors Retegi, worinn er bittet, dass ihm die gegen ihn gemachte Denunciation mitgetheilet werde, worauf er ihm erwiedert, dass er dieses nicht thun könne, da er selbe schon anhergeschickt habe. De *dato* 20, *praesentirt* 31. Mar.

Votum. Dient zur Vissenschaft. [Majd ezt áthúzva:] Zufolge des N⁰ [453][b] dem Causarum Director zur Wohlmeinung.[4]

N⁰ 472. Der Rathsherr von Gran, Joseph Pudelko, klaget über den suspendirten Rathsherren Silva, welcher albe[?] Factionen [?] mache und die deutschen Bürger von dem Hungarn verfolget werden, auch es im Rathe sehr unruhig und stürmisch gehe. De *dato* 30, *praesentirt* 31. Mar.[5]

Dient indess zur Wissenschaft.

N⁰ 473. Wird die Note des General Commando reassumirt, welches auf die Stadthalterei Zuschrift erwiedert, das Bschererische Haus[6] sei durch den

a) A kérvény aláírása: Maria Hind.
b) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A jogügyi igazgató Kazinczy Ferenchez írt sorai közölve: *Kazinczy levelezése*, II. 467. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 463.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 512 és *Sándor Lipót iratai*, 802—803. l. — Kazinczy egyébként semmi érdemlegeset nem mondott. V. ö. 308. l.

[3] A kérvény: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 470. sz.

[4] Rettegi 1795 márc. 17.-én kelt, Péchy alispánhoz címzett levelében ezt írta: Úgy hallotta »feladak volna engemet is a vicispány úrnak, valamely rendetlen dolgot minthogy beszélettem volna... Minthogy minden ember szereti az maga becsülletét... « kéri, közölje vele a vádat. Előre is kijelenti, hogy csak rágalomról lehet szó. (O. L. Vertr. A. 40. fasc. 686. sz.

[5] Pudelko József (Esztergom város orvosa és senatora) följelentése: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 472. sz. Benne Szilva Mihály tanácstag kollegáját azzal vádolja, hogy gyűlöletet igyekszik szítani a német polgárok ellen. Szilva ellen különben ekkor kamarai vizsgálat folyt, hamis pénzkezelésért.

[6] A Pscherer féle ház a várban, a volt gárdalaktanya közvetlen szomszédságában, a mai Hadimúzeum helyén állt.

Rathsverwandten Kramerlauf angewiesen worden, um so mehr als der ehehin verlegte Major ein anders Quartier beziehen musste, und dennoch der Zins von der Stadt gezahlt werden musste. Da man nun dem Bataillon nichts zur Last legen kann, so unterziehet das General Commando, ob nicht die Stadthalterei dem Causarum Director vermögen wolle, dem Bataillon die 4 Zimmer in der Caserme abzutreten, da sonst der Dienst erfodert, die Mannschaft um selbe in die Festung, stäts auf vorkommende Fälle bei Handen zu haben, im Pschererischen Hause einsweil, bis es mit dem Staats-Arrestanten ein Ende haben wird, zu belassen. De dato 4. Mar.[1]

Votum. Da es der a. h. Dienst erfodert die Mannschaft in der Festung zu haben, zu deme aber der selbst als Commissaire bei den Arrestanten stehende Pscherer sein Haus freiwillig angebothen hat, so wird die ganze Sache als behoben anzusehen, mithin es bei denen von dem General Commando getrofenen Verfügungen zu belassen seyn.

N⁰ 474. Stephan Laczkovich berichtet auf die von Causarum Director erhaltene Weisung, dass der Brief seines Bruders Johann, den er beischliesst, ausser welchem kein anderer Plan ihm mitgetheilt worden, bezeiget was dann dieser Plan, der blos die Errichtung eines Palatinal Regiments, hauptsächlich aber die Anstellung seines Bruders und der andern bei Graeven gedienten und entlassenen Offiziers zum Zweck hatte, und dass obschon ihm die Vorrükung seines Bruders am Herzen lag, dennoch der Zustand des in Partheyen Getheilten Comitats diesen Plan nicht zugelassen, ja er dieses Vorhaben niemanden mitgetheilet habe. Er habe auch dem Adam Szily keine Meldung davon gemacht. De dato 8 Mar.[2]

Votum. Da dieser ganze Gegenstand aus der Veranlassung des Causarum Directors herrühret, so ist dieses Schreiben in Verbindung mit jenen des Adam Szily N⁰ [443][a] dem Causarum Director zum Amts Gebrauche mitzutheilen.

N⁰ 475. [Széchen Sándor, a M. Kamara elnökének jelentése a Temes megyében elraktározott búza mennyiségéről.]

N⁰ 476. Johann Gomboss, Lector im Oedenburger Kapitel, berichtet, dass er in Jenner d. Jahres verschiedene, den dortigen Domherrn und Canthor Schulmann beschwerende Grundsätze, woraus erhellet, dass er ein Jakobiner und Kezer sei, Sr. M. entdeket habe. Da er aber vermuthet, dass diese Untersuchung dem Raaber Bischofe aufgetragen worden. so berichtet er nur, dass obbesagter Cantor Schulmann einen in Diensten des Kapitels stehenden, Höckl genannten Menschen gezwungen habe, für sich ein Attestat zu geben, welches gar wider alle gerichtliche Prozedur sei. De dato 21. Mar.

Votum. Ohngezweifelt, da Angeber diese Umstände nach Hofe berichtet hat, werden selbe untersuchet werden. Da übrigens derselbe auch aus Leidenschaft in dieser Angelegenheit zu reden scheinet, welches auch

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Kavanagh altábornagy jegyzéke: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 473. sz.

[2] Sem Laczkovics János itt említett levelét, sem Laczkovics István temesmegyei alispán jelentését nem ismerjük. Ez utóbbi nyilvánvalóan Szily Ádám jelentésével függ össze. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 443.

seine bereits der K. Stadth*alterei* vorgebrachten Klagen gegen das Kapitel beweisen, so ist gegenwärtiges Schreiben lediglich zu hinterlegen.[1]

N⁰ 477. Der Kuttyevoer Prefektoratsschreiber Komaromy meldet, der Fiscal Szarachevich habe sich erklärt, die Kuttyevoer Prefektorats-Geschäfte nicht bestreiten zu können, eben so auch der Provisor Gatty wegen dem vorzunehmenden Anbau, darum wenn es gestattet werde, sei er bereit dieses zu übernehmen ; zugleich giebt er den Ignatz Sostarich wegen seinen gefährlichen Grundsätzen an. De *dato* 25. Mar.[2]

Votum. Dieser Bericht zerfällt in zwei Theile. Was die Versehung des Kuttyevoer Prefektorats betrift, führt jezt Gatty die Geschäfte, und da ohnehin die a. h. Benennung dazu nicht mehr verweilen kann, so ist für nun keine weitere Verfügung nothwendig. Den zweiten Theil des

[1] Gombos Nep. János soproni olvasókanonok 1795 elején följelentette az uralkodónál kanonoktársát, a szileziai származású Schullmann Kristófot, — »ein weltbekannter unruhiger und sehr intricanter Canonicus« — hogy egyházellenes kijelentéseket tesz, gúnyolja a szentségeket, annyira, hogy ezért egyszer már a győri püspök is kénytelen volt megdorgálni, azonkívül pedig, hogy összeköttetést tart fenn a párisi jakobinus klubbal. Maga Schuller mondta, — olvassuk a följelentésben — hogy a jakobinus klubb 3000 forintott ajánlott fel neki, ha jakobinussá lesz és cselekvően bekapcsolódik a szervezésbe. — Ferenc király a Kancellária javaslatára (referens Lányi) megküldette a följelentést a győri püspöknek, Fengler Józsefnek, véleményét kérve az ügyben ; egyszersmind Sopron megye alispánjának, Nagy Sándornak elrendelte, hogy hallgassa ki Schullmannt. A püspök válasza kedvező volt : igaz, hogy négy évvel ezelőtt megintette Schullmannt meggondolatlan fecsegéséért, de különben — társaitól nyert értesülése szerint — buzgó, lelkiismeretes pap. Arról, hogy a szentségeket gúnyolná, senki sem tud semmit. Nagy alispán jelentése szerint pedig Schullmann szerzetesi hitére kijelentette előtte, hogy a jakobinus klubbal kapcsolatos följelentésből egy szó sem igaz. Ezekután a Kancellária az egész ügyet ad acta tette. Nem úgy azonban Gombos, aki közben a Helytartótanácsnál följelentette a káptalant bizonyos anyagi ügyek miatt. Vádjai itt sem bizonyultak helytállóknak. (Ld. erre a Helytartótanács kimerítő jelentéseit: O. L. M. Kanc. 1795 : 6580 és 7169. sz.). Erre Gombos ismét a Schullmann ügyet vette elő. Mivel a Kancellárián a várt eredmény elmaradt, a nádornál jelentette őt fel, (erre vonatkozik a nádor fenti följegyzése), másrészt mindenfelé terjesztette, hogy Schullmann jakobinus. Úgy hogy ez végül is a Kancelláriához fordult védelemért kanonoktársa ellen, nem mulasztva el persze elmondani róla azt, ami kompromittáló lehet. Erre az uralkodó utasította a győri püspököt, hogy »a soproni káptalan békéjének megőrzésére« Gombost a kanonokságtól fossza meg, és egyben megbüntetéséről is gondoskodjék. (Minderre ld. O. L. M. Kanc. 1795 : 520., 981., 1630., 2635., 3570., 8046., 9482., 10062., 10109. sz. — Gombos följelentése a nádorhoz : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 476. sz.).

[2] Az öngyilkossá lett Király József helyett az ügyek ideiglenes vezetésével Szarachevich János megyei ügyészt és Gatty Ferenc tiszttartót bízták meg. (A Helytartótanács 2597/1795. sz. rendelete. — Szarachevichnek Komáromyhoz írt levele : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 477. sz.). Komáromy Ferenc egyébként Sostarics elleni vádjait hat pontba foglalta. Ezek : 1. 1793-ban »velut violator cassae districtualis, fur granarii et celarii compertus,« a zágrábi kamarai adminisztráció által hivatalból való elmozdítása is szóba került. 2. »Supremus est contemptor omnis generis religionis.« 3. Bizalmas barátja volt Királynak. 4. Az újoncozást minden módon akadályozni igyekezett. 5. Az árvakasszát hűtlenül kezelte. 6. Vadászatok alkalmával a parasztoknak ilyeneket mondott : »Ibi, ubi nullus rex, nullus nobilis, nullus dominus, consequenter totus populus in una massa sine omni distinctione conglobatus est, invincibilis vis sit, pro exemplo Gallos adducendo... Hujusmodi locutionum fructus sentire dominium Kuttyevo incipit, dum jam coloni possessionis Szeszvetensis de libertate spirant, dum incolae Czerovaczenses subditi unanimiter vellent, ii ad labores domanalis nunquam expellerentur....« (A följelentés : *U. o.*). — Szeszvete és Czerovacz pozsegamegyei falvak. — Ezzel egyidőben Komáromy a jogügyi igazgatóhoz is küldött egy ezzel azonos tartalmú följelentést : O. L. Vertr. A. 54. fasc. 76 ad B köteg. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 417.

Berichts, der den Sostarich angeht, ist zufolge des N⁰ 417 dem Poseganer Komitat Vice-Gespanne zur Vergutachtung und nöthigen Gebrauch zu der ihm aufgetragenen Untersuchung mitzutheilen.[1]

[2. April]

N⁰ 478. [Klobusiczky helytartótanácsos jelenti: Aradmegyében, »wo die Menschen aus Noth rauben,« 1000 Ft segélyt osztott szét.]

N⁰ 479. Das hungarische General Commando theilt die Vorstellung des Hauptmanns Wittib Maria Anna Gfin von Markovich mit, welche durch die Frankfurter Zaitung als eine Staatsverbrecherin angegeben worden ist, und bittet um die Gesinnungs Eröffnung, in wieweit sich die Stadthalterei zu der gebetenen Ehrenrettung der Hauptmann Wittib herbeilassen kann und wolle. De dato 28. Mar.

Votum. Dieser Gegenstand ist von dem Hof Kriegs Rath dem General Commando mit der Weisung überschickt worden, sich darüber mit der Stadthalterei einzuvernehmen. Die beigeschlossene Frankfurter Zeitung enthält eine ganze Liste der Eingefangenen, worunter viele ganz falsch sind. Dem General Commando ist mithin zu erwiedern, dass sich in die Ehren-Rettung der Wittib Markovich aus der Ursache nicht eingelassen werden könne, weil hier eine Nachforschung, woher der Zeitungschreiber diese Nachricht erhalten, ohne mehreren Daten ohnmöglich ist, und darüber der Zeitungsschreiber vernommen werden müsste, welches ohnediess in den hiesigen Wirkungskreis, sowohl als das Begehren der Wittib den Frankfurter Zeitungsschreiber zur Wider Rufung zu bringen, nicht einschlägt.[2]

N⁰ 480. Wird reassumirt die Anzeige des Michael Hamza, dass der Vice-Gespann des Biharer Komitats nach dem Zeugnisse des Szölösser Katholischen Pfarrers, Franz Hil, und mehreren durch denselben zu benennenden Zeugen in Gegenwart mehrerer Personen gesagt habe, dass die Franzosen gut gethan haben ihren König umzubringen, uns dass hier das nämliche zu geschehen hätte. Auch habe er vor mehreren Komitatsbeisitzern, ohne dass einer ihm widersprochen hätte, gesagt: Was befiehlt uns der deutsche König, er soll zu Hause befehlen, hier sind wir Könige, welches den Angeber der in dem Orte Mihalyfalva wohnende Comitats Beisitzer Caspar Boronkay eröfnet hat, weswegen ersterer nur bittet, wegen dieser seiner Anzeige mit Verheelung seines Nahmens von allen Verfolgungen befreyet zu werden. De dato 3. Febr.

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung.[3]

[1] A Sztrisich alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 38. fasc 477. sz. — Az alispán válasza: *Jegyzőkönyv* N⁰ 533.

[2] A *Frankfurter Zeitung* itt említett cikkét nem találtam meg, ahogy az ügy további sorsáról sincsen tudomásom. — Gr. Markovicsné valószínüleg Markovics Miklós gr. felesége, a Kármán Józseffel való kapcsolatai révén az irodalomtörténetből is ismert Oefner de Grünenthal Mária Anna. (Ennek a feltevésnek csak az mond ellent, hogy Markovics Miklós ekkor még élt, hiszen 1796-ban szerzett magyar indigenátust; v. ö. *Királyi könyvek* 136. l.)

[3] A Péchy alispán elleni följelentésre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 463. A jogügyi igazgató véleménye: *u. o.* N⁰ 622.

N⁰ 481. Michael Belányi erstattet einen Bericht in Bezug auf die mit Rudinszky, Virágh und Paiczkofer einverstandene Personen, und führt einige dieselbe betrefende Umstände an. De d*ato* 23. Mar.[1]

Votum. Zufolge der übrig*en* in Gegenstand der Umstände des Biharer Komitats dem Causar*um* *Direc*tor mitgetheilt*en* Berichte, ist dieser ihm auch zur Vergutachtung und etwaig*en* Amtsgebrauche mitzutheil*en*.[2]

N⁰ 482. Michael Belányi im Nahmen der Grosswardeiner Gemeinde klaget über das Comitat die gemachte Restauration u. s. w. P*raesentirt* 3. Apr.

Votum. Ist als ein in den Wirkungskreis der Statthalterei einschlagende Gegenstand zu dieselbe zu geben.

[*4. April*]

N⁰ 483. Der Causarum Director berichtet, wie ihm Land-R*ichter* Majláth gemeldet habe erfahren zu haben, dass man Anschläge haben soll um den verhafteten Martinovich zu vergiften. 4. Apr.

Votum. Da jezt die Prozesse aller hier verhafteten Individuen bereits zu Ende gehen, und es vielleicht manchen Personen daran gelegen seyn dürfte, dass sie nicht mehr, als sie bereits gethan, aussagten, besonders nachdem ihn*en* ihre Sentenz wird Kund gemacht worden seyn, so ist dem Causar*um* *Direc*tor aufzutragen, die den Komissarien gegebene Instruktion in folgenden zu erneuern:

1. Sollen sie in kein Privathauss mehr gehen, sondern sich blos in ihr*en* Quartier aufhalten und den Arrestanten genau nachsehen.

2. Sollen sie platterdings kein*en* Menschen erlaub*en* ins Franziskaner Kloster od*er* die Caserne zu gehen unter was immer für ein*em* Vorwande.

3. Sollen sie den Gefangenen, wie es bisher geschehen, schlechterdings keine von der Stadt kommende Speisen gestatten. Sollte ein od*er* der andere ausser seinen in 3 Speisen bestehenden gewöhnlich*en* Köst etwas mehr verlang*en* so solle er verpflichtet seyn es bei dem dort bestellt*en* unter der Aufsicht des Comissairs stehenden Traitteur machen zu lassen.

N⁰ 484. Der Stadt-Mag*istrat* von Debrezin überschickt drei Verbothene, bei dem Cancellisten der *Distric*tual Tafel Látzegi gefundene Bücher, nebst

[1] Belányi Mihály nagyváradi szabómester följelentésében elmondja, hogy Batsik János »Grieche und Uhrmacher« többek jelenlétében így szólt: »Es sey ein Narr, der einen Adels Brief kaufft, oder der einen schon gekaufft hat, indem die französische Constitution auch in Hungarn nächstens eingeführet werden wird; darum habe ich den von Sr. M. dem Kayser Leopold mir ertheilten Adelsbrief nicht ausgelöst.« Batsik egyébként — mondja — összeköttetésben állt Virágh és Rudinszky ügyvédekkel, Stephan városbíróval és Paitzkofferral. — Sándor István volt bíró, aki ugyancsak jóbarátja volt Paitzkoffernak szintén veszedelmes tanokat hirdet, és állandóan fegyvert hord magánál. (Belányi jelentésének hiv. német fordítása: O. L. Vertr. A. 38. fasc. 481. sz.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 63 és 622.

[2] V. ö. az előző szám alattiakkal és N⁰ 453.

den darüber vorgenommenen Untersuchungen, und erbittet sich die Weisung, was er weiters zu thun habe. De dato 23. Mar.

Votum. Ist dem Causarum Director zur Vergutachtung, und da einige in den Prozess einschlagende Umstände darinn befindlich sind, zum Amtsgebrauche mitzutheilen.[1]

N⁰ 485. Der Vice-Gespann des Arvenser Komitates berichtet, dass nachdem ihm von Paul Bajza, Provisor des Dominii Arva angezeiget worden, dass gefährliche Reden vor einem Goldschmied gehalten worden, er selben untersuchen liess, woraus erhellet, dass der Richter in *Alsó* Kubin, Stephanides, diese Reden gehalten hat, worüber er die Aussage desselben einschicket, und sich die weitere Weisung erbittet. De dato 28. Mar.

Votum. Dem Gr. Kanzler mit der Meinung zu überschieken: man erachte dem Vice-Gespann zu erwiedern, er solle weiters noch in diesen bedenklichen Umstand untersuchen, des Goldschmieds Aussage authentiziren: und sollten die den Richter, der Stephanides genannt wird,[a] durch eine weitere Untersuchung und Zeugenaussagen bekräftiget werden, so solle er ihn gleich arretiren und anherbringen zu lassen.[2]

N⁰ 486. Presidialschreiben des Gfen Vice-Kanzlers, mittelst welchem er bedeutet, dass S. M. die hiessortige Meinung in betref der Erinnerungen des Causarum Directors über das an die Königl. Tafel zu erlassende Rescript zu genehmigen und zu befehlen geruhet haben, dass in dieser Gleichförmigkeit

a) Kimaradt: beschwehrende Aussagen

[1] Debrecen város tanácsához följelentés érkezett, hogy Fodor István könyvkötőnél (szül. Debrecenben 1739-ben) a francia káté néhány példányát látták. A város által elrendelt vizsgálat során kátét ugyan nem találtak, de Fodor elmondotta, hogy nemrégiben Látszeghi Elek, a debreceni kerületi tábla irnoka (szül. 1767 vagy 68-ban. Győrszentmártonban) egy könyvet mutatott neki, melyet Landerer nyomott, s amelyért, ahogy mondotta, »már sokan vagynak fogva.« Látszeghi könyveit átvizsgálva a következő gyanus munkákat találták: 1. Wieland: *Szókratész Mainomenosz, az az a' szinopei Diogenesz dialógusai* (Kazinczy Ferenc fordításában, Pesten, 1793.); 2. *A magyar ország gyűlésben egybegyült méltóságos és tekintetes Rendekhez 1790. esztendőben tartatott beszéd* (Martinovics munkájának Laczkovicstól készített átdolgozása. 1791.); 3. *Vallástserélés, avagy egy világi-böltsnek, egy jésuitának és egy hazafinak... beszélgetések. Egy ember-barát által.* (Nyomtattatott Gondolat-Falván, Elmélkedő János betűivel. 1790. — Nagyváthy János munkája. ld. *Ballagi*, 641. l.) Látszeghi arra hivatkozott, hogy a könyveket úgy vette és hogy senkinek nem adta oda olvasni. — Egyébként a tanúvallomásokból kiderült, hogy a följelentésben említett munka Kazinczy Wieland fordítása volt. (Debrecen város jelentése, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 368—370. fol. — A kihallgatási jegyzőkönyvek: *u. o.* 39. fasc. 652. sz.; német fordításuk: *u. o.* 38. fasc. 484. sz.) — A jogügyi igazgató véleményére ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 652.

[2] Habdák József alsókubini aranyműves vallomása szerint Stephanides József nemrégiben meglátogatta őt, s azt kérdezte tőle, tudja-e mit jelent az a szó: Égalité. Amikor Habdák azt felelte, hogy nem tud franciául, Stephanides így válaszolt: Ha tudná mit jelent, »aliter ipse illud observaret, et esset audatior; o si ego me ipse credere possem ... Si duo vel tres ita audaces essent, sicut ego sum, ego aliquid tentarem, ... si ego ita pro libertate pugnarem, sicut Galli, nunquam mihi pardon expeterem, sed potius pro libertate morerer.« (Bajza provizor följelentése és Reviczky József alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 37. fasc. 467. fol A szlováknyelvű kihallgatási jegyzőkönyvek, latin fordítással: *u. o.* 54. fasc. 88. ad B köteg.) — A nádor fölterjesztése: O. L. M. Kanc. 3860/1795; fogalmazványa: O. L. 36. fasc. 462. fol — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 561, 653.

das Rescript an die K. Tafel erlassen werden solle, welches auch erfolgt ist. De dato 31. Mar.[1]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 487. Der Vice-Gespann des Graner Komitats überschickt einen abermahl daselbst gefundenen Brief, welcher mit dem vorigen[2] in Schrift ähnlich ist, von Friedrich an Christoph Degenbart[?]. Da nun lezterer nirgends, weder in Eisenstadt noch anderwärts gefunden, ist er wieder nach Gran zurückgesendet worden. wie es die beiliegende Erklärung des Post-Expeditors Samuel Horváth beweiset. De dato 3. Apr.

Votum. Dieser Brief enthelt nichts gescheutes, ist dennoch sammt der Erklärung des Postexpeditors dem Causarum Director zu übergeben.

[*6. April*]

N⁰ 488. [Klobusiczky helytartótanácsos jelentése: újabb segély engedélyezését kéri Temes és Arad megye számára. Komlóson a Nákó család jobbágyait alig tudta lecsendesíteni, »da sie sagten, si müssten vor Hunger sterben, obwohl sie noch sehr gesund und stark ausgesehen.« Torontál megyében a Nákó, Karátsonyi és Liptay család »für ihr Unterthanen fast gar keine Fühlung haben und blos auf ihren Gewinst und Geld zusammenzuscharren bedacht sind.« Csongrád megyében nincs éhinség, mert az egyes községek ügyesen segítenek magukon.]

[*7. April*]

N⁰ 489. Alexander Filep, Post-Expeditor zu Somlyo und Jurassor des Krassner Komitats, beschuldiget einen Vice Stuhl-Richter des nämlichen Komitates einen Cateschismus gehabt und es selber gestanden zu haben.

Votum. Diese Anzeige ist, da der Ort Somlyo sowohl als der Krassner Komitat in Siebenbürgen lieget, dem Siebenbürgischen Gouverneur zum alfälligen Gebrauche mitzutheilen.[3]

N⁰ 490. [Kancelláriai leirat Lovász András helytartósági gyakornok véglegesítése ügyében.]

N⁰ 491. [Kancelláriai leirat: közli az uralkodó elhatározását, hogy az éhségtől sujtott vidékekre egy második kormánybiztost kell kinevezni. A nádor

[1] A nádor fölterjesztésére ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 439. — A Kancellária javaslata, márc. 27.: O. L. M. Kanc. eln. 13/1795. sz. — A Táblához kibocsátott legfelsőbb rendelkezés, mely a tárgytalanná vált márc. 16.-i rendelkezés dátumát kapta: O. L. Curiai Lt. Martinovics fasc. I. köteg 27. sz. (rajta Ürményi kezével: Praesentatum 14ª Apr. 1795.)

[2] Ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 462. — Az itt említett levelet nem ismerjük.

[3] Filep Sándor, somlyai volt postaexpeditor, följelentette Halmágyi László szolgabírót, hogy forradalmi kijelentéseket tett és a »francia katechesis« egy példányát magánál tartja. A Bánffy kormányzó által elrendelt nyomozás során Halmágyi tagadta ezt; amit Filep nála láthatott, mondotta, az Volney, *Catechisme du citoyen français* c. munkája lehetett. — Különben is — vallotta — Filep régi haragosa. (O. L. Erd. Kanc. Acta gubernatoris Bánffy 1794—1821. 6. sz.) Az ügy folytatását nem ismerjük.

részletesen följegyzi válaszának ellenérveit, melyekben az újabb biztos kiküldését fölöslegesnek tartja.]

N⁰ 492. [Okolicsányi József, a 16 szepesi város adminisztrátorának jelentése pénzügyi kérdésekben.]

N⁰ 493. [Püchler helytartótanácsos kimutatása az inséges vidékeken szétosztott pénzekről.]

N⁰ 494. [Püchler helytartótanácsos kimutatása az inséges vidékeken szétosztott gabonáról.]

N⁰ 495. [Püchler helytartótanácsos kimutatása az inséges vidékeken szétosztott lisztről.]

[*10. April*]

N⁰ 496. Der Oberkapitain vom Jazygien und Kumanien berichtet auf die Anzeige des Pfarrers vom Felső Szent György, wornach in dem alldort befindlichen Hause des Ladislaus Laczkovics gewisse schädliche Bücher gefunden worden seyn sollen, sogleich eine Untersuchung darüber angestellt zu haben. Aus diesen durch den Vice-Notair Dósa angestellten Untersuchung erhellet, dass die Magd des Laczkovics, im 7ber *1794*, in dem innern Theil des Daches seines Hauses etwas in einem Tuchel eingewickeltes gefunden, welches, da sie gesehen, dass es Bücher waren, dem Nachbaren Paul Majoros brachten. Selber sperrte sie ein, und behielt sie bei sich ohne jemandem was davon zu sagen, bis der Laczkovics arretirt worden, dessen Magd dieses weiter erzählte, wornach die Nachbarn dem Majoros anriethen diese Bücher der Obrigkeit zu übergeben, welche er dann dem Pfarrer überbrachte, der dieselbe unberührt dem Ober Kapitain schickte. Der befragte Majoros äusserte sich, die Bücher nicht gelesen, noch einem anderen gegeben zu haben. In das hungarische habe er zwar hineingesehen, aber es nicht verstanden, da der Styl davon zu erhaben ist. und habe sie in den Grund seiner Küsten gelegt, und wenn er nicht die Nachricht der Arretirung des Laczkovits erhalten, so hätte er sie als Stoppel zum Gewehr gebraucht. Aus diesem und den bekannten ruhigen und rechtschafenen Karakter des Majoros, könne auf ihn kein Verdacht fallen. In dem Hause des Laczkovics sei nichts gefunden worden. Aus dieser Untersuchung erhelle nur, dass diese verbothene Bücher aus dem Hause des Laczkovich gekommen seyen, welche mit dem Berichte des Vice Notairs, mit dem Beisatze, dass sie weder von selben, noch von dem Ober-Kapitain gelesen worden, unterlegt werden, und sich die weitere Weisung erbeten wird. De *dato* 31. Mar. *praesentirt* 10. Apr.[1]

Votum. Diese zwei Bücher sind Aeneis Blumaueriana, auch hungarisch,[2] dann *Manu Scriptum* Catechismus Occultae Societatis Reformatorum in Hungaria. Da nun lezteres das eigentliche Corpus Delicti ist, so sind diese Untersuchungs-Akten dem Causarum Director zum Amtsgebrauche zu übermachen.

[1] Boros Sándor jászkun főkapitány jelentése, elkeveredve : O. L. Vertr. A. 38. fasc. 550. fol. — Dósa Antal másodaljegyző.

[2] Blumauer A., *Abenteuer des frommen Helden Aeneas.* Magyarra Szalkay Antal fordította. (Bécs, 1792.)

N⁰ 497. [A jogügyi igazgató előterjesztése, melyben javasolja, hogy a Hétszemélyes Tábla súlyosbbíthassa a Kir. Tábla ítéleteit].[1]

Votum. Diese Vorstellung des Causar*um* Directors ist dem Gr. Kanzler mit der Wohlmeinung zu überschicken, d*a*ss man den von dem ersteren gemacht*en* Bemerkungen vollkomm*en* beistimme, und da in gegenwärtigem Falle, wo es sich um das Verbrechen der verlezten Majestät handelt, und wo die Abhandlung des nun ablaufenden Prozesses auch in zukünftigen Zeit*en*, wenn jemahls so etwas vorfallen sollte, zur Richtschnur dienen, mithin all jenem, was etwa den Recht*en* Sr. M. zuwider seyn könnte sorgfältig vorgebeuget werden müsse, so sei man der Meinung, d*a*ss deshalb mittels eines an die Septemviraltafel zu erlassenden a. h. Rescriptes derselb*en* aufzutragen wäre, d*a*ss selbe alle bei der K. Tafel gegen die der verlezt*en* Majestät schuldigen Verhafteten ablaufende Prozesse, sie mögen nur durch die Belangt*en* oder auch durch den K. Fiscus appeliret werden, aufnehme und beurtheile, welches Sr. M. zu unterlegen, und da der hierorts zu den beginnend*en* Sitzung*en* der 7viral Tafel mit 25 Aprils bestimmte Termin herannahet, eine baldige a. h. Entschliessung zu erwirken der Gf. Kanzler ersucht werd*en* wird.[2]

N⁰ 498. [Ferenc király megküldi véleményezésre a 1149. sz. államtanácsi iratot.][3]

[*14. April*]

N⁰ 499. Der Personal berichtet seine Ankunft mit dem Beisatze, d*a*ss er den 15./dieses die erste Sitzung bei der K. Tafel halten und dann immer weiter die submittirten Prozesse aufnehmen werde. De d*ato* 14. Apr.

Votum. Dient zur guten Wissenschaft.

[1] Közölve: II. k. *Iratok* 22. sz.

[2] A nádor fölterjesztésére, az ügy hátterére ld. *u. o.*

[3] Az államtanácsi körözvényt nem ismerjük, de a nádor Ferenc királyhoz magánlevélben írt válaszából annyit megtudunk, hogy valamilyen magyar vonatkozású kinevezésről volt benne szó. A nádor a kancellária által javasolt három személy közül (nevüket nem említi meg) egyiket sem tartja megfelelőnek: az a véleménye, hogy ilyen méltóságra csak azok emelhetők, »die sich in diesem Zeitpunkte besondere Verdienste gesammelt haben.« Ilyennek tartja Teleki József grófot, »welcher sich sowohl allhier, als beim 7bürgischen Landtage stäts für den Hof ausgezeichnet hat, und ein ehrlicher Mann ist«. Azonkívül református vallású, s bár személye ellen a klérus berzenkedni fog, kinevezése megnyugtatólag hatna a protestánsokra. — Levele további részében örömét fejezi ki, hogy »die schlechten Kerls in Gallizien und Steyermark entdeket worden. Gott gebe, dass es nun überall so gehe, damit man selbe recht züchtigen und eben einmahl doch wieder Ruhe haben könne, da man nie sicher ist, was diese Leute vorhaben können. Wenn wir das Glück haben sollten einen guten Frieden [mit den Franzosen] zu bekommen, so dann alles mit Gottes Hilfe eine bessere Wendung bekommen [könnte], woran gewis jeder ehrliche nach Pflicht dienende Mann mit allen Kräften zu arbeiten schuldig ist.« Magyarországról különösebb újságot nem írhat. A Kir. Tábla a napokban kezdi meg a perek tárgyalását, — az ítéletekről majd tudósítja. A bíróságot állandóan sürgeti, úgyhogy reméli, a főbűnösök (»über die hauptsächlich ein Biespiel notwendig seyn wird«) ítéletét május elején már fölküldheti jóváhagyásra. »Ob wir hier alles entdecket haben oder ob erst noch immer etwas unter der Deke stecket, das kann ich so gewis noch nicht sagen.« Különben dolgozik nagy előterjesztésén, melyben az ország mostani helyzetével kapcsolatos javaslatait adja majd elő. (Kelt nélküli sk. fogalmazvány: O. L. Vertr. A 38. fasc. 498. sz.)

N⁰ 500. Ignatz Martinovich überschicket eine geschriebene Erklärung, in wie weit schon der Revolutionsgeist in Hungarn eingerissen habe, und auf wlelche Art demselben gesteuert werden könnte. [Utólag fölé írva:] Wird reassumirt der N. 300 — Zugleich werden aufgenommen: N⁰ 353. Weitere Erklärung des Ignatz Martinovich, worinn er hauptsächlich um seine Rücksendung nach Wien, oder wenn ihm hier sollte der Prozess gemacht werden, um die Bestrafung mit der Landesverweisung, und um die Weisung, wie er sich in diesem Falle in seinem Prozesse vertheidigen solle, bittet. — N⁰ 369. Erklärung des Gf. Sigray in Bezug auf den Revolutions Geist in Hungarn, und die ihm deshalb bekannten Umstände, wodurch er seine That zu entschuldigen suchet.

Votum. Hierüber, so wohl als über die allgemeine, in gegenwärtigen Zeitpunkte im Königreiche Hungarn herrschende Stimmung ist Sr. M. ein a. u. Vortrag zu erstatten.[1]

N⁰ 501. Der Vice Gespann des Bekesser Komitats[a] meldet auf den ihm in Betref der zu beobachtenden zwey Individuen, nehmlich des Laurencz Domokos und Ministers von Gyula, gemachten Auftrags, dass besagter Ober-Notair bereits zurückgekommen, nachdem er über 5 Vochen abwesend war, und da die Reden, deren sie der eingezogene Occulist Rez beschuldigt, bloss vor diesen zwey Individuen statt hatten, man sonach nur auf die Wahrheit derselben damahls, wenn sie die Denuncirten selbst bekannten, kommen könne. Uebringens hätten ihm die Handlungen des Notair Domokos sowohl als des Ministers seit langer Zeit verdächtig geschienen, um so mehr, da selbe unter den Religions-Vorwand mit mehreren Ministern im Hause des Notair Domokos Zusammenkünfte zu halten gepflogen, und die Angeklagten miteinander in enger Verbindung stünden, man könne über diese Zusammenkünfte und Reden blos mit vielen Behutsamkeit und in Gegenwart der Theilnehmenden gehalten werden,[!] nicht anderst als wenn man dem Reez ernstlich untersuchen würde, erfahren, da er als ihr Freund und Vertrauter, wo nicht alles, doch das meiste wissen muss. — Die Angaben des Rez glaubt er um so mehr gegründet zu seyn, da man mit Recht von diesen Individuen vermuthen kann, dass sie Sr. M. nicht ganz zugethan sind, und deshalb entdeket Berichtleger, dass der Ober-Notair Domokos allen, besonders Sr. M. günstigen a. h. Verordnungen, unter der Vorwand der Aufrechthaltung der Geseze, sich widerseze, und den Erfolg derselben wo er immer konnte verhinderte, wie er auch voriges Jahr die Recrutirung zu hintertreiben, heuer aber selbe nicht gut zu heissen öffentlich kein Bedenken trug. De *dato* 4. Apr. 1795.[2]

Votum. Diese Anzeige des Vice-Gespanns ist, da selbe zu nichts weiter führen kann, als den Domokos so wohl als den Minister zu beobachten, da sie als verdachtige Männer mit Grunde erscheinen, welches ohnehin

a) Innentől kezdve a votumig idegen kéz írása, a nádor sk. javításaival.

[1] A nádor nagy memoranduma, melyben részletesen ismerteti Martinovics és Sigray beadványait, vázolja az ország helyzetét és javaslatot tesz a szerinte szükséges kormányzati lépésekre, közölve: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 181. sz. A memorandumot kisérő magánlevele: *u. o.* Iratok 180. sz.

[2] Csupor László alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 501. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 436. — Időközben Bánffy erdélyi kormányzót is felszólították Domokos megfigyelésére. A kormányzó jelentése azonban negatív volt: Erdélyben semmi gyanusat nem csinált. (Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 531 és Zsilinszky, *i. m.* 76—77. l.)

schon dem Berichtleger aufgetragen worden ist, indess den Akten beizulegen, und wenn etwa mehrere Inzichten hervorkommen sollten, sich derselben zu gebrauchen.

N⁰ 502. [A pannonhalmi prefektus följegyzése birtoküggyekben.]

[*17. April*]

N⁰ 503. Der Vice-Gespann des Bacser Komitats berichtet, dass ein gewisser Jude Elias Player ihm angezeiget habe, dass Johann Buchbaum, welcher die Aufsicht der Arrestanten bei dem Canal hat,[1] verdächtige Correspondenzen mit dem Juhasz,[2] dem Carl und Anton Szén gehabt habe, wornach er angeordnet, dass alle seine Schriften durch einen Vice Stuhl-Richter durchsucht, und wenn etwas verdächtiges gefunden würde, selbes sogleich anher geschickt, und falls dieses wäre, Buchbaum in die Komitats Gefängnisse nach Bacs gebracht werde, wornach der Stuhl Richter diese Schriften in Beschlag genommen hat, welche als 7. St. Briefe durch den Vice-Gespann mit dem Berichte des Vice Stuhlrichters, und dem Beisatze beigeschlossen werden, das Buchbaum bereits in den Komitats Gefängnisse sei, worüber sich die weitere Weisung erbeten wird. De *dato* 14. Apr.

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung, bei welchem zugleich die noch ausständigen Berichte zu betreiben sind.[3]

N⁰ 504. [Szatmár megyes alispánjának jelentése az ujoncozás előrehaladásáról.]

N⁰ 505. Presidialschreiben des Gfen Kanzlers, womit bedeutet wird, dass S. M. die unterthänigste Meinung in betref des Joseph Villovich, die unterm

[1] A Ferenc-csatorna építésénél rabokat is dolgoztattak.

[2] Juhász István, volt szerzetes.

[3] Kovács József bácsi alispán és Pótskay Zsigmond szolgabíró jelentése: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 503. sz. A jelentés mellékleteként beküldött 7 levélből egyet Juhász István, egyet Szén Antal, hármat Szén Károly és kettőt ennek barátja Neuherr József írt, 1794 augusztusa és 1795 februárja közt. A levelek eredetijét nem ismerjük, csak a főszolgabíró által készített kivonatukat, — e szerint közömbös dolgokról szólnak. A főszolgabíró jelentéséből viszont megtudjuk azt is, hogy Pleyer szerint Buchbaum január vége felé is kapott két levelet Szén Károlytól: mindkettőt Óverbászon adták föl, s feladónak Hoffmann József, az újverbászi hajózási vállalat tisztviselője volt ráírva. Amikor Buchbaum az étkezdében olvasta a leveleket, hátulról, a vállán át ő is belenézett, de csak egyes szavait értette, mert titkos írással volt írva. Emlékszik azonban az egyikből a következő mondatra: »Antonius pecunias meas ad bonas manus dedit; optarem, ut me intelligeres; vellem ut Budam venires, ubi quod scripto non audeo, oretenus tibi dicerem«. — A másik levélben, amelyik pár nappal az első után érkezett, ez volt: »Saepius Pestinum vocavi, sed cum frater meus Antonius et Pater Juhász jam incaptivati essent, et ego etiam Budam citatus sim, forte propter rationes praedecessoris mei, periculorum tibi modo esset Budam venire; valedico tibi, forte nos nunquam amplius videbimus nihil amplius mihi restat, quam ut me transvestiam in vestitum subulci, quod jam pridem mihi optavi«. Pleyer vallomását lényegében megerősítette Schaettinger József, a dunaföldvári hajózási társaság pénztárosa is, akinek kezéhez érkeztek a Hoffmanntól feladott levelek, s akinek Buchbaum elmondta a levelek tartalmát. — Mindezek alapján egészen valószínűnek tartjuk, hogy Buchbaum tudott a titkos társaságokról s a szervezkedésben maga is benne volt. — Vö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 506.

19 Martii N⁰ 423 erstattet worden, a. g. zu genehmigen geruht haben. De dato 9. Apr.

Votum. Sonach ist der Ausschlag der wider den Sostarich angeordneten Untersuchung abzuwarten, und indess alle diese Akten aufzubewahren.[1]

[19. April]

N⁰ 506. Der Causarum Director ist der Meinung, dass der nach dem Berichte des Bacser Vice-Gespanns N⁰ 503 eingezogene Johann Buchbaum des Hofverrats nicht beinzichtiget, ja nicht einmahl durch die an ihm geschriebene Briefe, die er jedoch zum Amts-Gebrauche zurückbehalten hat, beschwert werde. De dato 19. Apr.

Votum. Dem Vice-Gespann des Bacser Komitat, auf dessen Anordnung Buchbaum durch einen Stuhl-Richter arretirt worden ist, zu bedeuten, dass die an ihm geschriebenen Briefe hierorts zurückbehalten worden sind, da dennoch aus selben nichts solches, erhellet, was den Buchbaum eines Mitverständnisses mit den hier aufbewahrten Gefangenen verdächtig machte, so wäre selber bei Empfang dieses Befehles sogleich zu entlassen.[2]

[*20. April*]

N⁰ 507. Der Causarum Director berichtet, dass die K. Tafel bereits 3 Tage beisammen sitzt, und sich bisher mit Ablesung der Akten beschäftiget, dann beschlossen habe, nach die Examina der 4. Oberhäupter abzulesen bevor Martinovich abgeurtheilet werde. Dieses könnte nun nicht nur allein verzögern, sondern auch üble Folgen haben, da manche Menschen alles anwenden, um die Spitzbuben zu unterstützen, weswegen er dieses dem Personal zu sagen und ihn zu betreiben gedenket, nachdem derselbe aber jenes thut, was die Beisitzer wollen und zu furchtsam ist selbe in der Ordnung zu erhalten. De dato 20. Apr.

Votum. Zu erwiedern, er solle dem Personalen sagen, er habe mir dieses gemeldet, und da die Befehle Sr. M. da sind, die Sache so viel als möglich zu beschleunigen, dabei Verzögerungen umso weniger gut genommen werden würden, da der Septemvirat ansonst nichts zu thun haben würde, wenn er in einigen Tagen zusammen käme.

N⁰ 508. Paul Almasy berichtet: es sei bei der K. Tafel blos entschieden worden, die Examina der 4 Delinquenten zu lesen; dass einige vielleicht

[1] A 3714/1795. sz. kancelláriai leirat: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 505. sz. — A Sostarich elleni vizsgálat azonban erősen elhúzódott, közben a nádor meghalt, s Villovicsról elfeledkeztek. Novemberben, a megye megkeresésére azután az uralkodó jelentést kért ügyéről. Átnézték a nádor hagyatékát, de az ügyre vonatkozó iratokat nem találták meg. 1796 elején a megye megküldte a korábbi és az újabb kihallgatási jegyzőkönyvek másolatát (ez utóbbiak sem hoztak új bizonyítékot). A jogügyi igazgató »bizonyíték hiányában« nem vállalta Villovics vád alá helyezését, hanem azt javasolta, hogy a vizsgálati fogság beszámításával bocsássák szabadon, s veszítse állását. Ehhez aztán az uralkodó is hozzájárult 1796 márciusban. (O. L. Vertr. A. 55. fasc. 92. ad B köteg; O. L. M. Kanc. 1795: 11530., 11532., 12652. sz.)

[2] A Kovács alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 506. sz.

dazu antragen dürften, sie nochmals zu confrontiren, wornach natürlicher Weise sie sich zu beschönigen suchten, welches auch nur zu ihrer Absolution geschmiedet werde, indem Martinovics in seinen Allegationen sagt, dass sein und der Gesellschafts wille war im 7ber auseinander zu gehen.[1] Sezt man diese suggestive Frange, so werden alle ja sagen, um sich zu entschuldigen, und dann kann man sie nicht so anpacken, weswegen zwar die Ablesung gestattet, nie aber die Majorität zulassen werde, dass eine Confrontirung oder so was für sich gehe. Uebrigens verdiene die Allegation des Martinovich gelesen zu werden. De dato 20. Apr.

Votum. Ist zur guten Wissenschaft genommen worden.

N⁰ 509. Praesidialschreiben[a] des *Hung.* Hofkanzlers, vermög welchen er nebst Rückschlüssung der Acten bedeutet, dass S. M. in Rücksicht den im hiessortigen Schreiben Angeführten Gründen, den Franz Gindl, vormahlig gr. Barkoczyschen Archivar, welcher wegen den Sr. M. bezeugten Treue des Dienste entlassen worden, bey der Königl. Stadthalterey als überzähligen Kanzellisten mit 300. F. anzustellen geruhet haben, mit dem Beysaze, dass da es ungewiss sei, wann bey der Stadthalterey eine ihm angemessene Stelle in Erledigung kommen dürfte, unter einem bey der Kammer die Verfügung getrofen werde, dass wenn ein solcher Dienst im Kameral-Fach besser erlediget werde, auf dem Gindl besondere Rücksicht genommen werden solle[?], wovon die Stadthalterey unter einem verständiget, diess aber zur Wissenschaft und zur Verständigung des Bittstellers bedeutet wird.[2]

Votum. Da Gindl bereits verständiget worden und die a.h. Entschliessung an die Stadthalterei gelanget ist, so ist dieses Praesidialschreiben zu hinterlegen.

N⁰ 510. S. M. überschicken das staatsräthliche Explicitum 1223' zur Vergutachtung. *Praesentirt* 19. Apr.

Votum. Wird sich darüber unterthänigst geäussert werden.[3]

N⁰ 511. [Pest megye alispánjának kimutatása az ujonc toborzásról.]

N⁰ 512. Der Land-Richter Majláth, welcher eben aus dem Bihárer Komitat kommt, berichtet, dass es allda nicht ganz gut aussehe, da noch schlechte Leute daselbst auch unter der Orts-Notairs gibt, und die Stimmung nicht die besste ist. Er habe sich Mühe gegeben nachzuforschen, wo er aber gefunden-

a) Innentől kezdve a votumig idegen kéz írása, a nádor javításaival.

[1] Ld. II. k. 396. s. köv. l.

[2] A 3713/1795. sz. kancellária leirat: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 509. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 433.

[3] Gotthardi Ferenc a bécsi rendőrség előtti kihallgatásai során Ürményi személynök nevét is megemlítette: Martinovics mondotta neki, hogy a magyar ezredeknek a forradalom számára való megnyerése a személynök feladata lett volna. Gotthardi ügyének az Államtanácsban való tárgyalásakor Izdenczynek föltünt ez a kijelentés, és javasolta Martinovics újabb kihallgatását, sőt Ürményi ellen birói eljárást sürgetett. — A nádor véleménye az volt, hogy az egész dolog valószínűtlen. De még ha volna is benne valami igaz, nem bizonyítható, s egy esetleges eljárás csak bizalmatlanságot, elkeseredést ébresztene, anélkül, hogy bármilyen eredményre vezethetne. Ezért Martinovics kihallgatását mellőzendőnek vélte s azt javasolta, hogy az ügyet tegyék ad acta. (A nádor fölterjesztése közölve: *Sándor Lipót iratai.* Iratok 182. sz.)

dass das Volk gut denket, und nur einige Aufhezer sind. Wegen den Nexu mit Siebenbürgen habe er nichts mehr erfahren, als dass der junge Kazinczy hereingeschickt worden unter dem Vorwande Früchten zu kaufen, aber davon keinen Bericht gemacht habe, und der Ruf sey, er habe Catechismus ausgestreuet. Dann liesse mir Almásy sagen, dass der Feld Marschall Lieutenant Benjovszky, der auch bei ihm in Török SzentMiklos passirt ist, und nach Siebenbürgen geht, ihm nicht richtig und einer besondern Aufmerksamkeit würdig scheine. Dann verspricht Majláth mit allen Kräften zum Gutem mitzuwirken, und sich zu exponieren. De dato 20. Apr.[1]

Votum. Da Kazinczy in betref 7bürgens alles geleugnet,[2] so ist für nun mit ihm nichts zu thun. Wegen Benjovszky, berufet sich zwar Martinovich auf ihm,[3] venn Almásy, der ohnediess in wenig Tagen herkommt, einige Data hätte, so könnte man den 7bürgischen Gouverneur aufmerksam machen, weswegen damit noch zu gewärtigen ist.

N⁰ 513. [Kancelláriai leirat, mely az eddigi gyakorlattal ellentétben engedélyezi a Hétszemélyes Táblának a hozzá kerülő táblai ítéletek érdem szerint való súlyosbítását.][4]

Votum. Von dem Rescript ist eine Abschrift zu behalten und nebst dem Presidialschreiben den Akten beizulegen.

[*22. April*]

N⁰ 514. Tagebuch vom 22. April. 1. Da man bei der Stelle das Decret wegen Anstellung des Gindl kundmachen wollte, hat G. Barkoczy gebeten es einzuhaltan, weil er eine Gegen-Erklärung machen wolle.[5]

Diess ist ihm bis auf künftigen Rath gestattet worden.

2. Der Causarum Director berichtet, die Königl. Tafel sei nunmehro mit den Prozessen des Martinovich und Hajnotzy, die selbe zur gesezmässigen Strafe verdammt hat, fertig, werde morgen den SzentMariai und Sigray und so fort aufnehmen. Auch habe er Hofnung, dass der Advokat Szabo-Saray mit dem Prozess des Laczkovics werde fertig werden, an den er seit 1-ten März arbeitet. Die Grundsätze aber seyen in so weit bei der K. Tafel bestimmt, welches nach mehreren Disputen geschehen, wozu man auch die Diaetal Akten von 1708—15 brauchte, um einige zu überweisen, dass der Wille der Stände war die Geseze de Crimine Laesae Majestatis zu verschärfen. Endlich meldet er, dass der Mann, der das Zeddl des Szolarczik hinausgegeben, Gestern gelofen sei.[6]

Dient alles zur Wissenschaft, und ist um ein baldiges Ende der Sachen zu hofen.

3. Der Gf. Judex Curiae, welcher von Wien gekommen, berichtet, es scheine ihm, wie er aus den Reden alldort entnommen, dass noch mehrere in die Sache

[1] Majláth György személynöki ítélőmesterre ld. II. k. Almásy Ignác szeptemvir. Benyovszky János altábornagyra Ld. II. k.
[2] Ld. Jegyzőkönyv N⁰ 468.
[3] Ld. II. k. főleg 55., 141. és 285. l.
[4] Közölve: II. k. *Iratok* 22. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 497.
[5] A Barkóczy grófok beadványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 514. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 519.
[6] Erről ennél többet nem tudunk.

verwikelt werden dürften, besonders die Professoren, unter andren Kreil, welches ihm Graf Klary[1] gesagt hat. Uebrigens habe ihm S. M. gesagt, dass von der zweiten Aussendung eines königl. Komissairs abgegangen werde, zu welchem Amte man eben geglaubt hat, dass Gr. Eszterházy bestimmt werden wolle.[2] So auch was die Ezukution dieser Spitzbuben und weitere Anstalten betrift, habe man ihm gesagt, dass man nichts verfügen, sondern alles der hierortigen Veranstaltung überlassen wolle. Nur sei zu bemerken, dass vermög einer in Wien erfolgten a. h. Entschliessung, einer derselben, wenn er zum exequiren ist, etwas entdeken wollte, gleich ein Land-Richter bei der Hand ist, diese Entdekung unterschreiben lasse und deswegen die Execution nicht aufgeschoben werde. [...][a] Die Delingische Sache liegen aber bei der Kanzlei,[3] wo sie wöchentlich extra Sizungen halten und doch nicht aus den Persessis [?] kommen, und derlei Nachrichten mehr.

Welche alle zur Wissenschaft dienen.

4. Professor Kreil bittet abermahl um jene seiner Schriften, welche nicht verdächtig sind.

Da der darüber befragte Director sich geäussert hat, er wolle sie ihm als morgen zurückgeben, so ist Bittsteller dahin gewiesen worden.

N⁰ 515. [Klobusiczky helytartótanácsos jelentése az Arad, Békés és Bihar megye inségesei között szétosztott gabonáról.]

N⁰ 516. Graf Karl Sigray bittet[b] im voraus um die Unterstützung der Bitte, die er a. h. Orts um Gnade für seinen Sohn vorzubringen gedenket. De dato 18. Apr.[4]

Votum. Da dieses Gesuch zu unterstützen die Umstände nicht erlauben, so ist selbes den Akten beizulegen.

[*23. April*]

N⁰ 517. Praesidialschreiben des Hungarischen Hofkanzlers, womit selber die ihm ad N⁰ 497 untertheilte Vorstellung des Causarum Directors, nachdem die a. h. Entschliessung darüber bereits erflossen ist, zurücksendet. De dato 19. Apr.

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 518. Der Personal berichtet nunmehro mit den Prozessen des Martinovich, Hainoczy, SztMariai und Sigray fertig zu seyn, welche unanimiter

a) A kihagyott részben a Helytartótanács Temes megye ügyében írt javaslatával kapcsolatos kancelláriai nézeteket ismerteti.

b) Innentől kezdve a votumig idegen kéz írása, a nádor javításaival.

[1] Hogy a II. József császár által egyik ágában birodalmi hercegi rangra emelt csehországi nagybirtokos Clary und Aldringen család melyik tagjáról lehet itt szó, nem tudtam megállapítani.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 491.

[3] Deling pécsi akadémiai tanárt még 1790-ben följelentették, hogy előadásaiban a keresztény vallással ellenkező, materiális tanokat hirdet, Az ellene éveken át folyó vizsgálat részletes ismertetése: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 199. sz.

[4] Gr. Sigray Károly somogyi főispán kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 516. sz.

zum Tode verurtheilet worden; so hoft er auch mit den Laczkovits fertig zu werden, bei welchen ihn auch kein Anstand scheinet. Uebrigens machet er seine Erinnerungen darüber, und fraget sich wegen der Publizirung und Hinaufschikung der Sentenzen an. De dato 23. Apr.

Votum. Erwiedert, dass man der Meinung sei, die Publizirung sollte Samstag den 25. vor sich gehen, da Montag den 27. die 7viraltafel schon zusammenkommen wird. Man glaube nicht nothwendig, dass die Königl. Tafel in Corpore zusammen komme, welches erst dann, wenn die Prozesse von dem Septemvirate zurückgeschicket würden, zu geschehen hätte, sondern die Publizirung dürfte mittels der gewöhnlichen Deputation geschehen: die Hinaufschikung der Prozesse aber hätte der Personal selber gerade an S. M., wie er es mit den periodischen Berichten gethan, zu bewerkstelligen. Das übrige dient zur Nachricht.

N⁰ 519. Die Gfen Franz und Johann Barkoczy bitten, da sie vernommen haben, dass in dem anhero gelangten Hofdekret der Grund der Anstellung des Franz Gindl angeführet sey, dass er wegen der Sr. M. bezeigten Treue des von ihm ohne Fehler versehenen Dienstes beraubet worden sei, und dieses ihnen sehr schmerzlich falle, da es ihre Treue bezweifeln mache, dass entweder das obbesagte Hofdekret mit dieser Ursache nicht Kundgemacht werden, zugleich aber die beigeschlossene Bittschrift Sr. M. unterlegt werde, oder wenn das Hofdekret doch wirklich abgelesen und bei der Stelle kundgemacht werden sollte, als dann statt einer Erklärung diese Bittschrift ebenfals abgelesen und Sr. M. unterbreitet werden möge, in welcher Bittschrift sie sich zu beweisen bestreben, dass Franz Gindl nicht aus dem in dem Hofdekrete angeführten Beweg-Grunde, sondern wegen verrathenen Familien Rechten seines Dienstes entlassen worden seye, und zugleich S. M. bitten, dass die in dem Hofdekret befindliche Klausel widerrufen, die Bittsteller aber von jedem Verdachte der nicht beobachteten schuldigen Treue befreyet werden mögen.[1]

Votum. Diese Bittschrift, sowohl als das herabgelangte Hofdekret sind dem Gr. Kanzler mit folgender Meinung zu übersenden, dass da es nicht zustehe die a. h. Verordungen auszugsweise Kund zu machen, und die vorzüglichen Umstände derselben auszulassen, in diesem Stüke dem Gesuche der Bittleger nicht willfahren werden könne. Deshalb habe man nichts weiter thun zu können geglaubt, als alle die Sache betrefende Akten a. h. Orts zu unterbreiten. Was die Hauptsache betrift, scheine es, dass man aus denen durch die Gfen Barkoczy producirten Dokumenten nichts weiter schliessen könne, als dass selbe, so sehr als der Praefekt SzentMáriai, an der Entlassung des Gindl Schuld tragen, welcher Gindl aber die ihm zu last gelegte Verrathung der Familien Rechte, des hiessortigen Erachtens, durch die Zeugnisse derjenigen, denen er selbe verrathen haben soll, und die ihre zur Wissenschaft des Gfen Kanzlers auch beigeschlossene Zeugnisse zu beschwören bereit sind, mit Grunde zu entkräften scheint. In dieser Lage der Sache ist demnach der Gf. Kanzler zu ersuchen anhero bedeuten zo wollen, ob ohngeachtet dieser Bittschrift der Gr. Barkoczy, das Hofdekret kund zu machen, und die

[1] A Barkóczy grófok kérvénye: O. L. M. Kanc. 6738/1795. sz. — A Gindl ügyében kelt legfelsőbb rendelet: *Jegyzőkönyv* N⁰ 509.

Bittsteller zur Erprobung ihrer Angaben durch gültigere Gründe anzuweisen seyen, oder ob nicht aus der vorrangeführten Betrachtung, dass diese Ereignuss hauptsächlich dem Prefekten zugeschrieben werden zu müssen scheine, auf einige und welche Art dem Gesuche den Bittsteller zu willfahren sei, welche Weisung sich deshalb baldigst erbeten werde, da Vermöge dem erhaltenen Presidialschreiben N⁰ [509][a] Gindl bereits von seiner Anstellung verständigt worden, die er blos wegen diesem Umstande abwarten muss.[1]

[*24. April*]

N⁰ 520. Der Causarum Director überbringt auf hiessortiges Ansuchen die Prozessse des Martinovich und Hainoczy, und berichtet, dass die K. Tafel mit dem Laczkovits nich nocht fertig sei; er hätte so viel Prozesse bereit als nothwendig ist, und bis 10. May könnte die K. Tafel ganz fertig werden. De dato 24. Apr.

Votum. Erwiedert, diess diene zur Wissenschaft. Uebrigens aber ist ihm Aufgetragen worden, da nunmehro die Sentenzen der K. Tafel den Delinquenten kundgemachet werden müssen, und es geschehen könnte, dass einer oder der andere in Verzweiflung geriethe, oder sich selbst entleiben wollte, so solle die Obsorge nicht nur allein verdoppelt werden, sondern er solle sich auch mit dem *Feld Marschall Lieutenant* Kavanagh einverstehen, was etwa noch zu mehreren Führsorge bewerkstelliget werden könnte.

N⁰ 521. [Klobusiczky helytartótanácsos jelentése a Temesmegyében szétosztott gabonáról.]

[*25. April*]

N⁰ 522. Vom 25. April 1. Franz Gindli betheuret unschuldig zu seyn, und versichert, dass Gr. Barkotzy gegen ihn nichts anführen könne. Was das vorgebliche an ihm gerichtete Handbillet betrift, bittet er selbst die Sache untersuchen zu lassen.

Erwiedert: es sei gut; da indess Hof-R*ath* Borros durch den Konzipisten Kantz dieses Handbillet erhalten, dem es der Advokat Tergovcsics gegeben hat, so ist dem Hof-R*ath* aufzutragen, leztern darüber zu untersuchen.[2]

2. Hof-R*ath* Borros berichtet, dass eben Tergowcsics zu ihm gekommen und gestanden, dass ihm Gindli erzählt habe, ein Handbillet erhalten zu haben, wornach er ein solches selber verfertiget und andern mitgetheilet habe. Er

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A nádor fölterjesztése: O. L. M. Kanc. 4740/1795. sz.; sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 35. fasc. 519. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 610.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 519. Az uralkodói leirattal kapcsolatos ügyről az itt följegyzetteken kívül mást nem tudunk. Ld.: még a köv. szám alatti bejegyzést. — Kánez József helytartótanácsi fogalmazó.

habe ihm sehr darüber ausgemacht, und aufgetragen, die Exemplarien die er noch davon ausgestreuet hat sogleich zurückzunehmen.

Welches zur Wissenschaft dient.

3. Gf. Styrum meldet sich bereits eingerücket zu seyn.

Ebenfalls zur Nachricht.

4. Der Personal berichtet, dass endlich die Königl. Tafel mit dem Laczkovichischen Prozesse fertig geworden, voran das sehr lange Gewäsche des Szabo Saroy schuld war. Uebrigens könne der Septemvirat Montags deshalb nicht zusammensitzen, weil die Sentenzen noch nicht aufgesezt, und nicht kund gemacht worden. Der Land-Richter Somogyi ist noch immer krank, so sei diese Arbeit dem Mikos aufgetragen worden, der die Sentenz gegen den Gr. Sigray sehr gut aufgesezt hat. Wegen Publizirung der Sentenz habe man ihm Anstände gemacht, worüber er jedoch mit dem Tavernicus[1] ehereden wolle.

Diess ist zur Wissenscharft genommen worden, da Dienstags Session seyn kann, welches so wohl als dass die juridischen Stellen auf morgen zum Jubilaeo in Pest in ihren Pfarren zu bleiben haben durch den Personal dem Tavernicus ist: bedeutet worden.[2]

5. Der Causarum Director berichtet, er habe mit dem General Kavanagh wegen genauerer Bewahrung der schon abgeurtheilten Gefangenen gesprochen, und werde zwei in ein Zimmer thun, und sie schärfer bewachen. Auch habe er ihn gebeten besonders auf den morgigen Tag, da alle Hauser leer sind,[3] acht zu geben, welches um so leichter ist, da das Militär nicht mit der Prozession mitgehet. Uebrigens habe er mit dem Tavernicus gesprochen, der auch der Meinung ist, dass die Prozesse durch einen vertrauten Menschen hinaufgebracht werden dürften.[4] Wegen Publizirung der Sentenzen wäre Causarum Director der Meinung, dass die ganze K. Tafel dabei seyn solle, weswegen er aber noch reden werde. Morgen geht er schon informiren, da bereits Tavernicus, Styrum und Batta[5] da sind.

Ist ihm der Prozess des Martinovich zurückgestellet worden, und ihm bedeutet worden, dass die Septemviraltafel erst Dienstag zusammensitzen würde. Er solle sich nicht wundern, wenn die Sache lang dauern wird wegen den Ablesen.[6] Darum wäre es gut, wenn Somogyi, der die Sache besizt, kommen wäre [!]. Ihm wäre Mihálffy[7] beizugeben, der gut leset, und von uns kann Almásy[8] und Bezeredy,[9] die auch gut lesen,

[1] Végh Pétr. (Ld. II. k.)

[2] Az ápr. 26.-i (Jubilate) körmenet, melynek »a népre gyakorolt jó hatásáról« a nádor külön is megemlékezett Ferenc királyhoz írt levelében. (*Sándor Lipót iratai*, 854. l.)

[3] T. i. a körmenet miatt.

[4] T. i. Hétszemélyes Tábla döntése után az uralkodóhoz, Bécsbe.

[5] Vattai Battha Bálint, borsód-nógrádi régi, kath. vallású köznemesi család sarja. 1785 dec. 5.-én nevezte ki az uralkodó szeptemvirré. Politikai beállítottságát nem ismerjük; Izdenczy államtanácsos egy ízben »megbízhatónak« mondta. (Kinevezése: O. L. M. Kanc. 15147/1785. sz. — Izdenczy véleménye: *Sándor Lipót iratai*, 470. l. 2. jegyz. — *Nagy Iván*, I. 235. l. és pótk. 108. l., valamint *Kempelen*, I. 484—485. l. adatai teljesen megbízhatatlanok.)

[6] A periratokat teljes ülésben hangosan felolvasták s úgy hozták meg az ítéletet. V. ö. II. k. 10. l.

[7] Mihályffy István kir. táblai ülnök. (Ld. II. k.)

[8] Almásy Ignác szeptemvír.

[9] Bezerédi Ignác (1755? — 1820) tolnamegyei előkelő köznemesi család sarja. Az 1790/91-i országgyűlésen megyéje követe volt, s a Habsburg-ellenes köznemesi ellen-

auch helfen. Wir würden 12 ad latus *praesidis* seyn, als Zichy, [1] Taver*nicus*, Raday,[2] Styrum, Batta, Beniczky,[3] Bezeredy, Pechy,[4] Almásy, Jankovich,[5] Szent Iványi[6] und Korniss.[7] Sághy[8] ist dispensirt, Brunszvick[9] geht weg, Böthy[10] ist krank. Jezt wäre nichts zu thun, als alle *Prozesse* nach und nach zu beendig*en*.

N⁰ 523. [Kancelláriai leirat. Közli, hogy a nádor N⁰ 491 alatti fölterjesztésének indokai alapján az uralkodó eltekint egy második kormánybiztos kiküldésétől.]

N⁰ 524. [Okolicsányi József, a 16 szepesi város adminisztrátorának jelentése pénzügyi kérdésekben.]

zék vezetői közé tartozott. Lipót király »megbízhatatlan« és »veszélyes« embernek jellemezte. Ellenzéki mivoltát bizonyos fokig később is megőrizte. 1797-ben lemondott szeptemvíri méltóságáról. 1804-ben ő is tagja a nádor mellé felállított nagy tanácsadó testületnek. Az 1807-es országgyűlésen ismét Tolna megye követe, s mérsékelten ellenzéki. A titkos jelentések többször megemlékeznek róla. (*Magyar Pantheon*, 373. l.; Lipót király véleménye: *Sándor Lipót iratai*, 442. l.; lemondása: *Józsej nádor iratai*, I. 191. l.; József nádor jellemzése: u. o. II. 450. l.; 1797 utáni magatartására: *u. o.* I. 351. l.; II. 295. l.; III. 89. 93—94. l.)

[1] Gr. Zichy Károly országbíró.

[2] Gr. Ráday Gedeon (1745—1801), a grófi cím megszerzője, a II. József alatti egyházügyi tárgyalásokon a reformátusok egyik vezére; nagyműveltségű, felvilágosodott gondolkodású, mérsékelten ellenzéki ember. 1786 óta szeptemvír. Nagy mecénása volt a nemzeti irodalomnak. A perbefogottak közül irodalmi vonalon többekkel kapcsolatban volt, így Kazinczyval, Szentjóbi Szabóval és Batsányival. (Ld. II. k.) Ha Martinovicscsal nem is volt személyes ismeretségben, munkásságát figyelemmel kisérte. Ezt bizonyítja, hogy könyvtárában Martinovics munkái közül többet megtalálunk, s az egyikbe Ráday sajátkezüleg jegyezte bele: „Von Bruder des Verfassers gewidmet" (*Praelectiones physicae experimentalis*. É. n. Leopoli. Ráday Kvt. phys. 489. sz.)

[3] Beniczky Sámuel (+1797) felvidéki előkelő protestáns köznemesi család sarja. Ügyvéd volt, II. József nevezte ki a Kir. Táblára. A Hétszemélyes Táblára 1785 legvégén került. (O. L. M. Kanc. 15147/1785. sz. és *Józsej nádor iratai*, I. 191. l.)

[4] Pécsújfalusi Péchy Gábor, a partiumi ismert köznemesi család sarja. 1785 végén került a Kir. Táblára, s két év mulva, 1787-ben a Hétszemélyesre. (O. L. M. Kanc. 15147/1785. és 15171/1787. sz. — *Nagy Iván*, IX. 181. s köv. l., *Kempelen*, VIII. 233. l. bár a család több Gábor nevü tagját felsorolják ebből az időből, öt kihagyják; a *Magyar Nemzetségi Zsebkönyv* II. 500 l. szerint 1705-ben született volna ami valószínűtlen; — hogy Péchy Gábor, 1785-ben kassai tankerületi főigazgató azonos-e vele, nem tudom: *Türelmi rendelet*, 474. l. 28. jegyz.)

[5] Pribéri Jankovich János, a később grófi rangra emelt róm. kath. köznemesi család sarja, 1787-ben került a Kir. Táblára, s három év mulva, 1790-ben nevezte ki Lipót király szeptemvirré. (O. L. M. Kanc. 4146/1790. sz.; *Nagy Iván*, V. 308. l.)

[6] Szent-Iványi János (1741—1824), korábban Bars megye alispánja, 1792 óta szeptemvír; akárcsak unokatestvére, Ferenc, Sáros megye főispánja, auljkus. Az 1790/91-es országgyűlésen Bars megye követe volt, s a klérussal árult egy gyékényen. Lipót király is a »jóérzésűek« és »megbízhatók« közé sorozta. (*Nagy Iván*, X. 639. l., több téves adattal; országgyűlési szereplése: *Marczali*; Lipót véleménye: *Sándor Lipót iratai*, 436. l.)

[7] Tóthváradjai Korniss József, a Kancelláriára távozott Balogh Péter helyére került a Hétszemélyes Táblára, a jakobinusok elleni per tárgyalása közben, 1794 legvégén. (Kinevezésére: O. L. M. Kanc. 1794: 3914., 4539., 10944. és 11600. sz.) Életrajzát, jellemzését ld. II. k.

[8] Dormándházy Sághy Mihály, 1785 óta szeptemvír. 1760-ban Heves megye alispánja, 1786-tól kezdve kir. táblai ülnök, majd ítélőmester. 1790-ben saját személyére báróságot kapott. Az elfogatásakor öngyilkossá lett Fodor József helytartótanácsi titkár apósa. (*Nagy Iván*, X. 9. l. és O. L. M. Kanc. 15147/1785: *Királyi könyvek*, 185. l.)

[9] Gr. Brunszvik József, egyben Pest megye adminisztrátora.

[10] Bessenyői Beöthy Imre (1744?—1830) az ismert bihari köznemesi család sarja. 1775-ben került a Kir. Táblára. 1783-ban ítélőmester. 1785 vége óta pedig szeptemvír. Az 1780-as években tevékeny részt vett a szabadkömüves páholyok életében. Az 1790/91-es

[*28. April*]

N⁰ 525. Den 28. April war die erste Sitzung der Septem-Viral Tafel unter dem Vorsitze des Palatins, in Gegenwart des Gr. Judex Curiae, Tavernicus, Gr. Styrum, Gr. Raday, Battha, Beniczky, Bezerédy, Péchy, Almásy, Jankovits, Szent Iványi und Korniss.

In selber wurden vor allem die zwei a. h. Rescripten sub N⁰ 441/1 in betref des Stillschweigens und N⁰ 513/4006[1] in betref der Aufnahme aller auch nicht mit Todesstrafe von Seite der K. Tafel vollendeten Prozesse gegen die Staatsverbrecher durch den Hof-Rath Battha abgelesen und zur unterthänigsten Richtschnur genommen. Worauf der Land-Richter Mikoss als Referent und der ihm zugegebene Beisitzer Mihálffy wechselweise zur Lesung der Prozess-Akten schritten ; vor allem wurde die erste Schrift des königl. Fiscus, dann aber die Provocata als die Action, die beid*en* Katechismi: Aequalitatis et Reformatorum, dann ersterer auf hung*arisch* mit den gemachten Beisätzen, dann die von ihm angegebenen Aufnahme Regeln der Societaten, nachhero zwei Martinovichische zu Wien gehabte Aussag*en*, dann die Litterae ad Imperatorem, hiernach abermahl eine Martinovichische Aussage von Vien, endlich dasjenige was er hier beigesezt hat, abgelesen, und die Sitzung beschlossen. 28. Apr.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 526. Franz Abaffy[a)] schlüsset zum Beweisse seiner Religion, gegen den durch dem von dem Fisco Regio gegen ihn bestellten Procurator ihm zur Last gelegten Unglauben einen Hymnus bey, welch*en* er nebst einem mit Bedacht gebeteten Vatter Unser binnen 15 Jahren täglich betet. De d*ato* 27. Apr.[2]

Votum. Dieses merkwürdige Aktenstück ist zu hinterleg*en*.

N⁰ 527. Der Advokat Samuel Toth Pápay[a)] führet für den Grafen Jacob Sigray zur Milderung der gefällten Sentenz folgende Beweggründe an:

1. Das aus den Acten den Beschuldigten keines wegs erprobet worden, d*ass* er mit einem Eide der Gesellschaft beigetretten seye.

2. Das Nachdeme Abt Martinovits den Beschuldigten, nebst Vorspiegelung des zum Wohl des Königs und Staates abzweckenden Zweck der Gesellschaft, zum Beytritt bewogen, und selben die unschuldigen Regeln der Aufnahme nebst den Zeichen mitgetheilt hat, so könne man den Beschuldigten, um so mehr der malitiosen Verführung anderer unter erdichtet*en* und beschönigt*en* Gründ*en* der Gesselschaft, nicht beschuldigen, als man ihm nicht

a) Innentől kezdve a votumig idegen kéz írása a nádor sk. javításaival.

országgyülésen Bihar megye követe volt, s az ellenzék legjobb szónokai közé számították. Lipót király jellemzése szerint : »tehetséges, erőszakos, gonosz és veszélyes ember, a Vayakkal együtt a protestáns párt egyik vezére«. Későbbi politikai magatartására nincsen adatunk, 1802-ben József nádor sorra véve a személynöki méltóságra szóbajöhetőket, Beöthyt nem ajánlotta, mert szegény és mert nincs tekintélye az országban. Arról hogy »megbízhatatlan« volna, nem szólt, pedig másoknál ezt felemlítette. (*Nagy Iván*, II. 6. l. ; Lipót király jellemzése : *Sándor Lipót iratai*. 442. l.: József nádor véleménye: *József nádor iratai*, I. 479. l.: szabadkőmüvességére: *Marczali*, I. 293. l. ; curiai kinevezései : O. L. M. Kanc. 1783: 3025 és 7514. sz.; 1785: 15147. sz. ; v. ö. még *Szinnyei*, I. 884. h.)

[1] T. i. a *Jegyzőkönyv* N⁰ 513 alatti 4006/1795. sz. kancelláriai leirat.

[2] A versben írt rövid latin ima és Abaffy kísérő sorai : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 526. sz.

beweisen kann, dass er nach in Ofen gesehen [!] Cathechismus der Reformirten selben gebilliget, anempfohlen, oder jemand mehr zur Gesellschaft angeeifert hätte.

3. Wäre nicht erwiessen, dass der Beschuldigte Graf als ein untergeordnetes Haupt zur Aufwieglung Hungarns jenseits der Donau wäre bestellt worden, weil es aus den Martinovitsischen Acten nur zu ersichtlich ist, dass die Absicht dieses leztern nie war, dass diese Gesellschaft je zu Stande, noch dass sie in ihren Häupte und Migliedern zu Kräften kommen solle, sondern vielmehr, dass selbe unter der, den Grafen unbekannten Freyheits und Gleichheits Geselschaft, erliege ; der Beschuldigte sei also von den Übrigen von Martinovits bestellten Direktoren dadurch unterschieden, dass diesse den Ausgang der ihnen bekannten Sache zu bewirken hatten, diesser aber den wahren Ausgang und Zweck, der zu befördern war, misskannte. Da er aber die Schmähungen des reformirten Kathechissmuss einsah, und merkte, dass selber zu Aufwieglung der Gemüther ziele, habe er weder diese Gesellschaft gutgeheissen, noch selbe mehr vermehret. Und dahero hatte er nicht verdient, mit den anderen einem gleichen Spruche zu unterliegen.

4. Nachdeme die dem Grafen zur Last gelegte Einwilligung zur Verschvörung wider den König und das Land nicht gerade zu bewiessen, sondern viellmehr von daher hergeleitet wird, weil er gefehlt habe, den Martinovischischen Vorspiegelungen zu glauben, welchen Fehler er, nach aus dem Cathechismus erkannter Schädlichkeit, durch die nicht weitere Verbreitung anerkannte und andurch seine nicht Einwilligung darthat.

5. Die Beschuldigung, dass selber die Gesellschafts-Regeln ins französische übersezt, und selbe so eingekleidet habe, dass nur denen eingeweiten der Sinn bekannt sein konnte, scheinet ihm von darum nicht zu belästigen, weil solches vor dem entnommenen Zweck der Gesellschaft aus dem Catechismus geschah, und er es weder in der Absicht der Verbreitung, noch auch der Vertuschung that, indeme ihm der bösse Zweck unbekannt war. Eben so wenig könne ihm der durch Hajnoczy von diesser Übersezung gemachte missbrauch zur last fallen, als den Mathematikern, dass von Martinovits gemissbrauchte Zeichen der Gleichheit.

6. Die Beschuldigung, dass er durch den gemachten Auszug des Cathechismuss die Verschwörungs Principien annehmbares gemacht und dargestellt, und die sicherere Verbreitung derselben bewirket habe, wird andurch wiederlegt, dass da nach dem gemachten Extracte in dasigen Gegenden die Gesellschaft sich nicht verbreitete, so scheine der Beschuldigte den Extract nicht aus Absicht der Verbreitung, sondern aus Ehrfurcht gegen die regierenden Häupter in der Absicht der hinweg zu lassenden Schmähausdrücke wider die Könige verfasst zu haben.

7. Da ihm nicht bewiessen wird, dass er ausser der von Martinovics erhaltenen Instruction, welche zum besten des allgemeinen gerichtet zu seyn, von Martinovits angegeben wurde, eine andere erhalten hat, so werde er ohne Beweis beschuldiget, sich erdichteter Beweggründe bey Aufnahme der Mitschuldigen bedient zu haben. Er habe also alles was er that, unter falscher Vorspiegelung von allgemeinem Besten und Vortheil des Königs und Landes, da von Martinovits hintergangen, unternommen.

Er beruft sich dann, auf des Beschuldigten vorigen unschuldigen Lebenswandel und seine Familie, und schliest daraus, dass diesse allen schädlichen

Argwohn zurückweisen; wornach der Beschuldigte durch eine thörichte, nicht lasterhafte Leichtgläubigkeit gefallen seye, und darum glaubet er, dass selber, obschon er einen menschlichen Fehler begangen, dennoch von dem ihm aufgebürdeten Laster loszusprechen, und also bei Leben und dem Besitze seiner Güter zu belassen sei. 28. Apr.[1]

Votum. Diese Bittschrift ist bei Aufnahme des Prozesses bei der Septemviral-Tafel vorzunehmen.

[*29. April*]

N⁰ 528. Der Advokat Szabo Sároy überbringt die in Nahmen des Johann Laczkovits verfertigte Bittschrift,[a] worinn bemeldter Lazkovits anzieht, dass er unter den Beweggründen der gefällten und ihm vorgelesenen Sentenz unter andern bemerkt habe, dass man ihm zur Last lege, er habe, da ihm der Cathechismus durch den Abt Martinovits mitgetheilt worden, einen Eid demselben abgelegt. Er läugnet dieses gänzlich und beruffet sich hierinnfals auf seine vor der Deputation gemachten Aussage, und auf dem Process sub A unter den Nahmen Apologie eingeschaltete Product,[2] und beharret, dass selbst die von Martinovits und anderen hierinfals wieder ihn gemachten Aussagen nichts beweisen können aus folgenden Gründen:

1. Weil die Martinowitsische Aussage allein und Einzig ist, 2° auch nicht beschworen, und mit keinem Eid zu bekräftigen ist, 3° weil die Aussage desselben wieder ihn nicht kann gebrauchet werden, da Martinovits durch den Fiscus Regius, sowohl als die Königl. Tafel nicht nur als Mitschuldiger, sondern als das Haupt selbst ist betrachtet worden, 4° weil er in seinen Aussagen wankelmüthig, und selbe durch die nachfolgenden Aussagen und Allegationen widerrufen hat, 5° weil die Weitschichtigkeit der Martinowitsischen Processes dem Procurator nicht gestattete, wegen kürze der Zeit, dass dem Beschuldigten Günstige zu benüzen und das Nachtheilige zu wiederlegen, viel weniger aber all dieses dem Beschuldigten selbst mitzutheilen, 6° diesse Betrachtung gelte auch in Betracht der Aussagen der übrigen Mitschuldigen, in so weit sie dem Belangten ungünstig wären, 7° die Billigkeit, ja sogar selbst die vatterländischen Rechte erheischen es, dass wenn die Martinovitsischen Prozessacten zur Vertheidigung des Beschuldigten nicht gebraucht werden konnten, sie auch gegen denselben, da er darüber nicht gehört worden, zur Beinzichtigung und Imputation eines solchen Verbrechens nicht gelten, obschon dieselben der Sicherheit halber zur Verhaftnehmung gelten konnten. Selbe konnten zu einer Beinzichtigung für die Captur gelten, allein zur Imputation eines so grossen Verbrechens sind legale und zwar vollständige Proben erfoderlich. 8° Betheuert er bei Gott, dass ihm Abt Martinovits unter dem Vorwand einer mit Genehmigung des Königs am Landtage vorzunehmenden Reformation getauschet habe, welches er in seiner Apologie sub A bezeuget und die Aussagen der Mitschuldigen bestättigen; 9⁰ scheinet der Inhalt des bey seinem Nefen Joann Szlavy gefundenem und an seinem leiblichen Bruder den Biharer Komitats Stuhlrichter geschriebenen Briefes[3] diese unschäd-

a) Innen kezdve a votumig idegen kéz írása, a nádor sk. javításaival.

[1] Tóthpápay beadványa nincsen sem a nádor, sem az ügyész iratai közt.

[2] Mindezek közölve: II. k.

[3] Valószinűleg Szlávy György 1794 okt. 6.-án öccséhez Szlávy Jánoshoz írt levelét érti; közölve: II. k. 746. l. 2. jegyz.

liche Meinung zu enthalten; 10⁰ dass ihm der Abt Martinovits darum gehässig zu seyn scheine, weil er solchen, da er nach Pest kam, nach dessen erkannter List, und da er willens war ihn anzugeben, aus seiner Wohnung weggeschaft hat, welches er auch durch Zeugen darthun könnte, welches ihm aber vor der Sentenz, da er von so vielen ausgestandene Uebeln gedruckt war, nicht beigefallen ist. 11⁰ Weil es zweifelhaft ist, ob nach dem Sinne des 75. tit. 2ª ,[1] 5 : 1723 und 56: 1791 in diesem Processe, der ad amissionem bonorum gerichtet ist, die juridischen Remedien so bey der K. Tafel anzuwenden üblich und den Volzug der Sentenz hemmen, den Schuldigen zu statten kommen könnten. Ferners ist er gezwungen zu bemerken, dass die unter N⁰ 9 wider ihm von Fiscus angeführten Briefe[2] anno 1790 geschriebene Privatbriefe seyn und nun erst ans Licht gebracht worden sind, welche aber unter die im Landtag von 1791 allgemein ertheilte Amnestie zu gehören scheinen, welche ohnediess nichts Sr. M. nachtheiliges enthalten, sondern vielmehr den Eifer für a. h. dieselbe bezeigen. Schlüsslich bittet er, dass diesse, und die nach dem submittirten Prozesse der K. Tafel eingereichte Schrift bei Gelegenheit der Superrevidirung in Betracht gezogen und die Gerechtigkeit mit der Barmherzigkeit vereiniget werde. Acceptirt 29. Apr.[3]

Votum. Diese mit besondern Grundsätzen behaftete Schrift kommt in selben mit der kühnen Allegation des Advokaten Szabo Sároy in den Laczkovitsischen Prozesse gänzlich überein, und ist in der Sitzung der Septemviraltafel aufzunehmen.

N⁰ 529. Den 29. April war die zweite Sitzung der Septemviral Tafel im Beiseyn der Nämlichen, als bei der Ersten. Nachdem durch den Land-Richter[4] und den Assessor die Replik des Martinovich, dann die Duplik des Fiscus mit dem darinn provozirten a. h. Rescripte an die K. Tafel und Sentenz in dem bekannten Pechyschen Prozesse[5] dann die Antwort des Martinovich, wie auch die Triplik und Quadruplik des Fisci, nebst den Erwiederungen des Belangten, endlich aber die von der Königl. Tafel gefällte Sentenz gefället[a] worden, so wurde von der 7viral Tafel das Verbrechen für so gross und so abscheulich gefunden, dass wenn es die Geseze erlaubten, die ärgsten Verschärfungen der Todesstrafe um so mehr Platz zu greifen hätten, da wenn Martinovich nichts anders als seine Allegationen geschrieben, er schon mit guten Gewissen verurtheilet werden könnte. Weshalb auch die ihm mit Darstellung seines Verbrechens im allgemeinen und mit Verdammung zum Tode ausgefallene Sentenz der K. Tafel, mit dem Beisatze approbirt wurde, dass da Martinovich allerdings eine Verschärfung verdiene, er der Hinrichtung seiner 4 Oberhaupter der Gesellschaften zusehen, und dann erst hingerichtet werde, auch seine gottlosen Schriften, welche da sie das a. h. Ansehen Sr. M. so sehr angreifen, selbst ein Verbrechen der verletzten Majestät ausmachen, vor seiner durch den Scharfrichter verbrennt werden sollen. De dato 29. Apr.

Votum. Dient zur Nachricht.[6]

a) Nyilván elírás, ehelyett: gelesen.

[1] *Hármaskönyv* II. rész. 75. cím.
[2] Laczkovicsnak Szily Ádámhoz írt levelei. Ld.: II. k. 465. l.
[3] Szabó Sáróy beadványa nincs sem a nádor, sem az ügyész iratai közt.
[4] Mikos László
[5] A Pécsy István elleni felségsértési perre ld. II. k. 7. l.
[6] Ugyanerről az ülésről Ferenc királyhoz írt levelében is beszámolt a nádor: *Sándor Lipót iratai.* Iratok 185. sz.

[*30. April*]

N⁰ 530. Den 30. April wurde die dritte Sitzung der Septemviraltafel in Beiseyn der obangeführten Mitglieder abgehalten, in welcher nachdem der ganze Prozess des K. Fiscus gegen den Jos. Hajnotzy, mit allen darinn vorkommenden Documenten abgelesen worden, das gegen ihn durch die K. Tafel gefällte Todes Urtheil begnehmiget wurde, worauf die Allegation des K. Fiscus gegen den Johann Laczkovich, mit den darinn befindlichen Documenten, und dann die Replik des Advokaten Szabo Sároy gelesen, die aber darinn berufene Apologie sub A, sowohl als das übrige des Prozesses auf die künftige Sitzung vorbehalten worden. De dato 30. Apr.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 531. Der Gouverneur vom Siebenbürgen bestätiget den Empfang der zwei hiessortigen Schreiben[1] mit dem Beisatz, dass er die Untersuchung der darin enthaltenen Umständen den Obergespänne aufgetragen hat, wornach, er jenes, was die Gesetze die a. h. Verordnungen und dass allgemeine Wohl nach Umständen erheischen verfügen werde. De dato 22. Apr.

Votum. Ist den Akten beizulegen.

[*1. May*]

N⁰ 532. Den 1. May wurde die vierte Sizung der Septemviraltafel in Beiseyn der obangeführten Individuen abgehalten, in welcher erstens die Apologie des Laczkovits sub A, dann die Duplik des K. Fiscus nebst den beigeschlossenen Dokumenten, hiernach die Antwort des Belangten, dann die Triplik des Fisci und die Antwort des Belangten gelesen wurden. Hiernach kam die Sentenz der K. Tafel, dann eine im Namen des Belangten eingereichte Bittschrift an die 7viraltafel,[2] endlich eine an die K. Tafel,[3] worinn der Advokat Szabo Saray über die Diaetal-Akten von 1715 sich aufhaltet, vor wobei ganz besonders bemerket wurde, dass es unbegreiflich sei, wie eine blos bei der K. Tafel vorgekommene Sache dem Advokaten bekannt worden.[4] Auch ist der besondere Umstand im Prozess produzirt worden, dass eben den 17. Laczkovics ein Zeddl bekommen, wo er gewarnet wurde wegen der ihm bevorstehenden Arretirung zu fliehen,[5] worauf lateinisch ausgelöscht geschrieben war, man glaube dieses indess ad notam zu nehmen, da er eben 18. Aug. arretirt worden. Endlich wurde die ihn zum Tode verdammende Sentenz der K. Tafel begnehmiget. De dato 1. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 533. Der Vice Gespann des Poseganer Komitats berichtet zufolge hiessortigen Auftrages die gegen den Sostarich vorkommenden Umstände. *Praesentirt* 1. May.

[1] Filep somlyai postaexpeditor (*Jegyzőkönyv* N⁰ 489) és Domokos Lőrinc főjegyző (N⁰ 436) ügyében. Filep ügyében a nyomozás további eredményeit nem ismerjük. Domokosra ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 501.

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 528.

[3] Ezt a beadványt nem ismerjük.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 514/2.

[5] Ld. II. k. 292. l. 6. jegyz.

Votum. Da der darüber *brevi manu* vernommene Causarum Director sich geäussert, *dass* wenn statt einem, zwei Zeugen vorhand*en* wären, die positive gegen ihn aussagt*en*, man ihn belangen könnte, so sind diese Akten demselb*en* mit der Weisung übergeben word*en*, dieselbe bei der Gelegenheit zu reproduziren, dann wie er versprochen hat, einen Haupt Vortrag über jene Personen machen wird, welche durch besondere Data gravirt werden, welche Arbeit er sobald er mit den Prozessen fertig seyn wird, zu liefern versprochen hat.[1]

[*2. May.*]

N⁰ 534. Den 2. May wurde die fünfte Sizung bei der Septemviral Tafel im Beiseyn der Obangeführten abgehalten, wornach der Prozess des Szent Mariai und jener des Gr. Sigray sammt sämmtlichen darinn vorkommenden Akten abgelesen, und die Urtheile der K. Tafel gebilliget wurden. Da in dem zweiten der Advokat Tot Papaj das Beispiel anführte, *dass* im Landtage die Disidenten aufgefodert wurden zusammenkommen und sich unterschreib*en*, ohne gestrafet zu werden, so wurde ihm mittels des Land-Richters aufgetragen dieses auszulöschen.[2] Dann wurde das Martinovichische Urtheil vorgelesen, wobei aus dem Grunde, *dass* die K. Tafel nicht wissen würde, welche Schriften zu verbrennen seyen, bestimmt wurde die 2 Catechismen, Regulas susceptionis et Litteras ad Imp*eratorem* zu verbrennen. Endlich da die K. Tafel sich die Weisung erbeten, wie sie den Delinquent*en* diese Sentenzen publizir*en* solle, wurde beschlossen, *dass* selbe in dem Sessions Zimmer in Gegenwart der Advokaten publizirt, und dann in dem Beyseyn derselb*en* durch den Land-Richter und ein*en* Assessor den Delinquenten publizirt werden solle. De *dato* 2. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 535. Der Causarum D*irec*tor berichtet, die K. Tafel habe schon 15 Prozesse vollendet, worunter einige zum Tode, andere zu zeitlich*en* Strafen verdammet, andere wieder absolvirt worden ; dann saget er, er werde den fünf hinaufzusendend*en* Prozess*en* auch eine Vorstellung einschick*en*, und da in dem Martinovichischen Prozesse die zu verbrennend*en* Schrift*en* benennet sind, und das kroatische Lied, das beim Hainoczy ist, nicht dazu gekommen,

[1] Az alispán jelentését nem találtam meg. Amikor 1795 nyarán, Sándor Lipót nádor halála után József főherceg tájékozódni akart az ügyben, már akkor sem tudták ezt a jelentést előkeríteni. (O. L. M. Kanc. 12632/1795 n⁰ 1.) — A kir. jogügyi igazgató a nádortól kért, itt említett— előterjesztését aztán csak 1795 dec. 8.-án adta be. Ebben összefoglalta a Komáromy följelentésében foglaltakat (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 477), s úgy vélte, hogy Sostarich ellen nem indítható felségsértési per, mivel a tanuk által felsorolt bizonyítékok nem elegendők, s a legsúlyosabb kijelentésekre amúgyis csak egy-egy tanú van. De az ezekből is kiviláglik, – mondja előterjesztésében — hogy Sostarich istentelen, gonosz ember ; ezért javasolja állásából való elbocsátását, valamint, hogy a megyei törvényszék előtt indítsanak eljárást ellene istenkáromlásért. József főherceg egyetértett Némethtel, az uralkodó azonban a Kancellária javaslatára úgy intézkedett, hogy mielőtt bármit határoznának, hallgassák ki Sostarichot, főleg a megye jelentésében szereplő hűtlen vagyonkezelési vádakban. Erre azonban már nem került sor, mert 1796 elején, Sostarich meghalt a börtönben. (O. L. M. Kanc. 1795 : 14396. és 14669. sz. ; O. L. Vertr. A. 54. fasc. 76 ad B köteg ; O. L. Nádori t. lt. Polit. elenchusa 1796 : 6. és 33. sz.)

[2] Az ügyről ennél többet nem tudunk. — A szóban forgó bíró Mikos László.

so werde er es in einem andern Prozess anführen, damit auch diese infame Schrift vertilget werden könne,[1] endlich müsse er noch die Catechisme abschreiben lassen, und abschriftlich dem Prozesse beilegen. De dato 2. May.

Votum. Erwiedert, es sei alles recht, da aber mehrere Innzichten gegen andere, meist angestellte Personen vorkommen, so solle er selbe ausziehen, auch der wichtigsten Correspondenzen sich gebrauchen, und mir all diese nebst Beilegung der Originalien, mittelst eines Vortrags, sobald er mit den Allegationen fertig seyn wird, unterlegen.

[*3—4 May*]

N⁰ 536. Der Hof-Rath Borros überbringt zufolge hiessortigen Auftrages die gegen den Martinovics durch die K. und 7viral Tafel gesprochene Urtheile. De dato 3. May.

Votum. Sind den Akten beizulegen.

N⁰ 537—538—539—540 [Boros tanácsos átadja a Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay és Sigray elleni ítéletek egy-egy másolatát.]

N⁰ 541. A. g. Schreiben Sr. M. De dato 1. Maii

Votum. Ist unterthänigst zu beantworten.[2]

N⁰ 542. Der Causarum Director überbringt die fünf Prozesse gegen Martinovics, Hainoczy, Laczkovics, SzentMariai und Gf. Sigray. De dato 4. May

Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[3]

N⁰ 543. Da es vermöge der Anzeige des Causarum Directors der Sicherheit wegen nothwendig ist, dass nunmehro stäts zwei Vachen in dem Zimmer jedes der 5 Redelführer, und eine in dem Zimmer derjenigen, die bereits zum Tode verurtheilt worden befindlich seyen, — Expedirt 4. May.

Votum. So ist General Kavanagh um die Gleichförmige Verfügung zu ersuchen.[4]

N⁰ 544. Den 4 May wurde die sechste Sizung bei der 7viraltafel in Beiseyn der Obangeführten, Referente statt Mikos Land-Richter Majláth, abgehalten. In selber wurde der Prozess gegen den Pater Versegi aufgenommen, in welchem die ihn zum Tode verdammenden Sentenz der K. Tafel mit der Abänderung gebilliget wurde, dass das darinn vorkommende kroatische und ins hungarische übersezte Lied, sowohl als das Marseiller Lied, durch den Scharf-Richter verbrannt werden sollen ; dann schritte man zu jenem des Buchdruker Landerer, welcher zwar von der K. Tafel zu 10 Jahre Arrest verdammt worden, von dem Septemvirate aber, da er beide Katechismen bekommen, sich abge-

[1] A zágrábi szabadságfára kifüggesztett forradalmi vers. A költeményt azután. június 3.-án, Oz és Szolártsik kivégzésekor égették el Verseghi iratai közt. Ld. II. k. *Iratok* 111/*a* sz.

[2] Sem a leiratot, sem a nádor válaszát nem ismerjük.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 547/1.

[4] Az átirat fogalmazványa : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 543. sz. — Az őrökre v. ö. 311. s köv. l.

schrieben, von der Existenz der Gesellschaft eine Wissenschaft gehabt, und erst damahls die Catechismen dem Versegi zurückgab, wie ihn selber darum nach Arret*irung* des Martinovich angieng, mithin er als ein Verbrecher der verlezt*en* Majestät angesehen worden, ebenfalls zum Tode nach den Gesezen verurtheilt wurde, wornach in dem Prozess gegen den Pater Juhász das Urtheil der K. Tafel, die ihn zu einem dreijährig*en* Arreste verdammte, gebilliget wurde. De d*ato* 4. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 545. [A kancellár tudatja, hogy a Würtembergi dragonyosezred nem megy Erdélybe, hanem a Bánságban marad.]

N⁰ 546. [A kancellár megküldi Galicia és Lodoméria helységösszeírását.]

N⁰ 547. Den 3. May. 1. Der Personal überbringt das Presidialschreib*en* an den Kanzler, mittels welchen er die fünf Prozesse der Rädelführer hinaufzuschicken gedenket, dann berichtet er die Grundsätze, die die K. Tafel genommen hat, und bittet darauf zu erinnern, d*ass* wenn auch das Septemvirat in facto mit der K. Tafel unterschieden wäre, wenigst die Grundsätze bei der ganzen Curia gleich seyn mögen.

Erwiedert: das Praesidialschreib*en* sei recht, er möchte es abschreib*en* lassen, und morgen schicken, übrigens werde man nach den Umständ*en* der zerschiedenen Prozesse entnehmen könn*en*, was zu thun sei.[1]

Den 4. May 1. Die Gräfin Bathyany[2] bitet für ihr*en* Bruder um Gnade, sagt d*ass* sie eben naoh Wien reise, um bei Sr. M. Gnade zu erflehen.

Erwiedert, diess sei das beste, was sie thun könne, da blos S. M. helfen könnt*en*, indess werde man jenes hier thun, was die Umstände erlaub*en*.

2. Der Ca*usa*rum Director berichtet, die Sentenzen seyen den Delinquenten publizirt word*en*, wobei ausser Martinovich, der betrofen war und Reue zeigte, alle übrigen sich nicht viel daraus macht*en*. Auch bittet er weg*en* der Wache, die bei selb*en* seyn mus, das nöthige zu verfüg*en*, da Gen*e*ral Kavanagh selbe kontremandirt habe. Uebrigens überbringt er die Prozesse, und berichtet, d*ass* er abermahls 12 submittirt hat, d*ass* er dennoch nichts desto weniger glaubet, d*ass* die Septemviraltafel die Königliche einhohlen werde.

Erwiedert: wegen den Wachen werde man sogleich das nöthige verfügen,[3] die Prozesse aber sind übernomm*en* worden.

3. Um 5 Uhr Nachmittags ist der Hof-Rath Boros von hier nach Wien mit obgedacht*en* Prozess-Akten expedirt word*en*.

[*5. May.*]

N⁰ 548. Den 5. May ist die siebente Sitzung der Septemviral-Tafel in Gegenwart obangeführten gehalten worden, wobei der Prozess gegen den Rait-Ofizier Szén vorgenommen, und das ihn zum Tode verdammende Urtheil der Königl.

[1] A nádor fölterjesztése közölve: II. k. Iratok 101/*b*. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 573.

[2] Gr. Batthyány Kajetánné sz. Sigray Antónia.

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 543.

Tafel gebilliget wurde. Nachhero kam der Prozess gegen den Ujgyörgyi alias Neumiller vor, den die Königl. Tafel zu 3 Jahre Arrest verdammte, bei der Septemviraltafel aber zu fünf Jahre aus dem Grunde verurtheilet wurde, weil er zwar in das ganze nicht initiirt, jedoch den einen Catechismus empfangen, und die Regeln der Gesellschaft gewusst hat. Dann wurde in dem Prozess gegen den Verhovszky das ihm zum Tod verdammende Urtheil der Königl. Tafel genehmiget, und endlich die erste Replik des königl. Fiscus in dem Prozess gegen den Szolartsyk gelesen, die Ablesung der darinn provocirten Documenten aber, sowohl als des übrigen Prozesses auf die zukünftige Sitzung aufgeschoben. De dato 5. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

[*6. May*]

N⁰ 549. Johann Laczkovits lässt mittels des Advokaten Szabo-Saroy um die Vermittlung bei Sr. M., um Erhaltung der Gnade bitten. De dato 6. May.[1]

Votum. Da ohnediess der Vater und der Bruder des Bittstellers, wie er selber in seinem Gesuche anführt, nach Vien gegangen sind, sich Sr. M. zu Füssen zu werfen, und die ganze Sache der a. h. Schlussfassung unterleget worden, so ist dieselbe unterthänigst abzuwarten.

N⁰ 550. Den 6. May ist die achte Sitzung der Septemviral-Tafel in Gegenwart der obangeführten abgehalten worden, in welcher die in der Replik des K. Fiscus im Szolartsykischen Prozesse provozirten Documente, dann das übrige desselben Prozesses abgelesen, und das ihn zum Tode verdammende Urtheil der Königl. Tafel gebilliget wurde. Dann ward noch der Prozess gegen den Baranyai aufgenommen, der bei der K. Tafel aus dem Grunde mit Zurechnung des bishero erduldeten Arrestes von der weitern Belangung des K. Fiscus losgezählt wurde, weil er die eigentliche Vissenschaft zwar gehabt, aber dennoch die Sache dem Vice-Director Kiss eröfnet hat. Die Septemviral Tafel erachtete leztern Grund als unstatthaft, da die Entdekung erst nach der Einfangung der Mitglieder, und sogar des Szolarczik geschehen, und verdammte aus den von der K. Tafel angeführten Gründen den Baranyai auf 5 Jahre Arrest. De dato 6. May.[2]

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 551. Der Stad-Richter von Schemnitz, Veress, der neu erwählt worden, fragt sich an, da die dasige Gewerkschaft mehrmal mit Erlaubniss des Magistrats theils wegen ihren Beschwerden theils andren Angelegenheiten zusammen kam, und er nicht sicher ist, was sie für eine Absicht dabei haben, andrerseits aber seit der Zeit als diese Zusammenkünfte anfangen, die Animosität der Bürger sehr zuzunehmen beginnet, und selbst bei der Restauration nicht einmahl dem K. Comissair folge leisten, sondern mittelst mehrer an ihn geschickten Deputationen sich erklärt hat, nicht votisiren zu wollen, wenn man nicht ehe ihren ungereimten Foderungen Genüge leisten würde, mithin

[1] Laczkovics kegyelmi kérvénye : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 549. sz.

[2] A Hétszemélyes Tábla 7. és 8. üléséről beszámolt a nádor Ferenc királyhoz írt május 7.-i levelében is : *Sándor Lipót iratai*, Iratok 188. sz. — Kiss Mihály, a jogügyi igazgatóság aligazgatója. — V. ö. II. k. 646—647. l.

wenig gutes zu hofen wäre, was dann in die Zukunft er sowohl als der Magistrat zu thun haben sollen, ob nämlich solche Zusammenkünfte weiter zu leiden wären oder nicht, auf welch lezteren Fall er bittet den Befehl dem ganzen Magistrat zu ertheilen, damit nicht der ganze Hass der Bürger auf ihn falle, und er nicht gegen die vorher ertheilte Erlaubniss des Magistrats vermutlich ohne Virkung handeln müsse. De dato 4. May.

Votum. Da diese Umstände ohnediess aus dem zu erstattenden Restaurations Bericht des Ober Kammergrafen erhellen werden, so ist gegenwärtige Anzeige zu hinterlegen.[1]

N⁰ 552. Katharina Landerer bittet um ein Fürwort bei Sr. M., damit ihrem Sohne Michael Gnade widerfahren möge. De dato 4, praesentirt 5 May.[2]

Votum. Der Bittstellerin ist mündlich erklärt worden, man sei in Rüksicht der mildernden Umstände geneigt ihr, in so weit als möglich, zu helfen, welches als Richter nicht thunlich war. Indess solle sie auch eine an S. M. gerichtete Bittschrift verfassen, damit man dieselbe unterbreiten könne.

[7. *May*]

N⁰ 553. Den 7 May ist die neunte Sitzung der Septemviraltafel in Gegenwart der Obangeführten abgehalten worden, in welcher der Prozess gegen den Erdélyi aufgenommen worden, bei welchem das ihn zu fünf Jahr Arrest verdammende Urtheil der K. Tafel gebilliget wurde, dann jener gegen des Illis,[3] der sowohl von der K. als 7viraltafel, da er nur den ersten Theil des Catechismi erhalten und nichts weiter davon gewusst zu haben betheurete, auch ihm nichts erwiesen werden könnte, von der weitern Impetition des Fisci absolvirt wurde, dann der Prozess gegen den Kopasz, der zwar bei der K. Tafel absolvirt, beim Septemvirate aber, obschon er auch sagt nur einen Theil erhalten zu haben, jedoch es da er die üblen Grundsätze ersehen anzeigen wollte, und auch andere ihn beschwerende Umstände vorhanden sind, zu zwei Jahre Arrest verdammet wurde. Dann wurde der von der K. Tafel zu fünf Jahr verdammte Hirgeisst, sowohl als sein Discipl Szmetanovich, der bei derselben zu 3 Jahre verdammet worden, beide, da sie nicht nur allein den Catechismus mit den Regeln gehabt, sondern auch verbreitet haben, zum Tode verurtheilt. De dato 7. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 554. Katharina Landerer überbringt die an S. M. gerichtete Bittschrift um Gnade für ihren Sohn Michael. Praesentirt 7. May.

Votum. Ist bis dahin aufzubewahren, als die Prozesse Sr. M. werden überschikt werden, und dann a. h. Orts, besonders da einige mildernde Umstände Vorhanden sind, zu unterbreiten. [Majd ezt az egészet át-

[1] Veress főbíró jelentését nem találtam meg. Arra, hogy br. Mitrovszky Károly bányagróf ezzel kapcsolatban küldött-e jelentést, nincs adatunk.

[2] Özv. Landerer Lipótné kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 552. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 554.

[3] Illyés Ferenc.

húzva:] Da mittlerweile Bittstellerin eine andere Bittschrift um Gnade für ihren Sohn von der ihm zu erkannten Todesstrafe unterlegt hat, so ist diese den Akten beizulegen.[1]

[*8. May*]

N⁰ 555. Den 8 May ist die zehnte Sizung der Septemviral Tafel in Gegenwart der obangeführten abgehalten worden, in welcher der Prozess gegen den Sylla[2] aufgenommen worden, den die K. Tafel losgesprochen, die Septemviral Tafel mit Einrechnung des ausgestandenen Arrestes, als eine von ihm verdiente Strafe, zu entlassen befunden hat. Dann trat der Land-Richter Majláth ab, und kam der Land-Richter Somogyi, worauf die Prozesse gegen den Szulovszky und Kazinczy[3] aufgenommen wurden, die durch beide Tafeln zum Tode verdammet worden, wobei jedoch der Septemvirat den Szulovszky, sowohl wegen seiner bezeugten Reue, aufrichtigen Bekenntniss und andern Umständen der a. h. Gnade vor allen übrigen einstimmig würdig erkannte. De dato 8. May.

Votum. Dient zur Nachricht und wird von dem Umstand wegen Szulovszky bei Gelegenheit, als die Prozesse werden Sr. M. unterlegt werden, der gehörige Gebrauch zu machen sein.

N⁰ 556. Gf. Joseph Sigray bittet um die Vermittlung bei Sr. M., dass wenn schon sein Bruder wegen sein Verbrechen strenger zu bestrafen ist, wenigst ihm das Leben geschenket, und er von der schändlichen Hand des Scharf-Richters befreyet werde. Er sei selbst bei Sr. M. gewesen, habe er eine abschlägige Antwort erhalten, weswegen er inständigst um Gnade bittet. De dato 6. May.[4]

Votum. Dieser Gegenstand ist Sr. M. unterlegt worden. Sonst Bittsteller, als die Schwester desselben, sind nunmehro bei Sr. M. bittlich eingekommen, mithin erübriget nicht wohl etwas anders, als die a. h. Entschliessung abzuwarten.

N⁰ 557. Ignatz Martinovics bittet um Beistand und Hilfe und um Fürbitte bei Sr. M. um von a. h. derselben begnädiget zu werden. De dato 5. May.[5]

Votum. Da diese ganze Sache Sr. M. unterlegt worden, und auch das a. h. Orts gestellte Gesuch des Bittstellers beigeschlossen wurde, so ist gegenwärtige Schrift lediglich den Akten beizulegen.

[*9. May*]

N⁰ 558. Der Causarum Director fragt sich wegen den zerschiedenen, bei der Execution vorkommenden Gegenständen an, was dabei zu geschehen sei; dann berichtet er, er habe den bereits durch den Septemvirat zu entlassen

[1] A kérvény: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 554. sz. — Landererné második kérvényét nem találtam meg.
[2] Szilla Miklós.
[3] Kazinczy Ferenc.
[4] Sigray József kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 556. sz.
[5] Martinovics kérvénye közölve: II. k. *Iratok* 113. sz.

Beschlossene die Ketten wegnehmen lassen, bis die a. h. Entschliessung kommen wird, wo dann dieselben sub *Juramento* nihil de iis quae ad notitiam eorum pervenerunt revelandi et sub reversalibus de se dandis zu entlassen seyn werden. De *dato* 9. May.

Votum. Wass den ersten Punkt betrift, ist ihm aufgetragen worden sich mit dem *Feld Marschall Lieutenant* Kavanagh einzuvernehmen, und dann all jenes, was nothwendig wäre, zu Papiere zu sezen und mir dann zu unterbreiten; das übrige dient zur Nachricht.

N⁰ 559. Den neunten May ist die eilfte Sizung des Septemvirats gehalten worden in Gegenwart der obangeführten, wobei der Prozess gegen den Szabo[1] aufgenommen wurde, den beide Tafeln zum Tode verdammten; dann kam jener gegen den Gerson Fodor, von dem die K. Tafel, obschon er gewusst hat, dass eine Revolution geschmiedet werde, die das Volk von der Contribution befreyen, und die dem Clerus seine Güter wegnehmen wollte, doch von allen Verbrechen frei gefunden und losgesprochen hat, mit welch gefährlichen Grundsatze aber die Septemviraltafel nicht verstanden war, sondern ihn nur von darum, mit Einrechnung der von ihm ausgestandenen Arrestzeit, zur verdienten Strafe entlassen hat, weil er dieses nur von Szabo gehört, jedoch es anzuzeigen, wie es seine Pflicht gewesen wäre, unterlassen hat. Endlich ist der Prozess gegen den Sehy aufgenommen worden, der da er den empfangenen Catechism angegeben hat, von beiden Gerichtstellen losgesprochen wurde. De *dato* 9. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 560. Der Rosenauer Bischof überschickt ein an das Gömörer *Komitat* gekommenes Schreiben, wo nichts als Passus aus der Heiligen Schrift sind aus Striegendorf, von einem gewissen Plaveczky, und berichtet derselbe sei noch unter den Clemens XIV aus dem Minoriten Orden getreten, und habe einen Grammatikal*professor* in Rimaszombath, dann einen Pfarrer in der Rosenauer Diözess gemacht. Da aber seine Füsse durch Krankheit unbrauchbar worden, ist er nach Stein am Anger gegangen, sich zu kuriren, und hat ihm der Bischof die Defizienten Pension von 150 F. aus den Religionsfund erwirket, und ihm selbes geschrieben, damit er ihm die Quittung einschicke. Da er nun nie geantwortet und nicht ausfindig machen konnte, habe er geglaubt, er sei tod, indem er schon 7 Jahr nichts gehört. Uebrigens sei, als er Pfarrer war, keine wichtige Klage gegen ihn vorgekommen. Darum bittet er nur in dem Fall, als er gefangen würde und vielleicht in die Gefahr sein Leben zu verlieren kommen sollte, wenn die Sache näher untersuchet würde, dass er von dieser Gefahr befreiet werde, da er dieses nur aus Treue angezeigt habe und nichts hofe, als dass dieser unglückliche Mensch verbessert wird, ihm alle Gelegenheit zu schaden benommen werde. De *dato* 6. May.

Votum. Obwohl aus dem ganzen Schreiben nicht unklar zu ersehen ist, dass Plaveczky ohnmöglich ganz bei Sinnen seyn könne, so ist doch dieser Bericht des Bischof nebst den beigeschlossenen Schreiben, welches sehr anstössige Dinge enthaltet, dem Causarum Director zur Vergutachtung zu übergeben.[2]

[1] Szentjóbi Szabó László.

[2] Sem br. Andrássy Antal rozsnyói püspök levelét, sem magát az iratott nem ismerjük, s az ügyben tett esetleges további lépésekről sincs tudomásunk.

[*10. May*]

N⁰ 561. Praesidialschreiben des Gfen Kanzlers, welcher auf das hiessortige Schreiben vom 5 April N⁰ 485 erwiedert, dass S. M. die darinn abgegebene Meinung, dass nämklich eine weitere Untersuchung in betref der dem Joseph Stephanides Richter von Also Kubin zugemutheten aufrührerischen Reden, angestellt werde, zu genehmigen geruhet haben. De dato 30. Apr., praesentirt 10. May.

Votum. In Gemässheit dieses a. h. Befehls ist der Auftrag dem Vice-Gespann des Arvenser Komitats zu geben.[1]

N⁰ 562. Dyonisius Kazinczy bittet um Vermittlung und Unterlegung seiner Bittschrift bei Sr. M. um Gnade für seinem zum Tode verdammten Bruder Franz. De dato 10. May.[2]

Die Bittschrift an S. M. ist aufzubewahren und wenn die Prozesse hinaufgeschicket werden, mitzusenden, die an mich gerichtete aber den Akten beizulegen.

N⁰ 563. Den 10. May. 1. Der Stadthalterei Rath Brn. Mednyanszky unter andern klaget auch über die Frechheit mit welcher von einigen Leuten über die hiesigen Staatsgefangene geredt, wie auch ihre Parthei ergrifen und sie einer heroischen Standhaftigkeit angerühmt werden, zugleich klaget er auch, dass all jene, die nicht von einer gewissen verrätherischen Sekte sind, nicht fortkommen, die guten unterdrükt werden und dadurch auch die Jugend verdorben wird.

Zur Nachricht.

2. General Barco erzählt verschiedene Umstände des Siebenbürgischen Landtages, sagt aber, dass es darum hart sei die schlechten Kerls zu belangen, da man mit Beweisen nicht aufkomme, obschon er einen Vertreuten gehabt hat, der sie beobachte, und der Gouverneur sich alle Mühe gegeben hat und geben wird. Uebrigens bemerket er, dass wenn der Gouverneur und das Gubernium nicht da wäre, gar nichts gienge, indem die Obergespäne selbst gar kein Ansehen haben.

Ebenfalls zur Nachricht.

3. Der Land-Richter Somogyi berichtet, dass nunmehro Atzél und dann wieder Mikos bei der 7viral Tafel referiren werde. Er ist auch gar nicht mit denen von der K. Tafel angenommenen Grundsätzen einverstanden und begreift nicht, wie einige sich noch um diese Leute annehmen können.[3] Ueberhaupt aber ist er mit den Sentenzen der 7viral Tafel als den Dienst angemessen sehr zufrieden.

Die Bemerkungen, die Berichtleger bei dieser Gelegenheit gemacht, in denen er sich, wie allezeit, als einer der besten und rechtschafensten,

[1] A 4649/1795. sz. kancelláriai leirat : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 561. sz. ; a Reviczky József árvai alispánhoz írt utasítás : u. o. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 653.

[2] Kazinczy Dienesnek a nádorhoz írt kérvénye : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 562. sz. — Az uralkodóhoz írt kérvény, elkeveredve : u. o. 37. fasc. 392. s köv. fol. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 563/5.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 579.

wie auch vorzüglich brauchbarsten Individuen, die wir haben, der uns dereinst Ehre machen wird, gezeigt hat, dienen zur Nachricht.

4. Der Personal erklärt die von der K. Tafel angenommenen Grundsätze und Gradus Imputationum, und berichtet auch, dass ihm die Herren wegen den referiren beim 7virate eine ganze Historie gemacht haben, und bittet, wenn ich was befiehle, es nur gerade an ihn zu thun.

Erwiedert, man werde es thun, übrigens zur Nachricht.

5. Dyonisius Kazinczy Ober-Notair von Biharer Komitat bittet um Gnade für seinen Bruder und fragt sich an, wann er nach Vien gehen solle um sich noch zu rechter Zeit Sr. M. zu Füssen zu werfen.

Erwiedert, man werde das mögliche thun, und es wäre am besten, wenn er baldigst gienge.

N⁰ 564. [Az uralkodó megküldi véleményezésre az 1472. sz. államtanácsi körözvényt.]

[*11. May*]

N⁰ 565. Peter Szirmay und der alte Kazinczy überbringen eine Bittschrift der vier Kinder des zum Tode verurtheilten Szulovszky, welche bitten, dass das beigeschlossene Bitt Gesuch an S. M. einbegleitet und anempfohlen werde. *Acceptirt* 11. May.[1]

Votum. Erwiedert, man werde nicht ermangeln dieses Gesuch seiner Zeit zu unterlegen und in diesem Falle das mögliche zu thun ; das Gesuch an S. M. ist bis zur Hinaufschikung der Prozesse allhier aufzubewahren, das andere den Akten beizulegen.

N⁰ 566. Georg Szlavy der ältere bittet die beiliegende an S. M. gerichtete Bittschrift um Gnade für seinen Sohn fürwörthlich einzubegleiten. De *dato* 11. Apr.[2]

Votum. Erwiedert, man werde nicht ermangeln selbe dann hinaufzuschicken, wenn der Prozess beim 7virate wird revidirt sein und hinaufgeschickt werden. Bis dahin ist die Bittschrift an S. M. hier aufzubewahren, die andere aber den Akten beizulegen.

N⁰ 567. Den eilften May ist die zwölfte Sitzung der Septemviraltafel gehalten worden, in Gegenwart der Obangeführten, ausgenommen des Bezerédy der in Judicio palatinali *pro* oculata [?] in der Jazyger District gegangen, und referente Land Richter Atzél; in selber wurde die ganze Sigraysche Generation aufgenommen, und zwar der Prozess gegen Johann Rosty, welcher von der K. Tafel gänzlich absolviret wurde, weil er zwar gewusst hat, dass eine Gesellschaft vorhanden sei, die eine Reformation der Verfassung vor sich habe, derselben beigetreten und zwei angeworben, jedoch nicht den ganzen Catechismus

[1] Szirmay Péter Sáros megye főispánja és Kazinczy András, az író apjának testvére. A Szulyovszky gyerekek kérvénye a nádorhoz : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 565. sz. ; az uralkodóhoz : *u. o.* 36. fasc. 407. fol.

[2] A nádorhoz írt kérvény : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 566. sz. ; az uralkodóhoz címzett, elkeveredve : *u. o.* 37. fasc. 386. fol.

bekommen hat. Der Septemvirat aber, welcher diese obangeführten Handlungen als höchst gesezwidrig angesehen hat, ihn zu 3 Jahr Arrest verdammet. Der Paul Rosty, der die K. Tafel auch gänzlich absolvirt hat, der aber auch eine jedoch weitere[a] Vissenschaft gehabt und keinen angeworben hat, ist mit Ein-Rechnung des ausgestandenen Arrestes als Strafe, zu entlassen bestimmt worden. Endlich der Chyrurgus Brem, der zwar viel aus Dummheit mag gesündiget haben und den die K. Tafel auch ganz losgesprochen hat, der Septemvirat zu 1 Jahr Arrest von dem Tage der Einfangung verdammt, da ihm doch nicht nur allein die Gesellschaft und ihr Zweck zur Gleichheit bekannt war, sondern er sich auch die erhaltene Regeln abgeschrieben und auch zur Zeit gewusst hat,[b]) die höchst verderblich und ein Auszug des Catechismi sind. De dato 11. May.

Votum . Dient zur Nachricht.

N⁰ 568. [Klobusiczky helytartótanácsos jelentése a várható termésről.]

[*12. May*]

N⁰ 569. Den 12 May ist die 13 Sitzung der Septemviraltafel gehalten worden in Gegenwart der Obangeführten, mit Ausnahme des Bezerédy, in welcher der Prozess gegen den Szlavy[1] aufgenommen, und das ihn zum Tode verdammende Urtheil der K. Tafel mit der Abänderung, dass die bei ihm gefundene aufrührerische Schriften verbrannt werden sollen, genehmiget wurde ; dann wurde der zu 10 Jahr Gefängniss verurtheilte Advokat Uza, da beide Catechismen gehabt und von der Gesellschaft die förmliche Vissenschaft gehabt, zum Tode verdammt ; endlich das Urtheil der K. Tafel, welche den Ocser Predikanten Tuross mit Ein-Rechnung des ausgestandenen Arrestes zu entlassen befunden hat, gebilliget. De dato 12. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

[*13. May*]

N⁰ 570. Den 13. May ist die 14. Sizung der Septemviraltafel gehalten worden, in Gegenwart der Obangeführten und des zurückgekommenen Bezeredy, in welcher Referente Mikos das den Advokaten Lukács zu 3 Jahre Gefängniss verdammende Urtheil, in Rüksicht der ihn erleichternden Umstände, in ein Jahr Arrest gemildert; der Bürger Peizkofer mit Ein-Rechnung des ausgestandenen Arrestes, so wie auch der Komitatsphysicus,[2] mit dieser ihm zu verdienten Strafe gerechneten Ein-Rechnung, durch beede Gerichts-Tafeln zu entlassen befunden worden ; endlich der zu 3. Jahre Gefängniss verdammte Bujanovits zu 2 Jahre verurtheilt wurde. De dato 13. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

a) Nyilván elírás, ehelyett: mindere
b) Kimaradt: dass

[1] Szlávy János.
[2] Marton István.

[*15. May*]

N⁰ 571. Den 15 May ist die 15. Sitzung der Septemviraltafel gehalten worden, in Gegenwart der Obangeführten, Re*ferente* Somogyi, wo der Prozess gegen den Franz Kazinczy[1] aufgenommen worden, der da ihm nur der Catechismus, als eine fliegende Schrift und nicht ganz mitgetheilt worden, und er keine bestimmte Vissenschaft der Gesellschaft gehabt, nachdem er durch den ausgestandenen Arrest für seine Schuld gebüsst hat, auszulassen befund*en* worden ; dann jener gegen den Ignatz Tantsits, welcher zur K. Tafel zu 3. Jahre Arrest verdammet worden, von dem Septemvirate aber, in Rücksicht der ihn sehr beschwerenden Umständ*en*, da ihn blos seine negativa und sehr feinen Qualifikat*ion* von der gesezmässigen Strafe befrey*en*, zu 10. *Jahre* Arrest verurtheilt wurde. De d*ato* 15. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 572. Der Causarum Director berichtet, dass der Pedell der U*niver*sität, Szakmáry, bei ihm gewesen sei und gemeldet habe, dass er in Kohlbacherischen Garten vier Person*en*, hungarisch redend, zwei ältere und zwei junge, folgendes Reden gehört hat, nämlich d*ass* die Septemviral Tafel blutdürstig sei, d*ass* einer gesagt, die Brücke werden während der Execution ausgehängt seyn, worauf der ander ihn gefragt, ob er nicht wisse, d*ass* alle Verbündet*en* zu AltOfen überfahr*en* werden : dann habe einer gefragt ob e r beim gestrig*en* Feuer gewesen sei,[2] worauf da es der andere bejahete, dieser erwiederte, es sei nur Schade, d*ass* man es nicht voraus gewusst habe. E r werde ohnediess bald nach Vien gehen und da er bei der Nacht reiset, könne alsdann oder bei andern Gelegenheit*en* man mit einer Kugel abhelfen u. d. gl. m. De d*ato* 15. May.[3]

Votum. Erwiedert, diess diene blos zur Nachricht, um so mehr als Sakmáry diese Leute nicht gekannt hat und sie sehr eilig weggegangen sind.

[*16. May.*]

N⁰ 573. Die a. u. Nota de dato 4. May N⁰ [542][a] ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelanget : »Ich genehmige in all und jed*en* das Gutachten Er. Liebden, in dessen Gemässheit die Rescript*en* an den Primas und

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Elírás, Kazinczy Miklós helyett.

[2] A május 15.-i éjjeli tűz a Krisztinavárosban. Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 578/3.

[3] Szatmáry aláírás nélküli jelentése : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 582. sz. A négy ember beszélgetését így adja elő : »Az egyik így szóllott : Az eb atta az éjjel a tűznél volt, de én a pestiek közzül senkit se láttam Ferkón kívül. — A másik erre : Szerettem volna látni a véres tragédiát. — A másik : Úgy hallom, hogy Bétsbe fog menni, még pedig éjtzaka, lopva. Ismét így szóllott egyik : A hídon nem is lehet által menni, mert amint hallom, felnyittyák. — Erre a másik : Elég hajó lesz Ó Budánál. — Ismét a másik : Hát-ha a kapukat bé zárják. — Így felel erre a társa : Találunk módot a bemenetelre. — Ezután nagy káromkodva a harmadik : Héj, 7temvirálisták, vérszopó nadájok! De mégse vihetitek végbe szándéktokat. — Kérdi ugyan az : Írtál é már levelet. — Felel a társa : Mingyárt a szententia után. Erre a másik : Tőlünk vannak is már itten.« — Aztán még ezt hallotta : »Meg parantsolta [a nádor?] a tselédinek, hogy mikor erre vezetik őket senki az ablakon ki ne nézzen.« — Mire a másik : »Megtalálja őt a golyobis a szobájába is.« — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 582.

an die Curia Regia mit Rüksendung der fünf Prozesse unter einem ergehen, dem Personal hingegen wird per Praesidiales erwiedert, dass seine Anfragen durch das Rescript, so an die Curiam Regiam erlassen wird, ihre Erledigung erhalten, und können jene Prozesse denen der Personal im seinem Schreiben puncto 2⁰ erwähnet anhero gesendet werden.[1] Franz.« Acceptirt 16. May.

Votum. Diese a. h. Entschliessung dient zur a. u. Wissenschaft und ist wegen der Art der Execution und andern Anstalten dem Causarum Director das Gehörige bereits mitgegeben worden.

N⁰ 574. [Uralkodói leirat a Hétszemélyes Táblához, mely helybenhagyja Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Sigray és Szentmarjay halálos ítéletét.][2]

Votum. Dieses a. h. Rescript ist sogleich bei der Septemviral dann K. Tafel zu publiziren. Dem Causarum Director sind die Weisungen zu geben. 1. wegen der Degradation des Martinovics, die bis morgen als Sonntag zu geschehen hätte, mit dem Bischof Konde[3] sich einzuvernehmen. 2. Wegen der Execution, welche Mittwoch geschehen könnte, sogleich mit dem Feld Marschall Lieutenant Kavanagh zu reden, dann zu verfügen, dass die Generals Viesen[4] gemähet und ein Bergl aufgeführt werde. 3. Die bereits geschlossenen Prozesse, die in Nexu, sind mir zu überbringen, um sie Sr. M. zu unterbreiten, wornach er noch heute Nachmittags die 7viral Tafel Sentenzen den Delinquenten zu bedeuten haben wird.

N⁰ 575. A. h. Schreiben Sr. M. De dato 12. May. acceptirt 16 May.[5]

Votum. Ist unterthänigst zu beantworten,[6] und zwar in der Hauptsache, man werde wegen der Execution baldigst die gehörigen Anstalten trefen und werde nach dem erhaltenen Befehle die andern Prozesse nach und nach unterlegen. Der von der Tafel absolvirte sei nicht Bacsanyi sondern ein gewisser Juratus Baranyai.[7] Treurig sei zu sehen, dass diese Leute noch mehrere Anhänger haben, die unter der Decke stecken, indess werde man nach Pflicht all jenes thun, was zu Beförderung des Dienstes etwas beitragen wird, und es gereiche in dieser unangenehmen Lage zum besondern Trost, dass S. M. mit denen hiessortigen Vorschlägen zu Verbesserung der gegenwärtigen Lage zufrieden zu seyn

[1] Ürményi fölterjesztése közölve : II. k. *Iratok* 101/a. sz.
[2] Közölve : *u. o. Iratok* 101/c. sz.
[3] Kondé Miklós, c. belgrádi püspök. (Ld. I. k.)
[4] A mai Vérmező.
[5] Levelében Ferenc király értesítette öccsét, hogy Martinovics és a négy igazgató halálos ítéletét jóváhagyta. Személyesen elolvasta az ítéleteket és »leider gefunden, dass keine Gelegenheit hier ist, Gnade zu ertheilen . . . Bey dieser Gelegenheit habe ich auch gesehen, dass eure Advokaten erstaunlich viele Sprünge machen. Ich wünschte, dass zu Gewinnung der Zeit, wie du es selbst anträgst, du mir die Processe nach und nach zuschikkest und zwar immer die Descendenz eines Hauptverführers nach dem anderen, da man sonst mit Lesen zu sehr überhäuft werden würde . . . Was dür die Execution der Delinquenten betrift, überlasse ich alles deinen Gutbefund, so wie auch, ob es nützlich wäre, unter der Hand etwas drucken zu lassen, welches den Gegenstand, den von diesen Übelthätern angedachten Greuel und die daführ verdiente Strafe enthielte.« (St. A. Sammelb. 98.)
[6] A nádor válasza közölve : *Sándor Lipót iratai*. Iratok. 189. sz.
[7] A nádor levelében említett Baranyait az uralkodó összetévesztette Batsányival.

geruhen. Der a. h. Befehl, ob nicht gut wäre über diese Staatsverbrecher etwas drukeⁿ zu lassen, wird dergestalt befolget werden, dass man die Sentenzen wird drukeⁿ lassen und etwas deutsch und hungarisch für das Volk wird aufsezen lassen, welches alles man unterlegen wird. Expedirt eadem.

N⁰ 576. Der General der Cavallerie Brn. Barco überschickt eine Anzige, wornach die Mitschuldigen des Verbrechens der beleidigten Majestät von den schon eingefangenen im Falle wenn sie hingerichtet werden sollten, am Richts-Platze ein gewises verabredetes Zeichen erhalten sollen, durch welches denen noch in Freiheit unbekkannt herumirrenden Mitschuldigen angedeutet wird, ob sie ihr ganzes Vorhaben und alle Mitschuldigen dem Gerichte entdekt haben oder nicht. Acceptirt 16. May.[1]

Votum. Ob diese Anzeige gegründet sei oder nicht, kann man nicht wissen, da jedoch in derlei Sachen keine Vorsicht zu viel ist, so ist dem Director aufzutragen, den Delinquenten bei der Execution nichts auszeichnendes, besonders wenn sie etwas solches verlangen sollten, zu gestatten.

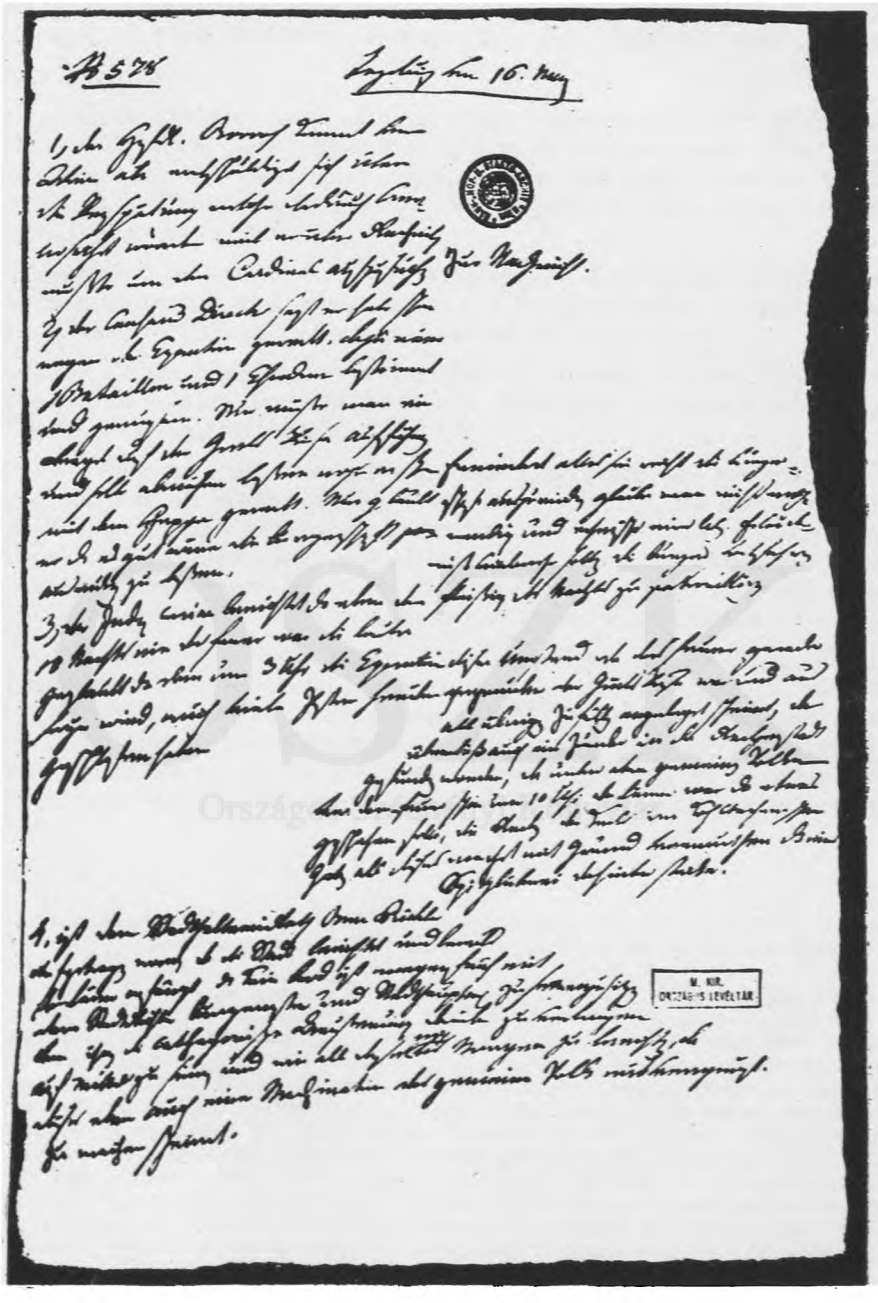
N⁰ 577. Den 16. May ist die 16. Sitzung der Septemviraltafel gehalten worden in Gegenwart der Obangeführten, wo doch den Hof-Rath Batta das an die Curia gelangte a. h. Rescript[2] abgelesen und dann durch den Asssessor Mihalyfy der K. Tafel überschickt wurde, wo es auch kundgemacht und dann zurückgebracht worden ist. Dann wurde der Prozess gegen den Csassar aufgenommen, gegen welchen aber die ihm zugemutheten Reden nicht ganz klar beweisen, mithin er da er seine Rede durch den ausgestandenen Arrest gebüsset hat, von der weitern Belangung losgesprochen, worden ist;[3] dann wurde jener gegen den Expauliner Mak aufgenommen. bei welchem, da viele rücksichts-würdige und mildernde Umstände eintreten, das ihm zu 3 Jahr verdammende Urtheil der K. Tafel in 2 Jahre Arrest gemildert wurde. De dato 16. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

[1] A névtelen jelentés, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 152. fol. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 595 és 600/4.

[2] Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Sigray és Szentmarjay halálos ítéletének jóváhagyása. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 574.

[3] Császár Ferdinánd, ahogy láttuk (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 65, 68, 144), nem a Martinovics-mozgalomban való részvételért, hanem egyes forradalmi kijelentéseiért került börtönbe, ügyét azonban a többi felségsértési perrel egyidőben tárgyalta a Curia. Periratait nem találtam meg, pedig Fraknói látta őket (ahogy mondja az O. L. nádori osztályán: *Martinovics és társai*, 394. l. 3. jegyz.). Azt tudjuk, hogy a Tábla vizsgálóbizottsága 1795. jan. 20.-án hallgatta ki Császárt; tagadta az ellene felhozottakat. Semmiféle forradalomról nem beszélt és ilyenről nem is hallott, — mondotta — még kevésbbé szidalmazta az uralkodót. Az igaz, hogy a legutóbbi megyei restauráció nagyon elkeserítette, s ilyesféle kijelentésre fakadt Ürményi személynök ellen: »Illyen erőszakos tselekedete a főispánnak a mostani revolutionalis időkre nem illett, mert evvel a' szegény nemesség szívét igen fel gerjesztette, és Isten mentsen, ha revolutio ma találna lenni, a nemesség őtet talán agyon verné.« (O. L. Vertr. A. 42. fasc. 61. sz.) — A jogügyi igazgató mindamellett felségsértéssel és hűtlenséggel vádolta Császárt (vádiratának keltezés nélküli fogalmazványa: *u. o.* 49. fasc. sz. nélk.); a Tábla azonban nem látta bizonyítottnak a vádat, s május 13.-i ülésében a vizsgálati fogság beszámításával fölmentette (*Martinovics és társai*, 394. l.) Ezt az ítéletet hagyta jóvá a Hétszemélyes Tábla.

Részlet a nádor jegyzőkönyvéből
(Ld. 245. l. N° 578)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

N⁰ 578. Tagebuch vom 16. May. 1. Der Hof-*Rath* Borros kommt von Wien an, entschuldiget sich über die Verspätung, welche dadurch verursachet worden, weil er über Rechnitz musste um den Cardinal aufzusuch*en*.[1]

Zur Nachricht.

2. Der Causarum Director sagt, er habe schon wegen der Execution geredet. Dazu wäre 1 Bataillon und 1 Escadron bestimmt und genugsam. Nur müsse man ein Bergel auf der *Gen*erals Viese aufführ*en* und selbe abmähen lassen, wozu er schon mit dem Heppe geredet. Nur glaubt er, d*a*ss es gut wäre die Bürgerschaft ausruk*en* zu lassen.

Erwiedert: alles sei recht, die Bürgerschaft auszuruk*en* glaube man nicht nothwendig und erheische eine a. h. Erlaubniss, vielmehr soll*en* die Bürger fortfahr*en* fleissig des Nachts zu patrouilliren.

3. Der Judex Curiae berichtet, d*a*ss eben den 15. Nachts, wie das Feuer war,[2] die Leute geglaubt, d*a*ss eben um 3 Uhr die Execution seyn wird, auch viele Pester herüber geschlafen haben.

Dieser Umstand, da das Feuer gerade gegenüber der *Generals* Viese war und aus all übrig*en* Zufäll*en* angeleget scheinet, da überdiess auch ein Zünder in der Reitzenstadt gefund*en* word*en*, da unter den gemein*en* Volke vor dem Feuer schon um 10 Uhr der Lärm war, d*a*ss etwas geschehen solle, die Red*en* der Kerls im Kohlbacherischen Garten,[3] all dieses machet mit Grund vermuthen, d*a*ss eine Spitzbuberei dahinten stecke.

4. Ist dem Stadthalterei-Rath B*a*ron Püchler aufgetrag*en* worden, da die Stadt berichtet und bereits der Lärm anfängt, d*a*ss kein Brod ist, morgen früh mit dem Stadt-Richter, Bürgermeister und Stadthauptm*an* zusammen zu sitz*en*, von ihn*en* die cathegorische Aeusserung darüber zu verlangen auf Mittel zu sinn*en* und mir all dieses noch bis Morgen zu bericht*en*, da dieses eben auch eine Machination das gemeine Volk misvergnügt zu machen scheinet.[4]

[1] Boros tanácsos hozta a halálos ítéletek legfelsőbb megerősítését. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 547/4. — Batthyány prímást Martinovics degradálásának ügyében kellett megkeresnie. (Ld. II. k. 788. l.)

[2] A május 15.-én éjjel a budai Krisztinavárosban támadt tűzről érdemes elolvasnunk Berchevich Józsefnek Illésházy István grófhoz írt levelét (Buda, 1795 május 17.: O. L. Törzs. a. 1795): »Nudius tertius, id est 15ª Maji post horam noctis 2ᵈᵃᵐ Budae in der Khristiana Stadt incendium ortum est, quod etsi unicam magnam domum absumpserit, magnum tamen fuit. Hujus incendii, quoniam tempore propter Budenses captivos critico evenit, brevem Exc. Vestrae descriptione et factas sub eo dispositiones adnotabo: Signo campanis dato, omnis in vigiliis miles exeubans suum sclopum soliit, reliquus interea miles in praesidio statim armatus praeceptas sibi stationes occupavit, et quidem: Aedificium captivorum totum fuit circumdatum milite, ad domum armamentariam [a »Fegyvertár,« a mai Szt. György-téren, a Sándor-palotával szemben] media accurrit compania petitum, ad Haupt-Wacht [a mai Dísz-tér délnyugati sarkában] aeque media in armis stetit immota detectis etiam, et adaptatis duobus tormentis, quae ibidem posita sunt; Vetero-Buda illico aderat unum escadron cataphractorum, qui in praesidio omnes plateas ad captivos ducentes obsederunt, omnemque versus captivos aditum intercluserunt. Palatinus etiam pro more suo ad incendium accurrit, quem pro sui securitate unum piquet militum secutum est, feliciter tamen, sint Deo laudes, et absque omni tumultu incendium restinctum est.«

[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 572.

[4] Püchler jelentése a tárgyalásról: *u. o.* N⁰ 583/4.

N⁰ 579. Der Causarum Director berichtet, er habe alles mögliche gethan um die Angelegenheit der Rostischen Prozesse beyzulegen, wornach er sich schon nicht weiter einlassen könne. De dato 16. May.

Votum. Diese Sache rühret daher: Die K. Tafel hat die zwei Rostischen simpliciter aus der Ursache absolviret, weil sie zwar von Revolution oder vielmehr Revolution[a] gewusst, diese aber nicht sub ictu legis komme. Zudem giebt der Director vor, dass der Land-Richter bei der K. Tafel, bei Publizirung der Sentenz jenes auch darinn hatte, quod fiscus tantum in nudis verbis asserta sua fundat, welche Vorte er hernach ausgestrichen hat, welche auch in Originali ausgestrichen vorhanden sind. Der Causarum Director, als er dieses erhalten, verlangte die Prozesse von dem Land Richter Atzel, um die Sentenzen einschreiben zu lassen, und sagte dann die Motiva Appellationis dazu, welche scharf sind, und worinn unter andern stehet, dass diese Grundsätze gesezwidrig sind, und der modernen Denkungs Art der Illuminaten und Mauerer Angemessen sind. Dann überschickte der Director diese Prozesse dem Land-Richter in die Septemviratssession zum referiren. Dieser, der nichts davon wusste, leste es ab, die Semptemviraltafel schein den Beweggründen des Directors beizufallen, misbilligte höchstens die Urtheile der K. Tafel, welche sie dann auch ganz abänderte. Vie nun diess der Personal und die K. Tafel gehört, so waren sie sehr darüber betrofen und wollten nach Hof oder wenigst an die Septemviral-Tafel eine Vorstellung machen. Der Director, obschon er genug angeredet, ja ihm gedrohet wurde, blieb standhaft und liess sich nur herbei seine Vorte in so weit abzuändern, dass er hinzusezte, man könne etwa die Sentenz der K. Tafel solchergestallt auslegen, in merito aber äusserte er sich nicht davon abgehen zu können, wornach man dem Personal glauben machte, der Director thäte dieses um ihn bei Hofe verhasst zu machen und um Personal zu werden u. d. g. m. Der Land-Richter Atzél war auch sehr darüber offendirt, und es wurde so manches indecent geredet. Der Judex Curiae wollte sich ins Mittel legen. Der Director liess sich so viel herbei, als er nunmehro konnte, und deshalb ist ihm jezt erwiedert worden, er solle abwarten, was weiter geschehen wird. Sicher ist es, dass wenn der Personal im Anfang keinen Lärm gemacht hätte, woran Atzél die Schuld zu haben scheinet, man nichts gewusst hätte, jezt aber die K. Tafel selbst dadurch hineingezogen wird.[1]

[*17. May*]

N⁰ 580. Der Causarum Director berichtet:

1⁰ Sei die Gfin Sigray und die Schwester des Sigray, die eine Piachevich ist,[2] bei ihm gewesen und gebeten mit ihm reden zu dürfen. Er glaube, diess

a) Valószínűleg Reformationt akart írni.

[1] Az ügyre — amely a Tábla és a jogügyi igazgató, illetve a két Tábla közti erős vélemény- és felfogásbeli különbséget mutatja — ld. II. k. *Iratok*. 81. és 82. sz., továbbá *Jegyzőkönyv* N⁰ 580/5., 583/7. és 332. l.

[2] Nyilván elírás: Sigray hugának vezetékneve nem lehetett Pejachevich. Sigray Anna különben gr. Batthyányné volt, talán ezt akarta írni a nádor. — Sigray Jakabné, Enzl (Ensl?) Katalin.

solle, theils damit alle übrigen ein gleiches verlangen, theils weil es den Verurtheilten härter geschiehe, nicht gestattet werden.[1]

2do Seien gestern die Sentenzen der Septemviral-Tafel publizirt worden. Da aber die freizulassenden doch könnten etwas erbittert seyn oder reden, so gedenket er selbe Mittwochs,[2] nach der Execution auszulassen, welches er ihnen erklärt hat, sie aber sonst überall frei herumgehen und zusammen kommen dürfen.

3tio Die Degradation werde Morgen um 8 Uhr früh seyn, als Montags, und Mittwoch um ½7. werde die Stunde zur Execution gegeben, die ein Stuhl-Richter führen wird. Pater Claus[3] hat auf sich genommen die viere, da Hainotzy ein protestant ist, zum Tode zu bereiten und zum Hinausführen ihnen Geistliche beizugeben. Uebrigens werden alle gehörige Anstalten wegen den Executions-Platz und dem Militär gemacht werden.

4to Lasse die Sentenzen druken, aber kein Exemplar austheilen bis nicht der Tag kömmt. Dann denkt er von den übrigen die Rostischen und die Turossische, da sie die wichtigsten sind druken zu lassen.

5to Habe er seinen Prozess mit dem Personal dergestalt geendiget, dass er die Vorte : in quantum motiva pro alleviatione assumpta id denotare videantur hineingesezt hat.[4]

6to Habe er schon mit den hiesigen und Pester Stadt-Richter geredet, welche alle Nacht patroulliren lassen, damit keine Unordnungen und kein Feuer entstehe.

7mo Könne er die Prozesse erst bis dienstags bringen um sie nach Hof zu schicken, da die Sentenzen noch nicht unterschrieben sind und bis auf die in 2 Personen bestehende Sigrayische Descendenz[5] noch keine vollendet ist.

8. Habe er mit den hiesigen Herren geredet und einstimmig mit ihnen befunden, diese Delinquenten pro forma der politischen Jurisdiction zu übergeben, dass nämlich ein Stuhl-Richter die Execution führe, weswegen er das Befehlschreiben an den Vice Gespann schiket und nur um das die Curia ergangene a. h. Rescript, da dieses den Delinquenten vorgelesen werden muss, bittet.

9. Berichtet er, dass bis morgen frühe die auszutheilende Schrift fertig seyn und anhero zur Revision gebracht werde, welche deutsch und hungarisch bei der Universitäts Buchdruckerei, sowohl als die Sentenzen beim Pester Buchdruker Landerer werden gedrukt werden. De dato 17. May.

Votum. Erwiedert: Ad. 1 et 2 sei recht geschehen und sei man mit ihm vollkommen einverstanden.

Ad 3, dient zur Nachricht.

Ad 4 sei man der Meinung, dass vielmehr seiner Zeit alle Sentenzen gedruckt werden sollen, da es sonst einen üblen Anschein haben möchte,

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* No 583/6.
[2] Május 20.
[3] P. Claus Xavér »a tábori papok elsője«. (Ld. II. k.)
[4] A személynök és a jogügyi igazgató összekülönbözésére a Rosty ügyben ld. *Jegyzőkönyv* N° 579. — Egyébként Németh János nemcsak beszúrta a fenti idézettel lényegében megegyező szavakat a kéziratba, hanem ugyanakkor egy félmondatot olvashatatlanul kitörölt.
[5] Sigray révén hárman kerültek a mozgalomba : a két Rosty és Brehm körorvos.

oder gar kein, da eben dieses den Director und die gute Sache in ein übles Licht versezen könnte.
Ad 5. Sei recht geschehen so wie ad 6 nur solle er noch den hiesigen Bürgesmeister auf den Umstand aufmerksam machen, dass er die nöthigen Anstalten zubereite und acht habe, um wenn eben während der Execution etwas ausbräche, beizuspringen ohne Confusion zu erregen.
Ad 7. diene es zur Nachricht ; ad 8, werde man das Schreiben ergehen lassen[1] und ihm das Rescript übersenden ; ad 9 dient zur Nachricht.

N⁰ 581. Der Causarum Director überbringt das an den Pester Vice-Gespann wegen Aussendung eines Stuhl-Richters zur Execution zu erlassende Schreiben. De dato 17. May.[2]

Votum. Ist zu erlassen.

N⁰ 582. Der Causarum Director überschickt die ihm von dem Pedelle Szakmáry übergebene Anzeige. De dato 17. May.[3]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

N⁰ 583. Den 17. May. 1. Der Vice Gespann Szúlyovszky von Saaroser Komitat kommt mit den Kindern des verurtheilten Szulyovszky, und bittet um die hiesige Vermittlung, dass ihm Gnade in Leben und Gütern geschenket werde, weswegen er auch nach Vien zu reisen gedenke.[4]

Erwiedert: man werde um so lieber S. M. darum bitten, als bei ihm sehr mildernde Umstände vorkommen.

2. Der Bischof Konde bittet, dass ihm die Sentenz gegen den Martinovich ausgefolget werde, da er dann noch heute ihn vor dem Consistorium citiren und sprechen werde, damit er morgen frühe Degradirt werden könne, wozu ihn aber erst morgen frühe die Citation durch den Geistlichen gegeben werden wird, womit auch der eben dazu gekommene Causarum Director, wie auch mit den bestimmten Ceremonien verstanden ist.[5]

Dient zur Nachricht.

3. [Mednyánszky br. helytartótanácsos jelenti : a budai polgárok ajándékokkal kedveskedtek neki, hogy ügyükben lekenyerezzék, de ő az ajándékokat visszaküldte.]

4. Der Stadthalterei-Rath Baron Püchler berichtet, er habe mit dem hiesigen Stadt Magistrat Sitzung gehalten, und alle Becker einzelnweise vorgerufen, welche jeder ihre Bedürfniss angaben um vollkommen gedekt zu seyn, die in 6600 Metzen besteht, mit diesen können sie das Publikum hinlänglich bis zur Fechsung versehen[?]. Sie haben gleich den Sztankovics mit zwei Bäcker nach Csatta gechicket um dort die Früchte zu übernehmen, bis Gran zur

[1] Ld. a köv. N⁰ alatt.
[2] Ld. II. k. *Iratok* 108/a. sz.
[3] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 572.
[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* 565. — Szulyovszky Sándor, Sáros megye másodalispánja.
[5] A degradálásra, azaz Martinovicsnak papi méltóságától való megfosztására ld. II. k. 788. s köv. l.

Axe und dann auf der Donau zu führen, wobei die Bäcker die Transportspesen zahlen, die Früchten aber Terminweise bezahlen werden.[1]

Erwiedert: er habe vollkommen recht sich benommen und diene dieses zur beliebsamen Nachricht.

5. Der Vice-Gespann Szily bringt zu Folge hiessortigen Auftrages den Stuhl-Richter Szabo[2] her, der die Execution zu führen hat, da die Delinquenten in den heutigen particular Congregation pro receptis declamiret worden sind, welcher dann einige Zweifel hat.

Wegen diesen ist er zum Causarum Director verwiesen worden.

6. Die Gfinn Sigray bittet nun mit ihren Mann reden zu können.

Erwiedert: diess würde von darum sehr schwer halten, da dieses nur seinen Stand erschweren würde und einer Exemplification Platz geben könnte, deswegen möchte sie um 6 Uhr um die Antwort kommen, da sie dann zum Causarum Director gewiesen werden wird.[3]

7. Der Personal meldet, dass da der Director einige Vorte im Rostischen Prozesse geändert hat, jezt der Streit mit ihm vollendet ist;[4] auch bemerket er, die Septemviraltafel Urtheile extra sphaeram actionis verschärfe u. d. g. m.

Zur Wissenschaft.

8. Der Gr. Haller nebst andren Sachen erklärt sich, dass in jetzigen Umständen das zustellende Beispiel nothwendig war und bittet nur für den Szulovszky, dessen Bruder ihn auch gebeten hat.

Zur Nachricht.

[*18. May*] .

N⁰ 584. Den 18 May ist die 17 Sitzung der Septemviraltafel in Gegenwart der Obangeführten mit Ausnahme des die Kolik habenden Korniss gehalten worden, wo referente Mikos der Prozess gegen den Réz zwar gebracht, aber dabei von Seite des Referenten bemerket worden, er habe bei Kundmachung der ihn zum Tode verdammenden Sentenz der K. Tafel sich geäussert, er seie nicht durch seinen Advokaten gehört worden, und habe noch zu Haus Documenten die sein factum mildern könnten, worauf die 7viraltafel befunden hat, der Referent soll diese Umstände der K. Tafel berichten, da sich erstere nur in die Revision der ihr zugeschickten Prozesse einlassen kann, und dann Bericht erstatten, was die K. Tafel auf dieses zu beschliessen befinden wird.[5]

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 578/4. — Csatta, barsmegyei falu, vallásalapítványi birtok. — Sztankovich János, Buda város tanácsának tagja.

[2] Szabó János főszolgabíró. (Ld. II. k.)

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 580/1.

[4] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 579., 580/5.

[5] Réz ügyét valóban csak az őszi törvénykezési időszakban vették újra elő. Hogy az ítélethozatalt miért halasztották el, nem tudjuk, (a periratokat az O. L. Nádori t. lt. Polit. állagában, ahol az elenchus szerint lennie kellene, és ahol még Zsilinszky használta is, nem találtam meg). Réz később, már spielbergi fogságában pere újrafelvételét kérte, azzal az indokolással, hogy amikor a Tábla halálos ítéletét Mikos ítélőmester előtte kihirdette, tiltakozott a Tábla eljárása ellen, mondván, hogy ki sem hallgatták. Erre Mikos megígérte, hogy jelenteni fogja az ügyet a nádornak. A nádor aztán azonnal megsemmisítette a Tábla ítéletét, vele pedig közölték, hogy nyugodjék meg, tévedés történt, s az ügyben új vizsgálatot rendeltek el. Mivel azonban a nádor közben meghalt, semilyen újabb vizsgálatot nem folytattak le, hanem kihallgatás nélkül mindkét

Dann wurde in dem Prozess gegen den Karlsdorfer Handschuchmacher Wurmann das ihn zu 4 Jahre Zuchthauss mit jährlichen 25 Stokstreichen verdammende Urtheil der K. Tafel jedoch in merito gebilliget, da es sich darauf zum Theil gründet, dass er besofen war und zu dem gehaltenen Reden aufgefodert worden, welche Umstände aus dem Prozess nicht erhellen.[1] Endlich ist durch den Referenten der K. Tafel bedeutet worden, mehrere Prozesse wenn möglich zu vollenden und anher zu schicken, da man sonst umsonst feyern müsste.[2] De dato 18. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 585. Die Mutter des Michael Landerer bringt eine in seinem Namen verfasste Bittschrift um Gnade. De dato 18. May.[3]

Votum. Selbe ist bis der Prozess Sr. M. vorgelegt werden wird in den Akten aufzubewahren, und dann mit selbem zu unterbreiten.

fórum halálra ítélte. (A spielbergi várparancsnokság jegyzőkönyve, 1796 május 5: O. L. M. Kanc. 3198/1797; az ítélet, 1795 szept. 26.: *József nádor iratai*, I. 53. l. és O. L. M. Kanc. 1795 : 11678. és 11887. sz.) A halálos ítéletet az uralkodó József főherceg, helytartó javaslatára bizonytalan ideig tartó börtönre változtatta (okt. 16.: O. L. Vertr. A. 54. fasc. 86. ad B köteg és O. L. M. Kanc. *i. h.*, továbbá eln. 11/1795. sz.) A Haditanács intézkedésére Réz Morvaországba, a spielbergi vár börtönébe került. (Az ezzel kapcsolatos előterjesztések, rendelkezések : O. L. Vertr. A. 54. fasc. 86. ad B köteg) 1795 dec. 17.-én »egy üveges hintóba, egy dragonyos fő hadnagynak kísérése mellett« indult el Budáról. Ahogy öccsének, Réz János jászkiséri ügyvédnek írta : »az isteni félelem« és az vígasztalta, hogy »csak egy az út minden-ünnet a koporsóba.« Levelében leírja, hogy Magyarországon, ahol a négylovas üveges kocsi megjelent, mindenütt kivonult látására a lakosság. Győrben akkora tömeg gyűlt egybe, »hogy a hintó allig mehetett el a nép között, és pénzt kezdettek hányni papirosba a hintó ablakjain«. Réz azonban nem fogadta el a pénzt. Ahogy írta: »A belém született betsület annak el vételét nem engedte, és csak könyves szemeimmel köszönten kinek kinek hozzám megmutatott szívességét.« Elmondja a továbbiakban, hogy a kísérőtiszt jól bánt vele, de nagyon vigyázott rá, hogy öngyilkos ne legyen ; »még csak a gombos tőt-is ki vette a haj pantlikámból.« Réz orvost egyébként, bár levele hangulata keserű, nem törte meg a súlyos ítélet. Ahogy öccsének írta : nem gonoszsága miatt ítélték el, »ha nem mivel kedves nemzetemnek és az emberiségnek el-nyomatott jussai mellett talán egygyet szóllottam, mely időtlen volt.« (Levelei : Bécs, dec. 28 és Nikolsburg, dec. 29 : *u. o.*) Börtönéből 1804 március 22.-én szabadult, és Budán telepedett meg. (O. L. M. Kanc. 1804: 2801, 3144, 3688.) 1809-ben azonban ismét följelentették, hogy franciabarát, forradalmi és felségsértő kijelentéseket tesz. Majd jön Napoleon, — mondotta volna — új királyt ad az országnak, s akkor vége lesz a nemesek és a papok uralmának. Ismét a Curia elé került, ügyésze ekkor is Németh János kir. jogügyi igazgató volt, s bár a följelentésben foglaltak csak kisrészben igazolódtak, a Tábla négyévi börtönre ítélte, azzal a megszorítással, hogy hetente kétszer csak kenyeret és vizet kapjon. A Hétszemélyes Tábla ezt 1811 ápr. elején egyévi börtönre enyhítette. (de a többb, mint egyéves vizsgálati fogságot nem számította be), amit azután az uralkodó is jóváhagyott. (O. L. M. Kanc. 1811: 4946., 6405., 6723. sz. és Zsilinszky, *i. m.*) Réz további sorsát nem ismerjük. — Megemlítjük azonban, hogy közben, 1797-ben, öccse, a már említett János is bíróság elé került. Még 1795-ben, Martinovicsék elítéltetésének és kivégzésének hírére, többek jelenlétében hangosan kifakadt az uralkodó és a kormányzat ellen. Dícsérte a franciákat, Martinovicsékat és a titkos káték tartalmát, s többször is hangoztatta : ez így nem maradhat, a nép terhein könnyíteni kell. Később ezért följelentették, s börtönbe került, — de felségsértési per nem indult ellene. Németh jogügyi igazgató úgy vélte, már túl régi ügy ez, nem tanácsos újra felkavarni a közvéleményt, nehogy zavar támadjon belőle. Javaslatára a vizsgálati fogság beszámításával szabadon engedték Réz Jánost. (Mindezt a jogügyi igazgatónak a nádorhoz írt beadványából tudjuk : 1798 jan. 24 : O. L. Vertr. A. 54. fasc. 86. ad B köteg).

[1] Wurmann Salamon dévényi kesztyűs perére ld. II. k. 253. l. 7. jegyz.

[2] A május 24—25.-i pünkösdi ünnepeket érti.

[3] A kérvény : O. L. Vertr. A. 37. fasc. 388. fol.

N⁰ 586. [Sigray Jakab beadványa, melyben kegyelmet kér és egyben följelenti Spissich zalai alispánt.][1]

Votum. Dient indess zur Nachricht und ist dem Ca*usarum* Director auf dess*en* Verlang*en* zu übergeb*en*.

N⁰ 587. Der Causaru*m* Director überbringt die zum Druke zu befördernde deutsche Schrift in betref der verurtheilt*en* Staatsverbrecher. De *dato* 18. May.

Votum. Nachdem durch den Gr. Zichy die etwa darinn vorkommende Ortographie Fehler korrigirt word*en*, ist ihm selbe mit dem Bedeut*en* zurückzugeb*en*, d*ass* sie gut sei und er solle nur trachten sie gut ins hung*arische* zu übersezen.[2]

N⁰ 588. D e n 1 8. M a y. 1. Der Tavernicus meldet, d*ass* schon Donnterstag[3] der zum Tavernical Stuhl gegebene Termin anfange, mithin müsse er, fals nicht anderst befohlen würde, von unsern Sessionen von Freitag angefang*en* ausbleib*en*. Er ist mit der hiessortig*en* Meinung, d*ass* der Director in sein*en* ganzen Umfange seine Pflicht gethan, und d*ass* keiner vielleicht so viel gethan hätte, vollkommen verstanden.

Erwiedert: man glaube ohnehin bis Freitag oder höchstens Samstag mit allen Prozessen fertig zu werd*en*, auf welchen Fall man ihn bitten müsse, lieber sein*en* Stuhl auf wenig Tage aufzuschieb*en*, da wir ihn beim Septemvirate ohnmöglich entbehren können.

2. Der Causarum Director meldet, d*ass* die Degradation recht ordentlich vor sich gegangen sei und Martinovich sich sehr standhaft dabei betragen habe;[4] jezt gehe er hinein[5] und werde das weitere hiernach berichte*n*.

Zur Nachricht.

3. Ebenderselbe berichtet, er sei beim General Kavanagh gewesen, der bereits alles veranstaltet hat. Major Billenberg werde die Execution kommandir*en*. Das Quarré bestehe aus 4 Compagnien, welche aus den vertrautesten Leut*en* bestehen. Auf dem Platze werde eine Escadron Cuirasier aufmarschiret seyn, die andere werde zur Escorte der fünf Vägen, zu Wachen und Platz machen gebrauchet werd*en*; vor dem Franciscaner Kloster werde ein Compagnie aufmarschier*en*, die Hauptwache und Posten verdoppelt werden. Um ¾ auf 6 werden die Vägen ausgehen, woneben die Cavallerie als Stadthayduken werden ad sustentandum Jus bis zum Vienerthor mitgeh*en*, auf jed*en* Vagen aber 2 Comitatshusaren seyn. Um jed*en* Delinquent*en* wird ein kleines Quarré von 24 M*ann* gemacht werden, so d*ass* hinlängliche Sicherheit für alles scheinet. Die Bürgerschaft wird die ganze Nacht patrouillir*en* und in Bereitschaft seyn, wenn wehrend der Execution Feuer oder andere Excessen geschehen soll*ten*; auch wird die Stadt bedacht seyn, d*ass* keine Leute von dem Parapet herabfallen. In Pest werden 60 Hussaren und das Gyulaysche Bataillon zu 6 Compagnien nebst einer Division von Anton Eszterházy zu jedem Winke bereit seyn, so d*ass* auf alles gesorgt zu seyn scheinet. Auch überbringt der

[1] Közölve: II. K. *Iratok* 107. sz.
[2] A röpirat szövege közölve: *u. o. Iratok* 108/c. sz. — Zichy Károly országbíró.
[3] Május 21; — a tárnokmester: Végh Péter
[4] A degradációról szóló jelentéseket ld. II. k. 788. s köv. l.
[5] T. i. a ferences kolostorba, ahol a foglyokat őrizték.

Director die deutsche Schrift[1] und die Erklärung des Gf. Sigray,[2] und berichtet, dass Abaffy noch immer auf den höchsten Grad halstarrig[?]sei.

Dient alles zur Nachricht, da aus all diesen erhellet, dass die hiessortigen Dispositionen genau erfüllet worden seyen.

4. Gf. Szapáry meldet, dass ihm Gf. Haller gesagt, von dem bei seinen Kindern seyenden Hofmeister gehört zu haben, dass 2 miteinander französisch geredet haben, ob ich hier bleiben oder weggehen oder gar zu der Execution gehen werde, welches der andere wissen zu müssen vorgab.[3]

Diese Erinnerung, die nicht die erste ist, die man bereits auch Drohungsweise erhalten, dient zur gleichgültigen Nachricht.

5. Der Causarum Director überbringt die deutsche Schrift mit einigen Correcturen und meldet, er werde sie als morgen drucken und in 4000 Stük austheilen lassen, auch werden schon morgen die Sentenzen zu verkaufen seyn.

Dient zur Nachricht.

[19. May]

N⁰ 589. Leopold Hiergeist bittet um Vermittlung bei Sr. M., damit sein Sohn Gnade erhalten möge. De dato 18. May.[4]

Votum. Ist ihm mündlich zu erwiedern, man werde, da sehr erleichternde Umstände eintreten, sich so viel es möglich seyn wird seiner annehmen, übrigens aber solle er auch eine Gesuch an S. M. bringen, welches dann, wenn der Prozess, unterbreitet werden wird, a. h. Orts einbegleitet werden wird.

N⁰ 590. Der Causarum Director überbringt die bereits gedrukten Sentenzen über die fünf Redelführer, Martinovics, Hainotzy, Laczkovics, SzentMariay und Gr. Sigray. De dato 19. May.[5]

Votum. Selbe sind den Akten beizulegen.

N⁰ 591. Der Causarum Director überbringt die auszutheilende gedrukte Schrift in betref der fünf zum Tode verurtheilten Staatsverbrecher deutsch und hungarisch. mit dem Beisatze, dass von selben in jeder dieser Sprache 10,000 Exemplarien abgedrukt worden seyen.[6] *De dato* 19 May.

Votum. Sind den Akten beizulegen.

N⁰ 592. Den 19. May ist die 18. Sitzung der Septemviraltafel in Gegenwart der Obangeführten und auch des Korniss gehalten worden, in welchem Referente Mikos der Prozess gegen den Advokaten Oez vorgenommen worden, der von der K. Tafel zum Tode verurtheilet wurde, welches Urtheil genehmiget worden, jedoch mit dem Beisatze, dass seine dem Advokaten zugeschickte

[1] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 587.
[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 586.
[3] Gr. Szapáry János, nádori főudvarmester. — Gr. Haller József, helytartótanácsos.
[4] Hirgeist Lipót kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 589. sz.
[5] A nyomtatott ítéletekre ld. II. k. 371. l.
[6] A röpirat szövege közölve: II. k. *Iratok* 108/c. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 588/5.

Apologie,[1] nicht minder die bei ihm gefundenen aufrührerischen Verse[2] durch die Hand des Scharf-Richters verbrannt werden sollen. Dann wurde der Studiosus Medicinae Lonovits von beiden Tafeln von der weitern Belangung des K. Fiscus losgesprochen. De *dato* 19. May.

Votum. Bei den Prozess gegen den Öz kommte der Umstand vor, dass er zwar seine Apologie dem Advokaten geschickt hat und wenn er blos Sachen zu seiner Vertheidigung darinn angeführt hätte, so würde der Fiscus nicht recht gethan haben sie zu produciren. Da aber dieselbe die ärgerlichsten Grundsätze hat, da selbe die weitere Ausbreitungs Art derselben auch nach seinem Tode enthaltet, da sehr viel neue Umstände darinn sind, da er endlich dem Advokaten befielt, sie dessen Brudern und dem Professor Schedius, damit selbe sie weiter ausbreiten und dermahl einst er vor den Augen der sich verbesserten Nachwelt gerechtfertiget werde, mitzutheilen, so war es die Pflicht des Directors die Schrift dieses Bösewichtes zu Erhaltungen der allgemeinen Sicherheit in Erwähnung zu bringen. Das übrige dient zur Nachricht.

N⁰ 593. Der Advokat Alexander Madách unterleget die an S. M. gerichteten Bittschriften des Szulyovszky, Hiergeist, Szmetanovics, Baranyai, Lukats, Verhovszky, Tantsits, Bujanovits und Mack, führt die dieselben mildernde zu ihren Gunst und Erleichterung dienen könnende Umstände bei jedem derselben an, und bittet selbe sowohl als die bereits eingereichte Bittschrift des Johan Szlavy Sr. M. fürwörtlich zu unterbreiten, wozu er auch die eigenhändige Bittschrift des Samuel Verhovszky beyfüget.[3]

Votum. Die Bittschriften des Szlávy, Szulyovszky, Hiergeist, Szmetanovics, sind mit den Prozessen der zum Tod verurtheilten, jene aber des Baranyai, Lukáts, Tantsits, Bujanovics und Mack mit jenen der zur zeitlichen Strafen verdammten Staatsverbrecher Sr. M. unterthänigst zu unterlegen, das Einbegleitungs Gesuch aber den Akten beizulegen.

[*20. May*]

N⁰ 594. Den 20 May ist die 19. Sitzung der Septemviraltafel in Gegenwart der Obangeführten gehalten worden, in welcher *referente* Somogyi der Prozess gegen den Stuhl-Richter des Biharer Komitats Georg Szlavy aufgenommen wurde, welcher durch beide Tafeln zu 3 Jahre Arrest verdammt wurde; dann jener gegen den Kubinyischen Instructor Aszalay, welcher zwar von der K. Tafel zu 5 Jahre von der Septemviraltafel aber in Rücksicht seiner an Tag gelegten und vor der Deputation bezeugten Einfältigkeit zu 3 Jahre verurtheilt wurde; endlich der Prozess gegen den Richter von Mező Petry Merly, den die K. Tafel mit Ein Rechnung der ausgestandenen Gefängniss zu entlas-

[1] Öz apológiája közölve: II. k. *Iratok* 93/b. sz.

[2] »A magyarokhoz« c. 1790-ből való vers. Közölve: *Irodtört.* 1951. I. 100. l. — V. ö. II.k. 733. l.

[3] Madách ügyvéd beadványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 593. sz. A kegyelmi kérvények: Szulyovszky: *u. o.* 36. fasc. 406. fol.; Szmethanovics: *u. o.* 410. fol.; Tántsits: *u. o.* 395. fol.; Baranyai: *u. o.* 393. fol.; Hirgeist: *u. o.* 37. fasc. 384. fol.; Verhovszky: *u. o.* 390. fol.: Makk és Lukács *u. o.* 39. fasc. 648. sz.

sen, die Semptemviraltafel aber, um ein Beispiel zu geb*en*, ihm zu 20 in sei*nem* Orte zu empfangenden Stockstreiche verdammte.[1] *De dato* 20. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 595. Den 20. May. Der Causarum Director berichtet, dass die Execution ruhig und ordentlich vorüber sei, nur dass der Graf Sigray das Unglück gehabt 3 Streiche zu bekommen ;[2] er habe noch gestern den SzentMariay zugeredet und ihm versprochen, wenn er noch mehr entdeken und Data geben wird, dass man seine Execution aufschieben werde, worauf er erwiedert, durch sein*en* Tod geschehe schon Beispiel, er wolle nicht noch mehrere unglücklich machen als er schon gethan.[3] Dann berichtet er, Martinovich habe woll*en* in Schlafhaub*en* und Strumpfen ausgeführt werden,[4] welches beides ihm aber nicht gestattet word*en*, worauf er mit blossem Haupte und Stiefeln ausgeführt worden.

Dient zur Wissenschaft.

[*21. May*]

N⁰ 596. Der Causarum Director überbringt die Prozesse der zum Tode verurtheilt*en* 1. Versegy 2. Landerer 3. Szén 4. Verhovszky 5. Szolartzyk 6. Hiergeist 7. Szmetanovits 8. Szulyovszky 9. Kazinczy 10. Szabo 11. Szlavy 12. Oez 13. Uza, nebst seiner deshalb gemacht*en* Vorstellung und dem Schreib*en* des Personals an Gr. Kanzler. *De dato 21* May.[5]

Votum. Nebst Unterbreitung der Gesuche um Gnade wird eine unt*erthänigste* Nota an S. M. erstattet werden.[6]

N⁰ 597. Der Advokat Alexander Nagy unterlegt die Bittschrift*en* um Gnade der zum Tode verurtheilten Szén, Uza, Szolartsyk und Versegy, welche er Sr. M. vorwortlich zu unterbreit*en* bittet. *De dato* 21. May.[7]

Votum. Die Bittschrift*en* des Szén, Uza und Szolartzyk sind Sr. M. mit den Prozessen der zum Tode Verurtheilten zu unterlegen, da die Bittschrift des Versegy, mit jener die seine Mutter eingereicht hat[8] gleichlautend ist, so ist letztere Sr. M. bei der obangeführt*en* Gelegenheit zu unterbreit*en*, erstere aber mit dem Gesuche des Advokat*en* den Akt*en* beizulegen.

N⁰ 598. S. M. überschicken ein*en* Bericht des Gfen Banfy. Acc*eptirt* 20. May.

Votum. Unt*erthänigste*. Nota an S. M.[9]

[1] Merli József mezőpetri bíró ellen a jakobinus perrel egyidőben folytatták le a bírósági eljárást. Periratait nem találtam meg. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 147.

[2] A kivégzésre vonatkozó jelentéseket ld. II. k. *Iratok* 108/b. sz.

[3] V. ö. 374 l.

[4] V. ö. 400 l. és *Jegyzőkönyv* N⁰ 576 és 600/4.

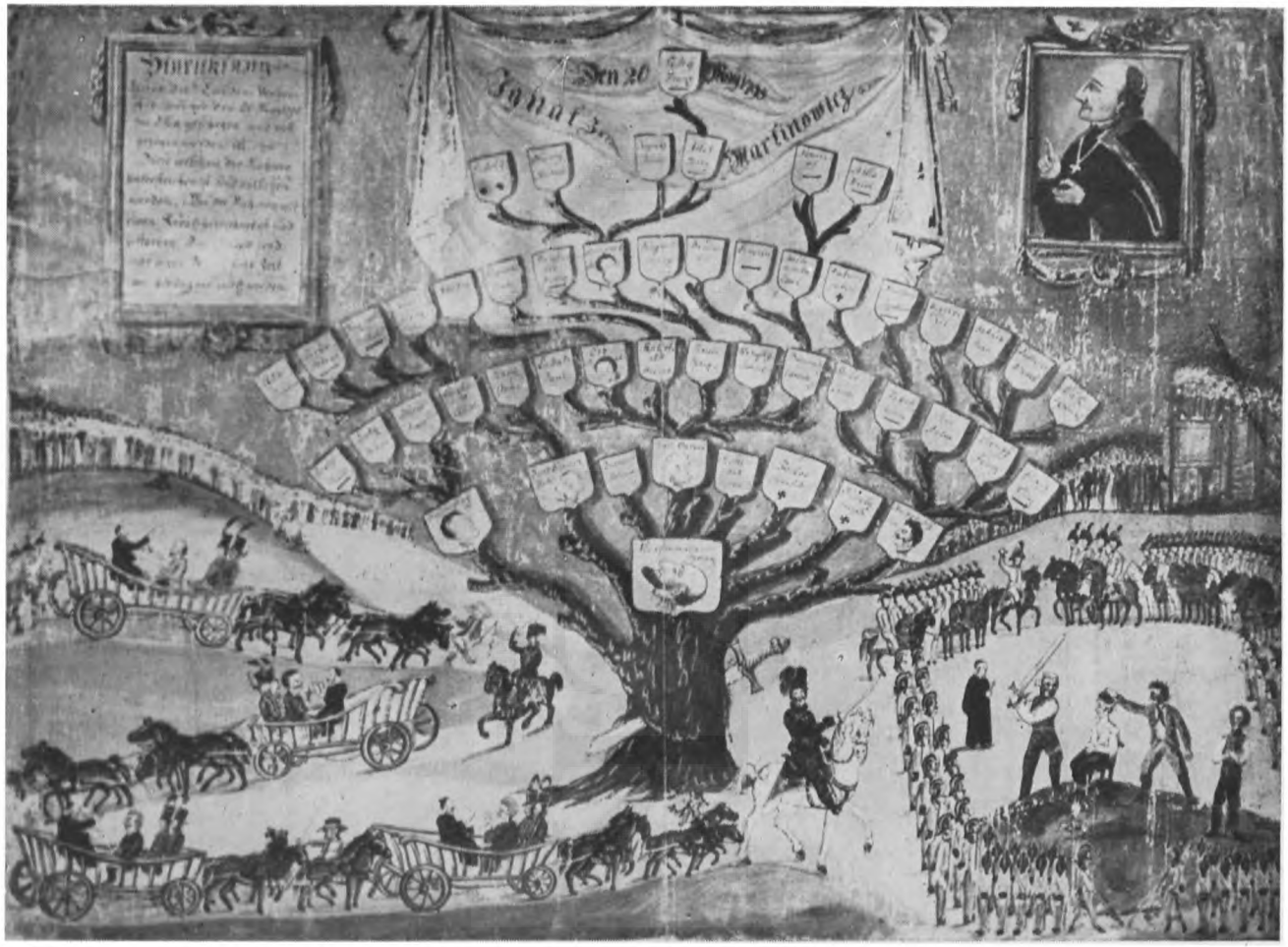
[5] Közölve : II. k. *Iratok* 110. sz.

[6] Ld. *u. o.* — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 631.

[7] Nagy Sándor ügyvéd beadványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 597. sz. — Az egyes kegyelmi kérvények: Szolartsik: *u. o.* 36. fasc. 402. fol.; Szén Antal: *u. o.* 404. fol.; Verseghi: *u. o.* 412. fol.; Uza: *u. o.* 37. fasc. 380. fol.

[8] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 600/3.

[9] Bánffy gubernátor jelentése, (melyben az erdélyi titkos társaságról is szól) és a nádornak ezzel kapcsolatos fölterjesztése közölve : *Sándor Lipót iratai*, Iratok 193. sz.

Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay és Sigray kivégzése

(Ismeretlentől készített egykorú vízfestmény)
Budapest Főváros Történeti Múzeuma

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

N⁰ 599. Den 21. May ist die 20. Sitzung der 7viral Tafel gehalten worden in Gegenwart der Obangeführten, in welcher referente Somogyi der Prozess gegen den Ladislaus Laczkovics aufgenommen wurde, der durch beide Tafeln zu 10. Jahre Arrest verurtheilet worden; dann kam jener gegen den Prussinszky vor, welcher durch die K. Tafel zu zwei, durch die Septemviraltafel aber wegen seiner erhellenden Bosheit zu 3 Jahra Arrest kondamnirt wurde. Endlich wurde das Urtheil der K. Tafel, welches den Nemessanyi imputatis in poenam Carceribus auszulassen befunden in merito gebilliget, da man dennoch mit denen in der Sentenz angeführten Grundsätzen nicht einig war. De dato 21. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 600. Den 21. May. 1. Causarum Director überbringt die 13 Prozesse und meldet, dass er die zu zeitlichen Strafen verdammte alle zugleich um nach Hof zu schicken unterbreiten werde.[1]

Dient zur Nachricht.

2. Advokat Alexander Nagy bringt die Bittschriften seiner zum Tode verdammten Klienten um Gnade.[2]

Erwiedert: man werde sie hinaufschicken.

3. Die Mutter des Expauliner Versegi bittet um Gnade für seinen durch Hainotzy verfürten Sohn.

Erwiedert: man werde das mögliche thun.

4. Gf. Zichy berichtet, er habe vernommen, dass Hainotzy auf dem Richtplatze immer ein rundes Zeichen mit einem Finger in der Hand gemacht habe. Er sei auch einverstanden, dass man von dem jezigen Arrestanten noch ein oder den andern richten sollte, damit es nicht heisse, dass es nur die Redelführer trefe. Er ist mit mir der Meinung, dass Szolarczyk und Öz dieses am meisten verdienen.

Zur Nachricht.

5. General Barco meldet nach Vien zu gehen, und saget, er werde das mögliche thun, die noch bestehende Bande zu entdecken, wozu er als vornehmsten die Gfen Sztaray Michel und Illésházy Stephan,[3] dann die beeden Orczy rechnet.

Erwiedert, man thue auch alles mögliche um die Ordnung zu erhalten und hinter die Spitzbubereyen zu kommen.

6. Gf. Haller sagt, dass die Executionen nicht den erwünschten Effekt hervorbringen. Darum sei er aus Dienst-Eifer verpflichtet zu bemerken, das da schon einige hingerichtet werden, diess ja nicht mehr geschehe.

Woaruf ihm nichts geantwortet worden, sondern er entlassen worden ist.[4]

[1] L.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 596.

[2] Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 597.

[3] Illésházy István Trencsén megye főispánja (ld. II. k.)

[4] A rendszerint jólértesült Kazinczy, már később, 1810 nov. 3.-án, egy Cserey Farkashoz irt levelében ezt így adta elö: Haller »elment a' palatinushoz, 's elébe terjesztette, hogy ha Öz Pál és Szolarcsik Sándor bátran találnak veszni, mint Hajnóczy, a nép nem fogja e öket martyroknak nézni. Ezért cassálták.« *(Kazinczy levelezése,* VIII. 177. l.)

[*22. May*]

N⁰ 601. Der Probst Eberle bringt ein*en* verpetschirten Brief, der ihm in der Beicht ist gegeben worden, mit dem Auftrag, ihn hieher zu bringen und der Bitte, ihn zu vernichte*n*, da man die Handschrift kennen dürfte und er es blos aus dem Druck seines Gewissens entdekt hat. Dessen Inhalts ist folgender :

»Im Namen des Herren.

1⁰ Societas Reformatorum existirt nicht ; diese ist blos ein Vorwand und Mantel in jedem widrige*n* Fall die andere Societät Civis et Hominis zu decke*n*, und zu rechtfertige*n*. Dessentwegen führet man als dessen Glieder nur Verstorbene an.

2do Es sind viele frey und nicht eingezogen, auch einige entlasse*n* und absolviert, ungeachtet, dass sie mit dem nämliche*n* Verbrechen behaftet sind, wegen welchen andere arretirt und mit Straf beleget worden. Varum? Veil man angenommen hat, nur so viel zu gestehen, als man wo niedergeschrieben zu habe*n* sich erinnert.

3^tio^ Doch soll der grössere Theil der Glieder dieser Societät wege*n* Mangel im Ansehen und Vermögen zu jeder gefährlichen Ausführung bisher unthätig seyn.

4to Unter andern Pflichten und Obliegenheiten dieser Societät ist auch : Menschen von gewissen Character und Stand zu ermorden.

5to Die dermaligen Glieder dieser Societät sind zum grössten Theil ehemalige Freimaurer und Durchgehends-Menschen, welche der Religion nicht mehr als einer gleichgültigen Sache zu gethan sind.

6to Der Eid bei der Aufnahme und Einverleibung in diese Societät bestehet in diesen wenigen Worten : Ich schwöre auf Ehre.

7^he^ Die Zeichen der wirkilch angezettelten Societät Civis et Hominis sind das Achsel-greifen, und drei Farben, dies leztere Zeichen soll noch nicht in die Uebung gekom*men* seyn.

Entdeke aus reiner Liebe gegen dir, O Gott! und der nothwendigen Neigung zur Ruhe, Fried und Einigkeit. Mein Nam bleibt nur darum dem Allwissenden bekannt. Die 20. May 1795«

Aufschrift : Suae Serenitati et Regni Palatino ad manum.[1]

Votum. Die Urschrift ist dem Wunsch gemäss zu vernichten, die darinn angezeigte Umstände aber dienen zur Wissenschaft.

N⁰ 602. Der Obergespan des Saroser K*omi*tats berichtet, er sei in Eperiess dem Haupt Ort dieses Komitates gewesen, wo er die K*omi*tats Geschäfte gehaltan und den 18. nach Kaschau zu gehen bestimmt haben, und obschon keine von jenen Punkte*n*, die man ihm zu untersuche*n* aufgetrage*n* dem Saroser trefe, so habe er doch, da derselbe an das Zempliner K*omi*tat und Gallizien gränzet, über einige Punkten, besonders in betref der Korrespondenz mit den Pohlen zu Zeite*n* der Kosciuszkysche*n* Unruhen, gesuchet etwas gewisses Pu erfahren, und blos den Vice-Gespann des Sarosser K*omi*tats, Ladislaus zechy, und den Stadt-Richter von Bartfeld, Anton Mokossinyi, jede*n* insbe-

[1] Eberle Sebestyén Bálint budai plébános, szentzsigmondi (Pilis m.) prépost. Az irat, melyet a nádor szóról-szóra másolt le : O. L. Vertr. A. 39. fasc. 601. sz.

sondere vernommen und unter Ermahnung der Treue und des Stillschweigens hauptsächlich über folgende Punkten: ob einige und welche mit dem Kosziusko korrespondirt haben, ob sie etwas von einem Zusammenhang wissen usw., worauf sie aber erwiederten, dass ihnen nichts bekannt sei, da ohnehin im Sarosser Komitat alle diejenigen Menschen, welche von französischen Grundsätzen angesteckt sind, überall verachtet werden, so dass sogar die Jugend die Grundsätze der gegenwärtigen Neuerer vorabscheue, welches Berichtleger selber erfahren hat; der zugleich über jenes, was er in Kaschau wird erfahren können von Zeit zu Zeit Bericht erstatten wird. De dato 17. May.[1]

Votum. Dient zur guten Wissenschaft.

N⁰ 603. Der Geweste Provinzial der Pauliner, Kasper Gindl, bittet um die Vermittlung, damit der Pater Mackk begnädiget werde.[2]

Votum. Da die Bittschrift des Mack ohnehin Sr. M. unterlegt werden wird, so ist gegenwärtiges Gesuch zu hinterlegen.

N⁰ 604. Der Advokat Szabo Sároy bringt die Bittschrift des Paul Őz an die 7viral-Tafel um Milderung des Urtheils der K. Tafels.[3]

Votum. Da den Tag, ehe als diese Bittschrift eingereicht worden, der Prozess schon vollendet und das Urtheil durch die Septemviral Tafel gesprochen wurde, so kann von diesem Gesuche kein Gebrauch gemacht werden, und ist selbes zu hinterlegen.

N⁰ 605. Julianna Balás, Gemahlin des Georg Szlavy, bittet um die Vermittlung bei Sr. M., damit ihr Mann begnadiget, und von dem ihm zuerkannten 3 jährigen Arrest befreyet werde.[4]

Votum. Die Bittschrift des Georg Szlavy ist Sr. M. seiner Zeit zu unterlegen, diese aber den Akten beizulegen.

N⁰ 606. Den 22. May ist die 21. Sitzung der Septemviraltafel in Gegenwart der Obangeführten gehalten worden, in welcher Referente Mikos der Prozess gegen den Bacsanyi angefangen wurde, aber von drum nicht vollendet werden konnte, da die von ihm zusammengeschriebene Apologie, die über 25 Bögen stark war, abgelesen werden musste. De dato 22. May.

Zur Nachricht.

N⁰ 607. Der Advokat Szabo Saróy bringt die Bittschrift des Paul Őz um Vermittlung bei Sr. M., damit er begnädiget werde. De dato 21. May.[5]

Votum. Da die an S. M. gerichtete Bittschrift bereits unterlegt worden, so ist dieses Gesuch den Akten beizulegen.

[1] Szent-Iványi Ferenc sárosi főispán jelentése: *u. o.* 602. sz. — A főispánnak adott megbízatásra ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 459.

[2] A kérvény: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 603. sz. — Gindl Gáspár († 1801) a Pálosrendnek 16 éven át provinciálisa. Életrajza: *Szinnyei*, III. 1216. h.

[3] Ld. II. k. 723. l.

[4] A kérvény: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 605. sz.

[5] Őz sk. írt kegyelmi kérvénye: *u. o.* 607. sz.

N⁰ 608. Den 22. May. 1. Der Causarum Director berichtet, dass Bacsányi absolvirt worden sei, und heute bei uns wird vorgenommen werden, und dass Réz sich auf Inquisitionen provozirt, mithin wird müssen bis auf den Stephanitermin warten, und mit Virágh und Rudinszky ins Komitats Haus gebracht werden.[1]

Dient zur Nachricht.

2. Graf Eszterházy bringt ein Zeddl von Gr. Majláth,[2] in Verbis: »Gestern begegnete mir der Adjutant des Generals Kavanagh, Rittmeister Fihweiler,[?] und bath mich mit ihm zu gehen, als ich es that, zeigte er mir das Haus gleich neben ihnen, es war so: X gezeichnet; dann sagte er mir, vorgestern wäre dem Generalen angezeiget worden, an eben dem Tage wäre ein Mann im Olivenfarben-Rock herumgegangen, und habe von Zeit zu Zeit auf einen Buben gewunken, der dann einige Häuser zeichnete; wir fanden wirklich mehrere, da es aber solche sind, die theils durch jacobinisch, theils durch anti-jakobinisch gesinte bewohnt werden, schliessen wir, es wäre blos Muthwillen, und ich bath den Adjutanten zu schweigen, um dem Volk keinen Schröcken einzujagen.«

Von diesem Umstande ist sich selbst zu überzeigen, um dann das weitere veranlassen zu können.[3]

3. LandRichter Mikos bittet um Gnade für den Őz, da er keine Ruhe haben könne, indem et die eigentliche Ursache wäre, dass er vielleicht keine Gnade erhielte.

Erwiedert: man werde den Umstand wegen der Apologie Sr. M. vorstellen.[4]

4. Causarum Director berichtet, Abaffy sei imputatis Carceribus absolvirt worden, mithin könne die Septemviral Tafel morgen fertig werden.

Erwiedert: er solle in meinem Namen den Judex Curiae bitten, die Session auf Morgen um 8 Uhr früh anzusagen.

[*23. May*]

N⁰ 609. Den 23 May ist die 22. und lezte Sitzung der Septemviral Tafel in Gegenwart der Obangeführten abzuhalten worden, in welchen Referente Mikos der Prozess gegen den Bacsanyi fortgesezt, und die ihn von der weiteren Belangung des K. Fisci lossprechende Sentenz der K. Tafel dahin abgeändert wurde, dass er auf ein Jahr Arrest verurtheilt worden, da er von der Existenz und dem Zweck, sowohl als den Zeichen der Revolution durch Martinovits Wissenschaft gehabt hat, welches er selbst nicht läugnet. Dann wurde Referente Somogyi der Prozess gegen den Abaffy aufgenommen, und das ihn mit Ein-Rechnung der ausgestandenen Arrest-Zeit zu entlassen befindende Urtheil der K. Tafel jedoch in Merito gebilliget, und endlich sich von den Septenvirats-Beisitzer beurlaubet. De dato 23. May.

Votum. Dient zur Nachricht.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 656.

[2] Majláth József gr., a Directurium in publico-politicis et cameralibus alelnöke, később tárnokmester. Ld. II. k.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 617/1.

[4] Hogy Mikos ítélőmester megjegyzése pontosan mire vonatkozik, nem tudjuk. Lehet hogy biztatta Őzt, csak írja meg apológiájában őszintén mit gondol, s most ezért furdalta a lelkiismeret. V. ö. II. k. 740. l.

N⁰ 610. Praesidialschreiben des Gr. Kanzlers, mittels welchen auf das hiessortige Schreiben de dato 23. Mar. N⁰ [519][a] erwiedert wird, S. M. hatten a. g. zu beschliessen geruhet, dass der Hofdekret, so wie es von oben expedirt worden, bei der Stadthalterei Kundgemacht, und dann auch die Bittschrift der Gfen Barkoczy aufgenommen werde, wornach wenn diese Bittschrift durch die Stadthalterei vorgestellt werden wird, die a. h. Entschliessung erfolgen werde. De dato 12. May.[1]

Votum. Zufolge dieses a. h. Befehls ist das Hofdekret nebst dem Gesuche der Gfen Barkoczy bei der Stadthalterei aufzunehmen.

N⁰ 611. Michael Kregar, Bürgermeister in Pest, berichtet, dass der russische Kaufman Margarita den 17 May nachmittag nachher Pest angekommen, und ihm die ausgestekte Flagge durch das Militär eingezogen wurde, wornach obbesagter Kaufmann folgenden Tags in der Früh, weiters abgereiset ist. De dato 19. May.[2]

Votum. Zu hinterlegen, da dieser Bericht von einem demselben auf Ansuchen des General Commando gegebenen Auftrag, dass nämlich diese mit der französischen ähnliche Flage nicht geduldet, der Kaufmann aber baldigst weitergeschaft werden solle, herrühret.

N⁰ 612. Graf Raday überbringt die mildernden Umstände in dem Prozess des K. Fiscus wider den Ladislaus Szabo, und bittet, wenn es möglich ist, ihm behülflich zu seyn. De dato 23. May.[3]

Votum. Dienen zur Wissenschaft.

N⁰ 613. Paul Őz bittet seinen Fehler, den er durch Verfassung seiner Apologie begangen, bei Sr. M. entschuldigen zu wollen. De dato 23. May.[4]

Votum. Dieses Gesuch ist indess den Akten beizulegen, da Bittsteller in der Sr. M. unterlegten Bittschrift bereits alle Umstände weitwendig aufgeführt hat.

[*24. May*]

N⁰ 614. Ladislaus Szabo bittet abermahl bei Sr. M. um Gnade. De dato 24. May.

Votum. Dieses Gesuch ist nachträglich Sr. M. unterbreitet worden.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Az 5208/1795. sz. kancelláriai leirat: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 610. sz. A Helytartótanács június 5.-én terjesztette föl jelentését a Gindl-Barkóczy vitában. A Barkóczy grófok, Ferenc és János, mellékelt beadványukban tanúvallomásokkal igazolták, hogy Gindl hűtlenül képviselte a család érdekeit, (kiadott olyan iratokat, amelyeket családi érdekből nem lett volna szabad stb.) s ezért bocsátották el a szolgálatból, nem a Szentmarjay eset miatt. Éppen ezért kérik, Gindl rájuk nézve sérelmes kinevezésének visszavonását. — A Helytartótanács nem foglalt érdemlegesen állást az ügyben, a Kancellária azonban nem adott igazat a Barkóczyaknak. Lehet — olvassuk előterjesztésében — hogy a grófok által említett okok is közrejátszottak, de az elbocsátás közvetlen előidézője mégiscsak Gindlnek őfelségéhez való hűsége volt. A Kancellária érvei alapján az uralkodó a Barkóczyak kérését elutasította. (O. L. M. Kanc. 1795: 6738., 7042. és 7729. sz.; Gindl több beadványa: O. L. Vertr. A. 51. fasc. ad A 9. sz. köteg).

[2] Kregár Mihály († 1803) 1787 óta Pest városának polgármestere; jelentése: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 611. sz.

[3] Az aláírás nélküli följegyzés (nyilván a védőügyvéd munkája) a már a perbeli védőbeszédekből ismert érveket foglalja össze. *U. o.* 612. sz.

[4] A kérvényt ld. II. k. 723. s köv. l.

N⁰ 615. Der Causarum Director überbringt des Johann Laczkovits noch vor seinem Tod verfertigte Bittschrift, in welcher er bittet seinen lezten Villen in Erfüllung bringen lassen zu wollen, vermöge er von dem ihm von seinem Vatern zu erwarten habenden Erbtheile einen Theil seinem unehlichen Sohn, der bei der Freyin Soyer ist, hinterlasset, und auf dem Falle, dass er sterben sollte, die Nutzniessung dieses Theils obbesagter Freyin überlasset, und sie bittet gewisse kleine, noch gehabte Schulden auszugleichen. De dato 24. May.[1]

Votum. Dieselbe ist dem Causarum Director um so mehr zu übergeben, als er sich geäussert, dass von Seite des Fisci kein Anstand obwalten könne, mithin er dieselbe dessen Vatern zu übermachen gedenke.

N⁰ 616. Die Tabelle, welche die Nahmen der hiesigen Arrestanten, dann das über sie von den beiden Tafeln gesprochene Urtheil enthält nebst der Anzahl derselben, wird hiemit — 23. May,

den Akten beigelegt.[2]

N⁰ 617. Den 24. May. 1. Der Causarum Director berichtet, er habe noch gestern den Abaffy entlassen, so dass bereits alle entlassen seyen, die losgesprochen worden, wornach die Arrestanten nunmehro, da alle Prozesse geschlossen sind, concentrirt werden; dann meldet er auf den von hier erhaltenen Auftrag, dass die Zeichnung die hiesigen Häuser von darum geschehen sei, weil Leszár einen neuen Knecht aufgenommen hat, und ihm die Häuser zeigen wollte, wo er den Mist abnehmen könne;[3] dann meldet er, dass da ihm von hierorts befohlen, die übrigen hinaufzusenden[a] Prozesse baldigst zu unterlegen, er sie bis übermorgen bringen werde, dass er aber seine Ausarbeitung in betref des ganzen Geschäftes, wenn einmahl alles voll-

a) Helyesen: hinaufzusendenden.

[1] Laczkovics ezt a kérvényét május 19.-én írta, a jogügyi igazgató azonban csak 24.-én továbbította, jóllehet Laczkovics arra kérte benne a nádort, hogy még kivégzése előtt válaszoljon neki, teljesíthető-e ez az utolsó kérése. A kérvény különben — mely a kérést csak általánosságban érinti, s jelzi, hogy annak lényegét külön papirosoń közli, (ezt megtalálnom nem sikerült, nyilván a jogügyi igazgató átadta Laczkovics apjának) — néhol valóságos költői lendülettel íródott: »Es ist ein unglücklicher Mensch der an Euer Königliche Hoheit schreibet. Seine Stimme ist die Stimme des mit dem Tode ringenden Mannes. — Sie ist die reine, unbefleckte Wahrheit, denn am Rande des Grabes trägt mann im Herze und im Munde keine Unwahrheiten. Ich schütte hier mein ganzes Herz aus, denn das Bergen und Verstellen hilft nicht, und ich habe beydes weder gelernet noch ausgeübet, hätte ich diese Kunst gelernet, so wäre ich glücklicher, als ich es bin. — Morgen bin ich nicht mehr um diese Stund, ich bin schon vor dem Richter Stuhl des Ewigen Allmächtigen, mit dem ich mich glaube gäntzlich ausgesöhnet zu haben. — Es ist aber, was nach meinem Tode hinterbleibt: ich bin Mensch, die Natur sowohl als andere menschliche Pflichten muss ich bevor ich verschiede, erfüllen. « — Ezután előadja kérését, majd így folytatja: »Ich unterwerfe mich meinem unglücklichen Schicksaal, obwollen ich glaube es doch, wenn ich auf alles zurückdenke, nicht verdienet zu haben — Allein es kann auch seyn, dass ich mich irre, und will mich in mein trauriges Schicksaal fügen. — Ich sollte auch Entschuldigungen für mich anführen, die das mir zuerkannte Verbrechen vermindern und die Schwäre der Strafe erleichtern dürften, — diese sind Euer Königlichen Hoheit aber aus Prozes Acten und meinen Schriften so bekannt, dass ich nichts zu denselben zuzufügen habe. — Ich glaube mich mit dem Allmächtigen ausgesöhnet zu haben — und ich verzeihe allen, die mich beleidiget hatten.« (A kérvény a jogügyi igazgató iratai közt: O. L. Vertr. A. 50. fasc.) — Soyer bárónéra ld. II. k.

[2] Közölve: II. k. *Iratok* 115. sz.

[3] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 608/2.

endet seyn wird, zu Hause[1] zu verfertigen, und dann zu Wien zu unterlegen gedenke, wenn er alle Prozesse bringen wird; auch habe er bereits alle Sentenzen drucken lassen.

Dient zur Nachricht.

2. Ignatz Almásy machet[?] seine Bemerkungen über die gegenwärtige Lage, und wie nothwendig gewisse Maass-Regeln wären ; auch berichtet er, Martony[2] sei aus der hiesigen Frei-Maurer Loge ausgeschlossen, und dieses durch die andern Logen kurrentirt worden.

Ebenfalls zur Nachricht.

3. Gf. Haller bittet um Gnade für den Stuhl-Richter des Biharer Komitats Szlavy, und erzählet, dass der Ruf sei, dass 6 Todes-Urtheile von Sr. M. genehmiget worden seyen, welches aber nur um Gehässigkeit zu machen ausgestreuet werde. Endlich bemerkt er, dass der Umstand des Dati in der Martinovichischen Sentenz, das vor den übrigen ist, und wo er doch nach seinen 4 Directoribus hingerichtet zu werden verdammt ist, bei jenen die nicht wissen, dass alle diese Sentenzen zugleich publizirt werden, ein Aufsehen erregen könnte.[3]

Dient ebenfalls zur Nachricht.

[*25. May*]

N⁰ 618. Johannes Nemessanyi, Magazinair der Zipser Komitats bittet seinem hier eingefangenen Sohne, den er schuldlos glaubt, die Freyheit zurückzustellen, damit er seine Studien vollenden könne. De dato 18. May.[4]

Votum. Da das Bittstellers Sohn bereits vermöge dem Urtheil beiden Tafeln entlassen worden, so ist dieses Gesuch von selbst behoben, und mithin zu hinterlegen.

N⁰ 619. Anna, Ignatz, Mathias, Emerich, Johann und Joseph Baranyai bitten ihre an S. M. gerichtete Bittschrift um Nachlass der den Michael Baranyai von der Septemviral Tafel zugedachten 5 jährigen Arresstrafe vorwörtlich zu unterstützen. De dato 25. May.[5]

Votum. Diese Bittschrift ist zufolge der übrigen Sr. M. zu unterbreiten,

[*26. May*]

N⁰ 620. Hof-Rath Borros überbringt das beim Sekretair Fodor vorgefundene Frei-Maurer Patent.[6] De dato 26. May.

Votum. Ist den Akten beizulegen.

[1] T. i. vizkeleti (Csallóköz) birtokán.

[2] Marton István. Pest megye orvosdoktora.

[3] Martinovics ítélete kimondta, hogy végig kell néznie négy társa Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay és Sigray kivégzését. Tekintve, hogy az utóbbi négy személy ügyét a Hétszemélyes Tábla csak az ezután következő napon kezdte tárgyalni, halálos ítéletük már azelőtt eldőlt, mielőtt a birák a periratokba belenéztek volna. V. ö. 340. l.

[4] Nemessányi János kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 618. sz.

[5] A Baranyai gyerekek kérvénye: *u. o.* 619. sz.

[6] Az öngyilkossá lett Fodor József diszes kiállitású szabadkőmüves oklevele: *u. o.* 279. fol.

N⁰ 621. Der Causarum Director überbringt die Prozesse derjenigen Staatsverbrecher, die zu zeitlichen Strafen verdamt worden. De dato 26. May.

Votum. Nebst Beischliessung der Gesuche einiger derselben um Gnade wird dieser Bericht mittelst unterthänigster Nota Sr. M. unterlegt werden.[1]

[*29. May*]

N⁰ 622. Der Causarum Director berichtet, dass er die sub N⁰ [480] de dato [3. Febr.][a] mitgetheilten Anzeigen des Hamza und des Belányi, worunter eine sogar den Vice-Gespann Pechy betrift, dem Fiscal Juritskay mitzugeben gedenke, damit selber ohne Aufsehen zu erregen dahinten zu kommen suche.[2] Auch berichtet er, dass jetzt alles ruhig sei, und die aus dem Arrest entlassenen überall ihre Behandlungs Art rühmen, und dass die Uebelgesinnten stillschweigen ausser im Biharer Komitate, wo es immer noch toll zugehe. De dato 29. May.

Votum. Erwiedert, man sei mit ihm gleicher Meinung. Uebrigens solle er noch jene Berichte, die wichtiger sind, mir hier erstatten, die übrigen könne er mit sich zur Bearbeitung aufs Land nehmen,[3] und mir nacher Vien bringen, welches ohnehin das nähmliche ist.

[*30. May*]

N⁰ 623. Der Causarum Director berichtet ad N⁰ 453/471, dass die dem Assessor des Biharer Komitats Rettegi zugemuthete französische Grundsätze und aufwieglerische Reden über die zu grosse Taxirung der ins Land eingeführten Vaaren, und daraus folgenden Stillschweigenden Contribution des Adels, dann über die eingeschränkte Religionsübung, seiner Gesprechigkeit und Redewut zu schreiben wären, mithin keinen Grund einer Fiscal Aktion auszumachen scheinen. Was den Satz betrift, dass die Bauern im Landtage keinen Gesezgebenden Antheil haben, wenn dieser auf eine aufwieglerische Art und zwar öfters vor dem Volke, bei welchem derlei Dinge einen schädlichen Eindruk machen können, gesagt worden wäre, würde selbe mehrere Aufmerksamkeit verdienen. Da aber die anwesenden Vorgeben, dass alle Schuld in den unüberlegten Vorten bestehe, mit welchen er die französische Konstitution gelobet die Verfügungen aber Sr. M. in betref der Arretirung der Staatsgefangenen

a) A szám és a dátum helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Közölve : II. k. *Iratok* 116. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 648.

[2] Arra, mit jelentett Juricskay László kamarai ügyész a későbbiek folyamán, nem találtam adatot. 1795 augusztusában azonban közvetlenül elítéltetése előtt Réz József börtönéből egy beadványt juttatott el Péchy alispánhoz. Ebben elmondotta, hogy a megyében nagy szervezkedés folyik, melynek célja a magyarországi forradalom előkészítése, s a résztvevők közül egyeseket névszerint is megnevezett. Péchy alispán a jelentést továbbította József főherceg helytartóhoz, majd megpróbált az ügynek saját hatáskörében is utánanézni. Ekkor döbbent rá, hogy ő is megfigyelés alatt áll. Azonnal Bécsbe rohant, s audencián kérte az uralkodótól : nyíltan járjanak el vele szemben ; közöljék a vádat, hogy védekezhessék ellene. Ferenc király mindent megígért, de nincs tudomásom róla, hogy az ügyben valamit is tett volna. (O. L. M. Kanc. 3198/1795. sz.) 1796 márciusában újabb anonym följelentés érkezett Péchy ellen József főherceghez. De ennek sem tartalmát, sem következményeit nem ismerjük. (O. L. Nádori t. lt. Polit elenchus, 1796. 47. sz.)

[3] A már említett csallóközi Vizkeletre.

getadelt hat, welches da es niemals, besonders aber in jezigen kritischen Zeit Umstanden, und in jenem Komitate, wo es ohnehin bekannt ist, dass sehr viele mit gefährlichen Grundsätzen und Meinungen behaftet sind, geduldet werden könne, er der Meinung wäre, dass Rettegi für diessmahl mit Bedeutung des Missfallens in der Generalen Congregation auch von darum hergenommen werde, damit durch sein und derjenigen Beispiel, welche wie Virágh und Rudinszky wegen ihren aufrührerischen Reden aus dem Biharer Komitate hierhergebracht und der Fiscal Aktion unterworfen worden, die übrigen aufmerksam und behutsam werden. De dato 27, praesentirt 30. May.

Votum. Dieser Fall ist mittels Presidialschreiben mit gleichförmiger Meinung dem Gr. Kanzler einzuberichten.[1]

N⁰ 624. Der Causarum Director berichtet ad N⁰ 412, dass der nachträgliche Bericht des Vice-Gespanns des Zempliner Komitates darstelle, dass bei Gelegenheit als Vekey die aufrührerischen Reden ausgestossen haben soll, ausser die Kinder vom Hause niemand anderer im Zimmer gegenwärtig war. Die ganze Anzeige bestehe nur in einer einseitigen und auch unbestimmten Aussage der Maria Bodnárszky, die zur Überweisung nicht hinlänglich ist. Dennoch sei selbe dazu hinlänglich, dass obgedachter Vekey zur Generalen Congregation gerufen, und daselbst, auch um die andere behutsamer zu machen, ihm selben öfentlich und im a. h. Nahmen ausgestellet werden. De dato 27, Præsentirt 29. May.

Votum. Dieser Fall ist mit gleichförmiger Meinung dem Gr. Kanzler mittelst Presidialschreiben zu berichten.[2]

N⁰ 625. Der Causarum Director berichtet ad N⁰ 442, dass da aus dem Berichte der Magistratualien des Ugocher Komitat in betref des Georg Hersching, selber wegen durch ihn anerkannten Korrespondenz mit dem Johann Laczkovits in Verdacht gekommen, er alle Laczkovitsische Akten genau durchsucht, und bei selben zwei Briefe des obgedachten Hersching gefunden habe, deren einer in betref des ihm durch den Beregher Komitat auferlegten Stillschweigens, der andere aber über die Bittschrift der 5 Beregher Ortschaften, und um den durch den Abten Martinovich a. h. Orts zu erwiedernde Schutz zu erhalten. Diese ohnediess im Jahre 1793 vorgekommene Correspondenz habe keine Verbindung mit der später angezeddelten Verschwörung, und enthebe den Hersching von allem weiteren Verdacht, welches auch zur Wissenschaft des Komitats und gewissermassen zur Genugthuung des Herschings, dem Vice-Gespann zu bedeuten wäre. De dato 28, presentirt 29. May.

Votum. In Gemässheit dieser Meinung, mit welcher man vollkommen verstanden ist, ist der Vice Gespann zu belehren, dass in den Laczkovitschischen Akten nur 2 Herschingische Briefe vom Jahre 1793 von unbedeutenden Inhalte vorgefunden worden, welche auf die später formirten Verschwörung keinen Bezug haben, weswegen Hersching für nun von allem weiteren Verdacht zu entheben sey.[3]

[1] A jogügyi igazgató előterjesztése: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 686. sz. — A nádor jegyzéke: O. L. M. Kanc. 6228/1795. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 686.

[2] A jogügyi igazgató előterjesztése : O. L. Vertr. A. 40. fasc. 676. sz. — A nádor fölterjesztése: O. L. M. Kanc. 6590/1795. sz. — Ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 676.

[3] A jogügyi igazgató előterjesztése és a Morvay József másodalispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 625. sz.

N⁰ 626. Der Schreiber des Kuttyevoer Prefektorats Franz Komáromy klagt über die an ihn verübten Feindseeligkeiten des gewesten Kraly, mit dem Beisatze, dass da er nunmehro tod sei, mithin nicht belanget werden könne, ihm nichts erübrige, als durch sein gutes Betragen seine Treue zu beweisen. De dato 11. May.[1]

Votum. Zu hinterlegen.

N⁰ 627. Johann Bacsanyi bittet um Vermittlung bei Sr. M., damit er begnadiget und befreyet werde.[2]

Votum. Die beiliegende Bittschrift an S. M. wird Sr. M. unterlegt werden, gegenwärtige aber ist den Akten beizulegen.

N⁰ 628. [Az uralkodó megküldi véleményezésre az 1420. sz. államtanácsi körözvényt.]

N⁰ 629. Der Gr. Kanzler bedeutet, dass bereits eine Division des Würtembergischen Dragoner Regiments in Siebenbürgen marschirt sey, welchem auch beide anderen bis auf eine im Banat bleibende Escadron folgen werden. De dato 18. May.[3]

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 630. Gf. Joseph Sigray bittet, da ihm die Gegenwart allhier immer die treurige Erinnerung an seinen Bruder erweken würde, er aber dennoch nichts sehnlicher wünsche, als sein ganzes Leben dem a. h. Dienste zu widmen, und dadurch die Gnade Sr. M. wieder zu erwerben, und den seiner unschuldigen Familie und ihm selbst zugekommenen Schandfleck auszuwezen, und er bei Sr. M. entweder bei der Hungarischen Kanzlei oder auch bei was immer für einer Hofstelle angestellet zu werden eingekommen ist, um ein Vorwort bei Sr. M. De dato 27. May.

Votum. Indess ist die auf das Gesuch etwa erfolgende Entschliessung zu gewärtigen.[4]

[*1. Juny*]

N⁰ 631. Die hiessortige unterthänigste Note von 20 May N⁰ [596][a] ist mit folgenden a. h. Entschliessung herabgelanget: »Euer Liebden einsichtsvolles, menschenfreundliches und in der Billigkeit gegründetes Einrathen genehmige Ich in Rücksicht auf die 11 zu begnädigenden mit vielem Vergnügen, in dessen Gemässheit unter einem das Reskript an die Curia Regia ergeht;

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Komáromy beadványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 626. sz.

[2] Batsányinak a nádorhoz írt kérvénye: *u. o.* 627. sz.

[3] Pálffy kancellár leirata: *u. o.* 628. sz. — A württembergi, azaz a monarchia 11. sz. dragonyosezrede egy századát már korábban Pestre vezényelték. (*Sándor Lipót iratai*, 699. l.)

[4] Sigray József kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 630. sz. — Az uralkodó Sigrayt még 1795 nyarán kinevezte titkárnak a Kancellárjára.

wohin aber die Begnädigten um ihre zeitliche Strafe aufzuhalten zu übersezen sind, wird nach vollbrachten Execution des Szolarcsik und Őz bestimmet werden, wesshalb Ich von Euer Liebden noch das vorläufige Gutachten hierüber gewärtige. Franz m. p.« Herabg*elangt* den 1 Juny.[1]

Votum. Diese a. h. Entschliessung dient hierorts zur un*terthänigsten* Vissenschaft. Das a. h. Rescript an die K. Curia wird untereinst durch den Causarum *Direc*tor der K. Tafel zur Kundmachung zugeschicket, und dann den Delinquenten Kundegemacht werden, damit Mittwochs, als den 3., die Execution vor sich gehen könne, weswegen dem Causarum Director sowohl als wegen Verfassung der gedrukten Zeddl die nöthige Weisung zu geben seyn wird. Was den lezten Punkt der a. h. Entschliessung betrift, scheinet derselbe durch die hiessortige un*terthänigste.* Nota de *dato* [28] May N⁰ [621][a] dadurch behoben zu seyn, dass man schon darinn den diesfälligen Antrag gemacht hat, welches Sr. M. privative zu berichten ist.[2]

N⁰ 632. S. M. überschicken die Prozesse der zum Tod verurtheilten sammt allen sie betrefende Akten. De *dato* 30. May, ac*ceptirt* 1. Juny.

Votum. Dem Causarum Director sind die Prozesse mit der Weisung zu übergeben, dass da S. M. das Urtheil gegen den Szolarczyk und Őz zu bestättigen gefunden haben, die Execution auf den Mittwoch als den 3. Juni vor sich gehen, und alle Anstalten wie bei der vorigen getrofen werden, sowohl als den übrigen Begnädigten solle auch die a. h. Entschliessung bedeutet werden.

N⁰ 633. S. M. überschicken die im Nahmen des Paul Őz eingereichte Bittschrift, worinn er in dem gegen ihn ablaufenden Prozesse das Remedium novi cum gratia ansuchet, mit dem Befehl, diesen Umstand allhier in Erwägung zu ziehen, und allfalls davon den nöthigen Gebrauch zu machen.[3]

Votum. Sr. M. ist un*terhänigst* privative zu berichten, die Natur und Eigenschaft dieses Remedii zeige von selbst, dass dieses Gesuch nicht statt haben kann, indem der novisirende Theil immer ad petitorium versezt wird, mithin ausser dem Besitz kommt, und vorläufig die Execution vor sich gehen muss. Da nun dieses Gesuch, dessen noch kein Beispiel vorhanden ist, und in causis ad amissionem capitis promotis und cum condamnatione *termin*atis ganz gesezwidrig ist, so habe man glelaubt von dieser Bittschrift keinen Gebrauch machen zu können, und sonach zu der Execution des Őz vermög der a. h. Entschliessung, schreiten zu müssen.[4]

N⁰ 634. Stephan Marton bittet, da er bereits von der weitern Belangung des K. Fisci logesprochen worden, wieder in sein Amt des ordinair Physikus im Pester Komitate zurückgesezt zu werden. P*raesentirt* 1. Juny.

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung zuzustellem.[5]

a) A dátum és a szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] Ld.: II. k. *Iratok* 110. sz.

[2] Ld. június 2.-i levelét Ferenc királyhoz: *Sándor Lipót iratai*, Iratok 191. sz.

[3] Őz beadványát ld. II. k. 724. l.; az uralkodó itt említett május 24.-i levelét a nádorhoz ld.: *Sándor Lipót iratai*, 867. l.

[4] A nádor fölterjesztése az uralkodóhoz közölve: *u. o.* Iratok 194. sz.

[5] Marton beadványára ld. II. k. 714—715. l. A jogügyi igazgató véleménye: *Jegyzőkönyv* N⁰ 659.

[*2. Juny.*]

N⁰ 635. Der Causarum Director berichtet, er habe bereits die a. h. Resolution sowohl den 2 zum Tode Verurtheilten, als den Begnädigten kundgemacht, worunter Szolarczyk immer gegen die Procedur geschmälet, und bemerket hat, dass nicht zwei Zeugen gegen ihn waren.[1] Auch seien zur Execution,[a)] auf den Mitwoch den 3. Juny bestimmt ist, alle Anstalten bereits getrofen worden. Die K. Tafel sei über die a. h. Entschliessung betrofen gewesen, welche aber durch den Judex Curiae und Tavernicus höchts gebilliget worden. Endlich habe ihm der Vicegespann Szily gemeldet, dass über alle diese Dinge, besonders aber über die 7viral Tafel sehr resonnirt werde. De dato 2. Juny.

Votum. Dient zur Nachricht.

N⁰ 636. Der Obergespann Szent Iványi berichtet, dass da unter die ihm mitgetheilten Anzeigen[2] auch jene gewesen, dass in Kaschau ein Klub gehalten werde, der sich bei dem Doctor Vitzay versammle, dann dass Szulovszky nach Einfangung des Martinovics und seiner Mitschuldigen sogleich nach Kaschau gekommen, sich ins Geheim mit einigen verabredet habe, und einige Schriften sowohl in Kaschau als in andern Orten des Zempliner Komitats verbrannt worden seyn; so berichte er ad 1mum: es sei öfentlich bekannt, dass zu Kaschau, schon seit längerer Zeit eine freymaurer Gesellschaft, unter dem Vorsitze des Ober Studien Directors Gr. Ludwig Török zusammenkommen, und ihre Zusammenkünften in Hause und Garten des Viczay gehalten habe, welches selbst die Mitglieder dieser Gesellschaft nicht leugnen könnten. Indess sei ihm doch glaubwürdig berichtet worden, dass von der Zeit, als die Logen dieser Gesellschaft in Vien gesperrt seyen, auch in Kaschau keine Zusammenkünfte gehalten worden sind, welches der Doctor Witzay, der sonst als ein rechtschafener Mann allgemein belobet worden, dem Gf. Smidek (der kein Freymaurer, sondern ein öfentlich wegen seiner rechtgläubigen Denkungsart in Religions Angelegenheiten und seinem untadelhaften Lebenswandel bekannt ist), als sein Doctor ordinarius selbst erzählet, ja sich geäussert hat, auf höhern Befehl bereit zu seyn, die Protokollen der Gesellschaft der Einsicht und Censur zu unterziehen. Ob aber ausser dieser noch eine andere, mit Martinovichischen oder jacobinischen Grundsätzen behaftete Gesellschaft vorhanden sei, diess sey sehr schwer zu erfahren; jedoch sei jenes sicher, dass Melchior Szulyovszky nach der Einfangung des SzentMariai und der andern sogleich nach Kaschau gekommen, und im Hause eines gewissen Fridt genannten Kaufmann eingekehrt sey, wo mehrere, deren Nahmen er aber noch nicht erfahren konnte, zusammengekommen sind. Was sie aber daselbst gethan, und ob sie einige Schriften verbrannt haben, diess sei noch unbekannt, und werde nicht anderst ans Tagslicht kommen, wenn nicht Szulyovszky in seinem Examen etwas davon eröfnet hätte, oder wenn er um diesen Umstand nicht befraget worden, wenn er, obschon ihm schon das Urtheil gesprochen, dennoch darüber vernommen würde. De dato 29. May.[3]

a) Kimaradt: die

[1] Az ítélethirdetés lefolyását részletesen elmondja Kazinczy a *Fogságom Naplójá*ban: ld. 318. s köv. l.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 459.

[3] Szentiványi jelentését nem találtam meg. — A Viczay-ügyben írt följelentésre d *Jegyzőkönyv* N⁰ 66, 67. — Schmidegg Ferenc gr., akit a zempléni nagy vizsgálat

Votum. Dieser Bericht ist besonders wegen der darinn angetragenen Vernehmung des Szulyovszky dem Causarum Director zur Vergutachtung und allfälligen Amtsgebrauch zu übergeben.[1]

N⁰ 637. [Abauj megye másolatban megküldi a nemesi testőrség ügyében Ferenc királyhoz küldött feliratát.]

N⁰ 638. Der Causarum Director überbringt den Entwurf des zu drukenden und auszutheilenden Zeddels. De *dato* 1. Juny.

Votum. Nachdem selbes dem Judex Curiae zur Verbesserung mitgetheilt worden, ist selbes dem Causarum Director mit einigen kleinen Abänderungen zurückzusenden.[2]

N⁰ 639. Der Causarum Director überingt das Schreiben an den Pester Vicegespann, in welchem nebst Bedeutung der herabgelangten a. h. Entschliessung, die zwei, Szolarczyk und Őz, als resignirt erklärt werden. De *dato* 2. Juny.[3]

Votum. Ist zu erlassen.

N⁰ 640. Der Hauptmann Aigner berichtet vernommen zu haben, dass eine Geisterbeschwörungs Societät bestehe, welche auch unter ihren Regeln bedenkliche Umstände hat, und aus vielen tausenden Mitgliedern bestehen soll, welches er schriftlich unterlegt, und da er hofet auf die weitere Spur derselben zu kommen, so fragt er sich an, ob er nicht seine Nachforschungen fortsezen solle. Zugleich bringt er einen Theil aus dem Freymaurer-Ordensbüchern, um ihre löblichen Grundsätze zu beweisen, und berichtet, dass ihr Mitglied, Marton, nicht ehe wieder in ihr Mittel werde aufgenommen werden, als bis S. M. mit ihm ganz versöhnt werden seyn, und diess zur Strafe, weil er vermög seinen Eid die Gesellschaft, von der er Vissenschaft gehabt, nicht entdeket hat. De *dato* 2. Juny.[4]

folyamán többször kihallgattak. Lipót király még a »megbízhatatlanok« közé sorozta. (*Sándor Lipót iratai*, 446. l.) — Szentiványi itt lerögzített véleménye egyébként az 1796-ban lefolytatott nagy vizsgálat után sem módosult. V. ö. *József nádor iratai*, I. 147. l.

[1] A jogügyi igazgató véleményét nem ismerjük. Arról sincs tudomásom, hogy Szulyovszkyt ebben az ügyben kihallgatták volna.

[2] A röpirat közölve: H. k. *Iratok* 111/d. sz. — Zichy országbíró sk. javításai, változtatásai, külön papiron: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 375. fol.

[3] Ld. *u. o.* 111/c. sz.

[4] Aigner följegyzése mindössze pár sornyi, s a nádor által leírtakon kívül csak annyit tartalmaz, hogy a társaságnak állítólag a váci püspök, br. Splényi is tagja, s hogy a társaság évenként nagy összegeket kap. (A följegyzés, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 377. fol.) — Aignernek Marton orvosdoktor ügyében itt tett nyilatkozatát érdekes egybevetni azzal a fölterjesztésével, amelyet július 1.-én az uralkodónak írt. Miután Ferenc király 1795 június 11.-én kelt rendeletével a magyarországi szabadkőműves páholyokat bezáratta, Aigner a budai páholy nevében három havi haladékot kért a páholy ügyeinek rendezésére. Kérvényében hivatkozott érdemeikre, amelyek — írta — talán őfelsége előtt sem ismeretlenek: Hogyan vetett a budai páholy gátat a Martinovics-szervezkedésnek. »Milyen nagy terjedelmet nyert volna, — olvassuk — ha ez a páholy az összeesküvés fejeinek útját nem állja, s azokat befolyásuknak még biztosabb terjesztésében nem gátolja«. (Abafi Lajos. *A szabadkőművesség és az uralkodóház.* Bp. 1896. 72—76. l.) Aigner leveléből azután Abafi azt következtette, hogy a mozgalom leleplezésében és följelentésében a páholynak aktív szerepe volt. *(u. o.)*

Votum. Erwiedert: er solle allerdings nachforschen, und was er etwa erhalt*en* würde mir einberichte*n*.

N⁰ 641. Der Advokat Samuel Szabo Sároy bittet, da Paul Őz bei Sr. M. um das Beneficiu*m* novi cum gratia eingekomme*n*, und sich S. M. gegen den die Bittschrift einreichende*n* Hofagente*n* geäussert haben, d*a*ss höchstdieselbe diess Gesuch den Gerichtstellen, damit selbe das weitere nach Befund verfüge*n* könne*n*, zuschicke*n* werde*n*, d*a*ss Bittsteller dieser Gnade theilhaftig gemacht werde.

Votum. Da in betref des Paul Őz die a. h. Entschliessung vorhande*n* ist, und überdiess das Gesuch ganz dem Gesez zuwieder lauft, so ist dasselbe zu hinterlege*n*.[1]

N⁰ 642. Alexander Szolarczyk bittet um Barmherzigkeit und Gnade, damit die ihm bevorstehende Gefahr der Todesstrafe abgewändet, und selbe in eine zeitliche verwandelt were.[2]

Votum. Da die a. h. Entschliessung in diesen Angelegenheite*n* Ziel und Maass giebt, so ist gegenwärtiges Gesuch zu hinterlege*n*.

N⁰ 643. Der Causaru*m* Director überbringt die hung*arischen* und deutsche*n* gedrukten Zeddl, die bei Gelegenheit der Execution des Szolarczyk und Őz auszutheilen sind. De d*ato* 2. Juny.

Votum. Selbe sind den Akte*n* beyzulege*n*.

N⁰ 644. Der Vice Gespann des Arvenser Komitats berichtet, d*a*ss ein Edelmann, Nahmens Johann Baicsy, den Augs*burger* Confessionis Minister von AlsoKubin Benjamin Uhlary angegebe*n* habe, d*a*ss er sich geäussert habe, den berüchtigte*n* Catechismus zu besize*n*, und vorgegebe*n* habe, d*a*ss selber nicht schädlich sei; weswegen er soglelich einen Stuhl-Richter und Stuhlgeschwornen ausgeschicket hat, welche da der Minister alles läugnete, auf Befehl des Vice Gespans seine sämmtliche*n* Schrifte*n* und Küsten durchsuchte*n*, aber nichts darinn fanden, mithin die zwei Zeugen, auf die sich Bajchy berufet hatte, verhörten, nämlich die zwei Minister von Lestin und Nagyfalva, welche aber aussagte*n*, sich nicht mehr darann zu erinnern, wornach Baicsy untersuchet wurde, der zwar seiner Aussage gemäss fatirte und deswege*n* mit dem Nagy Falver Minister konfrontirt wurde, wobei aber lezterer alles läugnete. De d*ato* 24. May, p*raesentirt* 2. Juny.

Votum. Ist dem Causarum Director zur Vergutachtung zu übergebe*n*.[3]

N⁰ 645. [Ferenc király megküldi véleményezésre az 1574. sz. államtanácsi körözvényt.]

[1] Őz Pál perújítási kérvényét ld. II. k. 724. l. A nádor álláspontjára ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 633.

[2] Szolártsik sk. írt kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 642. sz.

[3] Sem Reviczky István árvamegyei alispán jelentését, sem a vizsgálati jegyzőkönyveket nem találtam meg. A jogügyi igazgató véleményét sem ismerjük. — Lestyine és Nagyfalu (Velična) árvamegyei szlovák községek.

[*3. Juny.*]

646. Der Causarum Director berichtet, dass die Execution des Szolarcsyk und des Öz in der grössten Ordnung, bei einem sehr grossen Zulaufe von Menschen vor sich gegangen sey, wobei der P. Klaus eine schöne Anrede an das Volk gehalten hat.[1] De dato 3. Juny.

Votum. Dient zur Wissenschaft.

N⁰ 647. Andreas Szlábigh Schloss Inspektor bittet, da die zur Bedürfniss der Staatsgefangenen verbrachte Mobilien nicht mehr Gebrauch verwendet werden können, um die Weisung, ob selbe dem höchsten Aerario unentgeltlich oder mittels einen Schätzungs Verth hinübergegeben oder ob diese Mobilien das höchste Aerarium in Natura oder aequi valenti ersezen soll: 54 Strochsessel, 20 weiche Tischl, 2 Retirate, 41 Bettbrückel, 4 Bettstätte, 2 Speitrügel. De dato 3. Juny.[2]

Votum. Diese Anfrage ist dem Gr. Szapary, damit er einverständlich mit dem Baudirektor Heppe sein Gutachten erstatte, zu übermachen.

N⁰ 648. Die hiessortige a. u. Nota de dato 27. May N⁰ [621][a] ist mit folgender a. h. Entschliessung herabgelangt: »Ich beangenehme durchaus Eurer Liebden Einrathen, und ist hiernach an sämmtlichen diesem Verbrecher des von der Septemviral Tafel geschöpfte Urtheil zu vollziehen, weshalb ergehet unter einem in dieser Gamässheit an die Curiam Regiam ein Rescript, den nächsten aber werden die teutscherbländischen Festungen nahmhaft gemacht werden, allwo die Abgeurtheilten ihr Verbrechen abzubüssen haben. Franz m. p.«

Votum. Diese a. h. Entschliessung dient zur pflichtschuldigsten Wissenschaft und Nachachtung.[?]

N⁰ 649. A. h. Rescript an die K. Curia in welchem derselben bedeutet wird, dass S. M. befohlen haben, dass es bei dem gegen die Staatsverbrecher von der Septemviral-Tafel gefällten Urtheilen verbleiben solle, und im bälde die Weisung kommen werde, wohin dieselben zu bringen seyen.[3]

Votum. Diese a. h. Entschliessung ist durch den Causarum Director dem Personalen, damit selber sie bei der K. Tafel kundmache, mitzutheilen.

[*5. Juny*]

N⁰ 650. S. M. überschicken einen Vortrag des Hung. Kanzlei de dato 1. Juny, den von dem Minoriten-Orden entflohenen und unter den Namen Anton Amade zu NagyBánya als salzämtlichen Kontrolirenden Wagmeister angestellten Prister, Vinzenz Joseph Hanslovics betrefend. Acceptirt 5. Juny.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] P. Claus beszéde és a kivégzésről szóló tudósítások közölve: II. k. *Iratok* 111. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 651.

[2] Szlábigh jelentése: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 647. sz.

[3] Ld. II. k. *Iratok* 112. sz.

Votum. Unt. Nota an S. M., und sind die Akten die der Erlauer Bischof hinaufgeschickt, um die nöthigen Expeditionen zu verfertigen, dem Causarum Director zu übermachen.[1]

N° 651. Der Causarum Director überbringt die von Feldsuperior Klaus bei Gelegenheit der Hinrichtung des Szolarcsyk und Öz gehaltene Rede.[2]

Votum. Ist den Akten beizulegen.

[*6. Juny*]

N° 652. Der Causarum Director berichtet ad N° 484, dass die durch den Debrecziner Stadmagistrat mit Beiziehung der Districtual Tafel jenseits der Theyss zur Entdekung des verderblichen französischen Katechismus, der wie man vermuthete bei dem dortigen Buchführer Stephan Fodor und dann bei dem honorair Cancellysten der obbesagten Tafel Alexius Latzeghy gewesen seyn sollte, mit aller Vorsicht und Behutsamkeit angestellte Untersuchung jenes darstellet, dass der Katechismus weder bei dem einen, noch bei dem andren gefunden worden, sondern dass man bei dem Alexius Latseghi die drei dem Berichte beigeschlossenen Bücher ausfindig gemacht, welche obschon sie verderblich, verdächtig und deswegen auch verbothen sind, dennoch aber weil sie gekauft und aufbewahrt worden, nicht hinlänglichen Grund den Latzeghy oder den Gerendás, von dem er sie erhalten zu haben vorgiebt, zur Verantwortung zu ziehen darbiethen; indem Berichtleger glaubet, dass man auf die vorhergegangene Zeiten denken müsse, in welchen weder die Pressfreiheit, die durch die öfentlichen Gerichstbarkeiten selbst

[1] Hanslovics Vince József minorita szerzetes volt, s 1784-ig az aradi gimnázium grammatikai osztályában tanított. 1784 nyarán a szűnidőre Temesvárra ment, és többet nem tért vissza, eltünt. Csak tizenegy év múlva, 1795-ben találták meg: Amadé Antal néven a nagybányai sóhivatalnál volt mérlegmester. A besúgó (nevét nem tudjuk), aki Amadé kilétét a ferences rendtartomány főnökének felfedte — saját jelentése szerint — előbb megkísérelte Hanslovicsot szépszerével rávenni, hogy térjen vissza rendjébe. Az azonban kijelentette, hogy feleségét és gyermekét elhagyni nem hajlandó, rendjébe nem megy vissza, sőt meg is fenyegette, hogy ha nem nyughat, s őt följelenti, a confőderált társaság, melynek tagja, ezért rettenetes bosszút fog állni. A ferences provinciális az ügyet azonnal jelentette Esterházy Károly egri püspöknek (Nagybánya az egri püspökséghez tartozott), mondván, hogy az ilyen elvetemült »apostata« halálnál egyebet nem érdemel. — Esterházy püspök május 27.-én az ügyet »a legfőbb földi fejedelem iránti hűségből és kötelességből, az állam javáért való aggódásból, valamint az igaz hithez való ragaszkodásból« — a Kancellárián át fölterjesztette az uralkodóhoz. Ami Hanslovicsnak a titkos társaságokra való célzását illeti, — írta a püspök — ebben véleményt mondani nem illetékes. A szerzete és egyháza ellen elkövetettekért viszont nem kívánja Hanslovics halálát, azt mint püspök nem is kívánhatja. Az ő kötelessége az, hogy visszavezesse a bűnöst oda, ahonnan kárhozatos módon elszakadt. Leghelyesebbnek vélné, ha kiküldenének valakit teljes hatalommal, hogy titokban megfogja és megkötözze az »apostatát« és biztos őrizet alatt (nehogy valami módon öngyilkos legyen) megfelelő helyre szállítsa; majd, ha már megbánta bűnét, térjen vissza szerzetébe. — A Kancellária lényegében egyetértett a püspök javaslatával: az uralkodó utasítsa a nádort, hogy Hanslovicsot feltűnés nélkül fogassa el, hozassa Pestre és a titkos társaságra vonatkozóan hallgattassa ki. — Ezeket az iratokat küldte meg Ferenc király a nádornak véleményezésre. (A Hanslovics elleni följelentést és a provinciális levelét nem találtam meg. Esterházy püspök 1795 május 27.-i fölterjesztése, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 419—420. fol.; a Kancellária véleménye, június 1.: O. L. M. Kanc. eln. 34/1795. sz.) — A nádor Ferenc királyhoz írt jegyzékének tartalmára ld. *Jegyzőkönyv* N° 654.

[2] Közölve: II. k. *Iratok* 111/b. sz.

so sehr vertheidiget worden, in die gerechten und gesezmässigen Schranken versezt war, nocht die Büchercensur, wegen den immerwährenden Streitigkeiten, über dessen Grundsätze auf einen Sichern und bestimmten Fuss gesezt war, noch endlich die Buchführer, welche theils aus Gewinsucht, theils um die Verderbniss weiter auszubreiten, die höhern Orts geschehenen Verbothe vereitelten und nach Wunsch die verbothenen Bücher eingeführten, dafür gezüchtiget wurden, wornach die Sammlung und der Gebrauch derlei verderblichen Bücher, welche ihr Gift zwar stillschweigend aber desto sicherer verbreiten, durch die öfentliche Nachsicht, ja fast das öfentliche Ansehen so sehr überhand nahm, dass derselbe blos unter die Klasse der Gelehrten oder Philosophen gerechnet wurde, welcher mit Hindansetzung der alten Werke, in seiner häuslichen Büchersammlung meist neue ausländische, Gott, der Religion, dem König, der Konstitution und allen rechtmässigen Macht schädliche Schriften zeigen konnte. Da nun alle diese in der gegenwärtigen Verfassung, da kein positives Gesez, noch eine bestimmte Normalresolution vorhanden ist, zur Verantwortung nicht gezogen werden können, so erachtet er, dass dieser Misbrauch des Alexius Latzeghy um so mehr zu dissimuliren sey, da alle Umstände auf die Vermuthung bringen, dass er zu Gross Vardein die Kenntniss des Katechismus erhalten habe, mithin es leicht geschehen könne, dass er im Falle als S. M. eine allgemeine Amnestie ertheilen dürften, sich selbst als Schuldigen stellen, und in diesem Fall die ihm gebührende Züchtigung seiner übeln Denkungsart, zu der jezt nur wenig Grund vorhanden ist, in vollem Maasse erhalten könne. De *dato* 6. Juny.[1]

Votum. Die Stadt fragt sich zwar an, was sie weiter zu thun habe. Da sie aber sich nicht weiter als in die Confiskation der 3 Büchern, nämlich des hungarischen Diogenes von Sinope, dann a Magyar Ország Gyűlésében, endlich Vallás Cserélés a vagy egy Világi Böltsnek, welche verbothen sind, eingelassen hat, so ist, da man mit der Meinung des Causarum Directors in der Sache verstanden ist, der ganze Gegenstand, der sich vielleicht in der Folge näher entdeken dürfte, indess auf sich beruhen zu lassen.

N⁰ 653. Der Vice Gespann des Arvenser Komitats berichtet auf hiessortigen Auftrag vom 17 May N⁰ [561][a], er habe die Aussage des Goldschmied Stephan Habdak authentiziren und auch seine Frau untersuchen lassen, welche Aussagen er beischliesst; und da ausser diesen Zeugen niemand von den, dem Stephanides zugemutheten Reden eine Wissenschaft gehabt, so habe er auch, da es ihm nicht aufgetragen worden, den angeklagten Stephanides nicht vernommen. De *dato* 30 May.[2]

Votum. Dem Causarum Director zur Vergutachtung.

N⁰ 654. Der Causarum Director bringt zufolge hiessortigen Auftrages die Expeditionen in betref des Hanslovics sonst Amadé. De *dato* 6. Juny.

Votum. Dem Szattmarer Vicegespann ist aufzutragen, denselben mit aller Vorsicht einzufangen, und unter sicheren Geleite ins Komitats-

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] A jogügyi igazgató előterjesztése: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 652. sz.

[2] Reviczky alispán jelentése és a kihallgatási jegyzőkönyvek: O. L. Vertr. A. 54. fasc. 88. ad B köteg. — Az ügy további alakulására nincsen adatunk.

haus nach Erlau liefern zu lassen, seine Schriften, ausser denen die den a. h. Dienst betrefen, zu occupiren, und sub sigillo dem Hevescher Vicegespann zu übermachen. Selber ist davon zu benachrichtigen, ihm die von Erlauer Bischof dem Gfen Kanzler eingeschickten Akten zu übersenden, und aufzutragen, ihn ins Komitatshaus afzunehmen, seine Schriften, die ihm von Szattmarer Vicegespann werden geschickt werden, sub sigillo anher zu senden, zu seinem Empfang ins geheim die nöthigen Anstalten zu trefen, und wenn er angekommen seyn wird, ihn über die Briefe sub N⁰ 1. et 2., dann über die darinn enthaltenen Umstände der geheimen Gesellschaft zu vernehmen, auch zugleich den Umstand der Apostasie und der Heirath in die Klarheit zu bringen, auch im Falle es nothwendig wäre, seine beim Erlauer Bischof befindliche Frau zu vernehmen, endlich diess alles gerade anher zu schicken. Dem Erlauer Bischof sind diese Anstalten mit dem bekannt zu machen, dass da es möglich wäre, dass die Frau auch vornommen werden müsste, es nicht undienlich seyn würde, wenn der Bischof sie noch bei sich behalten wollte.[1]

[*8. Juny*]

N⁰ 655. Der Causarum Director überbringt einen Bericht des Pester Vicegespanns, welcher die Meldung des Kecskemeter Magistrats in betref der durch einem gewissen Edelmann Deaky daselbst gegen die Religion, besonders aber[a] S. M. ausgestossenen sehr unschicksamen und verderblichen Reden, die mit Zeugen bekräftiget sind. De dato 8. Juny.

Votum. Dem Vice-Gespann ist aufzutragen, diesen Deaky in Verhaft zu nehmen, ins Komitats Haus zu bringen, die gegen ihn verhörte Zeugen zu authenticiren, und dann die Akten zu unterlegen.[2]

a) Kimaradt: gegen

[1] A Luby szatmármegyei és Fáy hevesmegyei alispánnak írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 654. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 685. — Az uralkodóhoz írt válaszjegyzékében a nádor ugyanezt az álláspontját fejtette ki. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 650.) Hanslovics Pestre hozatalát egyébként — fölterjesztése szerint — azért nem helyeselte, mert a jakobinusok elleni per miatt a tömeghangulat amúgy is elég izgatott, s veszélyesnek vélné most ezzel újra fölkavarni. (A nádor június 6.-i jegyzéke: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 660. sz.; fogalmazványa: *u. o.* 650. sz.)

[2] Sem Szily alispán jelentését, sem a vizsgálati jegyzőkönyveket nem találtam meg, de lényegüket elmondja a Kancelária 1796 március 29.-i előterjesztése. Eszerint Deák Is ván kecskeméti nemes szidta a papokat, gúnyolta a szentháromságot, s »igen tiszteletlenül« nyilatkozott az uralkodóról. Egy alkalommal társaságban a franciák elleni háborúra került a beszéd sora, mire Deák kijelentette: »Láttyátok, a Ferencz, az ebatta, ez is meg szegényedett már, nem tarthattya már a katonáit, cselédgyeit! Szolgálna-e' engemet a béresem, ha úgy tartanám.« Meg hogy: »Kifogyott már a császár minden költségibül, az Isten ne is engedgye, hogy Budáig ne verje előtet a franczia, minden katonái Pesten Budán már mezitláb járnak.« A nádor halála miatt ez az ügy is nagy késedelmet szenvedett. A jogügyi igazgató csak 1795 nov. 7.-én adta be véleményét, melyben indokoltnak látta Deák ellen fiskális akció indítását. Deákot az uralkodó jóváhagyásával elfogták s a Kir. Curia elé állították. A Tábla tíz, a Hétszemélyes Tábla három évi börtönre ítélte, enyhítő körülménynek véve, hogy Deák még a kecskeméti tűzvészkor súlyosan megsérült, s azóta időnként nincs magánál és nem tudja, mit beszél. Az ítéletet Ferenc király is jóváhagyta 1796 április 26.-án. Kufsteinba került, s 1797 tavaszán Landerer, Szén Antal, Tántsits és Erdélyi társaságában őt is Grácba vitték. További sorsát nem ismerjük. (O. L. M. Kanc. 1795: 3083., 3422. és 4013. sz.; Nádori

N⁰ 656. Der Causarum Director überbringt ein Schreiben an den Pester Vice-Gespann, worinn ihm aufgetragen wird, da die Staatsgefangenen nunmehro an ihre Bestimmungsorte gehen werden, die drei, deren Prozesse noch nicht vollendet sind, als Réz, Rudinszky und Virágh ins Komitats-Haus zu übernehmen, und allda entweder einzelweise oder mitsammen zu verwahren.[1] Zugleich berichtet er mit dem Vice-Gespann ausgemacht zu haben, dass sie aus der Domestikal Kasse erga resarcitionem per Aerarium Regium praestandam erhalten werden. De dato 8. Juny.

Votum. Das Schreiben ist zu erlassen, das übrige dient zur Wissenschaft.

N⁰ 657. [Klobusiczky helytartótanácsos jelentése a borsodmegyei rossz termésről.]

N⁰ 658. Johann Buchbaum, welcher im März d. J. durch das Bacser Komitat arretirt und 6 Wochen im Gefängniss angehalten, dann aber für unschuldig befunden worden, dadurch aber seine Umstände zerrüttet worden, bittet um eine seinen Schaden angemessene Entschädigung, und einen Pass nach Prag reisen zu dürfen.[2]

Votum. Da Bittsteller von seinem Gesuche abgestanden, blos um einen Pass über Vien nach Prag gebeten hat, so ist gegenwärtiges Gesuch zu hinterlegen.

[*10. Juny*]

N⁰ 659. Der Causarum Director berichtet ad N⁰ 634, dass bereits die Gerichte entschieden haben, ob und welchen Antheil Stephan Marton an der bekannten Revolutions-Gesellschaft gehabt habe. In diesem Gegenstande müssten die Gerichte mehr aus den eigenen Geständnisse der Eigenzogenen, als aus den übrigen Prozessakten urtheilen, dieser habe immer geleugnet: indess sei er doch nicht ganz schuldlos erkannt worden, da ihm die bisher ausgestandene Arrestzeit zur Strafe angerechnet wurde. Ein solcher, durch den Wahn der Untreue zum Theil bemakelter Mensch könne zwar durch seine Vissenschaft sich ohne Anstand ernähren, da dieses sowohl in der natürlichen Billigkeit, als den wahren Rechten der Menschen, vermöge welchen nicht einmahl einen gefallenen oder verirrten Staatsbürger die Nahrungs Mittel zu benehmen sind. Dass er aber, da die Verderbung der Sitten und Grundsätze

t. lt. Polit., elenchus 1795: 48., 57. sz. és 1796: 48., 66., 77. sz. — Deák periratai az elenchus szerint szintén a Nádori t. lt.-ban voltak. Fraknói még használta is, *Martinovics és társai*, I. 395. l. tanúsága szerint, de én már nem tudtam megtalálni. — Kuffsteinból Grácba szállítására: O. L. M. Kanc. 6423/1797 és O. L. Helyttan Ben. Res. 1797 május 2. N⁰ 3.)

[1] A Szily alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 656. sz. — Réz perének történetét már láttuk. (*Jegyzőkönyv* N⁰ 608/1.) Rudinszkyt és Virágot vele egyidőben, az őszi törvénykezési időszakban állították a Curia elé. Rudinszky a per folyamán meghalt börtönében, míg Virágot a Tábla három évi börtönre ítélte, a Hétszemélyes Tábla azonban a vizsgálati fogsággal büntetését kitöltöttnek vette. (Sem Rudinszky sem Virág periratait nem találtam meg, bár az elenchus szerint a múlt század végén még megvoltak az O. L. Nádori t. lt. Polit. állagában. Fraknói még használta mindkettőt: *Martinovics és társai*, 234. l.)

[2] Buchbaum kérvénye: *u. o.* 658. sz.; V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 503. és 506.

so weit gekommen, die Unruhe der Gemüthe zwar unterdrückt, aber nicht gehoben ist, da die Zeichen der wahren Besserung noch nicht am Tage geleget werden konnten, zu seinem gehabten öfentlichen Amte und zwar eben in dem Orte, wo das Nest der Verschwörung war und selbe ausgearbeitet wurde, scheine ihm weder mit der Schwere des Verbrechens, dessen Schatten sogar strafbar seyn muss, noch mit der gegenwärtigen Denkungsart und von selber abhängenden allgemeinen Besten vereinbarlich zu seyn. Durch so ein Beispiel, welches so zu sagen belohnte, wurden die Guten beleidiget, die Übeldenkenden hingegen, die meist in den Städten in grösserer Anzahl zusammenkommen und sich aufhalten, würden wieder stillschweigend mehrere Kräften erhalten, ja sogar wie selbe ohnediess verwegen sind, die Gelegenheit erhalten, deren Gott und Sr. M. getreuen Unterthanen schmählich zu begegnen. Folgende Tatsachen scheinen zwar nur gelegenheitliche Dinge : verdienen aber doch Aufmerksamkeit, welche er zwar nicht aus eigener Erfahrung, jedoch glaubwürdig berichten kann. Von jenen, welche durch die Gerichts losgesprochen und nach abgelegten Eid des Stillschweigens und der Treue entlassen worden, sind zwar die meissten nach Hause gegangen, indess habe sich der Comoediant Sehy wieder aufs Theater begeben, Anton Paizkofer hingegen ist in Pest geblieben. Der erstere bestieg gleich den Tag nach seiner Entlassung das Theater und erhielt nicht nur allein von dem ganzen Volke, sondern auch von jenen, die vielleicht in dem sogenannten Franziskaner Kloster ihre Besserung blos durch ein Schicksal vermeiden haben, Beifall. Der zweite aber, der ein Pester Bürger ist, ist seitdem er entlassen worden, immer in Gesellschaft und Freundschaft einiger Magnaten und anderer, derer freye Denkungs-Art bekannt ist. Dieses zeige nichts anders an, als dass die gegenwärtigen Zeiten und Denkungsart, wenn nicht abschrekende Beispiele, Energie und Strenge angewendet werde, eine neue und vielleicht noch viel gefährlichere Wendung nehmen. Deshalb ist er der Meinung, dass Bittsteller Stephan Martony in sein gehabtes Amt nicht wieder zurückgesezt, sondern davon abgehalten werden dürfte; ebenfalls sollte Andreas Nemessányi Jurist, welcher bis jezt ein königl. Stipendium hatte, und ebenfalls mit Anrechnung der ausgestandenen Arrestzeit von der weiteren Belangung des k. Fisci befreyet worden, von einer derlei öfentlichen Wohltat, auch zum Beispiel der Schuljugend, durch einen an die Universität zu erlassenden k. Befehl beraubet werden. De dato 10. Juny.

> *Votum.* Die Bittschrift des Marton ist dem Gfen Kanzler per Praesidiales mitzutheilen, worinn auch die Meinung des Causarum Directors, ausser jenen was vom Sehy und Paizkoffer darinn enthalten ist, aufgeführt werden wird, mit der Meinung, dass da weder Stephan Marton noch Joannes Nemessányi durch jenes, dass sie mit Anrechnung der ausgestandenen Arrestzeit durch die K. Curia losgesprochen worden, als ganz unschuldig anerkannt werden können, man der Meinung des Causarum Directors um so mehr Beistimme, als in gegenwärtigen Zeit Umständen derlei Beispiele allerdings nothwendig scheinen.[1]

[1] A jogügyi igazgató előterjesztése, elkeveredve : O. L. Vertr. A. 36. fasc. 426—429. fol. — A nádor jegyzéke a kancellárhoz: O. L. M. Kanc. eln. 37/1795. sz. ; fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 659. sz. — Az egész ügyre ld. még: II. k. *Iratok* 91. és 98. sz. — Az uralkodói döntésre ld. *Jegyzőkönyv* N° 674.

[*12. Juny*]

N⁰ 660. Die hiessortige a. u. Nota de dato 6. Juny N⁰ [650][a] ist mit folgenden a. h. Entschliessung herabgelanget : »Ich habe den Vortrag der Hung. Kanzley nach dem Einrathen Er. Liebden erlassen. Franz.« Herabg*elangt* den 12. Juny.

Votum. Dient zur unt*erthänigsten* Wiessenschaft und ist den Akten beizulege*n*.

[*13. Juny*]

N⁰ 661. Julianna Szlavy, geborne Balás bittet um Vorspruch bei Sr. M. um Begnadigung ihres Gemahls. De d*ato* 13 Junii.[1]

Votum. Ist, da mehrere in diesem Falle sind, und S. M. die Urtheile der Gerichtsstelle*n* zu begnehmige*n* befunde*n* habe*n*, den Akte*n* beizulege*n*.

N⁰ 662. [Az uralkodó visszaküldi a nádornak a N⁰ 628 és 645 alatti ügyekkel kapcsolatos jegyzékét.]

[*14. Juny*]

N⁰ 663. Die Stadt Stuhlweissenburg berichtet, d*ass* da ihr eine Anzeige in betref des berüchtig*en* Katechismi gemachet word*en*, selbe sogleich eine Untersuchung angestellet habe, wornach sie die Aussage der Catharina Járfás des Mathias Schmierer Eheweib unterlegt ; da nun der angegebene Johann Kiss Advokat ist und sich für ein*en* Szent Galer Edelmann aus dem Vesprimer Kom*itate* ausgiebt, so fragt sich die Stadt an, was sie weiters zu thun habe. De d*ato* 13, *praesentirt* 14. Juny.[2]

Votum. Dem Causarum Director zur fördersamsten Vergutachtung zuzustelle*n*.[3]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta

[1] Szlávy Györgyné kérvénye: O. L. Vertr. A. 39. fasc. 661. sz.

[2] Járfás Katalin, Schmierer Mátyás felesége, följelentette Székesfehérvár tanácsánál Kiss János fiatal ügyvédet, hogy a titkos jakobinus káté egy példányát rejtegeti magánál, amellett dícséri a franciákat s szidja az uralkodókat. Még 1794 nyarán egyszer Kissnél járt — mondotta — s asztalán egy könyvet látott. Kérdésére Kiss elmondta, hogy ez egy káté, s mindjárt fel is olvasta az első sorokat : »Ki vagy te? Felelet: Ember. Micsoda ember? Felelet: Paraszt ember. Mi a paraszt ember? Felelet: Az nagy uraknak barma.« A beszélgetés folyamán Kiss »a frantzia revolutiót, systemát s' alkotmányt emlegette s jóvá hagyta,« majd kifejtette, hogy »nem szenvedi azt, hogy egy személy annyi birodalmakon uralkodgyék, . . . hogy az Isten a leg alávalóbb parasztba is olyan nemes lelket teremtet és szállíttot, valamint az királyokban, és innend nem tudhatik annak helyes oka, hogy egy olly embertül, a kinek a lelke tsak ollyan, mint az legg alább való parasztnak, annyi sok országok és birodalmak függenek . . .« Végül kijelentette: »nem vet nékie egy két esztendőt, hogy Magyar Országbanis ki fog ütni a revolutio.« (A város följelentése és Járfás Katalin kihallgatási jegyzőkönyve: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 667. sz. — A följelentés: *v. o.* 345—346. fol.)

[3] A jogügyi igazgató véleménye: *Jegyzőkönyv* N⁰ 667. — Az ügy további fejleményeire ld. még N⁰ 687.

N⁰ 664. Johann Georg Visnyi, der in Körös arretirt und hieher gebracht worden, und wegen gehaltenen aufrührerischen Reden untersuchet worden, klaget, dass er bloss aus Hauss und eben weil er nicht mit den Bösgesinnten halten wollte, eingefangen worden; zugleich schliesst er mehrere Anklagen gegen Alexandrum Tenkely 2-ten Notair in Körös, den Professor Fodor und einigen Studenten daselbst. *Praesentirt* 14. Juny.[1]

[1] A Visnyi ügy előzményeire ld.: *Jegyzőkönyv* N⁰ 256. — Ebben a beadványban ismét ártatlanságát hangoztatta. Amit elmond érdekesen világítja meg Kőrös, az alföldi város és diákságának ezidőbeli magatartását. Úgy van ő is, — írta — mint egyik őse, akit »a Rákóczi alatti zavarok idején« a kurucok megöltek, mert nem volt hajlandó közéjük állni. Őt is azért jelentették fel és juttatták börtönbe, azok, akik derűre-borúra a franciákat dicsérik és szinte tüntetnek uralkodóellenességükkel, mert nem állt közéjük. Ezután részletesen elmondja, kik is ezek a »veszedelmes« emberek, s mit csinálnak. Ősszel érkezett Kőrösre — olvassuk — s kezdetben semmi ellentét diáktársai és közte nem volt. Tél kezdetén történt azonban, hogy Tenkely Sándor, a község másodjegyzője, megkérte az egyik legelőkelőbb helybeli nemescsalád lányának, Kalotsa Juditnak a kezét. A szülők azonban elutasították a nem nemes Tenkelyt, mire az a leány családja és mások jelenlétében becsmérlő szavakkal szólt a nemességről, majd a francia forradalmat kezdte emlegetni, mondván, hogy az kellene már itt is, Magyarországon. A háziak sem hagyták magukat, persze jól letették a franciákat, mire Tenkely még magasabb hangon válaszolt, — s egykettőre parázs veszekedés támadt. Ennek híre aztán az egész városban elterjedt, s a diákok is megtárgyalták, persze Tenkely pártjára állva a vitában. Egyedül ő, Visnyi védte Kalotsáék igazát, — olvassuk — s kijelentette, az ilyen romlott ember, mint Tenkely, megérdemelné, hogy följelentsék. Ettől kezdve diáktársai kerülték őt. Még jobban kiélesedett köztük az ellentét, amikor nemsokkal ezután francia hadifoglyokat vittek át a városon. Pár napot Kőrösön töltöttek, s ezalatt szabadon mozogtak a városban. A diákok valósággal körül rajongták őket. Úton-útfélen leállították őket, megtárgyalták a háború eseményeit, beszéltek a németekről, »és nagyon megértették egymást.« Napokig másról se folyt a szó az iskolában, — de az egész város ezzel volt tele. Dömsödy nevű osztálytársa nagy hévvel magyarázta, hogy a franciák »az igazságért és a népek javáért ontják vérüket,« s ilyenkor a többiek lelkesen éltették a franciákat. Ő ellentmondott Dömsödynek is, meg a többieknek is, — s ettől kezdve már ellenségként kezelték. — Egy éjjel Geszti városi tiszttartó felverte a kollégium diákszobáit: Viszik Fodor tanár urat! Néhány perc múlva öt szoba diáksága fustélyokkal, botokkal felfegyverkezve rohant Fodor házához, de elkéstek; a professzort közben elvitték. Amikor azonban másnap azt hallották, hogy a községben őrzik, elhatározták, megszabadítják. Tekintve azonban, hogy Kőrösön német katonaság állomásozott, a diákok elhatározták, hogy erősítésül a parasztokat is bevonják a tervükbe. A körösi parasztok ugyanis — írja Visnyi — nagyon haragszanak a német katonákra, s bizony nem egyszer előfordult már, hogy sötét utcákban megtámadták, összeverték őket, sőt az is volt, hogy az elcsavargóknak csak holttestét találták meg valamelyik sikátorban vagy a kertek alján. A parasztokon kívül tudott a diákok szervezkedéséről a magisztrátus néhány tagja is. Így a már említett Tenkely Sándor, meg barátja Török István másodbíró, aki még biztatta is a parasztokat: »üsd agyon, mert németh.« A szervezkedésnek azután hamar vége szakadt, amikor megtudták, hogy Fodor már Budán van, — de a város nyugalma egészen fel volt dúlva. Az iskolában már csak erről folyt a szó, szidták őfelségét, dicsérték a franciákat, s nem ijedtek meg attól sem, hogy mintegy ijesztésül, néhány diákot kicsaptak az iskolából. A város nagyrésze együttérzett a diákokkal. Szállásadó asszonya pl., az öreg Cseténé, elmesélte neki, hogy egyszer egy pataki professzort éjjel az ágyból elragadott az ördög. De mindez semmi, mondotta, »a' mi professorunkat más, valóságos ördög vitte el.« — Ő, Visnyi, ahol csak tehette ellentmondott az ilyen beszédeknek, ezért aztán egyre gyanúsabb szemmel néztek rá. Összesúgtak-búgtak, s hogy megelőzzék följelentését, elhatározták: ártalmatlanná teszik. Tanukat szedtek ellene, éppen a leghangosabb forradalmárokból, s aztán Török meg Tenkely elfogatták őt. S míg ő itt senyved a börtönben, őfelsége ellenségei szabadon folytatják üzelmeiket. (Visnyi beadványa: O. L. Vertr. A. 55. fasc. 92. ad B köteg. — A beadványban említettek adatai: Tenkely Sándor: 1794 ápr. 24 óta Nagykőrös másodjegyzője. 1796 január 28.-án apja révén nemességet szerzett és feleségül vette Kalotsa István főbíró Zsuzsa [!] lányát. 1807-ben Nagykőrös főbírójává választották. Ld. Galgóczy Károly, *Nagykőrös város monográfiája*. Bp., 1896. 172. l.;

Votum. Diese Akten Stücke sind dem Causarum Director zur Vergutachtung zu übergeben.[1]

[*15. Juny*]

N⁰ 665. Der Obergespann SzentIványi berichtet, dass der geweste Vicegespann des Zempliner Komitates, Ladislaus Szirmay, ihm mehrere Punkten mitgetheilet habe, welche jenen, die ihm von hieraus mitgegeben worden ähnlich und zum Theil gleich seyen, welche wie selber vorgiebt, er in kürzen mit genugsamen Beweisen und Zeugnissen bekräftiget a. h. Orts einschicken werde. Da nun S. M. zur Wissenschaft dieser in obbesagten Punkten vorkommenden Gegenständen kommen wird, so habe er den ihm von obgedachten Szirmay geschriebenen Brief für nun bei sich behalten, und geglaubt besser zu thun, wenn er denselben mit dem ihm dabey vorkommenden Erinnerungen persönlich vorlegen werde, weswegen er bestimmt habe nach vollendeter Untersuchung in betref des Professors Tichy, gegen Ende dieses oder Anfang des künftigen Monats July nach Ofen zu kommen, und seinen Bericht zu erstatten. Indessen habe er autentisch erfahren, dass bei Gelegenheit, als ein französischer Gefangener der Helvethischen Konfession in dem Freydhof der Augspurgischen Glaubens Genossen begraben worden, von denen den nämlichen Bekenntnisse zugethanenen Kaschauern Lorbeer ausgetheilt wurden, wie es das Beigeschlossene Zeugniss des französischen, bei den Gefangenen angestellten Kapellans, beweiset, welcher ihm noch gesagt, dass man diese Lorbeer gewöhnlich als ein Siegeszeichen gebe, und es sicher sey, dass so viel er seit seiner Anwesenheit entnehmen konnte, mehrere, besonders Kaufleute in Kaschau mit dem französischen Geiste behaftet sind. — Uebrigens schweigen aber die Zungen derjenigen, welche vormahls durch ihre ausgestossenen Reden sich verdächtig gemacht haben, und es scheint nicht zu fürchten, dass auch die bösgesinnten Menschen, durch das heilsame und nothwendige Beispiel der Exekution erschreckt, etwas so leicht anzuspinnen, oder Gesellschaften zu formiren, versuchen werden: indess wird auf allem Fall es immer notwendig seyn ein wachsames Aug auf die Handlungen derlei verdächtigen Menschen, jedoch mit aller Vorsicht und Klugheit, zu haben, worüber er sich vorbehaltet seine weiteren Gedanken in Person zu eröfnen. *De dato* 12. *praesentirt* 15. Juny.[2]

Votum. Dieses Schreiben, welches indess zur Wissenschaft dient, ist bis weiteren Gebrauch aufzubewahren.

Benkó Imre, *Nemes családok Nagykörösön 1848 előtt.* Nagykőrös, 1908, 180—181. l. és *Királyi könyvek.* 219. l. — Török István (1743—1820), nagykörösi nemes család sarja. Ld. Benkó, *i. m.* 355. l.

[1] A Visnyi-ügy további fejleményeire nincs adatunk. Az, hogy sem a Kancellária, sem a Curia, sem pedig József főherceg iratai közt nem találkozunk nevével, azt látszik valószínűsíteni, hogy szabadon engedték.

[2] Szent-Iványi Ferenc jelentése, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 423—424. fol. — Szirmay László itt említett emlékiratát, a vele kapcsolatos vizsgálattal együtt, részletesen ismerteti József nádor a zempléni vizsgálatról írt jelentésében: *József nádor iratai*, I. 149—162. l. — Szirmaynak egy ezt kiegészítő második emlékirata: *Jegyzőkönyv* N⁰ 671. — Szent-Iványi Ferenc királynak is megküldte ezt a jelentését. Az uralkodó azonban Izdenczy államtanácsos javaslatára a jelentést ad acta tétette. (A jelentés és Izdenczy vótuma: O. L. Vertr. A. 41. fasc.)

N⁰ 666. S. M. überschicken ein Schreiben des Majors Avesani, worinn er die weiteren Beweise aller jenen Umstände anführet, die er einberichtet hat. Acceptirt 13. Juny.[1]

Votum. Da die in diesem Schreiben berufenen Dokumenten sub A. B. C. D. nicht beigeschlossen sind, mithin von ihren Werthe sich nicht leicht urtheilen lässt, so ist diess Schreiben indess aufzubewahren, und sich die weitern Befehle Sr. M. bei diesem Umstande zu erbitten.

[*16. Juny*]

N⁰ 667. Der Causarum Director ist ad N⁰ [663][a] der Meinung, dass man die Untersuchung der in dem Berichte des Stuhlweissenburger Stadt-Magistrats gegen den Johann Kiss vorkommenden Umstände, dem Vice-Gespann des Stuhlweissenburger Komitats auftragen solle. De dato 16. Juny.

Votum. Der Stadt Stuhlweissenburg ist zu erwiedern, dass auch aus dem Grunde, dass obgedachter Kiss ein Edelmann zu seyn vorgebe, bei dem Vice-Gespann das gehörige veranlasset worden sei, dass er die ganze Sache untersuche. Dem Vice-Gespann aber ist aufzutragen, dass da obgedachter Advokat Johann Kiss sowohl wegen französich demokratischen Grundsätzen, als auch dem Besitze des berüchtigten Katechismus beschuldiget wäre, er alle seine Akten und Schriften unerwartet durchsuchen, und vermög der Sr. M. schuldigen Treue, alle jene die er als verdächtig oder verderblich finden wird, besonders aber den in Fragen und Antworten bestehenden Catechismus zu sich nehmen solle. Wenn aber der Katechismus nicht mehr unter seinen Schriften gefunden werden sollte, so solle er ihn fragen, wo und von wem er denselben empfangen und wohin er selben gethan habe. Wenn er aber auf seiner Negativa beharrte, so sei nicht nur allein die beschworne Aussage der Catharina Jarfás über beide Klagpunkten, sondern auch des Gesellen Matyiskovich, welcher bei Gelegenheit, als aus obbesagtem Catechismus mehrere Fragen und § gelesen wurden gegenwärtig gewesen seyn soll, aufzunehmen, und auch den dasigen Buchbinder Joseph Baumeister zu vernehmen, endlich nebst Beischliessung der verderblichen Schriften über die befundenen Umstände den Bereicht z u e i g e n e n H ä n d e n einzusenden.[2]

N⁰ 668. Der Causarum Director überbringt 2 Exemplarien der gedrukten Sentenzen gegen die Staatsverbrecher.[3] De dato 16. Juny.

Votum. Nebst Belobung seiner, sowohl als des bei ihm dienenden, mit ihm gekommenen Curialarchivarius Oetvös, ist ihm für alle sich gegebene Mühe zu danken, und ein Exemplair Sr. M. zu bringen, das andere hingegen den Akten beizulegen.

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.

[1] D'Avesani őrnagy 1795 május 25.-én kelt jelentése, elkeveredve: O. L. Vertr. A. 36. fasc. 421—422. fol. — Tartalmára ld. *József nádor iratai.* Iratok 46. sz.

[2] Marich Tamás alispán jelentését ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 687.

[3] *Sententiae tam incl. Tabulae Regiae Iudiciariae quam exc. Tabulae Septemviralis contra criminis laesae maiestatis seu perduellionis reos latae.* Pestini, 1795, typis iunioris Michaelis Landerer de Füskut.

N⁰ 669.[a] Der Kammerpraesident ist zu ersuchen, dass die Staatsverbrecher, welche theils von Sr. M. begnadiget, theils von der Curia zum Gefängnisse verdammet worden, ehebaldigst durch das Militair an ihre Bestimmungs-Oerter werden verführet werden, die Kriegs Kassa aber dermahls erschöpft sei, dass sie diese Auslage zu tragen nicht im Stande sei, er die zu dem Ende erfoderliche Summe, welche der General Comando bedeuten wird, dem sich darum meldenden Individuo anweisen lassen möge.[1]

[*Laxenburg, 22. Juny*]

N⁰ 670. Der Causarum Director [itt megszakad a nádor följegyzése. Értelem szerint így egészíthetjük ki: átadja előterjesztését Szén Károly ügyében. Ebben előadja, hogy annakidején Szén Antal iratait átolvasva, testvérének Károlynak, a türjei vallásalapítványi birtok kasznárjának több gyanus levelére bukkant, melyek azt sejtették, hogy ő is részes az összeesküvésben. A gyanut még növelte ellene Schmidt György türjei provisor följelentése, aki szerint Szén »romlott erkölcsű, demokratikus elvektől megfertőzött« ember. Mindezek alapján Szént elfogatta. De míg bátyja mindent bevallott, rá végül sem tudtak rábizonyítani semmit. Felszólítására Zala megye főszolgabírája bizalmasan nyomozott az ügyben,[2] s jelentése — ha az összeesküvésben való részvételét bizonyítani nem is tudja — igazolja a gyanút, hogy Szén »istentagadó, királyához és egyházához egyaránt hűtlen, gonosz elveket valló, bűnös ember.« Szén Antal életének Ferenc király megkegyelmezett, s így testvére fogvatartására sem volt többé indok. Szabadon eresztetett, már csak azért is, hogy megromlott egészségi állapotát a budai fürdőkben gyógyíthassa. A jogügyi igazgató azonban úgy véli, hogy aki így gondolkozik és így viselkedik, nem méltó arra, hogy állami szolgálatban maradjon. Javasolja, hogy állásából minden nyugdíj nélkül azonnal bocsássák el, s a jövőben se kaphasson állami állást; szükségesnek látja továbbá, hogy megfigyelés alá kerüljön. Úgyszintén javasolja Neuherr József állásából való elbocsátását is, mert bebizonyosodott róla, hogy jóbarátja Szénnek és vele egyhúron pendül. De dato 13. Junii.].[3]

a) A N⁰ 668-al végződött a Jegyzőkönyv rendszeres, pontosan vezetett része. Június közepén a nádor Laxenburgba utazott. Valószínűleg az utazása előtt összesűrűsödött elintézendők, majd a császári udvar hivatalos és társadalmi elfoglaltságai okozták, hogy följegyzéseit ettől kezdve csak vázlatosan és hevenyészett formában készítette el. A beérkezett iratokat megszámozta, s ezt a számot jegyzetpapírjára is felírta, de az akták tartalmi kivonatát már legtöbb esetben nem készítette el, néha megkezdte, de be nem fejezte, helyét üresen hagyta. Véleményét, votumát azonban — ha röviden is — minden esetben följegyezte. Nyilván arra számított, hogy utólag még rendezi jegyzeteit (ezért az ed ligiektől eltérően az iratokat nem rakta külön csomóba, hanem jegyzetei között tartotta) — ebben azonban július 12.-én bekövetkezett halála meggátolta. Egyébként a Jegyzőkönyv hátralevő része az O. L. Vertr. A. 40. fasc.-ban van

[1] A Széchen Sándor kamaraelnökhöz szóló átirat fogalmazványa, 1795 június 16: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 9. fol.

[2] A nyomozást a szokásostól eltérően valószínűleg azért bízták a főszolgabíróra, mert a megye alispánjában, Spissich Jánosban nem bíztak.

[3] A jogügyi igazgató előterjesztése: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 670. sz.; sk. fogalmazványa: *u. o.* 55. fasc. 90. ad A köteg. — Szén Károly türjei kasznár mögött ekkor már változatos élet állott. Az Udvari Haditanács által később összeállított életrajza szerint 1758 körül született. Szinte még gyerekfővel besorozták katonának, s a Batthyány-ezredben volt dobos. 1775 márciusában azonban megszökött. Németországba ment. Jénában elvégezte az orvosi egyetemet és doktorrá avatták. Itthon a zalamegyei Türjén, a vallásalap birtokán kapott alkalmazást kasznárként. (St. A. Vertr. A. 60. fasc. Akten des Carl Szén). A jogügyi igazgató figyelme — ahogy előterjesztésében is írta — akkor terelődött rá, amikor testvérének, a jakobinus perben bíróság elé állított Antalnak iratai közt megtalálta egy levelét, melyben 1794 őszén inti öccsét: ilyen fontos dolgokról ilyen

Dieser Bericht des Causarum Directors ist mit Auslassung der eingefassten Worte[1] abschriftlich dem Gfen Kanzler nebst folgender Meinung mitzutheilen, dass die den Karl Szén beschwerenden Umstände, hauptsächlich aber die seinetwegen an Ort und Stelle vorgenommene Inquisition so gestaltet zu seyn scheinen, dass er verdiene von dem bisher bekleideten Amte ohne weiters entlassen zu werden. Was aber den Joseph Neuherr betrift, den der noch in unterm 18. 9ber geschriebene Brief des Anton Szén, wie auch ein unterm N⁰ 97[a] produziertes Schreiben beschwert, da aus dem Inhalt der selben zwar sich nichts bestimmtes ausnehmen lässt, selbe dennoch einem schweren Verdachte unterlegen, so scheine es, dass zu der Stelle eines Diurnisten, die er bekleidet, nicht stabil ist, und er ohnediss nach Umständen entlassen werden könnte, dass er ebenfalls entlassen sey.[2]

a) A *Jegyzőkönyv* N0 97 alatt nincs szó sem Szénről, sem Neuherről.

vigyázatlanul ne írjon neki máskor. (Az 1794 okt. 19.-i levél: O. L. Vertr. A. 55. fasc. *i. h.)* Kollégájának, Schmidt Györgynek nagyjából ugyanekkor érkezett följelentése, (ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 308) bár csak általánosságban vádolta öt egyház- és uralkodóellenességgel, igazolni látszott a gyanút, ezért amikor jan. 20.-án Pestre jött, hogy öccse ügyében beszéljen a foglyok mellé kirendelt civil biztossal, — elfog'ák. (Neuherr József levele ismeretlenhez, 1795 jan. 28.: O. L. Vertr. A. 55. fasc. *i. h.)* Jan. 22.-én és február 6.-án a Tábla vizsgáló bizottsága ki is hallgatta öt, de eredmény nélkül. (O. L. Vertr. A. 42. fasc. 64. sz. és O. L. M. Kanc. eln. 39/1795. sz.) Erre a jogügyi igazgató felszólítására Forintos Gábor zalamegyei főszolgabíró utánanézett Szén ügyeinek. Kihallgatott több türjei embert, de ezek csak azt tudták mondani, hogy baráti körben szidta a papokat, örült a francia hadsereg sikereinek, s általában dicsérte a franciákat. Amikor 1792-ben az ujság hírül adta, hogy III. Károly svéd királyt meggyilkolták, kijelentette: a többi uralkodóra is rákerülhet a sor. 1794 tavaszán nagy elismeréssel szólott azokról, akikben volt annyi mersz, hogy Zágrábban szabadságfát állítottak. (A megyei vizsgálat jegyzőkönyve: *u. o.*) — Az ügyész azonban ekkor nem emelt vádat ellene, úgy, hogy szabadon eresztették.

[1] A nádor által kihagyott sorokban a jogügyi igazgató általános szempontból indokolta Szén állásából való elbocsátásának hasznos voltát: »Erit hoc novum ac salutare pro omnibus illis, qui perversa ejusmodi principia adorant, exemplum. Erit cumprimis pro subalternis Consilii ac Camerae Regiae departamentis (in quibus contra nonnulla adhuc individua, relate ad circumstantias in decurrentibus eatenus criminalibus processibus saepe evolventes, demissas remonstrationes meas substernendas habebo) efficax existendae attentionis et procurandae emendationis medium.«

[2] A nádor Luxenburgban június 22.-én kelt fölterjesztése : O. L. M. Kanc. eln. 39/1795. sz. : fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 670. sz. Ugyanitt található Boros Lajos jelentése, melyben Budáról tudatja a nádorral, hogy Majláth gr. kamarai alelnök közlése szerint, Szén helyét egyelőre csak ideiglenesen tőltötték be Türjén. — A Kancellária különben magáévá tette a nádor javaslatát, melyet aztán az uralkodó is el fogadott. A M. Kamara elnökségével július 16.-án közölték a legfelsőbb döntést, s ugyanakkor az új országbírót, Végh Pétert utasították Szén és Neuherr megfigyeltetésére. (O. L. M. Kanc. *i. h.)*

Szén Károly ügye azonban ezzel még korántsem zárult le. 1795 augusztusában névtelen följelentés érkezett ellene az uralkodóhoz, — ahogy utólag kiderült, barátja, Neuherr írta. Eszerint Szént nagyon elkeserítette, hogy állásából kidobták, öccsét lecsukták, s bosszúból »ein meuchelmörderisches Gewehr erfunden habe, und mit solchem Er. M. theuersten Leben nachstrebe.« A fegyver szerkezetét egyébként a följelentő így írta le : »aus einem Fleitenlauf bestehe, in dessen Gegend von dem Pulwersack einwendig eine starke stahlene Feder angebracht sey, die geschickt ist einen dreyschneidigen Pfeil auf 10 Schritte einen so heftigen Schneller zu geben, dass er tief in den Leib dringen müsse.« Az egész elrejthető egy kifúrt sétabotba, úgy, hogy nem is lehet észrevenni. — (Szén fegyverének ezt a leírását v. ö. a Kazinczy Ferenc által mondottakkal : 308. l.) — A Kancellária előbb Almásy Pált, a tartományi főbiztosság igazgatóját bízta meg, hogy tájékozódjék a följelentésben foglaltak valóságáról, majd Forintos Gábor főszolgabíró kiszállt helyszíni vizsgálatra Türjére. Szén vallomása révén eljutottak Neuherrhez, aki nem is

N⁰ 671. S. M. übergeben einen Bericht des Majors Avesani vom Mezaros Uhlanen. [Itt megszakad a nádor följegyzése. D'Avesani jelentése lényegében megismétlése mindannak, amit már korábban is jelentett a zempléni állapotokról. Jelentéséhez mellékelte Szirmay Lászlónak egy újabb följegyzését, mely a már ismert dolgok mellett Rhédey Lajos rebellis magatartására vonatkozóan tartalmaz adatokat.][1]

Da ohnehin der in dem Zempliner Komitate untersuchende Ober-Gespann SzentIványi, wie es sein Sohn meldet, anher nacher Vien zu kommen gedenket und die Szirmaysche Anzeige an ihm gerichtet ist, so ist dessen darüber zu entstattenden mündlicher oder schriftlicher Bericht zu gewärtig*en*.

tagadta, hogy ő a följelentő, söt a már mondottakat még megtetézte, mondván, hogy Szén Karabani Károly álnéven veszélyes levelezést folytat bizonyos Joachimfy nevű Szalaapátiban lakó volt benedekrendi szerzetessel. Forintos azonban semmilyen fegyvert nem talált Szénnél. Aug. 31.-én a Kancellária véleményezésére további nyomozásra kiadták az ügyet Németh János jogügyi igazgatónak. — Ez újból kihallgatta Neuherrt, majd Szént felségsértés és hütlenség vádjával elfogatta s a pesti laktanya fogházába záratta. Hamarosan Neuherr is mellékerült, akire viszont Szén vallott terhelően. A vizsgálat roppant lassan haladt. A jogügyi igazgató 1796 június 5.-én adta be jelentését József főhercseghez, melyben harminc oldalon részletezte az ügyet: a Neuherr följelentésében foglaltak nem igazolhatók, de sok gyanús és terhelő adat merült föl Szén, söt Neuherr ellen is. Kiderült, hogy szabadgondolkozók, egyház- és klérusellenesek, összeköttetésben vannak egyes liberális mágnásokkal, így Forgách gróffal, lelkesednek a franciákért és ezt egyáltalában nem rejtik véka alá. Söt Szénről kiderült, hogy szökött katona, így ügye nem is a Cúriára, hanem a haditörvényszékre tartozik. — Ezen aztán hosszú levélváltás kezdődött, s közben múltak az évek. A kaszárnyában embertelen körülmények között tartották őket. (Neuherr egy 1796 májusában írt beadványában betegségére hivatkozva könnyítéseket kért: télen heteken át nem volt börtönén ablak, összefagyott, megbetegedett. Fehérneműjét három-négyhónapoként válthatta csak, teljesen eltetvesedett, teste már sebes). Neuherr nem is bírta tovább: 1797 februárjában öngyilkos lett. Szént 1797 márciusában a katonai börtönből a megyeházára vitték át, ahol, ha lehet, még rosszabb viszonyok közé került. Végre április végén Ferenc király hozzájárult, hogy ügyét a katonai bírósághoz tegyék át. Ettől kezdve adataink meggyérülnek (a bécsi Hadilevéltár iratanyagát nem volt módonban megnézni), de úgy látszik, hogy Szén mindvégig a pesti megyeháza börtönében maradt s ítéletet végül sem hoztak ügyében. Legalább is 1801 novemberében ismét Pestről kéri a nádort, eresszék öt szabadon, hiszen elfogatásának (nem elítéltetésének) egyetlen oka Neuherr alaptalan vádaskodása. Végre 1802-ben, hét évi »vizsgálati fogság« után, szept. 17.-én József nádor közbenjárására az uralkodó elrendelte szabadonresztését. De reverzálist vettek tőle, hogy Bécsbe, Buda-Pestre és Pozsonyba nem teszi be a lábát. Szén ekkor már nagy beteg volt. Azt tudjuk, hogy Kanizsára költözött, de további sorsát nem ismerjük. (A rávonatkozó igen nagy iratanyag: St. A. Vertr. A. 60. fasc. Schriften des Carl Szén; O. L. Vertr. A. 49. fasc. ad A 5. köteg és *u. o.* 55. fasc. 90. köteg: O. L. M. Kanc. eln. 39/1795. sz. és M. Kanc. 1801: 11765. sz., 1802: 42., 4169., 5074., 7586., 8095., 8658. és 9139. sz. V. ö. még *József nádor iratai*, I. 34—35. l.) A Neuherr jelentésében említett Joachimfy volt benedekrendi szerzetes ellen szintén vizsgálatot rendeltek el, még 1795 őszén. Az iratokat nem találtam meg, de a Nádori t. lt. Polit. elenchusából megtudjuk, hogy a megyei vizsgálat eredményeként Joachimfyt és Licinger szalaapáti orgonistát elfogatták. Per nem idult ellenük, de a jogügyi igazgató javaslatára az uralkodó 1796 júniusában Joachimfyt »bizonytalan időre« a gottvicei apátságba záratta, míg az orgonistát a hathónap vizsgálati fogság beszámításával szabadonresztették. (O. L. Nádori t. lt. Polit., elenchus 1795: 23. sz., 1796: 16., 22., 104., 112. és 113. sz.)

[1] D'Avesani jelentése és Szirmay följegyzése: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 671. sz. Szirmay elmondja, hogy Rhédey egyszer Szirmay Péternével a franciákról beszélgetett, s az asszony a franciák ellen nyilatkozott. Mire Rhédey: »Szégyenlem, hogy az Tekintetes Asszony ilyen beszédet ejt, a franciától nem kel félni, ha el gyün, jó szível, mint barátot kel fogadni.« — V. ö. *József nádor iratai*, I. 129. l.

N⁰ 672. [Pozsony megye rendei köszönetet mondanak a regnicolaris deputatio iratainak megküldéséért.]

N⁰ 673. [Gr. Nádasdy Mihály koronaőr kérvénye a nádorhoz személyes ügyben.]

N⁰ 674. Praesidialschreiben des Gfen Kanzlers, mittels welchem auf die auf die hiessortige Zuschrift de *dato* 12. Junii. N⁰ [659][a] erwiedert wird, dass S. M. die hiessortige Meinung soviel in betref des Stephan Marton als des Andreas Nemessanyi zu genehmig*en* geruhet haben. De *dato* 22. Junii.[1]

In Gemässheit dieser a. h. Entschliessung ist dem Administrator des Pester Komitates [majd ezt áthúzva:] Da es nicht bekannt ist, ob diese a. h. Entschliessung auch der Stadthalterei bekannt gemacht worden sei, so ist vor allem noch darüber der Gf. Kanzler *brevi manu* zu befragen, da wenn es nicht geschehen, dass wenigst in betref des Nemessányi zu geschehen hätte.[b]

[*24. Juny*]

N⁰ 675. Der Hofagent Bujanovics überbringt eine an S. M. gemachte Bittschrift um Gnade für seinen Sohn, oder wenigst um Erleichterung seines Schicksahls. De *dato* 24. Junii.[2]

Ist Sr. M. unterthänigst *brevi manu* zu unterbreiten.

N⁰ 676.[c] [Pálfy kancellár leirata, melyben tudatja, hogy a N⁰ 624 alatti előterjesztéssel kapcsolatban őfelsége szükségesnek látja Vekey kihallgatását. De dato 22. Junii.]

In dieser Gemässheit ist dem Vice-Gespann des Zempliner Komitats die Vernehmung des beschuldigten Vekey und Bericht-Erstattung aufzutrag*en*.[3]

a) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
b) Utólag a nádor az egészet áthúzta, nyilván mivel a kancellár közölte vele, hogy a Helytartótanácsot külön is értesítették.
c) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

[1] A Kancellária, arra hivatkozva, hogy a per anyagát nem ismeri, minden megjegyzés nélkül továbbította a nádor fölterjesztését, melyet azután az uralkodó június 21.-én el is fogadott. (O. L. M. Kanc. eln. 37/1795. sz.)

[2] Bujanovics Károly kérvénye: O. L. M. Kanc. eln. 14/1795. sz. Hátán az uralkodó elutasító határozata.

[3] A kancellár 6590/1795. sz. leirata és a Bernáth alispánhoz június 26.-án írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 676. sz. — Az alispán a kihallgatási jegyzőkönyveket július 12.-én terjesztette föl. Vékey az esetet így adta elő: Éppen Velejtén volt, amikor Kazinczyt meg Szulyovszkyt fogva vitték Újhelybe. Kocsijának eltört a kereke, ezért betért Timkó bognárhoz, de csak a feleségét lelte otthon. »Uram, mi okból viszik azokat az urakat, — kérdezte Timkóné — az most tsuda előttünk.« Mert megérdemelték — válaszolta ő neki. — Vékey vallomásához csatolta az alispán Újhelyi József esküdt tanúbizonyságát, aki elmondotta, hogy az elfogatások idején a parasztok őt is faggatták: miért fogták el az urakat és hová viszik őket. Mire ő azt felelte: azért fogták el őket, mert nem akartak újoncot megajánlani. (O. L. Vertr. A. 55. fasc. 93. ad B köteg). — Az ügy további alakulását nem ismerjük. Valószínűleg ad acta tették.

N⁰ 677. A. h. Handbillet,[a] [melyben az uralkodó értesíti a nádort, hogy úgy döntött, a felségsértési per iratait saját kabinetjében fogja őriztetni. Utasítja, hogy majd küldesse fel hozzá az iratokat. Mellékeli az ebben az ügyben kiadott legfelsőbb rendelkezés másolatát. De dato 26. Junii][1]

Dient zur a. u. Wissenschaft und Nachachtung.

N⁰ 678. [Dolachky főhadnagy az Alvinczy gyalogezredből beküld egy elfogott szerb nyelvű felszólítást, mellyel a törökök a császári katonaságot próbálják maguk számára megnyerni.]

N⁰ 679.[b] [A jakobinus perben fogságot szenvedett Illyés Ferenc a perében hozott fölmentő ítéletre, maga és családja nyomorára hivatkozva, valamilyen állást kér.][2]

Ist, bis sich Bittsteller zum Bescheid melden wird, den Akten beizulegen.

N⁰ 680. [Klobusiczky helytartótanácsos jelenti Lőcséről: feladatát bevégezte.]

N⁰ 681. [Szászi Ferenc kérvénye személyes ügyben.]

N⁰ 682.[b] [Kancelláriai leirat. Közli, hogy Ferenc király a kivégzett Sigray ingó és ingatlan javait visszaadta özvegyének és gyermekeinek.][3]

Diese a. g. Entschliessung dient zur Wissenschaft und ist den Akten beizulegen.

N⁰ 683.[b] [Aigner Ferenc ny. kapitány beküldi valamelyik udvari tanácsoson át bizonyos Komjáton lakó Raab Mátyással szabadkőműves ügyekben való levelezését.][4]

Da ohnediess von Sr. M. die Freimaurer Logen aufgehoben und verbothen worden, so ist von diesem Schreiben, in dessen Beilagen vorkömmt, dass nur die Ofner Loge von Sr. M. bestättigt war, mithin alle übrigen unerlaubt gewesen, für nun kein weiteres Gebrauch zu machen, sondern selbes zu hinterlegen.

a) Itt megszakad a nádor följegyzése.
b) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

[1] A legfelsőbb kézirat és az uralkodói rendelkezés: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 677. sz. — V. ö. II. k. 12. s kov. l.

[2] Illyés keltezés nélküli kérvénye: *u. o.* 679. sz.

[3] A 6526/1795. sz. kancelláriai leirat: *u. o.* 682. sz.

[4] A levelek: *u. o.* 683. sz. Aigner az ismeretlen tanácsoshoz írt 1795 június 6.-i levelében főleg a pesti szabadkőművespáholy alapításával kapcsolatos érdemeit részletezte. Már 1791-ben, a páholy megalapításakor megvolt róla győződve, — »und nun durch die Erfahrung es noch mehr bin, — dass eine aus redlichen und in allen ächten und mächten Graden erfahrenen Brüdern zusammengesetzte deutsche verschwisterte Loge das einzige Mittel seye denen im finstern schleichenden Charlatanerien Schranken zu setzen, und die irre geführten Brüder zu recht zu weisen.« — Egyébként 1796-ban Aigner ellen is eljárás indult tiltott könyvek rejtegetése miatt. (O. L. Nádori t. lt. Polit. elenchus-a 1796. 89. és 98. sz.)

N⁰ 684.[a] [Pest megye fölterjeszti a május 20.-i és a június 3.-i kivégzésekre kivezényelt szolgabírák jelentését. De dato 12. Junii.][1]

Ist indess aufzubewahren und seiner Zeit dem Causarum Director pro integritate actorum zuzustellen.

N⁰ 685.[a] [Szatmár megye alispánja jelenti, hogy a június 6.-án kelt N⁰ 654 alatti nádori utasítás értelmében Hanslovics-Amadé szökött szerzetest 13.-án Nagybányán elfogatta. Jelenleg a megyei börtönben Nagykárolyban van, de lefoglalt irataival és könyveivel együtt át fogja adatni Heves megye alispánjának. De dato 19. Junii.][2]

Dient zur Nachricht.

N⁰ 686.[a] [Kancelláriai leirat. Közli az uralkodó döntését a Rettegi Zsigmond ügyében május 30.-án N⁰ 623 alatt kelt fölterjesztésre: őfelsége elvben hozzájárul, hogy Rettegit különböző kijelentéseiért a megyegyűlés színe előtt nevében megdorgálják. Mielőtt azonban erre az utasítást kiadná, elrendeli, hogy az alispán közölje a följelentést Rettegivel, hallgassa őt ki, és erről szóló jelentését terjessze föl. De dato 22. Junii.]

Zu Gemässheit dieser a. h. Entschliessung ist der Vice Gespann des Biharer Komitats die Veisung zu geben.[3]

N⁰ 687. Der Vice-Gespann des Stuhlweissenburger Komitats erstattet seinen Bericht auf hissortigen Auftrag de dato 16. Junii N⁰ [667][b] mit dem Beisatz, dass sowohl der denunzirte Johann Kiss, als dessen Angeberin, Catharina Járfás, und ihr Mann, Mathias Schmierer von bösen Sitten und schlechte Leute,[c] Kiss aber schon in SzentGál übel angeschrieben sey. De dato 23. Junii.

Ist dem Causarum Director zur Vergutachtung zuzusenden.[4]

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.
b) A szám helyét a nádor üresen hagyta.
c) Kimaradt: sind.

[1] Szabó János és Bitskey Sándor szolgabírák jelentése közölve: II. k. *Iratok* 108/b és 111/c sz.

[2] Luby Károly alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 685. sz. — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 703.

[3] A 6589. sz. kancelláriai leirat és a Péchy alispánhoz írt utasítás fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 686. sz. — Az ügy további alakulására semmilyen adatot nem találtam.

[4] Marich alispán jelentése: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 347—350. fol. Eszerint Kiss »jam in comitatu Vesprémiensi nigro calculo notatus, ac praeterea et in gremio liberae ac regiae civitatis Alba-Regalensis a libertismo et morum corruptela notus.« — Éppen ezért Németh jogügyi igazgató július 7.-én kelt előterjesztésében azt javasolta, hogy Kiss »ad minus ad tempus, usque dum videlicet manifesta emendationis suae, meliorumque morum et principiorum specimina non ediderit, ab agentia et advocatiali munere arceatur et prohibeatur, ... Serviet hoc ipsum ad promeritam correctionem hominis juvenis, qui hac ratione fidelis subditus et utilis adhuc civis effici, secus autem sub praetextu illo, quod innocens evaserit, insolentior reddi, in proposito malo confirmari, et ad graviora etiam prolabi poterit. Serviet pro salutari aliam etiam exemplo, qui paribus, aut longe deterioribus imbuti principiis onus responsionis ideo tantum evitant, quod non denuncientur. Serviet denique non tantum pro ipsius publici Alba Regalensis, sed et denunciantis, quae fidem et fidelitatem suam testari voluit, satisfactione.« (*U. o.* 339—342 fol.; fogalmazványa: *u. o.* 54. fasc. 75. ad B kőteg) Sándor Lipót nádor halála folytán ennek az ügynek elintézése is nagyon elhúzódott, s az uralkodó csak 1796 tavaszán mondta ki a döntést: A följelentésben foglaltak alól feloldozta Kisst,

[*29. Juny*]

N⁰ 688.[a] [A kir. jogügyi igazgató jelentése: A börtönbüntetésre ítéltek elhelyezése ügyében még mindig nem kapott semmilyen utasítást. Jelenlegi elhelyezésük egyáltalában nem megfelelő: sokba kerül[1] és túl kényelmes ahhoz, hogy büntető jellege legyen. — Az atheista Deling professzor elbocsájtása, a szabadkőműves páholyok bezáratása nagy örömet váltott ki mindazoknál, akik a monarchia jövőjét szívükön viselik. — A Helytartótanácsban június 26.-án tárgyalták a pozsonyi akadémia javaslatát a kinevezendő új professzor személyét illetően. Az akadémia által fölterjesztett három jelölt közül kettő Kreil tanítványa volt; már pedig Kreil lefoglalt írásaiból napnál világosabban bebizonyosodott, hogy szoros kapcsolatban volt a hazai jakobinusokkal. Hogy sem a nádor, sem a hercegprimás, sem pedig az országbíró nem volt jelen az ülésen, a Vay-Haller frakció igen hangoskodott, s főként maga Haller és Vay »a sátán gyertyájának ezek a gyujtogatói« a Kreil-tanítványok mellé álltak. Végül is Majláth, Pichler és Boros tanácsosokat kivéve, a többiek mind bizonyos Schmidt jelölésében egyeztek meg[2] — Fölterjeszti javaslatát Rudics ügyében.[3] De dato 27. Junii.]

Der Bericht über den Rudits ist dem Hof-R*ath* Boross zu Verfassung des Vortrags in conformitate opinionis directoralis zu überschicke*n*. in

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

de »míg meg nem javul« az ügyvédi gyakorlatot megvonta tőle. (O. L. M. Kanc. eln. 2/1796 és O. L. Nádori t. lt. Polit. elenchus 1795 : 74. sz. és 1796: 10. sz.) Kiss életének további alakulását nem ismerjük.

[1] A pesti fogság költségeire vonatkozóan több irat : O. L. Vertr. A. 49. fasc. ad A 5. sz. köteg. Az egyikben Barco tábornok napi tíz krajcár pótdíjat kér Bodbeitl Mátyás profósz számára. A jogügyi igazgató azonban csak öt krajcárt javasolt.

[2] A jogügyi igazgató jelentése : O. L. Vertr. A. 40. fasc. 688. sz. — A Helytartótanácsban történtek elmondása után még ezt a megjegyzést fűzi hozzá : »Actum erit cum educatione, actum cum monarchia et regia dignitate. Si in centrali executivae potestatis dicasterio rapaces talismodi lupi, jurati monarchiae et augustae domus hostes, qui tantis suis moliminibus, cuncta ad annihilanda jura regia ex convellendam avitam regni constitutionem dirigunt, porro etiam tolerati fuerint, actum et cum sacrae regni corona si prout fama fert, custodia clenodii hujus talibus prout sunt Haller, Splényi et Ladislaus Orczy, magnus ille banderiorum capitaneus concredita fuerit.« — Haller viszont, július 1.-én a nádorhoz írt beszámolójában, Boros tanácsosra panaszkodott, hogy »so zu sagen auf eine meuchelmörderische Art« szólt Kreilről és tanítványairól, s hogy az ülés rendjét és békéjét alig tudta fenntartani. (*Jegyzőkönyv* N⁰ 706.) — A jogügyi igazgató által említett Splényi talán a temesi főispán, Splényi József, akivel Hajnóczy is kapcsolatban volt. A Splényiek azonban mind aulikusak voltak (ld. II. k.), így Németh János megjegyzése nem egészen érthető. — A pozsonyi akadémiára jelölt Schmidt személyét nem tudtam azonosítani. Kinevezése nem történt meg, legalább is az akadémia tanárai közt hiába keressük. (Ld. Ortvay Tivadar, *Száz év egy hazai főiskola életéből*. Bp. 1884)

[3] A jogügyi igazgató nagy előterjesztésében részletesen áttekinti a tanuk vallomását és Rudits védekezését. A Rudits elleni vádakat három csoportra bontja : 1. őfelsége személyét sértő kijelentéseket tett, szidta az alkotmányt és dícsérte a franciákat ; 2. a francia forradalom mintájára Magyarországon megszervezendő felkeléshez fegyvereket, t. i. pisztolyokat rendelt ; 3. Az ujoncállí ás megtagadására biztatott. Azonban, ha a bizonyítékokat elemezzük, — olvassuk tovább, — azt látjuk, hogy a tanuk közülük több Ruditsnak régi ellensége, azonkívül egymásnak ellentmondanak, s a legfontosabb dolgokra végül is csak egy-egy tanú marad. Így bizonyítékok hiányában, felségsértésért és hazaárulásért Rudits perbe nem fogható. Mivel azonban köztudomású, hogy Rudits »de politicis objectis liberius, de religione autem liberrime semper senserit et loqui assveverit«, javasolja, hogy részesüljön a megyegyűlésen nyilvános dorgálásban. — Végül megjegyzi, hogy véleménye szerint, ha Ruditsot mindjárt az elején elfogták volna, »atque ita extra statum libertatis semet defendere debuisset, negotium ejus longe aliam formam obtinuisset, et conflictus ille fassionum, qui modo est, nunquam emersisset.« Ha a felségsértésért nemrég elítéltek is szabadon védekezhettek volna »vix unus reus judicatus fuisset.« (O. L. M. Kanc. 8426/1795. sz.)

Betref der Arrestanten aber Sr. M. eine unterhänigste Note zu erstatten.[1]

N⁰ 689. S. M. übergeben zur Vergutachtung einen Bericht des siebenbürgischen Gouverneurs in betref des Landrichter Türi. Acceptirt 29. Junii.
Votum. Unterthänigste Nota an S. M.[2]

N⁰ 690. [Buda város tanácsának fölterjesztése Kalmárffy Ignác, a város volt bírája elleni per ügyében.]

N⁰ 691. [Prachány János lőcsei főbíró fölterjesztése a városnak Votesky János elleni peres ügyében.]

[*31. Juny*]

N⁰ 692.[a] [Az uralkodó megküldi a Kancellária előterjesztését D'Avesani őrnagy följelentésével kapcsolatban, azzal, hogy a kir. jogügyi igazgató mondjon véleményt az ügyről. De dato 30. Junii.][3]

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készíttette el.

[1] A börtönre ítéltek ügyében az uralkodóhoz írt fölterjesztés s. k. fogalmazványa, június 29.: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 688. sz.; sk. tisztázata: *u. o.* 698. sz. V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 698. — Rudits ügyében a Boros tanácsos által fogalmazott fölterjesztés, július 8.: O. L. M. Kanc. 8426/1795. A jogügyi igazgató javaslatát az uralkodó is elfogadta, s aug. 8.-án a Kancellária intézkedett, hogy Ruditsot a megyegyűlésen őfelsége nevében nyilvánosan feddjék meg. (A József főherceg helytartóhoz és Bács m. alispánjához írt kancelláriai leirat fogalmazványa: *U. o.*)

[2] Bánffy kormányzó jelentése szerint: Türy László tagadta az ellene felhozottakat. (V. ö. N⁰ 455.) Semmilyen jakobinus vagy tiltott szervezkedésben nem vett részt, titkos összejövetelekre nem járt, az uralkodó és a törvények ellen nem fondorkodott. Azt viszont elismerte, hogy az újoncozást törvénytelennek bélyegezte, hogy a megyéket arra biztatta, ebben az ügyben lépjenek egymással érintkezésbe, s hogy ő a szerzője annak a legutolsó erdélyi országgyűlésen körözött röpiratnak, mely szerint az országgyűlés bizonyos határozatai uralkodói szentesítés nélkül is törvényerőre emelkednek. Ugyanakkor — írta Bánffy — Türy 1790-ben rendkívül izgága módon viselkedett, s egyike volt az erdélyi ellenzék leghangosabbjainak. Egyes tanuk vallomásából az is kiderült, hogy időnként valóban tett egyház- és alkotmányellenes kijelentéseket. — Bánffy jelentéséből a nádor úgy látta, a nyomozást folytatni kell. Nem hiszi, — írta fölterjesztésében — hogy a följelentők az egészet az ujjukból szopták volna. De ettől függetlenül, a Türy által beismert dolgok is eléggé bizonyítják, hogy veszélyes ember, ezért javasolja állásából való azonnali elbocsátását. Javasolja továbbá, hogy a rá vonatkozó iratokat adják át Cserei fiskális direktornak, hogy mondjon véleményt, kimeritik-e azok a felségsértés bűnét. (Bánffy kormányzó jelentését nem találtam meg, de lényege benne van a nádor fölterjesztésében. Ennek fogalmazványa, június 30.: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 689. sz. Sk. tisztázata: *u. o.* 697. sz.). — V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 697.

[3] A Kancellária június 18.-i nagy fölterjesztése áttekinti D'Avesani őrnagynak a zempléni jakobinusokról írt összes följelentéseit, s részletesen ismerteti a Haditanácstól legújabban átküldött iratokat. D'Avesani ugyanis, a Haditanács felszólítására, nyilatkozatokat szerzett be informátoraitól s azokat küldte be. Az elsőben Velbanszky Ferenc vásárhelyi pap elmondja, hogy 1794 áprilisában egy birtokügyi határvitában megyei bizottság szállt ki falujába. Délben a társaság a parókián ebédelt; beszélgetés közben Szirmay Pál a franciaországi helyzetről kezdett beszélni. Támadta a királyság intézményét, ugyanakkor dícsérte a francia alkotmányt, s kijelentette, hogy »az emberi természet is azt követeli, hogy egyenlők legyünk,« meg hogy »nem is lesz addig boldog az emberiség, míg királyok lesznek, s az államok maguk nem kormányozzák magukat. Akkor majd elveszik a papi birtokokat és más egyházi beneficiumokat, és nagy nemzeti pénztárat alapítanak. Ő maga is szívesen felajánlja jövedelme harmadrészét, ha Magyar-

In Folge dieses a. h. Befehls ist dem Causarum Director die aus dem Kanzlei Vortrage auszunehmende Species Facti sammt allen Acclusis mit dem Auftrage zuzustellen, baldigst seine Meinung darüber zu unterbreiten.[1]

№ 693.[a] [Németh János kir. jegügyi igazgató előterjesztése ócsai Balogh Péter ügyében: Úgy hallotta, Balogh egészségi állapotára hivatkozva ott akarja hagyni a Kancelláriát és korábbi helyére, a Hétszemélyes Táblára akar visszatérni. Emlékeztet rá, hogy Balogh egyike a legveszélyesebb embereknek: II. József alatt ő irányította a lázadó rendek Berlinnel való levelezését; Nógrád megyében valósággal lázított az uralkodóház ellen; az 1790/91-es országgyűlésen ő volt legbuzgóbb terjesztője a Habsburg ház

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

ország elfogadja a francia rendszert, — ami reméli meg is fog történni, s akkor elintézik a papokat.« — Amikor a vendéglátó és tanúskodó lelkész erre megjegyezte, hogy a papok szegény és tehetetlen emberek, azoktól nincs mit tartani, »von dem Volke aber ungleich mehr zu besorgen wäre, indem das Volk dem König zu sehr anhängig wäre, und wie zugeben würde, dass die königl. Macht, worauf das Volk seine ganze Glückseligkeit stützet, umgestürzt werde, und falls auch das Volk durch Vorspieglung der gemeinen Bürgers- und Gleichheitsrechte zur Annahme der französischen Grundsätze sich verleiten liesse, sich's doch immer noch frage ob er wohl glaube, dass ihm der Landmann so unterthänig bleiben, so robothen und seine Armuth so geduldig ertragen würde, wie jetzt. Er glaube vielmehr, dass der Landmann den Szirmay in solchem Falle aussplündern, seiner Habschaften berauben, oder ihn gar ermorden würde.« Mire Szirmay így válaszolt: »Es sey von Seite des Volks nichts zu besorgen, denn er hätte sich schon mit Bauersleuten hierüber besprochen, die sich erklärten, dass sie einer Aufruhr sehnlichst entgegen sätzen, und dann zur Erlangung des Bürgerrechts ihrerseits alles beytragen wollten.« — Amikor erre a pap, meg a jelenlevők közül többen ismét ellentmondtak, Szirmay felállva a következő jelentést tette: »Ich bedarf keines Königs dazu, dass er nur Kinder erzeuge, und das Vermögen des Königreichs zu verschiedenen unnützen Dingen verschwende, wie es auch der König von Frankreich that, welcher nur auf die Jagden einige Millionen verwendet, dadurch viele Schulden gemacht, das Land belastet hat, und eben deswegen verdientermassen umgebracht worden ist.« Ez a kijelentés annyire meglepte a jelenlévőket, hogy egy szót sem tudtak szólni. A többi tanúsítvány a már ismert dolgokat bizonyítja: hogy Kazinczy András vezetésével a megyei jakobinusok pénzt gyüjtöttek Szulyovszky kiszabadítására, hogy az alispán a jakobinusokkal tart stb. (Az iratok eredetijét nem találtam meg. Kivonatuk a kancelláriai fölterjesztésben.) — A Kancellária mindamellett továbbra is úgy vélte, hogy a D'Avesanitól beküldött iratok nem tekinthetők bizonyítéknak, mert többnyire csak hallomáson alapulnak. Ami a Szulyovszky kiszabadítására gyüjtött pénzt illeti: a D'Avesani által említettek, mind közeli rokonai az elítéltnek, akik deputatióban fel is jöttek Bécsbe, hogy őfelségénél könyörögjenek rokonukért, — a pénzt tehát erre az útra gyüjthették, nem kell mindjárt erőszakos kiszabadításra gondolni. Az egyetlen kivételt a Szirmay Pál elleni följelentésben látja, annak egyes kitételei, főként, hogy beszélt ezekről a parasztokkal, igen súlyosan esnek latba. Ezért javasolja, hogy az uralkodó adja ki az iratokat javaslattételre a kir. jogügyi igazgatónak. (A kancelláriai fölterjesztést: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 692. sz. és O. L. M. Kanc. eln. 6/1795. sz.; v. ö. *u. o.* 2166/1795. sz.) — Pár nap múlva egyébként, július 26.-án, a Kancellária egy névtelen jelentést terjesztett föl az uralkodóhoz, mely elmondja, hogy Kazinczy András Bécsbe készül, hogy őfelségétől kieszközölje Kazinczy és Szulyovszky szabadonbocsátását. A följelentő kéri az uralkodót, gondoljon XVI. Lajosra, akit engedékenysége vitt a romlásba. (*U. o.* eln. 17/1795. sz.)

[1] A jogügyi igazgatóhoz írt utasítás sk. fogalmazványa, július 2.: O. L. Vertr. A 40. fasc. 692. sz. — A jogügyi igazgató véleményét nem találtam meg, de az ügy úgyis a zemplénmegyei nagy vizsgálattal kapcsolatban nyert elintézést. Évekig tartó húzavonák után Szirmay Pált felségsértésért bíróság elé állították és 1799-ben a Hétszemélyes Tábla mótévi börtönre ítélte, amit azonban a Kancellária javaslatára az uralkodó egy évre pérsékelt. (A Szirmay elleni vizsgálat részletei: *Józsej nádor iratai*, I. 136—139. l.; kerbefogása és az ítélet: *u. o.* 187. és 263. l.)

örökösödési jogának megszakadásáról szóló elméletnek, amely elmélet a Reformátorok Kátéjának lett alapgondolatává. Martinovics is megemlítette őt azok közt, akikre számítottak a forradalom ügyének támogatásában. Vétkes könnyelműség volt őt a Kancelláriára kinevezni, — most viszont meg kell ragadni az alkalmat, lemondását el kell fogadni, és küldjék nyugalomba. A most lezajlott per is bizonyítja, milyen fontos a bírák gondos megválogatása ; a Vay, Balogh és Bezerédy szerű alakoktól meg kell a Curiát tisztítani. Különben is Balogh protestáns, már pedig a Martinovics-féle eszméknek azok a fő megtestesítői. De dato 30. Junii.][1]

Ist zum allfälligen Gebrauche den Akten beizulegen.

[*1. July*]

N⁰ 694. Der Stadt-Magistrat von Szattmar Nemethy berichtet, dass da vermög Zeugnissen dessen Mittels-Rath [?] Johann Kreskay angegeben worden, selbst einen schriftlichen Nexum mit den Eingefangenen Réz zu haben, sogleich alle seine Schriften okupirt und versiegelt, ihn aber bewachet zu haben, bis die weitern Befehle einlangen werden, wornach in seinen Schriften nichts verdächtiges gefunden worden, und erbittet sich die weitere Weisung darüber. De dato 19. Junii.

Ist mittelst des Hof-Raths Boross dem Causarum Director zur schleunigen Vergutachtung mitzutheilen.[2]

N⁰ 695. [Komárom megye megküldi az uralkodóhoz küldött feliratának másolatát, melyben támogatását kéri új megyeháza építéséhez.]

N⁰ 696. [Pest-Pilis-Solt megye fölterjesztése, melyben a megyei tisztviselők fizetésének emelését kéri.]

N⁰ 697.[a] [Az uralkodó visszaküldi a nádor június 30.-án kelt N⁰ 689 alatti fölterjesztését Türy László ítélőmester ügyében az alábbi legfelsőbb határozattal : »Ich habe nach Eurer Liebden Gutachten, welches vollkommen genehmige, die zwey hierentworfenen Schreiben erlassen. Franz m. p.«][3]

Diese a. h. Entschliessung dient zur unterthänigsten Wissenschaft.

N⁰ 698.[a] [Az uralkodó visszaküldi a nádor június 29.-én kelt N⁰ 688 alatti fölterjesztését a börtönbüntetésre ítéltek elhelyezése ügyében, az alábbi

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

[1] A jogügyi igazgató előterjesztése: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 693. sz. — Balogh Péterre, Vay József helytartótanácsosra, ld. II. k. Egyébként Balogh visszakerült a Hétszemélyes Táblára.

[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 700, 701. — A nádor följegyzésén kívül Krecskayra semmilyen adatot nem találtam.

[3] A nádor javaslatának megfelelően az uralkodó Türy (és a többi Barco által följelentett »gyanús« személy) ügyében további vizsgálatra utasította Bánffy gubernátort. A kormányzó nov. 8.-án terjesztette föl újabb jelentését : vizsgálata semmilyen eredménnyel nem járt. Miután Bánffy valószínűnek tartotta, hogy csak valamilyen szabadkőműves szervezkedésről volt szó, s mivel közben a titkos társulatokat az uralkodó amúgyis feloszlatta, Teleki kancellár javaslatára Ferenc király a vizsgálatot megszüntette. (Ld. Sándor Lipót iratai, 873. l.)

legfelsőbb elhatározással: »Was Ich diessfalls angeordnet habe, werden Euer Liebden aus der beiliegenden Abschrift ersehen. Franz m. p.«[1]

Diese a. h. Entschliessung dient hierorts zur unterthänigsten Wissenschaft und ist brevi manu dem Causarum Director bedeuten zu lassan, dass nunmehro die Weisung wegen der Bestimmung der Gefangenen in Kurze einlangen werde.

N⁰ 699.[a] [Versegi megköszöni a nádornak, hogy közbenjárt az uralkodónál halálos ítélete megváltoztatása érdekében.][2]

Ist zu hinterlegen.

N⁰ 700. Die politischen [?] filial Kassenbeamten in Szattmár Nemethy überschicken zwei Zeugnisse des städtischen Vice-Kammerers Johann Mihalaky in betref des Senators Johann Krecskay und des Fiscals Michael Csány. De dato 20. Junii.[3]

Ist mittels HofRath Borros dem Causarum Director brevi manu zufolge des N⁰ 694 mitzutheilen.

N⁰ 701. Johann Kreskay Senator von Szattmar Némethy bittet entweder aus den in seinem Gesuche angeführten Beweggründen losgesprochen und freigelassen, oder von dem Magistrat gehört, in die Freiheit gelassen zu werden und um Strafe gegen seine Verläumder, von denen, vermög einen Attestate des Stadtphysicus [?] beweisen will, dass sie alle besofen waren, als die von ihm ausgestossenen Reden gefürt haben sollen. De dato 17. Juni.

Ist mittelst des Hof-Rath Borros dem Causarum Director brevi manu zufolge des N⁰ 694 mitzutheilen.[4]

N⁰ 702.[a] [Boros Lajos kancelláriai tanácsos beküldi a nádori iroda elhunyt expeditorának, Kende Jánosnak Palásthy Ferenc udvari fogalmazóhoz 1787-ben írt levelét, melyben Gr. Haller József szabadkőműves tevékenységét is ismerteti. Borosnak az a véleménye, hogy az ilyen, és hozzá hasonló aetheista elveket valló emberek ártalmára vannak az országnak, s ha esküvel nem igérik, hogy szakítanak multjukkal, állásukból el kell őket távolítani. De dato 30. Juni.][5]

Geht ad acta.

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készíttette el.

[1] A mellékletben csatolt, a Haditanácshoz intézett legfelsőbb határozatban Ferenc király elrendeli, hogy a brünni (Morvaország) fenyítőházban 20, a gráci (Stájerország) fellegvárban pedig 25 elítélt elhelyezésére készüljenek fel. 1795 július 3.: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 698. sz.

[2] A dátum nélküli, sk. írt fölterjesztés: u. o. 699. sz.

[3] Az itt említett iratokat nem találtam meg.

[4] A jogügyi igazgató véleményét s az ügyre vonatkozó további rendelkezéseket nem ismerjük.

[5] A levél éppen, hogy csak megemlíti Haller és még többek tevékenységét a pesti szabadkőműves páholy életében. Boros úgylátszik csak az ürügyet kereste, hogy Haller és a szabadkőművesek, »ez ellen a csőcselék ellen,« amelyik — ahogy írja — atheizmust prédikál, de anarchiát akar, kikelhessen. »Indem man insolange, — írja — als diese Leute öffentliche Dienste begleiten werden, niemals sicher hoffen kann, dass die Geschäfte gut ablaufen, und dass die Jugend in Religion und guten Sitten erzogen, dass endlich der a. h. Thron und die Constitution des Landes im gefährlichen Anfällen sicher gestellet werden könne.«

N⁰ 703. Der Vice-Gespann des Hevesser Komitats überschikt die Aussage des entlofenen Minoriten Hanslovics und fragt sich an, was weiter mit ihm zu thun sei? De dato 22. Junii.

Votum. Mittels des Hof-Rath Borros dem Causarum Director brevi manu zur Vergutachtung zuzustellen.[1]

N⁰ 704. Der Vice Gespann des Baranyer Komitat berichtet von seinem substituirten Vicegespann den Bericht erhalten zu haben, dass der Gödrer Vice Archidiaconus Michael Vinkler selbst erzählt habe, den Catechismus zu kennen, den sein Kaplan bei jemandem gefunden, den er aber nicht nennen volle. Darauf habe er Vice-Gespann den Grossprobst in 5 Kirhen Szányi ersucht, damit der Archi-Diakonus und der Kaplan [zur] Bennenung desjenigen, der diesen Catechismus gehabt gezwungen und ihm Bericht erstattet werde, damit man dann weiter kommen und Stufenweise jene, die den Catechismus gehabt, entdeken könne. Nun berichtet er diess, auch indess der Bericht von dem Grossprobst einlangen wird, mit der Bitte, dass ihm die Weisung ertheilet werde, was in der Sache weiter zu thun sei. De dato 29. Junii.

Ist mittelst des HofRath Borros dem Causarum Director brevi manu zur Vergutachtung zuzustellen.[2]

[1] Fáy Bertalan alispán jelentését csakugy nem találtam meg, ahogy a jogügyi igazgató javaslatát sem. Azt azonban tudjuk, hogy a későbbiekben az alispán többször kihallgatta Hanslovicsot; ez tagadta, hogy bármiféle titkos társaságnak tagja volna, vagy, hogy ilyesmiről egyáltalában tudna. Tekintve, hogy a följelentésben foglaltakra bizonyíték nem volt, 1795 nov. 9.-én a jogügyi igazgató azt jelentette József főherceg helytartónak, hogy Hanslovics ellen politikai per nem indítható, s javasolta, hogy adják ki az egyházi hatóságoknak. József főherceg javaslatára ehhez az uralkodó is hozzájárult, (annál is inkább, mert közben Esterházy püspök többször kérte a szökött szerzetes átadását), de azzal a kikötéssel, hogy vagyona, ingóságai és mérlegmesteri kauciója maradjon meg feleségének és gyermekeinek, s ha szükség lenne rá, a püspök gondoskodjék megélhetésükről. Hanslovics további sorsát nem ismerjük. (Az iratok: O. L. Vertr. A. 52. fasc. 70. köteg; O. L. M. Kanc. 13142/1795.; 13759/1796. sz. és eln. 34/1795. sz.; ld. még *József nádor iratai*, I. 34. l.)

[2] Sem Kajdacsy Antal alispán jelentését, sem az ügyben tett további lépéseket nem ismerjük. Kollonics Ferenc gödrei káplán, 1795 június 7.-én kelt jelentése: O. L. Vertr. A. 55. fasc. 94 ad B köteg. Eszerint Kollonics betérvén a falu egyik házába, (nem mondja meg kiébe), az asztalon egy nyitott könyvet látott, amelyik így kezdődött: »Mi vagy Te? — Barom vagyok. — Miért vagy te barom? — Mivel a királynak és a földes uraságomnak szolgállok, a papság henyélését táplálom.« Tovább nem olvashatta, mert a háziak a könyvet elrakták. — A följegyzésben említettek: Winkler Mihály gödrei plébános, a gödrei kerület esperese; Petrovszky Zsigmond Baranya m. második alispánja; Szányi Ferenc pécsi nagyprépost.

Ehhez hasonló följelentések egyébként özönével érkeztek a kivégzést követő hónapokban. Persze egy esetben sem volt bizonyítható, hogy valóban a Martinovics-mozgalom valamelyik kátéját látták. 1795 július 14.-én Zékány József szabolcsmegyei esküdt a zilahi Sebes Ferencet jelenti fel. Nemrégiben hivatalos küldetésben nála járt; ottléte alatt az egyik szolgabíró egy könyvet hozott vissza, melyet katekizmusnak mondott s nagyon dícsért. Az ő kérdésére, hogy mi lenne az, Sebes ezt válaszolta: »nem nekem való volna elolvasni.« Tekintve, hogy úgy tudja, hogy Martinovics iratai közül »12 catheczizmusi könyvek még nem találtattak meg,« — lehetséges, hogy ezt rejtegeti Sebes. (O. L. Vertr. A. 49. fasc.) — Ugyancsak 1795 júliusában Madray János kerepesi jegyzőt jelentik fel, hogy a forradalmi kátét rejtegeti. A vizsgálat csak egy Catechismus naturalis-t talál. (*u. o.* 54. fasc. 78. ad B köteg). — 1795 augusztusában Kardos József fehérgyarmati (Szatmár m.) lakos följelentette Bakó Istvánt, Kölcsey István főszolgabíró írnokát, hogy az társaságban többek előtt kijelentette volna: »Der Hof möge sich noch so sehr bestreben die Katechismen einzusammeln, so werden sich doch noch so vermehren, dass auch hier jedermann sie wird frey lesen und kaufen können.« (O. L. M. Kanc. eln. 57/1795.) — 1795 novemberben a dorogi archidiaconusnál látták a forra-

[*5. July*]

N⁰ 705. Der Baudirector Heppe berichtet mündlich, dass der Causarum Director mit Sehnsucht [?] die Entschliessung wegen Abführung der Gefangenen erwarte, um so mehr als er nunmehro von jedermann sequirt, von den Übeldenkenden aber schüren und genäket [?] würde. Vielleicht kann man ihm dadurch helfen, wenn man die Gefangenen dem Militär übergeben würde. De dato 5 Julii.

Unterthänigste Nota an S. M.[1]

N⁰ 706.[a)] [Haller helytartótanácsos jelentése a Helytartótanács ügyeiről: A pozsonyi akadémiai katedra betöltése körüli tanácskozás igen viharos

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

dalmi kátét. A vizsgálat itt sem hozott eredményt. (O. L. Nádori t. lt. Polit., elenchus 1795 : 63. sz.) — 1796 elején Ragályi József, Borsod megye alispánja ellen érkezik följelentés, hogy a titkos kátét íróasztalán tartja. A vizsgálat csak egy ártalmatlan kátét talált nála. (O. L. Vertr. A. 54. fasc. 77 ad B köteg). — Nagyjából ezzel egyidőben följelentik Burdáts aradi kamarai prefektust, hogy jakobinus érzelmű, Martinovicsot és a kivégzetteket magasztalja, s titkos írásokat rejteget. (*u. o.* 52. fasc. 60. ad B köteg). — 1796 januárjában a bajai Szabó Ferenc jelenti a jogügyi igazgatónak, hogy Halason a Martinovics Káté kézről-kézre jár a város fiatal tisztviselői között és egymásnak részleteket olvasnak fel belőle. Közülük névszerint megemlíti Kármán Pál főjegyzőt (Kármán József, az író öccse, akivel kapcsolatban szintén merültek fel olyan adatok, hogy tudott a mozgalomról; ld. Baráth Ferenc, *Irodalmi dolgozatok*. Bp. 1895, 395. l.) majd Tary István, Miskolczi János, Gózony János titkárokat és Bessenyei József nótáriust. Németh János azonnal vizsgálatot rendelt el az ügyben és a Kir. Curiáról Eötvös Pált küldték ki helyszíni szemlére. Ugyanakkor a halasi kapitány Mar András is szigorú parancsot kapott az ügy kivizsgálására. Az eredményt nem ismerjük, de abból, hogy a főbűnösnek mondott Kármán Pál helyén maradt, sőt 1804-ben már districtuális nótárius, bizton következtethetjük, hogy a följelentésben foglaltakat nem sikerült bebizonyítani. (Kármán Pálra ld. Tóth János, Kis-Kun-Halas története. Nagykőrös, 1861, 56. l.) A jogügyi igazgató rendelkezése, elkeveredve, a nádori iratok közt: O. L. Vertr. A 49. fasc. sz. nélk.) — 1796 áprilisában Torna megye alügyészét, Gedeon Jánost jelentik fel. Szent-Iványi Ferenc sárosi főispán, a zempléni biztos maga jelenti: többek előtt kijelentette, hogy Martinovics és társainak kivégzése még nagyon megbosszúlja magát, 10 év sem kell hozzá, forradalom lesz az országban. A beszélgetés folyamán azt is elmondta, hogy mindkét titkos káté birtokában van. A József főherceg által elrendelt vizsgálat még gyanúsabbá tette Gedeont. Kiderült, hogy bizalmas viszonyban volt idősbb Wesselényi Miklóssal és a Szlávyakkal (felesége a bebörtönzöttek testvére volt), s hogy elfogatásukkor így szólt inasához: »Bezzeg jól jártam, hogy Nagykárolyban bizonyos írás alá magamat alá nem írtam, ha csak egy-két betűt tettem volna oda, most én is ott volnék.« — Gedeont elfogták. Pestre hozták, de végül sem tudtak ellene semmit sem bizonyítani. (*U. o.* 52. fasc. 63. köteg és O. L. Nádori t. lt. Polit., elenchus 1796 : 68., 70., 83. és 137. sz.) — 1796 tavaszán Pálfalvay István sárosi nemes jelenti, hogy Kós Pál jurátusnál látta a forradalmi kátékat. Kós azonban tagadott és bizonyíték hijján fölmentették. (O. L. Vertr. A. 54. fasc. 78. ad B köteg és *József nádor iratai*, I. Iratok 46. sz.) — 1796 júniusában Protulepecz Mátyás rendőrségi megbízott jelenti: Daindl József varasdi senator a »francia kátét« olvassa és jakobinus elveket vall. (O. L. Privatbibl. 25. fasc. 163. fol.) — Horváth Mihály kapronczai ügyvédet följelentik, hogy kokárdát hord és szabadságfát akar állítani. (O. L. Vertr. A. 53. fasc. 71 ad B köteg). — 1796 októberében ifj. Plettrich László fiatal gömöri nemest jelenti fel Tornallyay Márton táblabíró, hogy a forradalmi kátékat rejtegeti, s oly írásai vannak a királyi méltóság ellen, mellyről nem-is lehet gondolkozni.« A nyomozás itt sem hozott eredményt; az a gyanú is fölmerült, hogy Plettrich elégette iratait. (O. L. Vertr. A. 55. fasc. 92 ad B köteg). — Így folytathatnánk a felsorolást; a Martinovics-Káté feltételezése, vagy a kivégzettek nevének említése is rendőri eljárást von maga után.

[1] A nádor július 5.-i fölterjesztése, melyben kéri, hogy a börtönre ítéltek addig is, míg elszállításra kerülnek, a katonai parancsnokságnak adassanak át: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 707. sz.; sk. fogalmazványa: *u. o.* 705. sz. — Az uralkodói döntésre ld. *Jegyzőkönyv* N⁰ 707.

hangulatban folyt le; Boros tanácsos és még néhányan mindenáron meg akarták akadályozni, hogy Schmidt kerüljön a tanszékre, azért mert Kreil professzor tanítványa volt. — Mellékeli Incze Antal kérvényét; panaszkodik benne, hogy mióta Rudinszkyt följelentette, annak meg Virágnak cimborái állandóan üldözik. Valami salvus conductust kér, hogy hivatalosan is fölléphessen ellenük. — Mellékeli a katonai főparancsnokság átiratát, melyben bizonyos, előttünk ismeretlen üggyel kapcsolbtaan a kivégzett Laczkovics vagyona után érdeklődik. A jogügyi igazgatóval való megbeszélés alapján azt javasolja válaszul: tekintve, hogy Laczkovics apja még él, így saját nevén ingatlan vagyona nem volt. Ha mégis lett volna, azt confiscálták volna — az ügy tehát semmiképen nem tartozik a Helytartótanácsra. — A továbbiakban helytartótanácsi belső ügyekről jelent. De dato 1. Julii.][1]

Zu erwiedern: die Nota des *Gen*eral Comando sei nach dem Antrag zu erledig*en*, dasselbe ohnediess kein in den Wirkungskreis der Stadthalt*erei* gehörendes Gegenstand ist. Die Bittschrift des Incze aber ist dem Causarum *Dir*ector zu übermachen.

[*8. July*]

N⁰ 707.[a] [Az uralkodó visszajuttatja a nádor július 5.-én kelt N⁰ 705 alatti fölterjesztését, melyben kéri, hogy a fogságra ítélteket adják át a magyarországi katonai főparancsnokságnak, — az alábbi határozattal: »Ich begnehmige vollkom*m*en Euerer Liebden Antrag. Franz m. p.«]

Zufolge dieser a. h. Entschliessung ist die nöthige Weisung dem Causarum *Dir*ector zu ertheilen, wie auch *Gen*eral Barco mit dem Ersuchen davon zu benachrichtig*en*, dass er auch seinerseits zu Erfüllung dieses a. h. Entschliessung mitwirk*en* wolle.[2]

N⁰ 708.[a] [Bizonyos Musztafa Mehemed óegyházi szláv nyelven írt kérvénye a temesvári katonai parancsnoksághoz, adósságai ügyében.]

Ist der Gf. Colloredo zu ersuchen den Abbé Deris [?] zu befrag*en*, was dieser Brief für eine Sprache sei, und was er enthalte.

a) Az irat tartalmi kivonatát a nádor nem készítette el.

[1] Haller jelentése: *u. o.* 706. sz. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 688). Ugyanott Incze kérvénye 1795 június 2.-áról. Ebben többek közt ezt írja: Amióta följelentését megtette sazolta annyi üldözést szenved naprul napra, hogy az Isten annak a meg mondhatója. Mind az nemes vármegye némely tagjaitul, mind az káptalan fiscussatul és Kovács Mihály canonok úrtul, mind pedig az város tanátsátul, nevezetesen Sándor Istványtul, Batsik Jánostul, ifiu Sztárok Jánostul és Sink Miklós notariustul, akikis Rudinczkival, Virág Lászlóval egy pajtásságban voltak, éjjel-nappal együtt kohóltak, mivel ezek bírák, esküttek, urbariusok a városnál voltak és mai napig sem számaltak 8 esztendei hivataljokrul, melly nem kevés kárára vagyon városunknak«. — A főparancsnokság átiratát nem találtam meg.

[2] A jogügyi igazgatóhoz írt utasítás: O. L. Vertr. A. 49. fasc. ad A 5. sz. köteg; ennek és a Barco tábornagyhoz írt német nyelvű utasításnak sk. fogalmazványa: O. L. Vertr. A. 40. fasc. 707. sz. — A foglyok elhelyezésére, elszállítására vonatkozó további utasítások, rendelkezések: O. L. Vertr. A. 49. fasc. ad A 5. sz. köteg. Itt említem meg, hogy 1795 aug. 8.-án a jogügyi igazgató, a foglyok őrzése és ellátása körüli érdemeikért előléptetésre, ill. kitüntetésre javasolta az alábbiakat: Novák Ignác kapitány (őrnagyi előléptetésre); Asthleitner József főhadnagy (századosi előléptetésre); Kramerlauf József budai városi tanácsos (dícsérő iratra és arany emlékéremre); Pscherer András Buda város számvevője (ezüst emlékéremre). (A fölterjesztés: O. L. Vertr. A. 41. fasc. sz. nélk.)

MUTATÓ

a nádori jegyzőkönyv iratainak ügyrendi összefüggéseihez

Az alábbi táblázat a jegyzőkönyvi bejegyzések ügyviteli (tehát nem tárgyi) összefüggéseit tünteti fel. (Pl. 25. sz.: Zombory Mihály beküldi a Marseillaise magyar fordításának egy Debrecen környékén terjesztett példányát. — 54. sz.: Kancelláriai leirat fenti ügyben. A nádor elrendeli a nyomozást Debrecen város főbírájának és Zomboryt részletes jelentésre utasítja. — 80. sz.: A debreceni főbíró jelentése a nyomozásról. — 230. sz.: Zombory újabb jelentése. A nádor az ügyet ad acta teszi.) A számok a bejegyzések sorszámára vonatkoznak. Az összetartozó ügydarabok sorszámát mindig első előfordulási helyükön közlöm, a további sorszámoknál pedig visszautalok az első számra. (Pl. 69. ld.: 12., azaz: a 62. sz. alatti irat ügyrendi összefüggéseinek felsorolását ld. a 12. sz.-nál.)

1, 20, 305
3, 22, 29
5, 7, 19, 27
7, 5, 19,
11, 16, 18, 21, 26
12, 66, 67, 69, 71, 79, 96, 100, 134, 161/4, 287, 288, 306, 318, 327, 386, 666, 671, 692
13, 23
16 ld.: 11
18 ld.: 11
19 ld.: 5
20 ld.: 1
21 ld.: 11
22 ld.: 3
23 ld.: 13
25, 54, 80, 230
26 ld.: 11
27 ld.: 5
28, 307
29 ld.: 3
32, 36, 50
33, 59, 75, 111
36 ld.: 32
39, 98
40, 41, 43
41 ld.: 40
43 ld.: 40
44, 56
46, 99
50 ld.: 32
51 ld.: 96
54 ld.: 25
55, 60
56 ld.: 44
59 ld.: 33
60 ld.: 55
62, 87
63, 127, 290, 363, 399, 431, 481, 608/1, 656, 705
65, 68, 144, 203, 206, 298, 301/1, 303, 304/1, 313/1, 577
66 ld.: 12
67 ld.: 12
68 ld.: 65
69 ld.: 12
70, 77, 78, 82, 83, 85, 89, 93, 94, 101, 103, 116
71 ld.: 12
74, 124
75 ld.: 33
77 ld.: 70
78 ld.: 70
80 ld.: 25
81, 121, 141, 153, 163, 164, 165/4, 166, 169
82 ld.: 70
83 ld.: 70
84, 102
85 ld.: 70
87 ld.: 62
89 ld.: 70
91, 158, 197
93 ld.: 70
94 ld.: 70
95, 97
96 ld.: 12
97 ld.: 95
98 ld.: 39
99 ld.: 46
100 ld.: 12
101 ld.: 70
102 ld.: 84
103 ld.: 70
106, 114, 337
111 ld.: 33
113, 117
114 ld.: 106
115, 120, 122, 125, 126, 130, 132
116 ld.: 70
117 ld.: 113
119, 207, 237, 242, 267, 342, 365, 366/1—3, 366/11.4: 2, 417
120 ld.: 115
121 ld.: 81
122 ld.: 115
123, 251
124 ld.: 74
125 ld.: 115
126 ld.: 115
127 ld.: 63
128, 129, 133, 135, 137
129 ld.: 128
130 ld.: 115
132 ld.: 115
133 ld.: 128
134 ld.: 12
135 ld.: 128
137 ld.: 128
138, 142
139, 145, 274
140, 271
141 ld.: 81
142 ld.: 138
143, 152, 177
144 ld.: 65
145 ld.: 139

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

147, 273, 332, 346. 348/1
470, 594
149/2, 156/4
152 ld.: 143
153 ld.: 81
155, 176, 185, 255, 263
156/4 ld.: 149/2
158 ld.: 91
161/4 ld.: 12
163 ld.: 84
165/4 ld.: 81
166 ld.: 81
169 ld.: 81
174, 272/1, 351
176, 189, 255, 261
177 ld.: 143
178, 182/1—2, 264, 271,
343
182/1—2 ld.: 178
188, 201, 220
189, 255, 261
192/2, 193, 222, 229
193 ld.: 192/2
194, 200
197 ld.: 91
198, 199, 203, 204, 211,
214, 222/1, 243, 302,
335, 352, 394, 406,
420, 444, 445, 688
199 ld.: 198
200 ld.: 194
201 ld.: 188
203 ld.: 65 és 198
204 ld.: 198
206 ld.: 65
207 ld.: 119
211 ld.: 198
214 ld.: 198
220 ld.: 188
222 ld.: 192/2
229 ld.: 192/2
230 ld.: 25
237 ld.: 119
238, 244, 356, 357/2,
367, 414, 419, 434, 636
242, 341, 347, 362. 368,
377, 388. 440
243 ld.: 198
244 ld.: 238
245, 340, 423, 505
251 ld.: 123
255 ld.: 155
256, 664
258, 266, 309
262, 323, 324
263 ld.: 155
264 ld.: 178
266 ld.: 258
267 ld.: 119
271 ld.: 140
271 ld.: 178
272/1 ld.: 174
273 ld.: 147
274 ld.: 139
279 ld.: 321
283/1, 292, 296, 317,
328, 329, 379, 433.
509, 519, 609
287 ld.: 12
288 ld.: 12
290 ld.: 63
292 ld.: 283/1
293, 339
296, 292, 283/1, 317. 329,
433, 509, 514, 519,
522/1, 2, 610
298 ld.: 65
299, 301/4, 372, 373. 398.
413
301/1 ld.: 65
301/4 ld.: 299
302 ld.: 198
303 ld.: 65 és 198
304/1 ld.: 65
305 ld.: 1
306 ld.: 12
307 ld.: 28
308, 670
309 ld.: 258
311, 338
313/1 ld.: 65
315, 349, 350/2
316, 349, 350/2
317 ld.: 283/1
318 ld.: 12
321 ld.: 279
323 ld.: 262
324 ld.: 262
327 ld.: 12
328 ld.: 283/1
329 ld.: 283/1
332 ld.: 147
335 ld.: 198
337 ld.: 106
338 ld.: 311
340 ld.: 245
341 ld.: 242
342 ld.: 119
343 ld.: 178
344, 375, 412, 624. 676
345, 380
346 ld.: 147
348/1 ld.: 147
349 ld.: 316
350/2 ld.: 316
351 ld.: 174
352 ld.: 198
356 ld.: 238
357/2 ld.: 238
362 ld.: 242
363 ld.: 63
365 ld.: 119
366/1. 3 ld.: 119
366 II. 4 : 2 ld.: 119
367 ld.: 238
368 ld.: 242
372 ld.: 299
373 ld.: 299
374, 407, 415
375 ld.: 344
376, 387, 442, 625
377 ld.: 242
378. 422. 436. 465. 466,
501, 584, 608/1
379 ld.: 283/1
380 ld.: 345
382, 405
386 ld.: 12
387 ld.: 376
388 ld.: 242
394 ld.: 198
398 ld.: 299
399 ld.: 63
400, 428
405 ld.: 382
406 ld.: 198
407 ld.: 374
412 ld.: 344
414 ld.: 238
415 ld.: 374
417 ld.: 119
417, 423, 477, 533
418, 430, 439, 447, 486
419 ld.: 238
420 ld.: 198
422 ld.: 378
423 ld.: 245
430 ld.: 418
431 ld.: 63
433 ld.: 296
434 ld.: 238
435, 510, 531
436 ld.: 378
439 ld.: 418
440 ld.: 242
442 ld.: 376
444 ld.: 198
445 ld.: 198
447 ld.: 418
453, 471, 623, 686
455, 689. 699
456, 464
458, 462
459, 602, 636, 665
462 ld.: 458
463. 480. 622
463. 468
465 ld.: 378
466 ld.: 378
468 ld.: 463
471 ld.: 453
477 ld.: 417
480 ld.: 463
481 ld.: 63
484, 652
485, 561. 653
486 ld.: 416
489, 531
501 ld.: 378

503, 506, 658
505 ld.: 245
506 ld.: 503
509 ld.: 296
510 ld.: 436
514 ld.: 296
519 ld.: 296
522/1—2 ld.: 296
531 ld.: 489
531 ld.: 436
533 ld.: 417
542, 573, 574
561 ld.: 485
572, 582
573 ld.: 542
574 ld.: 542
577 ld.: 65
578/4, 583/4
582 ld.: 572
583/4 ld.: 578/4
594 ld.: 147
596, 631
602 ld.: 459
608/1 ld.: 63
608/1 ld.: 378
608/2, 617/1
610 ld.: 296
617/1 ld.: 608/2
621, 648
622 ld.: 463
623 ld.: 453
624 ld.: 344
625 ld.: 376
631 ld.: 596
634, 659, 674
636 ld.: 238
636 ld.: 459
648 ld.: 621
650, 654, 660, 685, 703
652 ld.: 484
653 ld.: 485
654 ld.: 650
656 ld.: 378
656 ld.: 63
658 ld.: 503
659 ld.: 634
660 ld.: 650
663, 667, 687
664 ld.: 256
665 ld.: 459
665, 671
666 ld.: 12
667 ld.: 663
670 ld.: 308
671 ld.: 12
674 ld.: 634
676 ld.: 344
685 ld.: 650
686 ld.: 453
687 ld.: 663
688, 706
688 ld.: 198
688, 698, 705
688, 706
689 ld.: 455
692 ld.: 12
694, 700, 701
697 ld.: 455
698 ld.: 688
700 ld.: 694
701 ld.: 694
703 ld.: 650
705, 707
705 ld.: 63
705 ld.: 688
706 ld.: 688
707 ld.: 688
707 ld.: 705

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

2.

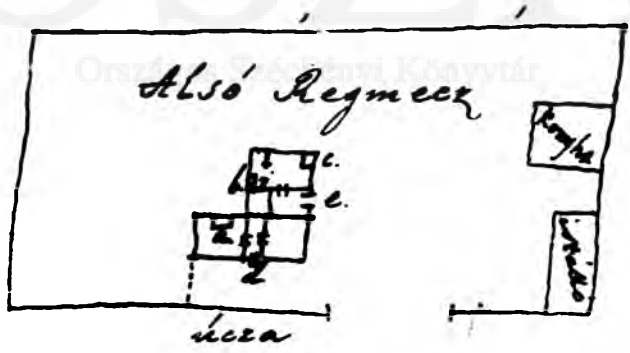
1794 december 14—1795 szeptember 25

Kazinczy Ferenc naplója

Toldy Ferenc által leiratott másolata 1831-ből: Tud. Ak. Ms. Tört. 4° 32. sz. — Egyéb kéziratok: *B*: Sárospataki Kvt. Ms. 3485. sz.; *C*: Tud. Ak. Ms. Tört. naplók 4° 25. sz.; *D*: a Geréb L. által kiadott kézirat (ld. 9. l. 4. jegyz); *E*: Tud. Ak. Ms. Tört. naplók 4° 17. sz. (Tóth János másolata, 1795. aug. 7.-ével végződik); *F*: Széchenyi Kvt. Ms. Analecta. (Későbbi, ismeretlen által készített másolat töredéke, az 1795 május 31 — aug. 7.-éig terjedő részről.) — Nyomtatott kiadásaira, a napló forrásértékére ld. *Bevezetés*, 8. s köv. l.

1794 december 14d*ikén*, vasárnap

Szombat és vasárnap közt egyszerre fagyott meg a' sár, s olly keményen, mintha a' fagy két hét előtt állott volna be. Szombaton még ortóimnál voltam, közel az 1791. épülni kezdett házamhoz a' liget előtt ; vasárnap egész nap írtam. Az anyám estve álmos volt, 's siettette a' vacsorát, hogy lefekhessen, én is lefekvém József öcsémmel.

Az anyám az *a* betű alatt feküdt, én a' *b* alatt, az öcsém *c*.

Midőn az anyám már csaknem elszunnyada, két szobaleánya elijede, hallván, hogy ablaka' rostélyát, a' *d* betű alatt, valaki megcsapta. Hallá a' csattanást a' szomszéd szobában az anyám is, 's úgy hivén, hogy vendég jöve, parancsola, hívják elő a' szakácsot, vacsoráljon a' vendég 's feküdjék, mert maga nyugodni kívánt.

Az egyik leány ment a' gyertyával megnyitni a' pitvar' ajtaját az *e* alatt, 's elsikoltá magát, midőn egy uhlánus tiszt, a' Terebesen fekvő báró Mészáros

János generalis regementjéből[1] fő hadnagy Ehrenstein, linczi postamester' fija, a' pitvarba belépett, két uhlánus közlegény pedig kivont karddal az ajtónál megállott.

Hol Kazinczy ur? — kérdé a' tiszt. A' leány azon szoba felé vezette, hol az öcsém[2] feküdt. A' leány vitte a' gyertyát, 's a' tiszt utána.

Herr von Kazinczy, mondá a' tiszt az öcsémnek : — ich habe Befehl Sie nach Ofen zu begleiten. Kleiden Sie sich, wir müssen alsogleich fort.

Wer? — kérdé az öcsém.

Sie, Herr von *Kazinczy.*

Welcher Kazinczy?

Herrn[!] Franz Kazinczy.

Das bin ich nicht.

A' tiszt majd lerogyott ijedtében, mert casszálás vala neki ígérve, ha elszalaszt vagy eltéveszt. Harmad nap olta egy gubába burkolt embere a' kapunk előtt álló korcsmában iddogált, tudakozódván, otthon vagyok és vasárnap otthon leszek é, 's tartok e töltött fegyvereket, 's a feleleteket naponként megküldé Terebesre.

Und wo ist denn Ihr Herr Bruder? Er war ja heute noch zu Haus.

Az öcsém mutatta, hol fekszem, 's a' tiszt jött, 's egész nyájassággal elmondá, a' mit az öcsémnek : Ich komme auf Befehl *seiner* königl. Hoheit des Erzherzogs Palatinus (Sándor Leopold), Sie nach Ofen zu begleiten.

Ich unterwerfe mich den Befehlen, *seiner* königl. Hoheit, mondám egész nyugalomban ; wann wollen Sie, dass wir aufbrechen?

Ohne allen Verschub. Es steht Ihnen frey alles, was Sie zu Ihrer Gemachlichkeit nöthig haben, mitzunehmen ; nur müssen Sie Ihr Geld mir übergeben, das ich gegen eine Quittung zu übernehmen den Befehl habe, so wie alle Ihre Schriften.

Und wie viele Wägen haben Sie fertig, Herr Oberlieuten*ant*?

Sie fahren Ihren Wagen und Ihre Pferde bis Újhely;[3] dann gehen wir mit Vorspannspferden. Schriften, die Sie nicht mitnehmen können, versiegle ich, und es wird jemand hinausgeschickt sie zu übernehmen.

Midőn én öltözni kezdék, az anyám a' pitvarból a' szomszéd szobába lép, úgy ordítván, mint az oroszlányanya, kinek kölykeit elszedik. Fiam, Ferencz, az Istenért ! . . . Édes asszonyám, mondám, látja hogy én nyugva vagyok, ne rettegjen, asszonyám, nem telik belé két hét, 's itthon leszek megint. — Szavam az anyámat elcsendesité.

A' szoba hidegecske volt, 's a' német örült, hogy megkapa ; az neki elég volt. Igy én alkalmat és időt kapék szerelmes leveleim' csomóját irószekrényemből kivenni és az ablakon kitenni. Titkon megkérém az anyámat, hogy azokat vegye gondviselése alá, míg haza érkezem.

A' tiszt megengedé, hogy némelly barátimtól bucsuzzam, de czédulaimat elébb meg akará olvasni, a' mit én nem ellenzettem.

Tizenkét dzsidás uhlánus által kísérve így postakocsimon, négy szép lovaimon Újhelybe beértem. Töretlen lévén az út, menésem lassan folyt, 's éjfél vala, midőn Újhelyben a' kis-piacz fogadójának felső szobáiba beszállitatám. A' hold olly tisztán világíta, mint a' ködös időben a' nap.

[1] A Monarchia 1. sz. ulánusezrede, mely Zemplén megyében állomásozott.
[2] Kazinczy Ferenc (Ld. 306. l. 1. jegyz.).
[3] Sátoraljaújhely.

December 15d*ikén*.

Estve öt órakor kapitány Zsigárdi úr ugyan azon regementből Szujovszky Menyhérttel, Jelasich gyalog magy*ar* regementbeli[1] kapitány Ivánkai Fekete pedig Tancsics Ignácczal lépe be szobámba. A' nádor ezt a' kapitány Feketét küldé elfogatásunkra Budáról, 's ő fogta el Tancsicsot, a' még akkor gyermek Gróf Sztáray Albert udvari tanítóját Nagy-Mihálytt, Szulyovszky Menyhértet pedig tulajdon házánál, Rákóczon. — A példátlan keménységű hidegben nem elébb mint reggeli három óra felé érénk Liszkára.[2]

December' 16d*ikán*

Tiszteink vigyáztak, hogy egymással titkon ne szólhassunk, 's a' szekeren mind hármunk külön üle a' maga tisztjével és két katonájával ; de Szulyovszky valahol hozzám férhete, kért, könyörgött, el ne áruljam ; emlékezzem, hogy eladó leányai vagynak. Hagyjon békét, uram bátyám, mondám neki ; én ismerem magamat 's magamért felelek, de azt is kimondom, hogy uram bátyám lesz az, a' ki engem' és magát elront.

Ebédre Szerencs, hol az ex-apáca Báró Sennyei kisasszonnyal együtt evénk. Ő Pest felől jött. Éjjelre Köröm.

December' 17d*ikén*

Ebéd Keresztes, éjszaka Kály.[3]

December' 18d*ikán*

Ebéd Árokszállás, éjszaka Hatvan.

December' 19d*ikén*

A' kegyetlen tél miatt senki sem utazott, én pedig mindég azt óhajtám, hogy ismerősöket találjak elő, vagy ollyakat, a' kiktől hallhassak valamit, a' kik hírt hozhassanak az enyéimeknek, hogy láttak.

Kerepes előtt, a' gödölői erdőben egy pataki tógátus gyalog méne innepi legátiojába. Hova megyen az úr? kiáltám néki a' kocsiból, a' tisztecske oldala mellett. — Felelt. Hát a' tekintetes úr hová megyen? Nem megyek én, felelék, hanem menettetem. Köszöntse pro*fesszor* Szent-Györgyit.[4] A' szót Szulyovszky nevetve hirdeté el Zemplényben, 's azt a' dévajkodók sokat emlegetik.

Kerepesen a' szekérszín alatt kiszállánk szekereinkből, 's a' többi szaladt a' meleg szobába ; én ott maradék, mert megpillantám Borsod várm*egyei* fő szolgabíró Pogány Ádám urat, 's reménylém, hallhatok tőle holmit, a'

[1] A Monarchia 53. sz. gyalogezrede, melynek egy zászlóalját 1794 augusztusában rendelték a fővárosba. (Ld.: *Sándor Lipót iratai*, 699. l.)

[2] Olaszliszka. — Kazinczynak Újhelyből és Liszkáról anyjához írt leveleit ld. *Kazinczy levelezése*, II. 459. és 460. sz.

[3] Mezőkeresztes (Borsod m.) és Kál (Heves m.)

[4] Szentgyörgyi István (1736—1799) a sárospataki ref. kollégiumban a bölcselet és a görög nyelv professzora, Kazinczynak egykor tanára, majd jóbarátja.

mit tudnom használni fog. Ez, nem látván vasat rajtam, hamis hírnek vélé a' mit Pesten hallott, hogy én is elfogattattam. Ugy tettem, mintha semmit nem tudnék, 's kérdém, kiket fogtak el hát? Kezembe adá az elfogottak' neveiket és a causar*um* reg*alium* director actióját ellenek. Azt Németh közönségessé tette, hogy a' publicum elcsendesíttessék. Kérém Pogányt, múlasson addig, míg a' két írást egy útitársammal a' szobában megolvashatom.

Szulyovszky is megolvasván a' két írást, felkiálta : Hála Istennek, ha ez a' delictum nyomoztatik, úgy ő ment, mert vétlen. Ugyanezt mondám én, ugyanezt Tancsics. Kapitány Fekete megtámadá Pogányt, 's fenyegette, hogy beadja. De hallván, hogy a' director ezt a' két írást maga széllesztette el, 's látván, hogy Pogány bennünket nem ismerhete foglyoknak, elcsendesedett ; neki elég volt, hogy parancsát teljesítette.

. Fekete ebéd után mingyárt indult, egy óra mulva Zsigárdi és Szulyovszky, ismét egy óra mulva Ehrenstein és én. Meg vala hagyva Feketének, hogy Budára együtt ne menjünk be.

Még én ott valék, és már csak magam, midőn jő Fáy János[1] és Soos György, mind ketten Pestről Kassa felé. Ezek is beszélték, kik fogattak el, és hogy Pest és Buda zúg ; nem hiszik a' mesét, 's a' dolgot csak a' terrorismus' munkájának tekintik. Fáytól hallám, hogy az anyja testvérének férje, locumt*enentialis* secretarius Fodor József, kit jól ismertem, magát Dormándházán, ipának, Báró Sághy Mihálynak házánál, keresztüllőtte 's a' Csőszárkában[2] temettetett. Ki vala küldve a tiszt, hogy Fodort fogja el, 's éjjel akara indulni. Fodor elébe terjeszté, hogy ő beteg, a' hideg iszonyú, induljanak reggel. Éjfélig kártyázának. A' tiszt mélyen elalvék, Fodor kiillantott, 's a' kémény alatt szívének szegzé puskáját 's halva dőlt el.[3]

Szulyovszky és Tancsics a' Duna szélén állának szekereikkel, midőn én odaérkezém. Mindég hírek után vágyván, kértem Ehrensteint, térne be a' kávéházba velem, mert fázom. A' Kemniczerébe tehát, hol a' hidra szokás menni, bémenénk.

Szent-Iványi Benedek kir. fiscalis,[4] Rátonyi Gábor[5] és egy ismeretlen abba hagyák a' kártyát, 's éppen házaikhoz akarának menni, midőn belépünk. Szent-Iványi összecsókolt, Rátonyi ludasnak érezvén magát, nem. Ezt megvetéssel néztem. Én, ha ludas voltam volna is, megöleltem volna barátomat, fogva látván.

Tíz óra vala, midőn csónakra tevének bennünket 's párnazsákjainkat, 's Budán a' Duna' vártaházában váránk a' rendelést, mellyikünk vitessék. A' sok pór német sereze, dalla éktelenül. Én Regmecz olta csak pillanatokig aludtam, 's itt eldőlék a' sok német közt s mély álom nyoma le. A' lárma egyszerre lecsendesedett, midőn a káplár meghozá a' hírt, hogy Tancsics vitessék. Egy óra múlva Szulyovszky indult. Domine frater, sit forti animo, nihil fateatur, — súgá nekem, midőn ment.

[1] A későbbi grófi rangra emelt Fay Ágoston abaúji alispán és Sághy Anna fia Anyja testvére volt az elfogatáskor öngyilkos lett Fodor József helytartótanácsi tit kár feleségének, Sághy Máriának. *(Nagy Iván*, IV. 131. l. és X. 10. l.)

[2] A Csörsz-árkában. V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 222 és 229.

[3] Innen Kerepesről Kazinczy levélben tudósította nagybátyját, Kazinczy Andrást a vele történtekről, elmondva utazását is. Ld.: *Kazinczy levelezése*, XXII. 5417. sz. — Ugyaninnen hugának, Kazinczy Zsuzsinak is írt : Ld.: *u. o.* II. 461. sz.

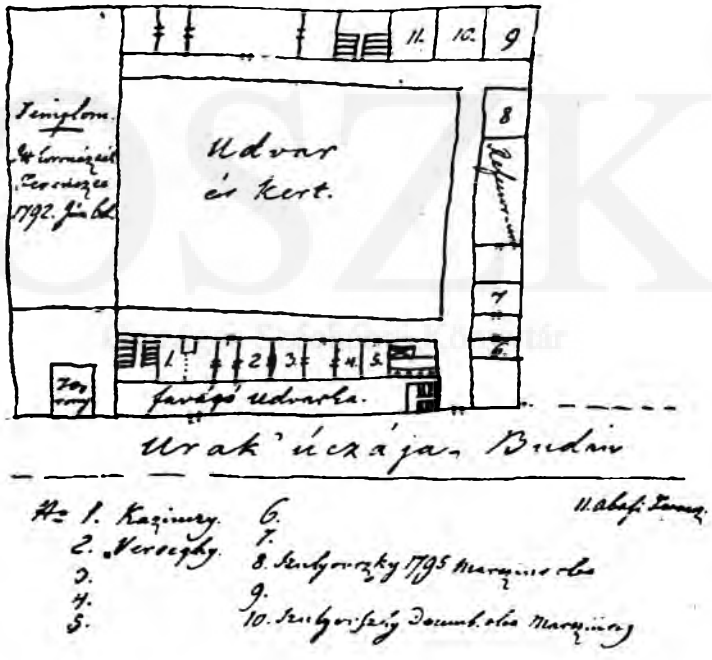
[4] Gerébnél és a sárospataki kéziratban : József. Szent-Iványi József az óbudai és visegrádi kir. uradalom fiskálisa, később a tiszántúli kerületi tábla ülnöke.

[5] Ráthonyi Gábor kir. fiskális direktor. Ld. II. k.

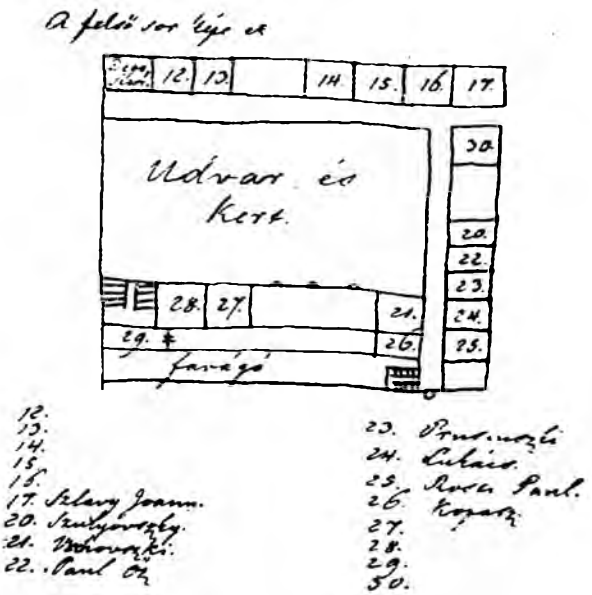
Engem tizenkét óra után ére a' sor. Csikorgott kerekem a' jeges hóban, midőn a' vár' dombján 's az úczákon elmenénk. Végre a' franciscanusok klastroma előtt megállánk. Szekeremről hallám, mint nyitják a zárakat. Minden hatodik lépésre a' folyosón más meg más katona, puskával 's fejét a' fejér szűr kámzsájába burkolva. Kapitány Novák úrhoz vezettek, ki itt Sztáray regementbeli fő hadnagy Astleitnerrel és a' két civilis commissariussal, Kramerlauf és Bschérer budai polgárokkal együtt viselé a' felvigyázás' terheit.[1]

Herr v. Kazinczy, mondá Novák nyájas arczczal, Sie müssen erlauben, dass man Sie visitire. Diess ist mir auf das strengste befohlen. Két közember letérdelt lábomhoz 's végigtapogatá egész testemet 's minden ruhámat. Kivált zöld magyar mentém gallérát motozák nagy gonddal: jele, hogy valakinél kés vagy plajbász találtatott. Nadrágom czéklaszínű, zsillém[2] fejér, 's mentémre egy vatával vastagon béllelt, úgy nevezett setétzöld Kutscherpelzet öltöttem fel, kiprémezve medvével.

Imhol az épület alsó sora:

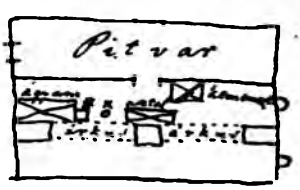

[1] Az említett személyekre ld. II. k. és *Jegyzőkönyv*.
[2] A francia giletből; magyar szóval: mellény.

Nem találtatott nálam semmi tiltott portéka. Ehrenstein átadta volt pénzemet a' kapitánynak, az pedig abból nekem öt forintot azon jelentéssel ada kezemhez, hogy többet adni egyszerre nincs szabadságában ; ha elfogy, szóljak. Most pedig jőjön az úr, mondá, késő az idő.

Ekkor a' kapitány (Novák) 's Kramerlauf elkísértek az alsó sor első numerus alatt álló szobájába.

Míg mátráczomat, párnáimat kiszedték, én eszmélet nélkül, igen sebes lépésekkel jártam fel 's alá, innen az árkusokon.

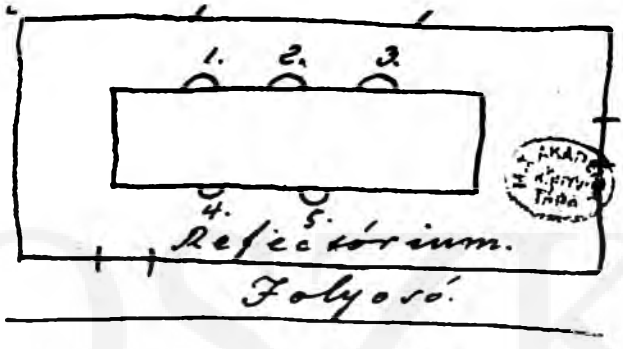
Vonassa le az úr a csizmáját, mondá Novák. Mentem az asztal és ágy közt; a gyertya árnyékot vete oda, ahol az × jel áll, úgy hogy szemem nem láthatá, hogy ott láncz van a' földre vetve. A' lánc megcsördült lépésem alatt 's elborzadtam. De egy percz alatt elmúlt rettegésem ; tudtam, hogy azt viselnem kell. Levetkeztettek 's a' kapitány megkövetett, hogy a' lánczot lábamra kénytelen tétetni. Feltevék azt ; a másik vége le vala srófolva a' deszka gerendájához. Alig zártak el 's már aludtam, 's egész reggelig. Olly nagy vala lankadtságom az öt napi útban.

A láncz olly rövid volt, hogy nem tehettem többet két lépésnél. Panaszolám kapitány Nováknak, hogyha így leszek sokáig lesrófolva, el kell vesz-

nem. Almásy Pál excell*entiája* levéteté rólam a' vasat és mindenkorra; de hogy bíráim elébe lépvén, mindig postavasban jelenjek meg, mint a' tisztek a' profósznál. Ez történt decemb. 25d*ikén*.

December' 29d*ikén*

Kapitány Novák jelentette, hogy kérdőre fogok vonattatni. Öltözzem tehát és vegyem fel a' postavasat. — Francziakék mentében és nadrágban, de a' mellyben a' kék szín közé fejér szín is volt tarkásan elegyítve, fejér piquet lajblicskával 's kéthetes szakállal, boglyos fejjel, készen várám az órát. Jobb lábamra 's bal kezemre fel volt téve a' lánc. Hét katona puskásan a refectoriumba vezete, kapitány Novák után.

1. Protonotar*ius* Mikes László,
2. protono*tarius* Somogyi János,
3. vice palatinus Berzeviczy András,
4. consili*arius* Bay Ferencz,
5. causarum re*galium* magister Nyéki Németh János.[1]

Belépvén a folyosóról a' katonák kifordultak, 's én a' Bay Ferencz háta megett állottam meg, meg hajtván magamat minden szó nélkül. Bay jobb könyökén nyugtatta fejét, visszapillanta 's elborzadva kapta el fejét. — A director balját átvetette a' szék karján 's hidegen néze 's véremet szomjuhozva. Jobbjában egy levelet forgatott, 's verte az asztalhoz, mintegy játszva vele, de hol a' pecsétet mutatta, hol az adresst. — Berzeviczy megilletődöttnek látszott. — A' kövér Somogyi nyugalomban ; mentéje felébe egy überrockot vett fel, félvén az elhüléstől.

Lobogó hajam közt még akkor egy ősz szál sem volt, 's kicsiny lévén termetem, a' félszemű Mikos engem jurátuskának gondola. — A director inte, 's Mikos hozzá foga a' faggatáshoz :

Domine perillustris, quod est nomen?

Fr*anciscus Kazinczy*.

Unde?

Quot annorum?

Quae conditio?

Cujus religionis? — Protestans helv*eticae* confessionis, felelék. — Domine magnifice! scribat : reformatus — kiáltá Bay, 's elértettem intését, hogy a' heroismusnak hagyjak békét.

Quare est interceptus? mondá Mikos.

[1] Az itt említettekre ld. II. k.

Ex actione m*agni*fici d*omi*ni directoris causarum reg*alium*, quam in Kerepes mecum ord*inarius* jud*ex* nobil*ium* com*itatus* Borsodiensis Adam*us* Pogány communicaverat, scio catechismum aliquem hic quaeri. Ego de catechismo tali nihil quidquam scio.

D*omi*ne spectabilis, mondá a director, fuitne cum Francisco Szent Mariay in Károlyiensi installatione? — Fui, et meo curru vectus est Patakinum. — Et qualis haec est epistola? — Mea ad Szent Mariay. Sed cum ad eum nullas unquam alias literas scripserim, constare mihi debet, in his nullam aliam contineri petitionem, quam ut mihi opera Klopstockii a bibliopola mitteret.[1]

Minden faggatottnak adtak egy rotae diabolust, 's nekem Bayt, talán hogy mindketten kálvinisták valánk. Ez most hozzám fordult: Édes öcsém uram, mi osztályos atyafiak vagyunk, 's öcsém uram tudja, hogy öcsém uramat gyermeksége olta nagyon szerettem. Erre a' szeretetre, erre az atyafiságunkra kérem, valljon meg mindent; mindent tudunk, mindent; nincs ideje tagadni. — Köszönöm a' méltós*ágos* úr kegyességét, de én semmit nem vétettem, 's így nem is vallhatok.

Erre Berzeviczy a' tótos pronunciatióval, melly a' hosszú vocalist is röviden ejti: Domine spectabilis frater, scimus omnia. Per quinque vulnera Jesu Christi oro sp*ecta*bilem d*omi*num fratrem, non se destruat, non se reddat indignum clementia optimi principis, fateatur quod fecit.

Én állhatatosan megmaradtam a' tagadás mellett 's visszaküldöttek szobámba.

1795

1795. Január*ius*

Ágens Nizsánszky úr[2] nekem egy butellia tokaji bort külde január 3-d*ik*, 5-d*ik* pedig Bihar várm*egyei* vice ispán Péchy Imre bejöve klastromunkba a' tisztekhez, tudakoztatta: nem lehetne e valamiben szolgálatomra. Megköszöntem gondjait 's arra kértem, adasson könyveket, mert én úgy hivén, hogy két hét mulva otthon leszek, semmit sem hoztam mást, mint a' Horátz epistolájit és Musariont, a' Wieland Gracziájit és az Ábel halálát.[3] Ezeket január 17-d*ik* kezembe adák, hihető, hosszas vizsgálgatás után, ha benne nem lelnek e titkos jegyzéseket

Január 22-d*ik* nappal levették rólam a' lánczot, 24-dikben éjszakára is. E' nap olta máj. 8-dikáig nem vala rajtam vas, hanem ha faggatás alá vettek.

Január*ius* 30-d*ikán*.

Kérdőre ismét, 's ma már harmadikszor. Bátran visselem magamat, de annyira magamon kivűl, hogy ámbár tudhatám, hogy Almásy Pál excell*entiája*, mint ezen királyi tábla deputatiójának praesese, nem középben ülne, hanem felűl, a' kövér Somogyit mindíg excellentziáztam, úgy hivén, hogy

[1] Kazinczy levele Szentmarjayhoz, melyben azonban Klopstockról nem emlékezik meg: II. k. *Iratok* 7. sz.

[2] Nisnyánszky György udvari ágens.

[3] Wieland: *Musarion* és *Die Grazien*: Klopstock: ***Der Tod des Abels. Ein lyrisches Drama.***

ő az az Almásy. — Midőn mindent tagadnék, director Németh magához int : *Domi*ne spect*abilis*, veniat huc. — Noscit hanc scripturam? — Nem ismerem. Mintegy három ív tele írva. Végigforgatja. — »Melchior Szulyovszky« — nem álla meg, vissza az első lapra. Ott Szulyovszky elmondá, hogy 1794. júniusban Hajnóczy hozzá küldé Szent Marjay Ferenczet azon izenettel, hogy irja le a' Catechizmust, 's azt adja által nekem. — Ego in congregatione Ujhelyiensi Franciscum Kazinczy evocavi ad habitationem meam ; venit ad Rákócz ; descendimus ad hortum. Tum ego : *Domi*ne Frater . . .

Erre én : Non est necessum ut lectionem Mag*ni*fica *Dominatio* Vestra continuet ; dicam totum ; nihil enim interest aliquid tacere. Ni me Szulyovszky per liberos suos rogasset ne revelem, dixissem omnia sub primo examine.

Örűlt ez az istentelen Németh, 's elhalmozván magasztalásaival, kért, adassak a kapitánnyal tintát, papirost, tollat, ollót (ezt mind elő számlálá). Sed non est satis dicere, quid fecerit, quid sciat : Addat cogitandi rationem de rebus publicis, de revolutione Gallica, etc. — A' bohó ember azt hitte, hogy én ollyan vagyok, mint ő.

Berzeviczy András úgy mondá Koczok István lőcsei prókátornak,[1] ez pedig önmaga nékem, hogy midőn Szulyovszky még ezen harmadik faggatás alatt is semmit sem valla, a' deputatio abban egyezett meg, hogy Szulyovszky, ki 1790. és 1792. Zemplénnek diaetai követe volt, szenvedései és nem érdemlett gyalázatja pótlásául consiliáriusi titulust kapjon. Ekkor rólam is folya a' szó, hogy mit kapjak én jutalmul. S midőn ez eránt tanácskoznának, Szulyovszky a' directort magához kéreti, lábaihoz borúl, kezeit csókolja, 's mindent megvall magára és rám.[2] — 'S itt el kell mondanom, mi történt a' körmöndi plebánossal.

Ez béfogattatván 's kérdőre vetetvén, megátalkodva egyre tagad mindent, ő sem nem láta semmi catechismust, sem Gróf Zsigray Jakab neki olly dolgok felől semmit nem mondott; itt valami tévedésnek kell lenni, melyet ő nem ért. — Ijesztik, hogy confrontaltatni fog Zsigrayval. — Sőt kivánom azt, felelé a' pap. A' papot félre viszik, Zsigrayt előhozzák. Zsigray állítja, hogy a' catechismust a' pap általvette, leírta, 's elmondja hol 's miképen 's mit monda ő, mit monda a' pap. Előhozzák a' papot, 's Zsigray mind ezt szemébe mondja. A' pap csudálkozik, 's felkiált : — Quid impellit Illustritatem Vestram, ut contra me tanta cum impudentia mentiatur? A' nemes lelkű Zsigray szeméről lehúll a' fátyol ; látja, hogy rajta áll barátján segélleni, 's kéri birájit, vitessék ki a' papot. Az megesvén, visszavonja szavát, 's azt vallja, hogy ex perplexitate hazudott rá. — A' pap veres övet vive haza.[3]

Január*ius* 31d*ikén*

Fát hányának az úczáról a' favágó' udvarára, 's e' végett megnyiták a' kis kaput. Mindíg ablakomban állék, míg a' kis kapu nyitva volt. Melly nagy vala örömem, látván, hogy a locumtene*ntialis* consiliari*us* Majthényi László gyalog méne el ott. Nagy barátja vala Hajnóczinak. De Hajnóczy sem vallott.

[1] Kazinczy volt sárospataki iskolatársa s később is jó barátja. V. ö *Kazinczy levelezése*, XXII. 496. l.

[2] V. ö. II. k. 665. l.

[3] Szabó Imre körmendi plébános esetére ld. II. k. 530. l. 2. jegyz.

Februárius 4d*ikén*

Beadtam háromívnyi vallomásomat.[1] Imhol némelly töredéke, melly emlékemben harmincznégy esztendő után is hiven megmaradt. Ezt ma irom, 1828 august. 24d*ikén*.

Antequam ad eorum enarrationem progrederer, quae mihi hic proprie dicenda sunt, necessum puto edisserere, quae mihi cum Melchiore Szulyovszky, Francisco Szent Marjay et Josepho Hajnóczy conjunctio fuerit. Szulyovszky rokonom, egy vármegyében lakunk, úgy szereti a' kertészkedést, mint én; Szent Marjayt nem ismertem nyolcz hónap előtt; Hajnóczyt ugy festettem, mint egy ujabb idők Socrateszét. Én tisztább lelkű, nemzete' diszéért inkább lángoló, tudósabb, fáradhatatlanabb embert nem ismerek, nem nemesebb lelkűt, nem bölcsebbet.

Summa rei est, Judices sanctissimi,[a] me, in lucta amicitiae et legum obsequi, cum tacuerim, prolapsum esse. Subjicio me illarum rigori, vindictam quam poscunt, si me pro salute patriae occidere oportet, cum voluptate excepturus. Cum voluptate, inquam, nam mentitum est mihi cor meum, dum in admiratione eorum, qui grandes suas animas pro ea projecerant, laete mihi acclamare consveverat, me etiam si necesse fuerit pro ea perire posse. — Tantum ingenium! ezt kiabálták bíráim, úgy beszéllé 1803. Bay. Bár maradékim lássák, mit nyerhet az ember, ha szépen tud írni, mit nyér, ha úgy gondolkozik, a' mint illő. Én a' legnagyobb, legvilágosabb vesz lyben is tisztelettel 's magasztalásokkal mertem szólani Hajnóczy felől. A' marha Németh csak hallgatva mutatott erántam figyelmet, 's talán azt forgatá átkozott lelkében, hogy az a' vékony nyak nem ád sok dolgot a' hóhérnak.

Bay mondá, hogy Dienes öcsém itt vala, 's anyám és nagyanyám (Bossányi Ferenczné) egésségesek.

Február 17d*ikén*

A' testi lelki szenvedések, az elzárt levegő beteggé tevének; orvosom tinctúrával éltete. Felhozák ebédemet. Én kanalomba csepegtetém tinctúrámat 's csudálkozám, mi dolog, hogy ajtómat nyitogatják.

Aradi István jurátus magyar ruhában 's kardosan belép, 's kezembe adja a' certificatoriát,[2] pecsétjét ejtvén felfelé, nem adreszét. — Sua excell*entia* d*omin*us personalis (az Ürményi József vala) plurimam salutem nunciat spect*abili* d*ominationi* *vest*rae et deprecatur, quod in his citatoriis director causar*um* reg*alium* indebitum d*ominationi* *vest*rae dederit titulum. Expunxit illum sua excell*entia* propria manu et nunciavit causar*um* reg*alium* directori, ut errorem corrigat, sed illud ob brevitatem temporis describi non potuit. — Tisztelem ő exc*ellenciáját*, mondám neki, 's kérem, ezen gondját légyen szabad azon kegyesség újabb jeléül vennem, mellyel ő exc*ellenciája* erántam annyi esztendők olta mindég viseltetett. Én tituluson különben sem akadozom, itt pedig megtanultam mindent szenvedni.

a) Gerébnél: Magnifici.

[1] Az 1795 febr. 4-én kelt vallomás közölve II. k. *Iratok* 47. sz.
[2] Közölve II. k. 372. l. 4. jegyz.

Február 21d*ikén*

Ágens Nizsnyánszky úr nekem egy butellia tokajit külde. Az üvegre egy szelet papiros volt általkötve e' szókkal: Für Herrn von Kazinczy Franz. Minthogy a' keresztnév itt szokatlan helyt áll, és ha csak egy Kazinczy volt fegva, szükségtelen, gyanu támada bennem, hogy itt két Kazinczynak kell fogva lenni. 'S mellyiknek, Andrásnak e? Péternek, Lászlónak (ki katona, 's nem itt itéltetnék), Józsefnek, Istvánnak, Miklósnak?[1] Mert Dienesről nem gondolkodhatám; tudtam a' Bay Ferencz szavaiból (lásd feljebb febr. 4d*ikén*) hogy ő szabadon vala itt minap.

Február 23d*ikán*

Ez vala a' comparatio napja, 's hét katona ismét leeresztett puskák közt vive a' refectoriumba, hol bíráink a' magok üléseiket tartották. Almásy Pál ex*cellenciája* ekkor vala elsőbben jelen. — *Domi*ne spect*abilis*, úgymond, incl. Tabula Regia propter impedimenta Danubii transire huc non potuit; haec deputatio eam representat. Placetne comparare? — Et quem deligit suum procuratorem? — Ego compareo quidem, mondám, sed cum per fassionem meam sors mea unice a clementia S^ae M^tis dependeat, puto me patrocionio procuratoris carere posse; ego neminem deligo. — Circumstantiae *Dominationi* Vestrae non sunt notae, constituat aliquem e Pestiensibus. — Quodsi me defensorem habere oportet, mihi perinde est, quiscunque ille fuerit; ego Pestini neminem advocatorum nosco. — Zaklatának és sokáig, és miért? Hogy lássák, nem ollyat nevezek e, a' kire gyanújok lehet. Ez nekik Bécsből vala parancsolva. Az én socrateszi daemonom ezt nekem megsugá. Haszontalan neveztem volna különben is, mert csak négynek vala megengedve, hogy foglyokat védjen: Madács [Sándor],[a] Szabó-Sárói Samuel, Tóth-Papay Sámuel és Horváth Jakab uraknak. Az első pápista, az utolsó lutheránus, a két közepső kálvinista volt.[2]

Bay látván akadozásomat, a legnyugalmasabb hangon szólala meg: »Édes öcsém uram, Dienes minap itt lévén, öcsém uramért és az öccséért Szabó-Sáróit kérte meg; megnyugszik e benne öcsém uram?« — Nem ismerem, de megnyugszom, mondám, 's visszavittek szobámba.

»Az öccséért,« — mondá Bay. Dienesnek három öccse volt: László (a katona), József és Miklós. László felől nem gondolkozhatám az említett oknál fogva; osztán őtet a' katonai rang, mellyben fiatal korában hamar magasra hágott, egészen elváltoztatá; azt merte ő az értem kesergő anyánknak írni, meghallván, hogy fogva vagyok, hogy ha vétkezém, ő töri meg felet-

a) A keresztnév helye a kéziratban üresen hagyva.

[1] Kazinczy Andrásra ld. előbb. — Kazinczy Péter (1747—1827), András testvére, 1790-ben Zemplén megye másodalispánja. Életrajza: Kazinczy Béla, *A Kazinczy családnak II. korszakáról*. Debrecen, 1910. 79—80 l. — Kazinczy József (1772—1855), az író öccse, fiskális, Abauj megye táblabírája. Életrajza: *u. o.* 102 l. — Kazinczy László (1763—1807), az író öccse, a Davidovics-ezred tisztje, később ezredes. Életrajza *u. o.* 101. l. — Kazinczy István (1774—1827), András fia. Életrajza: *u. o.* 132—135. l. — Kazinczy Miklós (1774—1844) az író legfiatalabb öccse. Ld.: II. k. *Iratok* 86. sz. — Kazinczy Dienes (1761—1824) Bihar megye főjegyzője, később alispánja. Életrajza: Kazinczy B., *i. m.* 99—100 l.

[2] A védőügyvédekre ld. II. k.

tem első a' botot, az az ő kiált halált rám. — Kínos volt nékem az a' bizonytalanság, hogy itt József öcsém van e fogva, vagy Miklós, 's feltevém, hogy mindent elkövetek, hogy megtudhassam.

Februárius 25d*ikén*

Megkéretém kapitány Novák által a' fenevad Németh János directort, jőne hozzám. Azt hitte a' gyalázatos ember, hogy vallani fogok valakire, 's örömmel jött. Szépen köszönt, de feltette kalapját, szükségesnek látá éreztetni, hogy alatta vagyok; ugyan azt tette felvigyázó tiszteinkkel is, kik őtet úgy gyűlölék, mint mi. Reszkete Budán és Pesten akkor tőle minden, 's még a' palatínus fő herczeg is kicsiny vala mellette. A' kir. residentiaban lakott, nagy diurnumokkal, 's a' császár' rovására szabadon adá a' legfényesebb ebédeket, vacsorákat.

— D*omi*ne magnifice, mondám neki, Ágens Nizsnyánszky nekem illy czédula mellett külde egy butellia bort, 's ez engem azon gondolatra hoz, hogy itt még egy Kazinczy van. Megerősíte gyanúmban, a' mit comparatiómkor nekem con*siliarius* Bay monda. Mellyik Kazinczy az? József e, István e, (az András fija) vagy Miklós?

Németh gondolkozék, ha feleljen e. Végre mondá: A' Miklós! — Elbődültem: »Immortales dii! tamen ille puer est!«

Megszánt a' gonosz 's kevélyen ezt kiáltá: »Ille non morietur. Iste malitiosus Szlávy János illum seduxit.«

Szép szánás, gondolám; mert az az ő szava: ille non morietur, ezt tevé, sicut tu! De láttam én, ki kezében vagyok, 's elkészülve valék mindenre.

Mártziusban

Egyik ablakom előtt a' favágó' udvarkájában várta álla. Neki bátorkodám, 's megkopogtatván ablakom' üvegét, ezt kérdém a' legénytől: »Földi! Csak azt az egyet mondja meg nekem, hordanak e még foglyokat, vagy már megszüntek valaha!« — A legény háttal álla felém, egy lépésnyire az ablaktól. Midőn hallá a' koppanást, csak fejét billenté felém, de azt is elkapta. A' kérdésre azt felelé egész neki-bátorodással: »B ... m a német lelkét, hiszen tán csak beelégli már ennyivel,« — 's ment fel 's alá az udvarkán, 's nem is néze reám többé. A' melly katona fogollyal szóba eredt, megvesszőzék[1] a' kemenczefűtőkre, a' szobaseprőkre nagy vala a' felvigyázás.

Mártzius 6d*ikán*

A' director maga hoz levelet Dienes öcsémtől nékem és Miklósnak, 's mártz. 11-dikén megengedtetett, hogy az anyámnak írjak, de a' directorral elébb megolvastatván.[2]

[1] Ld.: II. k. *Iratok* 23/d sz.
[2] Közölve: *Kazinczy levelezése*, II. 401—403. l.

Mártzius 14d*ikén*

Dienes ma és 20dikban a' klastrom' épületében volt tisztjeinknél a' director engedelmével. Tudakoztatá, mire volna szükségem? Néhány római classicust küld 22dikben, 's 26dikban Váradra visszatért.

Martzius 28d*ikán*

Egy fiatal embert látok fogva ablakomból. Az a' 26d*ik* numerus alatt tartatott. Én ablakom' üvegéhez ütöttem tízszer az ujjomat, mert a' K a' tizedik betű, azután egyszer, mert az A első, 's így nevem' minden betűjit; Ő pedig szénnel festett a' könyvekből kitépdelt papirosokra betűket. 's elébb K, azután O, P, A, Sz betűk által jelenté, hogy ő budaméri fi,[1] felesküdt prókátorocska. Hamar rajta veszte s' elszedék betűjit, 's szenet neki többé nem adtak.

Martzius 31d*ikén*

Prókátoromat Szabó-Sárói Sámuel urat tegnap hozák hozzám, nem tudom minek, mert meg nem engedék, hogy vele tanú nélkül szóljak, 's vigyáztak minden mozdúlásinkra. Ma pedig egy levelet kapék a' direktortól, mellyet szerencsés valék később haza is küldhetni 's így ma is bírom. Imhol az betűről betűre.

Titulus. Detectum est, quod in comitatibus Szatthmariensi et Bihariensi, prout etiam Transylvaniae catechismi nunc etiam propagentur (ezt hinni bolondság volt volna, hazudni nekem és talán az udvarnak is Németh Jánoshoz illő istentelenség) et disseminentur — Si possunt, succurant patriae.— *Dominus* Gáspár accepitne copiam catechismi? Quid scit *Spectabilis Dominatio Vestra* de Cassoviensibus, aut Bihariensibus et Transylvanis, ubi Vesselényi (Miklós felől tudakozódik ; szerették volna megkapni) . . . Scio quod patriae et propriam sui conservationem cordi habeat. Ideo in omnem casu*m* ingenuam confessionem praestolabor et sum addict*issi*mus. Nemetth *causarum regalium director* m.p.[2]

A' gonosz ember szerette volna bajba süllyeszteni a' nemzet' felét, mert a' sok többet adhat, mint a kevés, 's a' sokak' elfogattatása inkább bizonyíthatta volna, hogy rá szükség van és hogy ő a' hív. Tudománykája felől álljon itt, bár itt nagyon idő előtt, egy történet; mert vérszomját sok tettei fogják hirdetni.

Az elfogott Szén Antalnak egy levelet külde a' testvére, Károly, a' Balaton tájékáról, nem tudva még, hogy az fogságban ül. A' levelet a' posta Némethnek béadá. Erre elfogták Károlyt 's a' gárda épületében vonák kérdés alá. Szlávy György a' kérdéseket 's feleleteket az ajtón hallgatá. Az elméjében megtébolyodott Szén Károly azt írá a' bátyjának, hogy ő leűl a' víz szélén 's pálczája végébe szúr egy szeget, 's megrántván a' pálczán végig menő drótot, azzal lövöldözi a' legkövérebb zöldbékákat, kiket kövérségeiknél fogva királynak, királynénak, az apróbbakat herczegeknek, grófoknak

[1] Kazinczy rosszul emlékezett. Kopasz nem Budamérre, hanem a hozzá közelfekvő Bogdányra (Sáros m.) való volt. V. ö. II. k. 654. l. 2. jegyz.

[2] Közölve : Kazinczy levelezése, II. 404. l. Gáspár Pál Szatmár megye főjegyzője V. ö. II. k. 349—350. l.

nevez. Ez veszedelmesnek látszék az új Caraffa előtt, 's Szén Károly esztendőkig sanyargattatott a' levél miatt.[1]

Et audiat Szén, quid hoc est in his litteris : tu es meus d e y ; quid est d e y .

S z é n : — No, Domine Magnifice ! Tunis, Tripolis, Algir . . .

N é m e t h : — Quid, quid? Qualem linguam loquitur? — Németh sem azt nem tudta, mi a' d e y , sem azt, hogy Afrikában van ország, mellyet Tunis, Tripolis, Algírnak hívnak[2]

Ez a' Németh egy kisded, hasas emberke volt, orczáját gyönyörűen pirosra festette a' bor és a' szerelem a' maga rozsda vagy szederj színével. Minden szava, tekintete, mozdulása festette a' semmiből érdem nélkül felment bitangot.

Aprilis elsőjén

Sorra betegedénk az elzárt szobákban, 's tisztjeink, kivált a' nemeslelkű Novák, ő excellenciája Almásy Pál úr által kivitte, hogy ajtaink a' seprés alatt kinyittattak, ablakainkból egy üveg kivétetett, 's olykor sétálni vittek a' folyosóra, melly velem négyszer történt meg. Az én ajtómmal által ellenben állott a' Verseghi Ferenczé, 's április első napján nyitva lévén az ő ajtaja is, megpillantám őtet. Gömbelyű szakálla veres volt. — Francisce Ahenobarba! kiáltám neki, de a' tisztem elmozdíta bennünket azonnal az ajtótól. — Ez a' rossz ember szörnyű alacsonyságokkal vitte szerencsétlen esetét ; sírt, nyivákolt, szent énekcséket énekelgete. Éjjel az ajtó zárához tartám számat 's ezt sugám neki bátorítására : — P e j u s q u e l e t h o f l a g i t i u m t i m e t! 's ezt hangosan énekelve, hogyha megszólítanak is, azt hazudhassam, hogy én Horatzból énekelgeték 's csak unalmam' elverésére.

Aprilis 6dikán

Sétálni először vittek ki a' folyosóra. 7kén Szabó-Sárói úrhoz a' hadnagy Astleitner' szábájába. Első villám és dörgés.

Aprilis 8dikán

Ma hozák hozzám processusomat azon parancsolattal, hogy azt egy levelemmel küldjem vissza, mellyben írjam meg prókátoromnak : meg vagyok-e elégedve feleletével vagy nem, 's mit tegyen másképpen, mit adjon hozzá?

Nem csudálkozhatom rajta, ha az olvasó nem fogja hinni, a' mit mondok, de mondom, mert a' legtisztább valót mondom. Szabó-Sárai huszonegy paginán mutatta meg, hogy ez nem casus criminis laesae majestatis, prout id in processu contra Johannem Laczkovics decurrente uberius demonstratum est, non casus criminis laesae majestatis, etiamsi incattus ex iscitia legum se illud commisisse credat. — A' direktor ezen 21 lapból a' 20dik lapot kivágatta,

[1] Szén »pálcájával« kapcsolatban V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 670.
[2] V. ö. *Szirmay* 89—90. l. — A dey szó a bey-nek szinonimája.

de oly oeconomus ember vala a' kiszelő, hogy mivel a' 21dik lapra csak tíz vagy tizenkét sor ment által, sajnálván elveszteni a' félívnyi papírost, a' sorokat elégnek nézé így tenni olvashatatlanná [itt következik egy tintával kihúzott sor] ; 's nekem elég időm vala elolvasni az összefirkált sorokat.[1] — Szabó-Sárói nekem 1803*ban* azt beszélé, hogy director Németh neki ezt mondotta: »Ludit cum suo capite, si reos hac ratione defendere perrexerit.« Szabó-Sárói, mint Madách és Tóth-Pápai így le akarák tenni a' magok szolgálatjaikat körűlettünk, de az nekik meg nem engedtetett. Horváth Jakab okosabb volt ; ő mingyárt kineveztetésekor tudakozá meg, ha szabadlesz e neki mindent mondania, a' mit akarand ; 's hallván, hogy nem lesz, egyszerre visszavoná magát.

Aprilis 15d*ikén*

A Kir. Tábla ma ült össze legelsőbben pereinket ítéletbe venni.

Aprilis 29d*ikén*

Ma látom a' pert másodikszor. A' causarum re*galium* director abban egy levelemet in originali producálja, mellyet Hajnóczyhoz Váradról írtam. Imhol értelme : Ich liege hier an den goldenen Adern krank, die mich ohne gatyen zu seyn, und im Bette zu liegen zwingen ; alle Augenblicke bin ich in Gefahr meine Hosen zu beflecken. Die Haemorrhoide hat mich zum Sansculotte gemacht.[2] — Vigyáztam ugyan, hogy levelembe, mellyet prókátoromhoz írni parancsoltattam, semmi tiszteletlen szó ne csússzon be ; de már itt világosan eltiltám őtet, hogy az ellenem produkált váradi levélre csak egy szót is ne feleljen, 's a' directornak ezen cselekedetét alacsonyságnak neveztem.

Május 2d*ikán*

Verseghynek a' szobájába katona állíttatott kivont fegyverrel. Nem tudtam, mit jelent a' váratlan rendelés ; de most kezdődött bezzeg a' jajgatás és siralom és nyiválkodások. A gyalázatos ember nem szégyenle gyáván veszni, mintha az afféle használna. A' farkas megeszi a' bárányt, ha az beteg is.

Május 8d*ikán*

Jön a' tiszt 's jelenti, hogy biráim elébe kell állanom. — Protonotárius Somogyi János olvasá fel a' halálos hosszú ítéletet. Németh kevélyen pislog rám, hátravetvén balját széke karján. Nyugalommal hallom, hogy megölnek, 's míg az ítélő mester azt olvassa, én azon négy processus titulusát olvasám, melly előtte az asztalon feküdt, a' betűk fonákul állván felém. — Egyike a' Szulyovszkyé vala, a' másika Szentjóbi Szabó Lászlóé, a' harmadik czímjét el nem olvashatám, mert eltakará a' reá vetett Szulyovszky pere.

Appellatne? — kérde a' direktor. — Apello.

Bay mondá, hogy Dienes Bécsbe ment fel.

[1] V. ö. II. k. 668. l. 3. jegyz.

[2] Az 1794 febr. 21.-én kelt levél közölve: *Irodtört.* 1949, 322. s. köv. l.; v. ö. II. k. 668. l. 2. jegyz.

Midőn visszavittek a szobámba, a' hét katona közűl egyik szobámban maradt 's ránk zárták az ajtót. Tudakozám, mit akar. Ujját ajakára nyomá jelentvén, hogy szólania nem szabad, de suttogva elmondá, hogy valaki ily ítéletet kap, őrt is kap.

Nyílék az ajtó 's a' Führer (al-porkoláb) jött, kivivé ágyamat, kofferemet, 's minden holmimet. — Minek az? — Nem felele. Akkor levetkeztete 's megmotozott, ha ingem 's lábravalóm alatt nincs e kés, a' mivel magamat megölhetném. Mert Gróf Zsigray Jakab, felolvastatván neki a' halálos ítélet, fenyegeté a' kapitányt, hogy magát megöli, 's talpa és strimflije közt egy lapos tollkést mutata elő.[1] — Nálam semmi sem találtatott. — A' citatoriát és a' director Németh czéduláját visszahozák fejér ruháimmal, de ingemnek nem az ujjában. Jele hogy rá akadtak.

Május 16d*ikán*

A' Septemviralis Tábla helybenhagyja halálos ítéletemet. Jelen valának ennek felolvasása alatt Mailáth György, később personalis, protonotarius Melczer, Boronkay ___[a] és director Németh, sőt nem az asztalnál, hanem a' falak mellett sokan mások, 's ezek közt Madács, a' prokátor. A' többit nem ismerém. — Arczom' színe sápadt, hajam megnőve és fésűletlen ; szakállam hegyes, mert fülem alatt egész az állig kevés a szőr, 's még akkor minden szála szakállamnak 's hajamnak fekete.

Május 17d*ikén*

Miklós öcsém szabadon eresztetett, de cum imputatione perpessae captivitatis.

Május 18d*ikán*

Martinovicsnak, Haynóczynak, Laczkovicsnak, Szent Marjaynak, Zsigraynak felovastatik a' kir*ályi* kegyelmet megtagadó válasz, 's mindenikének külön.

Zsigrayt ájulva vitték vissza szobájába.

Szentmarjay szörnyű tűzzel támadá meg a' causar*um* reg*alium* directort. Domine Magnifice, haec ergo est publica fides? Dom*in*atio Vestra me deceptit, dum mihi spem fecerat, fore, ut si omnia ingenue fassus fuero, gratia vitae mihi danda sit. Ego morior, sed expecto Dominationem Vestram coram illius tribunali, qui perjurii vindex est.

Laczkovics összeb . . . ta az illy bírók lelkeiket, 's irtóztató megvetéssel hagyta ott. — Ördögök teremtette ! kiálta belépvén szobájába ; ez egyszer hittem a papnak, 's ez is halálra viszen. — Martinovicsot értette.[3]

Hajnóczy sokrateszi nyugalomban hallgatá felolvastatni a' parancsot. — Possum abire? kérdé. — Potest, felele a' director, elrémülvén nyugalmán. Meghajtá fejét minden szó nélkűl 's visszaméne szobájába.

a) Itt a kéziratban egy szónyi hely üresen hagyva.

[1] V. ö. II. k. 793. l.
[2] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 595 és 374. l.
[3] V. ö. II. k. i. h.

Martinovicsnak a' megtagadtatott grationalis nem a' gárdaháznál olvastatott fel, hanem a' franciscanus klastromban, mert ő a' refektóriumból egyenesen vitetett a' templomba, hogy degradáltassék. Felolvastatván néki a' parancs, hatalmasan tartá beszédét. — Én hideg vérrel halok meg, érdemlettem azt a királytól, kit megbuktatni készültem, de a' mi nem az én munkám lesz később. De mondjátok meg nekem, ti bírák, melly lélekkel ölhetitek meg ezt a' nemeslelkű, de minden jóra 's roszra alkalmatlan Zsigrait, kit én csak azért vettem segédemnek, mert siettem, de akit kivetettem volna, alkalmasra találván. Véthet e az illyen annyit, hogy meghaljon érette?

A bírák félbeszakaszták beszédét 's a' templomba viteték, hol uralkodónk 1792 június 6dikán megkoronáztatott.[1]

Egymásba öltött karral, kevély lépésekkel, tettetett nyugalomban lépe a tele tömött templomba. Az ő gyűlölt ellensége, Kondé tituláris, később váradi püspök várá. Rá rakták a' papi öltözetet, mellyet osztán a' négy rend rítusa szerint le is szedtek róla. Az assistáló papok megtévedve, levették, a' mit még nem kelle, 's Martinovics mondá nékik, hogy azt még ne.[2]

Kondé most a bírák felé fordult: Vobis ergo, judices, hominem hunc, qui contra patriam conspiravit ... — Non est verum, contra patriam non, sed contra regem ! — kiáltá Martinovics, képzelhetetlen hatalommal.[3]

De az a hánykódás hamar elhagyá szobájában. Visszavive oda, megnyitá az ajtót, 's azon hangon a' hogy a' papok az oltárnál énekelnek, búcsút veve társaitól, 's azokat megkövette, hogy rájok veszélyt vont. Hol a' vallástalant játszá, hol a' setét vakot. Csókolgatá a' crucifixust, majd elvetette. Felizent a' palatinushoz, hogy adassék néki rastrált papíros; azon tizenhárom lengyel tánczot akarja ráírni, mellyet fogsága alatt componált. — Nem engedtet meg.

Imhol a gárda épülete is, mellyben a foglyok egy része tartatott: [ld. a 313. lapon közölt rajzot]

(Midőn Szén Károly director Némethnek a' Tunis, Tripolis, Algirt emlegette, 's a' nagy bb szálában Szlávy György a nagyobb és kisebb szála ajtajánál hallgatta ki a' beszédet, mert az ő ajtaja a' 14*dik numerus* alatt nem vala bezárva, hogy sétálhasson. — A' tisztek az ifju és szép 's szálas növésű Szlávynét uniformisba öltöztették 's éjszaka felvitték a' férjéhez, mintha a' nagyobb szobában kártyázni akarnának, míg Szlávy a' maga szobájában alszik. Az őr Szlávynét tisztnek ismeré, 's szabadon eresztette. Azonban Szlávyné nem kártyázott a' kártya mellett maradt tisztekkel.)

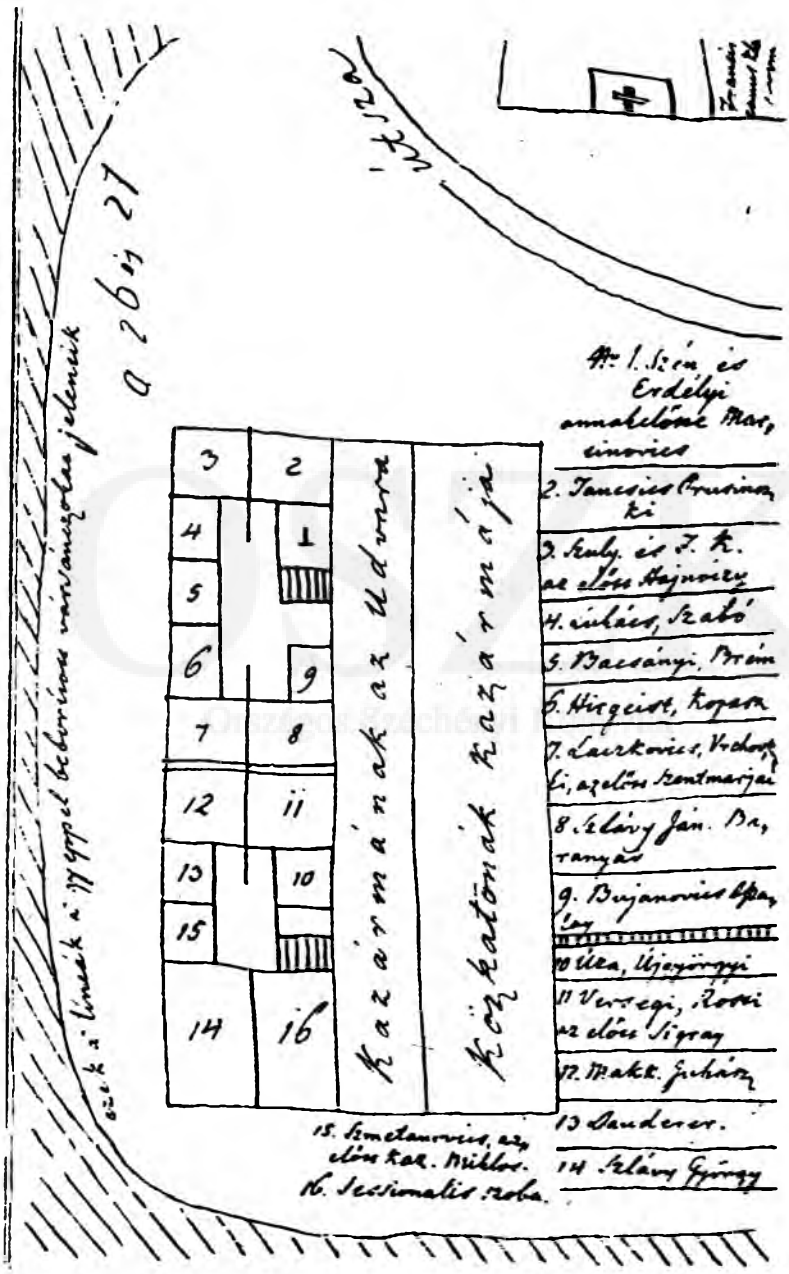
Június 11d*ike* olta ezen szobákban így lakánk: 1. Szén Antal és [Erdélyi László][a]; 2. [Tántsits és Prusinszky];[a] 3. Szulyovszky és én; 4. Rosti Pál[b] és Szent Jóbi Szabó László; 5. Bacsányi és [Brehm];[a] 6. Hirgeist és Szmethanovics; [7. Laczkovics László és Verhovszky];[c] 8. [Szlávy János és Baranyai];[a] 9. Bujanovics Cornelius és Aszalay János; 10. [Uza és Ujgyörgyi];[a] 11. Versegi és Rosti János];[a] 12. [Makk és Juhász];[a] 13. [Landerer];[a] 14. Szlávy György.

a) A kéziratban a nevek helye üresen maradt.
b) A rajz szerint Lukács.
c) A kéziratból kimaradt.

[1] A budai volt ferences, majd helyőrségi templom. Egyébként a Martinovics degradációjáról, majd a kivégyzésről irottakat v. ö. a II. k-ben közöltekkel.

[2] Ezt Getse Dániel orvostanhallgató is megemlítette gr. Teleki Józsefhez írt beszámolójában. V. ö. II. k. 789 l. V. ö. még 408. l. Kondé püspökre ld I. k.

[3] Ugyanezt írta Kreszneries Ferenc, Kardos János jurátus, sőt Boronkay Imre, a Tábla ülnöke is beszámolójában: II. k. 789—790. l. és *Szirmay*, i. h.

3
2
4
1
5
6
9
7
8
12
11
13
10
15
14
16
Kazárnyák az Udvarra
Kazárnyák a Városra
Az 1. Szén. és Erdélyi ezredbeli Magyar tisztek a' Hyppel bevonulási sorrendben jelenik
1. Szén. és Erdélyi ezredbeli Magyar tisztek
2. Tanczics Orsolya ki
3. Kulcsár és T. K. az előbbi Hajnóczy
4. Gulácsy, Szabó
5. Baczányi, Prém
6. Hirgeist, Kovács
7. Laurkovics, Vrchovi, az előbbi Szentmarjai
8. Szlávy Jan. Bányai
9. Bujanovics Lipa, Ivay
10 Illea, Ujajörgyi
11 Veress, Rotti az előbbi Tigray
12. Makk. Gulácsy
13 Sandever.
14 Szlávy György
15. Szmetanovics, az előbbi Kar. Miklos.
16. Sessionalis szoba.

Ezen gárdaépületre meg kell jegyeznem, hogy a' palatinusnak 12 gárdistája volt a' bécsiek közül. De midőn két bécsi gárdista, Ordódy és Cs[emez][a] 1795. az esztendő első hónapjaiban a magok kapitányokat, Véghelyit gyilkosan megölték, és ezért a bécsi Glacin szarvasbőr nadrágban akasztófán vesztek el, a' palatinus a' gárdát eltörlötte 's visszaküldötte.[1]

Május 20dikán

Reggel 7 órakor egy tót katona jöve szobámba. Tudakozám tőle suttogó hangon, mi dolog, hogy az ablakommal által ellent álló házak cserépjeit egy ölnyire leszedték,[2] és hogy ott egy órával ez előtt annyi ember gyült vala össze? — Ussu precs, — mondá a' katona (már odavannak). — Kik? — Az az öt. — Micsoda öt? — A' pap, a' vice ispán, a' kapitány, a' szép ifjú és a' vak gróf. — A' pap alatt Martinovicsot értette, a' vice ispán alatt Hajnóczit, ki vice ispán vala Szerém vármegyében ; a kapitány alatt Laczkovics Jánost ; a' szép ifju alatt a' szálas, súgár növésű, szőke 's liliomfejérségű, rózsapirosságú, délczeg járásu Szentmarjayt, kinél Pesten és Budán nemigen volt szebb ifjú, és a vak gróf alatt Zsigrayt, kinek arczát és egyik szemét a' himlő elrontotta.

De minekelőtte elbeszélném, mint vesztek el, elő kell adnom, mit mivele Hajnóczi, visszavitetvén szobájába.

Ezen ötnek nem egy, hanem két katona állíttatott őrül ; vagy azért, hogy annál bizonyosabban tartassanak meg a' hóhérpallos alá, 's magokat meg ne ölhessék, vagy hogy izeneteket ne tehessenek 's egyik őr a' másikát elárúlhassa ; talán azért is, hogyha Laczkovics vagy Szent Marjay az egyik kezéből a' kardot kikapná, a' másik ezt védhesse.

Levétetvén a' szokás szerint rólok a láncz, Hajnóczy felfogta azt, 's megzörgetvén, ajtajában ezt kiáltá : A m i c i , m a l o m o r i , q u a m h o c v e l t r i b u s a n n i s g e s t a r e .

Alig mondá ki a' szót 's kapitány Novák belépe, 's hozta a' pesti lutheránus papot, Molnárt,[3] de ment is. Hajnóczy kiálta : Herr Hauptmann ! Novák jött. — Führen Sie mir den Mann weg. Molnár : Haben sie wider mein Amt, oder wider meine Person etwas? — Ihr Amt ist und war mir mein ganzes Leben durch ehrwürdig. Es gibt auch gute Menschen unter den Geistlichen. Aber glauben sie denn, dass ich nicht wisse, dass Sie aus einem protestantischen Jesuitismus zur geheimen Polizey sich abgeschlossen, und ihre Mitbürger vor dem Hof angeklagt haben? Weg, weg mit einem Schurken! Weg, sage ich Ihnen, Herr Hauptmann. — A' szegény Novák ment 's otthagyta a' papot.

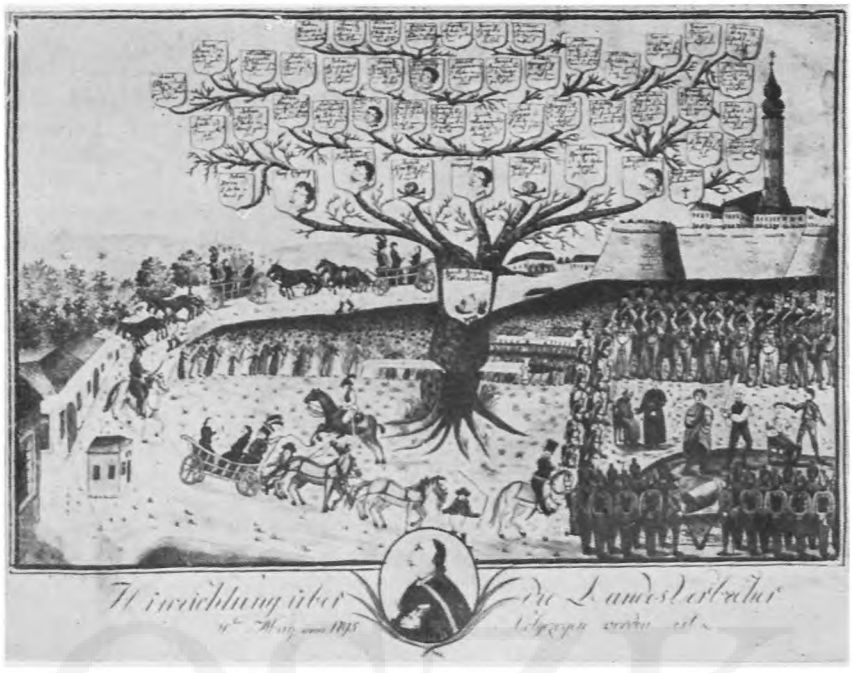
Molnár kérte Hajnóczyt, essék által a' czeremónián, neki vele egyéb dolgai vannak. Akkor kérdést teve nála, ez 's ez meg' az nem kérdeztettek e?

a) A másoló, nyilván nem tudta a nevet elolvasni, mert csak egy Cs betűt írt, a név többi részének helyét üresen hagyta.

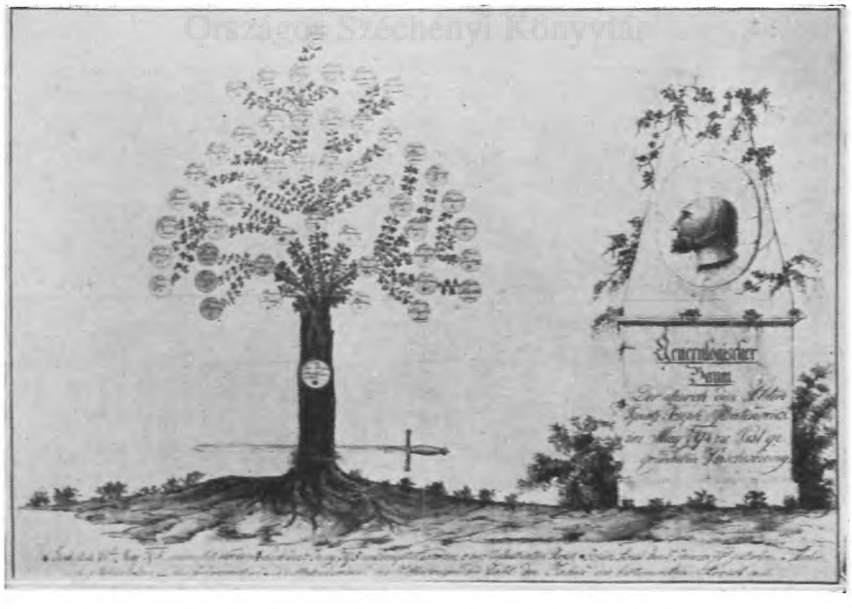
[1] Csemez Imre és Ordódy Károly gárdisták, hogy adósságaik törlesztésére pénzhez jussanak, 1795 január 23.-án kirabolták és meggyilkolták társukat, Véghelyi István testőrömester. 1795 márciusában mindkettőjüket felakasztották.

[2] Ezt a II. k. 792. l. közölt egykorú festmény ábrázolta is. (Ld. a kép jobb felső sarkában lévő házat.) A cserép leszedése nyilván biztonsági okokból történt: a padlásra lőfegyvereket állíthattak.

[3] Molnár János, a *Manch Hermaeon* c. röpirat szerzője. Az itt és a következőkben elmondottakra v. ö. 412. s köv. l.

Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay és Sigray kivégzése
(Sigmundt Hugó egykorú szépiája)

Martinovics emlékoszlopa és a mozgalom fája
(Ismeretlentől készített egykorú vízfestmény)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Hajnóczy látta, hogy a' spitzlik is használhatnak 's megengesztelődött iránta. — Most folytatom a' kezdett beszédet.

Zsigray annyira el vala gyengűlve, hogy katonák emelték le a' grádicson 's fel a' szekérre.

Szentmarjay hangosan fütyőlé el a' Marseilli Marsot, 's annyiszor, a' mennyi strófája az éneknek volt.

Laczkovics nem akara gyónni; de meggyónt azon ígéret alatt, hogy természeti gyermekeit megláthatja 's hagyománya az ő rendelése alatt fog kiosztatni.[1] Elfelejtém a gyónás czeremóniáját, tehát kérdjen atyaságod — mondá. Egyik vétkének azt vallotta, hogy papnak hitt.

Belépe a' tiszt, jelentvén, hogy várja a' szekér, Laczkovics paszományos világos kék nadrágba öltözve, kalapja után nyult, de a tiszt jelentette, hogy arra nem lesz szükség. — Jó, mondá Laczkovics, de azt csak megengedi az úr, hogy mercurialis pilluláimból kettőt elnyeljek az útra? Elnyelte, ment, felült a' szekérre maga erejével, bátran, de nem csendesen. — Servus Latinovics![2] kiálta erre, meglátván a' sokaságban. Latinovics elfordult. — Nézzétek, ez még szégyenli, hogy ismert engem! — Kratucsek[3] kezébe tólá a' crucifixust. Megcsókolta, mint a' rhebarbarát, de visszaadta a' papnak; tartsa azt ő.

Kivitetvén a' bécsi kapun, meglátta, hogy egy német fattyu az ott keresztül vont gerendára felmászván, onnan nézte az alatta elmenő szerencsétleneket. — Du Kerl, schau zu, dass du herabfallst, und mich todschlägst, ehe ich auf den Richtplatz komme.

A' vérhelyre jutván, meghallá, hogy a' sokaság valamin elnevette magát. — Was lachen sie? Hält man denn eine Krönung?

Visszatekinte a' szekérből 's megpillantá Szentmarjayt. — Bon voyage, mon ami! — kiálta rá.[4]

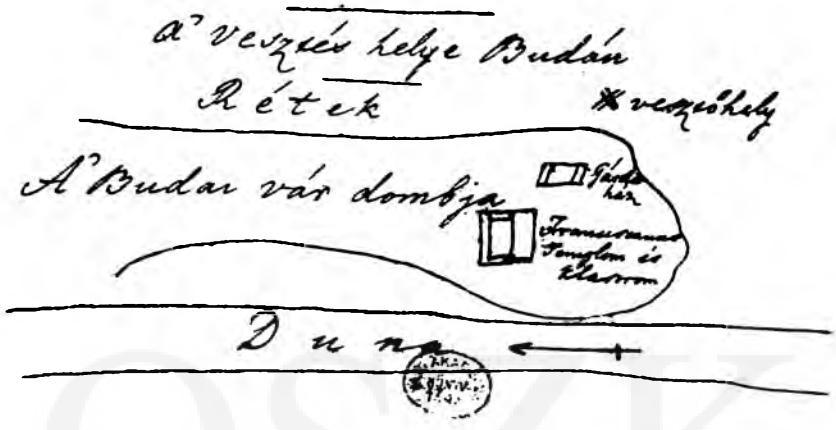
Hajnóczy mint psychologus utolsó három napja alatt limonáddal hűtögette vérét. Nyugalommal lépe a' szekérhez, fellépvén a' hágóra, egy közember segíteni akart neki. Visszatekinte a' katonára: — Ne fárassza kend magát, én saját erőmmel is fellépek. Akkor meglátá a' causar*um* reg*alium* directort.: — Domine Magnifice! Commendo sororem meam;[5] faciat *Dominatio* Vestra ut quod ego meo servitio et pater meus suo peperimus, ipsae maneat. — Tantum tu curam animae tuae habeas, non sororis, — felelé a' felfuvalkodott ember.[6]

A' megöregedett hóhér háromszor vága Zsigrayba, 's ezt látván Martinovics, kit azért állítának kapitány Plecz mellé (így beszélé ezt nekem maga Plecz), ájúlva dőlt el, 's Plecz elébe álla, hogy többé semmit se láthasson. A' többi egy ütésre veszett. A' Laczkovics igen nagy teste, leüttetvén feje, feldönté székét. Hajnóczynak elébe mentek a' hóhérlegények, 's le akarák vonni ruháját. Nem engedte, hogy hozzányúljanak. Maga vetette le kabátját. Akkor megölelé Molnárt. Leült a' székre csudált nyugalomban. Csak akkor borzada meg, midőn a' hóhér ketté repeszté ingét, hogy két vállain lehullhasson, 's midőn ollójával nyakán az apróbb hajakat elmetszé.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 615. és 411. l.
[2] Valószínűleg Latinovics János helytartótanácsos.
[3] Kratucsek Antal (1737—?) ex-jezsuita, aki Laczkovicsot utolsó útján kisérte. (V. ö. *Szinnyei*, VII. 221. h.) V. ö. Szirmay által közölt beszámolóját, 409. s köv. l.
[4] Az itt előadottakra általában v. ö. 411 s köv. l.
[5] Fodor Ferencné Hajnóczy Teréz. Ld. II. k.
[6] A Hajnóczyról mondottakra általában v. ö. 412. s köv. l.

Martinovicsot bajjal vonták a' székhez. Ott beköték szemeit 's a' hóhérlegény tartotta a' kendő végét. A' kopasz koponyáról lesiklott a' kendő, 's Martinovics az öröm mosolyával pillanta körül. Grátziát reményle. De szemeit bekötötték, 's feje repült.[1] Homokkal hintették be a' vér helyét, 's az öt testet kivitték a Buda megett emelkedő tetőkre. Senki sem tudja, hol fekszenek.[2]

Más nap reggel a' vérhelyen rózsa virított. Valaki rózsákat ása le ott csuprokban.

Május 30dikán

Szobámban gyakran fordult meg egy Rakics nevű rácz közlegény. — De goszpode, úgymond, mi dolog az, hogy te víg vagy, míg mások mindíg buslakodnak? Mit csináltál, hogy idehoztak? Mondám neki, hogy minden vétkem az, hogy leírtam valamit, és társaimat el nem árúltam. — Hiszen úgy hunczfut volnál, ha azt cselekedted volna, ugymond, 's mi vétek van abban, hogy valamit leírtál, ha magadnak írtad? 'S csak ezért akarnak e megölni? — A' szegény embernek ez nem fért fejébe. Ekkor kardját általtette a' bal kezébe, jobb lábát a' bal lába felibe felemelte, 's fenyegetőzve emelgetvén fel kezét, a' jobbat, ezt mondá: — Pride bina i na nemcza! — Neki szokása volt azt a' lábemelést tenni, valamikor tűzbe jött, 's kardját ollykor mindíg baljába fogta, jobbjával mindíg gesticulált.

Ma belép 's felváltatik. Láttam, valamit akar. Baljába veszi kardját, benyúl nadrágába, 's minden szó nélkül egy papírost nyujta kezembe. Szulyovszky írja 's tintával. Követ, hogy elárult engem és magát; azt hitte, kiszabadúl érte. Hallja, hogy én víg vagyok, tánczolgatok, éneklek. Bizonyosan jó híreim vannak. Ő éjjel nappal sír. Kér, küldjem által neki a' director által Bécsből vett levelet.

Nekem nem vala tintám, Hogy papírosom legyen, csokoládét vettem- 's egy gombostűm maradván ruhámban, azzal irogatám a' papirosra verseimet, a' miket ott csináltam. Feleltem tehát Szulyovszkynak, hogy nekem semmi híreim nincsenek. Azért vagyok víg, mert nem akarom, hogy lelkem

[1] V. ö. 413. l.
[2] A temetés helyére ld. II. k. 787—788. l.

elcsüggedjen. Ha veszni kell, vesszünk szépen. Virum fortem pati et gaudere cum dignitate oportet. E' szókon végzém el a két óráig írt czédulát. A' tűvel így csináltam lyukakat a papiroson.

Május 31d*ikén*

Orvosom, látván elgyengülésemet, meghagyá, hogy bornemisza lévén különben, minden nap igyam egy meszely budai bort.[1] Ez nekem kedves parancsolat vala, mert ürügyem volt bort hordatni, 's azzal jól tartám katonáimat, nekik hogy enniek is adhassak, bővebben főzetvén. Az egyik sietve hajtá fel a poharat, 's a' veres bor béfestette patrontása fejér szíját. Rettegének mind ő, mind én; de a' derék Novák parancsolá, hogy a' legényt eresszék szabadon.

A' borital nekem orrfolyást okozott, 's ma egész nap folyt a' vérem. Estve kilenczkor egy soha addig nem látott legényt zártak be hozzám. — Magyar ked? Nem felele. — Ist er ein deutscher? Nem felelt. — Slowak scze? Nem felelt.

Három fertályt üte, 's a' legény megszólala: — Mindig úgy foly az a' vér? — kérdé. — 'S kend magyar és még sem akara szólani? barátom, ez rút dolog. Hová való ked? — Dadáról, Szabolcsban. — Én pedig Zemplényből; és így szomszédok vagyunk. — Jaj Uram, monda a' legény, tudná csak az Úr, mint leselkednek utánam; már egyszer kevésbe mult, hogy meg nem vesszőzének. Én voltam a' vice ispán (a' Hajnóczy) kedves embere, 's minden dolgát elvégeztem, csak egy Kassai Ferenczre nem tudok akadni, hogy annak is elmondjam, amit üzent. — Gyanítván, hogy az izenet nekem szól, tudakozám, mit tud Kassai Ferenczről. Felelt, hogy csak annyit, hogy az barnahajú alacsonytermetű, vékony fiatal ember, 's itt zöld mentéje van és czéklaszín, nadrága. Előlkerestem a' carmoisinszínű magyar nadrágot, 's mutatám neki, 's mondottam, hogy nevem Kazinczy Ferencz, nem Kassai. — Kazinczy, Kazinczy; Uram, mondá a katona. Várjon az Úr, idejövök még ez éjjel, 's elmondom, a' mit kell.

De én, tartván, hogy ide nem találják ereszteni, kényszerítém az embert, mondaná mingyárt most. — No tehát csak annyit: Az Úr meg nem hal; kéri az Urat, ha kiszabadúl, menjen Sopronyba, 's vegye el az ő mátkáját. Nyugodtan fogna menni hóhérkard alá, ha tudná, hogy az ő mátkáját az Úr veszi el.[2]

Ki kelle valakinek lesni a' gyanús embert, mert soha többé nem láttam.

Június elsőjén

Felejthetetlen nap vala a tegnapi, mert hogy engem Hajnóczy óhajta mátkájának férjül, annak becsét egész mértékében érzem, 's kevélykedem vele; de felejthetetlen lesz a' mai is, irtóztató emlékeivel.[3]

Két-három mósdomat töltöttem tele véremmel, 's végre elszunnyadtam. Akkor ébredék fel, midőn reggel három órakor egy öreg katona eloltá gyertyámat, melly a kemencze párkányán ége. A' szobában így az a' kétes fény terjede el, mellyet a' halálos betegségben sínlődők körűl látnak.

[1] V. ö. 417. l.
[2] Ld. II. k. 781. 3.l. jegyz. — V. ö. *Kazinczy levelezése*, XII. 118. és 212. l.
[3] Az itt elmondottak szószerint megegyeznek a *Szirmayra* írt Obşervationessal. Ld. 417. l.

Magyar kend? kérdém. — Az vagyok, Uram, felele a legény, nem úgy rettegve, mint társai. — Hát mi újság? — Nem jó, ugymond, mert ennek a' kövérseggű papnak la (Verseghynek) és egy fiatal úrnak holnap után elütik a' fejét.

Dehogy ütik, mondám, ha el akarták volna ütni, akkor ütötték volna el, mikor minap az ötnek.

— Nem ütik? De úgy elütik b . . . m a' feje lelkét, mintha sohasem állott volna a' két váll közt. A' hóhér és a' két koporsó amoda által van (a gárdaháznál), nekünk pedig kiadták a' parancsolatot, hogy holnap után spallért csináljunk.

Ötkor új őröm jött, 's ezt mondta, 7kor a' harmadik, 's ezt mondta, 9kor a' negyedik, s ezt mondta ; 11kor az ötödik, s' ezt mondta.

Én az első *numer*us alatt laktam, Verseghy a' második alatt, 's mindenike azt mondá, hogy a' kövérseggű pap egy fiatal úrral együtt vesz, 's engem fiatalnak nézhetének, mert kis karcsú termetem fiatalabbnak nézete, mint valék. Azt hittem, hogy én halok meg.

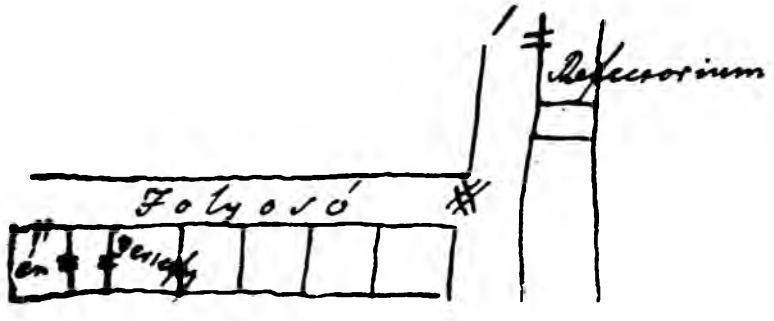
Természeti halállal veszni, az is igen nehéz ; hát hóhérkarddal, 's mint gonosztevő. De felélesztém lelkemet. A' rettegés nem segít a' bajon, 's gyáván veszni rút, nyugalomban szép, mondám magamnak.

Tizenkét órakor felhozák ebédemet. Egy-két pillanat múlva ismét nyílik szobám, 's a' fő-hadnagy elfordított képpel megszólal : — Herr von Kazinczy, kleiden Sie sich an ; die Herren Hofräthe sind da, um ihnen die königliche A n t w o r t zu verkünden.

Az az elfordított bús ábrázat, az a' königl. A n t w o r t elijeszte. Öltözetlen valék, 's vontam fel ruháimat ; — most mint mindég máskor, midőn bíráim elébe léptem, e' posztóbul mentét és nadrágot, fehér lájblival. A' mente szürke bárannyal.[a]

Csizmavonómat elvették május 8d*ikán*, az is olly szer lévén, mellyel magamon kárt tehetnék, 's minthogy orrom vére mindig csorga, 's a' csizma nem vala bőv, sokat küszködtem felvonásával. A' fő hadnagy jött. — Mein Gott, und Sie sind noch nicht fertig? — mondá nehezteléssel. — Uram, mondám, nincs csizmavonóm, 's az orrom vére foly. Bevárt. — Menjünk tehát, ugymond.

Kilépvén szobámból, megnyitá a' Verseghy ajtaját, 's vitte. Én akkor látám, hogy fejér zsebkendőm véres. Visszatértem, hogy tiszta kendőt vegyek. A' tiszt és Verseghy már a refectoriumban voltak.

a) A kéziratban e helyen egy kis darab posztó van beragasztva, s melléírva : az eredeti kéziratban e' helyen egy illy formájú darabka setétkékbe játszó szürke forma posztó áll.

Végig menvén a' folyosón 's a' # érvén, megláttam két felcsert a' refectorium ajtaja előtt, kezekben vala az érvágó és a' veres posztó, hogyha valamellyikünk elájúlna, eret nyithassanak. Ez a' rosz Németh még a' jót is kegyetlenűl tette. Mert minek hát azt l á t t a t n i ?

Midőn XVI. Lajost a' guillotinhoz vitték, ő, ki mindeddig úgy hitte, hogy csak ijesztik, de ott neki, a királynak. megkegyelmeznek, felkiálta : — Je suis perdu ! — Megpillantván én is itt a' két felcsert, felkiálték : — Je suis perdu ! Bizonyosnak nézém vesztemet, 's nem reménylék többé semmit.

A' tábla mellett csak ketten ültek, Somogyi protonotarius, a' nemeslelkű, és a' mi vértszomjúzó Caraffánk. Somogyi bús képpel, szemeit papirosára süllyesztve, Németh a' maga dicsőségében, hideg kegyetlenséggel legeltetvén szemeit Szent Jóbi Szabó Lászlónak és Verseghinek látásokon, 's lesvén, hogy azok mit gondolhatnak.

Szabó László venéreus nyavalyát vive fogságába, 's azt még orvosainak is megvallani átallotta, nem merte. Az orvos így hiában gyógyítá a' szerencsétlent. Ki vala aszva egészen, 's szarvasbőr nadrága bugyogott lábszárain, vállán csipejéig érő ujas lajbli. Nem lévén ereje, hogy állhasson, vállát a falnak vetette.

Verseghy csak térdig érő reverendájára (ő legelébb paulinus, azután regementi káplán vala) kaputot ölte fel. Kezén, lábán vas. Fekete bársony sipkáját, világoskék bársonnyal bélelve, két kezeiben tartotta, 's egész testében reszkete, mint a nyár levél.

Én nyugalommal lépék be, 's meghajtám magamat, minden szó nélkül, szüntelen orrom előtt tartván fejér kendőmet, mert vérem itt is mindég folyt.

Egy szálas, fekete hajú, kecskeszakálú fiatal ember (Vrchovszky), egy csak nem térdig érő tobákszín kabátban, Szent Jóbi Szabó László és Verseghi Ferencz mellett foga helyt.

Csörge a' láncz megint, visszatekinték, 's egy kistermetű, kövérke ember, félig ősz, gömbölyű szakállal, nyugalmas lélekkel, nyugalmas lépésekkel jött, 's közel hozzám, de valamivel hátrább, megállott. Az nem reszkete, mint Verseghi. (Szén Antal, egykor egyik tanítója Herczeg Eszterházy Pálnak, a huszonegy között most nem tudom melly tisztviselő a' budai Kamaránál, hol Hajnóczi titoknoki hivatalt visele).

Most egy vereses szakállú ifju méne el mellettem. (A' zemplényvármegyei Ürza Pál, felesküdött prókátor.)

Ismét csörge a' láncz 's elijedtem a' rettenetes figurától : fekete, gömbölyű szakállal, 's nem két szemmel, hanem hárommal felénk közelíte egy ismeretlen kövér ember, 's a' mi a' rettenést még nevelte, fekete plundriban, strimfliben, czipőkben. Hogy kelle e' társaságnak illy fertelmes némettel megmocskoltatni ! gondolám magamban. Harmadik szeme ennek a' németnek egy holt tetem vala jobb szeme körűl. (Landerer, a' typographus.)

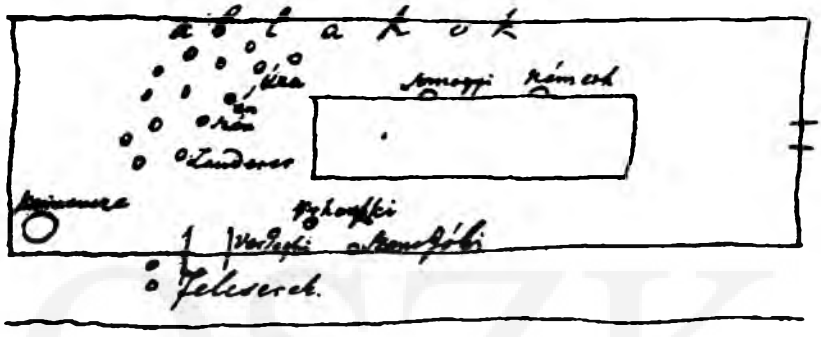
Csörge újra a láncz. De ki számlálhatná meg mind őket? — Somogyi olvasa : »Megtekintvén az általok felküldött tizenhárom pört, látván, hogy Őz Pál és Szolárcsek Sándor magok iránt a' javulásnak semmi reményét nem hagyják fen, ezek iránt a' halálos ítéletet végre hajtatni parancsoljuk; a többiek tartassanak addig, donec sufficientia poenitudinis suae signa ediderint.[1] — A derék Somogyi a' parancsolatot még egyszer felolvasta, quia Dominationes Vestrae in hac sui perplexitate sensum forsan non intelexerunt.

[1] Az uralkodói leiratra ld. II. k. *Iratok* 110. sz.

Vrchovszky egyet lépe előre, meghajtá magát 's egy elkészült rigmusban köszönte meg a kir. kegyelmet, 's kérte bírájit, tántorodását tulajdonítsák ifjúságának 's közel rokonságának Hajnóczyval, de akit tiszteletlenül nem említett. Az ő anyja testvére volt Hajnóczinak. Köztünk talán senki se félthette fejét annyira, mint ez és Verseghi, kit csak az a' tekintet tarta meg életben, hogy úgy két pap veszett volna, holott nem prédicator egy is.

Elcsendesedvén Vrchovszky, Németh szóllala meg, kinyujtván fenyegető jobbját reám : — Caveat sibi ; caveat sibi, prope fuit ad mortem. — Engem illet-é ez? kérdém magamban — Ipse, ipse Szén. — Ezt azért, mert Szén nem csak jobbágya volt az ő urának, hanem fizetett szolgája is.

A refectorium ez nap :

Verseghi és én együtt jövénk ki a refectóriumból. — De mondd el csak, mondám, micsoda ember vala az a' Hajnóczy, hogy hozzá írt leveleim közűl nekem kettőt improcessuáltak? Őtet 1794-ben augusztus 16-án fogták el, Martinovicsot aug. elsőjén.[1] Miért nem égeté el a' leveleket? — Mi gondom nekem azokra, mondá Verseghy ; én csak annak örűlök, hogy már most jó ízzel ehetem. — Nem hiába vagy pap, felelék, csudálkozva, hogy még a' fogságban is hasa volt Istene.

Június 3d*ikán*

Szolárcsek, a' szakállatlan, csínosan öltözött fel utoljára, 's beszédet tarta a' sokasághoz. A' dobosok készen állának, hogy ha egyebet mondana mint készült, peregjenek. Őz igaz nyugalommal vesze, mint Hajnóczy. Parádozni nem kívánt.

Június 5d*ikén*

Fő-hadnagy Astleiter meglátogata. — Nem alkalmatlan e az a' szakáll? — Nekem az az egyik kínom ; olykor az ébreszt fel, mert szakállam párnám szálaiba akad. — Vesse le hát az úr. — Előhozák a' borbélyt. Ez előbb ollóval vágta le azt, azután megberetválá. Még bírom szakállomat.

A' beretválás azért történt, mert András bátyám, az atyám testvére 's Dienes öcsém hozzám vezettetének, 's még azon órában. De velek jöve Ötves[2] is, a' Németh János adjunctusa, 's vigyázott, hogy titkon ne szólhassanak.

[1] Martinovicsot 1794 július 23.-án fogták el.
[2] Ötvös Pál, a Kir. Tábla archivumának igazgatója.

Június 7d*ikén*

András, Dienes, Szirmay Péter,[1] Boronkay Gáspár,[2] Szabó-Sáróy úr hozzám. Június 8d*ikán* és 9d*ikén* ismét, de mindig felvigyázó alatt bebocsáttatának. Velek vala egy nap Szulyovszky Sándor is, testvére Menyhértnek, Sárosnak második vice ispánja. — Szulyovszky beszélé, melly kevély, hideg kegyetlenséggel beszéle velek Izdenczy József, az á' mindható Staatsrath. Cancellárius Gróf Pálffyt szamárnak titulázta, 's midőn ezeknek lenyakaztatások felől volt szó, magát úgy viselte, mintha az volt volna a kérdés, hogy a' fekete tyúkot ölesse e meg a' szakács, vagy a' tarkát.

Szlávy Györgyné egyszer antichamberjében várakozott. Ben Zemplén vármegyei fő-ispán Gróf Eszterházy József vala.[3] — Was? kiálta ez a' részeges ember, glauben Sie, dass man Ihnen, weil sie Graf heissen, gleich Würste braten wird?

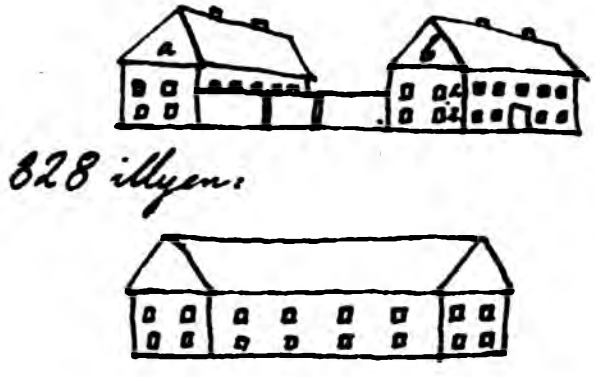
Június 10d*ikén*

Fő-hadnagy Astleitner úr azt kérdé tőlem késő estve, ha nem akarnám e meglátogatni Szulyovszkit? — Szívesen, mondám, sőt köszönöm a' kérdést, de az hadnagy urra bajt vonhatna, 's így nem megyek. Bizonyossá teve, hogy az sem rám, sem őreá nem vonand bajt, 's általmenék.

Szulyovszki sírt, megölelt, megkövetett. Csudálkozék, hogy engem ollyan vígan lát ; csak most hiszi már, a' mit a' katonáktól halla, 's fogadta, hogy levelemet örökre megtartja. — Micsoda? hát meg van a' levél? — Meg van. — Ide hamar ; hiszen ha meglátnák, Rakics szerencsétlen lenne. — Elégeténk a' levelet, mert Szulyovszkinak, ki jól kené a' directort, még gyertya is volt engedve.[4]

Június 11d*ikén*

Virradatkor a' gárdaházhoz vittek által, 's azon szobába szállíttattunk, mellyben Hajnóczy szenvede. (Lásd feljebb május 18d*ikán.)* A ház külsője akkor illyen volt :

a) Kazárnya a köz embereknek. — *b)* Gárdaház, akkor a' mi lakásunk. Szulyovszky és én az 1. ablakú szobában lakánk ; alól 2. a' kapitányunk Novák Ignácz úr.

[1] Kazinczy nagyanyja Szirmay lány volt, s a két család tartotta is a rokonságot.

[2] Boronkay Gáspár (1766—?), zempléni birtokos, kiről Kazinczy leveleiben gyakran megemlékezik. Felesége Szulyovszky Anna volt, s így Kazinczyval távoli rokonság fűzte egybe. V. ö. *Magyar Pantheon* 330. és 374. l.

[3] Esterházy József Moson megye főispánja volt.

[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* No 331.

Belépvén a' szobába, Novák azt kívánta, hogy a' falon a' kemencze mellett csókoljak meg egy nagy foltot. Nekem a' kívánság rendesnek[a] látszott 's nem engedelmeskedém. — Még köszönni fogod, mondá Novák, ha megmondom, micsoda folt az. Megcsókolám. — A' kemény télben, a' milyen egy század alatt sincs, a' fázékony Hajnóczy magára vette aszódi kék gubáját, 's a' fal a' kék bundától piszkot kapott. Kérdeztem, mellyik ágyban hált Hajnóczy, 's elfoglaltam azt.

Még mindíg a director Németh kéjétől függénk, de már itt vendégek eresztetének hozzánk, 's elnézék, hogy késünk volt, bár titokban. Én papirost hozaték és tintát, 's reggeli három olta késő estig szüntelen dolgoztam. Bár mingyárt akkor írtam volna meg szenvedésünk históriáját. Mint örvendek most, hogy csak rövid jegyzéseimet is bírom.

Június 30d*ikán*

Dienes öcsém nálam. Jul*ius* 4d*ikén* ment vissza Váradra.

Sententiáink tízezer exemplárban nyomtattattak Landerernél, 's az öreg Szlávy György[1] azt nékem meghozá titokban. Egynkínt megjelenének az újságlevelekben is, magyarra 's németre fordítva. Abból ugyan az olvasó keveset tanúl, de nékünk kedvesebbet nem tehettek. Látta a' világ, hogy cselekedetünk gondolatlanság volt, nem gonoszság. Zsigraynak az véteték vétkül, hogy a' Catechismus szavait megszelídítette, Laczkovicsnak, hogy tüzesebbé tette. Példa kelle, hogy rettegjen az ország.

Július 10d*ikén*

Causarum reg*alium* director Nyéki Németh János elhagyá Pestet, 's az ő foglyai átadatának a' katonai rendnek. Megszabadúlánk az istentelen teremtés kezeiből, 's vele együtt elesének a' porkolábság dicsben folytatott méltóságától az igen öreg és tompa budai senator Kramerlauf és férfi. korát elért, szivetlen Bschérer is. Kramerlauf nem volt rosz, de bolond volt. — Essen Sie, így kínálá a' halálra már kitett Martinovicsot spárgával, machen Sie sich nichts daraus t. i. hogy elüti a hóhér a fejét. Lassen Sie sich's wohl schmecken. Az a' másik szép nevű német (Psérernek kelle pronuncialni) bolond is volt, rosz is volt.

— Most lesz jó dolgotok, mondá a' jó, bárcsak könnyűségből jó Novák. Megmutatom én, mint bán a' szerencsétlenekkel a' katona. S jót velünk csak azért is teve, hogy érezzük, mennyivel vagyunk jobban a' katonák, mint az általa is annyira gyűlölt Németh alatt.

Július 13d*ikán*

Szlávy György és János testvérekhez hír érkezik, hogy anyjok, testvérje a' fejevett Laczkovics Jánosnak és a' vélünk fogvatartott Laczkovics Lászlónak, Váradon meghalt. Szíves részt vevénk fájdalmokban, 's midőn

a) Gerébnél: különösnek.

[1] A perben szereplő két Szlávy apja.

így elfoglala a' bánat, kapitány Novák kéteskedve egy ideig, ha azt velünk tudassa e, beszéli, hogy a palatinus (Sándor Leopold fő-herczeg) Laxemburgban igen kínos halállal meghala. Valamelly circumforaneus olasztól leczkéket adata magának a' raketli csinálásában, 's egy szekér raketlival felméne Bécsbe, hogy testvérének, Améliának nevenapján[1] tűzijátékot adjon. Két vagy három cselédjével dolgozék Laxemburgban a' raketek körül, 's egy karikát kivitt 's egy vadgesztenyére szegezett, 's meggyujtotta, látni akarván, ha nem vont e a' puskapor nedvességet magába, 's el fog e sülni. El nem sülvén, lekapta a' gesztenyéről 's felvitte a' szobába, 's az ágy alá csapta. A' karika ott sült el, 's a' karikával minden más rakéta és puskapor valami a' szobában volt. A' fő-herceg ki akara szaladni, 's az ajtó helyett egy nagy almáriomnak tévedvén, a' füstben, azt magára rántotta. Igy vesze szerencsétlenül maga és cselédjei, huszonnégy óráig kínlódván.

Augusztus 5d*ikén*

Generális Barkó magyar-országi fő-kommendáns meglátogata bennünket. A' nemzet gyűlölte ezt, tudván, hogy a' titkos Polizeynak ő a' chéfje egész országban.

Augusztus 7d*ikén*

Ma kapitány Fekete, a' ki bennünket elfogatott Zemplényben, Szent-Jóbi Szabóval és Erdélyi Lászlóval, — 8d*ikban* Czékus hadnagy Szén Antallal és Tancsiccsal, — 9d*ik*ben egy harmadik tiszt Bacsányival és Landererrel, — 10d*ik*ben egy negyedik magával Verseghivel, éjfélkor megindúlnak Kufstein felé.[2] Budán alig találának olly szekeret, mellyben Verseghy a' maga tisztje mellett megférhete ; fara olly széles volt. Üveges hintóban vitettek, minden bútoraikkal.[a)]

Augusztus 20d*ikán*

Kazinczy József testvérem hozzám jő. Hír tőle, hogy feleségem, még akkor leány,[3] elhagyta a' bécsi Salesiának klastromát, hol 1786 olta neveltetett és Kázmérban van szüléjinél. — Ezt írám általa a' grófnénak.[4] Az ezt imádságos könyvében tartogatá, míg azt elvevém, mint fogságom maradványát :

Gütigste Gräfin ! Ich sehe im Geiste den seeligen Augenblick, da Sie Ihre zwey liebe Kinder[5] an Ihr Mutterherz schliessen werden, und geniesse diese Freude mit.

Budai fogságomban, 1795 aug. 20d*ikán*.

a) A E kézirat itt megszakad.

[1] Mária Amália Jozefa, II. Lipót király kilencedik gyermeke. A nádor halálára ld. *Sándor Lipót iratai*, 214. s köv. l.

[2] V. ö. 419. l.

[3] Gr. Török Zsófia, Török Lajos a kassai tankerület főigazgatójának lánya.

[4] Gr. Törökné szül. Gr. Roggendorf Alojzia. — A levél közölve : *Kazinczy levelezése*. II. 416. l.

[5] Zsófia és huga, az 1782-ben született Mária.

Augusztus 21dikén

Ha meg nem csal emlékezetem, ez nap installálá Pest vármegye főispánjának József fő-herczeget primás Batthyányi József Budán az országházában, melly a' mi klastromunk déli oldalával általellenben állt.[1] — Az előbbi szerencsétlen halálú nádor helyébe a' császár ezt a' fő-herczeget nevezé ki helytartónak nálunk, mert az ország bírája gróf Zichy Károly diétát sürgete, hogy palatinus választathassék. Már ez a' sürgetés e kétes időkben a' ministérium által kedvetlenül vétetett 's a' neheztelés még nagyobb leve, midőn a' Bécsből küldött komissarius felvitte a' megholt palatinus írásai közt azon projektumot is, hogy a' palatinus mint állítsa helyre a' Helytartótanács tekintetét a' Cancellária felett. A' gondolat Zichyé volt, de midőn a' palatinus azt kíváná, hogy gondolatit tegye papirosra, Zichy azt felelé, hogy az olly nemű kidolgozásokra alkalmatosabb personalis Ürményi; parancsolná azt a fő-herczeg ennek. Ürményi engedelmeskedék, 's feltette azt tulajdon kezével. A' ministérium látta azt, s' Zichy és Ürményi megfosztatának hivataloktól, gróf Haller József hasonlóképen, ez nem mintha a' dologban részt vett volna, hanem mivel feje volt a' magyarországi kőmíves-lózsiknak. Nem tartozik tárgyamra, de ezt említenem kelle a következőkért.[2]

Szertelen vala a' rémülés az egész országban, 's a' történetet minden oda magyarázá, hogy a' terroristicus időkben az udvar mind a' felső mind az alsó diaetai-táblák előlülőjit le akará csapni, hogy eldőlvén a' két czédrus, az erdő apróbb fái reszkessenek. — Zichy kevélykedék eldőltében, 's a' mágnások most mutaták meg igazán, hogy értik, mint kell viselniek magokat: az előbb gyűlölt Zichy tömjéneztetett, 's Oroszvár tele vala minden nap új meg új vendégekkel. — Midőn József fő-herczeg a' maga fő-ispáni installációjára Bécsből Budára leméne, parancsolat ment a' vármegyékhez, hogy a főherczeget a határszéleiken tisztelkedve fogadják: Zichy győr-vármegyei főispán[3] meghagyta, hogy azt senki a' tiszti-karból Győr vármegyében ne tegye, 's nem tette. Ürményi sírt, ájúlgatott, két hétig betegen feküdt. — A' nemeslelkű Haller csak azért is megjelent a' pesti installatión, hogy mutassa 's példát adjon, mint kell a' nem érdemlett csapásokat viselni.

Ezen installatió estvéjén Budán és Pesten illuminálva vala minden ucza. Estve kilenczkor kapitány Novák engem és Szlávy Györgyöt megszólíta, hogy menjünk vele Pestre megnézni a' felvilágítást. Én protestaltam; az bajt hozhatna nem ránk, hanem őrá. — Ihr verfluchte Kerls, mondá ez a könnyű, de jó ember, eine Revolution anzufangen hattet ihr Mut, aber nach Pest mitzukommen nicht? Hijába mondám, hogy én őtet féltem, nem magamat. Mennünk kelle. Hála Istennek, senki sem ismere reánk.

[1] József főherceg beiktatása aug. 19.-én volt: *József nádor iratai*, I. Iratok 4. sz. Az országház a várban, a ferences kolostor háta mögött, a mai belügyminisztériumi épületben volt. V. ö. Paulinyi Oszkár, *A Belügyminisztérium budai várbeli székházának története*. Bp. 1939.

[2] A Kazinczytól itt előadottak csak az akkori közvéleményre jellemzőek. A valóságban Zichy, Ürményi és Haller leváltását Ferenc király Sándor Lipót nádor javaslatára határozta el. A Zichy—Ürményi-féle projectum szintén csak a szóbeszédben létezett. (Minderre ld. *Sándor Lipót iratai*, 216 s kov. l. és Domanovszky Sándor, *Ürményi József perszonális kegyvesztése. Klebelsberg Emlékkönyv*, Bp., 1925. 531—540. l.)

[3] Gr. Zichy Károly, az ekkor leváltott országbíró, egyben Győr m. főispánja volt.

Augustus 22d*ikén*

Szulyovszky Menyhért és Szlávy János ma, 23d*ikán* Juhász János expraemontrensis misemondó, Bujanovics Károly, Aszalay János, mind az öten Gréczbe vitetnek el. Szlávyt és Szulyovszkyt fő-hadnagy Keresztesy úr kíséré, ki most Kassán lakik, mint orvosa Abaúj vármegyének.[1]

Augustus 24d*ikén*

Ma hozatott be másodikszor Szén Károly, a' Tunis, Tripolis, Algír emlegetője, kinek kikérdeztetését Szlávy György az ajtónál kihallgatta.

September 24d*ikén*

Rosti János, Béhm chirurgus, Lukács Pál és Szmethanovics János ma;[2] september 25d*ikén*: Laczkovics László, Vrchovszky Sámuel, Hirgeist Ferencz, Pruzsinszky József és Baranyai Mihály; 26d*ikán*: Szlávy György és én, egy hintóban, a' másikban Makk Domonkos dominicánus barát, Úza Pál és Újgyörgyi József, — öt üveges hintóban 's három tiszt felvigyázása alatt Brünnbe indíttatánk.[a)]

a) A *Fogságom naplója* további részeire ld. a Bevezetésben idézett kiadásokat.

[1] Keresztesy János (szül. 1867? Kolozsvárt) 1803-ban Bécsben szerzett orvosi oklevelet. 1819-ben nevezték ki Abauj magye fizikusává. (Molnár Béla, *Kassa orvosi története*. Kassa, 1944, 140. l.)

[2] A foglyok elszállítására vonatkozó levelezések, utasítások megtalálhatók a jogügyi igazgató iratai közt: O. L. Vertr. A. 49. fasc. ad A 4. és 5. sz. köteg.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

3

[1795 vége]

»A magyarországi felségsértési per 1795-ben«
Berzeviczy Gergely anonym röpirata

A röpirat tartalma: [I.] *Bevezetés: általános körülmények;* [II.] *a per története;* [III.] *a kivégzések; a kivégzettek jellemzése;* [IV.] *az ítéletek ismertetése;* [V.] *a vád és az ítéletek jogi bírálata;* [VI.] *a kormányzat céljai az összeesküvési perrel;* [VII.] *hivatalos körök magatartása a per után*

Nyomtatásban megjelent: *Der Majestätsprozess in Ungarn. 1795.* Hely nélk., 1800, 16° 72 l. Egyetlen ismert példánya: Wien, Nationalbibliothek, a 687.791 B jelzésű colligatumban. — Másolatai: Széchenyi Kvt. Ms. Quart. Germ. 849. (Wenzel Gusztáv. írása)[a] és 778; O. L. Vörös A. gyüjt. 438. sz.; Tud. Ak. Ms. Tört. negyedr. 15. sz. (Kazinczy Ferenc másolatai közt, töredékes) és *u. o.* Tört. Biz. Kazinczy Gábor gyüjt. VI. doboz. — Ismeretlentől a XIX. század első felében készített magyar fordítását a Bp. Egyet. Kvt. Ms. G. 249. sz. kézirata nyomán kiadta Szimonidesz Lajos: *Az első magyar reformkorszak drámai vége. Gondolat,* II. (1936) 297—312. l. Ezzel szószerint megegyező másolatok: Tud Ak. Ms. Tört. ívrét 171. sz. és O. L. Vörös A. gyüjt. 444. sz. — Berzeviczy sk. írt latinnyelvű fogalmazványa: O. L. Berzeviczy lt. 73. fasc. II. köteg. Ugyanennek töredékes sk. írt tisztázata: Széchenyi Kvt. Ms. Quart. Lat. 2430. sz. Jellemzése: *Bevezetés* 11. s köv. l.

Der Majestätsprocess in Ungarn

1795

Statque dies ausis tam tristibus ultor

[I.] Einer der auffallendsten und kühnsten Streiche, die der Herscherdespotismus in unsern Tagen gewagt hat, ist der Majestätsprocess, den der kaiserliche Hof in Ungarn im Jahre 1795 den beliebtesten und edelsten Männern des Reiches machen lies. Es hat nichts davon bekannt werden können, weil alle Gewalt zur Unterdrückung der Wahrheit aufgeboten wird, und man das Schreiben und Sprechen davon beynahe unmöglich zu machen wusste. Was ich Ihnen schreibe, schreibe ich mit Gafahr meines Lebens, und noch ohne zu wissen, wie ich in ihre Hände bringen soll. Gelingt es mir indess, können Sie es in ihre gelesene Journale aufnehmen, und die Aufmerksamkeit von Europa auf unsern Winkel lenken, so bin ich belohnt.

Erstaunen wird man, ich will nicht sagen in Frankreich und England, sondern selbst in Preussen und Schweden, über das, was man sich hier bey

[a] Wenzel, másolata 1. lapjának tetejére ezt írta: „Der Telegraph, I. Bd. 2. Stück. Februar 1800. 3—68. l." Ilyen című folyóiratot vagy hírlapot azonban ebből az időből sem a hazai, sem a külföldi nagy könyvtárak vagy bibliográphiák nem ismernek.

Lehnhardt Sámuel rézmetszete

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

uns erlaubt. Nicht in Russland und nicht in der Türkey können die Gewalthaber willkührlicher, gesetzloser, tyrannischer verfahren. Vielleicht erschrickt der Hof, der keine Gesetze, keine Schwüre, keine Verfassung achtet, der die Nation, von der er lebt, in den Staub tritt, wenn er sieht, dass sein Verfahren, trotz der mystischen Hülle, in das er es kleidete, trotz Feuer und Schwerdt, die er zur Unterdrückung der Wahrheit aufbot, dennoch bekannt, bemerkt, und vor dem Richterstuhl, vor welchen ich ihn durch Sie lade, vor dem Richterstuhl des aufgeklärten Publikums, der ernsten und unbestochnen Nachwelt, untersucht wird. In unserm Lande wird nichts von diesen Bogen bekannt werden, aber Europa wird doch erfahren, wie man uns mitspielt, der Hof erfahren wie wir denken, wie tief wir die geschlagene, noch immer blutende Wunde fühlen. Er beherzige diess und erzittere.

[II.] Statque dies ausis tam tristibus ultor.

Schon gegen Ende des Julius 1794 wurden in Wien mehrere Personen, die man in Verdachte jacobinischer Gesinnungen und einer unerlaubten Correspondence hatte, eingezogen, und auf das Polizeyhaus gebracht. Wir hörten ihre Namen, es war der Hauptmann Bielak von Billenberg, der Platzlieutenant Franz Hebenstreit von Streitenfeld, der Lieutenant von Riedel und andere.[1] Wir erfahren wie scharf sie gehalten wurden, und wie man ihnen noch vor der Untersuchung den Todt bestimmte, wie man nur dunkle Gerüchte über ihre fluchwürdigen Absichten verbreitete, und doch kein einziges Verbrechen angeben konnte, wie man eine eigene Commission niedersetzte, die gleich darauf in allen verschiedenen Staaten und Winkeln des Kaisers, zu Enzersdorf und Grätz, wie an den äussersten Gränzen Siebenbürgens, jacobinische Clubbs entdeckt hatte, wie man in Wien alle Wachen verdoppelte und zur Verstärkung der Garnison noch 2. ungarische Bataillons dort einrücken lies, aber noch sahen wir das alles nicht als die nahen Vorboten eines uns drohenden Ungewitters an. Wir wussten uns mit jenen in keinen unerlaubten Verbindungen, und glaubten uns vor Gewaltthätigkeiten durch unsere Constitution geschützt. Aber gerade auf uns war alles abgesehen. Am[a] 13-ten August wurden in Ofen und Pest des Nachts durch das Militair in gefängliche Haft genommen und gleich nach Wien abgeführt: Haynoczy ehemaliger Vicegespan des Syrmischen Comitates, zuletzt Secretair bey der Königl. Ungarischen Hofkammer, Laczkovicz k. k. Rittmeister, Szent Mariay Secretair des Obergespans von Aba Ujwarer Komitate. Einige Tage darauf Graf Sigray, Beysitzer der Linzer Districtualtafel, und in Wien selbst der Abt Martinovicz, ein Pensionirter des Verstorbenen Kaiser Leopolds II.[2]

Es ist eines der vorzüglichsten Vorrechte der Edeln in Ungarn, dass keiner von ihnen, wie wir uns in unserer Sprache ausdrücken, »gefangen« werden darf, ohne vorher gerichtlich citirt worden zu seyn, ausgenommen im Falle eines offenbahren Majestätsverbrechens, und wenn er bey andern

a) Berzeviczy kézirata itt kezdődik: Anno 1794 die 13. Aug. noctu manu militari capti sunt et statim Viennam abducti secretarius camerae Hajnoczy, emeritus capitaneus Laczkovics, stb. csaknem szóról-szóra megegyezően a német szöveggel. [Ld. a kézirat fényképmásolatát: 338. l.]

[1] Mindezekre a személyekre és eseményekre ld. II. k.

[2] Martinovicsot 1794 július 23-án, Hajnóczyt, Laczkovicsot és Szentmarjayt aug. 16-án, Sigrayt pedig aug. 25-én fogták el. — »Linser«, helyesen: Ginser, kőszegi.

Criminal Verbrechen auf der That selbst ertappt wird. Dieses Vorrecht der persönlichen Sicherheit und Unverletzbarkeit, das sich der Adel auch in mehreren andern Staaten, besonders in Pohlen und Liefland[a], nach unsern Beyspiel erworben hatte, haben unsere Vorfahren seit dem ersten Anfang der Monarchie, auf das eifersüchtigste bewacht und auch wirklich, selbst durch die ganze Periode der Könige aus dem österreichischen Hause, bis auf Franz II. unverletzt und ungekränkt zu erhalten gewusst. Es macht in unserer aristocratisch-monarchischen Verfassung den Grundstein unserer Constitution aus.[b]

Kein Wunder also, wenn diese ausserordentlichen und gewaltsamen Arrestationen das grösste Aufsehen erregten. In der Generalcongregation der Stände des Pesther Komitates, in dessen Bezirk dies vorgefallen ist, sprach Graf Keglevicz mit patriotischem Feuer hierüber,[1] und forderte von den Ständen, dass sie ihrer Pflicht gemäss, zur Erhaltung der Constitution, diesen Vorfall den übrigen Comitaten berichten, und vereint mit ihnen von Sr. M. und dem Minister erbitten möchten, die Umstände kund zu thun, aus denen diese Adlichen verhaftet und weggebracht worden wären. Seiner Motion widersetzte sich Graf Teleky der im Gegentheil forderte, die Stände sollten dadurch ein vollkommenes Zutrauen zur bekannten Gerechtigkeit Sr. M. zeigen, dass sie diesen Gegenstand unberührt, und der Sache überhaupt ihren freyen Lauf liessen. Man könne von Sr. M. mit allem Recht erwarten, dass sie ein so erschütterndes und strenges Mittel der Gerechtigkeit nicht ohne die dringendsten Staatsabsichten ergriffen haben würden. Wollte man ja etwas fodern, so könnte man von Sr. M. erflehen, dass die Gefangenen im Lande abgeurtheilt werden möchten.[2]

Die Frage war wichtig, und der Streit interessant. Auf der einen Seite stand ein Höfling mit allen Künsten der Politik, mit aller Uebermacht der Gewalthaber ausgerüstet, und sich der Mitwirkung des Pfaffenthums bewusst, das sich ergötzte einen Protestanten zum Sprecher zu haben. Auf der andern Seite ein Patriot, der nichts für sich hatte, als das erhebende Gefühl seiner Guten sache, und die Kraft, den Muth, welchen die Tugend allezeit einflösst. Eigentlich wurde der ganze Criminalprocess hier in diesem Augenblick entschieden. Soll sich die Nation, das ist, ausser dem Landtage die Komitate, der aus ihrer Mitte gerissenen annehmen, oder nicht? Soll sie sich in die ihr zukommende Kenntnis der Angelegenheiten setzen, oder nicht? — Wurden sie der Willkühr des Hofes Preis gegeben, so war der Process schon entschieden, das übrige war nur gehaltleere eitle Form. Der Erfolg krönte die gute Sache leider nicht. Der Höfling trug den Sieg ganz davon. Man approbirte gewissermassen den Schritt des Hofes, dadurch dass man, nach dem listigen Rathe des Grafen Teleky, S. M. bat, er möchte die Gefangenen im Lande aburtheilen lassan.[c]

a) Nyílván ehelyett: Livland.
b) Az ebben a bekezdésben írottak nincsenek a kéziratban.
c) Res haec extraordinaris et inaudita [t. i. az elfogatások] summam causavit sensationem. Recte nundinarum tempore celebrata est Pesthini generalis comitatus congregatio copia nobilitatis frequens. Comes Georgius Keglevich oratione habita, congregatis SSbus commendavit, ut partes incarceratorum ob laesam in illis cardinalem praerogativam in sensu constitutionis patriae tueantur. Impugnavit illum acriter C. Iosephus Teleky, factum Aulae omnimode excusando. Decreta est tamen repraesentatio ad thronum regium, ut abducti reducantur et par Curiam Regiam art. 56 : 1791 judicentur.

[1] Erre és a következőkre v. ö. II. k. *Iratok* 9. sz.
[2] Gr. Teleki József szavaira v. ö. 377. l. és II. k. 76—77. l.

Der Hof kehrte sich nicht daran. Er setzte vielmehr eine Untersuchungs-Commission nieder, auf die er sich verlassen konnte und vor dieser mussten die in Polizeyhaus eingesperrten Ungarn so gut, als die angeblichen Jacobiner Wiens Rechenschaft ablegen. Es präsidirten bey den Untersuchungen der Polizeymeister Graf von Pergen und der Vicepräsident Graf von Saurau,[1] als Assessores waren dazu gezogen von der obersten Justizstelle die Hofräthe von Hakher und von Rüstl und von der Polizey der Hofrath von Beer. Von der Appellation, die Appellatoinsräthe von Cappus und von Fabi; von iudicio militari mixto der General-Auditeur von Orlandini; von Magistrat die zwey Criminalräthe Sedelmäyer und Martinoli. — Actuarius war der Polizeysecretair Hopsen[a]. Diese Männer nennen, heisst für alle, denen sie bekannt sind, die Geschichte des Processes geschrieben haben. Nicht eher als bis diese Commission ihr Untersuchungsgeschäfte beendigt hatte und nach der Mitte des Novembers dissolvirt war, und jedes einzelne Mitglied ein besonderes Belobungsschreiben vom Hofe erhalten hatte, wurden die Gefangenen Ungarn nach Ofen, unter einer sehr starken militairischen Bedeckung gebracht. Es waren ihrer mehr als man anfangs abgeführt hatte, denn man hatte unter der Zeit mit Arrestationen fortgefahren, und unter andern den Doctor Juris Szolaresik,[2] einen Jüngling von seltenen Talenten und Bätangi,[3] einen Mann der sich in der ungarischen Litteratur durch mehrere Schriften ausgezeichnet hatte, nach Wien geschleppt gehabt. Lezterer war im Gefühl seiner Unschuld, als er vernommen hatte, dass man ihn suchte, selbst in das Haus des Erzherzogs Palatinus zu Ofen gegangen, aber auch dort mit wenig Edelmuth sogleich festgenommen, und ins Wiener Polizeyhausse transportirt worden.[b][4] In December fiengen die Verhaftungen mit neuer Wuth an, und wurden ohne Unterschied des Standes und Alters durch das ganze Reich fortgesetzt. Die Zahl der nach Ofen eingebrachten belief sich auf sechzig,[5] doch ein Drittel davon hatte von der Martinovizischen Gesellschaft nicht einmal Kenntniss.

Keinen von diesen Eingefangenen, davon die lezten von Monat August bis December Zeit genug gehabt hatten, fiel es ein die Flucht zu ergreifen, obgleich sie doch sahen, wie übel man mit dem Haupte der Gesellschaft verfuhr. Die Verbindung, in der die sich mit ihm wussten, muss also von keiner Bedeutung gewesen seyn. Viele hatten es ganz bestimmt, und lange genug vorher erfahren, dass der Befehl, sie einzukerkern, da sey; sie blieben alle in ihren Häusern, überzeugt, dass man sie nimmermehr für Majestäts Verbrecher würde erklären können; sie erwarteten ruhig den Ausgang der ihnen ganz unerklärten Umstände. Auf ihren Adel sich berufend und die Rechte die ihnen dadurch ertheilt wären, protestirten alle gegen die ihnen

a) A kézirat a bizottság osztrák tagjait nem sorolja fel. Viszont megemlíti: ex parte Hungariae referendari Nagy et Lany intererant.

b) Bacsányi ... se ipsum apud archiducem palatinum stitit, qui eum quieto animo esse jussit animo simulato, eadem nocte autem Vienam abduci curavit.

[1] A rõpiratban az udvari vizsgálóbizottságba kinevezettekre vonatkozó adatok egészen pontatlanok: Pergen nem volt tagja, Hakher és Rüstl udvari tanácsosok sem; a Haditanács nem Orlandinit delegálta, s a bizottság jegyzője sem Hopsen volt. A bizottság tagjaira ld. II. k. 26. l.

[2] Szolártsik Sándor.

[3] Batsányi János.

[4] V. õ. II. k. 175. s kõv. l.

[5] A perben a szabadon eresztetteket és az õngyilkossá letteket is számítva õsszesen 53 letartóztatás történt. V. õ. II. k. 820. l.

angethane Gewaltthätigkeit. Die meisten von ihnen waren ausgezeichnete talent- und kraftvolle Männer, geschätzte Gelehrte, bekannte Schriftsteller, so dass man glauben musste : es sey den Talenten und Wissenschaften der Krieg angekündigt.[a] Es gab weiter keine so gebildete, helle köpfe, keine so geistreiche und feine Gesellschaft, als man sie im Franciscaner Kloster fand, in welchem sie eingesperret sassen : Nur dass sie von aller Welt abgeschnitten, und der Zutritt für jeden Ungar unmöglich gemacht war. Wie wohl, welcher Ungar hätte an dies Kloster denken können ohne Thränen zu vergiessen! Die Zierden der Nation ihr gewaltsam ausgerissen, die edelsten Männer auf das strengste geschlossen, auf das ungerechteste und mehr als grausam behandelt! Jede Gefangenschaft ist vor dem gerichtlichen Urtheil nur Vorsicht, dass der Beschuldigte nicht entfliehe, und es ist gegen die ersten Grundsätze der Gerechtigkeit, die Gefangenschaft vor der Sentenz in Strafe ausarten zu lassen. Bey diesen Männern, war selbst Vorsicht, wenn nicht völlig unnöthig, so doch wohl grösstentheils überflüssig : denn keiner von ihnen floh, ob er gleich fünf Monate dazu Zeit hatte. Es waren überdem alles bemittelte, ansässige Leute, und doch wurden sie gleich anfangs in Ketten an die Mitte des Zimmers angeschmiedet, und behielten kaum drey Schritte Raum : Nie wurden sie aus dem Zimmer gelassen, kein Licht erhielten sie in den langen Winterabenden. Nicht Rauch-, nicht Schnupftobak ward ihnen erlaubt ; durchaus kein Mensch zu ihnen gelassen nur kärchliche [!] Nahrung gereicht, und das bewachende Militär hatte Befehl, sie auf das strengste zu behandeln, wie denn auch einige Adeliche unter ihnen wirklich mit Stockstreichen misshandelt wurden.[b] Dieser Misshandlung ist es zuzuschreiben, dass Jödor,[1] Secretäir bey der Königl. Ungrischen Stadthalterey und Kraly Kammeralpräfect sich während der Gefangenschaft entleibte,[2] und Bolty[3] im Gefängniss sich mit Glasscheiben zu morden versuchte.*[c]

* Die Barbarey, die man sich gegen alle welche man Jacobiner zu nennen beliebte, erlaubte, geht über alle Beschreibung, über alle Vorstellung : es gränzt an wahnsinnige Schwärmerey. Man wollte sie von dem Augenblick der Angabe an ganz und völlig unglücklich machen, und im Kerker viele tausendmal sterben lassen. So verfuhr man auch mit den Oesterreichern, die man um diese Zeit arretirte. Und alle mordeten sich daher auch bald anfangs, denen man nicht das Morden ganz unmöglich gemacht hatte. So erhieng sich schon Cajetan Gilovsky am 10-ten Sept. 1794. Er war Actor bey dem iudicio militari mixto ; und mehrere sind nur gehindert worden, und in den Versuchen nicht geglückt, ob gleich eine barbarische, blutgierige, Tod- und Verderben-athmende Commision sie nachher dennoch nicht zum Tode verurtheilen konnte. Man hieng seinen Körper an einen Pfahl mit einer Tafel an der Brust, worauf sein Name mit den Worten stand : »wegen Staats-Landesverrätherey,« und musste eine starke Wache von Cavallerie und Infanterie hinstellen, die niemanden heranliess, weil jeder den Märtyrer sehen, und Reliquien von dem heiligen haben wollte. Mit den Ungarischen Gefangenen wagte man das Aushängen gar nicht.

a) ... talenta et scientias in regno Hungariae captivati diceres.
b) ... ad mandatum officialis ictus baculorum per corporalem accepisset, nisi adstantes precibus suis impedivissent.
c) ... junior autem Rosty tertia post sui incarcerationem hebdomada fracto fenestrum vitro venas sibi dissecare, mox frustra vitri deglutire tentaverit.

[1] Fodor József.
[2] Mindketten elfogatásukkor lettek öngyilkosok.
[3] Rosty János. V. ö. II. k. *Iratok* 82. sz.

Fünf Beysitzer der Königl. Tafel wurden ernant, die Verhafteten zu verhören :[a] aber der königl. Fiscal war als Kläger bey allen Verhören gegenwärtig. Tiefes Geheimniss deckte alles, und es ward durch einen eigenen königl. Befehl verboten, davon zu sprechen.

Endlich erschien eine gerichtliche Klage des königl. Fiscus, in welcher behauptet ward, dass die Verhafteten dadurch, dass sie einer von Martinowitz errichteten Gesellschaft beygetreten wären, — die sich auf einen zwiefachen, demokratische Grundsätze enthaltenden Katechism gründete und zu einer Revolution führe, — Majestätsverbrecher wären, und dem zu Folge war denn auch die Foderung damit verbunden, gegen sie auf Todesstrafe und Güter-Confiscation zu erkennen.

Allen 60 Beklagten wurden nur 5 Advocaten zu ihrer Vertheidigung gegeben, und diese Advocaten konnten nicht die Gefangenen wählen, sondern der Erzherzog Palatin ernannte sie, und liess sie vorher einen Eid, dessen Inhalt unbekannt ist, ablegen.[1] Er hatte sie gewählt, wie sie zu seinen Absichten taugten : Nur in einem hatte er sich geirrt. Advocat Horváth[2] weigerte sich diesen Eid abzulegen. Aber nun ward er auch nicht zu ihrer Vertheidigung zugelassen, ob ihn gleich mehrere der Verhafteten ohne diess zu wissen, als den Einzigen, zu dem sie Vertrauen fassen konnten, sich erbeten hatten.

Allen Richtern, Offizieren Commissairen, Soldaten, Wärtern, Geistlichen, welche irgend etwas bey diesem Process zu thun hatten, wurde ewiges Stillschweigen anbefohlen und keiner von ihnen, auch nicht die Geistlichen in ihren Sacramentsfunctionen, durften allein mit ihnen sprechen.

Die gerichtliche Prozessform in Ungarn verstattet bey allen Prozessen einige durch das Gesetz bestimmte Vertheidigunsmittel (»Remedia iuridica«), die wirklich in das System unserer Gesetze und Constitution wesentlich verwebt sind. In diesem Process, wo es das Leben und die Güter aller Angeklagten galt, waren alle diese »remedia juridica« abgeschnitten. Selbst nicht die über alle geltende Exception contra forum, die der Abt Martinowitz mit so vielem Rechte machte, ward geachtet. Er hatte beständig in Wien gelebt, in Wien eine Pension von dreytausend Reichsgulden, als den ihm vom Kayser Leopold bestimmten Gehalt bezogen und verzehrt : was war natürlicher, was billiger, als die Foderung von der Wiener Gerichtsbarkeit abgeurtheilt zu werden. Es wurde nicht einmal Notiz von seinem Verlangen genommen. Der Wiener Gerichtshof hätte die Sache aus einem andern Gesichtspunkte ansehen, die Wahrheit suchen, erforschen können. Die Commission fand, was man wünschte, urtheilte so, wie man es foderte.

Die grosse wichtige Frage, ob, ohne unsere Constitution ganz umzustössen, es dem Wiener Hofe und seinen Ministern freystehen könne, aus blossem Verdacht, ohne vorhandene Thatsachen, wegen einer bloss scientifischen Gesellschaft, oder einigen theoretischen Hypothesen, begütterte Edelleute, mit Hintansetzung aller Gerechtsame, nach Willkühr fangen und mit Unterdrückung aller gesetzmässigen zur Lebenssicherheit nöthigen Publicität, aburtheilen zu lassen? wurde kaum. als eine irrelevante Nebensache, berührt, und alle, die sie für erheblich erklärten, sie zur Sprache bringen oder gar verfechten wollten, wurden bedroht, unterdrückt, zum Stillschweigen gezwungen. Die es nur unternahmen irgend etwas, das wie Mitleid aussah,

a) Berzeviczy kézirata hozzátészi: Quare commissio haec Tabulae Regiae ordinata fuit ego ignoro, nec ullum ejus fundamentum in lege invenire possum.

[1] Az ügyvédek esküje : II. k. 270. l.

[2] Horváth Jakab. Ld. II. k.

oder zum Vortheil der Gefangenen gereichen konnte, zu äussern, wurden sogleich jacobinischer Gesinnungen, gefährlicher Meynungen, der Theilnahme an den Grundsätzen der Arrestanten, nicht verdächtig — sondern schuldig erklärt.

In dem Fortgang des Prozesses selbst, ist die königl. Tafel mit der Septemvirattafel gänzlich zerfallen. Der Präsident von jener, Personal Ürményi, erklärte das ganze Verfahren für ungerecht, und die Septemvirattafel für einen Bluthrath,[1] und drohte mit seiner Resignation.[a)] Er hätte das eher thun sollen, denn schon waren mehrere wirklich hingerichtet. Indessen hatte sein Schritt för die Uebrigen die gute Wirkung, dass kein Todesurtheil mehr erfolgte, obgleich viele der vornehmsten Theilnehmer von der Martinoviczischen Gesellchaft, ganz bis auf die letzte aufgespart waren. Der Personal indessen ward gleich darauf seines Amtes vom Könige durch Jubilation entsetzt.[2]

Abgerechnet, dass die Form des ganzen Processes nicht die jenige war, welche die Gesetze erfordern: so ist noch ausserdem vieles hiebey ganz gesetzwidrig geschehen. Die Publicität des hohen Gerichtshofes war in diesem ganzen Prozess abgeschaft, die Sitzungen waren in tiefes Dunkel gehüllt, die Prozesse der Verhafteten wurden nicht einmal den nächsten Anverwandten gezeigt, so wie ihnen auch der Zutritt zu dem Gefängniss ganz untersagt war. Im Septemvirat hatte der Erzherzog Palatinus den Vorsitz, der doch als Bruder des Königs in diesem Falle durch Blutverwandschaft jeder Theilnahme, jeder Stimme unfähig war. Der Kläger war hier offenbar selbst Richter, und daher denn auch die ungewöhnliche Erscheinung, dass der Septemvirat (dem der König noch überdem mit einer Art Pomp in dieser Sache das Recht zu begnadigen übertragen hatte, worauf die erste Tafel, die Königliche, besonders aufmerksam gemacht wurde, damit sie die schärfstmöglichsten Urtheile, in der Erwartung, dass sie dort Milderung erhalten würden, fällen möchte,[3] dass also diess Septemvirat, wider ihre Befugnis, wider die Observanz, und wider alles was man je unerhörtes von ihr gewohnt war, die mehresten Sentenzen der königl. Tafel schärfte. Doch die Illegalitäten sollten bis auf das Höchste getrieben werden. Die Advocaten der Eingefangenen mussten alles, was sie von ihnen hörten, oder erhielten, dem königl. Fiscal mittheilen, und erst nach der von ihm erhaltenen Weisung und in einer vorgeschriebenen, die Anwendung willkührlichst beschränkenden Art, davon Gebrauch machen. War dadurch allein nicht diese vorgebliche Handlung der Gerechtigkeit zu einer blossen Spigelfechterey, zu einer nur den niedrigsten Pöbel täuschenden Mummerey geworden? Wozu ein Process, wenn ich von dem was zu meiner Vertheidigung dient, nur so viel sagen darf,

a) In ipso processus hujus decursu Tabula Regia cum Septem Virali ad tantam venit collisionem, ut personalis resignare voluerit, et Septemviratus nonnulla membra Tabulae Regiae cointelligentiae principiorum arguerit.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 579, 580/5, 581/7.

[2] Ürményi személynök 1795 július 20.-i fölmentésének okaira ld. Domanovszky Sándor, *Ürményi József personalis kegyvesztése. Klebelsberg emlékkönyv.* Bp. 1925, 530—540. l. és *Sándor Lipót iratai*, 218—219. l.

[3] Berzeviczy rosszul tudta: az uralkodó éppen az ítéletek szigorítására hatalmazta fel a Hétszemélyes Táblát. Ld. II. k. *Iratok* 22. sz. Azt viszont, hogy Ferenc kegyelmet fog gyakorolni, valóban sokan hitték. Luchesini, a bécsi porosz követ már 1794 szept. 6.-án azt jelentette Berlinbe: a magyar törvények nagyon szigorúak, s aki az árulásban részes, arra halált szabnak. De általános a hit, hogy ôfelsége »engedve veleszületett érzelmeinek és érzô szívének« alattvalói nagy részének meg fog kegyelmezni. (Tud. Ak. Ms. Tört. Biz. Vegyes IV. doboz.) — V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 358.

als der Kläger erlaubt, wenn aus dem Gesagten keine weiteren Folgen gezogen, keine nähere Anwendung gemacht werden darf, als er es verstattet?

Ueberhaupt ist es empörend, was sich der königl. Fiscus, dessen Namen gebrachdmarkt zu werden verdient — Johann Német — erlaubte. Seine Bosheiten und Niederträchtigkeiten können hier einzeln nicht erzählt werden, weil hierdurch manche an sich brave Männer kompromittirt würden, die aber aus Furchtsamkeit dem Drang der Umstände nachgeben zu müssen glaubten : aber ich berufe mich auf die öffentliche Notorietät, auf die Wissenschaft aller, die während dieses Prozesses in Pesth und Ofen waren, auf die Flüche, die die Nation gegen ihn ausstösst. Er und sein würdiger Rathgeber Ignatz Almasy, ein abgefeinter Lojolist, waren es, die durch alle Mittel und Künste dem Prozess die schrecklichste Wendung zu geben sich bemühten, und durch eine lichtscheue Pfaffenfaction, deren elende Werkzeuge sie waren, unterstüzt, ihren Zweck vollkommen erreichten. Ein hoher Schwung der strafenden Staatsvorsicht, das Blut aller Verhafteten sey nothwendig, sagten sie, um die Gräuel Frankreichs zu verhüten : aber war denn gerade ihr Zweck, ihr Mittel, ihr Benehmen nicht eine Robertspierrade im kleinen, weil ihre Kräfte nicht hinreichten, sie im Grossen zu spielen. Astrea war zum Himmel entflohen :[1] lange nachher wagte sie es nicht irgend einen ihrer Sonnenblicke auf das unglückliche Ungarn zu werfen. Ihres Stuhles hatte sich die blinde Göttin deren düstre Binde eine Pfaffenfaction noch fester zog, bemächtigt. Mit ihrem Schwerd und ihrer Wage spielte man : Nahm aus dieser Schaale die Hauptmomente heraus, legte dort zu, so viel man wollte, und hieb mit ihrem Schwerdte ohne Ueberlegung und ohne Besinnen herum.[a)]

Bald, so schrie diese Faction, wären die Eingezogenen vom Pariser Convent unterstützt worden, wofern man ihnen nicht noch zu rechter Zeit zuvorgekommen wäre ; alles sey dazu eingeleitet gewesen, und nur ein Unglück habe die Briefschaften, die darauf Bezug gehabt hätten, vernichtet. Schon wären in Ungarn dreymalhunderttausend Mann geworben und gewaffnet, die gleichwol bis jetzt niemand gesehen noch entdeckt hat, und endlich so wäre auch schon die Nacht bestimmt gewesen in der Ofen und Pesth hätten zerstört, geplündert, abgebrannt werden sollen, obgleich sie dieselbe nicht ausmitteln, nicht angeben konnten. Um indess das Publikum zu täuschen und es für ihre Gewaltthätigkeiten, oder wie sie es nannten ihr grosses und heroisches Rettungsmittel als ein unumgänglich nöthiges einzunehmen, wurde befohlen in allen Häusern Wasser bereit zu halten und die Fenster nach den Strassen zu erleuchten ; zahlreiche Patrouillen mussten

a) A kéziratban az ebben a fejezetben foglaltak nincsenek meg. Helyettük általában a peres eljárás folyamán alkalmazott módszerekről beszél, s néhány példát is említ : Abafy sacramentum confessionis cardinali primati Battyany peragere voluit, et obtenta a fisco regio assecuratione cardinalem litteram inviolatam accepturum, hanc scripsit ; quam fiscus regius contra datam fidem exposita surripuit, et cum in illa confessionem invenisset, quod Abaffy versuum nonnullorum auctor fuit, contra cardinalem publicatorum hanc processui accludere non erubuit, inani documento in his et fidem omnem exulasse et confessionem versuum contra cardinalem pro sufficienti delicto habitam fuisse, ut crimen laesae majestatis constituat. (V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 226/1, 226/3, és II. k. 764. l.). — Szulyovszky quatuor prolium pater ad pellendum, quem sensus status sui causabat, vehementem moerorem potui indulgebat : hunc recte illis horis personaliter accedat fiscus regius, non infra sui dignitatem esse putabat, et fecit id frequenter. — Szent Marjay in ipso suplicii loco acerbe conquerebatur, quantopere per illum deceptus fuerit. — Denique irregulare et credule fuit, quod capitis damnatos post perpessum ita durum carcerem 4 et 6 hebdomadis, nutu mortis laquescere permiserint, qnod nec in ultimis momentis proximis consanguineis accessus ad illos potuerit, et nec confessionarios suos soli habere potuerint. — Certe modus hic tractandi acerbior fuit illo, qui incarcerati in Gallia sub influxu Robespierre tractabantur.

[1] Astraea, a görög hitregék Dikéje, a jog megszemélyesítője. A monda szerint az aranykorban az emberek között élt, de a vaskorszak kezdetekor elhagyta a földet, és a csillagokba költözött.

bey Tag und Nacht die Strassen durchziehn, Kanonen zum Abfeuern fertig, mit brennenden Lunten versehen, wurden auf alle Marktplätze geführt, alle Thore dreyfach besetzt und zu einer Bastey, worinn für ein Bataillon zur dreyfachen Decharge auf eine angesagte Siegsfeyer 3000 Flintenpatronen lagen, wurde eine Kompagnie Soldaten kommandirt, damit das Pulvermagazin nicht in die Luft gesprengt werden möchte.[a]

Von den Verhafteten wurden einige und vierzig in der Martinoviczischen Gesellschaft verwickelt befunden, die übrigen zwanzig wussten von ihr nichts, und ich habe weder erfahren können, was man diesen letztern Schuld gab, noch nach welchem Gesetze die königl. Tafel über sie gesprochen hat. In Ansehung der Urtheile über die Martinoviczischen Verbundenen, gab es, wie ich schon vorhin andeutete, zwey Perioden. In der ersten herrscht Tod, Verderben, Untergang, und alle die in derselben verhört wurden, zwanzig an der Zahl, wurden zum Schaffot verdammt. In der zweyten Periode, obgleich auf sie absichtlich einige der Gravirtesten verschoben waren, wurde alles freygesprochen.[1] Ob man wohl nach Grundsätzen dabey handelte, ob nicht mehr Leidenschaft es war, die hier alles entschied?

[III.] Den 20-ten May 1795. standen in aller Früh zehn Tausend Mann in den Waffen, und fünfe der Verurtheilten wurden mit entblösstem Haupte und langen Bärten auf Bauer karren zum Richtplatz geführt.[b] Es waren Szent Mariay, der Graf Sigray, Laczkovicz, Haynoczy und der Abt Martinovicz. Die zehntausend Mann zeigten das böse Gewissen der Gewalthaber, und das was die ungrische Nation hätte thun sollen, wenn nicht schon jeder Zug der Selbstständigkeit, von Kraft und Energie in ihr vernichtet gewesen wäre. Die Betäubung war zu gross: alles schlich traurig und schweigend umher, wie eine Herde, deren Hirten geschlagen waren, und die auf dem Puncte stand sich aufzulösen und nach allen Seiten zu zerstreuen; die zehntausend Mann hatten also nichts zu thun, doch wollten sie nicht ganz umsonst aufgezogen seyn, sie nahmen also einen Handwerksburschen gefangen, der sein Wasser gegen einen Haufen Heu abschlug, welcher in der Nähe des Richtplatzes befindlich war. Es hies, er habe ihn anzünden wollen, und sei gewiss ein Mitkomplicirter, ein Jacobiner.

Graf Sigray war die ganze Zeit seiner Gefangenschaft sehr kleinmüthig, und am Executionstage seiner nicht mächtig. Er wurde zuerst auf

a) A fogalmazványban az ebben a bekezdésben foglaltak nincsenek meg.

b) Die 20. Maji 1795 summo mane ex aedibus Franciscanorum per portam Viennensem ad pratum subarcense General Wiesen dictum manu forti militari ducebantur ad supplicium quinque, Sigray, Sz. Mariay, Laczkovics, Haynóczy et Martinovics. Vehebantur curribus rusticanis, haydonibus comitatensibus stipati, nudo capite, intonsa barba, veste quam in carcere hebebant; e regione cujusvis sedebat secerdos; judex nobilium ducebat executionem.

[1] Az ítéleteket mind a Kir. Tábla, mind a Hétszemélyes Tábla folyamatosan hozta, úgyhogy időrendi csoportokba nem bonthatók. Berzeviczy elbeszélése szerint a halálos ítéletek legfelsőbb megerősítése okozta volna a változást a bírák magatartásában. Martinovics és a négy igazgató ítéletének megerősítése 1795 május 16.-án vált ismertté a bíróság tagjai előtt. (Ld. *Sándor Lipót iratai*, Iratok 189. sz.). Ugyanaznap hozta a Tábla Őz ügyében a halálos ítéletet, amit a Hétszemélyes Tábla 19.-én helybenhagyott. Igaz, hogy az ezután következő hét perben aránylag enyhe ítéletetet hoztak, de végül is csak két személyt (Lonovics és Abaffy) mentettek föl. A kivégzések után (május 20) két ítéletet hoztak: Batsányiét (május 22, ill. 23) és Abaffyét (május 23, ill. 24), s mindkettő meglepően enyhe. Hogy ennek az-e az oka, amit Berzeviczy ír, — nem tudjuk.

den Sandhügel geschleppt, und fiel erst unter dem 3-ten Streich des ungeschickten Scharfrichters.

Szent Bariay [!] 25. Jahr alt, von seltenen Talenten und einem feurigen Charakter, in allen Studien gewiegt, durch die Versicherung des königl. Fiscus von der zu erhaltenden königl. Gnade betrogen,[a] war traurig aber ruhig und sich ganz gegenwärtig. Er sprach wenig,[b] er trug und endigte sein Schiksal ganz gelassen.

Loczkovicz, ein heftiger und unerschrockner Mann, zeigte Erbitterung. — Den langsamen Zug foderte er mehrmahlen auf, geschwinder fort zu schreiten, und endlich ein Ende zu machen; mit dem ihm bey gegebenen Geistlichen gab er sich wenig ab, desto mehr sprach er mit den Comitatshayducken — und erkundigte sich bey ihnen nach seinen Bekannten. In die Menge des Volks sah er frey und unbefangen, mit Zuversicht und Selbstbewustseyn, den Mitgenossen seines Schicksals sprach er Muth und Standhaftigkeit ein. »Pätus es schmerzt nicht!«[1] rief er ihnen, besonders Haynóczy zu, als er sich schon setzen wollte, »nur einen Augenblick Muth!« Seinen Richtern warf er laut Partheylichkeit, Corruption und Unmenschlichkeit in Behandlung seiner vor. Als er in das Quarre trat, gieng er mit festen geschwinden Schritten zum blutigen Sessel, und wollte die Vorlesung seiner Sentenz nicht hören. Ob man sich nicht schämte, sagte er, ein solches offenbares Gewebe von Lügen, Räncken, weithergeholten Subsumtionen öffentlich vorzulesen, nachdem man alles in ein Staatsgeheimniss sorgfältig verhüllt hätte? Die Hencker jagte er fort, und liess sich von ihnen nicht berühren. Selbst entkleidete er sich, und bereitete sich den Streich zu empfangen. Er sprach nicht die Gebete dem Pfaffen nach, sondern wiederholte für sich einige lateinische Worte und starb mit dem Worten des Horaz: »Iustum ac tenacem propositi virum, non civium ardor, prava iubentium, non vultus instantis tyranni, mente quatit solida: nec fulminantis magna manus Iovis: [si] fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.«[c][2] Der Nachrichter sagte, ar hätte schön und rührend lateinisch gebetet.

Diesem war Haynoczy[d] in einer höhern Gattung von Seelengrösse entgegen gesetz. Jene Heiterkeit und Ruhe, die verschwisterten Gefährten der Tugend und wahren Grösse, verliessen ihn die ganze Zeit seiner Gefangenschaft und am letzten Tage keinen Augenblick. Er war ein Mann von ausgebreiteten Kenntnissen, und Verfasser vieler Schriften: Manch Hermäon,[3] — De Potestatis Regiae Limitibus, — De Clero,[4] — De Subsidiis, — De Insurrectione.[5] — Er hatte eine grosse publicistische Bücher- und Actensammlung, die er trefflich benutzte, und hatte immer ein stilles und ruhiges Leben geführt,

a) ... spe inani et assecuratione fisci regii obtinendae ex respectu juvenilis suae aetatis gratiae delusus est. [V. ö. 311. és 407. l.].

b) Nihil loquebatur.

c) A kéziratban nincs a Horatius-idézet, Helyette: [Laczkovics] se ad recipiendum ictum disposuit exclamans: in manus tuas Domine commendo spiritum meum.

d) Antea vice-comes comitatus Szirmiensis, vir litteratus, magnus scriptorum collector, eximiae honestatis et rectitudinis ac vastae eruditionis...

[1] »Paete, non dolet!«: *C. Plinius Minor levelei*, III. könyv, XVI. sz.

[2] Horatius, *Carminum*, III. kv. 3. sz. óda.

[3] A *Politisch- Kirchliches Manch Hermaeon* (1791.) szerzője Molnár János pesti ev. lelkész volt. Ld. *Sándor Lipót iratai*. 130. l.

[4] Nyilván Hajnóczy *Extractus legum de statu ecclesiastico catholico* (1792) c. munkájára gondol.

[5] Ilyen tárgyú munkája nincs Hajnóczynak.

Wir leiden unschuldig, sagte er,[a] und sind das Opfer der herrschenden Parthey, und wahrlich, es lohnt nicht der Mühe zu leben, bey einem so tiefen Verderbniss der Menschen. Am Executionstage noch frühe schrieb er an seinen Praesidenten und Vicepraesidenten, und an seine Braut, denn er sollte eben heyrathen, da er gefangen wurde. Die Briefe aber wurden nicht abgegeben, sondern verbrannt.[1] Mit dem ihm zugegebenen lutherischen Geistlichen unterhielt er sich über verschidene philosophische Gegenstände. Es war als ob ein Socrates mit Phädon spräche. Er grüsste alle Bekannte freundlich und sagte ihnen seyn Lebewohl. Als er in das Quarré trat, erkannte er einen Soldaten, den er als Vicegespann selbst gestellt hatte. Er fragte ihn, ob er ihn erkenne; »Grüsse unsere Landsleute, sagte er, erzähle ihnen wie ich starb, sie sollen nicht glauben, dass ich ein Uebelthäter sey. Meine Absichten waren gut und rein, ich sterbe als ein Opfer der Wahrheit.« — Selbst zog er sich aus, ersuchte den Henker seine Pflicht geschickt zu thun, und starb wie er gelebt hatte, ruhig und sanft. Seine Miene war unverändert, das Lächeln seines Antlitzes, wie eines Engels.

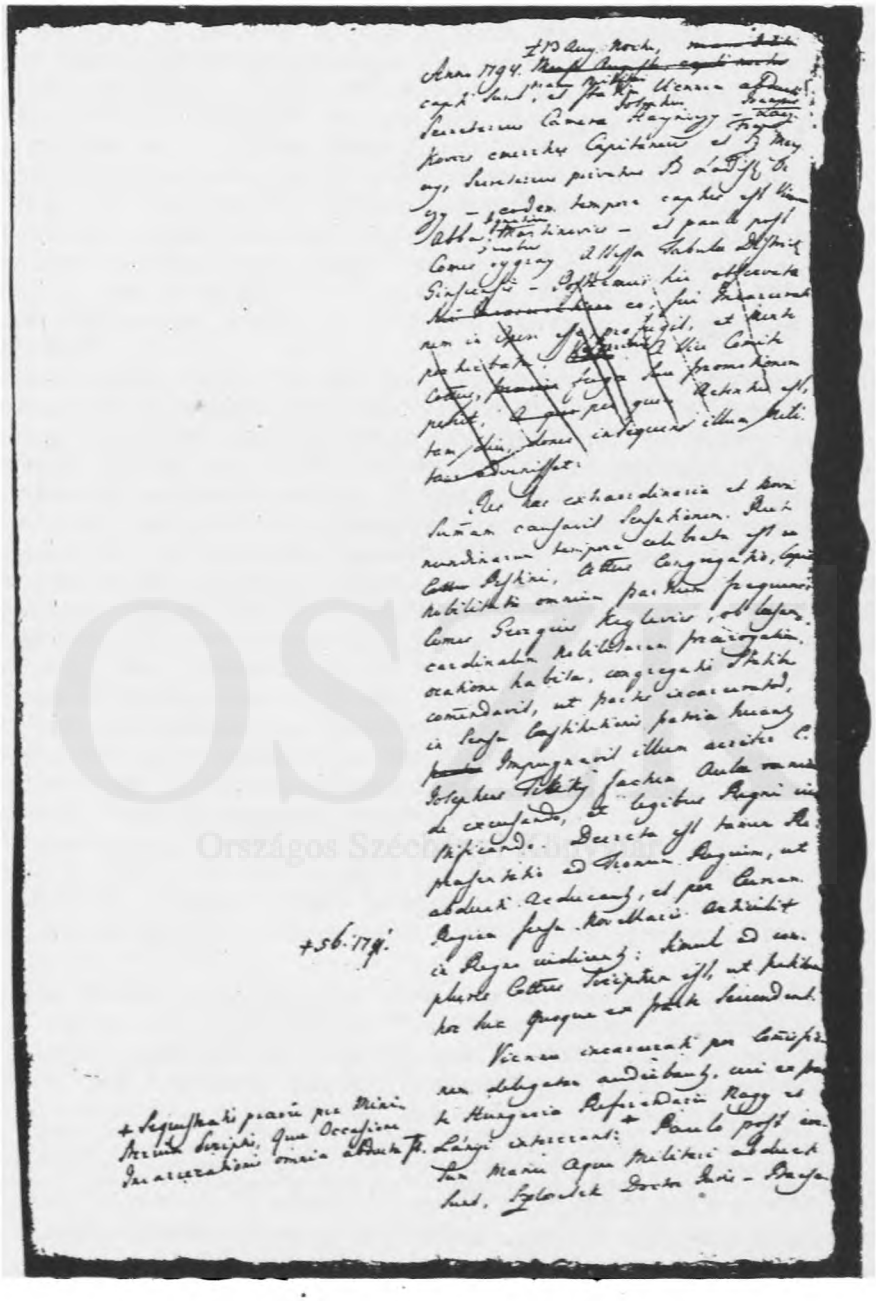
Abt Martinovics, ein Mann von grossen Geistesgaben, sprach und schrieb, ausser den gelehrten Sprachen (griechisch und lateinisch) die Sprachen aller cultivirten Nationen mit vorzüglicher Fertigkeit (italienisch, französisch, englisch, deutsch) hatte die meisten Wissenschaften mit Erfolg cultivirt,[b] und hatte alle Fähigkeiten zu einem grossen Minister. Mit Kayser Joseph und Leopold war er im vertrauten Umgang. Der leztere wies ihm ein Gehalt von 3000 Rfl. auf die kayserliche Casse an.[2] Er behauptete bis an sein Ende, dass er zur Errichtung dieser Gesellschaft in Ungarn von Kayser Leopold selbst den Auftrag erhalten habe, um die Gemüther und Grundsätze zu einer gemeinnützigen Reformation zu vereinigen, dass der übermüthige und reiche Clerus in die billigen Gränzen zurückgewiesen, der Landmann und Bürger in seinen Lasten, die er allein trägt, erleichtert, die politische Administration und Verwaltung der Justitz verbessert, und der Aristocratism der Magnaten eingeschränkt, und dies zwar auf dem gesetzmässigen Wege eines Reichstages und dessen öffentlichen Verhandlungen. Er berief sich hierin auf Kayser Leopolds eigenhändige Briefe und Aufsätze, die zwischen seinen Papiren wären, und welche diejenigen gefunden haben mussten, die bey seiner Verhaftung in Wien seine Schriften sequestrirten. Der Zweck seiner Gesellschaft wäre kein anderer gewesen, noch habe die Wirkung derselben anders seyn können, als Einheit der Gemüther und Grundsäze zum künftigen Reichstag vorzubereiten. Da ihm das Todesurtheil publicirt wurde, sagte er: Ich kenne die Landesgesetze und Konstitution, und weis es, dass ich kein Majestätsverbrecher bin, — auch hab ich für meine Absicht den Tod nicht verdient. Indessen, wenn jene, die jezt Kayser Franz und den Staat regieren, glauben, dass ich als Opfer des Staates fallen soll, wenn dies das Gewissen meiner Richter zulässt, so bin ich bereit zu sterben. Doch kann dies nicht geschehen ohne unsere Landesgerechtigkeit zu entwürdigen. Wenn ich strafbar bin, wie viele meiner Richter sind es auch, die vor fünf

a) dicit adlaterato sibi ministro augustanae confessionis.

b) complurĭbus editi libris celebris: *Testament politique de Joseph*, [V. ö. II. k. 282. l. 1. jegyz.] *L'athéisme éclairé*, [valószínűleg a *Mémoires philosophiques on la nature dévoilée*]. *Oratio ad proceres*, *Ad Leopoldum*, [talán az *Oratio pro Leopoldo II ab Hungaris proceribus accusato*. Germania, 1792].

[1] Hajnóczy búcsúleveleit ld. II. k. *Iratok* 105. sz.

[2] Martinovics professzori nyugdija évi 500 ft. volt. Ehhez az uralkodó évi 1000 ft. kegydijat engedélyezett. (Ld. I. k.)

Berzeviczy latin nyelvű fogalmazványának 1. lapja
(ld. 327. l.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Jahren als der letzte Reichstag gehalten werden sollte, eben diese Gesinnungen äusserten.*[a] Den königl. Fiscus Johann Nemet fragte er mit scharfem Blick: Werden sie einst so sterben können?[b] Noch bis zum letzten Augenblick glaubte er vest[!] an seine Begnadigung, — wiederholt rief er aus: Unmöglich ist es, dass mich Kayser Franz soll hinrichten lassen, er hat ja die Schriften seines Vaters![c] — Vielleicht war es, um diese gehoffte Begnadigung zu erleichtern, dass er in seinen lezten Tagen Pietismum affectirte.[d] Als er aber Sigray hinrichten sah, fiel er in Ohnmacht, weil ihn die Hoffnung plötzlich verlies, auch überdem der Anblick erschütternd war. Da man ihn bereits an den blutigen Sessel gebunden hatte, — denn von diesem Augenblick an fehlte es ihm an aller körperlichen Fassung, und er war ausser Stande sich zu halten, — da schon der Scharfrichter den tödlichen Streich führte, fiel die Binde von seinem Augen. Es war eine grausame Verlängerung einiger Augenblicke.[e]

Ausser diesen fünfen waren, bis zum 20-ten als dem Executionstage der erstern, noch 15 andere zum Tode verurtheilt, die aber durch eine königl. Verordnung begnadigt, und zu ewiger Gefangenschaft verdammt wurden.[f] Doch wurden wieder von diesen 15 zwey zum Tode bestimmt, zwey der geschicktesten und ausgezeichnetesten Köpfe, die selbst nach dem Geständniss der Blutrichter, und nach dem Zeugniss ihrer Sentenzen, weit weniger Antheil hatten, als die mehresten andern. Daher war auch das allgemeine Urtheil, man wollte Ungarn aller festen und selbständigen Männer berauben, ihr Talent sey Ursache des Todes. Szolaresik, und Advocat Gehz,[1] Jünglinge von 20 bis 25 Jahren, waren diese Tod geweihten. Und ihres Unglücks nächste Ursache war: ihre Vertheidigung. In der Sentenz von Gehz bekennen die Richter ausdrücklich, dass er in den Orden nicht aufgenommen, von den Zeichen und dem Zweck der Gesellschaft nicht unterrichtet, auch den Katechism nicht ganz, sondern nur im Auszug gelesen, über dies gegen die darin enthaltenen Grundsätze disputirt habe. Warum musst er also sterben? Er und sein Unglücksgefährte Szolaresik, erbaten sich die Erlaubniss zu ihrer Vertheidigung eigene Aufsätze zu machen, die sie ihren Advocaten einhändigten, damit er daraus zu ihrer Vertheidigung gebrauche, was er für gut befinden würde.[g] Diese Aufsätze fanden den Beyfall und die Bewunderung aller Richter, und es sollen Meisterstücke gewesen seyn.[2] Allein

* Die Nation erwartete jezt eben wieder einen Reichstag, den man aber zu halten sich wohl hütete. Das Martinovizische Unternehmen war wirklich nichts mehr als ein Versuch, den Reichstag nüzlich, zweckmässig zu machen: die Gemüther auf die Verhandlungen desselben vorzubreiten.

a) Martinovics állitolagos szavai a kéziratban: Ego, in quantum leges patriae et spiritum constituionis nosco, nec criminis laesae majestatis reus sum nec mortem mereor. Interim si iis, qui nunc gubernacula Austriae tenent, vita mea periculosa esse videtur, si id conscientia judicum meorum admittit: existentiam meam authori ejus reddere paratus sum, fieri tamen id potuisset sine depravatione justitiae. Caeterum recordentur rempublicam nunc sub titulo Francisci II. gubernantes illius, quod jam Montesquieu dixerat: Summum fulcrum Status monarchici esse moderationem. Alium nunc ab interno saeculorum nasci ordinem per defuturos, qui opus magnum continuabunt.

b) A kéziratban közbeszúrva: degradationis suae occasione maximam animi praesentiam et intrepiditatem ostendit.

c) Ez a Martinovics-idézet a kéziratban nincs benne.

d) Ubi ad supplicium ducebatur pietismum affectavit vel sponte sequebatur.

e) ... quo iterum reposito [a lecsúszott kendő], magnus ejus spiritus volavit ad umbras.

f) e. g. Versegy. Vrchovszky, Landerer, Johannes Szlávy.

g) In hac apologia deducebant se ex spiritu legum nostrarum nullatenus pro criminis laesae majestatis haberi, nec societatem sub hanc crysim cadere posse, nisi injussa legum contorsione. Scopum suum salutarem et circumstantiis in quibus Europa nunc versatur maxime accomodatum fuisse, sublimique et solida simul deductione hortabantur judices et principem ad capessendum verum et unicum justitia sensum.

[1] Szolártsik és Oesz, azaz Őz.

[2] Ld. II. k. *Iratok* 60. és 93. sz.

da der königl. Fiscal alles, was die Gefangenen ihren Advocaten mittheilen möchten, erhalten musste, so führte er diese Aufsätze, als Beweise der gefährlichen Grundsätze an, die diese Männer hegten, und machte ihre Vertheidigungsschriften zu Majestätsverbrechen. Ihr Advocat Szabosaray[1] protestirte dagegen eifrig und behauptete, unmöglich könne diese Schrift, abgefasst in den Spannungen eines traurigen Schicksals, unter den Qualen des Kerkers, wo der geängstigte Gefangene nach jeden Schallen der Hoffnung gierig hascht, ausgefertigt und zuversichtsvoll nur dem Sachwalter mitgetheilt, als juridischer Beweis des Verbrechens gelten. Allein vergeblich. Sie wurden als solche Beweise genommen, dem Advocaten Stillschweigen geboten, und die Hinrichtung den 3-ten Junii vollzogen.

Szolaresik war in einem Zustande hoher Exaltation, und disputirte mit dem ihm beigegebenen Geistlichen freymüthig. Das Krucifix, das ihm in die Hände gegeben war, benutzte er, um sich an der Unschuld jenes Verfolgten an seiner Liebe zur Menschheit zu trösten. Er musste noch die lezten Kräfte anwenden, um sich gegen den Geistlichen zu vertheidigen, der ihm Vorwürfe machte, dass er sich jenem Gekreuzigten zu nahe gestellt habe, der nicht blos unschuldig und ein Opfer für die Wahrheit, sondern noch Gott weis was in seinem Tode gewesen wäre, und geleistet hätte. Szolaresik lächelte gutmüthig, und sagte: »Mein Vater, ich hoffe ein zweiter Christus für meine Nation zu seyn. Und vielleicht nutzt ihr einst mein Tod noch mehr. Möchte sie erwachen.«[a]

Gesz[2] gieng ruhig dem Tode entgegen,[b] und sprach mit seinem Geistlichen helvetischer Confession vom Unterschied der göttlichen und menschlichen Gerechtigkeit mit grossem Scharfsinn. Ob es gleich allen diesen Gerichteten unmöglich gemacht war, zum Volke zu sprechen, weil sie immer in grosse Cavallerie-Quarres eingeschlossen waren, so versuchte es doch Gesz einigemal, über die Ursache seiner Hinrichtung zu sprechen. Es ward jedoch verhindert.[c] Er starb in seinem 25-ten Jahre keusch und unbefleckt. Und gerade von seinem Blut trank ein illyrisches Mädchen eine Schaale auf dem Richtplatz, damit seine Richter nicht ganz triumphiren sollten, er nicht ganz untergehen möchte. »Verzeih, zum Himmel aufgeflogner Geist, sprach sie: Lebe in mir, und wirke durch mich.« Sie konnte nur dadurch gerettet werden, dass man vorgab, sie rede irre, und es sey ihr der Trunk als ein Mittel gegen die fallende Sucht empfohlen worden.[d]

Bey jeder dieser Executionen, wurden zugleich die Prozesse der Hingerichteten verbrannt.

a) Szolaresik in statu quodam exaltationis, sed sibi praesentissimus fuit; continuo loquebatur, crucifixum fervide osculabatur, hunc quoque ita innocenter pro opinione mortuum a judicibus pro perverso habitum per posteritatem divino cultu honorari. Nunquam se quidpiam mali inferre vel cogitasse, teneram vitam suam veritati unice ex emolumento hominum impendisse, mori se innocenter, parcere tamen et judicibus et principi. Venturum certo tempus, ubi haec clare recognoscuntur. Ultima nocte, dum unus e militibus apud illum in cubilli excubantibus murem, quem captivitatis suae tempore asvefecerat procurentem interemisset, interrogavit an mus hic fidelis infortunii sui socius etiam criminis laesae majestatis reus sit? Secuturum se hunc aeque ita innocenter. Caeterum obvios quosvis et ipeum carnificem humanissime salutavit, ac cincinnati capillis, studioseque vestitu ad supplicium comparuit.

b) A kéziratban közbeszúrva: dormivit tota nocte ultima quiete.

c) Quod cum impeditum fuisset alta voce orare coepit, et in his ipsis praecibus meritum causae suae pertractare fatali ictu praepeditus.

d) ... ex illius bulliente sanguine puella quaedam Rasciana, morbo frenetico laborans, suasu medici fialam integram ebibit. — V. ö. II. k. 804. l.

[1] Őz Pálnak valóban Szabó Sáróy Sámuel volt a védője, de Szolártsik maga védte magát.

[2] Őz Pál.

Sie waren ohne Ausnahme als ehrwürdige, rechtschaffne, weise und talentvolle Männer, denen man kein Verbrechen zutrauen konnte, selbst dem Publico bekannt. Es war auffallend, und erschütterte die Nation durchaus, diese Männer mit Standhaftigkeit und edler Resignation sterben zu sehen, und diess sehen zu müssen, ohne nach der Ursache des Todes fragen zu dürfen. Allein diess, dass das Ministerium aus den eigentlichen Bewegungsgründen ihrer Hinrichtung ein Geheimniss macht, ist Vertheidigung genug für sie. Ursache genug Verdacht gegen dasselbe, und die Regierung, die eines solchen Ministeriums bedarf, zu hegen.[a] Denn die allgemeinen Vorwürfe, die man ihnen in der Hofzeitung machte, werden wohl keinen täuschen. »Sie wären, hiess es, der verruchten Absicht überführt worden, die Grundveste [!] des Staats, die Gesetze umzuwerfen, den Thron und die königl. Macht umzustürzen, die öffentliche Sicherheit zu untergraben, das Leben und das Eigenthum unzähliger Menschen auf das Spiel zu setzen, und die Grundsätze der Religion und bürgerlichen Ordnung zu zernichten.«[1] Das sind leere Deklamationen! Warum war selbst diese Deklamation nicht in den Sentenzen befindlich, warum unterstützte man sie nicht durch irgend einen Grund? In allen Gruppen ward daher die Frage debattirt: Aber was haben sie denn gethan? Es ist Ruh und Friede im Lande. Haben sie mit dem Feinde correspondirt? Nein: diess hätte man ja angeben, bekannt machen können. Haben sie den König umbringen wollen? Nein; diess würde man gewiss nicht verfehlt haben in die Sentenz zu setzen. Es schien, die Greuel der spanischen Inquisition, der ersten Christenverfolgung, der Ausrottung der Tempelherren sollten bey uns nationalisirt und einheimisch gemacht werden.

Wenn sie wirkliche Verbrecher waren, weshalb konnte das Verbrechen selbst nicht deutlich, bestimmt und genau angezeigt werden? Je schrecklicher es ist, desto weniger Nachahmer sind zu befürchten, desto mehr Abscheu wird gegen die Gestraften entstehen, desto lauterer Beyfall für die strafende Gerechtigkeit daraus erfolgen. Ein geheimes, nicht zu nennendes Majestätsverbrechen! Ich habe dafür keinen Sinn. Umsonst sucht die Politik mit dieser Hülle ihren Tigersinn zu verkleiden! Ueberall grinzt ihr blutlechzender gefrässiger Rachen hervor! Grosse Verbrecher andern zum Beyspiel hinrichten zu lassen, und das Verbrechen selbst aus Menschenliebe nicht sagen zu wollen! Gemordet seyd ihr Edeln! Aber zürnt eurem Vaterlande nicht! Seyd seine schützende Gottheiten! Im Herzen jedes braven Ungarn lebt euer Gedächtniss! Jede Brust ist ein für euch glühender Altar! exoriare aliquis vestris ex ossibus ultor.

[IV.] Bald nach der 2-ten Hinrichtung wurden die Sentenzen von 46 Gefangenen im Druck bekannt gemacht: das einzige Document, was von diesem ganzen wichtigen Prozess erschienen ist. So viele wurden in der Martinoviczischen Gesellschaft verwickelt befunden; über die andern sprach die Königliche Tafel willkührlich. — So wurde Vurman, ein Bürger aus Pösing (Bozin) der bey einer Schmauserey von der Uebermacht der Clerisey und jungen Jahren des Königs geschprochen hatte, zu 100 Stockstreichen

a) Értelmetlen mondat; a kéziratban nincs meg.

[1] A *Wiener Zeitung* 1795 42. sz. (május 27) 1531. lapjáról: idézet a május 20.-i kivégzéskor osztogatott németnyelvű hivatalos tájékoztatóból. Ld. II. k. 794. l.

und 4-jähriger Zuchthausarbeit verurtheilt.[1] Andere Verhafteten wurden wieder ohne alle Sentenz frey entlassen. Secsanaz, Secretär bey der Königl Ungarischen Hofkammer, wurde freygelassen, aber seines Amtes entsetzt[2] Jodor[3] Pfarrer in Körmend (am Raabfluss) wurde entlassen, und überdiess zum Domherren in Stein am Anger ernannt. Warum diess alles so geschah, davon sind die Ursachen unbekannt.

Die Sentenz des Abt Martinovicz war die allererste, die gesprochen wurde. Sein Prozess war der erste, und zuerst von der königl. Septemvirattafel vorgenommen; welche die Sentenz der königl. Tafel darin verschärfte, dass er die Hinrichtung der 4 Vorsteher, jener von ihm errichteten Gesellschaft, ansehen sollte. Es wusste also schon das Septemvirat, dass es diese 4 Vorsteher, deren Prozess es noch nicht gesehen hatte, zum Tode verurtheilen würde.[a]

In eben dieser Sentenz des Septemvirats befindet sich in Absicht seiner Katechismen der Ausdruck: Scripta, iam in se ipso crimen laesae majestatis involventia,[5] Schriften, die schon an sich selbst das Majestätsverbrechen enthalten. Was bedeutet dieser Ausdruck? Eine Schrift kann nicht anders das Majestätsverbrechen enthalten, als wenn sie ein Zeugniss enthält von bereits verübten oder zunächst auszuübenden Majestätsverbrechen, z. B. einen Anschlag den König und seine Familie zu morden, Verrätherey an den Feind etc. — Und dann enthält nicht die Schrift, sondern die That, von welcher die Rede ist, das Majestätverbrechen. Die Schrift enthält nichts als das Zeugniss davon. Dieser Ausdruck ist also wohl sehr ungeprüft, und einer Behörde, welche durch ihre Gerichtssprüche in gewisser Rücksicht die gesetzgebende Macht ergänzt, kaum zu verzeihen. Wir würden über ihn nicht streiten, wenn er nicht so äusserst verderblich in seiner Anwendung wäre. Denn wenn es genug ist, um mich des Majestätsverbrechens zu überführen, solches aus einem Buche, das ich geschrieben oder gar nur gelesen und in meine Büchersammlung gestellt habe, durch Folgerungen herzuleiten, wer ist dann noch seines Lebens sicher? Jeder Compendium des Naturrechts, unser Corpus Juris Hungarici und selbst die Biebel enthalten häufig des Majestätsvervbrechen. Moses war kein Freund der Könige. Samuel,[6] der seine Verfassung modernisirte, hielt sie sehr kurz und scharf unter der Ruthe. Und was war Cristus anders als ein Sansculotte, der Freyheit und Gleicheit am nachdrücklichsten bis auf die heutigen Tage gepredigt hat. Robertspierre war stumpf, dass er auf dieses Princip nicht verfiel: Alle, die die Biebel gelesen, ein ius naturae studirt, ein paar Worte über Regirungsformen geschrieben, sind Majestätsverbrecher.

In der Sentenz von Hajnoczy wird sein reifes Alter, in der Sentenz von Szolaresik und Hirgeist ihre Jugend zu erschwerenden Umständen gemacht. Dort heisst es: »keine Besserung, keine Aenderung

a) A kézirat még hozzáteszi: Id certe archidux palatinus qua praeses praesens Sept*emviratus* impedire debuisset.

[1] Wurmann Sámuel dévényi (nem bazini) kesztyűsre ld. II. k. 253. l. 7. jegyz.
[2] Szecsanacz Jakab ügyére ld. II. k. *Iratok* 52. sz.
[3] Elírás, helyesen: Szabó Imre (A latin kéziratban Fodor van.). V. ö. II. k. 530. l. 2. jegyz.
[4] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 617/3.
[5] Ld. II. k. 421. l.
[6] Sámuel próféta, Izrael utolsó bírája.

möglich, denn er ist reif und alt;«[1] hier: »keine Hoffnung, denn das Verderben äussere sich so früh.«[2] So wusste man das Entgegengesetzte zu dem voraus gewählten Zwecke hinzuneigen.

Die Sentenz von Gesz ist besonders auffallend.[3] Am Eingang wird ausdrücklich anerkannt, dass er in diese Gesellschaft nicht eingetreten sey, das Versprechen nicht geleistet habe, jemals beyzutreten; dass er die Zeichen nicht angenommen, den Katechismus nicht im ganzen sondern nur im Auszug erhalten habe: und doch wird er verurtheilt, und auch wirklich hingerichtet.[a] — Weil seine Vertheidigung treffende Stellen hatte, man sein aufkeimend Talent, seine Kraft fürchtete. Ihr empfindsamen Seelen, die ihr einst weintet, als ein gekrönter Trunkenbold, der den Schwur, den er seiner Nation geleistet, gebrochen, das Vaterland verrathen und mit den Feinden desselben correspondirt hatte, von der Nation zur Rechenschaft gefordert, und nachdem sein Prozess ganz öffentlich, mit der höchst möglichsten Publicität geführt, er des Verbrechens überwiesen, und nach Urtheil und Recht zum Tode verurtheilt war, auf die leichteste Weise hingerichtet wurde[4]: sehet da einen bessern Gegenstand für eure Thränen. Ein unschuldiger Jüngling, die Hoffnung seines Vaterlandes, so schändlich vernichtet! Dein Schatten muss versöhnt werden!

In der Sentenz von Versegy wird angeführt, dass er den beliebten Marseiller-Marsch in Musik gesetzt habe.[5] Dies ist ein sehr sprechender Umstand. Denn der Marseillermarsch war, wie allgemein bekannt, was von den Blutrichtern aber nicht gewusst, oder vorsätzlich ignorirt ist, — lange vorher in Musik gesetzt, und zwar am besten von den Franzosen selbst; Versegy wird ihn wohl nur, wie hundert mehrere in Ungarn, wie die Wachparade vor dem Schlosse in Berlin, in Königsberg, etc. gespielt, oder auch wohl gesungen haben.[a] Dann wird dieser Marseieller Marsch in der Sentenz sehr wichtig behandelt, und davon dem Publico erzählt, dass er sehr beleidigende Ausdrücke enthalte (»iniuriosissimis expressionibus refersum«), und verfasst sey um einen Aufstand zu erregen, und die Waffen gegen den König und die Stände des Reichs zu ergreifen. Da nun die Componirung dieses Marseiller Marsches dem Versegy selbst in der Sentenz, welche die wichtigsten entscheidendsten Ursachen des Gerichtsspruches enthalten soll, als Hauptverbrechen angerechnet wird: so kann man hieraus auf den Maass-stab der Imputation in diesem geheimnissvollen Prozess schliessen.

Bey der Sentenz des Landerer ist zu bemerken, dass er von der Königl. Tafel von der Todesstrafe freygesprochen, von der Septemvirattafel aber zum Tode verurtheilt worden sey. Diese bisher unerhörte Exasperationssucht der Septemvirattafel ist in der Sentenz von Szmetanovicz noch auffallender: Diesen Jüngling von 20 Jahren hatte die Königl. Tafel zu dreyjährigen Gefängniss verurtheilt, die Septemvirattafel zum Tode. Sie beruft sich hiebey auf den 15-ten Artikel des Decrets von Stephan I. dem Heiligen,

a) Innen a bekezdés végéig terjedő rész nincs a kéziratban.

[1] »Quod item spectata aetatis ejusdem et judicii maturitate«. Ld II. k. 436. l.

[2] »Ne juvenilis quidem invinculati aetas, quam malitia supergressa est, eidem suffragari valeat.« Ld II. k. 571. l.

[3] Ld. II. k. 748—749. l.

[4] Célzás XVI. Lajos francia királyra.

[5] Ez tévedés. Az ítéletben az van. hogy a Marseillaiset magyarra fordította és »ad tactus musicos« versbeöntötte. Ld. II. k. 630. l.

welcher aber keine Todesstrafe, sondern Anathema et privationem a fidelitate communi, eine Art von politischen Excommunication, Heerbann verordnet.[1] Was die Verschärfung des Septemvirats noch viel sträflicher macht, ist es, dass die Königl. Tafel nur durch die öffentliche Bekanntmachung, der König habe das Begnadigungsrecht jenem Septemvirate übertragen, zu den strengen Urtheilen verleitet war. An Schärfung konnte nie gedacht werden, dazu hätte sie kein Recht.[2]

Die Sentenzen von Szuljovszky und Kazinczy, von Szabó, Szlavy,[a] Uza enthalten erleichternde Umstände und Entschuldigungen für sie, sie werden aber dennoch zum Tode verurtheilt, weil sie den Katechism empfangen und nicht denunzirt haben. Ich kenne die Worte des Gesetzes: Si quis conspirare tentaverit seu tentanti scienter consenserit;[3] weiss es aber auch, dass diess Gesetz die Todesstrafe nicht verordnet und glaube, dass es die Criminaljustiz nicht erlaubt, des einen, scharfen Theil eines Gesetzes anzunehmen, den gelinden Theil des nämlichen Gesetzes auszulassen, statt dessen den scharfen Theil eines andern Gesetzes herauszuheben. und so in eine erkünstelte Verbindung mit jenen ersten zu setzen. Ein solches Verfahren ist nichts weniger als Gerechtigkeit. Mit der angeführten Denunziationspflicht ist es auch eine ganz eigene Sache. Ein Ehrenmann wird sich schwerlich entschliessen, einen Denunzianten zu machen, am wenigsten in bloss theoretischen oder scientifischen Gegenständen. Auch ist bey keinem Volke wohl ein ganz klares Gesetz hierüber: bey uns heisst es im Gegentheil ganz ausdrücklich im Tripartitum Tit. 9., dass jedes Gesetz der Natur und Ehre angemessen seyn müsse:[4] ist es aber nicht gegen Natur und gegen Ehre zu fodern, dass ein Bruder den andern, wie die zwey Laczkovicz und Szlavy wegen einen Katechismus denunciren sollen? Und wie kann man sie deshalb, dass sie es nicht gethan haben, zum Tode verdammen?

In der Sentenz von Rost sagt das Septemvirat, das alle Vergesellschaftung zu irgend einer Reformation durch unsere Gesetze verbothen sey;[5] — davon find ich doch wahrlich keine Spur in unserm Gesetzbuch. Ich finde im Gegentheil, dass ein ungrischer Edelmann zu allem berechtigt ist, was zur Ausübung der Gesetzgebenden Gewalt, die er mitbesitzt, gehört; er kann und muss seine Ideen über die Landesverfassung ausbilden, berichtigen, mittheilen; er kann und muss zur Vervollkommung der Constitution seines Vaterlandes mitwirken. Wenn aber wirklich jedes Vergesellschaftung verbothen seyn sollte, warum lässt man denn die geheimen Jesuiten im Lande so hausen, sie deren Häupter öffentlich gelehrt haben, dass Königsmord, unter gewissen Umständen, die höchste Tugend sey.[b]

Die Sentenzen theilen sich von selbst in zwey Abschnitte; die erste Hälfte, bis zum Paul Rosty, enthält ohne Unterschied Tod für alle;

a) Ioannis Szlávy.

b) Ez a jezsuitákról szóló utolsó mondat nincs a kéziratban. Az alábbi sorok viszont a német változatból hiányoznak: Jam me meminisse recordor inter Tabulam Regiam et Septem Viralem sub descursu horum processuum magnas enatam fuisse collisionem. Aliquos assessorum Tabulae Regiae et ipsum praesidens personalem Ürményi, qui in gravi momenti hoc negotio libere opinionem suam depromebant, cointelligentiae arguebat fiscus regius et dominans factio. Ita omnimode libertas voti opprimebatur, ut plena fuerit de pluralitate votorum securitas, licet nonnunquam duobus vel tribus tantum votis superaverit.

[1] Szt. István II. törvénykönyvének 51. fejezete.
[2] V. ö. II. k. 243. s köv. l.
[3] Szt. István idézett törvénye.
[4] *Hármaskönyv*, Előbeszéd 9. cím.
[5] Rosty Pál ítéletében. Ld. II. k. 685. l.

die zweyte Hälfte bloss Kerkerstrafen. — Man glaube nicht, dass es daher komme, als hätte man die grössern Verbrecher zuerst aufgenommen. Das konnte man ja ohnehin vorher nicht wissen, welches die grössten Verbrecher seyn werden: dass musste ja erst aus ihren Verhören und Untersuchungen hervorgehen, sodann zeigen es ja die Sentenzen, dass aus eben den Umständen und Ursachen, aus welchen Gesz, Szolaresik, Szulyovszky, Kazinczy, Uza, Szmetanovics, Hirgeist zum Tode verurtheilt wurden, in der zweyten Hälfte Turos, Abafy, Jancsics, Ladislas, Laykovicz, Joann, Rosty, Uj Gyorgye, Bactanyi[1] absolvirt sind. Woher diese Verschiedenheit oder vielmehr dieser Widerspruch komme, ist nirgends aufgeklärt; es gehört mit zu den Geheimnissen dieses Prozesses. So viel indessen haben wir schon bemerkt, dass der Gang des Prozesses bis zum Paul Rosty gediehen war, als die erste Execution wieder alle Vermuthung wirklich vollzogen wurde; dass als sich die Königl. Tafel, die so sicher auf die Milderung des Septemvirats, auf Begnadigung des Königs gerechnet hatte, getäuscht sah, sie unmittelbar darauf mit dem Septemvirat ganz zerfiel; dass der Präsident von jenen, der würdige Personal Urmenyi sein Amt niederlegen wollte, dessen ihn auch der König wirklich entsetzte; dass von nun an keine einzige Todessentenz gefällt wurde, obgleich zum grössten Leid der Faction einige, auf die es besonders abgesehen war, als Abafy, Bacsanyi, in der zweyten Hälfte waren, und jezt fügen wir noch hinzu, dass Leute, die hinter den Vorhang schauten, und von allen wohl unterrichtet seyn konnten, wiederhohlt erklärten, wenn der Prozess noch einmahl vorgenommen werden sollte, so würde kein einziger zum Tode verurtheilt werden.

Ich wünschte meinen Lesern die Sentenzen mittheilen zu können, um sie von allen dem, was bisher gesagt ist, zum Augenschein zu überführen. Doch möchte es sie zu lange aufhalten, und ich wage es nicht diese kleine Schrift mit einer so starken Beylage zu vermehren. Sie sind indessen in Ungarn selbst selten. Denn obzwar sie gedruckt und vertheilt wurden, so waren sie zu schnell vergriffen. Es ist das einzige Actenstück, was dem Publico bekannt wurde. Nun lässt es sich ja wohl leicht begreifen, dass man bey einer so ministeriellen Operation, das einzige was man von dem auffallenden Geheimniss öffentlich werden liess, so abgefasst haben werde, dass es die Rechtmässigkeit des Verfahrens im hellesten Licht zeigen möchte. Wenn nun aber diess, was gezeigt wurde, so viele Blössen, Schwächen, Inconsequenzen und Widersprüche enthält, was lässt sich dann von dem so sorgfältig Verheimlichten, was überhaupt vom Ganzen denken?[a]

[V.] Unser Corpus Juris, das ist die Sammlung vaterländischer Gesetze, die im Gebrauch ist, — ist ein Haufe von Landtagschlüssen, die zu alten Zeiten nach dem augenblicklichen Bedarf und den jedesmahligen Umständen ohne Plan und Ordnung, ohne Blick für das Ganze, abgefasst sind. Daher kommen die so oft sich wiedersprechenden, undeutlichen, partiellen, unausführbaren Gesetze, dass das Ganze zum unauflöslichen Chaos wird.

a) A kéziratban ez a fejezet nincs.

[1] A névsor helyesen: Túrós. Abaffy. Tántsits. Ladislaus Laczkovics. Johann Rosty. Ujgyörgyi. Batsányi.

Unter Ludewig wurde das Gesetz gemacht, dass alle Lutheraner verbrannt werden sollten:[1] bald hernach wurde ihnen Religionsfreyheit und Gleicheit in Rechten ertheilt. Unter Stephan wird beschlossen, dass alle Hexen geköpft werden sollten. Coloman decretirt, dass es keine Hexen gibt.[2] Unter Andreas II macht man das Gesetz, dass man dem König, der gegen die Gesetze handelt, sich widersetzen solle,[3] und unter Uladislaus, dass nie irgend ein Österreicher[a)] zur Ungarischen Krone, oder auch nur zu den ersten Aemtern gelangen könne,[4] etc. So lassen sich also aus unserm Corpore Juris die widersprechendsten Sätze beweisen: wie dies auch die Erfahrung bestätigt. Dann fast in allen Prozessen bringt jedes Forum eine verschiedene Sentenz. Uebrigens ist das Gesetzbuch, das nun Corpus Juris heisst, gar nicht landtagsmässig bestätigt. Es ist eine privat Collection des Bischoff Mosoczy unter Leopold dem ersten gemacht. Mosoczy war Pfaffe und Minister Leopolds, für Ungarn ein Tyrann: Von dieser Sammlung lässt sich also nicht viel erwarten. Auch sind daraus nicht weniger als etliche und fünfzig Landtagsdecrete ausgelassen.[5]

Diess habe ich im Vorbeygehen anführen wollen, um begreiflich zu machen, dass sobald der herrschenden Faction Männer von Fähigkeiten, Einsichten, Kräften, bey entgegengesetzten Grundsätzen gefährlich werden oder auch nur hinderlich scheinen konnten, sie sehr leicht Todesstrafe für sie aus unserm Corpus Juris zu erkünsteln und unter dem Schein des Rechten die beyden Gerichtstafeln, noch mehr den Hof, zu verderblichen Grausamkeiten verleiten konnten. Unter den Gesetzen, welche vom Verrath (Nota infidelitatis), vom Majestätsverbrechen (Crimen laesae Majestatis) und vom Hochverrath (crimen perduellionis) handeln, an sich sehr verschiedenen Verbrechen, die aber das Gesetz zusammenmengt, sind folgende die wichtigsten:

Cap. 51. Libri. II. Stephan I, welches schon oben erwähnt wurde: Wenn jemand gegen das Land oder den König sich verschwört, oder eine solche Verschwörung wissentlich begünstiget, der soll anathematisirt und von der Gemeinschaft aller Treuen ausgeschlossen werden.

Tit. 14. Pars. I.[6] enthält die Definition des Majestätsverbrechens, wenn nämlich jamand an die Person des Königs freche Hand anlegt, oder einem Leben mit Schwerdte oder Gift nachstellt, oder die Wohnung desselben gewaltsam angreift.

Art. 7 vom Jahr 1715, das Vorrecht gerichtlich belangt zu werden verwirkt, wer immer in die eine oder andere Art des Majestätsverbrechens oder Hochverrathes verfällt.

Art. 5 et 9: 1723, wird die Enthauptung als Strafe für alle diese genannten Verbrechen bestimmt.

a) leges contra Polonos et Austriacos lates sunt.

[1] Az 1525: 4. tc. 4. §.

[2] Szt. István II. törvénykönyve 57. fejezete; Kálmán I. törvénykönyve 57. fejezet.

[3] Az Aranybulla 31. pontja.

[4] Valószínűen az 1506-os rákosi végzést érti, melyben a köznemesség állást foglalt az idegenből választott királyok ellen.

[5] Mossóczy Zakariás nyitrai püspök magyar törvény gyüjteménye 1584-ben jelent meg, Berzeviczynek Lipót királyra vonatkozó utalásai tehát tévesek. A gyüjtemény egyébként minden hibája mellett is a maga idejében az elérhető legteljesebb volt. V. ö. Iványi Béla, *Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése*. Bp. 1926.

[6] *Hármaskönyv* I. rész, 14. cím.

Diese Gesetze waren es auch, die vorgeblich bey gegenwärtigen Prozesse zum Grunde gelegt wurden. Aus ihnen aber fliesst, denkt mich, unleugbar folgender Grundsatz :

Hochverrath und Majestätsverbrechen ist ein wirklich gewaltsamer Angriff des Landes oder des Königs, oder eine Verschwörung unmittelbar zu solchem Angriff. Diess und nur diess allein ist Hochverrath oder Majestätsverbrechen, und nur in diesem Fall hört das vorzüglichste Vorrecht des ungarischen Adels auf, dass er zuerst gerichtlich belangt werden muss. Nur in diesem Falle wird das blosse Mitwissen für Einstimmen und Complicität angesehen, und er hält gleiche Strafe mit dem Verbrechen selbst. Dies bezeugt das allgemeine alte Herkommen, der Geist unserer Constitution und unsere Geschichte.

In den Sentenzen wird wiederhohlt gesagt, dass die Verhafteten durch den Katechism Majestätsverbrecher geworden sind : dieser Katechism muss also den offenbaren, festen Vorsatz eines gewaltsamen Angriffs gegen das Land, oder den König enthalten ; wenn er das nicht enthält, so sind, was auch sonst in ihm stehen mag, die Verurtheilten keine Majestätsverbrecher. Wenn er nun aber das Majestätsverbrechen enthält, wozu diess ängstliche Geheimniss, diese Schwüre des ewigen Stillschweigens, diese Entfernung aller Menschen, selbst der Gestlichen, von den Verurtheilten? Warum sollte man nicht wissen können, was sie eigentlich gegen den Staat verbrochen haben? Warum sollte man den Katechism nicht lesen, den ganzen Prozess nicht wissen dürfen? Er enthält zu sehr gefährliche Lehren? Wie ist das möglich? Sind etwa die Worte so verführerisch, enthält er geheimes Gift? Nun so analysire man es : lege das Gift offenbar dar, zeige es jedem, warne jeden dafür. Und die Strenge wird noch Beyfall erhalten. Oder waren die Gedanken, die Sachen so verführerisch? Könige! Könige! dass ihr euch doch überall selbst verrathet! dass euch überall euer Gewissen bezeuget, dass die Wahrheit n i c h t g u t D i n g für euch, dass das helle Licht der Vernunft eurem Glanze sehr gefährlich und verderblich sey.

Der Exjesuit, der hier vorzüglich im Spiele ist,[1] sagt, es sind Staatsursachen, die es »unmöglich machen, dass die Acten vorgelegt werden.« Mag er sich dieser elenden Ausflucht schämen. Man schämt sich der That im Grunde, man schämt sich mit dem Katechism vor dem Publico aufzutreten! Der Verdacht ist schreklich. Aber lieber G e s e l l s c h a f t e r J e s u, es gibt nur ein Mittel sich von ihm zu befreyen. Theilen sie uns öffentlich den Katechism mit! Wollen sie noch ferne gegen unsere Gesetze, Rechtsform, Gewohnheit, Constitutionelle Publicität fortfahren, aus einer Landesangelegenheit, dem Lande selbst ein Geheimniss zu machen?

Diese Leute haben gegen die Person und Familie des Königs nichts vorgehabt : im ganzen Lande ist Fried und Ruhe, nirgends haben sie das Volk unruhig gemacht, oder empört, sie haben keine Waffen gesammelt, sie waren mit den Feinden in keiner Verbindung : — und sie sollen Majestätsverbrecher seyn?[a] — Die Sentenzen sagen uns, dass sie den Kayser haben dethronisiren wollen : diese wenigen Menschen, wovon kein einziger reich und mächtig ist, den Kayser dethronisiren? — Ich denke zu jeder Impu-

a) A kéziratban közbeszúrva : Heu! Si sanguinem illorum non vidissem, putarem haec per jocum profert

[1] Nem tudom, kire céloz. Németh János, akire ez vonatkoztatható lenne, tudtommal nem volt soha jezsuita.

tation gehört zunächst die Möglichkeit des Verbrechens. Der Kayserinn von Russland konnte man damals wohl eher diess Verbrechen zumuthen ; aber diesen wenigen, wäre es ihr Plan gewesen, so gehörten sie ins Tollhaus, nicht auf das Schaffot. Und welche Anstalt hatten sie dann gemacht, den König zu enthronen? Welchen Weg haben sie dazu eingeschlagen? Der Katechism enthielt democratische Grundsätze : Sieh da, seit wenn sind denn democratische Grundsätze Majestätsverbrechen? Doch nur seit sehr kurzem. Denn Joseph II. und Leopold II. liebten sie, suchten sie in Aufnahme zu bringen, ihnen Bahn zu machen, Kraft zu geben. Oder geht es mit unsern Köpfen wie mit dem Reiche Pohlen. In diesem Kopfe, in diesem Reiche sind democratische Grundsätze, her damit.[a] Freund Nemet[1] du bist so ganz von der Gesellschaft Jesu, dass kein ehrlicher Mann von der Deinigen seyn mag. Glaube mir, Ungarn speyet dich an. Hier ist kein Mittelweg : entweder gieb uns den ganzen Prozess und Katechism, oder lass es dir gefallen, dass wir alle sagen, dass unsere Constitution, Gesetze, Vorrechte herabgewürdigt, beleidigt, zernichtet sind, und dass du besonders, und die, denen du verkauft bist, durch dich die empörendste Tyranney unter dem Dekmantel der Gerechtigkeit treiben.

Die Regierungsmacht in Ungarn gebührt dem König, aber einen Theil davon haben auch die Stände. Sie haben Antheil an der Gesetzgebung auf den Landtagen, haben das Recht und die Pflicht über die Befolgung der Gesetze zu wachen und in den Comitatsversammlungen deshalb Vorstellungen zu thun : auch haben sie alle, und jeder Einzelne von ihnen besonders, alle die Befugnisse, welche die Ausübung dieser Rechte voraussetzt.

Ich will diess noch deutlicher ausdrücken. Die gesetzgebende Gewalt ist bey uns getheilt zwischen dem König und den Ständen, welche das Volk vorstellen. Die ausübende Gewalt hat der König : die Stände das Recht und die Pflicht der Wachsamkeit, dass Gesetz und Constitution befolgt werden. Fordert die Constitution einerseits, dass dem König alle seine eminenten Vorrechte erhalten werden, so will sie auch andertheils, dass die wenn auch geringern, doch nicht minder wichtigen Rechte der Stände ihnen ungekränkt bleiben sollen.

Es ist sehr natürlich, und die Geschichte beweiset es, dass in einer solchen Regierungsform, durch die Ausübung und den Gebrauch solcher Rechte, zwischen dem König und den Ständen, mancherley Collisionen entstehen müssten. Diese Collisionen sind in Ungarn desto häufiger, da der König von Ungarn zugleich römischer Kayser und Fürst vieler andern Provinzen und Länder ist.

Diese Collisionen sind desto wichtiger, da jene Provinzen durch ihre physische und politische Situation, ein, unserem Ungarischen geradezu entgegengesetztes Interesse haben. Mit weniger Vorrechten als Ungarn, mit geringerer Fruchtbarkeit und mehr Lasten, glauben sie Recht zu haben auf Praedilection : geniessen sie auch um so mehr, als er selbst ein Oesterreicher ist. Und Ungarn, die wichtigste Provinz der Monarchie, ist doch nur eine Kolonie davon, welche im politischen, physischen und moralischen[b] zu germanisiren der alte Zweck des Wiener Ministeriums ist.

a) Innen a bekezdés végéig terjedő rész nincs a kéziratban.
b) Kimaradt : Sinne.

[1] A kir. jogügyi igazgató.

„Wer[a] sieht nicht ein, wie notwendig unter solchen Umständen zur Fortdauer der ungrischen Existenz, Patriotismus und Wachsamkeit sey, wie nothwendig die ohnehin seltene Tugend reiner Vaterlands- und Nationalliebe hier Ermunterung und Unterstützung bedürfen, um der Macht des ersten Hofes von Europa, den Verführungen und Reitzen womit er lockt, zu wiederstehen, und wie sehr es der Stände und jedes einzelnen heilige Pflicht sey, sich um das öffentliche Wohl zu bekümmern. Nur diese Wachsamkeit erhält die ungrische Existenz. „

Es ist also durch Constitution und Gesetz, Recht und Pflichte, alle drey Jahre Landtage zu halten, damit der heilsame Gemeingeist sowohl unter den Ständen selbst, als zwischen dem König und Lande gedeihe, dass darin die Stände frey, aufrichtig, ungestört für das Wohl des Landes sprechen, berathschlagen und handeln können. Es ist Recht und Pflicht in den Comitatscongregationen, welches Provinzial-Landtage sind, für die Handhabung der Constitution und der Gesetze zu wachen, wenn es erfordert wird den Landes-Dicasterien und dem Könige selbst Vorstellungen zu machen, und die Verordnungen, die gesetzwidrig wären, einstweilen zu beseitigen, es ist Recht und Pflicht die zu diesem Zweck nothwendigen Mittel zu gebrauchen, dass die Comitate mit einander correspondiren, dass ihre einzelnen Glieder sich wechselseitig darüber belehren, berathschlagen, verständigen, und so die Vervollkommung des Landeswohles beabsichtigen und vorbereiten.

Diess Verhältniss der Stände gegen den König haben unsere Vorfahren durch vielfache Gesetze, die vorzüglich auf Erhaltung des Gleichgewichtes zwischen beyden Gewalten gehen, zu bestimmen und zu befestigen gesucht. Sie haben es durch namenlosen Kampf, ungeheure Aufopferungen, langwierige Kriege wirklich erhalten und bis auf den gegenwärtigen Kayser behauptet.

Wenn also diese Verurtheilten, und am Altar der Vaterlandsliebe, mitten unter dem Opfer, das sie diesem zu bringen dachten, Geschlachteten, in ihrer Verbindung keinen Plan eines unmittelbaren wirklichen Angriffs auf die Person des Königs, oder sonst keinen Gedanken an Empörung oder auch nur rechtmässigen Aufstand des Landes hatten ; — wenn ihr Zweck höchstens war, wie es manche Sentenzen anzudeuten scheinen, die Gemüther und Grundsätze zu einer auf dem Landtage gesetzmässig vorzunehmenden Verbesserung zu vereinigen und vorzubereiten : so haben sie nichts gethan, als wozu jeder ungrische Edelmann das Recht und die Befugniss hat, und sie sind von der Königsgewalt gerichtlich gemordet, um die andern vom Gebrauche des Rechts, das man ihnen durch keinen förmlichen Beschluss nehmen kann, durch Grausamkeit abzuschrecken.

Da nun die Stände von Ungarn sehen, dass viele ihrer Mitglieder mit Verletzung des Hauptvorrechts des ungrischen Adels durch das Militair gewaltsam gefangen, und in die härtesten Kerker geworfen wurden, desswegen weil sie einen Katechism der das Majestätsverbrechen enthalten soll, besessen gaben, da sie sehen, dass sie ausser Landes geschleppt, vor fremden Commissionen gestellt worden, dass endlich ihr Prozess zwar vor die Landesgerichte gebracht, aber auf das willkührlichste und gesetzwidrigste behandelt wird, dass man ihn gegen unsere constitutionsmässige Publicität zum Staats-

a) Az itt következő három bekezdés szövege nincs a kéziratban.

geheimniss mache, dass nicht einmal dem dirigirenden Landescollegio der Statthalterey irgend etwas hievon officiell notificirt wurde;[a] da sie sehen, dass das einzige, was man davon bekannt werden liess, die Sentenzen, mit Widersprüchen und Inconsequenzen angefüllt sind, dass die Missethat, der sie nur in allgemeinen Ausdrücken ohne Beweis beschuldigt werden, »den Kayser zu dethronisiren,« höchst unwahrscheinlich und lächerlich sey: da sie Zeugen von der Resignation und von den Betheuerungen der Unschuld sind, mit welcher die dem Tode geweiheten sterben, die andern ihre Gefangenschaft erdulden; da sie die meisten von ihnen als brave, rechtschaffne, ausgezeichnete, talentvolle Männer kennen; da sie die unterdrückte Publicität mit nichts als dem unhaltbaren Scheingrund entschuldigen hören, dass sie wegen Schrecklichkeit des Verbrechens hier nicht statt haben könne; da alles was davon zu vernehmen war, der grössten Aufmerksamkeit würdig ist, — so kann man es auf keine Weise bestreiten, dass die Stände ein unwidersprechliches Recht haben entweder auf dem nächsten Landtag, oder wenn dieser, wie es fast scheint, zur Ungebühr immer weiter verschoben werden sollte, auf den Comitats-Congregationen, über diesen Gegenstand Aufschlüsse und Vorlegung der noch restirenden Actenstücke, etwa des Katechismusses, als des Hauptgrundes ihrer Ermordung, zu fodern. In den gegenwärtigen Umständen geht dieses Recht in strenge Pflicht über, die sie dem Lande und der Nachkommenschaft, so wie dem Schatten der Hingerichteten, und den unsäglichen Leiden der noch gefangenen Mitbürger schuldig sind. Dieser Pflicht können sie sich nicht unter dem Vorwand entziehn, dass der Process vor dem Landesgerichte abgeurtheilt sey, diess hat gesprochen unter dem Vorsitz des würdigsten Bruders von unserm Könige! Das Urtheil ist vollzogen! Aber nur aus dieser Sache, welche bey einer jeden europhäischen Nation Publicität haben müsste, und sie zwiefach nach dem Geiste unserer Constitution haben muss, ein Staatsgeheimniss machen wollen, — darf weder der König, ohne den Thron verwirkt zu haben, noch das Landesgericht. Der Schwerpunkt unserer politischen Existenz ist verrückt.

Wenn aus blossem Verdacht des Majestätsverbrechens jedermann eingefangen werden darf, so ist keine persönliche Sicherheit mehr, und unsere Vorrechte sind Seifenblassen, wenn aus dem Urtheil darüber ewiges Geheimniss zu machen erlaubt ist, so sind wir in der Willkühr nicht bloss des Tyrannen, — (einen Regenten giebts von dem Augenblick an nicht mehr) — sondern selbst jeder an dem Schemel des Thrones herrschenden Faktion. Wenn diese Verfahrungsart durch ein fortdauerndes Schweigen der Stände sanctionirt werden sollte, so kann der Kayser einen Carafa[1] oder Ambringer[2] nach Ungarn schicken, und es in eine Kreishauptmannschaft verwandeln. — Es wird blosse Grossmuth seyn, wenn er es nicht thut. Folglich wenn die Stände ihrer Pflicht noch ferner vergessen, so verdienen sie es Sclaven zu werden, und von Denuncianten und den Fürsten des Finsterniss in kläglicher Abhängigkeit zu leben.

a) Berzeviczy fogalmazványának Széchenyi könyvtári tisztázata itt megszakad.

[1] Gr. Caraffa Antal († 1693) császári hadvezér. Nevét főként az »eperjesi vértörvényszék« örökítette meg.

[2] Ampringen János Gáspár († 1684) a Német Lovagrend nagymestere, 1673-ban Magyarország teljhatalmú kormányzója. Összeesküvés vádjával több, főleg protestáns nemest kivégeztetett.

[VI.] Bey dieser Dunkelheit und Verworrenheit des Gegenstandes, welches ist nun der Faden, der das Urtheil einigermassen leiten kann? Kayser Joseph II. und Leopold II. hatten den Zweck, die Grossen ihrer Staaten ein wenig zu beugen, die Uebermacht und die unmässigen Reichthümer der katholischen Clerisey einzuschränken, den kleinen Adel aufzuhelfen und dem Bürger und Bauer Erleichterung zu schaffen. Sie hatten beyde nur ihr liebes Selbst dabey im Auge, doch war die Sache gut, denn es gereichte zum Wohl des grössten Theiles ihrer Untergebenen. Superstition und Vorurtheile waren ihnen im Wege und hätten verwickelte, schwer zu hebende Hindernisse verursacht; um diese zu entkräften, wollten sie die Meynung des Publikums für sich und ihren Zweck gewinnen und formiren. Sie wussten, dass die Pfaffen und Aristokraten, welche die Reform zuerst getroffen hätte, durch geheime Gesellschaften, z. B. der Marienbrüder[1] und geheimen Jesuiten, dagegen wirkten, und so wollten sie diesen auch durch Gesellschaften gegen miniren, durch manche Zweige der Maurerey und Illuminaten. Und so hatte auch Martinovicz seine Gesellschaft errichtet.

Wir wissen, welche Grundsätze die Stände Ungarns auf dem Landtage 1790 belebten. Oeffentlich wurde debattirt über die Reorganisation der Ungarischen Constitution, über die Abschaffung der Mängel und Missbräuche, es wurden verschiedene, mitunder auch ganz seltsame Vorschläge in fliegenden Schriften und Vorträgen gemacht. Es wurden durch Landesgesetze Regnicolardeputationen festgesetzt, um über diese wichtigen Gegenstände ihr Gutachten dem nächsten Landtag vorzulegen.

Indessen nahm die französiche Revolution durch einen Zusammenfluss von Umständen, Faktionen und Unglücksfällen eine unbegreifliche Wendung: diejenigen, welche Vernunft und Freyheit herrschend an die Tagesordnung setzten, wurden durch alle Extremitäten gespannter Leidenschaften herumgeworfen.

Nicht unmittelbar gegen die Könige ist die französiche Revolution gerichtet, sondern gegen die Hierachie und das Feudalsystem, wovon das eine nach Indien, das andere in das barbarische Mittelalter, in die Zeiten der Völkerwanderung gehört. Aber Pfaffen und Aristokraten stecken sich hinter den Thron, und indem sie für ihre Existenz sorgen, thun sie, als ob sie bloss auf Erhaltung der Könige bedacht nähmen. Frankreich kann sich so gut einen König als ein Directorium geben,[2] ohne die Hauptabsicht seiner Revolution verfehlt zu haben. Aber keine Hierachie und kein Feudalsystem kann in Frankreich mehr aufkommen. Gegen diess schleift Pfaffe und Aristokrat seinen Dolch. Sucht jeden Gedeanken, jeden Schatten von Vernunft und Freyheit zu ersticken, und die Menschheit wo möglich dahin zu bringen, wo sie in 13ten und 14ten Seculo war, damit sie mit den Königen so gut, wie mit den Völkern ihr Spiel treiben können.

Sie sind es die sich Franzens bemächtigt haben. Gedrückt durch die Plagen des französischen Kriegs, betäubt durch die erschütternden Ereignisse dieses Jahrzehndes, hört er sie mit der ängstlichen Aufmerksamkeit, und leiht ihnen seinen Scepter, — im Grunde nur gegen sich selbst. Denn

[1] A Mária-körökre gondol, melyeket II. József feloszlatott, de amelyek titokban tovább működtek.

[2] A Directorium 1795 nov. 2.-án kezdte meg működését és Napóleon államcsinyje 1799 nov. 2.-án buktatta meg. Említése itten szintén korjelző. V. ö. 19. l.

Jesuiten sind die Triebfedern dieses Prozesses, wie des meistens andern Unheils, das die österreichischen Staaten plagt. Jesuiten, die man mit viel grösserm Rechte Jacobiner nennen kann, als die Freunde der Freyheit, oder die Franzosen, die selbst genug gegen Jesuiten und Jacobiner zu kämpfen haben. Daher bey uns die strenge, nur Verdacht gegen den Hof und die Vernunftmässigkeit einer königl. Regierung erweckende strenge Büchercensur,[1] die Einschränkung der Theater,[2] die läppische Fayer des Jubiläums,[3] die närrischen Prozessionen, das Verboth der Maurerey,[4] das Verboth der Zeitungen und Journale,[5] die Einschränkung der Wirksamkeit unserer Comitatscongregationen, selbst unserer Landesstellen, der Grundsatz keinen Landtag zu halten, die subtile Verfolgung der Protestanten, die Entfernung aller Männer von Kopf und Kraft,[6] daher das Bündniss mit dem gleichgegängelten, armen, gefangenen Paul!

Alle Grundsätze Josephs und Leopolds sind umgekehrt, Pfaffen und Aristokraten sollen stolz emporblühen, damit sie den König erhalten? Ihr Grossen seyd gleich den Männern zu Sodom mit Blindheit geschlagen, und könnet die Thür, die allein zu eurer Rettung führt, die Thür zum Herzen eurer Unterthanen nicht finden.

Was die Pfaffen und Aristokraten dem Menschen rauben wollen, hat ihm die Natur unauslöschlich ins Herz geschrieben, und unter Joseph und Leopold hat es sich mächtig bey den Ungarn entwickelt. Sollten die Pfaffen wohl zu ihrem Ziele kommen, alle guten Köpfe zu entfernen, zu erschrecken, zu unterdrücken, zu Heuchlern zu machen?

Die Martinoviczische Vergesellschaftung war ihnen eine erwünschte Gelegenheit, über alles was Bildung hatte und sich fühlte, herzufahren. Hier, hier fanden sie ihre Gegner beysammen. Nun bothen sie alles auf diese mit einem Streiche niederzustrecken um freyes Feld zu haben.

Aus dem Katechism ist durch eine seltsame Exegese ein Majestätsverbrechen gemacht, alle in deren Hände er gerathen ist, sind Staatsverbrecher, — und das Ganze unter dem Vorwande der Gefahr ein Staatsgeheimniss.

So kommen sie wirklich ihrem Zweck nahe. Theoretische, scientifische Sätze machen jetzt Majestätsverbrechen, sie können also alles, was nicht in ihren finstersten Kram taugt, mehr oder weniger dahinziehen, sie können selbst in Comitatscongregationen und Landtagen die Freyheit der Stimmen unterdrücken, können diejenigen, die ihnen nicht anständig sind, davon entfernen.

[1] A Ferenc-féle reakció cenzura-politikájára ld. Sashegyi Oszkár, *Német felvilágosodás és magyar cenzúra. 1800—1830.* Bp. 1938. 11—13. l. Ld még *Kazinczy ismeretlen levelei*, 324. l. 16. jegyz.

[2] Nyilván a Szabolcs megye által 1794 derekán »nemzeti játékszín építésére s örökös virágzására« megindított mozgalomra céloz, mely főleg a nádor akadékoskodása miatt bukott el. V. ö. Bayer I., *A nemzeti játékszín története*. Bp. 1887. I. 202. s köv. l. és *Sándor Lipót iratai*. Iratok 161. sz.

[3] Az 1795-ös évet a római katholikus egyház szent évvé nyilvánította.

[4] 1795 június 23.-án az uralkodó feloszlatta a magyországi szabadkőmüves szervezeteket. (O. L. Helyttan. Nyomtatott körlevelek. 3021/1795.)

[5] Az idegen országbeli ujságok és folyóiratok kitiltása a cenzura rendszabályokkal lépést tartva egyre szigorúbbá vált. Az 1798 szept. 26.-i legfelsőbb rendelet azután teljesen eltiltotta, hogy kávéházak és más nyilvános helyek külföldi lapokat járassanak. (O. L. Helyttan. Ben. Mand. 28348/1798. sz.).

[6] A kancellár, az országbíró és a személynök leváltása 1795 július 20.-án történt.

Was kümmert sie das Vaterland, was Constitution, Rechte, wenn sie nur ihren Zweck erreichen, und zur Beschönigung ihrer Mittel werden sie in unserm Corpore juris schon Vorwand finden.

Anhänger haben sie, alle Dummköpfe, Bigotten, Furchtsame, alle welche Herrschsucht und blinder Gehorsam kitzelt, viele Fromme, Schwache, die durch Vorurtheile und Persuasion geleitet werden, und oft nicht wissen, dass sie ihre Werkzeuge sind ; alle Hypocriten, Egoisten, Söldlinge. Ihr Hauptcharakter ist immer Schwäche, welche, mit Gewalt gepaart, jederzeit Grausamkeit hervorbringt!

Wenn eine solche Faction am Throne jedem Lande gefährlich seyn muss, um wie vielmehr ist sie es für Ungarn, welches im Verhältniss gegen die andern Österreichischen Staaten, immer als Provinz, als Colonie behandelt wird. Bey dieser Ausdehnung des Majestätsverbrechens, bey dieser Allgegenwart desselben, kann denn ein Ximenes am Hofe nicht jeden unter dem Schein des Rechten wegräumen, der ihm im Wege steht?[1] — Die Minister, die daran arbeiten die ungrische Constitution umzustürzen, das sind Hochverräther, das sind Majestätsverbrecher. Sie rauben dem Herrscher das Herz seiner besten Unterthanen : dann ist sein Thron ein gefährlicher Sitz.[a]

In England wurde ehedem ein solcher Prozess, gerade dieselbe Frage, mit aller Publicität und Freyheit, im Angesicht des ganzen Volkes verhandelt, und die Angeklagten unter lautem Jubel freygesprochen.[2] Aber bey uns zerknickt man die Lebenskraft unserer politischen Existenz, indem man die Constitution erhalten zu wollen vorgibt.

[VII.] Bald nach Beendigung dieses Prozesses gieng der Palatin Erzherzog Leopold nach Wien, dort kam er auf eine schmälige Art, noch nicht 23 Jahr alt, ums Leben. Er bereitete ein Feuerwerk, das Pulver fieng Feuer, die einzelnen Explosionen warfen ihn zu Boden, verbrannten ein Drittel

a) Az ebben a [VI.] fejezetben foglaltakat a kéziratban sokkal vázlatosabban találjuk meg. Ugyanakkor azonban ennek hangja sokkal élesebb, különösen Ferenc királlyal szemben: Imperans modernus non est illius activitatis nec perspicatiae, qua fuerant avunculus Iosephus et pater Leopoldus. Audit plena fiducia ministrum Colloredo, qui et ipse per cardinalem Migazzi a totus regitur. Hi principiae Curiae Romanae fervidi collectae, incusso moderno imperanti metu, praetextu evitandorum Gallicorum motuum totam monarchiam ad statum illum reducere conantur, in quo fuit ante reformationem Lutheri: id est absolutem ministerii et cleri potestatem, coecam in politicis et religiosis obedientia imperanti titulo relicto. Ex hoc principio provenit immanis censurae librorum rigor, restrictio teatrorum, reductio processionum et jubilaei, sublatio latomorum, providitio ephemeridum quam plurimum, evitatio celebrationis diaetae, restrictio activitatis comitatuum et dicasteriorum... Sed interea oscillatio motus Josephini durabat et augebat nova compassione humanitatis... Martinovics principia sua medio societatis et catechismi propagare voluit, et illa diaetaliter stabiliri facere. In casu si factio dominans minoritate diaetae violenter opposuisset, violenter reagendum esse putavit. Operatio illius innocuit. Ex natura principii hujus aulici fuit, cunctos hos, qui contrarii sunt sensus, removere, ad discreditum vel extra omnem activitati sphaeram ponere. Martinovicsiana operatio, quae asseclas invenit, recte illos qui ministerio et clero maximum impedimentum esse potuissent opportuna fuit occasio. Ex catechismo per certificiosam Corporis Juris exegesim formatum est crimen laesae majestatis, omnes ad quorum manus quomodocunque devenit facti criminis hujus rei. Huic principio sacrificati sunt qui praeierunt, selecta generationis praesentis .Jam hocmodo licebat capita omnes in suspicionem cadentes per totum regnum inarestare et caeteris vinctos Budae ducere. Sed ne ipsum planum violenta crudelisque contoriso publico evidenter in oculius incidat, ex ipso catechismo sub praetextu periculosae publicationis evitandae factum est mysterium aeternum. Hac operatione obtinent scopum suum. Jam principia theoretica nunc crimen laesae majestatis involveret, jam supponere possunt vocem in diaeta et congregationis et sermone familiarii, metu incurrendu criminis laesae majestatis jam removere possunt, quoscunque remotos volunt, et totum hoc sub sacro praetextu conservandae constitutionis avitae sub sancto velamine rigorosae administrationis justitia. [De így nemcsak azok felségsértők, akik 1790-ben »de melioranda constitutione consilia inibant,« hanem azok is, akik a jövőben a »Ministerium Germanicum-nak« a magyar alkotmányt sértő rendelkezéseit szóvá merik tenni.]. Corpus Juris Hungarici omnes possibiles explicationes recipit, et pro explicatione ministerii sunt 300 millia armatorum. Parte autem ex alia, siquidem jus ad finem dat jus ad media, qualiter SS et OO regni Hungariae, quibus ex seapae constitutionis aristocratico monarchiae pars legislative potestatis et vigilantiae effectuationis legum competit, regnari potest facultas de melioranda constitutione consilia ineundi, et media ad hunc scopum necessaria adhibendi, dummodo tranquillitas publica non turbatur. — Ezzel megszakad Berzeviczy fogalmazványa, a további részek nem maradtak ránk.

[1] Ximenes Ferenc bibornok, a spanyol inkvizició vezetője, a kiskorú X. Károly spanyol király mellett az ország teljhatalmú kormányzója a XVI. század elején.

[2] A »Corresponding Society« elleni perre ld. II. k. 69. l. 1. jegyz.

seines Körpers, dass man die Eingeweide sah, so starb er, nachdem er sich noch 26 Stunden auf das schrecklichste gemartert hatte den 12ten July 2 Uhr 1795. Wenn jenseits des Styx noch Conversation der abgeschiedenen Seelen statt hat, so wünsche ich, die zwischen den Hingerichteten und dem Erzherzog, ihrem Richter, gehört zu haben.[a)]

Drey Wochen darnach wurden drey unserer ersten Landesbeamten ihrer Aemter entsetzt. Iudex Curiae Zichy, Personal Urmenyi und der Vicepraesident der Stadthalterey Haller: denn die Jubilationen, in die sie verfielen, ist nichts besser[b)] Cassation. Es ist lächerlich einen 40jährigen Judex Curiae in Ruhe zu setzen, und einen 60jährigen Greis an seine Stelle zu ernennen.[1]

Die Ursachen ihrer Entsetzung sind ebenso Geheimniss, wie es der Prozess der Majestätsverbrecher ist, und ihre Entsetzung wird wohl auch aus dem nämlichen Grundsatz fliessen; denn obgleich Zichy ein heftiger Aristokrat und Urmenyi ein wüthender Katholik ist, so sind doch alle drey selbständige Männer, die sich nicht wägen oder wiegen lassen nach allerley Wind des Hofes, sondern ihren Grundsätzen treu bleiben. Solche Männer taugen nicht in dem Plan der geheimen Jesuiten, bey denen blinder Gehorsam das erste Requisit ist.

Nur noch im vorletzten Landtage 1790 ist im 19-ten Artikel ein altes Gesetz erneuert worden, dass niemand von den Landesbeamten seines Amtes unverhört, ohne Urtheil und Recht, entsetzt werden dürfte. Der Sinn des Gesetzes ist offenbar. Schuldig oder unschuldig, so ist es gerecht, dass das Land wisse, warum der Landesbeamte entsetzt werde. Die Entsetzten konnten sicher Hoffnung haben, dass die Comitate, wenn auch nicht ihrer persönliche Sache, so doch der Sache der ersten Landesämter sich annehmen würden, die nicht unterlassen lärmend zu fodern, dass die ersten Landesbeamten sich eifrig und muthig fürs Vaterland verwenden sollen, die, da sie als ganze Corporationen unter dem besondern Schutze der Gesetze Vorstellungen machen, gar nichts zu befürchten haben. Doch bis jetzt haben die Comitate ihrer Pflicht vergessen!

Wenn Männer, die das allgemeine Zutrauen besitzen, der vornehmsten Landesämter willkührlich entsetzt werden können, ohne dass die Comitate sich ermannen für diese Aemter und deren Rechte zu sprechen, wie will man denn von andern, die damit bekleidet werden, fodern, dass sie sich für das Vaterland aussetzen. Der brave Mann, der seine Pflicht kennt, aber in ihrer Uebung nicht geschützt wird, zieht sich zurück. Miethlinge die stolz auf die Ehre des Gehorsams ihr Vaterland verkaufen, nehmen diese Stellen ein!

Kayser Franz ist irre geleitet; aber wer sollte fürchten, dass er das Zutrauen, die freymüthige Aeusserung der Wünsche einer Nation, welche die Hauptstütze seines Thrones ist, nicht gut aufnehmen sollte, und wem kommt es mehr zu, als den Ständen Ungarns, die Wahrheit, die so selten zu den Thronen dringt, an den Seinigen gelangen zu lassen? Ich bin ein Privatmann,[2] und ich würde keinen Anstand nehmen, sie Kayser Franz

a) A magyar fordítás itt végződik.
b) Kimaradt: als.

[1] A leváltott országbíró, gr. Zichy Károly, 1795-ben 42 éves volt. Utóda, verebi Végh Péter, jóval idősebb volt.

[2] Berzeviczy 1795 júliusában lemondott a Helytartótanácsnál viselt hivataláról és otthon, szepesmegyei birtokán gazdálkodott. V. ö. 12. l.

von Angesicht zu Angesicht zu sagen. Und die Stände Ungarns, der unverdorbne Theil derselben entwürdigt sich so weit, dass sie sich kein Wort zu sagen getrauen, wenn es heisst: kein Landtag soll ferner gehalten werden, auch selbst Subsidien sollen ohne Landtag erhoben, Truppen von einzelnen Fürsten gestellt werden. An die Stelle eines Palatins soll ein Locumtenens Gouverneur von Ungarn seyn ;[1] die Erziehung der Jugend soll ausschliessend den Händen der Geistlichkeit anvertraut; die Universität in die erzbischöfliche Residenz verlegt ;[2] das Reisen der Jugend, das Besuchen ausländischer Universitäten gänzlich verbothen werden. Die fähigsten, ausgezeichnetsten Köpfe des Schulwesens : ein Graf Török, ein Koppy, ein Krail, ein Deluy etc. sind suspendirt;[3] die Ausfuhr der Producte Ungarns ist verboten oder erschwert, alle Circulation und Industrie erstickt! Denunciationen und Commissionen lösen alle Bande des Blutes auf. Intoleranz und Verfolgungssucht verbreiten ihr fressendes Gift! — Welche Aussichten für die Zukunft!

O Franz! von dessen Willen das Schicksal von 9 Millionen Ungarn abhängt, und ihr Patres Patriae, die ihr das Recht und die Pflicht zu sprechen habt: strebet doch nicht nach eitlern Ruhm, suchet nicht eure Ehre in der Schande, sondern langet nach dem schönsten Kranz hienieden Seegen eurer Mitmenschen.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

[1] Sándor Lipót nádor halála (1795 július 12) után az udvar az uralkodó által kinevezett helytartót küldött az országba. József főherceg személyében. 1796 nov. 12.-én, viszont az országgyűlés nádorrá választotta a főherceget. Erről a röpirat szerzője még nem tudott. V. ö. 11. l. és Domanovszky Sándor, *József nádor élete*, I. 184. s köv. l.

[2] A pesti egyetemnek Esztergomba való áthelyezésére ld. *Jegyzőkönyv* N° 33.

[3] Török tankerületi főigazgató, Koppi és Kreil egyetemi tanárok nyugdíjaztatása 1795 okt. 15.-én történt. Erre, és általában a »gyanus tanárok« elleni vizsgálatra ld. *József nádor iratai*, I. Iratok 5. és 8. sz. — Deling pécsi akadémiai tanár ügyére ld. *Sándor Lipót iratai*, Iratok 199. sz.

4.

1809

A Magyar Jakobinusok Története

Szirmay Antal feldolgozása, Kazinczy Ferenc megjegyzéseivel

[I.] *A szerző célja, munkájában felhasznált forrásai;* [II.] *az összeesküvés keletkezése és célja, a szabadkőmüvesek szerepe;* [III.] *Martinovics;* [IV.] *Hajnóczy;* [V.] *Laczkovics;* [VI.] *Szentmarjay;* [VII.] *Sigray;* [VIII.] *a per többi vádlottja;* [IX.] *az összeesküvés felfedezése;* [X.] *a törvényszéki vizsgálat és az ítéletek;* [XI.] *Martinovics degradálása;* [XII.] *Martinovics és a négy igazgató utolsó órái, kivégzésük;* [XIII.] *a többi elítélt; Öz és Szolártsik kivégzése;* [XIV.] *a börtönre ítéltek sorsa;* [XV.] *tanulságok.*

Kazinczy Ferenc másolatáról készített kópia (Toldy Ferenc hagyatékából, végén Toldy sk. jegyzeteivel): Tud. Ak. Ms. Tört. negyedr. 17. sz. *(A)* — Bővített és átdolgozott változata, Szirmay sk. írása *(B)*: Széchenyi Kvt. Ms. Fol. Lat. 421. sz. — Az *A* szövegnek Szirmay kéziratáról készült egykorú másolata *(C)*: Sárospataki Kvt. Ms. 231/I. sz. — Az *A* szövegről készített másolat (Toldy F. hagyatékából, Kazinczy »jegyzései« hiányoznak belőle *(D)*: Tud. Ak. Ms. Jogtan. ált. negyedr. 3. sz. — Kazinczy »jegyzéseinek« másolata: O. L. Vörös A. gyüjt. 202. sz. — Nyomtatásban megjelent fordításaira ld. *Bevezetés* 16. l.

Közlésemben a Kazinczy saját kezével írt példányról készült akadémiai másolat szövegét vettem alapul *(A)*, s ezt kiegészítettem a Szirmaytól átdolgozott Széchenyi-kvtári kéziratból *(B)*. A *B* kézirat főbb eltéréseit, bővítéseit, <...> jelek közt közlöm. Kazinczy kisebb jegyzéseit* jegyzetben hozzom, míg a kézirat végére írt megjegyzéseit a megfelelő fejezetek végén beljebbezve közlöm. A helyesírásban Szirmay kéziratához tartottam magamat, kivéve persze Kazinczy jegyzéseit.[1]

Most pedig előljáróban közlöm Kazinczy összefoglaló véleményét Szirmay munkájáról:

Jaj úgy az emberiségnek, ha történetei a szerint jegyeztetnek fel, mint méltóságos udvari consiliarius Szirmay Antal úr cselekvék ez írásban! Úgy ennek történetei, a miket olvasunk, nem egyéb mint a k a r t és n e m a k a r t hazugságok szövedéke. Kínos kimondanom ezt az felől, aki engemet bizodalmával meg tisztelt, s munkáját velem barátságosan közlötte, de még kínosabb volna elhallgatnom, mert én hazudni nem tudok és nem akarok. Mélt. Szirmay Antal úrnak ingó characterét s felette erős, az az sokat elbírni tudó lelkiismeretét a most élők igen jól ismerik, azok pedig akik halála után fogják ismerni akarni, képére találnak a tulajdon maga által írott biographiá-

[1] A munka és szerzője jellemzését, Kazinczy megjegyzéseinek történetét ld. a Bevezetésben, 14 s köv. l.

Szirmay Antal
(Ismeretlentől készített egykorú rézmetszet)

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

jában.[1] Édes Uram Öcsém, mondá nekem, Pesten sétálván együtt 1793-ban, meum principium fuit semper servare cum fortioribus. Rosz! mondám neki; ha valaki az igazság mellett nem akar fogni, fogjon cum infirmioribus. Úgy nem sokra megyen az ember, felelte Szirmay, s én nem vagyok Krisztus, hogy magamat másért megfeszíttessem. — Midőn vele 1810-ben, azután csak hamar, hogy leírnom meg engedte ezt a jacobinusok historiáját, Újhelyben[2] öszvejöttem, s mondottam, hogy nem hiszem, hogy higyje a mit írtt, azt felelte, hogy igen is nem hiszi, de az nem árt. Ha úgy írtam vólna, úgymond, a mint hiszek, bajt csináltam volna magamnak, pedig az nékem a nélkül is elég van, s nem írtam volna semmit, pedig illő, hogy erről valami irattassék. A kinek orra van, megérzi hol kell hinni szavamat, és hol szóllok kénytelenségből. — Én megvallom, nem látom szükségét, hogy valaki így írjon.

Tíz esztendeje lesz júniusnak 28.-án hogy fogságomból haza eresztettem (írom ezt Január 14d*ikén* 1811) s még róla nem írtam semmit, s semmit egyebet nem olvastam mint ezt, és egy »Der Majestäts-prozess in Ungarn« nevű nyomtatott kis munkát,[3] melyben legalább akart és tudva tett hamisság nincs. A Szirmay munkájára kénytelen vagyok jegyzéseket hinteni. De az olvasó ne várja tőlem, hogy mindent elmondjak a mit tudok. Azt fogadom, hogy hazudni nem fogok.

Jacobinorum Hungaricorum Historia

per coaevum Antonium Szirmay de Szirma, Sacr*atissimae* Caesar*eo* Regi*ae* Apost*olicae* Maj*estat*is consiliarium aulicum et plurium *inclitorum* com*itat*uum tabulae judiciariae assessorem conscripta,

a*nno* 1809.[a)]

Scripta autem haec sint, sine ullo fragmento
sicut ad calamum venerunt, statim ad purum.[b)]

»Fallitur, egregio quisque sub principe credit
servitium; nusquam libertas gratior exstat
quam sub rege pio.«
Claudiani De Laud*ibus* Stil*ichonis*, *liber* III.

Hazud, ha valaki mondja szolgaságnak[c)]
Szabad szolgálatját a jó királyságnak.
Olly arany ideje nincs a szabadságnak
Mint ha kegyes ura vagyon az országnak[4]

a) B: anno 1810.
b) Ez a megjegyzés a B-kéziratban nincs meg. Helyette ez olvasható: Nationali Bibliothecae Hungaricae donata cum intercessione, ut si quid praeter mentem scriptoris irrepsisset, quod publico aut privatis offendiculo foret, illud per competentem superioritatem obliteretur.
c) B: Hazudik valaki mondja szolgaságnak.

[1] Ez az önéletrajz nincs Szirmay ránkmaradt kéziratai közt. Kazinczy más helyen is megemlékezik róla. (Ld. Szirmay jegyzetei alapján készült, már idézett kéziratos munkáját: A Szirmay-ház története.)

[2] Sátoraljaújhely.

[3] Közölve: *Iratok* 3. sz.

[4] Szirmay nagyon kedvelhette ezt a Claudianus idézetet, mert más munkáiban is közölte. Így *Hungaria in parabolis* c. Budán 1804-ben megjelent könyvében. (23. l.) Itt magyarázatot is fűzött hozzá: »Libertas vero Hungarorum consistit in eo, vt regantur per regem haereditarium juxta leges in comitiis patriae latas. Optimam hanc et maxime durabilem regiminis formam, quam nunc nationes omni liberali

[I.] §. 1. Anno 1794 feralis ad throni regii, huicque ⟨junctae⟩ legalis potestatis excidium, praeexistentium regni statuum, totiusque constitutionis ⟨sub qua beati per saecula viximus⟩, convulsionem directa conjuratio j a c o b i n o r u m ⟨Hungaricorum⟩ mea aetate in nefarii consilii societatem coivit.

§. 2. Historiam hujus pertexere non omnibus datum est. Ipsi enim conjurati arcanorum fidem servarunt. Antesignani eorum extremo supplicio affecti coitionem sepulchro intulerunt. Socii et complices diuturnis carceribus macerati puncta coalitionis nec propalare audebant, nec rubore commissi erroris volebant. Arcana scripta conjuratorum manibus carnificum combusta sunt, judices secreto servando obstricti de his vel loqui metuebant. Ipsae vulgatae reorum sententiae, ne malum vulgando docere videantur, in tenebris, quam luce, totam causam peractam habere maluerunt. Cum tamen mihi, tunc in regnicolari deputatione juridica Pesthini congregata,[1] ubi facinorosi asservabantur et judicabantur, versato, ea opportunitas oblata sit: ut cum judicibus veteranis ⟨olim⟩ meis collegis familiarius loquendo, scripta et acta conjuratorum in cancellaria palatini regni ob perspectam meam integram fidem versando, plurima vero a patre Antonio Kratucsek ex-jesuvita, meo in scholis olim moderatore, tunc vero reorum conscientiae arbitro ac ipsis subseque conjuratis resciendo, totius nefariae conjurationis talem perspectam habere potuerim; operae pretium duxi, ut nullius amplius injuria aut metu resuscitandae conjurationis subversante, posteritatis curiositati subserviturus, conjurationis hujus historiam integra fide memoriae posterorum consignem. ⟨Ipsorummet aliquot judicatorum veterana amicitia et sanguinis nexu junctorum observationibus, uti evenere, a §^{pho} 20^{0} subnexis.[2]⟩

[II.] §. 3. ⟨Conspiratio haec⟩ originem duxit ex revolutione et constitutione Gallica, quae per omnem Europam vulgabatur:[3] Cuique nempe homini jura a natura ipsa data, omnes nasci liberos, aequales juribus et per omnem vitam manere, legem ab omnibus ferendam aequaliter omnes tenere. Ad honores omnes omniaque munia publica cives omnes aequaliter admittendos. Dicendi scribendique quidquid libitum fuerit, infinita quemque libertate uti oportere, quum nullum homini divinius natura munus dederit usu rationis. Ad tributa pro modo facultatum conferre quem libet oportere et quem in usum verti conveniat, ab universis civibus definiendum. Summum Imperium non aliunde originem suam, quam a populo ducere. Legum lativam potestatem populo competere. Statui ecclesiastico immensas prope opes adimi oportere.

doctrina politissimae adoptant, mirum! maiores nostri ex Asia egressi, quamuis expertes doctrinae diuinionis, electo duce Almo (teste Anonymo Belae regis notario, cap. VI.) in Europam secum attulerunt et vltra mille iam annos illibatam conseruant.«

[1] Az 1790-es országgyűlés által kiküldött jogi bizottság, melybe a rendek Szirmayt is delegálták. Ld. 1790: 67. tc.

[2] Nyilván elsősorban Kazinczy megjegyzéseire céloz.

[3] Az innen a bekezdés végéig terjedő sorok a francia nemzetgyűlés által megfogalmazott Emberi Jogok kivonatos összefoglalását tartalmazzák.

§. 4. Accessit Jacobinorum Gallicorum* licentia, qui a nomine aedium, quas Lutetiae habendis conventibus conduxerant, ita dicti fuere, et quos rumor erat per omnem Europam ingenti pecunia subornasse, qui variis illecebris et caeteras gentes ad ciendos tumultus sollicitarent.** Non in Gallia modo, sed per omnem utique terrarum orbem potestatem regiam subversuri videbantur, dum principes cunctos nullo discrimine tyrannos, quique imperio eorum quantumvis miti parerent, summum per ludibrium mancipia vocabant. Abrogata in Gallia regia potestate, dicebant: »Tot per saecula humanum genus, velut Circaeis poculis inebriatum, quos ut internecivos hostes suos detestari debuerit, deorum pene loco habuisse. Suo demum exemplo cognitum, majestatem vimque regum omnem non aliunde, quam a populo esse. Collapsuram, quam primum is servire amplius nolit. Caeteris cunctis gentibus facem se se praetulisse, quam si sequantur, statim nullam amplius tyrannidem fore.«[1] Quamvis subseque ipsa Gallia, ex quo libera respublica esse coepit, proprio malo et damno edocta fuerit: optimam et maxime durabilem regiminis formam esse monarchicam bonis legibus temperatam, et abolita rursus Directorum reipublicae potestate, Napoleonem imperatorem omnium consensu adoptaverit, nobilitatis titulos revexerit, scribendique licentiam temperaverit.

§. 5. Talia hisque similia, contumeliis non modo in summos imperante, sed revelatam quoque religionem, a qua Gallorum multi deflexerant, plena, dum sparsis libellis, ephemeridibus Gallicis, Moniteur dictis vulgabantur, et in caffeariis tabernis in Hungaria promiscue legebantur, plurimos e civibus, plebe, cumprimis ⟨autem⟩ juventute patria nacta sunt patronos ita, ut ad conspirationem et priscae constitutionis, sub qua tot saeculis beati viximus, convulsionem, nonnisi dux et author deesse videretur.

§. 6. Sufflaminavit multum conspirationem, seu potius occasionem ei coalescendae praebuit ita dicta secta latomorum liberorum sive franco-murariorum, regnante diva Maria Theresia imperatrice in ditionibus Austriacis occulte coepta et propagata, dein sub Iosepho II. imperatore non tantum tolerata, sed protecta.[2] Ad hanc opimis propositis conditionibus saepius devocati, ingredi conscientiae nobis duximus ex eo: quod omnes[a] eidem adlectos religionis Christinae contemptores viderimus, et cum

* Kazinczy megjegyzése: Jacobins clubs.

** Kazinczy megjegyzése: Propaganda! [A megjegyzés nyomán Szirmay a B. kéziratba ezen a helyen zárójelben beszúrta: propagandam vocabant.]

a) B: pleroque.

[1] Szószerinti alakjában az idézetet nem tudtam megtalálni. Lényegében megegyezik Manuel képviselőnek, a jakobinus klub tagjának, 1792 július 21.-i konventi beszédével. (Ld. Michelet, *Histoire de la Révulution française*, VII., 1. fejezet.)

[2] A Monarchia első páholya a prágai volt, (Zu den drei Sternen, 1726) majd ezt követte a két bécsi (Zu den drei Kanonen, 1742 és Zu den drei Herzen, 1754). Az 1770-es évek legelején Magyarországon is sorra megalakultak a páholyok: (Varasd, Pozsony, Eperjes, Pest, Buda, Nagyszeben, Brassó, Kassa stb.) Az 1790-es évek magyar mozgalmaiban már jelentős szerepük volt. (Ld. *Marczali*, I. 279. s köv. l. és *Sándor Lipót iratai*, 8—13. l.)

ante ingressum et praestitam fidem nec regulas, nec fidem societatis pandere voluerint, ludicrum et paradoxum nobis visum fuerit ignotam societatem inire. Id vero, quod generice praeseferebant, se nempe in exstirpationem abusuum et fraternae charitatis juvamen coaluisse, ⟨distinctae et peculiaris societatis necessitatem non exegerit⟩ suspectum nobis videbatur,[a] dum quotusquisque abusibus obsistere debet et ⟨Christiana etiam religio fraternae charitatis legem pro fundamento ponit, imo et inimicorum dilectionem exigit. Dein suspectum nobis videbatur, dum⟩ in decantato ⟨illo⟩ fraternae caritatis juvamine ⟨plerosque⟩ fratres hos nimium obaeratos videbam. Id denique concoquere[b] non poteram: eccur[c] tantopere dilaudata societas scopum suum occultet? Si enim bonus est, publicus fieri debet. Sed et ipsi administrationi publicae vitio vertebam: cur admittat congressus et conventicula occultae societati noctu celebrare? ⟨Quamvis enim nulla sit, fuerit; futura sit societas, quae non suos bonos et malos sodales habeat, et ex horum moribus ad ipsam societatem male concluderetur, sed et dum nos Budae ad hanc societatem nonnulli amici nostri modis omnibus pellicere intendebant, hocque fine typis editum sociorum cathalogum nobis ostenderent, coronas, infulas, imo etiam purpuras romanas cathalogo latomorum insertas viderimus, qui omnes utique in religionem, patriam et principem impii dici non poterant;⟩ occulta tamen conventicula etiamsi ⟨ne fors⟩ in bonum finem vergerent, in malum tamen degenerare possent. Ideo regulas sectae hujus ignorando, id solum asseverare possumus: hanc quoque ansam et occasionem conjurationi jacobinorum multum praebuisse, dum occulta conventicula fide ad invicem sibi adstricti libere celebrando, perniciosa etiam quaevis libere pertractare poterant, sicut eventu ipso patuit. Namque ⟨cum⟩ sub Iosepho II. *imperatore* omnes, qui supra vulgus sapere volebant, in primariis etiam regni subselliis constituti, certatim huic societati nomina sua darent, post detectam Jacobinorum conspirationem tam in Gallia, quam in Austriacis et reliquis Europae ditionibus, adeo exosi redditi sunt, ut conventicula eorum penitus abrogarentur, et qui societate nomina dederant, eam abjurare cogerentur, clausulaque haec formulae ⟨juramenti⟩ officialium publicorum expost adjiceretur. Signa etiam, per quae conjurati semet ad invicem dignoscere poterant, ex instituto sectae franco-murariorum desumpta et plerique sectae socii erant.

A[d] 6-ik §-ban és másutt is igen gyakor helyeken Szirmay a szabad kömivesekre tolja ezt a tettet s azok ellen harczolgat. Mint ért hozzá, látjuk, s érette szánjuk. Itt legalább nem hamiskodva, nem lelkisméret ellen szól. A kőmivesek társasága semmit nem vesztett benne, hogy Szirmay belé lépettetni nem kivánt, valaki ezt az urat ismeri, bizonyosan ellenzette volna felvetetését. Ez a virtussal fényeskedő társaság azzal ártott magának, hogy a félig jókat is felvette azon remény alatt, hogy a jók között ők is jókká-válnak, s így a világosság fiai a setétség fiaival öszve keveredvén, megfertéztettek. Jezusnak tizenkét tanítványa volt, s egy ördög vala csak tizenkettő között. Én azt hiszem és vallom, hogy még egy társaság sem tett annyi jót, az emberiséget semmi sem nemesítette úgy mint ez. Ezekre illet a: vos estis sal terrae.[1] Ezen veszedelmes

a) B: a »suspectum nobis videbatur« szavak hiányoznak.
b) A: hibásan: conloquere.
c) A: ez a szó hiányzik, de helye üresen van hagyva.
d) A beljebbezve közölt részek itt és a továbbiakban Kazinczy megjegyzései.

[1] Máté evangéliuma 5. rész 13. verse.

időkben midőn a setétség fiai győzni látszattak, kígyót békát kiáltott a' világ ezekre. Az a társaság, mely Friedrichet,[1] és Leopoldot[2] s az Atyját 1-ő Ferenc római császárt[3] látta a maga négyszegeiben,[4] nem igyekezhetett a thronusok felforgatásán, s a mely társaságnak fő díszei közé számláltatnak XIV. Benedek[5] és XIV. Kelemen[6] s annyi sok cardinalis és püspök s több pápista pap, az nem lehet ellensége a vallásnak, s ki volt hívebb s buzgóbb keresztyén, sőt pápista, mint a szegény ipam,[7] kinek dogmaticájától én iszonyodtam mindég, és ki hívebb, buzgóbb kőmives? Szirmay Antal úr nem kőmives, és ha öszve bomlott ideái szerént néha néha megszálja is a pokoltól való rettegés: ki libertinusabb nyelvvel és valamivel egyébbel, melyet Salustius megnevezni nem átalt, de a mai convenientia szemérme ki nem mond? Az a vád, hogy a kőmivesek istentagadók és csendzavarók, hihető onnan ered, mert ellenségeik, a jezuiták, ő rájuk akarják kenni, a mivel Portugalliában s másutt vádoltattak.[8] Egyébiránt becsülni kell Szirmayban, hogy ő lelkisméretét meg nem sértette a kőmivesek társaságába való kivánkozás által, csak hogy azt kérdhetnénk, hogy ez a lelkiismeretes tartalék, ez a conscientiositas okokon épült e? kell e ott rettegni, a hol jónak ismert meglett férfiak a leg szentebb állatással bizonyosokká teszik a felvevést ohajtókat, hogy társaságokban semmi nem parancsoltatik a mit Isten, természet és haza törvénye tilalmaz? és a mely azzal dicsekszik, hogy tiltott eszközök által még a j ó t sem akarja előmozdítani, a mely azzal dicsekszik, hogy annak mind czélja, mind eszközei tiszták. — A mit *Szirmay* a fraterna charitas felől mond, mosolygásra indítja a kőmivest.

[III.] §. 7. Ducem et antesignanum conjurationi huic se praebuit Iosephus Ignatius Martinovich, patre natus Rasciano quaestore Pestiensi.[9] Hic ordinem St. Francisci Seraphici amplexus est inter eos monachos, qui Dalmatae franciscani vocabantur. Anno 1781, dum in claustro urbis Budensis

[1] Nagy Frigyes porosz király, ki még trónörökös korában lépett a szabadkőműves társaságba.

[2] II. Lipót császár-király. Hogy a szabadkőműves társaságnak tagja lett volna, nem bizonyítható. A valószínű az, hogy a rózsakeresztesek társaságának volt tagja. (Ld. *Sándor Lipót iratai*, 73. l. 5. jegyz.)

[3] Lotharingiai Ferenc, Mária Terézia királynő férje, 1731-ben lépett be a szabadkőművesek társaságába.

[4] A szabadkőműves összejöveteleken a páholytagok négyszögalakban ültek. Ezért a páholyok jele, a négyszög (□) volt.

[5] XIV. Benedek pápa valóban hajlott a szabadkőművesek felé, sőt egyes adatok szerint páholytag is volt. 1751-ben mégis kényszerült ellenük a »Providas . . .« kezdetű bullát kiadni.

[6] XIV. Kelemen pápa, aki 1773-ban a jezsuita rendet feloszlatta. Hogy szabadkőműves lett volna, arra vonatkozólag nincsenek adataink.

[7] Gr. Török Lajos, a kassai tankerület főigazgatója.

[8] Portugáliában a XVIII. század derekán az állam és az egyház közötti harc során Pombal miniszterelnök megvádolta a jezsuitákat, hogy a király élete ellen merényletet szőttek, meg akarták dönteni a trónt, s hatalmi céljaik érdekében a méregtől és az orgyilkosságtól sem riadtak vissza. Amikor később a jezsuiták az udvarnál újra hatalomhoz jutottak, kíméletlen harcot kezdtek a szabadkőművesek ellen. Azzal az indokolással, hogy istentagadók és az egyház megszüntetésére törekednek, nagyszámban állították őket inkvizíciós törvényszék elé.

[9] V. ö. II. k. 27. l. 1. jegyz.

aquaticae dictae esset,[1] abusus diversos monachorum et rancore contra superiorem suum connotavit, eosque Iosepho II. imperatori denunciare parabat; sed deprehensus per monachos, prae-textu aliorum excessuum et inobedientiae erga suos superiores per eos aresto inclusus est. Inde, sicut erat versipellis, per Rascianos fratres sibi fidos instantiam Iosepho II. imperatori transmisit, detegens in ea, monachos jurisdictionem sibi ⟨prorsus⟩ incompetentem vendicare: dum processu juris non convictos perpetuis etiam terris subterraneis carceribus manciparent. Quo scripto occasionem Augusto Iosepho II. imperatori praebuit: ut hic claustra omnia monachorum visitari, carceresque eorum domesticos, velut mansuetudini religiosae repugnantes et jurisdictioni publicae praejudiciosos sufferri faceret, religiosisque demandaret: ut is quem graviori reatui inplicari contingeret, talis vel episcopo dioecesano fine recipiendae correctionis ecclesiaticae, vel per hunc in graviori crimine competenti jurisdictioni politicae traderetur, cujus muneris esset debito juris ordine observato debiteque audito delinquente, poenam diuturniorem carcerum dictare. Martinovich etiam hac occasione ex aresto per monachos dimitti debuit,[2] et cum ob metum persecutionis se apud illos amplius permanere non posse, imperatori Iosepho detexisset, ab eo veniam impetravit: ut Leopolim in Galliciam se transferret, ibique ab archi-episcopo Leopoliensi dimissoriales ex ordine exoperaretur. Anno ergo 1782 Leopolim se contulit, ibique uno et amplius anno, obtentis dimissorialibus, consiliarii Ioannis Kriveczky et Andreae Bankovich appellationis secretarii prolium praefectum sive instructorem egit.[3] Ibi inquietudinis suae multa argumenta dedit, nam et Transilvano cuipiam decretum publicum proemium incompetenter sibi attribuit, in publicis nobis per Transilvanum prostitutus;[4] dicebatur etiam Iosephum II. imperatorem

[1] Martinovics a budai kolostorban (a mai Mártírok-útján) 1775-től 1779-ig tartózkodott. 1780 őszétől 1781 augusztusáig a bródi (Szlavónia) ferences kolostorban élt.

[2] A Martinovics berbörtönöztetéséről, följelentéséről és szabadulásáról mondottak teljesen alaptalanok. Igaz, hogy éppen 1780—81-ben tartományfőnökével, Jakosics Józseffel, súlyos nézeteltérései voltak, és viselkedése nem egyszer súrolta a szerzetesi engedelmesség határát, de sem be nem börtönözték, sem ő nem jelentette fel szerzetét. Ld. ezidőből való leveleit: Zsák A., *Martinovics Ignácz levelei. Irodtört. közl.* XVII. (1907) 453. s köv. l.

[3] Martinovics 1781 augusztusában került Csernoviczba, a 2. határőrezredhez, tábori papnak. (1781 június 17.-én kelt kinevezését közli Zsák, *i. m.* 470. l.) Kinevezését családjának katonatagjai, a Barco-huszároknál (35. lovasezred) szolgáló hadnagy testvére, Vince, és főként a Bukovinában állomásozó Preisach-ezrednél (39. gyalogezred) szolgáló anyai nagybátyja, Poppini őrnagy járták ki. Bródról való távozásához tartományfőnökétől engedélyt nem kért, s csak utólag, levélben kérte elbocsáttatását. (Ld. 1781 július 9.-én és szept. 27.-én főnökéhez írt leveleit: Zsák, *i. m.* 459—460. l.) Lembergbe 1782 elején ment. Itt tanította Kriveczky főtörvényszéki ülnök egyik gyermekét építészetre, mértanra és számtanra. (1782 jan. 16.-i levele: Zsák, *i. m.* 464. l.) — Bankovics András neve nem fordul elő a ránkmaradt írásokban. — Martinovics secularizációja, illetve a lembergi egyházmegyébe világi papként való befogadása 1784 márc. 22.-én történt. (Minderre ld. I. k.)

[4] A *B* kéziratban ez a mondat így módosult: Ibi inquietudinis suae multa argumenta dedit, nam cum editis operibus physicis et mathematicis nomen sibi parare vellet, scriptum eidem fuit ab amico Viennensi, cui opusculum miserat, indubie illum futurum, qui publico praemio literario coronetur. Homo levis ostentabat litteras, antequam praemium ei decerneretur, cum interim illud Transylvanus quispiam consecutus fuisset, corrivales ex-jesuvitae laetabantur hac ratione derusum et satyrica descriptione illum in publicis novis prosciderint. — Ezt a vádat több más között először Kratter Ferenc német színműíró (életrajza: Guggitz, *Jahrbuch des Grillparzervereins*, 1913) vetette papírra, a lembergi egyetem tanárai ellen írt névtelen munkájában. (*Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. Ein Beitrag zur Statistik und Menschenkenntnis.*

ad opprimendas Hungariae nobilitatis praerogativas incitasse, et qui id fieri possit? projectum elaborasse.[1] Interim concursu publico pro cathedra logices adaperto, favore gubernialium consiliariorum, quos peculiari adulatione circumvenerat, professor logices in universitate Leopoliensi renunciatus fuit anno 1783;[2] excursionesque quotannis per vacationum ferias in Hungariam facta, magnam eruditionem opinionis[a] scientiaeque apud omnes de se concitare studiis et technis omnibus adlaboravit. Mihi etiam, qui haec scribo, per litteras consiliarii Kriveczky, a teneris mihi noti commendatus, anno 1784 apud me occasione vindemiae ⟨Sátor-allya⟩-Ujhelini prandium sumpsit. Ex omnibus ipsus actionibus expertus sum, ipsum fuisse ⟨eruditione et ingenio maximo, sed animo malo pravoque⟩, hominem jactabundum scelerum et vafrum.[b] Namque nomen Martinovich sibi tantum per Polonos appictum, reipsa tamen se de Martini[3] vocari coram me dicebat; ⟨an quia⟩opera De lege naturae et gentium celebris Viennensis de Martini sibi affricare voluerit? cum tamen ex discursu observaverim eundem esse eruditionis et scientiae nullius.[c] Linguas ⟨octo⟩ Ungaricam, ⟨Graecam⟩, Latinam, Russicam,[d] Polonicam, Germanicam, Gallicam, Anglicam perfecte loquebatur; ⟨in orientalibus etiam linguis fuit non mediocriter versatus. Capitaneus Novák, custodiae reorum praefectus, nunc dum haec scribimus, jam belli-dux retulit: illum morti jam addictum orasse, ut tredecim saltus ita dictos Polonicos, quos cantando composuerat, chartae mandare possit, quod etiam culturam ejus ingenii designat, verbo⟩ ideoque fuit ingenii summi, sed ad fraudes compositi. Statura fuit mediocris, macer, niger, atrabile suffusu sanguine et vultu, torvo aspectu, pusillanimis, hominem intueri non ausus, una nimium lascivus, prout de ipso consiliarius Kriveczky mihi retulit, quod proles ejusdem corruperit. Anno 1790. Iopseho II. imperatore mortuo, peculiaribus technis in gratiam Leopoldi II. imperatoris se insinuavit. Ex Hetruria Viennam advenienti

a) B: opinionem eruditionis.
b) B: jactabundum et vaffrum.
c) A B-kéziratban az utolsó mondat helyett ez olvasható: an quia me Viennensem Martini nosse regerentem pro tali, cui imponere possit, habere nequeundo, nomen solum suum in v i c h desinens despicatui habuerit.
d) B: Rasciam.

Leipzig, 1786, 63. s kōv. l.) 1783-ban a leideni tudós társaság pályázatot hírdetett: miként egyeztethető össze a világon lévő sok rossz Isten jóságával? Martinovics résztvett a pályázaton, de a jutalmat nem ő, hanem az erdélyi Fogarasi Pap József nyerte el. Kratter szerint mégis azt híresztelte, hogy ő a nyertes. Martinovics — a lembergi egyetem tanárai által kiadott válasziratban — elismerte, hogy az egyik hírlap őt nevezte nyertesnek, de — írta — ez tudta nélkül történt. Ő maga ezt sohasem mondotta. *(An Kratter, den Verfasser der Schmähbriefe über Gallizien.* Wien, 1786, 41. s kōv. l.) A pályázati munka Bielavszky Péter lembergi gör. kat. püspök költségén nyomtatásában is megjelent, s föloldja Martinovicsot Kratter vádja alól. Címlapján ugyanis ez olvasható: A leideni akadémiához beküldött tanulmány. *(Dissertatio de harmonia naturali inter bonitatem divinam et mala creata, ad celeberrimam Hollandiae Academiam Leidensem transmissa et nunc primum elucubrata ab Ignatio Dominico Martinovics minorum observantium*, s. *theologiae et artium liberalium ac philosophiae doctore, eruditae Scientiarum Societatus Harlemensis membro honorario.* Anno 1783, Leopoli. Egy példánya a Széchenyi Kvt-ban: XII. Mor. 722. jelz. alatt. V. ō. *Martinovics élete*, 18. és 24—28. l.)

[1] Ennek nem találtam nyomát.

[2] Az 1783 szept. 29.-én kelt udvari rendelet szerint Martinovics (»der so sehr angerühmte Franciscaner Pater«) a lembergi akadémia (egyetemmé 1784 októberében alakíttatott át) természettan tanszékére neveztetett ki helyettes, majd okt. 17.-én rendes tanárrá. (Ld. *Martinovics élete*, 18—19. l.)

[3] Martini Károly Antal (1726—1800) osztrák jogtudós, a felvilágosult abszolutizmus jogfelfogásának rendszerezője. Szirmaytól lejjebb idézett munkájának pontos címe: *De lege naturali positiones.* Vienna, 1767.

de motibus Hungaricis et Gallicianis, quos studio exaggeraverat, relationes suas Viennam misit. Ipse tandem ad ⟨Leopoldum⟩ imperatorem profectus et ad colloquium admissus, chymiae peritissimum se declaravit, utpote qui in societate franco-murariorum magister ideo declaratus, per commixtionem semimetallorum ope ignis, certique gradus caloris ex mercurio aliisque, quibus caesareae fodinae abundant, nosset copiosum aurum efficere, aerariumque regium ditare vellet. Fidem invenit apud credulum monarcham versipellis impostor, eoque technas suas deduxit: ut in eodem cubiculi sive cabinetto cum imperatore Leopoldo aurum excoquere attentaret,[1] et tanquam ad majorem adhuc perfectionem chymica sua inventa deducturus, Leopoli ex professoratu logices anno 1791 Viennam transferretur, consiliarius aulicus renunciaretur, et 2000 florenorum pensionem annuam obtineret,[2] insuper armales etiam in comitatu Pesthiensi publicatas, sive nobilitatem a Leopoldi II. imperatore pro fratribus suis rascianis ignobilibus trifurcifer iste impetraret.[3]

Id de ipso hic loci non praetereundum puto, dum Viennam ad Leopoldum II. proficisceretur Pesthinique hac occasione cognatos suos inviseret, Franciscani monachi, qui regnante Iosepho II. imperatore ipsum aggredi non sunt ausi, jam nunc resumptis animis episcopum Nicolaum Konde, archi-episcopi Strigoniensis in spiritualibus generalem vicarium* accesserunt, orantes, ut profugum hunc monachum intercipi curaret, et ad claustrum Budense, unde elapsum illum dicebant, retruderet. Prout episcopus Konde, qui ignorabat ipsum dimissionem ex ordine ab archi-episcopo Leopoliensi obtinuisse, Martinovichium ad se accersiri fecit, et eum omni humanitate interpellavit, ut dimissionem suam ex ordine legitimaret. Sed Martinovich, spe regiae gratiae jam elatus, cum summa protervia et inurbanitate episcopo Konde: quid ad te? reposuit. Konde ergo, hoc potestatis suae contemptu exacerbatus, inclamavit famulos, ut reluctantem comprehenderent ac aresto manciparent. Tunc serio secum agi videns, Martinovich dimissoriales suas, quas praesto habebat, ex sacco extraxit ac episcopo Konde remonstravit. Cui rursus cum omni humanitate episcopus: »videt! quare se coram meis famulis prostitutum habere voluit? remonstrasset dimissoriales suas ad primam meam perhumanam et legitimam interpellationem: ego ex iis plene capacitatus, hanc contumeliam Dominationi Vestrae irrogare non fuissem adactus?[4] Contigit autem, ut episcopus etiam Konde recte eo tempore, dum Martinovich circa Leopoldum imperatorem in cabinetto se rotabat, imperantem accederat, vacantem actualem episcopatum sibi conferendum exoraturus, dumque Martinovichium imperatori acceptum esse videret, »forte me Dominatio Vestra non noscit?« eundem allocutus est. Cui Martinovich torvo vultu: »noscó crassum, grobianum, inurbanum hominem, videt si mecum honeste egisset, nunc fuisset actualis episcopus.« Uti haec nobis relata ex ore ipsius episcopi Konde fidedigne accepimus. Et ecce! Divina providentia sic mire disposuit: ut ante subeundum suplicium Martinovich per hunc episcopum ⟨Konde⟩ degradaretur, ut infra videbimus. Anno 1792 secretarum literarum ab aula Viennensi portitorem mutatis vestibus ad

* Kazinczy megjegyzése: postea episcopus Magno-Varadiensis

[1] Lipótot erősen foglalkoztatta az aranykészítés. A bécsi Burgban két szobát rendeztetett be alkimista kísérletei számára. *(Sándor Lipót iratai*, 73. l. 5. jegyz.)

[2] Ld. II. k. 29. l. 4. jegyz.

[3] Ld. *u. o.* 164. l. 89. kérdés.

[4] Minderre ld. I. k.

Martinovics Ignác

Oberfrank József egykorú rajza
(Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Tört. Ivrét 176. sz.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ludovicum XVI. Galliarum regem egit,[1] utque tutius latere possit, in societatem Iacobinorum La Montagne dictorum Parisiis juravit, ubi venenata principia hausit, sed re pro desiderio aulae peracta, tum in praemium, tum ut aerario regio consuleretur, vacantem abbatiam Szászváriensem cum reditibus annuis facile 500 florenorum in locum pensionis a Francisco II. imperatore obtinuit,[2] ex qua Viennae laute vixit, ad secretiora aulae consilia influxit, quae hostibus nefarie prodidit, uti §° 10° videbimus. ‹Quanto fuerit ingenio? agendi dexteritate, simul et malitia? vel exinde patet.›

Mártinovicsnak pártját nem fogom. Vele szövetségben soha nem állottam, és egyszernél többször nem is láttam, s akkor is rosszon kaptam. Kassán lakván[3] — 1785 óta 1790-ig, az ipam talán 1789 hozzám küld, és ebédre hivat, hozzá tevén hogy el ne maradjak, két nevezetes lembergi tudós fog ott ebédelni, kiket látni bizonyosan örülni fogok. Már akkor valamely nagy helyre lévén hivatalos, ebédjénél meg nem jelenhettem; de korán elmentem az ipamhoz, (per anticipation mondom ipamnak, mert én néki vejévé 1804-ben lettem) hogy vele öszvejöhessek. A két vendég nem vala ott. Idő töltésül beszélém a gróffnak, ki supremus studiorum director volt akkor, hogy egy pap professor velem melly papi játékot játszott. A gróf nevetett, hogy a gonosznak furfangságát mint fedtem fel, s imé nyílik az ajtó, s be lép az exfranciscanus Martinovics és vele az excapucinus Fessler. Erzählen sie doch die Geschichte den Herrn Professoren! mondá az ipam, s én el mondám. Martinovics meg szólala: Lassen sie sich einen Rath geben, s a Rath sikeres fogott volna lenni, de csúnya volt. El iszonyodtam tőle. So pfleg ich nicht Herr Prof. mondám neki aristidesi lélekkel, s Martinovics el pirult s el halgatott, a szegény ipam pedig el felejtvén, hogy az megbántás a vendégnek, örömében a nyakamba borult s meg csókolt.[4] De ha Martinovics rossz volt is, a feje bizonyosan jó volt, s nem csak talentoma volt, hanem volt tudománya is. Mit kell az olvasónak Mélt. Szirmay Úrnak feje felől itélni, midőn olvassa: »eruditionis nullius« és »ingenii summi.« II. Leopold nem becsülte nagyra a kis embert, Martinovicsot becsülte, s missioval tiszteltetett meg, és mely missioval!— Ha igaz, hogy *Martinovics* a Martini munkáját Szirmayval a magáénak akarta nézettetni, olvasó mit itélsz, minek nézte Mélt. Szirmayt? Nem jó az embernek hazugságra szoktatni magát, akkor is hazud mikor nem akar s rajta veszt. — Szirmay azt beszélli a barátja gyermekeiről, hogy azokat Martinovics corruperet. Tudja e Szirmay mit tesz ez a szó? s tudva illyet a barátja gyermekeiről is el mond e? — »Credulus monarcha«: Szirmay vagy nem tud deakúl, vagy feledte, hogy udvari consiliarius. — Ismét a Franciscanusokat teszi »gonoszoknak«

[1] Ez az állítás téves.

[2] A szászvári apátságnak jövedelme nem volt, ez gyakorlatilag csak cím volt. (Martinovics 1793 febr. 31.-i kérvényében: »diese Abtei garkeine Einkunfte abwirft« O. L. M. Kanc. 1390/1793. sz.) Ezzel szemben az uralkodó az 500 forintnyi professzori nyugdíj mellé évi 1000 forint kegydíjat engedélyezett Martinovics számára. (Minderre ld. I. k.)

[3] Az itt elmondottakat v. ö. *Fessler's Rückblicke auf seine siebzigjährige Pilgerschaft.* Breslau, 1824, 210. l.

[4] Ezt a találkozási jelenetet Kazinczy a *Pályám emlékezete* II. könyv III. szakaszában is elmondja, (1932-es kiadás, 159—160 l.) ezzel teljesen meggyőzően, csak a párbeszédeket magyarul közli.

talán hire nélkül. Tudták e vagy nem a budai Franciscanusok hogy Martinovics a szerzetből ki lépett? nem tudniok, n é k i k nem tudniok, ez lehetetlen volt. De nem csak ők, de maga Kondé is tudta. Martinovics a Jósef embere lévén, nem volt á r n y é k b a n, kivált a bécsi cardinalis Migazzi embereinél. — A szegény Kondénak derekasan megvan adva. Olyannak ismerte egész Nagy-Várad, mint a minek itt őtet Martinovics festi. Én, aki Szirmaynak vásottságait ismerem, fogadom, hogy ezt akarva beszéli itt, és ezt az egyenességet becsülöm, ha Kondé meg nem köszöné is a más világon. —Válik e Kondénak becsületére, hogy éppen ő degradálta?[1]

§. 8. Iste ergo ingratus cuculus benefactorem suum throno deturbare, vita privare,* Statum publicum conturbare adlaboravit, cujus pro tenui sua nascendi et monachali conditione amplissimis reditibus fruebatur. »Praeparatis praevie (uti sententia in eundem lata indigitat) ad concitandam seditionem directis scriptis, mense Majo anni 1794. Pesthinum Budamque praetextu invisendorum cognatorum digressus,[a] ad regiam dignitatem legalemque regni constitutionem subvertendam, duas occultas societates fundavit, . . . [a következőkben szószerint idézi a Martinovics elleni ítélet egész indokolását].

§. 9. Haec sententia judiciaria satis tenebrosa. Ex qua et reliquis, cum non putem id persipicuum fieri, in quo reipsa cardo rei vertebatur, conceptaeque sint generalibus verbis de industria propterea : nec ipsae sententiae (ut praemisi) grande hoc malum docere ac propagare videantur : paucis igitur, in quantum licet, declarabo : quid illud sit? : »duae sibi contrariantes societates et tamen ad unum finem, utpote democraticum tendentes fundatae

* Kazinczy megjegyzése : »Vita privare« honnan vette ezt a tudást az író? A köz hírből? abból a mit mondott? s ezt az író írja, a ki bíró volt? valóban úgy éppen a szerint nem illett b í r ó n a k, mint í r ó n a k.

a) A Pesthinum-mal kezdődő mellékmondat nincs benne az ítélet indokolásában.

[1] Ugyanezt a véleményét fejezte ki Kazinczy Fessler magyar történetének *(Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen.* X. rész, Leipzig 1828, 663—668. l.) olvasásakor is. Fessler elmondja, hogy 1795 március 29.-én levelet kapott egy Porosz-Sziléziában élő barátjától. »Der Mensch muss — így szól a levél — zu grossen, erhabenen Gesinnungen erst gewöhnt werden, und dazu müssen alle Schranken, die ihn zu ihrer Höhe sich emporzuschwingen hindern, nieder . . . Dein ehemaliger College Martinovics hat gehandelt ; ich verehre ihn.« Erre Fessler ez válaszolta : »Ja, die Schranken müssen nieder ; aber sie liegen nicht in den Staatsverfassungen, sondern wie uns die Erfahrung lehrt, in des Menschen Verschwendung seiner Kräfte, in seiner Trägheit, in seinen Irrthümern, in seinen Leidenschaften, in seinem Egoismus. Diese müssen nieder ; und die Geschichte zeigt mir keine Staatsform, die ihn hinderte diese Schranken niederzureissen, wenn er darben oder sterben gelernt hat . . . Du verehrst meinen ehemaligen Collegen : gut, so verehre auch Sylla und Catilina, denn die Triebfedern seines Handelns waren dieselben.« — Erre írta megjegyzését Kazinczy : »Fessler ismerte a' Martinovics' tettei' rúgóit, 's honnan tudja, hogy azok egyek voltak a' Sulla' és Catilina' indító okaival? Minden revolutionárius Sulla és Catilina e? Az vala e Juniusz és Marcusz Brutusz? — Martinovics nem vala erkölcsös ember ; de Leopold is ismerte az érdemet, mint Fessler, 's talán inkább mint Fessler, 's Leopold *Martinovics* felől nem így ítélt, mint Fessler« (Tud. Ak. Ms. Tört. negyedr. 15. sz. Kazinczy néhány jegyzete a Martinovics összeesküvésre vonatkozólag.)

sunt Pesthini.« Societatum harum una dicebatur Reformatorum,* pro qua fuit editus Catechismus Reformatorum. Hoc catechismo omnibus excognitabilibus motivis regia dignitas et regnans princeps per summam injuriam in odium et contemptum nobilitatis adducebatur, et praescribebantur regulae, leges, quibus artibus et modis regia potestas, dignitas, vita a Statibus et Ordinibus regni tolli debeat? quo modo aerarium, armamentarium, milites occupari? In hanc societatem coalescere non poterant, quam primi characteris et nobilitatis homines ac ignari, quod Societas altera Civis et Hominis exstat et quid sit? Hi igitur abrogata potestate regia se in locum regis successurus sibi persuadebant e suo catechismo et superstructuros rempublicam aristocraticam. Altera societas fundabatur Civis et Hominis, quae suo in catechismo proposita ob oculus plebi per summam iterum injuriam ecclesiastici status luxuria, gulositate et avaritia, nobilitatis adhaec superbia et saevitie, clerus et nobilitas omnibus iterum excogitabilibus motivis in odium et contemptum adducebatur, Galli liberatores plebis et orbis prodamabantur,[a] plebem ad immensa ⟨tributa⟩ subsidia compelli, filios eorum in militiam vi raptari exaggerabatur. Quo fine autem? Nisi ut in posterum etiam ambitioni nobilium subserviant, hi soli onera publica supportent. In Ungarica versione his verbis exprimebatur:

Hogy a' szegény paraszt terhét hordozgassa,
Nemes ez után-is légyen haram-bassa!

Concitata sic plebs habebat regulas et modos, quibus Status et Ordines regni tolli, mactari, eorum bona diripi, dividi possint et debeant? Quibus sublatis, introducta fuisset democratia, ut non existente jam rege et extinctis nobilibus libertas et aequalitas inter superfuturos cives et colonos introduceretur. Qui in hac altera societate erant, poterant etiam primae societatis catechismus habere; sed non contra. Ratio est clara. Contrariabantur ergo duae hae societates in eo: quod reformatores sublata regia potestate aristocraticam, civis autem et homo democraticam rempublicam pararent; conveniebant autem in eo finem, quem institutor harum societatum sibi praefixerat, ut sublato rege et nobilibus manere sola democratia necessario deberet. Haec fuit feralis illa et sanguinaria democratia, cujus in Hungariam quoque inducendae fundamenta Pesthini a Martinovichio jacta sunt, et per conductionem multorum, catechismorum aliquot millium distributionem per regnum admodum propagata. Quatuor directores conjurationi nefandus coryphaeus praeposuit, qui socios sceleris adlegerunt, quorum quilibet ex pacto seu conjuratione inita, duos, non plures conducere debebat, quot igitur personae, tot semper binarii conducti: a mense Majo usque 13am ⟨mensis⟩ Augusti[b] 47 complices detecti, reliqui enim quatuor, quos arbor nefandae libertatis exhibet, propter liberiores sermones et injuria regiae potestati ⟨scripta⟩ capt

* Kazinczy megjegyzése: Szükség-e feljegyeznem — óh szükség, mert sok olvasó figyelem nélkül olvas, hogy a Reformatorum (genitiv plural) themaja nem Reformatus, hanem reformator. Szép volna Szirmay Úrnak hangját hallani, midőn ezen paragrafus utolsó szavait fent szóval olvasná olyanok előtt, a kiknek nemes lelkűségekhez bízik. A ki nem hallhatja ezt, képzelje.

a) A B-kéziratból az utolsó hat szó hiányzik.
b) Nyilvánvalóan elírás ebelyett: a 13a mense Augusti [1794] usque ad mensem Maji [1795].— T. i. az első elfogatásoktól az ítélethozatalig.

et judicati sunt.[1] In Iosepho autem Fodor secretario consilii regii locumtenentialis et Iosepho Király, praefecto camerali Kutyevae in Croatia, qui antequam in arestum deducerentur violentam sibi mortem intulerunt, sociorum indagatio intercidit. P l a n u m conjurationis diversi diverso modo sunt secuti: alii erant conductores, alii conducti, alii p l a n i hujus unam, alii plures partes elaborarunt, alii ex aliis linguis verterunt, aliqui rem impressam correxerunt, aliqui solum legerunt, aliqui, quia non legerunt, luerunt. In malo enim late serpente severum exemplum statuendum fuit.

[IV.] §. 10. Primus nefandi hujus plani director Iosephus Hajnóczy Augustanae confessioni addictus esse debuisset: sed religionis omnis contemtor,[a] societati ‹quidem› l a t o m o r u m, seu francomurariorum adscriptus, ‹sed vitae integerrimae, quem camerae praeses Alexander Szécsén, aequissimus virtutis et meritorum aestimator ob virtutem et candidum animum non modo suspexit, sed et dilexit,› fuit filius ministri evangelici Aszódiensis ex comitatu Pesthiensi, conditione ignobilis. Ingenium habuit singulare, eruditionem et scientiam solidam, quae ex editis per illum opusculis: D e o r g a n i s a t i o n e D i a e t a e:[2] D e S u b s i d i i s;[3] E x r t a c t u s L e g u m i n H u n g a r i a d c c l e r o c a t h o l i c o l a t a r u m,[4] apparet. Linguarum etiam hungaricae, germanicae, croaticae, latinae, gallicae, anglicae, slavonicae cognitione clarus. Anno 1784. fuit secretarius Comitis Francisco Széchenyi,[b] qui dum per Iosephum II. imperatorem in circulo Slavonico regius commissarius renunciatus fuisset, Haynóczium secretarium in comitatus Syrmiensis ordinarium vice-comitem constituit; imperatore, qui non a natalium splendore, sed habilitate collationem dignitatum metiebatur, factum non solum probante, sed charactere insuper consiliarii regii Hajnóczium decorante, anno 1786. Demum Iosepho II. imperatore anno 1790 mortuo, ac priore systemate regni restabilito, in sede restauratoria comitatus Syrmiensis ex vicecomitis officio tanquam ignobilis* emansit; sed cum per successorem in corona Leopoldum II. peculiaris reflexio haberetur subjectorum, quae sub Iosepho II. imperatore serviverant obstanteque antiqui systematis reductione ex officiis emanserant, Hajnóczius quoque retento consiliarii regii charactere, ad Cameram Regiam Hungarico-Aulicam secretarius declaratus est, et quidem cum ampliore 1500 florenorum annuo quam reliqui secretarii habebant, sallario.[5]

* Kazinczy megjegyzése: ide kellett volna tenni: et protestant.

a) A B-kéziratból az utolsó hat szó hiányzik.
b) B: fuit secretarius commissionis sub Comite F. Széchényi.

[1] A szabadságfán feltüntetett 51 személy mind az összeesküvéssel kapcsolatban ítéltetett el. (Ld. . . . . l.) Uralkodó- vagy egyházellenes kijelentésért öten álltak ugyanekkor tőrvény előtt: a bácskai Császár Ferdinánd, Merli József mezőpetri bíró, Virág nagyváradi ügyvéd, Rudinszky nagyváradi jegyző és Wurmann Salamon dévényi keztyűs.

[2] Ilyen című, vagy tárgyú munkája Hajnóczynak nem ismeretes. Talán a *De comitiis Regni Hungariae deque organisatione eorundem dissertatio iuris publici Hungarici* (1791) c. munkájára gondolt. Ld. I. k.

[3] *De Diversis Subsidiis Publicis Dissertatio.* 1792. Ld. I. k.

[4] *Extractus legum de Statu Ecclesiastico Catholico in Regno Hungariae latarum.* 1792. Ld. I. k.

[5] Hajnóczy kamarai titkári kinevezése 1792 június 27.-én kelt.. (A kinevezés O. L. M. Kamara 8981/1792. sz. alatt kelt, de a Kamarai Lt.-ban nincs meg. Ld. a Kamara tanácsülési jegyzőkönyvét június 27.-éről.) — A júli. 13.-i tanácsülés intézkedett az

Huic equidem ob sortem natalium sui e vice-comitis officio exturbatio nimium dolebat, et ideo magnus fuit aequalitatis Gallicanae. patronus, sed pro tenui, ignobilique sua conditione statu suo contentus esse debuisset, alioquin propter scientiam habilitatemque suam ad altiore regni subsellia brevi emersurus, nisi inquietus et novandi cupidus animus eum in transversa rapuisset. Prodidit inquietudinem suam jam tum, dum in editis suis opusculis semper democratica et aequalitatis principia immiscuit. ‹Maximus adhaec fuit nobilitatis osor Comes Nicolaus Forgách et alii primores eum imperanti pro consequendis armalibus nobilitationalibus commendare volebant; sed respuit, non ex alia certe ratione, quam quod titulum hunc contempserit, seque jam tum Gallum esse si non nativitate, animo crediderit.[a)]› Dilingentia fuit singulari, unde non solum accuratum totius conspirationis prothocolon conscripsit,[1] sed manu-scriptorum magna collectanea reliquit.[2] Quid eidem crimini datum fuerit? ex sententia contra eundem lata patet; illud tamen studio praetermissum, quod La-Fayettus et Dumurier veterani Gallicae nationis duces, tyrannidem insolentis plebis perosi, postquam regiam potestatem in Galliam iterum revehere, et hoc fine factioni suae adversos medio Robertspierii e medio sublatos habere voluissent; Hajnóczius a Martinovichio edoctus nationali conventui Parisino per Danubium et Constantinopolim habita correspondentia denunciavit, quod cum domo Austriaca correspondeant, et Ludovicum XVII regem facere intendant. Unde propositum hoc effectu caruit, Robertspierius cum fratre capite minuti 28ª Iulii 1794, La-Fayettus vero et Dumurier fuga sibi consuluerunt,[3] victoriaeque nostrae de hostibus in Belgio relatae, his profugientibus, interciderunt.

Én Hajnoczyt igen jol esmertem; legszorosabb barátim számában állott. Egy kis termetű, tömött húsú, nem épeń hasas, piros kis képű, derekasan ösz emberke. Szava éles volt és harsogott.[4] Láng volt a lelke, s a franczia revolutioban élt lelkestől testestől, s abban élt volna, ha nem egy aszódi luth*eránus* papocskának fia volt volna, hanem Herczeg Eszterhazynak vagy Illyésházynak hívták volna is. Legyünk igazságosak és vallyuk meg, hogy a revolutionalis ideak ragadó nyavalyák, melyektől még az is megszállattatik, a ki általa veszt, mindent elveszt. László testvér öcsém, az obester, ki 1790 táján nem volt szerfelett idegen a franczia gondolkodástól, de az alatt mig én fogva voltam, annak a gondolkozásnak és a franczia nemzetnek oly ellensége lett, hogy a magyar

a) A ‹ › lévő utólagos betoldás Kazinczy megjegyzései alapján íródott. Ld. 368. l.

újonnan esküt tett titkárok (köztük Hajnóczy és Delivuk) fizetéséről: mindnyájan egyformán 1000 forintot kaptak. (O. L. M. Kamara, Gremiale 1792, fons 3, pos. 45.)

[1] Hogy Hajnóczy az összeesküvés dolgairól naplót vezetett volna, annak nemcsak nyoma nincsen, de nem is valószínű. Szirmai félreérthette Kazinczy megjegyzését. Ld. köv. l.

[2] Hajnóczy oklevélmásolatainak egy része lefoglalt iratai közt: Széchenyi Kvt. Ms. Fol. lat. 494. és 2268. sz.

[3] Minden alapot, sőt valószínűséget is nélkülöző történet: Robespierre, mint a Habsburgokkal cimboráló royalisták vezére! Dumouriez-t és La Fayettet a Konvent valóban az ellenséggel való összejátszással vádolta (Dumouriezt a neerwindeni vesztett csata után, 1793 márc. 18., mely újra osztrák kézre adta Belgium nagyrészét),—s később mindketten át is szöktek a szövetségesekhez; talán ebből kerekedett ki Szirmay fenti elbeszélése.

[4] A *Pályám Emlékezetében* (172. l.) Kazinczy így írja le Hajnóczyt: »Kisded termetű, csontos, hízni s kopaszodni s öszülni kezdő, gömbölyeg képpel, piros orcával, kék szemmel, élesen hangzó szóval . . .«

korona alatt talán ő volt a leghevesebb ; ezt mondá nékem a fogság után: »Én meg nem foghatom mely átkozott veszettség az! Német országban sok emigransra találtam, a ki gazdagból koldussá lett, és még is enragirt democrata, s csak a nem-titulusra nem tud szokni ; s mind az a mi a tudósok classisához tartozik, titkos franczia.« — Felelet nélkül hagytam a szót. — Haynoczy a cynismusig vitte a maga franczia ságát. Foldozott ruhában affectált járni, s gyönyörködött abban, hogy a bársonyban járók általa meg aláztatnak.[1] Így jött 1791. a Grifhez enni, tudván hogy én ott eszem, (Bécsben a Carinthiai utszán) egy francazi beretvákat árulgatott az asztaloknál ülők közt, s engem Monsieur le Comt enak nevezett. Nem deprecaltam a titulust. Utánam Hajnoczyt szolitá így. Bien obligé pour le titre, monda *Hajnoczy* a legtökéletesebb csend és tréfa hangjában;[2] — II. Leopold alatt Grof Forgács Miklós, a jobb fők nagy becsülője kérte ezt, engedné neki azt a szerencsét, hogy armalis eránt ő tehessen neki ajánlást az udvarnál. Csak nem azon hanggal, melyel a beretva árulóhoz szólott, megköszönte s el nem fogadta. »Vieland és Klopstok nem nemesek, s nemesekké nem tették magokat. Szerezzen nékem Excelentiad donatiót, azt elfogadom, s azzal nemes is el leszek.« Vrchovszky, a Hajnoczy testvérjének fia 1794-ben Bécsben küldetett Natorp vagy Nakó principalisa által.[3] *Hajnóczy* meg szóllította : Gyermek te armalist keresel? meg ne próbáld ; rokonodnak ne tarcs többet. — *Hajnóczy* nagy tudományú ember volt, és képzelhetetlen munkásságú. A franczia revoluczionak előmenetelét mindég leste, és rólla protocollokat vitt. 1791 a Görög Demeter és Kerekes ujságában[4] ő dolgozta ezen articulusokat, én magam is sok izben leltem őtet ebben a dologban Gróf Kolonicsnál, kinek fiát akkor Görög nevelte, a Görög szobájában. A hazát, a nemzetet hévvel szerette. Kérlek, mondá, valahol a nemzetnek becsületet tehetsz, ezek közt a bécsi németek közt, végy mindég kurta mentét magadra. Ezek azt tartják, hogy a rövid mentés magyar ein roher Ungar. Beszély tudományos dolgokról köztök, mikor a rövid ruha lesz rajtod, s a széles kard az oldaladon.[5] — Anglus mesterét hozzám küldte, hogy vegyek leczkét ; én hat hét alatt folyvást olvasok angolul, úgy mond, s ezt az embert úgy ajánlhatom, mint a ki téged is el juttat annyira.

Én *Hajnoczyt* legelébb is Bécsben 1791 juniusban láttam, akkori concipista, most titularis consiliarius Parniczky Mihály iskolai barátomnál. Egy nyütt kériében (köpenyeg) lépe be Parniczkihez, s ez egy másnak meg nevezett. Hah! kiálta *Hajnoczy*, régi barátja vagyok az Urnak, s indulattal öszve csókolt.[6] Azután levelezésbe ered-

[1] *Pályám Emlékezete:* »Öltözete inkább gyanítattá a tudóst, mint a vice ispánt, s különösségi közé tartozott, hogy nem átalla foldozott ruhában járni, cinikus kevélységből, inkább, mint szükségből.« (172. l.)

[2] Ugyanezt a jelenetet elmondja a *Pályám Emlékezetében* is. (179. l.)

[3] Verhovszky a Nákó-családnak volt jogtanácsosa. A Nákó-család macedóniai eredetű volt s 1780-ban nyert királyi adományt a bánsági nagyszentmiklósi uradalomra. — A Nátorp bárói család 1796-ban nyert indigenátust. (*Kempelen*, VII. 415. és 422. l.)

[4] A bécsi *Magyar Hírmondó*, mely 1803-ig állott fenn. Szerkesztették Görög Demeter (1760—1833, előbb Kolonics László gr., majd Ferenc király József fiának nevelője) és Kerekes Sámuel (+ 1800).

[5] V. ö. *Pályám Emlékezete*, 179. l.

[6] V. ö. *u. o.* 172. l. és II. k. 344. l.

tünk, mely fogságunkig tartott, igen szorosan. Kár hogy leveleit el égettem, midőn elfogattatása hirét meg hallám.[1] — Gróf Teleky Jósef Exc*ellentiája* 1792, a mostani király coronatiójakor magához hivat. Édes öcsém uram, mi protestánsok minden hivatalból ki rekesztetünk. Öcsém Uramnak jus quaesitumja van, mert az a parancsolat, mely hivatalától meg fosztotta, (apr. 1791 ment ki a Helytartó Tanácstól)[2] bizonyossá tette a felől, hogy convenienter fog aplicaltatni első ki ürűléssel. A Budai Kamaránál secretariusságban van üresség, adja be az esedezést. — Meg köszöntem kegyességét, s declaraltam, hogy szolgálni többé nem fogok. — Miért? Nekem házi boldogság kell. — Becsülöm ezt a philosophiat, de itt, ha neked nem kell is hivatal, nekünk kell ember, aki hivatalt viselhessen, téged el nem tolhatnak, meg van igérve. Viseld három esztendeig, tovább nem kivánjuk az áldozatot. Meg igértem. Meghagyta, hogy esedezésemet addig mig locum*tenentialis* consiliarius Vay Jósef nem látandja, be ne adjam, igy pedig első audientián lépjek fel vele. — Első audentian fel léptem. B. Orczy Jósef zemplini fő ispán volt a kamarás, B. Splényi Gábor és Gróf Szechényi Ferencz pedig egy ablakban állottak. Én mind eddig nem gondolkoztam arról, a mit a királynak mondani fogok, s itt akarék el készülni. De Gróf Széchényi a Szt.-Januarius csillagával[3] felém jött, s az ablakba vitt. Uram monda, én most jövök Nápolyból. Maylandban Ferdinand Herczeg[4] magyar könyvek felől tudakolt, s tőlem érté, hogy a Gessner Idylljei ki jöttek,[5] rám parancsolt, hogy azt néki küldeném meg. Kérlek nyomtattas elébe egy levelet a Herczeghez, s add nekem a könyvet. Feleltem, hogy a ki adott forditás rosz ; kész a jó, várná azt ; s Orczy kiált, hogy rajtam a sor a be menetelre. Beléptem. A mostani császár várt. Felséges Uram, mondám, a Felséged atyja engem hivatalomtól meg fosztott, mivel protestáns vagyok, s nem akarta, hogy pápista iskolákat nem pápista tiszt kormányozzon. Meg van igérve, első ürüléssel a más hivatal ; a secre*tariusságot* kérem. — Bey der Ernennung zu Aemtern sehe ich nicht auf Religion, sondern auf Verdienste, volt a felelet. — Gerne hülle ich nicht[a] in meine Bescheidenheit, aber da ich das hohe Glück habe, mit meinem Monarchen zu sprechen, der viel zu gross ist, als dass er mich kennen könte, so muss ich wohl sagen, ich habe nicht ohne Ruhm, wenigstens nicht ohne Beyfall eines Swieten und Paszthory gedient.[6] A király elakadt, s egynehány félig tett fordulás után ezt felelé : Ich muss Ihnen nur sagen, ich habe dazu in petto einen andern

a) Tollhiba, ehelyett : mich.

[1] Kazinczynak Hajnóczyhoz irt néhány levele közölve: *Kazinczy ismeretlen levelei.*

[2] A Helytartótanács 5343/1791. sz. rendelete.

[3] A vértanú Szent Január, Benevent püspökéről elnevezett Januárius-rend sziciliai érdemrend volt. Jelvénye nem csillag, hanem nyolcsarkú, aranyszegélyű, fehérzománcos kereszt, közepén Szt. Januárius képével. A rendjel adományozásának körülményeire, valamint Széchenyi alább említett nápolyi küldetésére ld. Fraknói Vilmos, *Gr. Széchenyi Ferenc.* M. Tört. Életrajzok, Bp. 1903, 145. és 148—160. l. Ld. még Kazinczy 1806 dec. 29.-i levelét : *Kazinczy levelezése,* IV. 455. l.

[4] II. Lipót másodszülött fia (1769—1824). Toscana nagyhercege.

[5] Kazinczy magyar forditásában megjelent Kassán, 1788-ban.

[6] Van Swietten Gottfried, II. József alatt a monarchia iskola-ügyeinek egyik legfőbb irányitója. (Ld. II. k.) — Pászthory Sándor. fiumei kormányzó. korábban a Kancellária egyik legbefolyásosabbtanácsosa. (Ld. u. o.)

ernant, den Hajnoczy. — Da gratulire ich Er. M. über die sehr glückliche Wahl; E. M. haben ihre Gnade keinem würdigeren ertheilen können. Hätte ich gewusst, hätte ich es nur ahnen können, dass ich sein Concurrent bin, ich wäre nie aufgetreten. A' császár ezen meleg tonuson, ezen hangon s vidám képen el álmélkodott. Magához térvén ezt felelte: Um Ihnen zu zeigen, wie sehr ich ihren Edelmuth zu schätzen weiss, nennen sie mir ein anderes Amt, und sie haben es. — Für diess mahl kenne ich keins: erlauben E. M., dass ich sie auf diese königliche Verheyssung erinnern darf.

Meg ujitotta igéretét, s én egyenesen az ország házába mentem, hol akkor nap nagy tárgy vala szönyegen. A második tábla ajtajánál épen akkor lépe ki *Hajnóczy*, midőn én be akartam lépni. Du! ich gratulire Dir zu deinem Kammer-Secretariat. — Wi ? ? — el beszéllém. Ez még inkább öszve forrasztá lelkeinket. Szécsényi ajánlotta vólt be éppen akkor *Hajnóczyt*.[1]

Hajnóczy Kovacsicsnál[2] tarta szállást, azon szobácskában, ahol annak szakácsnéja szokott vala lakni, hogy közel érje a *magyar* historiában oly járatos tudóst. Haszontalanságon dolgozol, barátom! igy ingerkedett vele, nem sokára ezt a rakás irást ugy égetik meg, mint Párisban a C a m u s e i t.[3]

[V.] §. 11. Alter director fuit Ioannes Laczkovich, vicecomitis Pesthiensis et consiliarii regii filius, periter latomus. Religione debuisset fuisse romano-catholicus, sed nihil aliud, praeter contumelias in quamvis religionem effutire solebat. Horret animus recensere blasphaemias illius. Terminatis scholasticis studiis ad nobilem turmam praetoream Hungaricam receptus, ibi aliquot annos exegit, linguasque germanicam, gallicam, anglicam, italicam exacte condidicit, cum jam ante latine et ungarice loqueretur. Nec longe post in legione equestri hussarorum Greveniana superior locumtenens renunciatus, virtute militari secundarii centurionis, demum equitum magistri characterem obtinuit, ac annis 1788, 1789 acerrimis proeliis cum Turcis, primum in Bosnia, dein Servia conflixit, dumque Belgradum reciperetur, frequentibus procursionibus semper victor hostium copias protrivit ita, ut nomen ejus tanquam herois acerrimi, publicis rerum novarum tabulis circumferretur. Anno 1790 Iosepho II. imperatore mortuo, dum comitia regni Budam indicerentur, erga incitatorias nonnullorum comitatuum literas hungari militares officiales ex legione equestri Greveniana suplicem libellum congregatis regni statibus exhibuerunt, quo petebant amotis exteris, solos Hungaros in legionibus hungaricis ad officia militaria applicari; hancque instantiam reliquos inter etiam Laczkovichius subsignavit. Ita offensus fuit Leopoldus II. hoc militarium ‹officialium› ad comitia recursu: ut omnes, qui lebellum suplicem subsignaverant, pro poena ad legiones germanicas transferri ordinaret. Multi transiverunt jussis regiis obsecuti: at reliqui[a]

a) B: aliquid.

[1] V. ö. *Pályám Emlékezete*, 190—193. l. és *Kazinczy levelezése*, V. 215. l.

[2] Kovachich Márton György, a történetiró.

[3] A. G. Camus (1740—1804) francia politikus és jogtudós. A forradalom alatt képviselő, majd az Ötszázak Tanácsának elnöke. Annak, hogy munkáit, vagy iratait elégették volna, nem találtam nyomát.

ferociores, et inter eos etiam Laczkovichius, declararunt: malle se omni characteri militari renunciare, quam poenae loco inter Germanos servitia militaria obire. Acceptavit Leopoldus II. imperator hanc deçlarationem, et Laczkovichium cum aliis ferocientibus e militia dimisit. Redux ergo domum Laczkovichius, cum exercitio militari et labori castrensi a prima juventa insvevisset, aegerrime vitam otiosam Pesthini toleravit, novalibus lectitandis, libris gallicis, caffeariae societati unice intentus; cum vix trigesimum aetatis annum egeret, iteratis vicibus tam Leopoldo II. quam Francisco II. augustis suplex factus est: ut ad statum militarem cum praehabito charactere equitum magistri reponeretur, sed (uti dicebat) Leopoldus imperator eundem provido consilio statui civili applicitum habere volebat, a Francisco autem imperatore semper repulsam passus, vindictam unice, tanquam alter Catilina spirabat. In quotidiana loquela odium immane in imperantes omnes et ecclesiasticum statum praestulit, unde et ad conjurationem hanc facile pertrahi potuit.[a] Fuit statura altiori, bene compacto corpore, lacertosus, fortis, faciei pulchrae, nigro longo crine et mystacibus, oculis nigris scintillantibus, gestu, incessu, aspectu altum spirare visus. Si in statu militari, ad quem natura eum formaverat, mansisset, utilem patriae suae locasset operam: at cum fuerit impius, in Deum et omnem religionem blasphaemus, divina bonitas sic disposuit, ut per infelicem hunc casum ad Deum suum converteretur, et in gratia Dei, ut infra videbimus, moreretur. Paulo antequam caperetur, nimium suspectum se reddidit. Namque cum ineunte mense Augusto Comes Carolus Zichy judex curiae regiae solenni concertu musico principem Iosephum Batthyány primatem regni quodam vespere Pesthini honoraret, nobilitasque et plebs, ac etiam Laczkovichius, ante domum primatis ubi nervorum et tibiarum cantus personabat, adfuisset; tabaccam fumigando et mystaces ad utramque partem convellendo circumstantes sequentibus allocutus est: »De az eb atta Vice-Jesus Krisztussa, reqviement énekelnek most nekie!« jam tum brevi erupturam seditionem, in eaque primatem ex cathechismo Civis et Hominis neci tradendum sibi praefigurans. Unde primores regni ‹nimis› attentos reddidit, vigiliae militares undique displicatae et tormenta bellica in forum urbis Pesthiensis protracta. Hic praeter alios reatus eidem imputatos, »vindictae studio gentem suam nefandis convitiis proscidit ac Catechismum Civis et Hominis in hungaricum idioma vertit, additis ferocioribus, quam in originali continebatur, invectivis expressionibus, testante sententia. Oposculum etiam sub titulo: Status regni Hungariae, typis vulgavit,[1] cujus unum exemplar affinis Laczkovichii Iosephus Reviczky,[2] Tabulae Trans-Tybiscanae tunc assessor cum nobis quoque tradiderit, neque divulgatio ejus aut retentio fuerit prohibita, juvabit illud. velut rarius recensere. In eo author occultato nomine brevibus haec habet: [A következőkben részletesen ismerteti a röpirat tartalmát]. Haec ad rite intelligendam, latam in Laczkovichium sententiam. Si enim publicis typis haec vulgare ausus est, qualia nam non convitia in gentem suam per missiles n⁰ 90 provocatas,[3] penes Civis et Hominis Catechismum conjecerit?

a) A B-kéziratba Szirmay e helyen beiktatta a Kazinczy jegyzéseiben közölt (ld. 372. l.), Laczkovics és Lipót császár kapcsolatára vonatkozó sorokat, latin fordításban.

[1] A *Status Regni Hungariae* (1792) Martinovics és nem Laczkovics munkája. Közölve: I. k.

[2] Reviczky József (1750—1815) a debreceni kerületi tábla ülnöke, majd a pesti egyetemen a politikai tudományok professzora. (Életrajza: *Szinnyei*. XI. 906. h.)

[3] Laczkovicsnak 1790-ben ezredtársához, Szily Ádám hadnagyhoz írott levele: ld.: II. k. 465. l. 1. jegyz.

Laczkovics Jánossal egyszernél többet nem beszéltem s elmondom itt, milyennek leltem. — Növése bajnoki volt, járása affectatio nélkül büszke, mint a lélek, mely benne lakott, arcza sáppadt ugyan s pöffedni kezdő, mint a ki hydropara hajlandó: de együvé vevén mindent, s a külsőjéhez osztán a nevelést és olvasást s beszélni szeretést. *Laczkovics* férfi. s szép férfi volt. Ritka ember látta őtet Pestnek utszáin, ritka asszony Bécsben, midőn a gárdánál volt, hogy látására meg állani nem szeretett volna. Thronusra szülte a természet, és ha vad tüze ott is lángolt volna, reszketett volna tőle a világ. Engemet tőle mindég vissza tolt valami, úgy hogy feléje közelíteni, sem nem vágytam, sem nem mertem. 1793-ban Kilian pesti könyvárus boltjában összejövén, Spielenberg Pál deak ujság íróval[1] ki abonyi születés, ezzel edjütt nem tudom kinek látására indulék. Valami pap, hasonló a kisírtethez, cui de media nolis occurrere nocte reánk jött, s ezt Spielenberg olly vásottsággal szólította meg, hogy azt már én is vadságnak vettem. A pap csak nem tajtékot túrt, s térítgette Spielenberget, holott csak meg vetést kellett volna eránta mutatni. Ebből láttam hogy bolond, s nem szántam, de nem is elegyedtem közéjek. Rendes. hogy Spi*elenberg* ki mondta neki, hogy ő előtte a bibliabeli bizonyítgatás csak annyi. mint ha a mythologiat fejtegetné. A betegnek látszó, legalább minden tetemeiben rengő pap elment sohajtozva s talán imádkozva. Ez a pap Alexovics pesti hires papoló volt.[2] — Még neveténk az emberkén. midőn Laczkovics elő kap, s Spielenberget jól ismervén, hívja magához. Nem örömest beszéllek nagyítva magamról, de örömest beszéllek igazán. ha tarthatok is, hogy valaki félre értt, és hiúsággal fog vádolni, azomban igaz, hogy *Laczkovics* erántam ez alkalommal annyi deferentiát mutatott, annyi é r e z t e t n i n e m a k a r t s ez által annál inkább é r e z t e t e t t tekintetet. bátortalan közelítést. hogy én aki azt magamban igen jól ismerem. midőn oly nagyok körül forgottam, a kinek barátságokat meg nyerni inkább ohajtottam. mint egy ország koronáját — felette el bátortalanodtam, s alig mertem szollani is. *Laczkovics* szünet nélkül beszélt, és mindig Spi*elenberg*hez fordulva. nem soha felém, de el eloposkodó tekintetei, mellyek noha reám pillantottak. mutatták, hogy mind az nem neki, hanem nekem valának mondva. Ő Haynoczynak szoros barátja volt, de amit én nem tudtam. H*ajnoczy* elfogta neki beszélni. mit mondtam a királynál,[3] s *Laczkovics* bizonyosan olvasta H*aynóczy*hoz írt leveleimet. — *Laczkovics* ezeket beszéllé: Leopoldnak halálában többet vesztett M*agyar* Ország mint Józsefében (Laczk*ovics* és Martin*ovics* nagy imádói voltak Józsefnek: H*ajnóczy* nem volt az.) Engem figyelmessé tett a *Laczkovics* szájából jövő Leopold dícsérete, mert egyebet vártam, tudván, hogy Leopold által mozdítatott el katonai tisztéből. Utolsó hólnapjaiban úgymond

[1] Spielenberg Pál ügyvéd, az *Ephemerides politico-literariae* c. lap szerkesztője. (Ld. II. k.)

[2] Alexovics Vazul (1742—1796) pálos szerzetes, 1791-től kezdve a pesti egyetem magyar hitszónoka, az ellenforradalom harcos katonája. »Az egyenlőségről és szabadságról a' frantziák és frantziázók ellen a' mostani üdőkre« c. kéziratban maradt munka szerzője. (Életére: *Szinnyei*, I. 121. h: munkáira, működésére: *Eckhardt*, 177—188. l. és u. az, *Újabb adatok a magyar felvilágosodás történetéhez. Klebelsberg Emlékkönyv*, Bp. 1925. 528. l.

[3] Ld. 369—370. l.

Laczkovics, Leopold engem szeretett. Nékem egy barátom volt Leopold körül (meg nem nevezte, de ki nem tudja most, hogy az Martinovics volt) s az felőlem igen sok jót mondott a császárnak. Ez hallani sem akart felőlem. Felség, mondá barátom, az épen az az ember, a kit Te a magad nagy czéljaidra ohajtasz: és felelek érte; ha ő nem való neked, én sem vagyok az, mert minket egy lélek lelkesít, mi elválaszthatatlan barátok vagyunk. Leopold engedett Martinovics impulsioinak s Laczkovics egy nap levelet kap barátjától, s benne egy kézi billétet a császártól olasz nyelven : Mio Caro Laczkovics! Én kendet nem ismertem s meg bántottam, ismérem s jóvá akarom, s jóvá fogom tenni hibámat. Látni akarom kendet, induljon kend mindjárt. Ha pénze nincs, imhol a parancsolat a budai sóházhoz, vegyen annyi pénzt a mennyire szüksége van, de jőjjön, a Bécsi lineákon meg van téve a rendelés hozzám hozása eránt. — Laczkovics felment, s meg nevezvén magát a város lineájánál, egy embere a Polizeinek felült szekerére, s egyenesen az udvarhoz vitte. Egy titkosabb grádicson vitetett fel, s a császár jött. Olasz nyelven folyt beszédjek, egy óráig tanácskozott vele a császár, mint kelljen Magyar Ország iránt való ideáit ki vinni. Gondolkozások egy volt. Más órában ismét folytatták a tanácskozást. Kérjen kend valami kegyelmet. Felséges Uram, ha Felséged nékem vissza adja előbbi tisztemet azon grádussal, mellyet ott értem volna el azóta, örvendeni fogok, s igyekszem érdemleni. Én az ily fejeket nem teszem ki a golyóbisnak, felele a császár, nékem kendre más és nagyobb szükségem van ; vármegyéknél akarom, hogy szolgáljon. Tegyen hát Felséged pesti provincialis commissariusnak, fogadom hogy districtusom vármegyéinek gyűlésein gyakorta meg fogok jelenni, sőt egyebet sem múlatok el, s látni fogja Felséged, ha meg tartom e a mit ígérek. Laczkovics meg nyerte a mit kért, de Leopold hamarabb megholt, mint a parancsolat expediálva volt volna, s felvett ember lévén, a mostani Úr hallani sem akart róla.

[VI.]§. 12. Tertius director fuit Franciscus Szentmariay, in antenatis ex comitatu Trencheniensi ortus, sed in comitatu Zempleniensi, patre Emerico, fervido patriota, Comitum Barkóczy bonorum praefecto natus. Absolutis egregia cum laude scholasticis studiis, sub Iosephino systemate cancellistam comitatus Sárossiensis egit, privata industria linguam gallicam perfecte condidicit, cum jam ungaricam, latinam, germanicam et slavicam[a] calleret. Per Baronem Ladislaum Orczy, Camerae Regiae vice-praesidem ad scribendas epistolas Budam assumptus, ibique per consocios sectae latomorum adscriptus, unice legendis Montesqviii de vera vi ac ratione legum voluminibus, ac Volterii, Russovii, Raynalii aliorumque similium gallicorum philosophorum opusculis incubuit, quorum principiis adeo inescatus erat, ut nullis machinis et nec metu mortis ab iis dimoveri potuerit, sed cum ipsis judicibus, cum, ipsum in examen judiciarium traherent, de aequalitatis principiis contenderet : unde : malitia in hoc juvene superat aetatem, dicebant. Hic proinde facile per Martinovichium in transversa rapi potuit, praesertim cum fuerit re angusta domi, et sortem suam ex aequalitate et rapina civium meliorem reddendam speraverit. »Hic plurimos prae

a) B : slavonicam.

reliquis complicibus suis ad amplectendas partim utrumque, partim Reformatorum Societates induxit,« teste sententia. Plurimos tamen complices nec revelavit.[a] ‹Spe impunitatis per directorem causarum regalium Ioannem Németh. (ut infra videbimus), eidem appromissa, quamvis complices omnes revelasse, exinde non vane concludi possit :[1] multos tamen non prodidisse eundem aliqui maligni delatores, odore quodam suspicionis afflati de ipso opinabantur.› Namque dum Comes Iosephus Károlyi die 7ma Iulii anno 1794 Magno-Karolini in maxima nobilitatis frequentia in possessionem muneris supremi comitis comitatus Szathmar mitteretur, observatum fuit,[b] Szentmariaium, ibi praesentem, occulta conventicula celebrasse, ibique permultos pervertisse, quorum tamen in actis processualibus nulla mentio. ‹Incusabatur per iniquum delatorem reliquos inter protonotarius Ludovicus Kengyell in flore juventae omnium, qui mentem bonam literasque aestimare norunt, dolore exstinctus, quod quinque milliones librarum gallicarum ad sufflaminandam revolutionem Nagy-Károlini tunc a Szentmáriaio acceperit. Potestas inquirendi Baroni Nicolao Wécsey data est ; sed cum Kengyell testimoniis virorum suspiciendorum testatus fuisset, se tunc in thermis Beregiensibus moram traxisse, nec Károlini fuisse, injuria Kengyelio illata, alioquin in illa signati aeris apud Gallos tunc penuria, nondum matura revolutione incredibilis facile elisa est.› [2]

SzentMariay Ferencz Kassán tanulván, dísze volt az academiai ifjúságnak. Dayka Gábor sírt, hogy őtet és Szolárcsikot utól nem érhette a tanulásban.[3] Az Atyja Gróf Barkóczyaknak praefectusa volt : Gróf Sztáray Leopoldina özv. Gróf Barkóczy Jánosné testvére volt Gróf Sztáray Mihálynak, s ez SzentMariayt a Grófné ajánlására secretáriusnak vette maga mellé. Sztaray Mihály franczia olvasású férfi volt, s a fiatal Szent Mariay itt szitta be először azt a lelket, mely nem egyezett meg a Kassán tanult holmival. Innen ment B. Orczy Lászlóhoz. Külsője oljan volt, hogy a strázsán álló katonák nem győzték csudálni ennek az Antinousnak szépségét. Gyönyörű sugár termet, az arcz mint a baraczk lángoló pirossága, s délczeg lélek. — Én jelen voltam Károlyban 1794. a Károlyi Józsefinstallatióján, s ott SzentMariayval igen sokat mulattam, de semmi conventiculumról nem tudok. Ibi multos pervertisse, úgy mond Szirmay, honnan tudja ezt, ha a processusban nincs róla emlékezet? Báró Vécsey Miklóst oda küldék commissioba nyomozni a dolgot, az bizonyosan kisütötte volna, ha volt volna minek ki sülni, és semmit sem süthete, holott Kengyel Lajos vice notariust még azzal is fenyegette, hogy confrontatio végett Kufsteinba fog küldetni hozzám. Illy időkben minden petyeg. De a historiographusnak nem kellene a petyegést valónak venni. — Szent Mariay Károlyból az én szekeremen jött Patakig, s mi ez útban szorosan összefonódtunk, de távolról sem emlékezett illyenről.[4]

a) B : ez a mondat hiányzik.
b) B : observatum fuisse dicebant.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 595. és 311. l.

[2] A Kengyel Lajos, Szatmár megye jegyzője elleni vizsgálatra ld. II. k. 350. l. 1. jegyz. — Vécsey Miklós br. kamarai tanácsos.

[3] Kazinczy tévedett : Szentmarjay Daykával nem járt soha együtt iskolába. V. ö. *Kazinczy levelezése*, XXII. 117., 124. és 125. l.

[4] Minderre v. ö. Kazinczynak 1794 július 12.-én Hajnóczyhoz írt levelét : *Kazinczy ismeretlen levelei*. 325. s köv. l. és II. k. *Iratok* 47. sz.

[VII.] §. 13. Quartum inter directores locum obtinuit Comes Iacobus Sigray, Tabulae Districtualis Trans-Danubianae supernumerarius assessor,[a] fuit is patre Carolo, actuali intimo status consiliario, Sümeghiensium supremo comite et Tabulae Septem-Viralis cojudice progenitus, ob foecundum terque iteratum patris matrimonium exigui patrimonii. Ginsii per consocios latomorum societati adlectus, nimis elati fuit animi,[b] ita : ut summas regni dignitates repente adeundas ambiret, et ⟨ideo⟩ scientiae ac eruditionis laudem nimium captaret. Qua parte maximam ejus dibilitatem observavit, ea parte malevolus Martinovichius expugnandum censuit. Cum enim amicitiam Martinovichii, qui se idolum scientiarum praeseferebat et gratia regia florebat, captaret Sigraius, patrociniumque ejus ad consequendas regni dignitates exoraret, is pertentato ejus animo, cogitandiva ratione, cum ob dignitate et honores ad quaevis pericula subeunda pronum videret, ei splendidum directoris reipublicae hungaricae munus obtulit, dum per eum Viennae inviseretur. Pronum ad audendum quodvis facinus reperit et »postquam regulas instituti, signa item mutuo noscendorum sociorum et Martinovichio sibi descripsisset,«[1] suscepto Budam itinere, catechismum Societatis Reformatorum a Iosepho Hajnóczy recepit, et regulas susceptionis ad societatis molimina tanto magis occultanda talibus vestivit expressionibus: ut nonnisi initiatis genuinus earum sensus cognitus esse potuerit, in extractu praeterea catechismi principia conspirationis acceptabiliora reddidit, ne alii enormitate flagitii et exinde secuturi discriminis deterreantur.[2]

> Sigrayt soha nem láttam, de Rosti János Brünbe vitetésünk alatt s Budán már, hol szomszédom volt a' garda kazermjében, annyit beszélt felőle, hogy neki it tökélletes képét festhetem. Szánakozást érdemlő nyomorékja a legbolondabb nevelésnek. Az atyja somogyi fő ispan, septemvir és exc*ellenciás*, mindent meg adott nevelésében a mit a nagy házak adhatnak, de éppen az a minden character nélkül valóvá tette. Az asszonyi első nevelés, azután a papoké, asszonyivá, puhává, azután paposssá, nem természetessé csinálá, s a mit az asszonyi nevelők és a papok el nem rontottak, egészen el rontá a fiatal mágnások tónusa. — Növése nem vala erős, ábrázatját rútúl el tarkította a himlő, s hájogot vont az egyik szemére. Németül, francziául, olaszul, angolul, deákul és magyarúl írtt és szóllott, derekasan festett, muzsikált, lovagolt, duellált, tánczolt, játszott és kurválkodott, mint a mágnás úrfiakhoz illik. Iskolai pályályának utolsó esztendeiben, vagy mindjárt azután szökve ment Grétzen keresztül, Olasz Országba vágyván, s Rosti János barátja, kinek tanácsát követni nem akarta, erővel fogatta el, hogy a veszélytől meg mentse : azután egy magyar nemes, de alacsony születésű, frajczimerbe szeretvén, reá kötötte magát hogy azt el veszi, az atyja nem akarta engedni, s így Sigray a leányt Bécsben tartotta talán két esztendeig.[3] Hogy útba jöhessen, az öreg a fiát a kőszegi táblánál

a) A B-kéziratban itt hosszabb betoldás következik, melyben Szirmay latinra fordítva összefoglalja azt, amit Kazinczy mond Sigray neveltetéséről, tehetségéről, életmódjáról, a „jegyzésben."

b) A »nimis elati fuit animi« szavak helyett a B-kéziratban ez olvasható: obaeratus, omnem e debitis eluctandi spem in opulentiore aliquo regni officio reposuit . . .

[1] Bár Szirmay ezt a részt idézőjelben közli, az ítéletben nincs benne.

[2] Az utolsó sorok nagyjából a Kir. Tábla ítéletének szavait idézik.

[3] V. ö. II. k. 680. l. jegyz. — Kazinczynak Sigrayról írt jellemzését megerősíti br. Gaisberg Fülöp ny. őrnagy följelentése is : 1794 dec. 18., O. L. Vertr. A. 52. fasc. ad A 31. köteg. Különösen hiúságát és nagyravágyását emeli ki.

assessornak nevezte ki, hol Rosti notar*ius* volt, s mivel honorar*ius* assessor úr nem tanulta volt meg a magyar sovány törvényt, Rostira vala bízva, hogy társalkodás által vezesse belé. Innen a legszorosabb barátság a kettő között, mely annál könnyebben szövődhetett, mivel a szegény erszényű Rosti szerencséjét lelte abban, hogy ennél volt asztala s mivel a gyengeségig kevély és hiú Rostinak jól esett mágnáskákkal társalkodni, kiknek erkölcseik ő néki is erkölcsei voltak. Néha az ebéd mellől ugrándozék fel a két barát a szobaleányhoz, s dolgát végezvén, ismét asztalhoz ült, s nevettek, hogy Cérest és Vénust egyesíthették. Iszonyú volt Rostitúl ily vallástételeket hallani olyannak, aki nem volt oly romlott, mint ők. Az öreg Sigray azt hitte, hogy a fia addig jár lopva Kőszegről Bécsbe, hogy végre el alszik benne az ott tartott szobaleányhoz szerelme, s nem csalta meg magát calculusában, mert az imé jő jelentésével, hogy ő egy más leányt, egy német kertészét, akarja el venni. Az öreg el rettent, és hogy unokája is Kammerherr lehessen arra hajlott, hogy az elsőt, ki legalább n e m e s, venné el. Sigray annak Bécsben egy szepesvármegyei születésű lut*heránus* Brehm nevű chirurgiae studiosust szerzett, és az a leányt, Sigraynak azon ígéretére hogy őtet Herczeg Batthyáni Lajos[1] által rohonczi district*ualis* chirurgussá teteti, el is vette. Így mind a két ígéret telyesedést ére. Sigray nem gondolt az attya ellenkezésével és a kertészleánt elvette. De csak hamar elmúlt tüze, előbbi szerelme ébredt fel, mostan tehát egyezésre lépett a chirurgussal, hogy az élje a Grófnét, Gróf Úr pedig Chirurgusné asszonyomat. Midőn Sigraynak vallása[a] miatt Brehm Budára hozattatott, és az elfogó tiszt által elfoglalt levelek Budára értek, kapitány Novák egész éjjel az elfogott leveleket olvasgatta meg, hogy a szerelmes leveleket ki szedhesse, s azokat el égette. Így beszélte ezt nékem maga a kapitány. Martinovics megválaszotta már a három directort, Haynoczit a pesti, SzentMariayt a kassai, Laczkovicsot a debreczenyi kerűletre, de még a túl a dunaira nem vala embere. Egy nap a bécsi bástyákon sétálván reá bukkant Sigrayra. Horgot vetett ennek, s ez megkapta a horgot. Tudta hogy elpuhult lelkę nem arra való hogy használhassa, s már felvételekor ki akarta csapni, elég vala neki, hogy ott is volt biztosa. — Elfogattatván Martinovics, meg szeppent Sigray, s nyughatatlan volt, de midőn osztán Hajnóczy fogattatott el, akkor nem lelé helyét, lóra ült, elszökött, vissza jött, paraszt asszony ruhába öltözött, ment, jött, ismét elszökött, bújkált, végre a veszprémi Franciscánusoknál asylt keresett, térdén állva vallotta meg bűnét, s Bécsbe vitetett.[2]

[VIII.] §. 14. Reliqui socii, complices et conscii hi detecti erant:

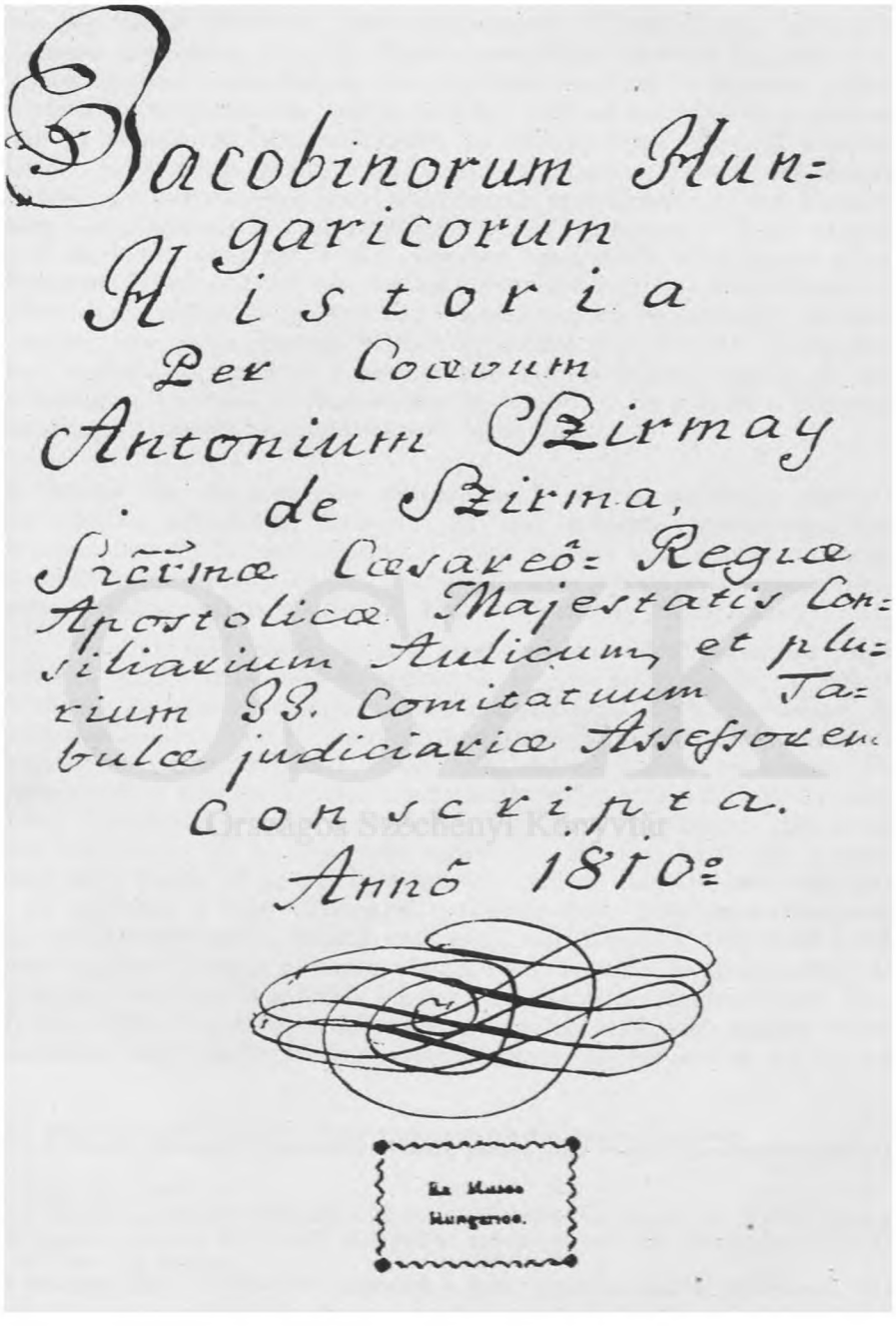
1. Alexander Szolárcsik, viginti annorum juvenis, ex oppido Göncz, Comitatu Aba-Ujvariensi oriundus, patre salis regii ponderatore natus, Curiae Regiae Pestana juratus scriba ac filiorum Francisci Abafy correpetitor.

Szolárcsik Sándor a pesti seminariumban 1789 körül már kis pap, és így nem viginti annorum juvenis 1795. — Ez az igen nagy talentomu

a) Értsd: vallomása.

[1] Vasmegye főispánja.

[2] V. ö. II. k. 123. s köv. l.

Szirmay átdolgozott kéziratának címlapja

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

s széles olvasású ifjú 1789. táján levelet írtt az egri püspöknek, kinek diocesisében volt, hogy ő azon undok titkos bűnök miatt, mellyeket kis pap társai követnek, benn nem marad. A püspöknek, ki nagyon nehezen szenvedte, hogy II. Jósef a püspökök kezeikből ki vette a kis papok nevelését, igen kedves volt a jelentés, s ez azt be mutatta primas cardin*alis* Batthyáninak, lelkére kötvén, hogy ez azt adja be a császárnak. A prímás ezt nem cselekedte, jól tudván hogy nem azt a következést fogja maga után vonni, a mit a püspök reményl. Eszterházy Károly egri püspök tehát írtt Szolárcsiknak, meg dícsérte, s kérte maradna meg a papságban, s kegyelmeket igért neki. Ez kilépett. — Nagy vágyása volt azoknak, akik ezt a pert Bécsben igazgatták, meg kapni Abafy Ferenczet, 1790. és 1792.-ben Árvának dietalis követjét, s mivel Haynóczy ellene nem vallott, augustus vagy septemberben Szolárcsikot felvitték Bécsbe, egy posta háznál (Győrben) módot lelt [Szűz][a] barátjához írni, melyet (úgy vélem) a postamester nem elküldött, hanem az uralkodásnak [!] tartozó hűsége szerint be mutatott. De a levél a mennyire emlékezem, senkit szerencsétlenné nem tett.[1]

2. Paulus Őz, ex comitatu Hevessiensi,[2] ‹juris utriusque doctor› Pesthini initians advocatus, annorum 25, qui criticum comitiorum anni 1790 diarium cum laude conscripserat; ‹fuit merum sanctissimorum, castimoniae praesertim tantus cultor, ut prout ante supplicium asseverabat, sub gladio justitiae virgo ceciderit.[b] Fuit confessionis Helveticae.›

Őz Pál, nem nemes és igen szerencsétlen szülék gyermeke (atyja kötéllel, anyja más módon végzették el életeket.) Egyike a legjobb fejeknek az egész országban. Midőn aesth*eticae* Prof. Schaedius úr[3] philosophiában doctori gradust keresett, és magát ezen examenre készítette, Őz rendeltetett mellé készítőnek. Midőn processusa felolvastatott a Királyi Táblán, a personalis (most judex curiae) Ürményi Jósef Exc*ellentiája*[4] ezt mondotta: Ego novi hominem: dignus est sua eruditione, ut in mea sede sedeat. — Én Őzt 1793-ban láttam; nem nagy testű, jó arczú, igen szerény ember. Két levelem vala tőle, s az egyikben a Pest vármegyei gyűlésről szóll, melyben a Haynoczy stb. elfogattatásáról s Bécsbe vitetéséről vala beszéd.[5] Ott Gróf Teleki Jósef ugocsai fő ispán és coronae custos exc*ellentiája* declarálta, hogy ha tulajdon fia volna is a hírelt bűnben, meg egyezne megöletésén.[6] Ez a Teleky 1794 a mádi szüretkor, tályai házában világosan hagyta velem éreztetni, hogy tudja mi fog velem történni, de ezt n e m s z á n v a,

a) A másoló ezt a nevet nyilván nem tudta elolvasni, mert helyét a kéziratban kipontozta.
b) A B-kéziratba Szirmay itt beleillesztette Kazinczy megjegyzéséből Ürményi személynök nyilatkozatát Őzről.

[1] V. ö. II. k. 551. l.

[2] A Táblán pápai születésűnek s 29 évesnek mondotta magát. Az 1790-es országgyűlésről készült, Szirmay által említett naplója: Széchenyi kvt. Ms. Quart. Lat. 2317/I.; v. ö. II. k. 719. l. 1. jegyz.

[3] Schedius Lajos (1768—1847), később a pesti egyetem tanára. (*Szinnyei*, XII. 336. h.)

[4] Ürményit 1806-ban nevezték ki országbíróvá.

[5] Ez a levél nem maradt ránk. Őz Kazinczyhoz írott első levelének fogalmazványa megvan Őz elkobzott iratai közt. Ld.: II. k. 721. l. 1. jegyz.

[6] V. ö. 328. l. és II. k. 76—77. l.

hanem h i d e g s é g e által. Szidta a jacobinusokat, s az egalitét, s persiflirozta azokat a kik nemest parasztá vagy a parasztot nemessé akarnák, és hiszed-e ezt olvasó! — azon örült, hogy ő meg vágattathatja a maga jobbágyát, de nem az ő jobbágya őtet. Rettenetes tudós vólt ez a Gróf und Christ, mint Schiller nevezte egy Xéniumában Stolberg Friczet.[1]

3. Franciscus Verseghy ex-paulinus monachus, eximius poëta et musicus, cantionem Gallicam, ita dictam Marsiliensem ad summenda adversus regem et regni status arma conceptam: ‹signanter in versu: »Tremblez tyrans et vous perfides« etc. »Reszkess lator tyrannus pára, mert bosszút kiván azon vérnek ára, melly érted hijjába ontatik.« cum summa certe regnantis optimi et patris patriae injuria,› nec non similem Croaticam cantilenam: A' frantziák ellen magyarok, 's horvátok, Ti véres fegyverrel miért indulnátok? etc. non solum in Ungaricum idioma vertit, sed etiam ad metrum et tactus musicos redegit.[2] In reliquo ex praecipuis eruditionis Hungariae. Lucubrationem de regia potestate,[3] complura comica opera edidit, et ex K o t z e b u in nativum idioma vertit, qualia sunt: S z e r e l e m G y e r m e k e; T a l á l t G y e r m e k.[4] etc. ‹Ante aliquot annos captivitatem ejus antecedentes fuit capellanus Castrensis, inde ob ulcera pedis Budam, ubi mater vidua habitabat, remissus. Anno 1794. ob versionem Hungaricam duorum voluminum Historiae Universalis abbatis Millot ad quatuor septimanarum correctionem, vel (uti sacerdotes nostri vocant:) recollectionem per episcopum Nicolaum Konde Strigoniensis archiepiscopi in spiritualibus vicarium Tyrnaviam fuerat damnatus.›

Verseghi Ferencz szolnoki születés, egri sótiszt fia, egykor regimentbeli káplán: ha a nevezetes emberek portraijokat öröm látni, miért ne volna öröm külsőjük le írását is olvasni? Verseghi magas ember volt, s nem pofók, nem pohos ugyan, de nagy testű, alfelet szélessebbet látni alig lehet. A katonák ezt, nem tanulhatván meg annyi rabnak nevét, a kövér seggű papnak nevezték el. Midőn 1795-ben aug.-ban Kufsteinba vitetett, alig kaptak Pesten oly kocsit, a melyben Verseghy mellett a tiszt meg férhessen.[5] Képe igen szőke, orra nem nagy, s egy néhány nagy bibircsó ülte meg ábrázattyát. Ekkor néhány esztendő ólta Budán lakott a bécsi kapu alatt a Duna felé. Anyja adott neki asztalt és lakást. Pajzán papocska volt, s katonai káplán korában meg tanulta mint kell bánni az asszonyokkal. Nem kevés jót tett írásai, s élete által. Millottnak *Universalis* Historiaját két tomusig fordította le, s mivel nam papi jegyzéseket rakott mellé, Nagy-Szombatba küldetett megtanulni, a mit el hinni nem lehet, de kell. Elment, s azt mondta, hogy megtanulta, s már hiszi,

[1] Schiller. *Dialogen aus dem Griechischen* c. xéniumában. Gr. Stollberg Fritz (1750—1819) német költő.

[2] A költeményeket ld. az I. k.-ben.

[3] Ilyen vonatkozású munkája Verseginek nem ismert. V. ö. *Szinnyei*, XIV. 1139. s köv. h.

[4] *A szerelem gyermeke. Egy nézőjáték öt felvonásban. Kotzebue Augustus után.* 1792. (A Budai Magyar Theátrum első füzete.) — *Talált gyermek* c. drámai alkotása vagy fordítása nincsen Verseginek. Valószínűleg *A szerelem gyermekét* emlegethették *Talált gyermek* néven is.

[5] V. ö. 323. l.

s így jó napjai vóltak ott, s egy két rideg asszonykával társalkodván, örült, hogy orthodoxiat tanultattak vele.[1]

4. Michael Landerer typographus. Hic Posonio oriundus, ex typographiae Viennensis sodale eo rem suam provexit, ut praecipuam Viennae domum emeret, aliam Posonii erigeret et dominium Fűskút ‹in Temessiensi comitatu ab aerario regio comparatum, donatione regia cum praedicato de Fűskút› a Iosepho II. imperatore consequeretur.[a] Multum suspectus erat, quod catechismi et alia nefaria scripta conjuratorum typis ejusdem edita fuerint, sed pecunia, cui obediunt omnia, ita rem suam direxit, ut nec per conjuratos proderetur, nec typum exterum mentito ulla arte haec circumstantia in eum probari potuerit. ‹Ob concurrentes tamen aggravantes circumstantias per Tabulam Regiam ad decennales carceres, per Septem-Viralem ad poenam gladdii fuit condemnatus.›

Landerer Mihály; mint zavarja öszve a Landerereket Szirmay úr! Így van az, mikor az ember csak mondja a mi eszébe jut. Az a ki Bécsben nagy házat bír Thomas Eques a Tratneru: az a ki Füskútra donátiót kapott II. Józseftől, posonyi lakos Landerer Mihály, atyja Mihálynak és a kassai jezsuiták typographiajokat bíró Ferenczneк. Ez pedig egy meg nem nemesedett Landerer özvegyének fia.[2] Nem kapván annyi pénzt fösvény anyjától, mint a mennyire szükséges volt volna, ha meg kenték, titkon nyomtatgatott holmit, s így Verseghivel barátságba jött. — A mit Szirmay úr a catechismusok kinyomtatása felől ír, az mind haszontalan csevegés, soha nyomtatott catechismust senki nem látott.

5. Samuel Vrchovszky, in universitate Pesthana juris auditor. ‹Fuit divitis lanionis Szakolczensis ex Comitatu Nitriensi filius unicus, natus matre Hajnóczia gladio percussi Iosephi sorore germana. Animo placidissimo, stupendaque in homine juvene eruditione adeo commendabilis, ut in universitate Pesthana juvene huic nullum fuisse secundum doctores publici coram me assererent. Periit miser in captivitate Moravica, paucis ante obitum diebus e numero captivorum in xenodochium infirmorum militum translatus ex scrophulis venereis. Viginti et unum vulnera accepit in tumulum, quorum unum tam grande in partibus posticis erat, ut pugnus integer in eo locum invenire potuerit. Mirabantur cuncti sphaeras armillares, quas ille ex fissis cultello per se facto asserculis ita dictarum »Schachtel« manu inermi magna arte in captivitate Brunensi fabricavit.› [3]

Vrchovszky Sámuelnek az atyja egy szakolczi[4] mészáros, az anyja a Hajnoczy testvére volt. Maga az Universitásnál tanulván vice judex curiae Tihanyi Tamásnak és később vagy elébb Kovács Móses

a) A B kéziratban, Kazinczy jegyzése alapján, ezt a részt Szirmay átírta.

[1] Millot könyvének fordítására és a Versegi ellen indított eljárásra ld. Császár Elemér, *Verseghy Ferenc élete és művei*. Bp. 1903.

[2] V. ö. II. k. *Iratok* 64. sz. l. jegyz.

[3] V. ö. *Szirmay*, 84. l. — A *Magyar Pantheon*ban (404. l.) Kazinczy többek közt ezt írta Verchovszkyról »meghalt Obroviczon . . . scrophulusban. Szirmay, hallván ezt tőlem, azt írta felöle, hogy venereus scrophulusokban halt meg, holott szűzen vesze el, s a nyavalyát szülcitől kapta.«

[4] Szakolca (Skalica) Nyitra megyében.

úrnak gyermekeit tanítgatta, végre prokatorrá léve, s a Banatusba mene, vagy Nako vagy Natorp gazdag parvenüknek jószágaikban fiscalisnak. Ennek elfogatására azon parancsolattal küldetett ki a tiszt, hogy őtet élve vagy halva hozza Budára ; a Banátban fogattatott el, s ez is mutatja hogy nem juris auditor volt. — Egy vékony, magas növésű ember. Kedvetlen arczal. Hajai barnák. Nagy ajándék, igen nagy tudomány vala nála, s tónusa mindig didacticus. Egy derék lut*heranus* pap romlott meg benne, csak hogy kevesett hitt.

6. Antonius Szén, Croata, rationum officialis Camerae Regiai ‹Aulicae› Budensis.

Antonius Szén. Egykor Herczeg Eszterhazynak udvarában volt valami. Úgy beszélte, hogy egyike volt az ifjú herczeg tanítójinak, de talán csak a caligraphiában. Közel 50 esztendős lehetett ; kis termetű, nem húsos, fogatlan. Szabadon élt az asszo*nyi* nemmel, s fogai, talán miattok, mind kihullottak. Tudta a sçavoir fairet, melynek szép jelét adta midőn 1795 júniusban Claus, szent-pölteni kanonok, sorba gyóntatá a romai ecc*lesia* juhait köztünk. Ez a pap minden gyónót meg kérdett, ha nem titkolt-e el valakit azok közül, kikkel a veszedelmes Catechismust közlötte. A feleletet könnyű kitalálni. De a nem-mel nem elégedett meg Szén ; tűzbe jött, s meg támadta a papot : hah ! ti nem vagytok igazi papok ! Hogyan? Ha azok vólnátok, mozognátok, s vissza hoztátok volna eddig a' jézsuitákat. Klaus látni akarta, ha szívbül szól-e Szén, s ez meg tartotta a játszott volt tónusát. Ekkor biztatta : Uram, kimondom hát, azon vagyunk, és meglássa az úr, a jezsuiták nem sokára fel állanak. Jó híreink vannak Rómából, s a mi udvarunk akarja, de még most nincs ideje. — Valóban úgy is volt. Midőn én 1803 júniusban Bécsben vóltam, ott láttam egy öreg és egy igen ifjú felöltözött jezsuitát. Petersburgból jöttek dolgozni az el törlött szerzet helyre állításán. Az egyike B. Orczy Józseffel szóllott is az eránt, meg nem álmodván, hogy Orczy testestől lelkestől ellenségek. Ezt nékem maga Orczy beszélte.

7. Franciscus Hirgaist.

Hirgeist Ferencz. Pesti születésű. Az atyja kasznárja volt B. Orczy Lászlónak, csak 19 esztendős ifjú volt,[1] mikor elfogattatott, szépen nőtt, deli ifjú, lelke még szebb, szerényebb, csendesebb, álhatatosabb, szelídebb charactert nem esmerek. Annak megmutatására, hogy ő egészen elrontott ifjú, causar*um* regal*ium* director Németh János azt hordta fel a processusban, hogy nála nagy rakás excerpta találtatott Montesquieuből, Rousseauból stb.

8. Carolus ‹Franciscus› Szmethanovich, Trenchénis oriundus.

Szmethanovits Károly Ferencz. Egyetlen fia egy zsugori, magát nemessé tett trencséni gazdag embernek, s Hirgeistnak iskolai társa. Egy kis szőke pofás, vagy inkább ál csontos tót ifjú, arczban Engel Christian udvari concipistához[2] sokat hasonlító, nem oly szép tanulású

[1] A Kir. Táblán 21 évesnek mondotta magát. V. ö. II. k. 657. l. 1. jegyz.
[2] Engel János Keresztély, a történetiró.

mint Hirgeist, de a kiben igen sok jó vala. Lelke láng és könnyebben fellobbanni senkit soha nem láttam.

9. Melchior Szulovszky ‹de Karom et Szulov› praenobilis. Sub Iosephino systemate judicii subalterni comitatus Zempléniensis praeses, dein tribunalis ejusdem comitatus assessor, binis legationibus ad comitia regni magna cum laude functus et constitutionis patriae strenuus defensor, sed eloquentia Szentmariana ad recipiendum Catechismum Reformatorum pellectus.

Szulyovszky Menyhért (deákul Melchior Sirmiensis de Karom et Szulyov) Rákóczon lakott és lakik, Zemplénben. Született 1752. Aug. 2d*ikén* és így elfogattatásakor 42. eszt*en*dős volt. Özvegy, s egy fiúnak (Józsefnek) s három leánynak, kik közt Teresa (1796), Szirmay Mihálynak felesége, a legidősbb. Atyja igen nagy talentum, s a ki később ben ki pótlotta a mit iskoláiban el mulatott. Közhelyt csin nélkül, de igen folyvást és igen tisztán, s nagy tűzzel szólló. Figurája ez: rendes magasságú, pöffedt húsú, csak nem egészen kopasz, úgy hogy haja alig van; physiognomiája második Socrates, az a rész, mely a szem és szemöldök közt van igen húsos; a kép a tökhöz nem rosszúl hasonlít, s olyan színű mint a vizi kórságra hajlóké. Nehézkes, de elég gyors járású. Karjait le csüngve hordja, és olyankor tenyere, nem a test felé áll, hanem tökéletesen hátra, mintha lúd módra evezne a levegőben. Társalkodásában causticus, és az mulattsága, ha másnak gyengéjit kilesvén, magának belőle, és még inkább másoknak bolondot csinálhat. Bonhommiet benne hiába keresel, a más érdemét nem tűri, mert az reá homályt vet, és meggyőzhetetlen viszketeggel bír másokat buktatni. Ily morál mellett nem csuda, hogy baját asszonyi kis lelkűséggel tűrte, nyavalygott. Holmi tetteit alább.[1]

[10.] Franciscus ‹de› Kazinczy, praenobilis ex comitatu Zempléni*ensi*, scientia, eruditione, editis operibus clarus, antea sub Iosephino systemate scholarum nationalium per districtum Cassoviensem regius director, quomodo nam sub specie virtutis, addendi nationi elateris ac amicitiae seductus fuerit? sententia in eum lata perhibet.

Én magam születtem Ér Semlyént, Biharban, 1759 oct. 27d*ikén*.

11. Ladislaus Szabó, ‹cum praedicato de Szent-Jób, ex possessione Ottomány comitatus Bihariensis› eximius poëta ‹Hungaricus, edito uno volumine poëmatum et dramate Germanico »Matthias Corvinus« dicto anno 1792. eodemque ex proprio Germanico opere etiam in Hungaricum verso, Budaeque eodem anno edito notissimus.[2]› Comitis Teleky Iosephi secretarius.

Szent Jóbi Szabó László, Otományból, Biharban. Az atyja egy szegény sorsú nemes. Debreczeni togátusból lett váradi normális iskolabeli tanító, továbbad a nagy-bányai gymnásiumban rhetor*ika* professor. Azután Pestre ment törvényt tanulni. 1794-ben honorar*ius* notar*ius* volt Biharnak, s mivel Hatvani, Istvánt ki nem tolhatta a restaurá-

[1] Jegyzéseiben Kazinczy nem szól többé Szulyovszkyról. A *Fogságom Naplójában* azonban gyakran megemlékezik róla.

[2] *Szentjóbi Szabó László költeményes munkái.* Pest, 1791. — *Mátyás király vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma. Nemzeti érzékenyjáték három felvonásban.* Buda, 1792.

tión, melyben gyalázatos utak által is igyekezett, arra kérte a fő-ispánt, erdélyi cancellárius Gróf Teleki Sámuel (nem Jósef korona őr) excellentiáját, hogy tegye secretáriusává, mely meg is lett.[1] Elfogattatásakor Pesten mulatott, és a Vulgivaga istenné betegségében volt, mely calvinista embernek veszedelmes. Azt hivén, hogy fogsága két hólnapnál tovább nem tarthat, meg nem vallá mi baja, s az orvos egyébnek nézte nyavalyáját. El ijedtem látásától június 1795. Bőr nadrágában olyannak látszottak lába szárai, mintha semmi hús nem volt volna lábcsontjain, dereka egészen meg görbedett, s külömben is sápadt képe olyan vala mint a halál, négy hólnap múlva azután Kufsteinban megholt (1795. Octob. 10dik).[2]

12. Ioannes Szlávy ‹de Érkenéz› praenobilis ex comitatu Bihariensi, juratus Tabulae Regiae, ‹patre Georgio, matre Laczkovichia, Ioannis capite minuti sorore natus, juvenis annorum 21.› [3]

Szlávy János született 1773., egy szép figuráju kis Alcibiades, sok olyannal a mi tetszhetik, de útalatra méltóbb embert ritkán láttam. Hideg vérrel planmássig tud rútakat követni. Testvérje György bátyjának s mind ketten Laczkovics leánytól valók. Juratus vólt Somogyi János ítélő mester mellett.

13. Paulus Uza advocatus Pesthiensis ‹cum praedicato gentilitio de Uza-Panyit, ex oppido Mád Zempléniensis comitatus oriundus, nunc, dum haec scribimus, fiscalis principis Eszterházy.›

Uza Pál együtt tanulván László öcsémmel Patakon 1763 Mart. 15-én született. Növése igen szép, lelke oly szép hogy soha szebbet nem láttam; csendes, elmozdíthatatlan characterű jó ember, kit gyönyörködve nevezek barátomnak. Szüléi Mádon laktak Zemplénben, s atyja az ő iskolai esztendejében hala meg. Özvegy anyja Jeneihez adta a leányát, s ez mindenét eltékozlotta napának és árva testvéreinek.[4] Uza pesti procator volt, mindenek által becsültetett, s Herczeg Eszterházynak directora, Szontagh úr azzal biztatta, hogy derecskei Fiscalissá fogja neveztetni.[5]

14. Iohannes Rosty[6] praenobilis ex comitatu Castriferrei. Tabulae Distrıctuali Gensiensis notarius.

[1] V. ö. Kazinczy, 1794 aug. 22.-i Hajnóczyhoz írt levelét: *Irodtört.* 1949. 332. l. — Hatvani István (1768? — 1816) a híres debreceni orvosprofessor fia, Bihar megye allevéltárosa, majd tb. jegyzője.

[2] V. ö. 319. l. — Kazinczy fenti jegyzése alapján Szirmay a *B*-kéziratban teljesen átírta a Szentjóbi Szabóról szóló részt.

[3] A Táblán 22 évesnek mondotta magát. V. ö. II. k. 689. l. 1. jegyz.

[4] Uza Mária férje talán az a Jeney ezredes volt, akiről Kazinczy László emlékezik meg levelében. (*Kazinczy levelezése.* I. 224. l.)

[5] Szontágh Mihály (1738—1822) Hg. Esterházy uradalmainak jogügyi igazgatója. — Derecske (Bihar m.) a hajdúsági Esterházy-birtokok központja volt.

[6] Szirmay teljesen összekavarta a perben szereplő Rosty Jánost és Pált, s mindkét alkalommal Rosty Jánosról beszél. (V. ö. 394. l.) Kazinczy alábbi megjegyzése alapján aztán Szirmay így módosította szövegét a *B*-kéziratban: »Paulus de Rosty, praenobilis ex comitatu Castriferrei, emeritus officialis militaris, nunc maritus celebratissimae pulchritudinis feminae Pesthini vitam agentis.«

Rosty Pál. Egykor gárdista, azután tiszt, végre maga ura, mivel a szép asszonynak, aki őtet elhagyván Pesten lakott, és magát sokakkal múlatgatta, ura nem lehetett. Egyszer pillanthatám meg fogságom alatt egy ablakban, úgy tetszett, hogy szakála veres volt.

15. Nicolaus Szilla jurista quarti anni in Universitate Pesthiensi.
Nicolaus Szilla. Soha nem láttam.

16. Franciscus Illés novitius advocatus in urbe et curia Pesthana.
Franciscus Illés. Nem láttam.

17. Gerson Fodor, ludi rector ex oppido Körös.
Gerzon Fodor. Egykor debre*czeni* diák és osztán ér-semlyéni iskola-rector, most körösi professor.

18. Franciscus Sehy, actor ex theatro Hungarico, pro innocente declaratus.
Franc*iscus* Sehy, színjátszó. Váradon megöletett, s gyilkosa nem tudatik.

19. Petrus Turós, minister Helv*eticae* con*fessionis* Ótsensis.
Petrus Túrós, valaha ismertem : akkor gyömrei predicator volt. Együtt valánk Patakon a Collegiumban.[1]

20. Stephanus Márton medicinae doctor et comitatus Pesthiensis physicus.
Stephanus Márton, Egy igen kedves külsőjű ifjú, 1793-ban sokszor ebédeltem vele köz-asztalnál.

21. Antonius Paitzkoffer. Pesthini emeritus caupo.* ‹Judex Magno-Varadiensis, ubi ei domus erat ampla et perelegans.
Anton Pajkoffer emeritus caupo ! Így igyekezett a világ nevetségessé tenni azokat, kik szerencsétlenek voltak. Meg jegyeztem a textusban, hogy váradi bíró volt.

22. Nicolaus Kazinczy, praenobilis adolescens.
A testvér öcsém Miklós, született 1774 aug. 15. Ekkor Biharnak esküdtje.

23. Emericus Lonovics juris auditor ‹ex comitatu Unghvariensi› Emericus Lonovics, most váradi orvos.

24. Andreas Nemessányi.
Andreas Nemesanyi. Nem ismerem.

* Kazinczy jegyzete : Sőt nagy-váradi bíróságot viselt ember.

[1] Ld. II. k. 694. l. 1. jegyz.

25. Franciscus Abaffy, praenobilis ex comitatu Arvensi, sed Pesthini habitans. Ex eruditis Hungariae, sed vitae non satis probae, relicta enim uxore duas germanas sorores Rajcsányianas seduxerat, cum iis Europam pervagatus, impetrante ei veniam Maria Antónia Galliae regina in patriam rediit. Cleri Ungarici osor acerrimus, quem ad comitia regni 1790 delegatus, editis pluribus opusculus proscidit. Unde livore et odio cleri se in custodiam missum dicebat. Huic tolerata captivitas in poenam imputata est: Quare cateschismum democraticum per Hajnoczium eidem consignatum vir sagax non legerit, sed intermissa lectione Hajnoczio remiserit.

Abafy Ferencz. Egy kis termetű, száraz s igen marquirt képű, ékes deákságú, — de proloquálni nem szerencsés férfi. — Igaz, a mit fiatal esztendei botlásairúl Szirmay ír. Centum puer artium, verselgetett, festegetett, hegedült, egész életét tanulásnak szentelte, és valóban sokat tudott. Elevensége még korosabb esztendeiben sem hagyta el.

§. 15. Hic ad filium natu majorem in comitatu Arvensi commorantem, ex vinculis post versiculos miserat:[1]

Nate, percussi comes et levamen
Patris, undantem fugiamus Urbem!
Vi, dolo, technis, fugiamus! at quo
quaeris, eamus?

Árva nos optat, genitrix utrique.
Prima lux vitae, ubi nos rebelle
Stigma non uret, ubi nec acerba
ira furentis.

Illuc libertas, pietas avorum,
Illuc et primae redimenta vitae,
Et pudor, primae Veneris magister
huc vocat ambos.

Hic latens pulchro philomela cantu
Umbra silvarum reditura semper
Fictas Magnatum epulas rependet
atque theatra.

Fraus et ars mundi, dominansque fanis
Error. Arvenses putat haud timendos,
Urbibus claros furiae petunt hae,
face superba.

Lecta lux tutis, bona nox recurret,
Jupiter purus, peregrinus Hunnis,
Liberae menti releget, secreta
invia servis.

Hic locus nostris, et avita tecta
Congruunt fatis: ibi Tu serenum
Ultima ornabis lachryma cadaver
patris, amici.

§ 16. Responsum filii:

O! pater, fidi nova vita nati!
O! tuis jam nunc magis invidende
Vir juste fatis! jubar aureum et lux
alma Tuorum!

[1] Versbeszedett magyar fordítását ld. Abafinál: *Hazánk* X. (1888) 256—257. l.

Me trahunt post Te, neque cara sedis
Antenatorum, neque d o m i natae
Gratiae, nec libera et innocentis
gaudia ruris.

Illa, quae vinctum rapuere nobis,
Illa mordaci metuenda tantum
Crimini, quae Tu facie serena
vincula rides.

Nescius culpae o! Pater Optime! illa
Me trahunt post Te, trahit et doloris
Altior technis anima et Catonis
aemula virtus.

Heu! Meis mutare tuas si liveret
Si vices, vanos pede pertinaci,
Conteram fastus, niveoque tangam
vertice Olympum.

Vel tuae partem mihi cede sortis
Vel veni salvus! neque sol amaenus
Absque Te nobis, neque vita, tecum,
omnia desunt.

Te domum nostrae lachrymae praecesque,
Te quies, Te rura vocant, redibis
Non sine ingenti jubilo bonorum
non sine plausu.

Ipsa Te quaeret redimire quercus,
Et cavae discent resonare valles,
Arva sylvestris reparabit apri
vulnera dentis.

Non dolus, non visi ibi, qualis Urbe,
De Tuis carpet meritis, honestus
Civis hic vives: non erit Tuorum
finis honorum.

Hic Tuae circum soboles refigent
Oscula, et figent, cupientque poni
Inter ornamenta sua, et nepotum
vincula patris.

§. 17. Praeter eos, quorum nomina typis excusae sententiae complectuntur, adhuc sequentes aresto mancipati vel adducti, judicati vel libere dimissi sunt aut ferendum judicium morte violenta aut naturali evaserunt:

A sententiáknak azon exemplárjokbol, melyet Mélt. Szirmay Antal Úr bír, és ezen kézírása mellé köttetni hagyott, kimaradtak ezeknek sententiajuk, de a melyek az én exempláromban találtatnak: a Tancsics Ignáczé, Laczkovits Lászlóé, Baranyai Mihályé, Erdélyi Lászlóé, Kopasz Jánosé, Brehm Jánosé, Rosti Pálé, Bujanovics Corneliusé, Juhász Jánosé, Lukács Pálé, Ujgyörgyi Józsefé, Makk Domonkosé, Aszalay Jánosé, Szlávy Györgyé, Pruzsinszky Józsefé, Bacsányi Jánosé. Innen történt, hogy Mélt, Szirmay Úr némelyeknek még kereszt neveket sem rakta fel, nyilván azért, mert előtte tudva azok nem voltak. Lásd az írónak hozzám 1810 április 25.-én eresztett levelét,[1] oda engedtem neki a sententiák nállam lévő exemplárjokat, melyben minden fogolyra hozott itélet megvala.

[1] Nem maradt ránk.

1. Iosephus Fodor ex comitatu Borsod*iensi* oriundus, multis annis ad nobilem turmam praetoream locumtenens, dein consilii regii locumtenentialis secretarius, ducta uxore vidua Bóhussiana, filia vero baronis Michaelis Sághy olim protho-notarii, dein Tabulae Septemviralis cojudicis, rebus suis male metuens apud socerum, de rege et regno ⟨bene⟩ meritum in pago Dormánd-háza comitatus Hevesiensis latitabat. Missus pro eodem intercipiendo cum aliquot militibus, officialis militaris in commissis habuit: ut quo minore strepitu et quo majore humanitate ob respectum seniculi soceri eundem intercipiat et Budam deducat. Iussa die 20ª Ianuarii 1795[a] executurus cum omni humanitate missionem suam socero exposuit, cumque et ille de fuga generi sui caveret, et Iosephus Fodor stipulatis manibus idipsum sponderet, amotis vigilibus in eodem cubili, cum incaptivando vesperi manebat. Cum Iosephus Fodor primum emuncta et studio extincta candela, sclopum, quem in ejusmodi casum globo repletum in angulo cubilis prope portam paratum asservabat, praetextu accendendae candelae, comitante militari officiale porticui fornacis, qua eadem calefiebat, summa dexteritate non observante officiale imposuit, cumque paulo fornacis ad urinal peracturum comitanti officiali declaravit. eodemque spectante porticum fornacis subingressus, jam praeparatum sclopum repente et ita dextre infra maxillam dentium in caput suum direxit ex explosit, ut globus totum occipit capitis ejus cum cerebro disjiceret, et paulo post animam efflaret. ⟨Haec officialis militaris redux. Capellanus vero Dormándháziensis cum fiscale aliter retulerunt: venisse scilicet officialem ad intercipendum Fodorium, exceptum fuisse per illum mandatum sine ulla animi perturbatione, seque dixisse ad obsequendum paratissimum. Sumpta caena Baronem ipsum, Fodorium et officialem militarem ad amoliendam perturbationem ad ludendum cartis pictis animum adjecisse lusuque in seram noctem protracto, somno gravatos decubuisse. Fodorium jacuisse in cubili interiore, officiale militarem in exteriore, vigile gregario prae foribus excubante. Ubi officialem ronchos trahentem Fodor observavit, somno sepultum fefellisse, atque in reclusorium fornacis, ad quod eodem ex cubili introitus patebat, se recepisse, ibique sclopo, quem inibi reconditum habebat, se transplosisse, ut illico corruerit. Sonitum sclopi non fuisse exauditum, qui clausa reclusorii fornacis janua sursum versus camini aperturam in aere evanuit. Summo mane expergefactus officialis militaris elapsum illum esse putabat, quaesitum fuisse, sed frustra. Nec prius repertum, quam ubi calefactor orificium fornacis, ut hipocausta calefaceret, subintrare voluisset, sed propter cadaver, quod usque mane corriguit, januam reclusorii aperire non potuisset. Baro Sághy oravit episcopum Agriensem,[1] ut cadaver generi sui chryptae inferre ei liceret, sed consistorium deferre ipsius petito non est ausum, atque ita Fodor nocte intempesta, absque strepitu et consuetis caerimoniis per famulitium Sághii in fossam notissimam Csörszárka conjectus et inhumatus est.⟩[2] Anno 1795[0] 24ª Februarii res ejusdem mobiles licitando distractae sunt Budae in domo Erdődiana. Substantiam habebat circiter 1000 flore*norum* valoris, debita 3000 flore*nos* ⟨excedentia⟩. H a e c e s t o e c σ n o m i a l a t o m i c a ! — subjecit amicus, qui haec nobis praescripserat. Mors ejus multis saluti fuit, quos complures per comitatus Borsod*iensis* et Heves*iensis* indubie seduxerat.

a) A B-kéziratban: 18ª Decembris 1794. — Helyesen: dec. 14. Ld. *Jegyzőkönyv* N° 229.

[1] Esterházy Károly gr.

[2] Ezzel megegyezően irta le az öngyilkosságot Sághy szeptemvir is. Ld. *Jegyzőkönyv* N° 222 és 229.

2. Iosephus Király praefectus cameralis Kutyevae in Slavonia, evocatus erat ad dilucidandas quasdam difficultates in rationibus occurrentes per speciem. Is Buda Pesthinum dum libere commeat, admonitus a sui similibus, se quoque ad jacobinorum aedificium destinari,* ‹anno› 1795 4ª Februarii mane ante prandium ad Septem Electores* se trajecit, relicta scheda, in qua contestabatur: »se libere natum esse, libere etiam velle mori, commendare se directori causarum regalium ‹uxorem› cum duabus filiabus Theresia et Eleonora, ne licite a se comparatis rebus eas privet.«[1] Hujus etiam mors multis in Slavonia et Croatia, quos indubie in societatem pertraxerat, saluti fuit.

3. Gabriel Ambrózy ex comitatu Neogradiensi nobilis, sub Iosephino systemate Eperiessini ad Tabulam Districtualem, dein Pesthini ad Curiam Regiam ‹regius› fiscalis procurator, cum ex hecticae malo pessime valeret 27ª Martii 1795 naturali morte in captivitate obiit.

4. Emericus Szabó parochus Körmöndiensis, interceptus, Budam deductus innocens repertus et in compensationem indigne toleratae captivitatis, ut canonicus Sabariensis 24ª Febr. 1795 domum remissus est.[2] Comes Iacobus Sigray falso eum detulerat, tanquam conductum, quem primo conducere parabat. Misit enim ad hunc parochum epistolam aristocraticis** principiis refertam, per quam animum ejus pertentare volebat, sed eam ille cum aversione et seria cohortatione illico comiti remisit.

5. Iacobus Szecsanáz, natione Illyrus, ad Cameram Regiam Hungarico-Aulicam secretarius, nimium suspectus visus, ‹mense Decembri 1794 captus et in claustrum Franciscanis evacuatum reclusus, altera die tam ex aresto, quam› et ideo ab officio dimissus,[3] magno consortio amicorum Budae coepit stipari, eosque lautis prandiis excipere. Monitus ergo, ut urbe excedat, et alium habitationis locum sibi deligat, 8ª Maji 1795 elegit Theresiopolim, ibidem vigili oculo magistratus subesse jussus.

6. Ioannes Bacsányi, nobili genere natus*** in Tapolcza,[a][4] provinciae Szaladien*sis* oppido, factis Veszprémii Latinae linguas fundamentis, Sopronii

* Kazinczy megjegyzése: így hivattatik egy nevezetes fogadó Váczi utszán.

** Kazinczy megjegyzése: Mélt. Szirmay úr itt úgy látszik d e m o c r a t i c u s t akart írni s csak tolla írtt a r i s t o c r a t i c u s t.

*** Kazinczy megjegyzése: ez nem úgy van: *Bacsányi* nem nemes ember.

a) A B-kéziratban Szirmay a következőképp módosította a szöveget: ... Bacsányi quem nobili genere ... natum scribit Horányi in Memoria Hungarorum scriptis editis clarorum, [Horányi, *Nova memoria Hungarorum*. Pes., 1792, 318. l.] non fuit tamen nobili stirpe natus. Cum enim talem se esse asseruerit, scriptum est sub processu ad comitatum Szaladiensem, indeque relatio facta, cum esse conditionis ignobilis. Sed et subseque quae concipistae aulici in shematismo Austriaco nomen ejus sine v o n occurrebat.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N⁰ 366/febr. 4/3.

[2] V. ö. II. k. 530. l. 2. jegyz.

[3] Szecsanacz szabadonereszt*é*se csak 1795 március 9.-én történt meg. V. ö. II. k. *Iratok* 52. sz.

[4] A Batsányi-család nemessége vitatott, de bizonyíthatatlan volt. A tapolcai plébánia anyakönyvében nevük mellől mindenütt hiányzik a »nobilis« jelző. A költő a pesti piarista gimnázium klasszifikációiban »ignobilis«-ként és »plebejus«-ként szerepel. (Szinnyei F., *Bacsányi János*. M. Tört. Életrajzok. Bp. 1904. 4. l.) — 1816-ban, a spiel-

humaniores literas et Pesthini philosophiam ac jurisprudentiam excolens, praeclarii ingenii atque industriae dedit argumenta, quae maxime cum patria pietate gloriaque conjuncta exstare voluit in opusculo vernacula lingua edito: A magyaroknak vitézsége régiek példáival megvilágosítva.[1] Praecipuarum linguarum Europae insigni cognitione pollens, et patrius poëta eximius, Cassoviae cameralis administrationalis cancellistam agebat, ubi singulo anni quadrante erudita opuscula sub titulo: Magyar Museum negyedenkint, patria lingua edebat; ‹per Martinovichium equidem pertentatus, sed eidem diffidens› cum jacobinis equidem nullum nexum habebat, ‹videbatur et ideo per sententiam Tabulae Regiae ab impetitione fisci regii absolutus;› sed ‹quia› nescio quo temerario calore abreptus, in Ungarici Musaei ‹anni› 1792. altero quadrante pag. 56. in conversionem rerum Gallicarum hos versiculos edidit: A Frantzia országi változásokra (1789) [Itt közli a költemény szövegét][2]

Ob has injurias in regnantes expressas post duos annos Budam in arestum deductus, intentato eidem per fiscum regium processu, ‹per Tabulam Septemviralem› ad unius anni carceres damnatus, temeritatis poenam luit, immemor illius versus, quem ipsi olim Budae apud Baronem Orczy de Francisco Subich causarum regalium directore[3] cum modo regnante augusto, tunc coronae principe somniante, ei obviam in somno progresso, ex praealtis gradibus decidente et mortuo, olim recitaveram:

Venturo, ut sommo pressus, de principe Subich
Somniat, egreditur, decidit ac moritur.
Somnia sunt lusus; cum principe ludere noli,
Si vis absque metu ludere, quaere parem.

Subiit acerbissimam captivitatem Batsányius in arce comitatus Tyrolensis Kufsteinianae, prae alte turri, ex qua ob elevatam exiguam fenestram nullus prospectus patebat,* inclusus, alloquio omnium, quin et libri alicujus lectione** exclusus. Unicum aviculam consolatricem habebat, quae ad praealtam turris fenestram comparebat, et tantu suo gementem recreabat. Ad hanc mente concepit Batsánius eximiam elegiam Ungaricam, quam dein libertati redditus

* Kazinczy megjegyzése: Ez sem igaz.
** Kazinczy megjegyzése: Hazugság.

bergi börtönben történt kihallgatásakor megkérdezték Batsányit miért használja neve előtt a »von« nemesi megjelölést. Válasza ez volt: »Ich praevalire mich dessen gar nicht, wiewohl meine Uhrältern uhrsprünglich aus dem Pressburger Komitat herstammend dazu gehört und nur in den Stürmen der damahligen unruhigen Zeiten, im Anfang des 18-ten Jahrhunderts ihren Vorrechten verlohren haben, durch ihre Übersiedlung und Niederlassung in Tapoltza; und wiewohl auch ich nach dem Geiste der vaterländischen Gesetze unter jene Klasse meiner Mitbürger gehöre, die dem Adel in Hinsicht auf ihre Rechte und Behandlung gleich gehalten werden.« (Horánszky L. másolata: Széchenyi Kvt. Ms. Fol. Hung. 1315/V. 138. fol.) — Tehát az öt végzettségénél és hivatalánál, nem pedig születésénél fogva (ahogy e sorokat Horánszky tévesen értelmezi. *Bacsányi János és kora* c. munkájában, Bp. 1907, 67. l.) megillető nemesi előjogokra hivatkozik. Erre a kérdésre általában v. ö. G. Heckenast, *Les roturiers intellectuels en Hongrie. 1790—1848. Revue d'Histoire Comparée*, VII. (1948) 53. l.

[1] Pest, 1785. — Névtelenül megjelent latin munka (Nagyszombat, 1745) átdolgozása.

[2] Ld. Szinnyei Ferenc, *Bacsányi János*. Bp. 1904. 37. l.

[3] Subich Ferenc, előbb nemesi testőr, majd az 1770-es években nádori ítélőmester, utóbb kir. jogügyi igazgató. (Hellebronth Kálmán. *A magyar testőrsíjek névkönyve*. Bp. 1939. 340. l. és *Nagy Iván*. X. 390.)

de memoria mihi recitavit Viennae. Demum ob rarum ingenii talentum in gratiam regiam receptus, nunc, dum haec scribimus, ⟨anno 1805⟩ [1] Camerae Imperiali Aulicae concipistam agit, uxorem natus Viennensem nomine Gabrielam eximiam pariter poëtriam, ⟨quae versibus Germanicis sub titulo: »Gedichte von Gabriele Batsányi geborne Bamberg«[2] inclaruit.⟩ [c]

Bacsányi János szala-*vár*megyei nem nemes szülék gyermeke, a bírák előtt nemesnek mondotta magát s a causa*rum* reg*alium* director Szalába írtt meg tudni, ha az-e, s azt felelte Szala, hogy nem az. 1787-ben Kassára jött honor*arius* cancellistának, a kassai Kamer administratióhoz s Báró Vécsey Miklós, Orczy Máriának férje, akkori Camer administrator pártfogásába vette, hogy vissza fizesse Orczy István körül tett iskolai szolgálatjait.[3] Itt actualis cancellista leve, de duellumra provocalván B. Vécsey Miklóst, ki alatt szolgált, ez kereste az alkalmat, hogy ezt a garázda embert megbuktathassa, s az alkalom csak hamar elő adta magát, minthogy Péchy Jósef sáros-vmegyei úr azon verseit, melyek itt Szirmay által elő hozattak, az udvarnak bemutatta. A versek ugyan libror*um* revisor engedelmével nyomtattattak a Kassai Múzeumba, de azért Bacsányi még is elmozdíttatott hivatalától.[4] 1794-ben Gróf Forgács Miklós nyitrai fő ispán az ügyefogyottat secretariusává tette, s vele nyitrai jószágában vala épen, midőn a grófné Bécsből haza ért, s azt hozá hírül, hogy Bacsányi Bécsben kerestetik. Forgács fel hivatja, s kérdi, érzi-e magát bűnösnek. — Nem. — No tehát imhol a pénz, menjen Budára, jelentse magát a' palatinusnál (Sándor Leopold herczegnél). B*acsányi* Budára ér, s jelenti magát, esküszik, hogy ártatlan. A palatinus örvend, fel jegyezteti szállását, s azzal a fogadással ereszti el, hogy nem lesz semmi baja, ne féljen az elfogatástól. Ez szállására megyen, leveleket ír, s tizenkét órakor elfogják, s Bécsbe viszik.[5] December első napjaiban a többivel együtt Budára hozattatott. A Kir. Tábla absolválta. Ezen vérszemet veszen, s a cseléd kezéből el vesz egy két szenet, melyet eloltva nála hagynak. Még akkor nap ezt írta falára

Szép a hazáért türni, viselni rab-
Lánczot, s halált szenvedni dicső dolog.
A mely halandó él s vesz értte
Nemzeteket nemesít nevével.

Ezért[6] s az effélékért, nevezetesen hogy Nyéki Németh János causar*um* reg*alium* director ő méltóságával gyakorta proterve bánt, azt cselekedték, hogy ámbár ártatlan vólt, esztendei rabságra kárhoztatott.

1795 augustusban Jelasics regementjebeli kapitány Fekete úr, épen az, a ki engem és Szulyovszky és Tancsics barátimat is az elmult decemberben Budára vitt, Bacsányit, Szent Jobi Szabo Lászlót és még

c) Ezt a részt Szirmay a B-kéziratban Kazinczy megjegyzései alapján teljesen átdolgozta.

[1] A *B* kéziratnak ez a betoldása arra vall, hogy a munka egyes részei, vagy legalább is egyes följegyzések 1809 előttről valók.

[2] Megjelent Bécsben, 1805-ben.

[3] Batsányi 1783—85. közt Br. Orczy Lőrinc, a költő István fia mellett volt nevelő. — Br. Vécsey Miklós, ekkor kassai kamarai adminisztrátor, Orczy veje volt.

[4] V. ö. Szinnyei, *Bacsányi János*, 35. s. köv. l.

[5] V. ö. II. k. 175—176. l.

[6] Ennek a bírósági iratokban nincs nyoma. V. ö. II. k *Iratok* 61.-sz.

többeket Kufsteinbe vitte.[1] Bacsányi. 1796 szabadon eresztetett. Bécsben jelenté magát Gróf Saurau ő exc*ellentiájánál*, emlékezteté ezt, hogy őtet bécsi fogsága alatt nagy jutalmakkal biztatgatták, hogy ő ártatlan, s így nem csak kéri, hanem kívánnya is a bért. — Bacsányi diurnistának rendeltetett a Banko hivatal mellé.[2] — Én 1803 májusban Bécsben utazék. Egy emberséges ember Pesten mulattomban nékem azt az intést adá, hogy óvnám magamat Bacsányitól; ő a titkos Polizey tagjává tevé magát, és hogy szavainak hidjek, azt veté állítása mellé, hogy Bacsányi a levelek feltördelése departamentjénél űzi a maga szolgálatjait.[3] Sárosiné[4] rám parancsolt vala, hogy Bacsányit látogatnám meg, s tőle hoznék neki hireket és könyveket. Meg látogatám tehát, úgy fogada mint bécsi tónusú ember; elbeszélé, hogy keggyel van eránta Urunk és az udvar nagyjai, s hogy ő nem sokára, mely nagy ember leend, hogy neki bibliothecarius Müller János,[5] meg látván Ad arma cives szókon kezdődő odáját, 15 forint hónapos fizetést igére ajját erszényéből, hogy néki Báró Vay generál[6] is egy vagy két átalag okait külde. Mutatá Gabriela Baumbergnak portraitját is, de nem említvén, hogy a vén kis asszonnyal és vén poetriaval szerelemben él. — Báróczy ekkor Bacsányit nem szenvedheté; tőle tudom, hogy Bacsányival sokan tevének jót, nevezetesen Somsics Lázár[7] is; de nem sokára Somsics Bárócznak nem panaszolkodhatá eléggé, mely impertinentiakat teve neki Bacsányi, s ezt marha embernek nevezte. Bárócztól tudom azt is, hogy az Ad arma cives nem a Bacsányi, hanem a Somsics munkája, hogy Somcsics ezt azért adá ki a Bacsányi munkája gyanánt, hogy Bacsányi ez által az udvarnál kedvességet kaphasson, s Bacsányi oly szemtelen és oly imprudens volt, hogy azt az odát valóban a maga munkája gyanánt adta be a császárnak. S bár hát az mellett maradott volna! De Bacsányi maga irá Mantua nevű elégiáját, s az hihetetlenné tette a dolgot.[8]

[1] V. ö. 223. l.

[2] Gr. Saurau kamarai elnökhöz intézett kérvényét ld. Horánszky, *i. m.* 114—116. l.

[3] Ugyanezt a hírt Kazinczy több levelében is terjesztette. *(Kazinczy levelezése,* IV. 533. l.; VII. 305. l.; V. 94. l. — Ld. még Batsányi 1802 június 16.-i levelére írt följegyzését: *Új Magyar Museum,* 1851—52/I. 449. l.) Szinnyei szerint Kazinczy állítását »mendemondánál egyébnek« nem tarthatjuk. *(I. m.* 91. l.) Ugyanez a véleménye Horánszkynak is. *(I. m.* 116. l.) Kazinczynak Batsányi iránti elfogultságát, hogy ne mondjuk gyűlöletét, már Kaziczy Gábor is reálisan értékelte: *Új Magyar Museum, i. h.* 438. s köv. l. Újabban: Vajda Ilona. *Batsányi János és Baumberg Gabriella.* Bp. 1938. 108, s köv. l.

[4] Sárosi Andrásné, szül. Ilosvay Krisztina (1782—?), később Tholdy Ádám gr. felesége, Batsányi ifjúkori nagy szerelme. Az itt mondottakat v. ö. Batsányi Kazinczyhoz 1802 június 16.-án írt levelével: *Új Magyar Museum.* 1851—52/I. 447—453. l. — Ld. még Vajda I. *i. m.* 99. s köv. l.

[5] Müller Johann német történetíró, 1792—1804, a bécsi császári könyvtár könyvtárosa. V. ö. *Kazinczy levelezése,* V. 95. l. és Zadányi Éva, *Batsányi János és Johannes von Müller.* Minerva kvt. 137. sz. Bp. 1941.

[6] Br. Vay Miklós.

[7] Somssich Lázár (* 1807) udvari tanácsos, költő.

[8] Az »Ad arma cives« kezdetű (címe: *Ode ad inclytos SS et OO Regni Hungariae)* óda Batsányinak Toldy által kiadott művei között nem szerepel. Egykorú, névtelenül megjelent kiadása: Széchenyi Kvt. Apponyi Kvt. Hungarica 2917. sz. colligátumában. — A *Mantua* c. költemény 1799-ben jelent meg. — Kiss Jánoshoz írt levelében Kazinczy részletesebben kitért az itt érintett problémára. *(Kazinczy levelezése,* V. 95. l.) Eszerint »Somsics egy deák ódát írt: Ad arma cives ... etc., 's Batsányi elég szemtelenséggel

Bacsányi midőn bucsúzék, kért hogy többet meg nem látogassam, mert ő vigyázó szemek alatt van, s azt vetette szavai mellé, hogy hozzá írtt, s a' postán küldött levelemet kénytelen volt Gróf Sauraunak bemutatni. A levél ártatlan vala, de ő semmi öszvefüggésben nem élhet fogolytársaival. — Oda hagyám az oktalan és lelketlen embert.[1]

1805 körül ugy szolgála mint honor*arius* concipista a leg felsőbb fináncz dicasteriumnál, ott üresség történt, s ő az actualitást sürgeté. Nem adának neki reményt, s ő jelenté magát a fejedelemnél, s ennek elébe terjeszté, hogy minden szerencséje ettől függ, mert ő csak ugy lehet a Gabriella férje, ha ő Felsége őtet actualis concipistává teszi. A császár igy sem hajlott. Ismeretes brutalitása szerint neki ment a fejedelemnek is, s ez, a mint ő mondá, vissza randula előle. Sokára kinevezteték annak, s Gabriéla neki felesége lőn.[2]

1809. Napoleon másod izben lepte meg Bécset. A bassanói herczeg Maret, most status titoknok, 1796 kufsteini rab és Bacsányinak ott szomszédja,[3] mihelyt Bécsbe bejöve, külde a bécsi municipalitáshoz, hogy az neki adjon embert, a' ki valamit magyarra fordittson. Ezek a Maret emberét a Magyar Curir ujságirójához Doctor Décsi Sámuel úrhoz vezették. Decsi mentegetni kezdé magát, s bizonyitá, hogy ő két hét óta fekvő beteg. Vagy hogy kiszabaduljon a kedvetlen vendégek kezéből, vagy hogy Márton Józsefet[4] nem barátjának árthasson, azt mondá, hogy ez ugy tud magyarúl, mint ő, s kész lesz teljesiteni a parancsot.

Márton ment, de nem hogy engedelmeskedjék, hanem hogy Maretet kérje, eressze el, ő jobbágy, hiv jobbágy, s beneficiatusa az udvarnak, minthogy a császárnak egy fiát s két testvérét (Jánost és talán Rajnert) magyarra tanitá. Maret franczia tűzbe lobbanva kérdé — nincs-e Bécsben Bacsányi? Márton meg örült, s kalauznak ajánlá magát. — Bacsányi örömmel ment, s le fordità a magyarokhoz intézett proclamatiót. Egyik kávéház után a másikba ment, s mindenütt vad szitokra fakada a császár ellen.[5]

birt ezt az ódát úgy mutatni-be, mint maga munkáját, mellyre Somsics, a' ki neki még akkor barátja volt, könnyen reá állott, hogy Bacsányi szerencséjét tehesse.« Tette is — mondja — mert a költeményt nem győzték csodálni, s Wielandnak is megküldték. Batsányit »viszketegsége elragadta,« s felbuzdulva e sikeren, egy újabb latin ódát írt, Mantua címen. De ez nagyon gyengén sikerült, — mondja Kazinczy. »A bécsiek meg nem tudták fogni, hogy az Ad arma cives írója hogyan lehet illy hasonlatlan magához.« — Hogy Kazinczy vádjai igazak-e? — nem valószínű, de irodalomtörténetirásunk még nem tisztázta. V. ö. Zadányi, *i. m.* 13. l.

[1] V. ö. *Uj Magyar Museum*, 1851—52/I. 94—95. l.

[2] Kinevezése 1804 aug. 30.-án kelt. Esküvőjét 1805 június 10.-én tartotta.

[3] H. B. Maret, 1811 óta Bassano hercege. 1793-ban a francia köztársaság nápolyi követévé nevezték ki, de útban állomáshelyére, az osztrákok elfogták és Kufstein várába zárták. Itt a börtönben ismerkedett meg Batsányival 1795 őszén. 1795 decemberében többedmagával kicserélték XVI. Lajos leányáért. 1796 elején már az Ötszázak Tanácsának tagja. Kazinczy tehát téved az évszámban.

[4] Mándi Márton József (1771—1840) a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Életére és munkásságára ld. *Szinnyei*, VIII. 736. h.

[5] Kazinczy több levelében is elmondja ugyanezt (*Kazinczy levelezése*, VII. 311., 382. és 443. l.) s forrásként Márton József levelére hivatkozik. — Az ügy véglegesen mai napig sem tisztázódott. Batsányi később a bíróság előtt az állította, hogy nem ő fordította a kiáltványt, őt csak arra szólították fel hivatalosan, az osztrák hatóságok beleegyezésével, hogy a már kész fordítás stílusát ellenőrizze. (Az ügyben elhangzott vallomásokat részletesen ismerteti Horánszky, *i. m.* 370—446. l.)

A béke megköttetett, s Maret meg súgá Bacsányinak, hogy neki nem lész bátorságos Bécsben maradni. Bacsányi igy ment Parisba, bucsút nem véve feleségétől, kinek azt mondá hogy ő falura megyen, ott ideje lész versein dolgozni, s azért írásait is elviszi. Az ember Párisban sem érte el, a mit dagálya remenylett. Ezért megneheztelvén Napoleonra s Maretra, titkon küldözgete hireket Bécsbe. Bécs örült az apostatának, s feleségét két izben küldé hoza látogatás örve alatt parancsokkal[1]

1814-ben megbuktatván Napoleon, Bacsányi azt remenylé, hogy most telljesittetnek neki a tett igéretek. Kiterjesztett karokkal mene az ausztriai seregnek elébe. De most vasra verve hozatott Bécsbe, és osztán Brünbe fogságba. — Igen is, mondá, le forditám a proclamatiót; de engemet oda a municipalitás vitetett; igen is mondá, tiszteletlenül viselém magamat uram ellen a kávéházakban: de hiszen én a Polizey tagja voltam, s az ilyeknek az szabad, hogy másokat szóllásra provocáljanak. — Egy vagy két esztendő múlva azután eleresztetett, de azon megszorítással, hogy linczi exiliumából kilépni ne merjen. Eleresztetvén Brünből, Doll Antal bécsi könyvváros által kérete meg, hogy a mit fogságom óta nyomtattaték, küldeném meg neki. Ossziánomat meg küldém. Lángola ellenem mérgében, s egyet értve Kisfaludyval,[2] Takács Józseffel,[3] Horváth András téti plebánossal,[4] Versegi Ferenczel részt veve meg támadtatásimban; végre egy programmát ada ki ellenem: A Magyar Tudósokhoz czim alatt, Pest, Trattnernél, 1821. — Nem felelék s mostan halgat, mig majd Faludit adja ki.

7. Ladislaus Laczkovics scholasticus nimium adolescens* captus, quam vis ob immaturitatem judicii concipere non poterat, quidnam frater Joannes director blateraverit, in rigore juris ad decem annorum arestum judicatus, in via gratiae tamen** cum seria cohortatione*** dimissus.[a)]

Laczkovics László testvérje Jánosnak, s fia az egykori pest-vármegyei első vice ispánnak, physiognomiája egészen a Jánosé; növése köpczös, sokkal alacsonyabb mint amazé, ugy hogy hususága miatt csak nem kicsinynek tetszhetett, ereje képzelhetetlen, s talentomai is nagyok, de a melyek a nevelés miatt alig tetszettek ki. Mikor ez elfogattatott, nem volt egyéb mint alföldi betyár, fogságában francziául is meg tanult. Az atyja és testvérjei ellenzették, hogy a molnár leányt, kivel két fiat és egy leányt nemzett, el vegye. Oly becsületes ember

* Kazinczy megjegyzése: Nem igaz.

** Kazinczy megjegyzése: Munkácson szabadult ki 1801. jun. 28dikán, fogságának hetedik esztendejében.

*** Kazinczy megjegyzése: Nem igaz.

a) Kazinczy megjegyzései alapján Szirmay ezt a részt is teljesen átdolgozta a B-kéziratban.

[1] Minderre v. ö. Horánszky, *i. m.*

[2] Kisfaludy Sándor.

[3] Péteri Takáts József (1767—1821) költő. Kisfaludy Sándor és Horváth Endre mecénása.

[4] Az irodalomban inkább Horváth Endre (1778—1839) néven ismert; mint ipszilonista, szembenállt Kazinczyval.

volt, hogy fogságában 1795 sürgette öszve eskettetését. De az tőle megtagadtatott. Kiszabadulván 1801. Juni 28*dikán* haza ment, és a gyermekek anyját elvette.

8. Paulus Lukács initians advocatus Pesthiensis. Catechismum Reformatorum obiter legens, quid sibi velit? non intelligens, carceribus uno anno inclusus.

Lukács Pál. Egy szemes füles, s magát meg csalatni nem könnyen hagyó fiatal szög ember, felette világos fővel s szép lélekkel.

9. Ignatius Tansich, in diocesi Strigoniensi factus clericus, sed statui ecclesiastico abrenuntians, dein pro informatore et praefecto filii Alberti per Comitem Michelem Sztáray susceptus, per Franciscum Szentmarjay ex installatione Comitis Josephi Károlyi Magno-Karolino reducem, Nagy-Mihalini de praeexistentia Catechismi Civis et Hominis informatus, quia non manifestavit, carceris squallorem per 10 annos subiit.

Tancsics Ignácz. Egykor a talán posonyi seminariumban kis pap, 1794-ben harmincz esztendős lehetett. Gróf Sztaray Mihálynak Albert fiát, tanitotta, Nagy Mihályt Zemplénben. Termete középszerű, hígtestű, hecticára hajlandó.

10. Ioannes Brem chyrurgus Körmendiensis, ‹quamvis puncta sibi communicata non plene intellexerit,› quia tardius quam oportebat, inaudita nempe incaptivatione Martinovicsiana, seductorem suum Comitem Sigray competenti loco denunciaverat,[a] duorum annorum carceri[b] mancipatus est. Indicabantur videlicet secundum legem st. Stephani lib*ri* 2 cap. 51, qua n o n i n d i c a n t e s e t i a m eidem, cui principales conjurati, poenae subjiciuntur, per art. quidem 7 : 1715 renovatam, sed quae ipsa vetustate sua in oblivionem pene venerat, sed malitiam nec finem, quo vergant? in illa ephermeridibus Gallicis vulgatorem catechismorum G e r a r d i n i[1] et R a b e a u a n i,[2] cantionis M a r s i l i e n s i s* per D e l i s l e t[3] in metrum redactae, l i t e r a r u m G o r a n i a n a r u m, quae intima Aulae Viennensis secreta, imo discursus domesticus, cum maxima prodebant,[4] aliorumque infamium scriptorum, omnibus linguis vulgatorem colluvie ‹aliqui› prospicere poterant. D e l a t o r i s denique nomen propudiosum esse reputabant. His tamen ‹omnibus› non obstantibus regerebatur: i g n o r a n t i a m j u r i s n e m i n e m e x c u s a r e.

Brehm János. Az a chirurgus, ki felől Sigray Jakab alatt szólék,[5] egy kis termetű barna jó ember.

* Kazinczy megjegyzése : Marche des Marseillois.

a) B. helyesbítve : quia tamen seductorem suum Comitem Sigray competenti loco non denunciaverat . . .
b) B. helyesbítve : unius anni carceri.

[1] Collot d'Herbois. *Almanach du Père Gérard.* V. ö. I. k.
[2] I. P. Rabaut. *Précis historique de la Révolution française. Suivi de réflexions politiques sur les circonstances.* Paris, 1792. V. ö. I. k.
[3] Rouget de Lisle.
[4] Gr. Gorani. *Lettres aux souverains sur la Révolution française* cimen írta tudósításait a *Moniteur* hasábjain. Levelei külön kötetben is megjelentek : Paris, 1793.
[5] V. ö. *Szirmay*, 40. l.

11. Ioannes Rosty Tabulae Dist*rictualis* Gensiensis assessor, seductorem Sigrayum tempestive manifestans, pro confrontatione solum adductus* <... Homo melancholicus in solitudine Budensi malo suo ita succubuit, ut contusis in pulverem particellis vitreis lagenae, qua ei aqua adlata est, ex poculo suo particellas has vitreas epotaverit atque ut facilius moreretur, vitreis laminis, quae supererant, venas suas in ambobus pedibus manibusque consciderit. Cum manante copioso sanguine se tamen mori non posse videret, aperuit eadem lamina venam maximam membri genitalis et tunc primum edidit sonum doloris acutissimi. Vigil miles retulit officiali in hoc carcere editum esse acrem doloris sonum, adcurrit chirurgus et opem tulit. Pulveres vitrei vomitario ejecti sunt, vulneribus remedium adlatum. Dicebat hipocondriacus hic se non metu poenae, ast prae sollicitudine matris suae, quae vitam ex sallario officii sui toleraverat et nunc, postquam hic fons exaruit, fame perire debet, desperasse et unice ob has curas sibi violentam manum injicere voluisse.[1] Post perpessos trium annorum carceres Bruna dimissus, matrem inter vivos jam non reperit. Defixit habitationem Pestini, vacabatque procurationi causarum ad Tabulam Regiam. Per baronem Iosephum Orczy redigendo in ordinem archivo domus suae cum annua 300 flor*enorum* solutione ac praestando honesto victu et habitatione vocatus est. Hoc anno 1804 mortuo filios Orczii ruri suo in jure patrio instituendos suscepit pollicitationibus viduae matris Orcziorum ad hoc inductus. Hujus in gratiam valedixit causis, quas ad Curiam tuebatur. Sed secutae simultates cum vidua baronis Orczy eum ab hac statione abegerunt. Victitabat subsidiis amicorum, nemo ei posthac causas credidit. Fame maceratus in maniam lapsus est. Superioritatis jussi inclusus tenebatur in domo praetorea comitatus Pesthiensis. Restitutus sanitati dimissus. Sed iterum in maniam relapsus relicta scheda : amicis et benefactoribus ago aeternas gratias, inimicis, qui contractae infirmitatis causa sunt, sincero corde condono, taedebat miseram sine vita ducere vitam! et subjectis duobus versibus Gallicis, quorum sensus : Ubi te spes dereliquit, vita pondus gravans, mors obligatio est, minoris sclopeti globo frontem trajecit illo ipso die, quo causarum regalium director Németh morte naturali obiit, die 24ª Ianuarii 1807. Sepultus in caemeterio xenodochii ad S. Rochum Pestini.>[2]

Rosti János. Az atyja kapitány korában hala meg, s nem hagya jószágot, a német asszony-anya a gyermeket jezsuitává tevé. De a szerzet eltörőltetett, minekelőtte ez a professiót meg tehette volna. Kilépett tehát s prokátorrá, továbbad a Köszegi Tábla mellett notariussá, s Sigraynak társa s mindene lett. Ő kevéssel volt ifjabb Szulyovszkynál. Növése középszerű, arczúlatja nem rút, de kedvetlen, és az Iselin physiognomiájához (lásd Rezét) hasonlító. Ezt a szerencsétlen embert annak tudása, hogy Rostinak hivattatik s a Sigrayakkal társalkodás tette szerencsétlenné, mert igy szükségei többek s nagyobbak voltak mint erszénye el birhatta. Moi? je suis cavalier ! — Szabad napjaiban is

* Kazinczy megjegyzése : nem igaz.

[1] V. ö. II. k. 686. l. 1. jegyz.

[2] Magyarul szinte szóról-szóra ugyanezt irta Kazinczy a *Magyar Pantheon*ban (302. l.) és Cserey Farkashoz 1807 márc. 12-én küldött levelében. *(Kazinczy levelezése.* IV. 519—520. l.) Rosty öngyilkossága előtt irt verseire ld. *u. o.* IV. 486. l.

gyötrötte a hypochondria, fogságában még inkább utolérte, melyről alább.[1]

12. Makk ex-Paulinus, ‹editis operibus idiomate Germanico conscriptis,[2] argumenti e re rustica desumpti clarus et ex Pestano cive cum fratre notario civitatis nobilitatus.[3]›

Makk Domonkos. Expaulinus mise mondó, testvére a Pest városa notáriusának, ki II. Leopold vagy Ferencz alatt nemessé lett. Szép leány testvérei voltak, azok még nemesebbek voltak deák értelemben.

13. Juhász ex-praemonstratensis, quia Verseghio in describenda cantilena Marsiliensi operam praestiterunt, et Juhász nonnulla correxit, prior ad duorum, alter ad trium annorum carceres damnati.

Juhász János mise mondó expraemonstratensis pap. Gyönyörű férfi, nagy testel, jó képpel, nagy kedvellője s kedveltje a szépeknek, most plébános a pesti beteg házban a Szent Róchus kápolnája mellett.[4]

14. Iosephus Uj-Györgyi.

Uj Györgyi József Nagy Szombat tájáról, hol most is lakik. Az atyja szolgálatjában vala a Primásnak s meg nemesedett. Ezt semináriumban neveltette az atyja, de le rúgta a papi ruhát. Egy indolens bécsi németnek illett volna, nem magyarnak; mint bolondult meg Brünnben, alább.[5]

15. Michael Baranyay cancellariae directoris causar*um* regal*ium* expeditor.

Baranyai Mihály. rosnyai nemesnek fia, s testvére a causar*um* regal*ium* directora expeditorának, most a Kapy Jósef[6] gyermekeinek nevelője Kassán. 25 esztendős lehetett akkor, midőn a fogságban megláttam. Jószer növésü, szőke, kancsal, horgas orru. Charactere szelid, nemes, álhatatos.

16. Erdélyi juratus Tabulae Regiae, ‹tenerae aetatis et corporis juvenis,› ad quinque annorum.

Erdélyi László. Egy parányi fiu, szint oly lélekkel, mint a milyen kicsiny teste vala, szegény sorsú szülék gyermeke, nem tudom honnan, és most hol. Midőn 1795. jun. a garda kazermje pitvarában meg láttam, meg szántam ifjuságát s kértem, hogy ne csüggedjen el. Uram, ugymond, a te vigasztalásodra semmi szükségem. Meg fogám jobbját, s Szulyovszkyhoz vezettem. Nézze, Uram Bátyám, ezt a gyermeket, s tanuljon tőle szenvedni, »Könnyü ennek, mert nem vagytok atyák» felele *Szulyovszky*. De Szulyovszky nyavalygott volna, ha nőtelen volt volna is.

[1] A későbbiekben Kazinczy erre nem tért vissza.
[2] *Szinnyei* csak latinnyelvű munkáit ismeri: VIII. 406. h.
[3] Az 1791 szept. 22.-én kelt nemességadományozó levél csak Makk Antalra, feleségére és gyermekeikre terjed ki: *Királyi Könyvek*, 134. l.
[4] A mai Rókus-kórház. Épült 1796-ban.
[5] A későbbiekben Kazinczy nem tért vissza Újgyörgyire.
[6] Kapy József, az eperjesi kerületi tábla elnöke.

17. Cornelius Bujanovich, pariter juratus, ‹in rebus mathematicis progressus, vice-notarius comitatus Varasdinensis,› ad duorum annorum carceres judicati.

Bujanovics Cornelius, fia az udvari ágensnek, kit vakságáról s furfangságáról minden ismer a hazában. Egy parányi, görbült orrú, szép physiognomiáju ifju. Az undorodásig mocskos az öltözetben, ugy mint a kit a férgek majd meg ettek, és nekünk kellett mosdattatni, fésülni. De a fiuban sok dicséretes tulajdonság volt. Az vala vágyása, hogy láthassa Göttingát, s mathesis professor lehessen.

18. Aszalay.

Aszalay János, atyja nevéről Szabó, én kértem, hogy magát nevezné születése helyéről, mivel a Szabó név közönséges. Egy József és Miklós öcséimet tanitotta Kassán; alattam a sáros-pataki várbeli mixta iskolában, végre a kassaiban prof. lett, kiesvén innen vallása miatt 1790 Pestre ment, és a Kubinyi ur[1] fiait nevelte; ő is betegen fogattatott el, mint Szabó László, és Gréczben 1796 octob. megholt kiaszásban. Egy kis termetű, jó képű, szelid lelkü, barna ember, oly szép lélekkel, a milyet ohajthatni.

19. Prusinszky ‹scholae oeconomicae Keszthelyiensis Georgicon dictae alumnus . . .[2]› societati impliciti trium annorum carcere poenas dedere.

Prusinszky József, egy geometra fia Heves vármegyéből vagy a Jászságból, s minden környülállások szerint nem nemes.[3] Ugy beszélé, hogy midőn az exámenben (Verhör) tudakoztatott, ha nemes-e, ezt felelte: Pater mihi non dixit, et ego nunquam interrogavi. Peczkesebb módu embert állásban, járásban, mással bánásban nem láttam, mindent eltolt magától. 1807 körül Herczeg Breczenheimnak pataki uradalmában inspectornak neveztetett ki, s 1810-ben ki mondották neki a szolgálatot; senkivel nem tudott ki jönni. Magas növésü fiatal ember volt, akkor az universitásban mathesist tanult. Orra valamely szerencsétlen bukkás által még gyermek korában be-tört s félre hajolva forrt össze.

20. Virág,

21. Rudinszky.

22. Réz, oculista Békessiensis in jus vocati, defectu probarum nec judicati.*

* Kazinczy megjegyzése: Iszonyodik az ember, mikor azt látja, hogy mely készületlenséggel irja némely coëvus scriptor a historiat. Hiszen Virág, Rudinszky és Réz nem a martinovicsi oktalanság miatt fogattattak el, hanem holmi tiszteletlen szavaik miatt.

[1] Valószinüleg Kubinyi Károly szentmártonkátai birtokos. Ld. II. k. 750. l.

[2] Festetich György, a Georgicont 1797-ben alapitotta, igy Pruzsinszky nem lehetett annak alumnusa. Viszont tudjuk, hogy kiszabadulása után Festetich egy időre alkalmazta őt birtokán. V. ö. II. k. 759. l.

[3] Kazinczy rosszul tudta, nemes volt. V. ö. II. k. 757. l. 2. jegyz.

23. Carolus Szén frumentarius ex Türje, innocens declaratus ‹per malevolum quempiam Neüher exlustratum postae expeditorem incusatus, quod dum cum eodem prope stagnum quodpiam deambulasset, ranas sclopo transpleserit et si majorem ranam videbat: »Ez a királlya a békáknak! ez a királynéja!« dixerit. Deinde, quod cum Iacobo Szecsanáz occultum litterarum commercium hierogliphicis terminis foveat, ordinibus de interceptione literarum factis iisque reseratis, apparuit, omne colloquium per literas factum fuisse de puellis Budensibus et Caroli Szén in dicasterio Camerali Budensi applicatione ac familiares jocos de ponte a porta Budensi usque vitiferos montes uno fornito arcu extendendo et erigendo. Interim cum Carolus Szén fato quopiam Iacobum Szechanáz: Tu enim es meus Dey! compellasset, id director causarum regalium Ioannes Németh in malam partem vertens, opinione illius miser Szén usque mensem Augustum anni 1795. carceri inclusus detinebatur, mense Septembri rursus interceptus, donec malesanus Neüher conscientia falsae delationis agitatus violentam sibi mortem conscivisset, ut infra videbimus.[1]›

24. Pariter Georgius Szlávy, vice-judex nobilium ex comitatu Bihariensi, ‹ad trium annorum.›

Szlávy György. Bihar vármegyei fő szolgabiró, Jánosnak testvér bátyja, mintegy harmincz esztendős, és már ekkor házas. Egy nem szép, s csak nem rút, de kedves ábrázatú, igen csinos ember. Büszke szintén a büdösig, de azt holmi egyéb jóvá tudja tenni.

Kopasz János [Szirmay róla elfelejtett szólni]. Horváth Jakab pesti prokátor mellett patvarista, szegény és nem nemes szülék gyermeke. Budaméri Ujházy Sámuel barátomnak inasa volt iskolai esztendeiben, jó fiu kevés tanulással, s derekasan tudta magát menteni a perben.

25. Majer manicarius Poson*iensis**. quia ad tabernam mercatorium profectus, ministrum[a)] sibi vendi petiit, et cum mercator, cujusnam si speciei mercis ista? interrogasset, Stockfisch reposuit.[2]

26. ‹Pariter et› Josephus Merly judex Mező-Petriensis ob effutitos in administrationem publicam injurio sermones, uterque 24 baculorum ictibus in facie loci per magistratum competentem castigati.[3] Ob magnam enim scribendi et loquendi licentiam, ac anceps bellum, quod cum Gallis gerebatur, omnis pene administratio publica apud eos, qui supra vulgus sapere volebant, in contemptum venerat.

* Kazinczy megjegyzése: Ez sem volt a Martinovics áldozatja.

a) A B-kéziratban javítva: minister

[1] Ld. 404. l. V. ö. *Fogsigom naplója*. 51—52. l. és *Jegyzőkönyv* N° 670.

[2] Szirmay fölcserélte a neveket (ld. 398. l. 27. pont), mert ez Wurmann Sámuel dévényi (és nem pozsonyi) kesztyüssel történt. (Ld. II. k. 253. l. 7. jegyz.) A *B* kéziratban már helyesen írta a neveket.

[3] Merlit csak 20 botütésre, Wurmannt viszont négyévi fegyházra és évenként 25 botra ítélték. V. ö. *i. h.* és *Jegyzőkönyv* N° 594. sz.

27. Denique quispiam Wurmann[1] aedificii Iosephini,* ubi captivi Galli asservabantur, famulus (Hauz-Knecht) conspirationis quidem ignarus, sed copiam pulverum pirecrum in involucris charteceis loco pulverum Cypriorum bona fide (uti dicebat) sine scitu tamen superioritatis Gallis captivis, nec sine mercede importans, ad correctoriae domus quatuor annos, cum 100 baculis per quatuor vices infligendis condemnatus est.

[IX]§. 18. His igitur plerisque latomis partim authoribus, partim sociis, aliisque permultis, quorum nomina resciri non poterant, consociis, feralis regi optimo, constitutioni legali et ipsis consociis nobilibus, qui Catechismo Reformatorum adlecti de altero Catechismo Civis et Hominis in excidium suum vergente nihil sciebant, conspiratio parabatur, anno 1794 sub nundinis Pesthiensibus, quae frequentes ibi celebrabantur, mense Augusto ante festum decollationis st. Ioannis Hungariae a clade Mohácsiana fatale incidentibus[2] ita eruptura, quod directores et consocii noctu ad aedificium Iosephinum, ubi 1500 Galli captivi asservabantur, provolassent, signoque Gallis dato, ii portas aedificii effregissent, indeque prorumpentes jam pulveribus pyreis provisi, armamentaria civica ubi sclopi civum asservabantur et regium Budense occupassent, dein incensa ex omni parte utraque urbe, confluenteque plebe per dispergendes Catechismos Civis et Hominis in societatem adlecta, tabernas mercesque mercatorum aesque paratum diripuissent: demum in excidium regni primorum et nobilitatis versi caedibus, flammis, rapinis non modo Budam et Pesthinum, sed universum regnum torrentis instar involvissent.** Tantae molis facinus in regno regis et ordinum jurisdictione temperato, ubi quivis libertati patriae invigilat, ubi impunitas, imo praemia delatoribus, non indicantibus autem grandis poena proposita, quomodo vel somniare ausi? paradoxum permultis videbatur: unde praeter perversum pravique animi seductorem Martinovich ejusque directores majora viribus molientes, reliquos seductos inconsiderata potius cogitandi ratione, quam malitia abreptos, revolutionem potius quampiam animorum cogitan-

* Kazinczy megjegyzése: Pesten a Duna partján Vácz felé. [Más néven Neugebäude vagy Újépület. [Várszerű kaszárnya volt a mai Szabadság-tér helyén. 1898-ban bontották le.]

** Kazinczy megjegyzése: Egy oly istentelen embertől, mint Martinovits és egy oly exaltalt főtől mint Laczkovicsé, lehet ugyan várni még effélét is. De én ugyan ezeket itt hallom s olvasom legelőször (Irom ezt 15 aprilis 1810.) — Nagy volt a rettegés, a nagy rettegés pedig sokat láttat, a mit látni nem kellene s látni nem lehet. Engem 1798-ban azzal vádolt egy nyavalyás Szathmár vármegyei magistratualis, hogy tulajdon szemeivel látta, hogy Szathmár *vármegyei* notarius Kengyel Lajosnak öt millio francia pénzt adtam által, nem bankóban s papiroson, hanem pénzben, és tudja hogy francia fegyvert is vittem Károlyba. Kengyel a diariumábul mutatta meg, hogy azon hólnapban ő nem is volt Károlyban.

[1] Ez volt Mayer. Ld. 139. jegyz. — Mayer ügyének egyébként nem találtam nyomát sem Pest város, sem a megyei bíróság iratai közt, sem pedig a Kir. Curián.

[2] Keresztelő Szt. János fővételének napján (aug. 29.) volt 1526-ban a mohácsi csata. 1529-ben ugyanezen a napon fogadott vazallusi hűséget Szulejmán szultánnak Zápolyai János.

dique rationis (uti ex sententia in Franciscum Kazinczy lata etiam patet) quam perturbationem reipublicae intendisse multi credebant.› His nundinis ego etiam ad deputationem regni vocatus interfui, sed non longe ante, circa 13am Augusti, ex divina ordinatione detecta nefanda conjuratione, primipilis captis, Gallis captivis Temesvarinum navibus ex aedificiis Icsephino advectis, tormentis bellicis in fora protractis, numerosa militia et civibus armatis excubare jussis,[1] nihil mali nobis accidit ; nisi quod incendio lignorum focalium in conservatorio domus olim jesuvitarum, tunc facultatis medicae fortuito casu, sive incuria tabacum fumigantium famulorum noctu exorto, jacobinorum id artificium rati, semisomnes in plateas et fora convolaverimus.

§. 19. Iam quo modo nefaria haec conjuratio detecta ad notitiam administrationis publicae devenire potuerit? diversi diversimo denarrabant. Georgius Vadász principis palatini* secretarius, veteranus amicus noster, nobis retulit: Martinovichium cum Viennae (nam et ibi jacobinis plena erant omnia) 12a Augusti sera nocte sine famulo ex conventiculo jacobinorum, vel lupanari in veste saeculari rediret, in eadem vestae repositas litteras a conjuratione, vel conventus Gallicani commembris ad eum directas, quin eas secretarius scrinium reconderet, somno vinoque gravatum oblitum fuisse. Famulus Martinovichii in more habebat, summo mane, antequam herus ejus evigilaret, vestem ejus setacio scopare et repurgare. Dum igitur in silentio, dormiente hero, vestem etulisset, scopasset et repurgasset, protractis ex sacco et curiose relectis literis, sceleratam conjurationem deprehendisse, politiaeque Viennensi illico detexisse, ita, ut Martinovichius adhuc somno sepultus 13a Augusti summo mane per satellites opprimeretur,[2] scrinia scriptaque omnia ejus excuterentur, ac totius nefariae conjurationis malitiose contexta tela deprehenderetur, moxque illa, directores autem subsequis diebus custodiae manciparentur.** Alii dicebant : famulum Martinovichii 12a Augusti vespere sibi in usum Veneris puellam quandam absente hero, ad cubile ejus secretarius, in quo somnum capere solebat, constituisse, sed repente cum consociis jacobinis Viennensibus superveniente hero, puellam infra lectum abscondisse, quae de eruptura brevi, tam Viennae, quam in Hungaria revolutione et seditione sermones ibi cum Martinovichio consultantium jacobinorum exaudivit, ac eadem nocte politiae Viennensi detexit. Conventum, dicebant, tunc fuisse inter jacobinos Viennenses, ut eadem nocte, qua in Hungaria Pestini erupturam seditionem sibi praefiguraverant, Viennae quoque strues lignorum focalium in Leopoldina civitate in majorem molem congesta succedantur, cumque Franciscus imperator exemplo patrui Iosephi II. imperatori in more habuisset, suborto aliquo incendio ad incendii locum eques excurrere, ille quoque ibidem opprimatur et occidatur. Unde ex jacobinis Viennensibus multi capti, judicati, subsequis

* Kazinczy megjegyzése : Alexandri Leopoldi.

** Kazinczy megjegyzése : Haynoczy, Laczkovics és Szent Marjay Aug. 16.-án éjjel Budán és Pesten.

[1] V. ö. II. k. 72. l. 3. jegyz. A francia hadifoglyokkal kapcsolatos dolgokra általában v. ö. Barcsay Amant Zoltán. *A francia forradalmi háborúk hadifoglyai Magyarországon, idetelepítésük első esztendejében.* Bp. 1934.

[2] Martinovicsot 1794 július 23.-án fogták el. — A Szirmay által itt, és az alábbiakban előadott mende-mondákra v. ö. II. k. *Iratok* 7. sz.

mensibus suspendio vitam finiere. Unus prae reliquis primipilus eam sibi gratiam expetierat, ut suspendenti capiti pileus nocturnus (Schlaffhaube) apponatur[1]. Ridiculum id visum judicibus et suspendendo concessum: subseque tamen a complicibus compertum est, id signi loco apud jacobinos fuisse, quo indicabatur neminem ex sociis per suspensum proditum.* Aliqui dicebant: conjurationem per consocium Austriacum, alii per Hungarum detectam. Sententia in Franciscum Szentmariay lata perhibet: »eam providentia publici regiminis tempestive detectam fuisse.« Quod etiam credibile. Conventui enim Parisino prodita aulae secreta, imo familiares cum domesticis discursus, quorum Martinovichius partim conscius erat, partim a famulititio aulico, quid loquatur imperator de Gallis, diversis technis explorabat. Continuum ejus litterarum commercium, majores fasciculi eidem ex posta traditi. Familiaritas cum suspectis personis, nocturna et occulta conventicula, praemissae per Ioannem Laczkovich tam in opusculo: Status regni Hungariae,[2] quam ante domum primatialem ferales minae et alia adjuncta justam utique de eodem suspicionem politiae vigili ocule et per conductos exploratores eundem observanti movere poterant.** Id certum est: Martinovichium 13ª Augusti Viennae suo in hospitio captum, scrinia ejus excussa, scripta revisa, ex iisque primipilis conjurationis cognitis, statim ex Viennensibus aliquos, directores autem Hajnóczium, Szentmariaium et Laczkovichium nocte inter ‹diem› 16am Augusti intercedente suis in hospitiis comprehensos, statimque Viennam abductos esse.

* Kazinczy megjegyzése: Bécsben egynél többet nem akasztottak fel, ennek neve Hebenstrait Ferencz, a többit ki állitgatták pelengérre, s húsz, negyven, s szász esztendei fogságra kárhoztatták.

** Kazinczy megjegyzése: Ezt a meg bolondúlt embert lehetetlen volt gyanuban nem venni, oly esztelenségeket követett el. Fogoly társaitól (Laczkovics Lászlótól) hallottam, midőn 1795. együvé vitettünk a gárda kaszárnyába, hogy ez Pesten lévén utólszor a Laczkovics János szeretője előtt, s talán mások előtt is nyilván és tartalék nélkül fecsegett, hogy ha a revolutió elkezdődik, elveszi ennek testvérét; — ugyan ekkor beszélé Bacsányi, hogy midőn ő Bécsbe fel ért, s Martinovicscsal egy kávé házba össze jött, ez neki mindjárt kinyilatkoztatásokat tett a revolutio felől. Bacsányi tudta, hogy Martinovics az udvarnak kegyelmében vagyon, s mint az az ember, ki esedezéssel ment fel Bécsbe és Kassán elvesztett cancellistai státioja helyébe mást kérni, s elő adni, hogy ő a fellyebb előhozott versét a librorum revisor engedelmével nyomtattatta ki, és igy épen nem vétkes: — a Martinovics beszédét kelepcze gyanánt vette. Ezt látván Martinovics, igyekezett eloszlatni bizalmatlanságát és hogy Bacsányitól ne retteghessen, directorság igérete által igyekezett őtet magához csatlani. Martinovicsnak eszetlensége eléggé ki tetszik onnan is. Maximum bonum in celeritate putabat Szaluszt [= Sallustius] szavaként. — Annál bolondabb volt a tett, mivel Haynoczy meg intette Martinovicsot (ezt is bizonyos kézből vettem), hogy Bacsányit, ezt a felfuvalkodott s szenvedhetetlen gőgű embert fel ne vegye társai közé, — mert garázdasága s fejeskedése által mindent elront.

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 595.

[2] Martinovicsnak 1792-ben megjelent röpirata. Ld. I. k.

§. 20. Ipse pallor et trepidatio conscientia sceleris agitatos jacobinos prodebat, quod expertus sum in Samuele Vrchovszkio. Videlicet in deputatione regni tunc Pesthini versatus cum filiis meis, tunc decimum et duodecimum aetatis annum agentibus aliquem conducere volebam. Interpellatis professoribus universitatis, cum quibus circa codicem de delictis, eorumque poenis[1] elaborandum ad agendum habebam, commendarunt mihi juvenem praefatum Samuelem Vrchovszky, cui dum honestam conditionem praefecti cum condigno sallario ob oculos posuissem, reposuit, se vocationem aliorsum habere ; cumque ultro interrogassem : qualem? repente coepit expallescere et totus tremere. Unde ex adstantibus consiliarius regius mihi amicus suasit : non suscipiat istum, hic enim probabilius conjurationi jacobinorum involutus est. Prout vis elapsis tribus diebus 23ª Augusti captus et Viennam abductus est.*

‹Observatio amici:[2] »Ez az iffiu igen, igen tanúlt, nagy talentomu, 's szorgalmú, nagyon érett lelkű ember vólt. Tisztelték őtet minden fogoly társai. sőt még a gondviselő tisztek is. [A következőkben elmondja a Kazinczy jegyzésében olvashatókat. Ld. 48. l.] Szelidebben mint ez az iffiu senki sem viselte magát fogsága alatt. Meg hólt Brünn mellett az obroviczi katona ispitályban, scrophulus csorgaték nyavalyában. 21 seb vólt a testén, leg nagyobb seb pedig a farában, hova egy egész marok is befért vólna, ezt beszélte nékem a felcsere. A brünni luheranus pap Riecke Henrich, most stuttgárti prédikátor,[3] a sirján tartott egy gyönyörű predikatiót, oktatván az iffiakat, hogy ne ugy vesztegessék ell az élettyeket.«›

§. 21. Comes Iacobus Sigray, pervolante repente regnum incaptivationis Martinovichianae fama, fuga ad exteras oras sibi consulere voluit. Conscenso ergo sine ullius famuli comitiva, equo per invia et devia latitans oberrabat, sed ex fuga retractus, et Viennam 20ª Augusti perductus est.[a)]

[X] § 22. Dedita per regnum incaptivationis et Viennam abductionis permultorum fama, aliqui comitatus reatus eorum ignari, in specie vero Pesthiensis et Zempléniensis, facta regnanti majestati remonstratione, in eo conquerebantur: quod Hungari et nobiles in obversum legum patriarum extra regnum per extraneos judices in judicium vocentur, cum tamen eorum in atrocissimo etiam laesae majestatis crimine competens forum sit Tabula

* Kazinczy megjegyzése: Ismét nem igaz ; Vrchovszky decemberben, és nem Pesten, hanem vagy a bánátusi vagy a Banátus mellett fekvő vármegyékben fogattatott el, s nem Bécsbe, hanem csak Budára vitetett.[b)]

a) Erre Szirmay a B kéziratban a következőképp módosította a fenti mondatot: Prout obtentu fiscalatus Graecorum Nator et Nako in Banatum Temesiensem secessit et ex fuga retractus est. (V. ö. Szirmay l. 46.).

b) A B kéziratban Szirmay Kazinczy jegyzései (ld. 40. l.) alapján kibővítette ezt a részt.

[1] *Codex de delictis, eorumque poenis, pro tribunalibus regni Hungariae . . . Referente A. Szirmay, cui concredita fuit elaboratio.* Pesthini, 1807.

[2] Az alábbi sorok részben megegyeznek Kazinczy jegyzésével, v. ö. 48. l.

[3] Jellemzését ld.: *Kazinczy levelezése*, V. 387. l.

Regia.[1] Interim in erroneo supposito versabantur. Regnans enim majestas non fine ferendi in reos judicii, sed fine confrontationis cum jacobinis Viennensibus ‹eos› abduci fecerat; quod ad proceduram cum delinquentibus et elucubrandum crimen sicut summe necessarium, ita privato etiam judici, tanto vero magis supremae potestati facere integrum est.

§. 23. Prout post exceptum eorum examen et peractam cum Viennensibus ibidem judicatis coonfrontationem, ineunte mense Decembri, ‹anni› 1794. Budam in arcense claustrum olim Franciscanorum, ‹aliqui alii vero in hospitium militare praetoreae cohortis casamattam› sub secura custodia translati sunt, ibidem per competens forum, Tabulas nempe Regiam et Septemviralem judicandi.* Quibus in dies plures et plures jam supra designati accessere, prout nempe per ‹con›socios in benevolo examine indicabantur. Quilibet enim (uti jam praemissimus) ex pacto, seu conjuratione inter illos inita, duos conducere debebat. Quot igitur personae, tot semper binarii conducti, qui sensim detegebantur et adducebantur.

‹Observatio: A kaszármában ezek vóltak gondviselőjik: kapitány Novák Ignátz, Gyulay Sámuel magyar gyalog seregéből és budai senator Kramerlauf, egy igen öreg bohókás, de jó német. A franciscanus klastromban Astleitner nevű fő-hadnagy a Sztáray regementyéből és budai polgár Pschérer Jósef.›

§. 24. Ita autem arcte custodiebantur a milite regulari intra et extra muros aedificii excubante, ut nullo omnino ad eos accessus patuerit, praeterquam iis, qui eos examinabant, dicta, facta confrontabant, judicibus e Tabula Regia delegatis.

‹Observatio: A Királyi Tábla csak deputatiot külde által a benevolum examenekre, s a sententiák pronunciálására. Ezek Almássy Pál úrnak előlülése alatt consideáltak; de ez néha nem vala maga jelen. Almássy Pál könyveket adata olvasni a magájé közzül.[2]›

§. 25. Fiscus regius sive director causarum regalium Ioannes Németh de Nyék, inde a 10ª Decembris 1794 in regia arcis Budensis habitabat, cubiculi fenestras et portam habebat ferreis cratibus munitam, miles excubabat ‹ante› ejus januam, scripta intercepta ex cancellaria palatini ad cubile ejus transposita sunt, cibos e culina palatini accipiebat.** ‹De mortuis equidem

* Kazinczy megjegyzése: Lásd hátul a jegyzést. [A későbbiekben viszont erre vonatkozóan semmit sem találunk. Valószínű azonban, hogy a B kéziratban a fejezet végén közölt Observatio Kazinczy jegyzését őrizte meg.]

** Kazinczy megjegyzése: Szabadsága volt ugyan ezen konyháról annyi vendégeket hivni magához a mennyit neki tetszett, s minden napra 1 souverain d'or — 13 *forint* 40 *krajcár* fizetést vont.

[1] V. ö. II. k. *Iratok* 9. sz.

[2] Ugyanezt megemlíti Kazinczy 1795 febr. 25.-én, anyjához írt levelében is. (*Kazinczy levelezése*, II. k. 388. l.)

aut bene loquendam, aut tacendum[1] — in proverbio est : sed etiam prima est historia lex ex Tullio : »ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat.« Unde non futuros non injurios in regem nostrum optimum et clementissimum, quin aequanimitatem et clementiam summi terrae principis, qui accusatoris hujus agendi modum reprobavit, in propatulo nos posituros putamus, si brevem Ioannis Németh, exemplo aliorum quoque tam patriorum, quam exterorum historicorum, qui sanguinarios ejusmodi viros posteritatis memoriae transmiserunt, descriptionem, cum observationibus aliorum, subjunxerimus.〉 Hic ad alios officii labores vel maxime piger, 〈unde acta officii innumeris restantiis involuta reliquit,〉 sed ad accusandum natura efformatus, animo malevolus, 〈qui dum collegam nostrum in Tabula Regia ageret, secreta cujusvis domus acta et facta pervestigabat et praesidi referebat,〉 si Werbőczium, ex quo cursim aliquid arripuit, demas, in reliquo scientiae et eruditionis nullius, ex accusatione Iacobinorum magnas opes sibi corrasit. Namque magni pretii donatia ab omnibus acceptavit, quin extorsit. 〈Per solum Melchiorem Szulovszky 12 vascula vini Tokaini uvarum passarum praestantissimi eidem transmissa agens illius Georgius Nisnyánszky nobis retulit.[2]〉 Incusatos accedendo facie serena, ad adulationem compositis verbis, eos primum leniter promissa impunitate, spe lenioris carceris, meliorum ciborum suppeditatione, dein adhibitis terriculamentis durius tractavit, ut quo plures socios fateantur. Regi et patriae vel maxime fideles, qui vel naturae ejus adversabantur, vel quibus res domestica amplior erat, (uti me, Iosephum Way,[3] Ladislaum Majthényi[4] consiliarios regios et alios viros praeclarissimos, nullis praehabitis indiciis〉 malitiose tantum ideo nominando, ut eorum, velut suspectorum, nomina in infamibus processualibus actis occurrant, totam Hungariam crimini laesae majestatis involvere, sibique per id tributariam reddere volebat. Prout in exemplo Iacobum Sigray (uti dein coram judicio confessus est) tamdiu torsit, donec importunitate ejus adactus, Emericum Szabó parochum Körmöndiensem (ut supra) innocentem involveret. Hispanicam ejusmodi inquisitionem, ubi idem accusator et inquirens, 〈erga petitionem nostram〉 primores regni Comes Carolus Zichy, judex Curiae 〈Regiae〉 et Iosephus Ürményi personalis aversati, principi palatino indignitatem facti detexerunt, et hic suae M^ti^ Ss^mae^ proposuit. Unde Némethius inhibitorium mandatum accepit, ut ab hujusmodi insolito agendi modo desistat, sufficiens alioquin per tot, quot jam capti sunt, puniendorum poenas exemplum publico daturus.[5] Quoad acceptationem 〈vero〉 munerum 〈per nos pariter detectam〉 cum reposuisset : id sibi ex lege Hungarorum Uladislai decreto 3. art. 4. facere licere, dummodo muneribus semet corrumpi non patiatur.[6] Sed et officium, exiguo 2000 florenorum sallario defixum, sibi de stilo : »cum omnibus sportulis solitis accidentiis et obventionibus« benigne collatum haberi, id vero etiam ad solitas sportulas, accidentias et obventiones pertinere ; insuper 1000 aureorum ex

[1] Németh János 1807 jan. 24.-én halt meg.
[2] V. ö. *Fogságom naplója*, 10. l.
[3] Vay József helytartótanácsos. Ld. II. k.
[4] Majthényi László, helytartótanácsos. Ld. II. k.
[5] Szirmay szövegéből nem derül ki, mi ellen tiltakozott az országbíró és a személynök. Fölterjesztésüknek egyébként nyomára nem akadtam. Tudomásom szerint a kir. jogügyi igazgató sem kapott ilyen értelmű rendeletet.
[6] »Ne autem magistri protonotarii muneribus corrumpantur, jurent et promittant unicuique justum rectum et divinum facere judicium ; et idcirco stabit in beneplacito cujuslibet causantis, si illis munera dare velit, nec ne.«

aerario regio persolutorum remunerationem peracta reorum executione accepit.*

‹Observatio:[1] »Németh János ellen sokan sokféle képen panaszkodtak. Én nem panaszolkodhatom. Hogy kevélyen viselgette magát azon nem csudálkozom és az ollyas engem soha sem bánt meg. Tónusa ez az olly embereknek, a' kik e stercore lépnek fel. A tisztyeink nem szenvedhették, mert be lépvén az ő szobájokba, a' süvegét se vette le előttök, fel tett süveggel úgy parancsolgatott velek, mint ha azok cselédjei vóltak vólna, 's-a' raboskodók nyertek ezen viszálkodás miatt.[2] Hogy Németh nagyon tudatlan ember vólt, azt ezis bizonyítja, a'mit itt kedvem érkezett fel-jegyezni: Egy semmire való ember, Neüher nevezetű, ha jól említem, ki csapott pósta expeditor, el árulta a' türjei frumentariust Szén Károlyt, hogy az másnak Budára költött titkos szavakkal irkál leveleket. Meg tétettek a' rendelések, hogy ezen gyanus levelei fogassanak-el. Ki sült, hogy épen nem a' státust illető tárgy forgott benne, hanem vagy aplicatiója, vagy lyánykák forgottak szóban. Az után Neüher azzal vádolta, hogy Szén ő vele ki sétált valamely tó mellé és a' békákat lövöldözte, s-ha nagy békát látott, így kiálta-fell: »Ez a' királlya a békáknak. Ez a' királynéja!« Megint: hogy ez a' Szén olly portentosus gondolatokat forral, hogy a' budai hegyről a Bécsi kapu mellett az által ellembe álló szőllős hegyre olly hidat akar építeni kőből, hogy az egy árkusból álljon. — Látni való, hogy az efféle dolog nem vétkes, hanem bolond embert mutat. 1795 september utólsó napjaiban Szén újra meg fogattatott 's-bé hozattatott' s-Neüherrel confrontáltatott. Ezen confrontatióban causarum regalium director Németh Szénnek producált[a] egy elfogott levelét, mellyben Szén ezt írta a' budai baráttyának: Tu enim meus dey es! — Fateatur Szén, quid hoc est dey?

Szén: Domine Magnifice, ego illum ita solebam nominare per jocum.

Németh: Sed quid significet nomen dey?

Szén: Domine Magnifice! Tunis, Tripolis, Algir ... és itt el-hallgatas csudálkozva, hogy Németh nem érti mi a dey és ezen három szó által segíteni akarván emlékezetén. De Németh annyira nem tudta, mi a Tunis, Tripolis és Algir, hogy a'mint Szén ezt a három szót ki eresztette a' száján, haragosan ezt kérdé: qualem linguam mihi hic loquitur?

Szén. Domine Magnifice! Tamen dey in tribus his regnis Africani, tantum est, ac si dicerem Venetiis Doge.

Németh: Et quid hoc est iterum Doge?

Szén: Iam si nec hoc intelligit, non possum contra. — Ezen Németh szörnyen confundáltatott, el nyelte a' falatot, a' jelen lévő itélő mesternek Somogyi urnak jelenlétében, a' ki nevetéstül meg nem tartóztathatta magát.[3] — Az után a' fanaticus Neühert meg szállotta a' lelki ismeret, hogy Szén miatta sok idejig fogva tartatott, magába verte a' kést meg ölte magát.›

Observatio alterius: Quomodo nam consiliarius regius Ladislaus Majthényi, quem innocentem et ne somniantem quidem causarum

* Kazinczy megjegyzése: Tul a mindennapi egy souverainen kivül.

[1] Ahogy a szövegből később kiderül, Kazinczy megjegyzése.

[2] V. ö. *Fogságom naplója*, 16. l.

[3] V. ö. *u. o.* 20. l.

regalium director Németh in examine captivorum (ut supra) modis omnibus revolutioni inplicitum habere volebat, illatam nomini suo, injuriam egregie vindicaverit? ipsemet retulit. Post prostratam nempe conjurationem Martinovichianam multi malevoli delatores spe consequendorum officiorum publicorum aliqui, alii vindictae studio eo proruperant, ut comitatuum Zemplén, Szathmár, Ungh, Szabólcs et aliorum commembra de meditata anno adhuc 1790 post mortem Iosephi II. imperatoris révolutione, sed quae nonnisi in petulantibus, quibusdam dictis et factis subsistebat, et cui jam Leopoldus II. imperator veniam et oblivionem sanxit, promiscue coram throno regio accusarent.[1] In comitatu Szabolcsensi inquirendi provincia Ioanni Németh, jam tunc ad Cancellariam Regiam referendario aulico labores sibi assignatos refugienti, et provinciam hanc pravo animo avide captanti data est, qui testes pessime notae adhibendo, alios vero idoneos terriculamentis diversimode torquendo, ex ridiculo prognato mure parturientes montes producere volebat. Terminata commissione altissimo loco per Némethium reportata ibique propter enatas nonnisi aniles fabulas et mera commenta per cordatos patriae viros contempta ; dum anno 1806. bellum anceps cum Gallis rursus gereretur, occupata per eos urbe Vienna, imperatoreque ad castra Moravica profecto, et ideo Iosepho caesareo-regio principe et regni palatino ex lege etiam regio per Hungariam locumtenente cum plena rerum agendarum potestate nominato, contigit acta quoque commissionalia Szabólcsiensia ad eum pro judicio ferendo transmissa fuisse. Principi palatino consilii ineundi causa adjuncti erant viri patriae gravissimi, recti et justi amantes, qui in dicendo, ferendoque judicio legem unice aequitatem et fidem in consilium adhibebant ac reliquos inter etiam Majthénius, qui cum viderent accusatos laqueis iniquis irretitos, omnes vacuos a noxa et culpa pronunciarunt. Causa sic cognita accessit Némethium jam tunc Tabulae Septemviralis cojudicem Pestini habitantem Majthénius, eique secrete se colloqui velle dictitans, remotis arbitris, exposita indignitate facti et pravo Némethii animo Philippicam in eum orationem habuit et conjectis in eum Ungaricis maledictis : »Tu ! illyen teremtette! Huncffut! Gazember! Akasztó fára való, beste lélek karaffia! [!]« eum omni probri genere affecit. Si lacessitus Németh scribas suos ad cubile acclamavit, Majthénius vero aliorsum verso sermone, vultu placato omnem humanitatem rursus praesetulit. Redeamus ad priora, ferociter ingeminabat Németh, sed Majthénius priori praepositioni suae jam impositum esse finem reposuit eique humanissime valedixit ac mirum ! Németh sive conscientia facinorum agitatus, sive metu, vel pudore facti: »a környül állások ! a környül állások! « nonnisi ingeminando, tempore rebus suis minime opportuno nec conqueri ausus est ac non multo post (uti praemissimus) 24ª Ianuarii 1807. animam efflavit. Ad funus ejus praeter lixas et calones vix aliqui e nobilitate convenisse dicebantur, adeo regnicolis invisus habebatur.«

§. 26. Die 24ª Februarii 1795 e secunda quoque casarma penes templum olim Franciscanorum emigravere 35 milites in domum Pschererianam, hac quoque casarma pro jacobinorum, noviter adductorum custodia adaptata.[2]

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 109.

[2] A közvetlenül a volt nádori gárdalaktanya mellett, a mai Hadimúzeum helyén állt épület. Kiürítése azonban még 1794 dec. folyamán megtörtént. V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 206/2.

§. 27. Actio fisci regii, seu accusatio in incusatos directa talis erat: [közli a Martinovics, a négy igazgató, Szolartsik és Batsányi ellen kiadott vádlevél teljes szövegét[1]]

‹Observatio: Ez az actio nem a Németh pennajából folyt. Mert ő ha szépen deákul akart írni, csak arra vigyázott: hogy »non« helyet »haud«, vagy épen »haudquaquam« tegyen és úgy kezdje: »Quandoquidem.« Ebben pedig az egyik particula sem találtatik.[2]›

§. 28. Taliter ergo citatis et vinculis reis, cuivis suo, quem volebat,* advocato assignato, post susceptum eorum examen, cum testibus et ad invicem ac cum instrumentis confrontationem, conclusis processibus die 27ª Aprilis 1795 sententia mortis et amissionis bonorum in Martinovichium et quatuor directores per Tabulam Regiam lata est. Qua per duos e judicibus reis intimata; interrogati, an appellent? responderunt: ita. Moxque cuivis reo proprio cubicello incluso additi duo milites armati cum ipsis clausi. Tabula Septemviralis subsequis diebus confirmavit sententiam, quae promulgata est 4ta Majii et Martinovichiii sententiae adjecit, ut ille caedis aliorum spectator, ultimus capite plectatur, scripta vero ejus manu carnificis publice comburantur, admisso condemnatis ad viam gratiae recursu.[3] Laczkovich continuo fistulabat et blasphaemabat: »quod a monacho seductus sit, quo ab utero matris monachum absque contemtu aspicere non potuerit.«[4]

‹Observatio. »A vad Laczkovich, midőn néki a Királyi Tábla sententiája pronunciáltatnék, így kiálta fel: »B . . . m az illyen bírák lelkeiket !« s ki furdult a sálából. A pap előtt is szidta Martinovocsot mint papot.«[5]›

§. 29. Regius princeps regni palatinus, qui Tabulae Septemvirali, dum conjurati judicarentur, praesederat, die 5ta Majii consiliarium aulicum Ludovicum Boros cancellariae suae directorem misit Viennam, pro impetranda reis gratiam, qui 1ª Majii sero vespere Vienne redux exoratae aggratiationis loco rescriptum aulicum ad Curiam Regiam directum retulit, vigore cujus: »subversantibus caeteroquin gravibus exemplarem potius animadversionem, quam aggratiationem exposcentibus rerum circumstantiis, pronunciatae convictivae sententiae, altissimo quoque loco in suo esse relictae effectuatio quo ocius admaturanda praecipiebatur.«[6] Seneciones etiam parentes comes

* Kazinczy megjegyzése: De nem minden, hanem csak négy prokátorok közül, kinek neveik: Madács Sándor, Szabó-Sáray Samuel, Tot-Papay Sámuel és Horváth Jacab.

[1] Ld. II. k. *Iratok* 28. sz.

[2] A jegyzést tévő (Kazinczy?) következtetése nem volt helytálló: a vádlevelet Németh írta; ránk maradt sk. fogalmazványa. V. ö. II. k. *Iratok* 28. sz.

[3] A Hétszemélyes Tábla ítélete csak a fontosabb iratokra mondta ki az elégetést. V. ö. II. k. *Iratok* 108/a és 111/a sz.

[4] V. ö. *Fogságom naplója*, 25. l.

[5] V. ö. u. o. — Kazinczy leírása szerint azonban a kegyelmet elutasító királyi leirat hallatára fakadt így ki.

[6] Nem szószerinti idézet, csak értelmileg egyezik a legfelsőbb leirattal. Ld. II. k. *Iratok* 101/c sz.

Sigray et Laczkovich pro filiis apud regem intercedentes, nihil solatii reportarunt.

‹Observatio: »Midőn a grationalis helyett a parantsolat olvastatnék fel az öt első condemnatusnak: hogy meg haljanak, Hajnóczy ell nem rettenve, s-tellyes nyugodalomban halgatta az érkezett parantsolat fel-olvasását. Németh reá néz, látni akarván, melly béhatást tesz reá a halálos sententia fel-olvasása? Hajnóczy olly csendesen álla ott, mintha nem-is néki szóllana az. Ezen fel-akadt Németh 's meg-rezzent a Hajnóczy csendességén. Hajnóczy látván, hogy senki sem szóll, kérdé csendes, de nem félénk hanggal: »Possum abire?« — »Potest,« felele Németh. Ekkor Hajnóczy szépen néma főhajtást tett 's-bément szobájába minden el-lankadás nélkül. — Le vétetvén kezéről és lábáról a'vas, fel-vette azt s meg nyitotta ajtaját 's-ezt kiáltotta azon pitvarra, honnan a' Szentmariay 's-Hirgeist, Baranyay 's-Bacsányi ajtajaik nyiltak: »amici! malo mori, quam hoc (ekkor meg csörgette a lánczot) vel tribus mensibus gestare!«[1]

Szentmarjay, midőn néki ez pronunciáltatott, képzelhetetlen bátorsággal, de nem bosszantó tűz nélkül, ezt kérdé: »Domine Magnifice! Haec ergo est publice fides? Nonne promisit mihi dominatio vestra gratiam principis, libertatem, imo beneficia, si ingenue fassus fuero omnia, quae feci et scio? Pudeat dominationem vestram turpissimi sceleris!« Erre Németh csak le függeztette szemeit.[2]

Sigray el-hólt 's-mások vitték szobájába, mert nem vólt ereje menni. Laczkovich felől nem tudom, mint vette.«›

[XI.] §. 30. Die 17ª Majii publicato in Curia Regia rescripto regio, mox cataphracti equites Budam advenere. 18ª Majii Martinovich summo mane e casarma translatus in conventum olim Franciscanorum, ‹inde› hora matutina in praesentiam episcopi Nicolai Konde ad pegma in templo erectum adductus, in praesentia numerosi cleri et nobilitatis solenniter degradatus et saeculari bracchio traditus est. Spectatores miseri et barbati delinquentis aspectu commiseratione tangi videbantur principio: at visa audacia, vel potius protervia hominis, miseratio in indignationem conversa est, quae in eo consistit: quod oculis circumlatis in templo, veluti optime sibi conscius, vivacissime eos circumtulerit, cervicem erexerit, cumque ab episcopo Konde, velut sententia e ritu pontificalis in eum diceretur: »Te divinarum, humanarumque legum eversorem!« ad vocem »divinarum« renuentis instar caput agitaverit, ad vocem »humanarum« annuentis instar caput demiserit. Rursum ad voces: »publici boni perturbatorem« renuerit, ad voces: »throni regii subversorem« annuerit. Ad voces: »adimo tibi potestatem exorcistae, lectoris et reliquorum munus exercendi,« velut per contemptum subriserit ac demum ad voces episcopi: »peto judicem, ne fundat sanguinem et parcat mutilationi!« generose alto tono responderit: »Deo gratias!« Nec diu duravit ejus temeritas; dilabente enim populo, cum suum in ergastulum reduceretur, in platea in deliquium lapsus ac deinceps, usque dum caput illi demeteretur, freneticis convulsionibus laboravit. Fuit autem deductus ad templum olim Franciscanorum in arce Budensi situm, in veste sua longa sericea abbatiali, ad majorem

[1] V. ö. 311. és 335. l.
[2] V. ö. u. o.

aram indutus sacro ornatu, quo missae sacrificium celebrari solet, in eoque deductus ad pegma in templo praeparatum, ubi coram episcopo Nicolao Konde exutus sacro ornata ac veste sacerdotali, corolla capitis forfice derasa, ex indice et pollice utriusque manus detersa cute, veste saeculari Germanica (Kaputh) indutus, traditus est potestati saeculari, sive Ladislao Szabó judici nobilium comitatus Pesthiensis, qui dein 20ª Majii ad locum supplicii eundem et quatuor ejus directores eduxit.

(Observatio: »Minek előtte Martinovich degradáltatott vólna, reggel a franciscanus klastromba publicáltatott nékie a' királyi felelet. Ekkor Martinovich hatalmas kevély hangon beszédet tartott a' bírákhoz, a' mellyben meg vallá, hogy ő és leg fellyebb Hajnóczy meg érdemlették a' halált, de nem az iffiu és nem rossz, hanem csak tüzes Szentmariay, nem az a' minden erő nélkül való és sem jóra, sem roszra nem alkalmatos Sigray, vagy a' csak vad Laczkovich. Ezen oratio mondása után egyenesen vitetett a' templomba. Öszve öltött karral 's-affectált kevély bátorsággal ment végig a' sok nézők között 's-olly annyira jelen vólt magának, hogy midőn a' papi ruhát a' papságnak négy gradusa szerént róla le szedték, s'-az assistens pap meg tévedve, valamit le nem vett, vagy le vett, ő kiáltott reá, hogy azt is le vegye, vagy le ne vegye. Midőn a püspök ezt mondá: »cui contra patriam conspiravit,« el-rikóltotta magát: »non est verum !« a »contra regem«-re ezt monta: »verum est!« Visszá menet a' templombúl az uttzán ell-ájult, vagy csak tetette magát, mert vissza vitetvén a' kazármába, meg állott a szobája ajtajában,'s-igen hangos szókkal énekelve kért bocsánatot társaitól, kiket halálra vitt.[1] Ezután két dolgot kéretett a' palatinustól: 1-ször, hogy ha meg kegyelmeznek életének, fel-fedi néki azt a titkot, hogy harmad nap alatt mint kell meg venni ostrommal a leg-erősebb várat-is, hozzá tévén, hogy ez néki tulajdon találmánya, még pedig ollyan, mellyet már budai tömlöczében talált fel — elmélkedéseivel.[2] — Ez néki meg tagadtatván, 2-szor hogy azon 13 lengyel tánczot, mellyet Budán musikára componált, le írhassa. — Ez sem engedtetett meg. — Egy tiszt jött szobájába, ki anglusul értett. Klaus, a feldsuperior, Martinovicsot a gyóntatás után faggatta, hogy ha mit elhalgatott a' bírák előtt, vallaná ki religiosus kötelességből a' gyónáson kívül. — Nézze, hadnagy úr, a' gaz embert ! mondá Martinovich, mint él vissza a' maga papi functiójával ! — De Klausznak nem tett gorombaságot. — A character nélkül való, meg romlott ember ezen három nap alatt szüntelen hánykódott a' leg undokabb irreligiositás és fanatikus religiositás között, úgy hogy senki sem értette, mit csinál? Majd semmit sem hitt, majd hanyatt fekvén ágyán, mellyén tartotta a' crucifixust és a' nélkül, hogy oka vólt vólna magát tettetni, vagy színlelni a vallásosságot, szüntelen csókolgatta azt. — Haec ex fidedignis praesentium militarium et civitatensium, custodiae reorum attributorum praefectorum relationibus propria manu nobis consignatis.)

[XII.] §. 31. Eadem die 18ª Majii reliquis ejus quatuor sociis significatum, nullam venisse a rege gratiam, ingentem in eorum animis perturbationem commovit. Iam cum pro miti nostra indole, et cum comes Sigray uxori nostrae

[1] V. ö. 312. l.
[2] V. ö. II. k. *Iratok* 17/c és 103. sz.

Baronissae Francissae Ghilányi sanguinis nexu junctus fuerit,[a] supplicio delinquentium non interfuerimus,[1] sed terminato et deputationi regni relato Codice de Delictis domum abscesserimus.[b] adjuncta praeparationis reorum ad mortem et de iis sumpti supplicii, ⟨prout et carceribus mancipatorum fata cum observationibus⟩ ex fidedignis amicorum litteris ad nos datis referemus, qui omnes tres in substantia conveniunt, sed diversa adjuncta recensent.

§. 32. Ex literis Antonii Kratucsek, ex-jesuvitae, nostri olim in scholi moderatoris, tunc vero Laczkovichiani confessarii, qui eundem ad mortem praeparavit et ad supplicii locum comitatus est, de verbo ad verbum : »Budae 22ª Majii 1795 in praesidio nº 108. Feralis apud nos scena primorum quinque in regem ac regnum conspirantium, et ad gladium condemnatorum 20ª die Majii, aperta ac etiam clausa est, utpote Martinovichii, Hajnóczii, Laczkovichii, Szentmariaii et Sigraii ; hoc ipso die impressae delinquentium sententiae, ac etiam extractus delictorum in omnes linguas conversus apparuit.[2] Exemplaria illarum singula ac hujus unum Hungaricum transmitto, ut et Illustritatis Vestrae et quibuscum communicare placuerit, desiderio faciam satis. Nunc de executione earundem. 17ª Majii monitus sum ab episcopo Konde : Laczkovichio, ut Deo reconciliatus moreretur, praeparando assisterem, quem duo alii sacerdotes requisiti velut alterum Catilinam exhorrescerent et adire timerent. Hungaro facile cum Hungaro conventurum. Reposui Laczkovichium me suscipere juvandum si quid opera mea ad ejus aeternam salutem conferre possim. Addidit : tacerem usque cras. Missus enim a palatino Viennam pro gratia reis petenda dominus Borós referendarius, nihil favoris retulit. 18ª Majii igitur hora quarta a prandiis reos accessimus, quisque suum. Accessi et ego Laczkovichium, salutavi Hungarice, omni cum humanitate et lenitate tractavi, ac post multos sermones reluctantem et contra Martinovich conquerentem : »Soha se hittem vólna, hogy egy pápista pap csalárdsága által halálra vezérellyen engem.« Resumpsi verba ; agnovi illum id male fecisse, sed orarem, ut sequeretur ergo Martinovichium etiam praeeuntem ad vitam aeternam, quem secutus fuisset decipientem et deducentem usque ad mortem post cras subeundam. En ! ajo, finita degradatione hodie Martinovich in conspectu totius populi in templo publice reverendissimum dominum Tóth praesentem parochum Pestiensem, in confessarium sibi delegit, eumque cras mane venturum ad excipiendam ejus confessionem ; haesit attonitus. Addidi : non esse necesse, ut mihi, qui ipsum ad salutem hortor et quem forte nunquam viderat, confiteretur ; eligeret quemcunque, ad quem fiduciam haberet, illum a me ipsi adducendum. Tactus intrinsecus gratia Dei, resolvit se denique ad confitendum eidem domino Tóth ; quod licet ob certam causam mutatum deinde sit, die tamen 19ª Majii superiori castrensi[3] confessus est, et inter lachrimas communicavit in conspectu quinque personarum. Haec scribo propterea, quia cum admodum generose, nec cum illa teneritudine pietatis.

a) Az »et cum Comes Sigray . . .« szavaktól kezdve eddig terjedő mondat hiányzik a B-kéziratból.
b) A »sed terminato . . .« szavaktól kezdve idáig terjedő rész hiányzik a B-kéziratból.

[1] Szirmay második feleségének, Br. Ghillányi Franciskának (+ 1812) dédapja, Br. Ghillányi György Ferenc, Sigray Jakab dédapjának, Sigray Józsefnek özvegyét, Br. Nadányi Zsófiát vette feleségül, 1670 táján.

[2] Csak a magyar- és németnyelvűt ismerjük. V. ö. II. k. *Iratok* 108/c sz.

[3] P. Klaus Xavér Ferenc.

cui meliores animae insueverunt, cervicem gladio porrexerit, etiam hic erronee multi putaverunt inpoenitatem ipsum decessisse, quorum errorem jam saepius redargui.* Qua poenitudine irreligiositatem suam detestatus sit? Ego scio, cui diu noctuque ego adstiti et quem ego eduxi. Cum hortarer illum, priusquam currum conscenderemus, meminisset se esse militem, nobilem, Christianum, ut miles generose, ut nobilis decore, nil dicto vel facto inconveniens admitteret, ut christianus devote moreretur, respondit: mortem non timeo, cui saepius miles obviavi, se nihil inconveniens admissurum, sed devotionem cum generositate se non scire componere. Esse enim se etiam hominem, angustias mortis in se sentire, contra quas pugnare deberet, ut generose moriatur; si vero devotioni vocaret, hanc sibi fortitudinem non futuram. Reposui: me orantem sequeretur. Reposuit: orarem ego, se non posse. Ad minus mente sequeretur me praeorantem; annuit. Ac reipsa obvios quosque per viam salutavit notos, subridens et mystaces contorquens. Viso primo cataphracto ait ad me: »Ez az én eskadronomba vólt.« Postea: »amott van Latinovich, servus Latinovich!« Hajdones comitatenses currui insidentes de varriis dominis interrogavit, ac per eos salutari jussit. Visa multitudine concurrentis populi: »Még a' király koronatzioján se vólt annyi amber!« Rursum: »Nem jó jel az, mikor annyi ember gyűl ember vesztésre.« Cum Sigraio caput fuisset amputatum, nosque cum curru extra quadratum stetissemus, quaero: quod hoc murmur populi? respondit: »Örvend a' nép, hogy a' hóhér jól ellütötte a' fejét.« Tum respicit et videt Szentmariaium ante nostrum currum et inclamat: »Szentmariay! bon voyage!« hozzám pedig: »jó útat kivántam néki.« In ipso quadrato ad sellam, in qua vitam amisit, post osculum crucifixi, dum ejus sententia legeretur, tres mihi commissiones dedit: ad patrem suum, ut eum adirem, salutarem, gratias agerem ejus nomine. 2do Capitaneo Novák pro humanitate, qua in captivitate ipsum tractavit, gratias agerem. 3^{tio} ut scriptum; quod pridie mortis concinnavit, director causarum regalium patri suo transmitteret, efficerem.[1] Promisi, et feci omnia. Tum vestem deposuit, vollare indusii aperuit, et summa animi praesentia cervicem gladio praebuit. Fuit humanissimus, nihil inconveniens admisit, supra fidem sibi praesens.** Reliqui etiam praeparati ad mortem, etiam Haynóczy a praedicante ‹Pestiensi›. Molnár.*** sed non aequali cum animi robore decesserunt.**** Capite plexi sunt in prato commendantis,[2] ut hic vocant, quod infra Sándorianum hortum jacet. Primus Sigray, quem tribus ictibus confecit tremulus senex hujas carnifex cum omnium indignatione. Ad primum illi male inflictum vulnus spectator Martinovich in terram corruit cum gemitu: »quid feci!

* Kazinczy megjegyzése: Különös hogy Kratucsek, mint pap, a Laczkovics megtérése felől, mely dicsekedéssel szól; a dolog épen nem így történt de hogy fel ne szabdaljam a Kratucsek előadását, hátrábbra hagyom annak előadását. [Jegyzéseiben erről később sem szól. — V. ö. azonban 411. l. »Observatio«]

** Kazinczy megjegyzése: Rendes psychologus ez a Kratucsek, hogy a halálra vitetett Laczkovics vad tüzét nyugodalomnak, nagy léleknek vehette.

*** Kazinczy közbeszúrása: Ioanne

**** Kazinczy megjegyzése: Minden bizonnyal nem! mert Haynoczy socratesi nyugalommal!

[1] A 3. pontban említett iratra. V. ö. *Jegyzőkönyv* N°. 165.

[2] A Generalis rét, azaz a Vérmező.

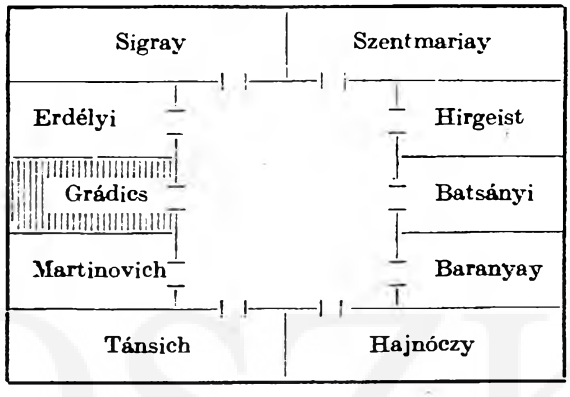
ego hunc innocentem seduxi, ego peccavi, o Deus!« jacuitque in terra prae debilitate, usque dum ultimus ipse ad feralem sellam duceretur. Reliquos juvenis carnifex, senis prioris nepos omni absque errore decollavit, ordine sequenti: Szentmariay, Laczkovich, Hajnóczy, Martinovich. Deinde scripta ultimi combusta. Multitudo tanta confluxit ad spectaculum, ut superaverit numerum confluentium ad coronationem regis. Militia ingens pedestris et cataphracti equites quadratum amplissimum formavere, cujus internum unum latus 80 viris constabat, consequenter quatuor latera intima 320 equites, facie versa versus exequendos alii, alii foras versi, quasi aliquos irrumpentes expectarent, ipsa tormenta in praesidio parata, viris et equis adjunctis habebantur. Peracta omnia in silentio, quiete, 20ª Majii, hora media octava matutina finita omnia. Cognati Sigraii et Laczkovichii, ipso caedis die non erant Budae et Pestini. Comes Iacobus Sigray praecedente mortem suam nocte iis in angustiis erat, ut moriturus crederetur. Cum educeretur, strophio faciem velaverat. Delineavit se ipsum in captivitate barbatum, hancque effigiem Patri Ernst, Franciscano, qui ipsum ad locum supplicii comitatus est, pro aeterna memoria donavit.«

<Observatio: »Laczkovich sokáig hallani sem akart papról 's-gyónásról, világosan declarálván, hogy ő ezekről semmit sem tart. Haszontalan volt minden kérése Novák kapitánynak. Igen sokszori haszontalan próbák után Novák elő jő 's-ezt hozá: a' palatinus azt izeni, hogy ha meg gyón az úr, tellyessítetni fog az Úr akarattya gyermekei eránt[1] (ezeknek annyok egy tisztné volt), ha meg nem gyón, nem fog. — No hozza hát kapitány úr az eb-adta papját! Felelte Novák: el-jött a' pap. — Hallja az úr: 13 esztendeje nem gyóntam; én nem tudom, hogy kell azt. Kérdje az úr, mit feleljek? de praeceptum sextit ne kérdje, azt magamtól el-mondom; — tám iffiat, szépet, rutat, barnát, szőkét? — Már itélje a józan eszű ember: melly bomlott fő lehetett az, a'ki halála órájakor is így viseli magát. Midőn jelentette a' tiszt, hogy ideje, hogy menjen a' szekérre, pajkosságból még egynéhány mercurialis pilulát nyelt el, »hogy meg gyógyuljon, úgy mond, a' farkom.« Midőn fel-ültek a' szekérre, Kratucsek intette Laczkovicsot, hogy vegye kezébe a keresztet, csókolja és imádkozzék. Meg csókolta, de tartani nem akarta 's-viszsza adta a' papnak; mindég világi dolgokról beszélt, a' hajdúval ismerőssei felől szóllott, köszöngette a' nézőjit 's-affectálni akarta, hogy nem fél. — A Bécsi kapun keresztül vitetvén, meg-látja, hogy egy német fiu egy gerendán áll épen a' szekér felett. A Laczkovicsiaknak tulajdon hanggal így kiált: »Schau zu, Kerl, dass du nicht herabfalst und mich erschlagst, ehe ich noch auf dem Richtplatz komme.« Paszomantos kék nadrágba öltözve volt, 's-a' quarréhoz érvén fitogtatva mutogatta magát nagy szakállával 's-bajuszszával játzodozván. Az után vad hahotával kiálta fel valamelly nevetést hallván, mellyre az ada alkalmatosságot, hogy az egyik szekérről le hágni akarván a' hajdú, hibásan lépet 's-kevésbe mult, hogy le nem eset, »Mit nevettek? hiszen nem koronáznak itt királyt,« — mondván. — Nagy testű és erejű ember lévén, a'mint nyakát elszelé a'hóhér, a' széket hátra lökte a' convulsiókba jutott fejetlen test, úgy hogy 3ª Junii Öz és Szolárcsik alatt már le-szegezve volt a szék, hogy le ne düljön ismét.[2]

[1] V. ö. *Jegyzőkönyv* N°. 165. és 315. l.

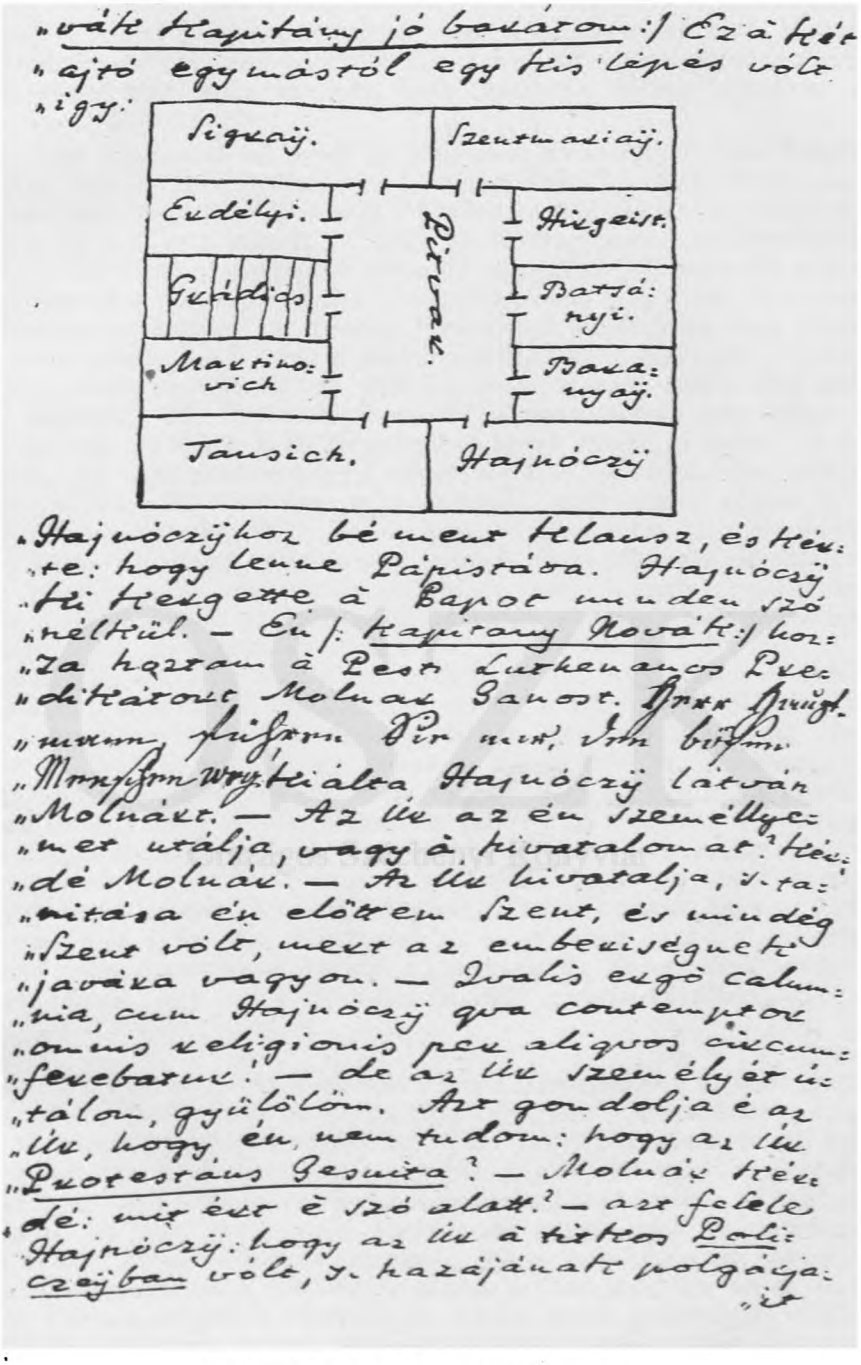
[2] Idáig minden valószínűség szerint Kazinczy megjegyzése. (V. ö. 315. l.

Szentmariay nem affectált semmit, sem szobájában, sem a' szekérensem a' vesztő helyen. Az ő nyugalma kőzel járt a' Hajnóczijéhoz. Az óltár, szentségnek be-vétele után magába hagyattatván, ablakához állott és e l i f ü g y ö l t e, n e m é n e k e l t e a' Marsiliai Marschot, annyi strophában, a'mennyi a' poëtica compositiója annak az éneknek, 's-szombszédjával Hirgeisttal sokat beszélt az utolsó két nap, a' nélkül, hogy a' szoba ajtaján eggyik, vagy másik ki lépett vólna. Hogy a' Méltóságos Úr[1] mint egy tükörben láthassa, (í g y i r á h o z z á m N o v á k k a p i t á n y, j ó b a r á t o m) ez a két ajtó egymástól egy kis lépés vólt, így:

Hajnóczyhoz bé ment Klausz és kérte: hogy lenne pápistává. Hajnóczy ki kergette a' papot minden szó nélkül. — Én (k a p i t á n y N o v á k) hozza hoztam a' pesti lutheranos predikátort, Molnár Jánost.[2] Herr Hauptmann, führen Sie mir den bösen Menschen weg! kiálta Hajnóczy, látván Molnárt. — Az úr az én személlyemet utálja, vagy a hivatalomat? kérdé Molnár. — Az Úr hivatalja 's-tanítása is előttem szent és mindég szent vólt, mert az emberiségnek javára vagyon. — Qualis ergo calumnia, cum Hajnóczy qua contemptor omnis religionis per aliquos circumferebatur! — de az úr személyét útálom, gyűlölöm. Azt gondolja é az úr, hogy én nem tudom, hogy az úr p r o t e s t á n s j e s u i t a? — Molnár kérdé: mit ért e' szó alatt? — Azt, felelte Hajnóczy, hogy az úr a' titkos P o l i c z e y b a n vólt 's-hazájának polgárjait el-árulta az uralkodásnál, hogy a' p r o t e s t a n t i s m u s t az udvarral meg kedveltesse. — Én (kapitány Novák) a t i t k o s P o l i z e y név hallására ki-kotrottam a' szobából, 's-őket magokat hagytam. Midőn egy fertály múlva vissza jöttem, már meg békéltek 's-Hajnóczy el-végzette a'maga ahitatósságát. — Nevezetes dolog, hogy Hajnóczy mandola tejet kivánt, hogy vérét el-hűtse, 's-ez mutatja világosan az ő philosophiáját. — Maga Hajnóczy-is azt hitte mindég (nem csak Szentmariay bízott tehát a' p u b l i c a f i d e s b e n, a Németh által, még pedig királyi névben nékik adott igéretben) hogy kegyelmet fognak lelni; mert egykor aprilis hólnapban kérdé Baranyait, ha tud é francziául? 's-halván hogy nem tud, kérte, hogy ha majd ki szabadulnak, járjon el ő hozzá Budán a' Vizi-városban van, úgy mond, szálláson; én az urnak ingyen adok leczkét.

[1] T. i. Szirmay, a szerző.
[2] A következőkben elmondottakra v. ö. *Fogságom naplója*. 28. s köv. l.

Részlet Szirmay átdolgozott kéziratából
(ld. 412. l.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Sigray a királyi parancsolat után a' vesztés órájáig eszén kívül látszott lenni. Annál nehezebben szenvedte a' halált, mivel Némethnek igérete szerint ő-is arról álmodozott, hogy májusba haza eresztetik. Mások vitték-le a' grádicson és a' szekérre.

Hajnóczy maga erejével ment. A' szekérhez érvén eggyik lábát feltette a' ferhéczre. Egy katona segíteni akart, 's-meg fogta a' kezét. Ne fárassza kend magát, édes barátom, úgy mond, fel tudok én ülni magam-is ; 's-fel-ült. (Ezt nékem az a katona beszéllé, a' kiről itt szó vagyon). A szekeren körül tekintett, 's-meg látta a' directort : »Domine magnifice ! commendo sortem infelicium sororum mearum ; faciat *dominatio vestra* magnifica, ne misera mea substantia priventur.«[1] A director Németh azt felelte néki, hogy legyen egyébre most gondja. — A mint a' szekér indulni akart, Hajnóczy a' kocsis felé fordúlt, 's-ezt mondta tótul : Hibaj ! —Az úttzára érvén meg látta Bükkesy Károlyt.[2] ki Révainak a' munkácsi districtusban commissariusi secretariusa vólt, 's-akkor még Heimbucher nevet viselt, 's-butsut (vale) kiálta néki. Ez nagy gorombasággal megvetvén őtet, el fordult tőle, mellyre Hajnóczy : »Lám ! ez az ember még szégyelli, hogy ismér engem !« — A hóhér székhez vezettetvén, a hóhér legényei le akarták vonni ruháját. Hajnóczy kérte őket, hogy vetkezhessen le maga, 's-ez néki meg engedtetett. Midőn a' nyak-csigáján meg vágták ollóval az inget, 's-eggyet repesztettek az ingen, továbbá midőn az apró haját elnyirték a' fején, meg borzadott. Elébb hogy le-ült, meg csókolta Molnárt a' predikátort.

Martinovich első vólt, a'kit a' qvarréba bé vittek, hogy lássa a' többinek hóhérlásaikat. Ő-is azt hitte mindég, hogy ott fog nékik pardon kiáltatni. De hallván, hogy Sigrayhoz hozzá vágott a' hóhér, leroskadt. Kapitány Pletz fel-emeltette, 's-elébe állott, hogy többé a hóhér felé ne láthasson. — Végre Martinovicsot is le ültették. Maga vett-ki zsebjéből egy tiszta kendőt, hogy azzal és ne valami véressel kössék be szemét. Be-kötötték, 's-az eggyik hóhér meg fogta a'kendő végét. Martinovich kopasz vólt, 's-a' kendő le csúszott Ekkor mosolyodva nyitotta fel szemét, azt hivén, hogy kegyelmet kapott. Be-kötötték ismét szemét, 's-a' kard úgy vágta ketté nyakát, hogy a' Jesus névnek csak első syllabáját mondhatta-ki. — Németh János a' kazárma bástyájáról nézte szeretőjének karjain a' mészárlást : Dieses Volk erwartet von m i r Gnade. Bey m i r ist keine Gnade ! monda kevélyen.›

§. 33. Ex litteris agentis Budensis Georgii Nizsnyánszky de *dato* Budae 21ª Majii 1795. »Heri militia pedestris Ungarica 1500 viros efficiens, delinquentes in loco supplicii praestolabatur. Hora sexta matutina educti sunt quinque decollandi, totidem rusticanis curribus, stipante latera milite Germano cataphracto, singulus habebat in curru e *reli*gione sui confessarium et hajdones comitatenses. Ex arce per portam Viennensem educti sunt, praeequitante Ladislao Szabó processuali, una exequente judice nobilium cum jurassore. Martinovich ad quadratum militare et pegma primus inductus est in sensu sententiae aliorum supplicia spectaturus, reliqui extra quadratum militare manserunt. Primus Sigray ita fuit animo lapsus, ut ad feralem sellam deportari debuerit. Secundus fuit Szentmariay, qui infima cum humilitate peracta

[1] V. ö. II. k. *Iratok* 108/b sz.
[2] Bikessy (Heimbucher) Károly kamarai tanácsos. V. ö. II. k. 62. l. 2. jegyz.

‹rursus› in loco supplicii confessionem* capite minuebatur. Tertius Laczkovich exaudita intrepide sententia, generose feralem ictum sustinuit. Quartus Hajnóczy adstantem multitudinem circumspiciens, dein oculis in coelum levatis orans, forti animo mortem oppetit. Ultimus Martinovich, qui hujusque humi prostratus jacebat, ad gladium vocatus, inter continua crucifixi et adstantium sacerdotum manuum oscula, plus in extasim rapto, quam sibi praesenti animo vivere desiit. Demum scripta ejus per carnificem combusta. Cadavera supplicio effectorum posteaquam paululum spectaculo plebis exposita fuissent, ad seosivas tombas collocata, ita sepulta sunt, ut Martinovics[a)] in uno, reliqui quatuor directores in latero tumulo humi reconderentur. Discite mortales !«**

‹Observatio: Némethnek nagy gondja vala: hogy a' protestáns csontja a' pápistáéval egy helytt ne rotthadjon. Ezt bizonyíttya az is, hogy 3ª Junii ezen egy mellé tétetett a' protestáns Őz.› [1]

§. 34. Ex litteris consiliarii et Tabulae Regiae assessoris Iosephi Bernáth de dato 26ª Majii 1795. Pesthini: »20-ik majusban az exekutio végbe vittettődött. Reggeli három órakor a' katonaság ki ment más lakó helyéből, a' vétkesek hat órakor paraszt kocsikon, kinek kinek maga papja lévén, a' népnek sokasága jelen léttében az úgy nevezett generalis rétre vitettek, a' hol-is a' sententia ell olvasása után a' szomorú mészárlás ell kezdődött illy rendel: Gróf Sigray vala első, ki a' halál félelmétől úgy eltsügedett, hogy az utolsó üllő helyére hajdúk vezették; ennek hóhéra vala egy 77 esztendős budai öreg, ki az időnek hosszúsága miatt olly nagy gyakorlatlanságba esett, hogy mindeneknek reménységét meg tsalta, 's harmadik halálos tsapása is alig végezte ki ‹e'világból› a' szerencsétlen grófot. Első tsapás vala a' válába, második a' fejébe, harmadik a' nyakába ugyan, de még sem egyszerre hanem reszelve. Ennek borzasztó halála nézője volt Martinovich, kiis annyira meg-rémült, hogy ájulásából kenetekkel eszméltették, ennek utána félre vitetvén, utolsó áldozat lett. Második vala Szentmariay, ez-is ájulásba esett.*** Harmadik vala Laczkovich, ki leg álhatatósabban viselte élete fonalának szegését, 's-még utollyára fel-pedrette bajúszát, feje vétele után-is még a' földön -is sokáig mozgott. Ezt már és a' többit nem az említett öreg, hanem egy fejérvári iffiú hóhér mester végezte ki szerentsésen a' világból. Negyedik vala Hajnóczy, ez kivezetésekor mindenütt köszöntette esmerőseit 's-álhatatosan viselte fátumát. Utolsó vólt Martinovich, ki majd eszén kívül lévén, a' keresztet minduntalan tsókolgatta.«

* Kazinczy megjegyzése: Lásd alább.

** Kazinczy megjegyzése: Látni fogod alább, hogy nem igaz a mit ír Nyizsnyánszky úr a temetés felől. [De alább, jegyzései között erről nem szól.]

*** Kazinczy megjegyzése: Nem igaz.

a) A B-kéziratban Martinovica neve helyett Hajnóczyé áll. V. ö. az Observatióval a fejezet végén.

[1] A kivégzettek temetemeinek exhumálása Nizsnyánszkyt igazolta: Martinovicsot külön, a négy igazgatót közös sírba. Őzt és Szolartsikot megint külön-külön sírgödörbe temették. (*A magyar jakobinusok emlékezete*. Bp. 1919, 90. s köv. l.)

[XIII.] §. 35. Reliquorum etiam cause mensae Majo decurrebant, qui qualiter? et ob quos reatus judicati? sententiae in eos latae et partim typis vulgatae, partim vel nos supra indicatae perhibent. Praeter quinque supplicio affectos, adhuc tredecim in amissione capitis et bonorum convicti sunt. His quinque liberum fuit, ut pro gratia vitae vel ipsi libellum supplicem, vel eorum advocati componerent ad imperantem. Memorabilis prae caeteris fuit Francisci Verseghy ex-paulini supplex libellus, quem ita exorsus est: «Piscis extra aquam moritur; monachus extra monasterium perit. Donec fui monachus, absque superiorum querela in monasterio conversabar, postquam inde exturbatus sum,* veni ad hominum conversationem, quos non novi, delectabar insolita libertate, sensim in cassès perductus sum, in quibus vitam perdam, nisi M. V. Ss. e faucibus mortis erepto clementia sua spem emendandae vitae praebuerit.«[1]

§. 36. Die 31ª Majii sub noctem** rediit responsum imperantis ad supplices libellos tredecim istorum, quo »gratia vitae data ‹est› reliquis omnibus, ipsa confiscatio bonorum sublata, poènaque mortis cummutata est in captivitatem indeterminati temporis, eousque nempe, donec verae poenitudinis et sincerae imendationis indicia non ediderunt; demptis duobus: Alexandro Szolárcsik et Paulo Őz, ex ea ratione, quod jam in juventute depravato animo et inhabituata malitia perversis et perniciosis principiis corrupti, nullam emendationis spem praebuerint, taliterque gratia regia semet indignos reddiderint.«[2]

§. 37. Protervia horum duorum in eo subsistebat, quod Alexander Szolárcsik in pariete aresti sui a r b o r e m ita dictam l i b e r t a t i s valuit genealogicam depinxerit, cujus trunco inscriptum erat nomen Martinovichii, ramis majoribus quatuor directorum nomina, reliquis ramis vero eorum nomina qui adhuc captivi detinebantur, inscripta visebantur. Truncus prope radicem gladio resectus apparuit in pictura*** et infra gladium subscriptio: L a e t i u s e t r u n c o f l o r e b i t. Quae pictura etiam domui Curiae Regiae, ubi judicia celebrabantur Pesthini, et domui judicis Curiae Regiae affixa visebatur. Paulus autem Őz in processu fisci regii suam ipse causam tuitus, non ut crimen deprecatus fuisset, aut commissum errorem coram judicio excusasset, ast recte se id ex principiis juris naturae et humanitatis fecisse allegabat, insuper apologiam (cujus mentionem etiam sententia Tabulae Septemviralis facit) in aresto conscripserat, qua ad casum etiam mortis contagionem hanc amicis suis communicandam desideravit.[3] Antequam regalium director super

* Kazinczy megjegyzése: Jósef Császár a Paulinus szerzetet eltörlötte.

** Kazinczy megjegyzése: Sőt estve felé.

*** Kazinczy megjegyzése: Iró szere a foglyoknak nem lévén, hihető a füstölő szenet tartotta meg Szolarcsik, s azzal tette a rajzolatot.

[1] Versegi kegyelmi kérvényében valóban benne van a Szirmay által idézettek lényege: »Ego sum miser et infelix religiosus, in quo effatum illud ascetarum: piscis extra aquam, religiosus extra claustrum, completum est.« (O. L. Vertr. A. 36. fasc. sz. nélk. V. ö. *Jegyzőkönyv* N° 596.)

[2] Idézet a »Minekutánna Martinovics . . .« kezdetű hivatalos röpiratból. Ld. II. k. 805. l.

[3] Közölve II. k. *Iratok* 93/b sz.

vitae eorum ratione tabellam censoream et opinionem depromere jussus, hos duos vitae gratia indignos judicavit,[1] et ob serpens malum, juventuti in iis ⟨plectendis⟩ salutare exemplum statuendum esse, cansuit. Őz a lata per Tabalam Regiam sententia non ad Septemviralem, sed ad populum appellavit.

§. 38. Die 1ª Iunii, significatum istud est omnibus, duobus nempe memoratis 3o Iunii subeunda mors, reliquis undecim vitae gratia. Szolárcsik hoc nuncio non multum perturbatus, reposuit: »Potuiset quidem imperator inconsideratae meae juventuti ignoscere, sed quia non vult, cogi non potest.« Eadem die omnibus linguis in Hungaria vigentibus vulgata resolutio regia, in Ungarico idiomate hic adnexa.[2] Una indictum fuit civibus! »ut duabus ante executionem noctibus lumen et vigilem unum sua in domo quisque haberet, omnemque in eventum in omnia parati essent.« Insuper sub ipsum executionis utriusque tempus, centuria peditum ante domum cameralem in praesidio, altera ante armamentarium in armis stetit. Quid metuendum habuerint juvenibus, nulla auctoritate in regno praeditis, miserae conditionis, vinctis et inermibus? id quotusquisque mirabatur; sed secretae causae in vulgus propalatae non sunt, et nec nobis cognitae esse potuerunt. Sagaciores attentionem populi in suppresso grandi malo hac ratione excitandam fore putabant.

§. 39. Illucescente 3ª die Iunii, eodem apparatu quo 20ª Majii, primipili, comitante milite regulari pedestri et cataphractis equitibus, tertio quadrante ad horam sextam matutinam, e casarma educti hi duo rei, ac ad pratam commendantis curribus devecti, cervicem generose gladio subdiderunt. Szolárcsik romano-catholicus, crispatus et cyprio pulvere caput aspersus,* juvenis annorum viginti** imberbis, ex curru ipsemet desiliit, et tibias pedum, quasi in saltu Ungarico concutiendo ad supplicium properavit.*** Alter Paulus Őz helveticae confessionis annorum 25 juvenis, ad mortem pariter ⟨optime⟩ comparatus.**** Drabanti civici reos comitati sunt usque ad portam

* Kazinczy megjegyzése: Szakála nem lévén, fel fodorította, fel pomádézta és puderrel be hintette haját, s nyalkán bodros nyakkendőt kötött. [V. ö. 320. l.]

** Kazinczy megjegyzése: Sőt 20 és 30 között.

*** Kazinczy megjegyzése: Engedelmet nyert a caus*arum* reg*alium* directortól, hogy ott a néphez egy megszollítást tarthasson, s azt megrettenthetetlen, de nem épen nyugodalmas lélekkel tartotta is. Készen voltak a dobosok, hogy ha Szolarcsik egyebet találna mondani, mint amit mondani ígért, azonnal pergessék a dobokat, s a Szolártcsik szavait érthetetlenné tegyék a lármával. [V. ö. 320. l.]

**** Kazinczy megjegyzése: Ez csendes és philosophicus lélekkel tűrte a mit tűrnie kellett. azt mondotta minden a ki ítélni tudott, hogy a hét között egyedül Haynoczy és Őz hóltak meg igazán csendesen. Szent Marjai is eszes ember módjára hólt meg. A Szolarcsik bátorsága affectalt szép tűz, a Laczkovicsé vadság volt. Sigray és Martinovics gyáva emberek módjára vesztek el.

[1] Németh jogügyi igazgató fölterjesztésében Szolártsik, Őz és Szén Antal halálos ítéletének megerősítését javasolta. Ld. II. k. *Iratok* 110. sz.

[2] A »Minekutánna Martinovics . . .« kezdetű röpirat. (II. k. 805. l.) Annak, hogy a magyaron és a németen kívül más nyelven is megjelent volna, nincs nyoma.

praesidii, comitatenses vero et ipsis reorum curribus insederunt, et pone currus armati incedebant, quemadmodum miles regularis usque ad locum supplicii, praeequitante judice nobilium* cum jurassore e comitatu Pesthiensi, ac sense mortalium spectatores innumeri, uti fit, pro genio quisque suo partim sortem infelicium juvenum miserati, partim pertinaciae eorum indignati.

<Observationes ad §-os 35. usque 39: »Kazinczy Ferenczнek a' Királyi Tábla majusnak 8dikán, a' septemviratus 16dikán pronunciálta a' halálos sententiát, 's-majus, 8dikán midőn a' Franciscanusok refectoriumából szobájába viszsza vitetett, mindgyárt melléje adatott egy katona strázsa ki vont karddal, 's-ez minden két óra múlva más új katona álltal váltatott fel. Nagy szerencséjének tartotta eztet (a' mint beszéllé), mert a' gyilkoló magánosság után, kedves vólt emberi formát látni, és ámbár a' katonáknak meg vólt tiltva a' beszélgetés, velek még-is a' rabok sokat beszélgettek. A tisztek és a' commissariusok leskelődtek, hallgatóztak az ajtóknál; de el nézték a' hol hallák, hogy csak ártatlan beszéd folyt. Némellyeket, kik abban találtattak, hogy holmi tudakozásokra feleltek, meg verettettek. — Mint hogy Sigray a' királyi parancsolat fel-olvasása után mingyárt azzal ijjesztette kapitány Novákot, hogy ő meg előzi a hóhér pallost, 's-magát meg öli, s'-végre ki mondta, hogy a' talpa és strimpflije közt egy igen lapós késecskét rejtett-el, az vala a parantsolat, hogy minden halálra ítélt fogoly leg szorosabban vizitáltassék-meg, 's-ez annyira és olly oktalan emberek által vitetett véghez (egy katona Führer által), hogy az nem hitt szemének, hanem a fogolynak bőrén-is végig vitte kezeit, mint ha ölő szerszám egy kilísben-is el-lehetett volna rejtve. Nem találtak semmit egynél-is. Kazinczy Ferenc a' többi köztt mondá: »Nem kell félni tőlem: mert engemet nem gonosz tett, hanem csak gondatlanság és másoknak bolondsága vitt veszedelembe és annak érzésében resignatióval várom a dolog ki menetelét, 's-ezen belső nyugodalomban a' katonák ki vont fegyvere nem rettent engemet!« El-gyengülvén egéssége, az orvosa azt hagyta, hogy leg alább egy meszely budai ordinari bort minden nap meg igyon. [Az ezután következő rész néhol szóra megegyezik a *Fogságom naplója* május 31.-i és június 1.-i bejegyzésével, ld. 317. — 320. l.]

Szolárcsik, midőn néki külön magának olvasták fel: hogy meg hal, el-tökélve vette a' királyi parantsolatot, a' mint fellyebb meg iratott. — Őz felől a' tisztek mondták, hogy a' kezdetén el-lankadt, 's-dőlni akarni látszott; de egyszerre magához tért és úgy viselte egészen magát, mint Hajnoczy. Azt mondá felőle egy böltselkedő: Ez az ember a' görög tragicusokra emlékezteti az embert, kik a' fatum végezeteit el-kerülhetetleneknek szerették festeni. Az atyja-is, az anyja-is meg őlték magokat. Az ő halálhoz készítésére a' váczi református prédikátor Török István hozatott Budára; nem bíztak a' budai prédikátorhoz[1] a' Budán és Pesten lakó első kálvinisták. Ez a' Török István azt beszélte, hogy Őz nem hitte a lélek halhatatlanságát 's-merő Spinoza vólt. — Szolárcsik szakálatlan szép ifjú vólt, fel-fodrozta haját, nyalkán kötött nyakravalót és így a qvarrében egy szép oratiót monda a' néphez. — Őz

* Kazinczy megjegyzése: Ez ismét Szabó László volt. [Kazinczy nem jól tudta: Bicskey Sándor volt. V. ö. II. k. *Irátok*-116/c sz.]

[1] Budán ref. gyülekezet nem volt ekkor, csak Óbudán. Ennek prédikátora 1887 óta Dobos István (1753—1831) volt. (Mészáros Sámuel, *Az ó-budai ev. ref. anyaegyház 100 éves története*. Bp. 1886. 63. l. és *Szinnyei*, II. 922. h.)

resignatióval ült fel a szekerére, s'-így kiáltott: »Szent Isten! légy segédemre e' fontos órában!« A mint a szekerek indultak, az eggyik töltött fegyver el-sült a szekeren, 's-a' Baranyay ablakába látszott történetből lőve.[1] Nem esett semmi szerencsétlenség. A Szolárcsik feje egyszeri, utána az Őzé kétszeri, de igen sebes ütéssel esett-el.

Adhuc sequens etiam anecdotam, quod a Melchiore Szulovszky audivimus, non praetereundam censuimus: Miles natione Croata e legione pedestri Ielachichiana custodiae Melchioris Szulovszky morti adjudicati attributus, cum desperabundum fere videret, et una odio in Germanos flagrans, revolutionem hanc per Hungaros in nationem Germanam suscitatam fuisse putaret, examinem fere metu et maerore eo argumento solabatur: »Ne dmuti da! pride ij na nyimcza bida!« Ne tristeris, ingruet etiam super Germanos malum!

Observatio: Szulovszky úgy el vala gyengűlve: hogy őtet nem merték a' többi foglyok közzé hozni, noha ezen épületben tartatott. Néki külön olvasták fel a' királyi feleletet.›

§. 40. Die 8ª Iunii* superior castrensis** Klaus*** jussus est accedere residuos captivos et adhortari ad conversionem et seriam vitae ac cogitandi modi emendationem.**** Quod magno argumentorum pondere et dicendi gravitate etiam praestitit vir egregius.

[XIV.] §. 41. Nocte inter 10ª et 11ª Iunii intercedente, summo silentio hi status captivi, hactenus in conventu olim Franciscanorum detenti, in casarmam ultimam, unde Martinovich et ejus socii ad capitis poenam subeundam educti fuerant, traducti sunt, bini et bini interea in eodem ergastulo futuri, donec ad loca deportentur, quae illis pro exigendo captivitatis tempore defixa fuerint. Cibos accipiebant ex cauponis pro sua quisque conditione, aliqui pro 40, alii pro 12 cruciferis, cuique fuit taxa defixa.*****

§. 42. Inter 7ªm et 24ªm Augusti intercedentibus noctibus continuo abducebantur hi et alii captivi ad poenam carcerum damnati, ad destinata cuique ergastulorum loca, Ladislaus Szabo, Szmethanovich, Antonius Szén, Tancsics, Landerer, Verseghy et Bacsányi ad arcem Kufsteiniensem comitatus Tyrolensis, Szulyovszky, Ioannes Szlavy, Juhász, Aszalay, Bujanovich, Graecium in Styriam, reliqui Brunam in Moraviam. Ex quibus aliqui in captivitate mortui, aliqui Gallis adpropinquantibus anno 1797 Munkacsinum

* Kazinczy megjegyzése: Sőt 13 körül.
** Kazinczy megjegyzése: A tabori papok elsője.
*** Kazinczy megjegyzése: Sanct-pölteni kanonok.
**** Kazinczy megjegyzése: Úgy beszéllék a pápista rabok, hogy őket a gyonás közben faggatta, ha nem titkolák e el valakinek nevét a kinek talán Catechismust adtak.
***** Kazinczy megjegyzése: Nem így van, az aerarium 20 krajczárt ada azoknak a kiknek pénzek elfogyott. A kiknek pénzek volt, úgy élhettek a mint tetszett és erszények engedte.

[1] A bécsi *Magyar Hirmondó* is megemlíti ezt 1795 május 30.-i híradásában, de úgy adja elő, hogy ez Martinovicsék kivégzésekor történt. V. ö. II. k. 791. l.

transpositi, donec expleto partim per sententiam defixo tempore, partim ex gratia et clementia caesareo-regia anno 1802. reliqui ad habitationem suarum loca dimitterentur, ‹aliqui vero in captivitate supremum diem obirent,› pseudo-philosophorum Gallicorum miserae victimae, specioso sub valore perniciosis principiis inescatae!*

‹Observationes ad §-os 41. usque 43:[1] A Franciscanusok klastroma ezen a szerencsétlen történet előtt a' hadi cancellariának vólt általaladva. Véghez menvén az executiók, ezen épületnek ki kelle ürítettni. Altal vitettek tehát a' foglok a 'gárda kazármába, és hogy el-férjenek, kettőt kettőt zártak együvé. Kazinczy Ferenczet abba a szobába zárták Szulovszkival, a mellyben Hajnóczy tartatott. Szakállok 5-dik Junii beretváltatott-el. Nyitva lévén ablakok, ki láthattak az uttzára, kések, gyertyájok, író-tollok 's-szerszámaik vóltak, vendégeket láthattak. Ezen felül meleg lévén az idő, 's-a' gyomorürítő szék el-büdösítvén a' szobát, az őrizeten lévő tisztek ('s-a mint ők nevezték) »az örökké áldandó Novák« meg engedte, hogy míg ezeket ki ürítik, lépjenek ki fölöstökömre, ozsonnára, a' pitvarkába, 's-vacsorát együtt egyenek a' Szetmariay szobájába, hová Laczkovich László és Vrchovszky vóltak zárva.

7dik augustusba Szabó és Erdély,[2] 8dik aug. Szén Antal és Tansich, 9dik aug. Batsányi és Landerer, 10dik aug. Verseghy Kufsteinba vitettek-el. 22dik aug. Szulyovszky Menyhért és Szlávy János, 23dik aug. Juhász Nepomuk pap, Bujanovich Cornelius és Aszalay János, hárman egy kocsin Gréczbe vitettek. 24dik septemb. indult két szekér és egy tiszt. Vele mentek Rosty János, Brehm, Lukács, Kopasz. Szmetánovics. 25dik septemb. ismét egy tiszt két szekéren vitte ezeket: Laczkovicsot, Vrchovszkit, Pruzsinszkit, Baranyai Mihályt, Hirgeistot. 26dik septemb. Makk Domonkos ex-paulinus pap, Szlávy György, Újgyörgyi Jósef, Uza Pál és Kazinczy Ferencz és így Kufsteinba 7, Gréczbe 5, a' spielbergi várba Brünn mellé 15 rab, mindnyájan üveges hintókon és minden ruháikkal, ágybeliekkel, könyveikkel vitettek. A tisztek igen nagy szelídséggel bántak velek, a' vasat le vétették rólok, mellyre az ada okot, hogy a' kufsteini rabokat vivő kapitány Fekete öszve jövén Csabán a' többi rabokat vivő tisztekkel, buzdította őket, hogy szedjék le a' vasat. én, úgy mond, vas nélkül vittem őket, kertbe, bálba hordtam, 's-el-beszéllém Bécsbe a' császárnak, 's-a' császár jóvá hagyta.

Első octobris be értek Posonyba, a' tiszt, noha országos vásár vólt, meg engedte, hogy szabadon 's-késérő nélkül járjanak a'városon. Egyik sem szökött-el. Itt meg látogatták Abaffy Ferenczet, ki csak el-hűlt, hogy késérő nélkül léptek be hozzája, 's-midőn más nap indultak, az utszán lesve nézte indulásukat.

7-dik octobr. fel-értek a' spielbergi várba. Gróf Ugarte, most cseh országi cancellarius[3] által vette őket, keménnyen ki pirongatta a tiszteket, hogy vasba

* Kazinczy megjegyzése: Ez a paragrafus tele van tévedésekkel. Lásd alább. [Az Observátiót]

[1] Az itt következőkre v. ö. 323. s köv. l.

[2] Az itt következő rész a *Fogságom naplójá*-ban foglaltak kivonatos előadása.

[3] Gr. Ugarte Alajos (1749—1817), 1787—1802-ig Morvaország és Szilézia kormányzója, 1802-től cseh kancellár.

nem hozták a' foglokat, 's-délután két órakor két condtignatióval alább, mint a' vár udvara, penyészszel elett lyukakba taszítatta őket. Kis ablakjaik a' vár árkának túlsó falára nyíltak vólna ugyan, de be vóltak srófokkal srófolva. Itt Kazinczy Ferencz halálra dagadott a' penyész szagban, úgy, hogy midőn 27dik novembris a' gouvernör lejött hírt hozni, hogy meg érkezett a' stafeta : hogy úgy tractáltassanak, mint Budán, nem vólt ereje fel-kelni a' szalma zsákról, 's-a' profósz úgy emelte fel, mint a' gyermeket szokta a' dajka a' bölcsőből. A' gouvernör meg szánta, 's meg hagyta, hogy a' profósz[1] ha ki ürül oda fel egy szoba, fel-vigye. 21ik decembris fel vitte, 's-midőn a'két emelet grádicsoán fel-ment, két izben ájult-el, el-lévén szokva a' tiszta levegőtől, mellyet szívni kezdett. Úgy a' többi rabok-is. 1796 21dik januar innen más épületbe vitettek, még pedig kocsin. El-rettentek, midőn be értek a' nagy épületbe, halván, hogy Zuchthausba dugattatnak,[2] 's-nem elébb múlt-el bosszúságok, mint midőn a' director és controlór előkbe adván az érkezett parancsolatot : hogy nem mint Zuchthausbeli rabok, hanem mint Staatsgefangener categoriában fognak itt-is tartattni, 's-ide egyedül azért hozattattak mert itt tisztább a' levegő, mint a' várbéli tömlöczökben, 's-a' director kertjébe fognak sétálás végett egyenként le hordattatni. Itt-is külön tartattak, mint másutt, 's-cultus, noha büchstaeblich emberek lévén a' tisztjeik, mint maga az igen buchstaeblich gouvernör sok enyhítésekre vólt, egész órát-is el-töltött nálok 's-mulattatta. Asztalok ollyan vólt, a' hogy erszények birta, tulajdon öltözettyeikbe jártak, ágybéliek, könyveik vóltak jó ideig meg engedtetvén, hogy azokat a' lutheránus prédikátor nékiek küldhessen.

1797. esztendőben ide hozattak a gréczi társaik-is, mert a' közelítő frantzia sereg miatt ott nem lehetett őket hagyni.[3] Ezek el-beszéllették a' directornak Schramek Ferencznek és a' contralórnak von Grünensberg Jánosnak, melly szelíden tartá őket a' gréczi gouvernör grof Welsperg, 's-ezek annyi szabadságot adtak, hogy ebéd után nyitva hagyták kiskorig ajtaikat, hogy a' szoba az ebéd szagától ki tisztullyon, 's-így egymást láthatták, szolhattak. — Egy társok itt egy levelet külde titkon adatván postára.[4] Az elfogattatott és két esztendőben egy más után igen szoros faggatásra vonattattak, 's-ezért őket 1799. esztendő juniusban Kufsteinba küldötték. Ott júliusnak 6dik napja ólta 1800. esztendő utolsó júniusáig valának. A müncheni ágyúzást jól hallották,[5] 's-más nap hajóra rakták őket, 's-még akkor nap Rosenhajnig mentek. Ha Wasserburgig ment vólna a' hajójok (pedig oda kellett vólna érnie) még akkor nap elfogta volna őket a' már oda-is bé-rukkolt frantzia sereg. Velek vóltak generalis Fiorella Antal[6] és egy Chipault nevű

[1] A spielbergi vár profoszáról, Sturmról, érdekes dolgokat közöl *Kazinczy levelezése*. V. 37. l.

[2] Az obrovici (Morvaország) fegyház.

[3] A Directorium itáliai hadjárata során Bonaparte 1797 márciusában Klagenfurtig nyomult előre.

[4] Ez Szlávy János volt. V. ö. *Fogságom naplója* (Tolnai-féle kiadás, Bp. 1951) 92. s köv. l.

[5] V. ö. *Fogságom naplója*, (i. kiad.) 123. l. — Bonaparte marengói győzelmével egyidőben Moreau francia tábornok Bajorországban megverte a császári seregeket s június 28.-án megszállta München-t. Seregének egyik szárnya a tiroli végvárakat, köztük Kufsteint fenyegette. Ezért kellett az államfoglyokat elszállíttatni.

[6] Fiorella generálisról bővebben szól Kazinczy a *Fogságom naplójá*-ban (i. kiad.) 127. s köv. l. passim.

óbester,[1] mind ketten el-fogott francziák. Itt tehát meg értvén a' tisztyeik, hogy Wasserburgba nem mehetnek, ki rakatták portékáikat, 's-más nap virradatkor szekereken mentek Salczburgnak, Lincznek. Onnan Prágába vitettek. A Kufsteini commendáns és profoszok azt mondák azoknak a' tiszteknek, kik Insprukból küldettek tovább vivésekre, hogy szeretetre méltóbb rabok még nem vótak ott soha, mint ezek a' magyarok ; és ez a' ditséret azt cselekedte, hogy ezek őket az egész úton Prágáig a' leg tökélletesebb szabadságba hagyták. Szulovszky Kazinczival minden kisérő nélkül egy egész statiót tettek gyalog Prága körül, 's-feredni a' tisztek magokat eresztették ki Freystadtban. Ennyit tesz szelíden viselni a' nyomorúságot 's-bizodalom által nyerni meg a' bizodalmat! Így fejezte be ezeket nékünk ell-beszéllő fogoly atyámfia. Prágából viszsza küldötték őket Cremsbe, honnan a' Dunán jövének Posonyba, onnét a' Margit szigetébe Buda és Pest között. Fiorella Pétervváradra küldetett, de utól érte a' staféta, 's-szabadságba tétetett. Chipaut Szulovszkyval, Szlávy Jánossal, Uzával, Laczkoviccsal, Hirgeisttal, Szemetanovicsal és Kazinczival Munkács felé vitettek. Chipaut Gáton[2] 25ª Augusti el-szökött, el-fogattatott, Munkácsra hozatatott 's-februárisban szabadon eresztetett. Kazinczy Ferencz-is ott nyerte vissza szabadságát 2387 napi rabsága után, egy nap eresztetvén-el Laczkoviccsal és Szmetanoviccsal ; a' többi is lassan lassan ki szabadult. Sokba tölt nékiek ezen rabságok. A rab házoknak gondviselőjit adományokkal hódították. Csak egy instantiájért, melly egészen szükségtelen vólt, ött száz forintot kelletett Kazinczinak fizetni, 's-ámbár mindég magokéból éltek, haza érvén elébb 1068. forintot 50 krajczárt, az után (mivel hibásnak állíttatott a' computus) Fl. 496 Xr 4 kelletet nékie fizetni, és úgy a' többinek, kinek kinek értékéhez 's-tartásához képest.[3] Brünben és Munkácson olly magasan vóltak kis ablakjaik, hogy ha meg akarták nyitni, az asztalt az ablak alá vonták, reá tették a széket és arra fel-mászván, úgy értek az ablakhoz. Kufsteini ablakjaik leg alább három lábnyiak vóltak magasságra, 's-olly alant, hogy térdeikkel-is fel-érték alsó széleiket, a' -a leg szebb tirolisi hegyet látták magok előtt 's-egy részét az útnak. Aszszú szöllő bort kapván szüleiktől, attyok-fiaitól, 's-jó barátaiktól, Magyar Ország felé fordulva hörbölték azt, mint a' hogy a' zsidó fordul Jerusalem felé, mikor imádkozik, 's-midőn a' hajóból Posonynál ki léptek, földre borúlván meg csókolták az anya-magyar földet.

Végre ki szabadulván ezen elő-beszéllésseiket ezen szókkal fejezték-bé előttünk : »Vóltak marha emberek-is körölttünk, de jó és nemes lelkűek-is, 's-hízelkedés nélkül 's-tiszta hálával említhettyük, hogy az uralkodónk velünk igen kegyelmesen bánt. A ki ezt nem tudja hinni, vesse öszve sorsunkat a' német rabokéval, kik 4 krajczárral tartattak, soha küszöbeiken ki nem léptek, 's-minden ruhájok egy flanel rövid ruha 's-nadrág, minden mobiliájok egy szalma zsák, két pokrócz, egy csupor, melyből ittak, egy fűsű és egy árnyékszék vólt. O! ne engedje a' Magyarok Istene, hogy valaha nemzetünkben ismét egy Martinovich támadjon 's az ártatlanokat illy szertelen szerencsétlenségre szédíthesse!«

[1] V. ö. *Fogságom naplója*, (i. kiad.) 126. s köv. l. passim és Kazinczy életrajzi följegyzéseit. Közölve : *Kazinczy F. Fogságom naplója*, Gerézb L. kiadása, Bp. é. n. 255. l.

[2] Bereg megyében, Munkácstól délre. — V. ö. *Fogságom naplója* (i. kiad.) 158. l.

[3] V. ö. II. k. *Iratok* 811. l. 3. jegyz.

[XV.] §. 43. Iam cum juxta Tullium: Historia sit magistra vitae, ut ex hac documentum capiant boni posteri, omissis in hanc rem facientibus sacris argumentis, revocemus tantisper ad calculum politicum haec principia, quae pro ratione cogitandi illius temporis, ad exemplum Galliae, quae reliquis nationibus Europeis semper tonum dabat vigebant:

1°. Irreligiositas, sive omnium religionum contemptus. Cum tamen religio, etiam politice considerate, ad vinculum societatis humanae sit summe necessaria at sine hac nulla societas subsistere, vel gubernari possit. Ad continendos in officio homines externae poenae non sufficiunt, sed internum vel maxime retinaculum requiritur. Quanta enim et qualia mala in occulto patrari possunt! sublato ergo interno retinaculo, sive religione, tollitur omnis fides et vinculum sociale, sicut ipsa Gallia experta est.*

2° Ex hinc suapte consequitur: societates tales, quae internum hoc hominis retinaculum convellunt, non esse tolerandas vel ideo, quia si bonae sunt, quare occultae? si occultae, possunt evadere publico perniciosae, quales erant sectae latomorum et illuminatorum, quae in perniciosam jacobinorum universae Europae odiosam degenerarunt.**

3° Aristocratica et democratica principia, speciosa magis, quam in majore imperio practicabilia, vel cum vera libertate populi conjungibilia. Quamvis enim quaecunque forma regiminis suos habeat naevos et defectus, postquam tamen in societate civili superioritatem agnoscere et formae alicui regiminis subesse debemus, otima et maxima durabilis est monarchica, cum aristocratica et democratica temperata, sive ubi unus haereditarius et constitutionalis monarcha juxta leges regni imperat. In democratico regimine quid boni sperandum a plebe quavis factione mutabili? factionibus, invidia, impetu rapiuntur, vulgi studia; qui factiosior et plebis favorem magis captare novit, ille eminet; sicut Gallia proprio malo edocta, abolita directorum reipublicae potestate, unum constitutionalem monarcham sibi adoptavit, exemplum ejus secutis Belgis, Genuensibus et maxima parte Germanici imperii. In aristocratico regimine multiplicato dominorum numero augetur servitus et in locum unius boni regis ac patris patriae, tot heri obtruduntur, quot sunt, qui senatum constituunt. Intra certas familias dividuntur publicae opes et dignitates. Regem vitiosum mors tollet, poteruntque mitiora ab indole successoris sperari, et labes corrupti senatus continua factiosorum successione sustentatur. Sicut in Venetorum republica, nostra etate suppressa vidimus. In electivo imperio, quoties electio, toties turbae et bella. Competunt inter se primores, plebs in diversas factiones scinditur. Rex non habet debitam aestimationem, utpote ex aliorum ordine electus, nec majores successores relicturus, et ut filio, vel proximo prodesse possit, opes publicas ad familiam suam pertrahit, vel largitionibus primores corrumpit. Denique ad ea exequenda, quae serae posteritati prodesse possent, nec habet animum. Sicut erat in Polonia, nostra aetate ⟨ideo⟩ divisa. Quid vero exoptabilius rege haereditario constitutionali, qui jam a teneris ad regnandum instituitur, qui nullo ducitur partium studio, qui ad observantiam legum nostrarum jurat, qui nos juxta leges per nos sancitas gubernat, sicut in nostra Hungaria.

* Kazinczy megjegyzése: Igaz, de igaz értelmében.
** Kazinczy megjegyzése: És így a jacobinusok azoknak szüleménye?!

4°. Quia vero, sicut in catena, intermedii sunt, quibus sibi jungitur, circuli, ita in nexu regiminis monarchici debet esse nobilitas, quae inferiorem statum principi conjungat et in officio contineat. Unde axioma est legis nostra tit. 3. p. 1ae: Nec rex sine nobilitate, nec nobilitas sine rege esse potest.[1] Insuper quia in quavis forma regiminis sua debent esse bene meritis praemia, suapte sequitur: debere esse bonorum donationes, titulus, ordines, hisque similia, velut characterem bene meritorum distinctivum. Sicut Gallia, iterum propria experientia edocta, haec omnia per jacobinos explosa iterum revocavit et dum haec scribimus, Hollandia.

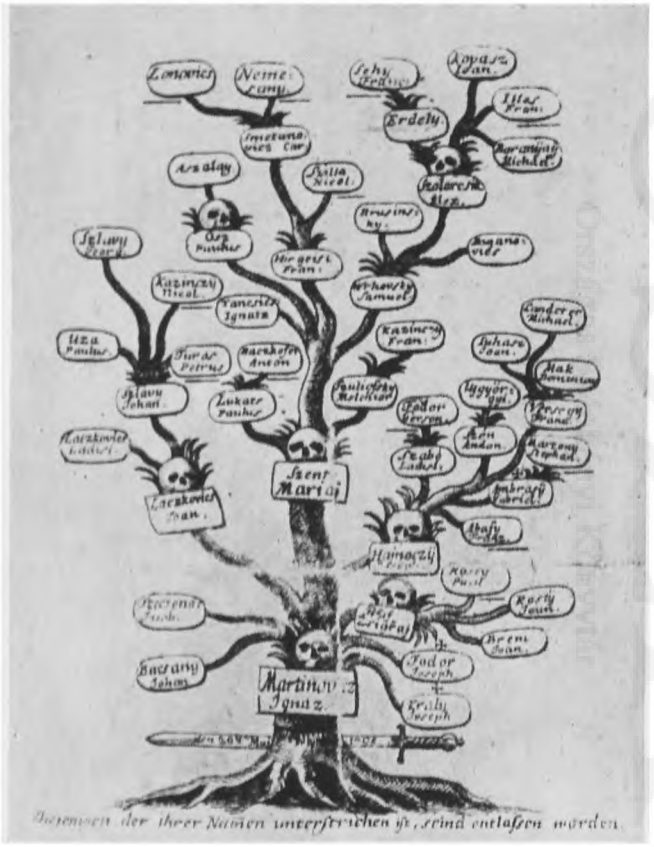
5°. Scribendi ‹et tipis edendi› quidvis licentia in Anglia equidem hucdum viget, ut nonnisi ille punitur, qui scribendo vel honorem alterius laedit, vel bonos mores corrumpit, vel in constitutionem patriam injuris est. Sed, quaeso, potestne dari per punitionem perniciosi scriptoris sufficiens publico satisfactio, postquam periculosa principia jam disseminavit? Ita doceat quis artem ‹periculosum occultum, sensimque consummens venenum› (aquam toffanam) conficiendi, vel quomodo vel abortus conceptae prolis procurari debeat? ‹Corrumpat probos juventutis mores, aut concitet, sicut Martinovich, ad seditionem populum, flammis, caedibus involvat patriam› disseminet multa exemplarium millia? Potestne per qualemcunque talis scriptoris poenam damnum rei-*publicae* causatum compensari? Perpendant, quaeso, irrestrictae libertatis praeli patroni sequelas catechismorum per conjurationem Martinovichianam disseminari coeptum, fuissetne damnum compensatum post caedes, post excidia tot familiarum, post flammis et rapinae involutam dulcem patriam? Ni divina, vel administrationis publicae providentia detecti tempestive et suppressi fuissent.

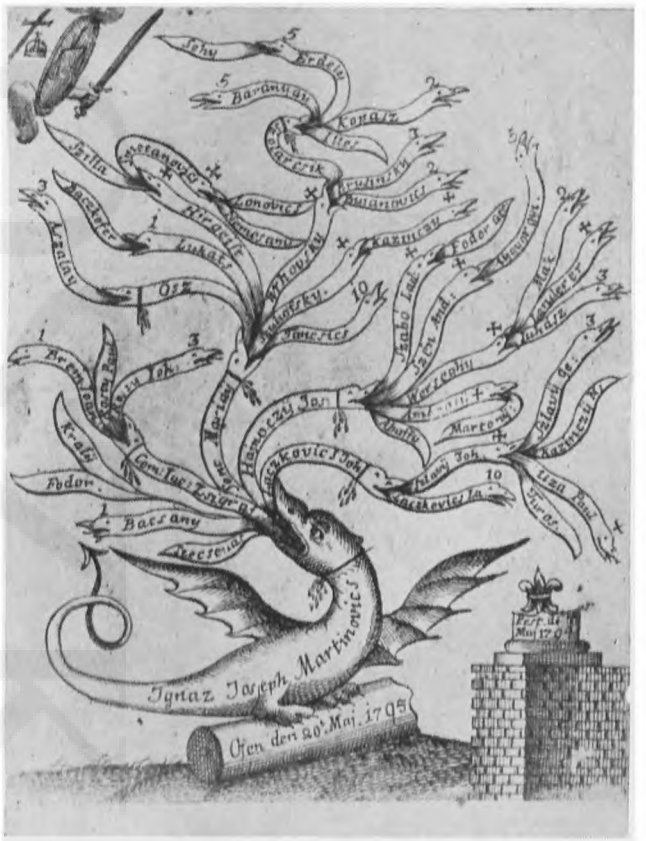
Iam quis, quaeso, nisi delirus in patria sua revolutionem desideret, velut cum caede et excidio permultorum semper conjunctam? Namque cum quotusquisque in revolutione incertus sit, an non talis infelix sors eundem sit tactura? Stultus certe et delirus est, qui mutationem certi et boni status pro incerta sorte desiderat!

Et hic sit historiae jacobinorum finis.

[1] Verbőczi Hármaskönyve. I. rész. 3. cím.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Jelképes ábrázolások a jakobinus szervezkedésről

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

(A dőltbetűs személynevek a perbevontakat jelölik. — A dőlt számok jegyzetekre utalnak)

Abaffy Adeodát, Ferenc fia 122
Abaffy Anna, Ferenc leánya, ld. Berzeviczy Pálné
Abaffy Ferenc 36, 37, 41, 48, 65, 102, 103, 107, 108, *110*, 112, 113, 118, 123, 128, 131, *141*, 144, 153, 169, 200, 227, 252, 258, 260, 301, 333, *334*, 343, 376, 377, 384, 419
— följegyzései, munkái:
— — *Vox clamantis* 128
— — verse fiához 384—385,
Abaffy Ferenc, ifj., az idősb Ferenc fia 122
Abaffy Vendel, Ferenc fia *118*, 122, 153
Abafi Lajos 16, *172*, *267*, *384*
Abony 372
abszolutizmus 6, 14
Adamcsics, ügyvéd 162
Ad amicam aurem 165 ld. Batthyány Alajos
Adamovics Rókus Kornél, ker. táblai ülnök *58*, *62*
adó, adózás *139*, *200*, *206*
Afrika 309, 312, 404
Aigner Xavér Ferenc kapitány 119, 121, 267, 283
Ajtai László, váradolaszi nyergesmester 205
akadémiák ld. kassai, nagyváradi, pécsi, pozsonyi akadémiák
Albert szász tescheni hg. 184
Alexovics Vazul, pálos szerzetes 372
Algir 309, 325, 404
alispánok (csak az előfordulók):
— Abaúj m. ld. Fáy Ágoston
— Árva m. ld. Reviczky József
— Bács m. ld. Kovács József
— Baranya m. ld. Kajdacsy Antal és Petrovszky Zsigmond másodalispán
— Békés m. ld Csupor László
— Bihar m. ld. Péchy Imre és Beőthy László másodalispán
— Borsod m. ld. Ragályi József és Melczer László másodalispán
— Esztergom m. ld. Missich József
— Fejér m. ld. Marich Tamás
— Gömör m. ld. Máriássy István
— Győr m. ld. Sibrik Antal
— Heves m. ld. Fáy Bertalan
— Körös m. ld. Marich Lajos
— Liptó m ld. Rakovszky István
— Nógrád m. ld. Muslay Antal
— Pest m. ld. Szily József és Laczkovics György másodalispán
— Pozsega m. ld. Sztrisich Fülöp
— Sáros m. ld. Péchy László és Szulyovszky Sándor másodalispán
— Sopron m. ld. Nagy Sándor
— Szabolcs m. ld. Szathmáry Király János és Ibrányi Farkas másodalispán
— Szatmár m. ld. Luby Károly és Cseh Ferenc másodalispán
— Temes m. ld. Laczkovics István
— Torontál m. ld. Márffy József másodalispán
— Trencsén m. ld. Prileszky Károly
— Ugocsa m. ld. Morvay József másodalispán
— Ung m. ld. Bernáth Zsigmond
— Vas m. ld. Vajda Antal másodalispán
— Veszprém m. ld. Bésán István
— Zala m. ld. Spissich János
— Zágráb m. ld. Novoszel József
— Zemplén m. ld. Bernáth Ferenc
alkancellár ld. Csáky József gr.
alkotmány 12, *54*, *201*, *285*, *289*, 327, 328, 331, 336, 337, 346, 348, 349, *355*, 423
— megváltoztatása 240, 271, 342, 351
— ellenes kijelentések *285*
— védelme 327, 346, 351
államtanács *7*, *25*, 49, 162, 190, *197*, *202*, 216, *220*, 240, 264, 268
allegatio ld. perbeli feleselés
Almás (Bács m.) *111*
Almásy Ignác szeptemvir 59, 118, 190, 201, 225, 226, 227, 261, 333
Almásy Pál, a Kir. Tábla bárója *59*, 88, 91, 125, 219, 221, *280*, 302, 303, 304, 306, 309, 402
Álmos vezér *421*
alnádor ld. Berzeviczy András
alországbíró ld. Tihanyi Tamás
Alsókubin (Árva m.) 213, 239, 268
Alszeghy Zsolt 10
Alvinczy gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt

Amadé Antal, Hanskovics Vince József álneve, ld. ott
Ambrózy Gábor a kir. jogügyigazgatóság fiskálisa 36, 107, 113, 118, 122, 387
Ambrózy Pál, ügyvéd *85*
amnesztia 230, 271
Ampringen János Gáspár, Magyarország kormányzója 348
»A Nagylelkűséghez« ld. szabadkőműves-páholyok
anarchia *289*
II. András, magyar király 344
Andrássy Antal br., rozsnyói püspök 238
Angelaky, joghallgató 32, 33, 35
Anglia 78, *199*, 326, 351, 423
Anis, bécsi kereskedő 51
Anonymus, Béla király jegyzője *421*
Anspach huszárezred, ld. hadsereg főcímszó alatt
Antal páter, piarista szerzetes *63*
antiklerikalizmus 24, *29*, 42, *47*, 53, *58*, 66, *73*, 86, 108, *111*, *114*, *115*, *117*, *131*, 148, *165*, 166, *170*, *171*, *181*, *210*, 271, *272*, 279, *280*, *281*, *286*, *287*, *366*, 384
antiroyalizmus ld. királyellenesség
Arad *137*, *177*, *270*
Arady István, jurátus 305
aranybulla 344
Areli 55
arisztokracia, arisztokratizmus 6, *38*, 42, 114, *133*, *198*, 336, 349, 350, 422
arisztokratikus-monarchikus alkotmány 328, 351, 422
Árokszállás (Jászság) 298
Asthleitner József, főhadnagy 122, *292*, 300, 309, 320, 321, 402
Astraea, a jog megszemélyesítője 333
Aszalay János, nevelő 253, 312, 313, 325, 385, 396, 418, 419
Aszód (Pest m.) 366, 367
ateizmus *29*, 51, 55, *58*, 66, 111, 155, *190*, 230, *232*, 279, 285, 289, *336*, *359*, v. ö. vallástalanság
Atkár (Heves m.) 154
Atzél István, ítélőmester 133, *134*, 135, 148, 239, 240, 246
Atzél Istvánné, Gaál Borbála *190*
Ausztria 50, *83*, *84*, 358
»Az Égő Bokorhoz« ld. szabadkőműves-páholyok
Az ember és a polgár oktató könyvecskéje, ld. Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéja
Ázsia *421*

Babits János, zágrábi kamarai kancellista 117
Bacheimer, Lo-Presti Lajos br. álneve, ld. ott
Bacsik János, görög órás *171*, *212*, *292*
Bacsinszky András, munkácsi g. kat. püspök *148*, 149, 152, 157, 158, 161, 193, 200
Baicsy János, árvai nemes 268
Baja *54*, 85, *111*, *114*, *153*, *291*
Bajorország *420*
Bajza Pál, tiszttartó 213
Bakó István, írnok *290*
Balaskó Ferenc, ungvári kamarai fiskális *149*
Ballagi Géza *157*
Balogh Ferenc, ügyvéd *85*
Balogh Ignác, helytartótanácsi járulnok 77
Balogh Péter, ócsai, kancelláriai tanácsos *226*, 287, 288
Baloghy József, ügyvéd 81, 82, 85, 86, 145
Balugyánszky András, velejtei g. kat. pap *165*, *186*
Balugyánszky Mihály, a nagyváradi akadémia tanára 122, 124, *205*
Bánffy György gr., erdélyi kormányzó *190*, *202*, 214, *217*, 221, 231, 239, 254, 286, *288*
Banovich András (Lemberg) 360
Bánság 49, 109, 110, 184, 193, 194, 234, 264, 380, 401
— i francia telepesek 109
— i határőrezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Baranyai-család 261
Baranyai József, kamarai expeditor *112*
Baranyai Mihály, jurátus 112, 128, 133, 135, 235, 243, 253, 261, 312, 313, 325, 385, 395, 407, 412, 418, 419
Borco Vince br., lovassági tábornok, Magyarország katonai főparancsnoka 23, 30, 32, *33*, 41, *45*, 54, *55*, 58, 59, 82, 138, 190, 201, 239, 244, 255, *285*, *288*, 292, 323
— jelentései az erdélyi jakobinus mozgalomról *190*, *201*, *202*
Barco-huszárezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Barcsay Ábrahám, az író *201*, 202
Barkóczy Ferenc gr., helytartótanácsos 223, 259, 373, 374
Barkóczy János gr., homonnai birtokos *148*, *193*, 221, 223, 224, 259, 373, 374
Barkóczy János gr-né, gr. Sztáray Leopoldina 374
Báróczy Sándor, az író 390
Bartal Pál, kamarai uradalmi prefektus *109*
Bártfa (Bartfeld) *40*, 46, 52, 70, 87, 126, *127*, 151, 171, 256
— főbírája ld. Mokossinyi Antal
Bassano 391
Bastasich József, kőrösi g. kat. püspök 129
Batsányi János 24, 28, 29, 36, 41, 44, *45*, *47*, 50, 51, *56*, *64*, 65, 66, 80, 92, *94*, 95, 100, 110, *226*, 243, 257, 258, 264, 312, 313, 323, 329, *334*, 343, 385, 390, 392, 400, 406, 407, 412, 418, 419
— az egykorúak jellemzésében 41, 388
— életrajzi adatai 387, 389—392
— elfogatása 24, 28, 36, 44, 389

Batsányi János munkái:
— — *A franciaországi változásokra* 388
— — *A magyaroknak vitézsége* 388
— — *A magyar tudósokhoz* 392
— — börtöne falára írt verse 389
— — *Mantua* 390, *391*
— önvédelme 257
— vallomásai 67
Batsányi Jánosné, Baumberg Gabriella 389, 390
Battha Bálint, vattai, szeptemvir 225, 226, 227, 244
Batthyány gr. 30
Batthyány Alajos gr. *165*
— *Ad amicam aurem* c. munkája 165
Batthyány József gr., bíboros hercegprímás 128, 129, 132, 149, 150, 152, 242, 245, 285, 324, 333, 371, 377, 395
Batthyány Kajetán gr. 172
Batthyány Kajetán gr.-né, gr. Sigray Antónia 172, 234, 237, 246
Batthyány Lajos hg. 37
Batthyány-ezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Baumberg Gabriella ld. Batsányi Jánosné
Baumeister József, székesfehérvári könyvkötő 278
Bay Ferenc, a Kir. Tábla ülnöke 110, 148, 302, 303, 305, 306, 307, 310
Bázel 137
Bazin (Pösing; Pozsony m.) 339
Bécs 23, 24, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 44, 45, *46*, *47*, *49*, 50, 52, *56*, 59, 60, 62, 65, 66, 70, 71, 74, 81, *82*, *83*, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 102, 103, 105, *109*, 122, 123, 124, *127*, 128, *131*, 134, 135, 141, 142, *144*, 145, *146*, *149*, 152, 156, 160, 161, 166, 168, 174, 178, 180, *184*, 190, *202*, 207, 217, 221, 222, 227, 234, 235, 240, 242, 245, 248, 255, 261, 262, 266, 273, *281*, *287*, 306, 310, 323, 324, *325*, 327, 329, 331, 336, 351, *357*, *360*, 362, 368, 372, 375, 376, 377, 379, 380, 389, 390, 391, 392, 399, 400, 405, 406, 409, 419
— i Állami Könyvtár 13
— i rendőrség 174, *220*, 327, 329, 373, 399
— i udvar 246, 255, *279*, 327, 331, 347, 393
— i vizsgálóbizottság ld. udvari vizsgálóbizottság
Beck Pál, kancelláriai titkár *149*
Bedekovich Tamás, m. kamarai fogalmazó 123
Beeckhen György, udvari tanácsos 127
Beer Antal, a bécsi rendőrség vezetője 50, 329
Békássy Ferenc 142
Békésszentandrás *132*
Belányi István, Pest m. kapitánya 98
Belányi Mihály, nagyváradi szabómester 206, 212, 262
Belényes (Bihar m.) *206*
Belgium *184*, 367, 422
Belgrád 370
Benesik, joghallgató *113*
XIV. Benedek pápa 359
Benevent *369*
Beniczky Sámuel, szeptemvir 226, 227
Benyovszky János, altábornagy 221
Beöthy Imre, bessenyői, szeptemvir 226
Beöthy László, bihari másodalispán 151, 163, *164*
Berchevich József *245*
beregi fürdők 374
Berettő (Zemplén m.) 29
Berger, iskolaigazgató 204
Berhelyi András 158
Berlin 287, 332, 341
Bernáth Ferenc, zempléni alispán *39*, *56*, 102, 103, 142, 144, 149, 159, 161, 165, 175, 177, 186, 263, 282, *287*
Bernáth József, kir. táblai ülnök 414
Bernáth László, zempléni főjegyző *56*
Bernáth Zsigmond, Ung m. alispánja *202*
Berthót (Sáros m.) *126*
Berzeviczy András, alnádor 58, *59*, 88, 153, 154, *197*, 204, 302, 303, 304
Berzeviczy Gergely, a közgazda 12, *127*, *128*, 334, *352*
— *Der Majestätsprozess in Ungarn*, *1795* c. munkája 11—13, 326—353, 355, *377*
Berzeviczy Pál, ker. táblai ülnök 153, 200
Berzeviczy Pálné, Abaffy Anna 122, *153*
Berzeviczy Zsigmond *127*, *128*
Bésán István, Veszprém m. alispánja 30, 31, 32
Bessenyei József, Halas város nótáriusa *291*
Bezerédy Ignác, szeptemvir 225, 226, 227, 240, 241, 288
Bicskey Sándor, pestmegyei főszolgabíró 139, *284*, 413
Bielavszky Péter, lembergi g. kat. püspök *361*
Bikessy Károly, kamarai tanácsos 148, 151, 413
Billeck Leopold, osztrák számvevőtanácsos 50, 51
Billeck Wasgottwill, osztrák kapitány 50, 51, 327
Billenberg, őrnagy 251
bíráskodás nyilvánossága 332
bíróság illetékessége 36, *59*, 60, 100
— vegyes katonai polgári bíróság 173, 329, v. ö. katonai bíróság, megyei bíróság
Blasun Albert, zágrábmegyei plébános 117
Bless Mihály, vallásalapi provizor 73, *74*, 117
Blumauer Alois, osztrák költő *215*
Bóbics János, ügyvéd 27
Bodbeitl Mátyás, profosz *285*
Bodnárszky Mária ld. Timkóné

Bodonyi Sándor, váci kanonok 42, 43
Bogdány (Sáros m.) 308
Boráros János ügyvéd, Pest város főbírája 43, 57, 70, 72, 80, 137, 247
Boronkay Gáspár, zempléni főszolgabíró 204, 211, 321,
Boronkay Gáspárné, Szulyovszky Anna 321
Boronkay Imre, kir. táblai érseki ülnök 311, *312*
Boros Lajos, kancelláriai tanácsos, nádori irodaigazgató 27, 28, 31, 32, 33, 34, 62, 74. 76, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 96, 113, 119, 132, 140, 148, 151, 152, 156, 159, 224, 233, 234, 245, 261, *280*. 285, 286, 288, 289, 290, 292, 406, 409
Boros Sándor, jászkún főkapitány 215
Bossányi Ferencné, Kazinczy Ferenc nagyanyja 305
Bosznia 370
börtönbüntetésre ítéltek elhelyezése, elszállítása 265, 279, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 325, 418, 419
börtönviszonyok 281. 420
Brassó *137*, *357*
Braun Soma 16
Brehm János, körorvos *122*, 124, 241, *247*, 312. 313, 325, 376, 385, 393, 419
Bretzenheim hg. 396
Bród (Szlavónia) *137*, *360*
Brunszvik József gr., Pest m. adminisztrátora 108, 112, 226, 282
Brutus, Lucius Junius 364
Brutus, Marcus Junius 364
Brünn *289*, 325, 375, 379, 392, 394, 395, 401, 418, 419, 421
Bscherer ld. Pscherer
Bubanovics Szilveszter, kőrösi g. kath. püspök *102*
Buchbaum János, rabbi 218, 219, 273
Buda 5. 8. 23. 30. 32, 33, *45*, 52, *60*, 65, 66. 69. *70*. 72. 74. 75. 76, 79. 80. 89. 92. *93*, 99, 104, 107, 110, 113, *119*, 124, *128*, *133*. 137. *139*, *140*, 141, 144, 145, *149*, 159, 167, 174, *176*, 182, 189, 191. *197*, *201*, *207*, 208, *218*, 228. *245*. 248, *249*, *250*, *272*, *276*, 277, 279, *280*. *281*. 286, 297, 298, 299, 300, 307. 314. 316, 322, 324, 327, 333. 351, 355. *357*, 358, 359, *360*, 364, 373, 375, 376, 378. 381. 386, 387, 388, 394, 397, 398, 401, 404. 408. 411, 413, 417, 420, 421
— polgármestere ld. Margalits János
— város kapitánya ld. Kramer Károly
— i ferences kolostor és templom 81. 88, 90, 91, 105, 106, 107. 116, 212. 251. 274, 300, 308. 312. *324*, 330, 387. 402, 405, 407, 417, 418, 419
— i tűz 242, 245
Budakeszi 139
Budamér (Sáros m.) 308, 397
Budapesti Egyetemi Könyvtár 13
Bugg Tivadar, esztergomi postakézbesítő 203
Bujanovics Károly, udvari ágens 282, 396
Bujanovics Kornél, jurátus 241, 253, 312, 313, 325, 385, 393, 418, 419
Bukovina *360*
Burdáts, aradi kamarai prefektus *291*

Camus, A. G., francia politikus és jogtudós 370
Caraffa Antal 309, 319, 348
Catéchisme de l'Homme et du Citoyen ld. Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéja
Catechismus occultae societatis reformatorum ld. Reformátorok Társasága kátéja
Catilina 364, 371, 409
causarum regalium director ld. Németh János
Cegléd *207*
cenzura, cenzorok 41, 42, 43, 44, 145, 236, 271, 350, 351, 400 v. ö. levelek ellenőrzése
Ceres 376
Chipault, francia hadifogoly 420, 421
Clary und Aldringen gr. 222
Claudianus 355, *420*
Claus Xavér Ferenc ld. Klaus
Collin Vencel, kamarai számtartótiszt 80
Colloredo-Wallsee Ferenc gr., osztrák kabineti miniszter 134, 292, 351
Collot d'Herbois 393
Comité de salut public ld. francia Jóléti Bizottság
Conil et ch. (Szaloniki) 151
contributio *25*, 34, *109*. *117*. *201*. 238, 262
Corpus Juris Hungarici 340, 343, 351
— ellentmondásai 344
Corresponding Society *351*
Csaba ld. Piliscsaba
Csákóvár (Temes m.) *137*
Csáktornya (Zala m.) 167
Csáky Anna gr.-nő ld. gr. Haller Józsefné
Csáky Antal gr. *127*, 128
Csáky József gr., alkancellár 71, 73. 75. 81, 82, 213
Csányi Mihály, fiskális 289
Császár Ferdinánd. bácskai nemes 54, 57, 85. 114, 116. 153. 244, *366*
Császár Ferdinándné. Schneider Gertrud *85*, *153*
Császár Márton, Baja város ügyésze 153, 154, 156
császár huszárok ld. hadsereg főcímszó alatt
Csatta (Bars m.) 248. *249*
Cseh Ferenc, Szatmár megye másodalispánja 29
Csemez Imre, gárdista 314
Cserey. erdélyi fiskális direktor *286*
Cserey Farkas *255*, *391*

Csernovics Ádám, ny. ker. táblai titkár 65
Csernovicz (Bukovina) *360*
Csete Mihályné (Nagykörös) *139*, *140*, *276*
Csete Pál, az előbbi fia *140*
Csóka, temesmegyei nemes 138
Csoma Antal László, m. kamarai titkár 113
Csonka György, győri postaexpeditor 99, 128, 168
Csorba (Liptó m.) 38
Csörsz-árka 299, 386
Csupor László, Békés m. alispánja *177*, 189, 194, *195*, 207, 217
Curia, m. kir. 8, 71, 140, 170, *192*, 234, 243, 244, 247, *250*, 264, 265, 269, *272*, *273*, 274, *277*, 279, 288, *291*, *328*, 376, 387, 406, 407, 415
Custine Ádám gr., francia tábornok *65*
Czékus, hadnagy 323
Czerovacz (Pozsega m). *210*
Czolner József, zágrábi kamarai actuarius 117

Daindl József, varasdi senator *291*
Darabant Ignác, váradi g. kat. püspök *206*
Darvass Ferenc, helytartótanácsos 118, 129, 165, 168
D'Avesani, ulánus őrnagy 29, 37, *55*, *56*, 150, 161, 179, 203, 204, 278, 281, 286
Davidovics-ezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Dayka Gábor, a költő 374
Deák István, kecskeméti nemes 272, *273*
Debarry et Bischof, bázeli kereskedőház 137
Debrecen 48, 49, 62, 170, *213*, 270, 271, 293, 376, 381, 383
— főbírája ld. Szombati István
Decker Antal, hadnagy 61, 63, 64, 65, 67, 91, *92*
Decsy Sámuel, a bécsi *Magyar Hirmondó* szerkesztője 82, 85, 391
Degenbart Frigyes és Kristóf 214
Deling János, pécsi akadémai tanár 43, 222, 285, 353
Delivuk Márk, m. kamarai titkár 102, 104, 123, 130, 131
Delon et Comp., trieszti üzletház 86, 138
demokrácia, demokratikus elvek, eszmék 51, *206*, *210*, 278, 331, 346, 365, 367, 368, 422
demokratikus kormányzat 422
Dengenova, vasasszentiványi lakós 190
Derecske (Bihar m.) *382*
Deschan József, temesi kamarai kormányszéki főkormányzó 145
Dessewffy József gr. *13*
D'Este Viktor, a kassai akadémia tanára 29, 188
Désy, Békés m. ügyésze 207
Dévény (Pozsony m.) 250
dézsma *38*
diákság forradalmi magatartása *276*
Dienes József, szentiványi (Bács m.) jegyző 111, *114*, *115*, 118, 120, 181
Diettrich ezredes 155
Diké *333*
Directorium in politicis et cameralibus *195*, 204
Dobos István, ref. prédikátor *417*
dohányzás 399
Dolachky főhadnagy 283
Doll Antal, bécsi könyvtáros 392
Domokos, kapitány *125*
Domokos Lajos, Debrecen város volt főbírája 170
Domokos Lőrinc, Békés m. főjegyzője 194, *195*, 217, *331*
Dormánd (Heves m.) 107, 125, 299, 386
Dorog *291*
Dósa Antal, jász-kunsági segédjegyző 215
Dömsödy, nagykörösi diák *276*
Dudek Jakab, orvos *205*
Dudik Antal, helytartótanácsi számjegyző 121
Dumouriez Charles François, francia tábornagy 367
Duna 110, 119, 141, 186, 194, 249, 299, 306, 367, 378, 421
Dunántúl 228

Eberle Sebestyén Bálint budai prépost-plébános 256
Eger (Erlau) 75, 101, 107, 149, 154, 170, 272
egyesülési jog 342
egyházellenesség ld. antiklerikalizmus
egyházi javak lefoglalása 238, *286*, 356
éhinség *25*, 64, 191, 193, 199, *206*, 208, 211, 214, 215, 222, 224
Ehrenstein főhadnagy 297, 299, 301
Eisenstadt ld. Kismarton
Eitzinger 142
elfogatások 36, *83*, 88, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, *110*, 113, 116, 118, 122, 131, 140, 142, 145, 151, 157, 161, 175, 183 347, 401
— visszhangja *109*, 110, 116, 118, 124, *127*, 132, *140*, 141, 146, 148, *150*, *205*, *276*, *282*, 299
elfogottak Budára szállítása 69, 72, 76, 81, 84, 87, *89*, 90, 93, 94, 131, 161, 162, 329, 389
elítéltek elszállítása ld. börtönbüntetésre ítéltek elhelyezése, elszállítása
ellenzéki magatartás *146*
előzetes vizsgálat ld. udvari vizsgálóbizottság
emberi egyenlőség *56*, *117*, *201*, *210*, *275*, *286*, 356
emberi jogok deklarációja *356*
Engel János Keresztély, történetíró 380
Engel Károly, nagyszombati szabómester 160
Enzersdorf (Ausztria) 327

Enzl (Ensl?) Katalin ld. gr. Sigray Jakabné
Eölbey János, szombathelyi kanonok 156
Eötvös Gábor br., a kassai kamara ülnöke 58
Eötvös Pál, a Curia levéltárosa 122, 278, *291*, 320
Eperjes 14, *40*, *56*, *127*, *149*, 203, 256, *357*, *387*
építészeti igazgatóság, budai kincstári 88
Erdély 49, *137*, *138*, 184. 185, 190, 191, 194, 201, *205*, *206*, 207. 214. *217*, 221, 234, 264. 308, 327
—i jakobinus mozgalom 190, *201*, *202*, *254*
—i kancellár ld. Teleki Sámuel gr.
—i kormányzó ld. Bánffy György gr.
Erdélyi László, jurátus 31, 32, 33, 34, 35, 59, 75, 76, 98, 100, 122 ,131, 148, 236, *272*, 312, 313, 323, 385, 395, 412, 419
Erdödy József gr. 182
Erlau ld. Eger
Ernst, ferenciskánus páter 411
Érsemjén (Bihar m.) 164, 381
értelmiség 7
Esterházy József gr., a nádor kamarása 26, 28, 58, 60, 61, 62, *63*, 64, 65, 66, 67, 72, 91, 118, 222, 258
Esterházy József gr., Moson m. főispánja 321
Esterházy Károly gr., egri püspök 149, *150*, *170*, 270, 272, *290*, 377, 386
Esterházy Pál hg. 319, 380, 382
Esterházy-gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Eszék 137
Esztergom *11*, 39, 156, 205, 208, 214, 248, *353*
Európa *146*, 327, 337, 347, 356, 357. 358, 384, 388, *421*, 422
evangélikusok ld. protestánsok

Fabry József Ignác, az osztrák legfelsőbb törvényszék bírája 329
Falter János, kőszegi szabómester *65*
Faludi Ferenc 392
Farkas András 149
Fáy Ágoston, abaúji alispán 101, 102, 103, 131, 136, 159, 171, 188, 195, *299*
Fáy Ágostonné, Sághy Anna *299*
Fáy Bertalan, Heves m. alispánja 75, 138, 166, 175, 177, *178*, 272, 284, 290
Fáy János, Ágoston fia 299
fegyvercsempészész 167, 169
fegyverviselés *73*
Fehérgyarmat (Szatmár m.) *290*
Fekete, kapitány 30, 32, 101, 103, 131, 136, 142, 298, 299, 323, 389, 419
Fekete Ferenc gr., kancelláriai titkár 190
fellebezések 196, 310, 416
felségsértés, hűtlenség 6, *11*, 12, *29*, *56* *73*, 85, 120, *131*, *132*, *133*, *135*, *177*, 181, *202*, 216, 221, *232*, 234, 243, *250*, *281*, 283, 285, *287*, 327, 331, 336, 337, 338, 339, 340, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 401, 403
Felsőszentgyörgy (Jászság) 215
felső tábla ld. Tábla főcímszó alatt Hétszemélyes Tábla
felvilágosodás 7, 12, 42. 67
Fengler József, győri püspök 209, *210*
Ferdinánd, Toscana nagyhercege 369
Ferdinand toscanai nhg. gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
I. Ferenc, magyar király *7*, 8, 12. 15, *23*, 29, 35, *39*, 40, *44*, *45*, 48, 50, 53. *56*, *58*, 64, 67, 68, 69. 71, 73, 76, *78*, 82, *84*, 89, 97, 100, *108*, *123*, *125*, 128, *131*, 138, 143, *147*, 155, *158*, 160, 162, 163, 170, *172*, *177*, *182*, 185, 187, *189*, 190, *197*, *199*, *202*, 203, *210*, 216, *219*, 220, *225*, *230*, 234, *235*, 237, 240, 243, *250*, *262*, 264, 265, 267, 268, *270*, *272*, 275, 279, *281*, 282, 283, 284, *287*, 288, 289, *290*, 292, *324*, 328, *332*, 336, 337, 351, 352, 363, 368, 370, 371, 391, 395, 399, 419, 421
— elleni merénylet terve *182*
Ferenc csatorna *131*, 218
ferencrendiek 30, 359, 360, 364, 376
Fessler Aurél Ignác, történetíró 363, *364*
Festetich György gr., a Georgicon alapítója 167, 169, *396*
feudalizmus 7, 12, 170, 349
Filweiler, kapitány 258
Filep Sándor, postaexpeditor 214, *231*
Fiorella Antal, francia tábornok 420, 421.
Fisterer 68
Fodor Ferencné, Hajnóczy Teréz 315
Fodor Gerzson, nagykőrösi tanár 36. 102. *106*, 110, 139, *140*, 238, 276, 383
Fodor István, debreceni könyvkötő *213*, 270
Fodor József, helytartótanácsi titkár 6, *12*, 107, 108, 113, 118, 125, 129, 207, *226*, 261, 299, 330, 366, 386
Fodor Józsefné, Sághy Mária *129*, *299*, 386
Fogaras *137*
Fogarasi Pap József 361
Fogaruhnen János 190
foglyok bilincsei 90, 91, 93, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 123, 141, 142, 299, 301, 302, 303, 314, 319, 330
— elhelyezése 69, 74, 75, 76. 79, 81, 91, 102, 104, 106, 107, *197*, 288, *289*, *292*
— kiszabadítása *276*, *287*
— levelezése 196, 420
— magatartása 310, 316, 319
— őrzése 69, 70, 74, 84, 92, 106. 139. 224, 225, 233, 234, *292*, 316, 317, 402
— szabadon engedése 421

—kal való bánásmód 59, 70, 81, 84, 87, 97, 98, 104, 112, 123, 130, 139, *144*, 162, 188, 212, *250*, *260*, *281*, 300, 301, 309, 322, 330, 335, 417, 419, 420, 421
Foll Ágoston, a nagyszombati kórház alorvosa *160*
Forgách Miklós gr. Nyitra m. főispánja 44, 66, 92, 110, *126*, 367, 368, 389
Forgách gr. *281*
Forintos Gábor, Zala m. főszolgabírája 279, *280*, *281*
Fornek József, csorbai evangélikus pap 38
forradalmi hangulat 7, 26, 29, 34, *54*, 55, *56*, *67*, 86, 158, 160, 166, 177, 179, 182, *184*, *200*, 213, 217, 220, 221, 262, 263, *272*, *275*, 276
— kijelentések 160, *244*, 250, 262, 263
— röpiratok 38, 41, 42, *47*, 131,
— szervezkedés 277, 285
— társulatok ld. titkos társulatok.
— versek, énekek 24, 25, 34, 36, 37, 41, 48, 49, 75, 81, 83, 115, 118, 129, 138, 253
— — *Homo Hominibus* 24, 33, 36, 51,
— — *Politische Klage aller kriegführenden, Mächte* 78—79
—tól való félelem *54*, 119, 257, *287*, 333, 334, 398
főispánok 239
főispánok (csak az előfordulók):
— Abaúj m. ld. Orczy László br.
— Bihar m. ld. Teleki Sámuel gr.
— Győr m. ld. Zichy Károly gr.
— Moson m. ld. Esterházy József gr.
— Nyitra m. ld. Forgách Miklós gr.
— Sáros m. ld. Szent-Iványi Ferenc
— Somogy m. ld. Sigray Károly gr.
— Szabolcs m. ld. Splényi Gábor br.
— Szatmár m. ld. Károlyi József gr.
— Temes m. ld. Splényi József br.
— Trencsén m. ld. Illésházy István gr.
— Ung m. ld. Teleki József gr.
— Zemplén m. ld. Orczy József br.
földesurak 164
fölmentettek állásvesztése 274, 279, 280
— eskűje 238
— szabadonresztése 260
főnemesség, főurak 7, 55, *114*, 274, *281*, 336 v. ö. arisztokrácia
főpapok, főpapság *110*
Fraknói Vilmos *39*, *177*, *244*, *273*, *369*
francia alkotmány 117, 179, *187*, *194*, *201*, *212*, 262, *286*
— emigránsok 78
— forradalom 53, *111*, *114*, 133, *181*, *200*, *276*, *285*, *286*, 333, 349, 351, 356
— — horvátországi hatása 117, 136, 187
— — magyarországi hatása 6, 7, *26*, 42, *46*, *53*, *56*, *63*, *66*, 67, 82, *83*, 86, 91, *109*, *110*, *111*, *114*, *115*, 126, *133*, *134*, *135*, 139, *140*, 158, *160*, 164, *171*, *181*, 187, 199, *200*, *204*, *205*, *206*, *210*, *212*, 250, 257, *275*, *276*, 277, 278, *280*, *281*, *285*, *286*, *287*, 367, 368,
— forradalmi megbizottak *109*
— hadifoglyok Magyarországon 49, *74*, 137, 190, *191*, *276*, 277, 398, 399
— jakobinus alkotmány *149*, 190
— jakobinus párt és klub 12, 357, 363
— jóléti bizottság (Comité de salut public) 50
— katekizmus ld. Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéja
— Konvent *78*, *110*, 190, 333, *357*, 367, 399, 400
— Ötszázak Tanácsa *370*, *391*
— telepek Magyarországon *109*
Franciaország, franciák, *25*, 42, 48, *53*, *54*, *73*, *78*, *79*, *82*, 86, *109*, *171*, *199*, *250*, *272*, 276, *280*, *281*, *285*, 326, 333, 341, 349, 350, 357, 365, 367, 368, 400, 422, 423
— elleni koalíciós háború 11, *78*, 115, *128*, *195*, *272*, 337, 405
—i Direktórium 11, 349, 357, *420*
Freistadt 421
Fribert Antal, ny. kapitány 27, 28, 37, 192
Fridt, kassai kereskedő 266
Friedrich, főhadnagy 89, 90, 93
II. Frigyes, Nagy, porosz király 359
II. Frigyes Vilmos, porosz király 70, *71*
Frost, napidíjas a katonai főparancsnokságon 121
Fűskút (Temes m.) 379
Füzes (Vas m.) 33

Gaál Borbála ld. Atzél Istvánné
Gaál Jenő *11*, 13
gabonaárak *25*, *26*
gabonaosztás ínségeseknek 191, v. ö. éhínség
Gábor Anna ld. Incze Antalné
Gaillard József, piliscsabai francia likőrgyáros 82, *83*, *84*, 144
Gaissberg Fülöp br., ny. őrnagy 134, 135, 164, 166, 173, 176, 180, 197, *375*
Galgócz (Nyitra m.) 41
Galicia, galiciaiak 46, 47, 52, 70, *83*, 87, *126*, *127*, 150, 182, 195, *203*, *216*, 234, 256, 360, 362
— i ezredek ld. hadsereg főcímszó alatt
Garam *151*
Gáspár László, nagyváradi polgár 53, *171*
Gáspár Pál, Szatmár m. főjegyzője 29, 308
Gát (Bereg m.) 421
Gatty Ferenc, tiszttartó 210
Gedeon János, Torna m. alügyésze *291*
Gelley doktor 166

Gencsy István, Szabolcs m. táblabírája 160
Génua 422
Geréb László 9, 10. 16. *299*, *305*
Gerendás, debreceni lakós 270
germanizálás 346
Gero István, győri postaellenőr 168
Gessner Salamon, német költő 369
Geszti, nagykörösi tiszttartó *276*
Getse Dániel, orvostanhallgató *312*
Ghillányi Franciska brnó ld. Szirmay Antalné
Ghillányi György Ferenc br. *409*
Gilowszky Kajetán, bécsi haditörvényszéki jegyző 45, 51, 68, 330
Gindl Ferenc, a Barkóczyak levéltárosa 148. *149*. 157, 158, 161, 192, 193, 220, 221, 223, 224, *259*
Gindl Gáspár, a Pálos-rend provinciálisa 257
Giorgini, gyümölcskereskedő 70, 72, 163
Gludowácz József, bácsmegyei bérlő *181*
Glück Ferenc, gyulai sókereskedő *177*
Gombos Ferenc, bajai lakós *114*
Gombos Nep. János, soproni kanonok 209. *210*
Gorani Joseph gr. a Moniteur cikkírója 393
Gotthardi Ferenc, a titkosrendőrség volt főnöke 50, *111*, 174, *178*, 184, *185*, *220*
Gottlob ld. Kis-Ősz
Gozdawa Onuphrius Ferdinánd, lembergi érsek 360
Gózony János, Halas város tisztviselője *291*
Gödöllő 298
Gödre (Baranya m.) 290
Göncz (Abaúj m.) 376
Gönyű (Győr m.) 152
Görög Demeter, a *Magyar Hírmondó* szerkesztője 368
görögök 32, 33
görög-keletiek 143
Göttinga 396
Göttweigi apátság *281*
Götz, joghallgató *113*
Grác *272*. *273*. *289*. 325. 327, 375. 396, 418, 419. 420
Gradisce *137*
Gran ld. Esztergom
Gräven (Vécsey) huszárezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Gräven-ezred tisztjeinek kérvénye 370
Grigely József, piarista tanár 116
Grosswardein ld. Nagyvárad
Grünensberg János, börtönellenőr 420
Güns (Gins) ld. Kőszeg
gyanusak megfigyeltetése 277, *280*. 387
Gyömrő (Pest m.) 383
Gyöngyös 107. *177*
Győr 99. 128, *137*. 144. 152, 168, *250*, 377
Győrszentmárton (Martinsberg) 155. *156*. *213*
Gyula *177*, 194, 217
Gyulafehérvár *137*
Gyulay gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Gyurkovics Ferenc, pesti egyetemi tanár 105, *118*, 122
Gyurkovics Ferencné 105

Habdák József, alsókubini aranyműves 213, 271
Habsburgok, Habsburgház 7, 52. *71*, 127, 287, 328, 367,
— örökösödési joga 288
Habsburg-ellenesség 127, *170*, *177*, *199*, *202*, 272, 287, v. ö. királyellenesség, köztársasági eszme
Hackel János, bécsi kereskedő 51
hadi pénztár 122, 184, 279
Haditanács, bécsi udvari 49, 52, *64*, *82*, *134*. *164*, 173. 176, 184, 211, *250*, 279, 286. *289*. *329*
— elnöke ld. Wallis Mihály János gr.
hadsereg 7, 70, 199
— Alvinczy gyalogezred 184, 283
— Anspach huszárezred *25*, 101
— Bánsági határőrezred 81
— Barco-huszárezred *360*
— Batthyány-ezred *279*
— Császár huszárok 101
— Davidovics-ezred *306*
— Eszterházy gyalogezred *152*, 251
— Ferdinánd toscanai nhg.-gyalogezred 89. 90, 94
— galíciai ezredek *126*
— Gräven (Vécsey) huszárezred *198*, 209. 370
— Gyulay gyalogezred 23, 251, 402
— határőrezredek 184
— Jellachich gyalogezred 30, 81, 101, 298. 389, 418
— karabélyos-ezred 101. 122
— Kinsky-lovasezred *134*
— Mészáros-ulánusezred *29*, *101*, 150, 281. 296, 297
— Nádasdy-gyalogezred 184
— Pellegrini-gyalogezred 96
— Preisach-gyalogezred *360*
— Siskovics gyalogezred *27*
— Sztáray-ezred 300, 402
— Wallisch-gyalogezred 94
— Württemberg dragonyosezred 184, 234. 264
hajdu városok *25*
Hajnóczy József 5. *12*. *29*. *31*, 34, 35, 36, 41, *45*. 48. 50. 52. 65. *94*. 100 .110, 118, *130*. 131. 178. 185, 195, 196. *205*, 221, 222. 224. 228. 231. 232, 233, 243, *244*, 247. 252 255. 261. *285*. 304, 305, 310, 311. 313. 314. 315. 317, 319. 320, 321, 322. 327. 334. 340, 370, 375, 376, 377. 384. 407. 408, 409. 410. 411. 412, 417, 419
— a kortársak jellemzésében 335, 366—368, 372
— életrajzi adatai 366

— elfogatása 23. *142*, *159*, 376, 399, 400
— fogságában írt levelei 195, 196
— lefoglalt iratai 196
— munkái:
— — *De comitiis Regni Hungariae 366*
— — *De limitibus regiae potestatis* 178, 335
— — *De statu ecclesiastico* 335, 366
— — *De subsidiis* 335, 366
— utolsó órái, kivégzése 336, 412, 413, 414, 416
— vallomásai 34, 35, *45*, 67, 122
— testvére, Verhovszky Sámuel anyja 379
Hajnóczy Teréz, ld. Fodor Ferencné
Hakher, udvari tanácsos 329
Hakios, papírkereskedő *110*
Halas (Kiskunhalas) *291*
Haliczky András Frigyes, pesti egyetemi tanár *110*
Haller József gr. helytartótanácsos 67, 70, 72, 116, 121, *126*, 128, 132, 140, *141*, 190, 249, 252, 255, 261, 285, 289, 291, *292*, 324, 352
Haller József grné, gr. Csáky Anna *127*
Halmágyi László, krasznamegyei szolgabíró 214
Hamza Mihály, ügyvéd *171*, 204, *205*, 206, 211, 262
Hanslovics Vince József, megszökött minorita szerzetes 269, *270*, 271, *272*, 284, 290
Hármaskönyv 230, 342, 344, 423
harmincad-hivatal 52
Harnoncour, táborszernagy, Galicia katonai parancsnoka 150, 182
határőrezredek ld. hadsereg főcímszó alatt
Határőrvidék *137*
Hatvan 165, *166*, 177, 298
Hatvani István id., debreceni orvos-professzor *382*
Hatvani István ifj., Bihar m. tb. jegyzője 381, *382*
hazaárulás ld. felségsértés
házi pénztár 273
házkutatás *141*, *144*, *158*, *176*, *177*, *196*, *198*
Hebenstreit Ferenc, osztrák főhadnagy 24, 45, 50, 68, 327, 400
Hedri, sárosmegyei szolgabíró 87
Helytartótanács, m. kir. *7*, *12*, *13*, *25*, 37, 40, 44, 45, 46, 49, 52, 57, 58, 66, 67, 70, 72, 73, *81*, *83*, 84, 96, 124, 137, *138*, 145, 147, 167, 170, 176, 178, 193, 208, 209, 210, 211, 212, 220, *222*, 259, 282, 285, 291, 292, 324, 330, 347, *352*, 369
Hendrey Pál, jurátus 133, *134*, 135
Heppe Szaniszló, a budai kincstári építészeti igazgatóság vezetője 74, 75, 76, 79, 88, 90, 91, 92, 95, 99, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 116, 118, 120, 122, 123, 245, 291
Hersching György, nagyszöllősi ügyvéd 175, *176*, 180, 198, 263
Hertelendy Mihály, kamarai ügyész 111
Hessen-Kassel hercege *65*
»Hét csillag« ld. szabadkőműves páholyok
Hill Ferenc, r. kat. pap *201*, 211
Hind (Hindics) Mária ld. Merli Józsefné
Hirgeist Ferenc, joghallgató 36, 131, 236, 252, 253, 254, 312, 313, 325, 340, 343, 380, 381, 407, 412, 419, 421
Hirgeist Lipót, Ferenc apja 252
hírlapok, folyóiratok 81, 82, 145, *200*, *280*, 350, 351, 357, 371, 393
— *Budapesti Szemle 14*
— *Életképek* 13
— *Ephemerides politico-literariae 372*
— *Frankfurter Zeitung* 211
— *Felsőmagyarországi Minerva 14*
— *Hazánk 172*, 384
— *Magyar Hirmondó* (bécsi) *82*, *85*, *368*, 391, *417*
— *Magyar Museum* 388, 389
— *Moniteur* 357, *393*
— *Uj Magyar Museum 390*, *391*
— *Vasárnapi Ujság* 10
— *Wiener Zeitung 339*
hivatalos körök magatartása a per után 351—353
Hoffmann József, hajózási tisztviselő *218*
Hoffmannsegg János gr., szász természetbúvár 49, 52
Hollandia 78, 423
Hollósy László, főszolgabíró 80
Holzmann Antal ld. Zirty Antal
Hopfen, bécsi orvos 52, 65
Hopsen, bécsi rendőrségi titkár 329
Horányi Elek, az irodalomtörténész 387
Horatius 303, 309, 335
Horváth Endre, téti p[illegible]
Horváth Ferenc, a kőszegi kerületi Tábla elnöke *63*
Horváth Ignácz, a kőszegi kerületi tábla ülnöke *57*, *58*, *72*
Horváth Jakab, védőügyvéd a perben 306, 310, 331, 397, 406
Horváth Mihály, kaproncai ügyvéd *291*
Horváth Sámuel, postaexpeditor 214
Horváth Zsigmond, ügyvéd *58*
Horvátország, horvátok 117, 123, 387, 418
—i demokraták, forradalmárok, jakobinusok 117, 123, 387
horvát forradalmi versek, énekek *102*, 123, *130*, *131*, 232, 233, 378
Höckl, a soproni káptalan alkalmazottja 209
Hrabovszky Péter, ny. kapitány 152
hűtlenség, ld. felségsértés
Ibrányi Antal *47*, *67*
Ibrányi Farkas, Szabolcs megye másodalispánja 160

ifjúság *58*, 113, 125, 134, *139*, *140*, 186, 239, 257, 274, 276, *289*, 357, 423
— nevelése *285*, *289*, 353
igazságügyi reform 336
Illésházy István gr., Trencsén m. főispánja *245*, 255
illuminátusok *43*, 119, 121, *130*, *133*, 166, 246, 349, 422
Illyés Ferenc, ügyvéd 128, 129, 236, 283, 383
Ilosvay Krisztina ld. Sárosi Andrásné
Incze Antal, nagyváradi nyergesmester 53, 77, 151, 171, 292
Incze Antalné, Gábor Anna *171*
Inkey Menyhért, zalai nemes 174
— -féle uzsora-botrány 174
Innsbruck 421
ipar és kereskedelem korlátozása 353
Irid, kassai kereskedő 29
István, Szent, magyar király 344
Istvánfy Ignác, ügyvéd 27
ítéletek jogi bírálata 339—343, 345, 348
— kihirdetése, kinyomtatása, publikálása 223, 225, 234, 243, 244, 246, 247, 249, 252. 261, 265, *266*, 269, 278, 318—320, 322, 338, 339, 343, 356, 406, 407, 409, 415, 416, 417
— királyi jóváhagyása 242. 243. 244 254, 255. 264. 265. 266, 269, 318, 337, 406, 415, 418
Izdenczy József, államtanácsos 24, *25*, 26, 34, *220*, *225*, 321

Jaketich Ferenc, Zágráb megye ügyésze 117
jakobinus hajviselet *127*
Jakosics József, ferencrendi tartományfőnök *360*
Ján György, ügyvéd *85*
Jancsó Ferenc, bácsmegyei ügyész *57*, *114*
Jankovich János, pribéri, szeptemvir 226 227
János főhg 391
Január ius, Szent 369
Járfás Katalin ld. Schmierer Mátyásné
Jasigi Jeremie, zimonyi kereskedőház 86
Jászkisér *250*
Jászság *25*, 240, 396
jégzajlás 194
Jeline Henrik, osztrák tanár 51
Jellachich gyalogezred ld. nadscreg főcímszó alatt
Jéna *279*
Jeneyné, Uza Mária 382
Jeruzsálem 421
jezsuiták, jezsuitizmus *67*, 119, 314. 342, 345, 346, 349, 350, 351, *359*, 379, 380, 394, 399, 412, v. ö. szerzetesrendek
Joachimfy, volt benedekrendi szerzetes *281*
jobbágyász 7, 9, 371, 378
— nyomora *25*, *26*, 191, 214, *250*, *287*, 365, v. ö. parasztság
joghallgatók *113*
jogügyi igazgató, ld. Németh János
Jókai Mór 13
jozefinizmus 350, 351, 373, 381, 387
József főherceg, nádor 11, *114*, *202*, *232*, *250*, *262*, *277*, *281*, *290*, *291*, 324, *353*, 405
II. József, magyar király 12, 38, *71*, *109*, *130*, *157*, *170*, *195*, *202*, 222, *226*, *227*, 287, 336, 346, 349, 350, 357, 358, 360, 361, 364, 366, *369*, 370, 372, 377, 379, 399, 405. 415
Jucker doktor 29
Juhász István, gyulai ref. prédikátor *194*, 217
Juhász Nep, János, volt premontrei kanonok, tábori pap 36, 107, 218, 234, 312, 313, 325, 385, 395, 418, 419
jurátusok (általában) 159, 192
Juricskay László, vallásalapítványi ügyész 205, 20 , 207, 262
Jux, kőszegi patikus *205*

Kajdacsy Antal, Baranya m. alispánja 290
Kál (Heves m.) 298
Káldy, joghallgató *113*
Kállay Sándor. Szabolcs m. táblabírája 160
Kálmán, magyar király 344
Kalmárffy Ignác, Buda város volt főbírája 286
Kalotsa István, Nagykörös főbirája *276*
Kalotsa Judit *276*
Kalotsa Zsuzsa ld. Tenkely Sándorné
Kamara
— bécsi Udvari Kamara 389
— m. kir. Udvari Kamara *85*, 92, 96, 100, 101, 102, 106, 130, 141, 145, 148, 220. *280*, 366, 369, 387
— — elnöke ld. Széchen Sándor
— — alelnöke ld. Orczy László br.
— — számvevősége 52
kancellár, ld. Pálffy Károly gr.
Kancellária :
— Erdélyi Kancellária 105
— m. kir. Udvari Kancellária *39*, *44*, *58*, *66*, 71, *72*, *83*. *85*, *87*, *92*, 130, *131*, *137*, 140, 143, 173, 178, 179, *189*, *192*, *193*, *195*, *197*, 198, *199*, 201, *202*, *210*, *214*. *216*, 221, 222, 226. *232*, *259*, 264, 269, 270, *272*, 275. *277*, *280*. *281*, 283 286, 287, 288, 293, 324, *369*, 405
Káncz József, helytartótanácsi fogalmazó 224
Kanizsa *281*
Kappus Zsigmond. az osztrák legfelsőbb törvényszék bírája 329
Kapronca (Horvátország) *291*

Kapy József, az eperjesi ker. tábla elnöke 395
Karabani Károly, Szén Károly álneve ld. ott
karabélyos-ezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Kárász köszegi evang. lelkész *63*
Karátsonyi-család 214
Karlsdorf 250
Károlyváros (Karlstadt) 27, 28, 37, 192
Karczagh Imre 53
Kardos János, jurátus *312*
Kardos József fehérgyarmati lakos *290*
Karlstadt ld. Károlyváros
Kármán József, az író *211*, *291*
Kármán Pál, halasi főjegyző *291*
Károli F. Kotzebue fordítója 156
V. Károly, német-római császár *351*
III. Károly, svéd király *280*
Károlyi József gr. Szatmár m. főispánja 190, *191*, 303, 374, 393
Kassa (Caschau, Kaschau) 29, 47, 54, 55, *56*, 58, 61, 67, 127, *128*, 133, 136, 137, 186, *195*, 203, *226* 256, 257, 266, 277, 299, 308, 325, *357*. 363. 374, 376, 379, 381, 388, 395, 396, 400
— főbírája ld. Stekovics István
—i akadémia 29, 374
—i kamarai adminisztráció 389
Kászonyiné *114*
II. Katalin cárnő *78*
káté, ld. Reformátorok Társasága és Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéja
katolikusok *63*, *109*, *205*, 306
Katona István, a történetíró *141*
katonai bíráskodás, bíróság 164, 176, *281*
— executió *25*
— Főparancsnokság. magyarországi 27, 49, 52, *81*, 96, 100. 121, 164. 176, 183. 192, 208, 209. 211, 259, 279, *291*, 292
— — bánsági 292
— — szlavóniai 86
katonaság 9. 32, 38. 44, *56*. 59. *64*, *68*, 86. 97. 103. 116, *126*, 140, 143. 150, 158, 161, 164. 19[illegible], 198. 245, 251, *272*, *276*. 279. 28[illegible], 291. 418
— bevonása a jakobinus forradalomba *220*
— hazarendelése külföldről *126*
Katymár (Bács m.) 114
Kavanagh Móric gr.. altábornagy 44. *45*, 49, *50*, 59, 72, 74, 75. 76. 79. 81, 89. 90, 92. 93, 94, 96, 100, 101. 102, 103. 106, 122, 123, 150, 155, *164*. 173, 180, 182, 196. 197. *209*, 224, 225. 233. 234. 238. 243, 251. 258
kávéházak *350*. 357, 371, 391, 392. 400
Kazay Mihály, Békés m. irnoka 177
Kazinczy András. berettői (Zemplén m.) birtokos 29, 161, 179, 240, *287*. *299*, 306, 307, 320. 321
Kaziczy Béla *306*
Kazinczy Dienes, Bihar m. főjegyzője *122*, 124, 205, *206*, 221, 239, 240, 305, *306*, 307, 308, 310. 320, 321, 322
Kazinczy Ferenc 9, 10, 12, *13*, 14, 29, 47, *51*, *54*, *55*, 59, *102*, 131, 132, 142, *150*, *155*, *158*, 159, *165*, 167, 179, *196*, *200*, 207, *208*, *213*, *226*, 237. 239, 240, 254, *255*, 282. *287*, 297, *299*, 300, 301, 302, *303*, 304, 306, *308*, 312, 313, 317, 318, 320, *321*, 322, 342. 343. *369*, *377*, 381, 399, 417, 419, 420, 421
— forradalmi magatartása 8,
— levele Hajnóczyhoz *374*
— megjegyzései Szirmay munkájára 15, 16, 354—422
— munkái:
— — *Fogságom naplója* 8—11, *144*, *233*, *239*, *266*, 296—[illegible]25, *374*, *378*. *381*, *382*. *403*, *412*. 417. *419*. *420*, *421*
— — *Gessner Idylljeinek* fordítása 369
— — *Magyar Pantheon 10*. *14*, *321*. *379*, *394*
— — Osszián fordítása 392
— — *Pályám emlékezete 10*, *363*, *367*, *368*, *370*
— — *A Szirmay-család története 14*, *355*
— — *Wieland: Szokratész Mainomenész* c. munkájának fordítása 213, 271
— vallomása 305
Kazinczy Ferencné. Török Zsófia grnő 323
Kazinczy Gábor 9, 326, *390*
Kazinczy István, András fia, 306, 307
Kazinczy József, Abaúj m. táblabírája 296, 297. 306, 307, 323. 396
Kazinczy Józsefné. Bossányi Zsuzsánna, Ferenc anyja 296, 297, 305, 306, 307
Kazinczy László, ezredes 306, 367. 382
Kazinczy Miklós, biharmegyei esküdt 122. 151. 152, 159. 163. *164*, *206*, 242. 306, 307, 311. 313, 383. 396
Kazinczy Péter. Zemplén m. másodalispánja 306
Kazinczy Zsuzsi, Ferenc huga *299*
Kázmér (Zemplén m.) 323
Kecskemét 272
Keglevich Ágoston gr. 88, 195, 196
Keglevich György gr. 82, 83, *84*, 328
kegyelmezések 264, 265, 279, 289. *332*, 337, 392, 415, 416
kegyelmi kérvények 222. 229, 234, 235, 236, 237, 239, 240. 248, 250, 251. 252, 253, 254, 255. 257, 259, 261, 262, 264. 265, 268. 275, 282, 415
Keisper. ny. százados *58*
XIV. Kelemen pápa 238, 359
Kelemen János. váradi lakos *200*
Kelemen László színtársulata *156*
Kende János, a nádori iroda expeditora 289
Kengyel Lajos, Szatmár m. jegyzője 374, 398
kenyérhiány 248

Kerekes Sámuel, a bécsi *Magyar Hírmondó* szerkesztője 368
Kerepes (Pest m.) *290*, 298, *299*, 303
kereskedők részvétele a magyar jakobinus mozgalomban 55, 277
Keresztes Antal, püspöki udányi udvarbíró *201*
Keresztesy János főhadnagy, majd orvos 325
Kertész Dániel 10
Késmárk *127*, *128*
Keszthely 396
Kilián Ádám, könyvkereskedő 42, 43, 44, 372
kincstár 108, 120 142, 269, 273, 379
Kinsky József gr., tábornok 89, 90, 96
Kinsky lovasezred ld. hadsereg főcímszó alatt
királyellenesség 54, *56*, *73*, 77, *114*, *115*, 117, 139, *140*, 148, *151*, 158, 163, *171*, *177*, *182*, *194*, 200, *201*, *210*, 211, 271, 272, *275*, *276*, 279, *280*, 285, *286*, *287*, 291, *366*, v. ö. köztársasági eszme, Habsburg-ellenesség
királyi biztosok 57, *58*, *64*, 72, 73, *195*, 202, *206*, 222, 235
Kis János, a költő *390*
Kisfaludy Sándor 392
kisiparosság 7
Kiskunság *25*, 193
Kismarton (Eisenstadt, Sopron m.) 214
Kis-Ősz (Gottlob, Torontál m.) 152
Kiss Erzsébet, nagykörösi szolgálólány *140*
Kiss János, ügyvéd 275, 278, 284, *285*
Kiss József és Gábor, mérnökök 200
Kiss Mihály, a jogügyi igazgatóság aligazgatója 235
Kis Viczay József, orvos 54, 58, *67*, 93, 133, 136, 169, 186, 188 266
Kittsee ld. Köpcsény
kivégzések 237, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 252, 254, 255, 265, 266, 268, 269, 277, 284, 291, 314, 315, 316, 320, 334—337, 343, 410, 411, 413, 414, 416, 418, 419
— hatása 255, 277, 339
kivégzettek eltemetése 414
— iránti rokonszenv *291*
Klagenfurt *420*
Klaus József, m. kamarai számvetőmester 113
Klaus Xavér Ferenc, tábori főpap 247, 269, 270, 380, 408, 409, 412, 418
klerikalizmus *59*, 116, 333, 339, 349
klérus 6, 7, *38*, 42, *109*, *110*, 130, *216*, *226*, 238, *250*, 327, 336, 349, 350
— hatalmának megtörése 336 v. ö. antiklerikalizmus
Klobusiczky Antalné *127*
Klobusiczky Ferenc, helytartótanácsos 191, 193, *194*, 199, 211, 214, 222, 224, 241, 273, 283
Klopstock 303, 368
klubok 54, *128*, 179, 190, *202*, 266, 327, 357, v. ö. titkos társulatok
Kmoskó Ágoston, m. kir. udvari tanácsos *16*
Kmoskó Sándor 16, 17
— *Poema in Martinovicsium* c. költeménye *16—17*
Koczok István, lőcsei ügyvéd 304
kokárda *291*
Kolb, gyógyszerész 89
Kolb Ernő, kisőszi plébános 152
Kollmitz, m. kamarai gyakornok 80
Kollonics Ferenc, gödrei káplán 290
Kollonics László gr., kalocsai érsek *199*
Kollowrat Lipót gr., osztrák miniszter *76*, *195*
Kolontay, apát 163
Kolosy József, Zemplén m. táblabírája 56, 80, 149, 203
Kolozsvár *137*
Komáromy Ferenc, kamarai uradalmi írnok 187, 210, *232*, 263
Komját (Ugocsa m.) 283
Komlós (Torontál m.) 214
Koncz János, váradolaszi lakós 53, *171*
Kondé Miklós, esztergomi kanonok, érseki helynök 34, 243, 248, 312, 362, 364, 378, 407, 408, 409
Konstatinápoly 59, 109, 367
konzervativizmus 14
Kopasz János, pesti ügyvéd 128, 129, 236, 300, 308, 313, 385, 397, 419
Koppi Károly, pesti egyetemi tanár 11, 104, 113, *118*, 119, 122, *141*, *173*, 353
kormányzat célja az összeesküvési perrel 349—351
Korniss József, tótváradjai, szeptemvir 226, 227, 249, 252
Kós Pál, jurátus *291*
Kosciuszko Tádé 37, 70, *127*, *138*, 257
— szabadságharca *83*, *138*, *182*, 256, v. ö. lengyel forradalmárok
Kótaj (Szabolcs m.) 47, *67*
Kotschke József, zágrábi nyomdász *71*
Kotzebue szindarabjai 156, 378
Kovachich Ignác, kőszegi plébános *72*
Kovachich János, károlyvárosi bíró *27*
Kovachich Márton György, történetíró *141*, 370
Kovács János, Esztergom város tanácstagja 203, 205
Kovács József, bácsi alispán 85, 114, 120, *154*, 162, 163, 168, 181, 185, 218, 219
Kovács Mihály váradi kanonok *292*
Kovács Mózes 379
Kovács Pál, nagykörösi diák *140*
Kovacsóczy László, pestmegyei szolgabíró 161, 186
Kölcsey István, főszolgabíró *290*
Kőnig György *14*
Königsberg 341
könyvkereskedők 42. *127*

könyvnyomtatás cenzúra megkerülésével 41, 44, *131*
Köpcsény (Kittsee, Kizzc : Moson m.) *149*
Körmend (Vas m.) 122, 137, 140, 144, 156, 304, 340, 387, 393, 403
Körőm (Zemplén m.) 298
Körös (Horvátország) *129*
Kőszeg 23, 30, 57, *58*, 60.-61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 91, 92, 94, 101, 122, 134, 142, 197, 375, 376, 382, 394
— főbírája ld. Strodler János
—i lövészegylet 58, 62, *63*
közigazgatási reform 336
köznemesség 6, 7, 12, *56*, *199*, 344
köztársasági eszme *24*, *25*, *53*, *56*, *73*, *117*, *201*, *286*, 365, v. ö. királyellenesség
Krakkó 52
Király József, uradalmi felügyelő 6, 73, *74*, 117, 125, 133, 135, 143, 165, 171, 172, 187, 188, 189, *210*, 264, 330, 366, 387
— felesége, Eleonora és Terézia leánya 387
Kramer Károly, Buda város kapitánya 93, 94, 95
Krámerlauf József, Buda város tisztviselője 87, 90, 92, 98, 102, 104, 106, 113, 129, 209, *292*, 300, 301, 322, 402
Krammer Ferenc, prépost-kanonok 75
Krammer József, orvos 115, 116
Kratter Ferenc, német szinműíró *360*
Kratucsek Antal, volt jezsuita 14, 315, 356, 409, 410, 411
Krecskay János, Szatmárnémeti város tanácstagja 288, 289
Kregár Mihály, Pest város polgármestere 259
Kreil Antal, pesti egyetemi tanár 11, 104, *118*, 123, 130, *141*, *173*, 174, 222, 285, 292, 353
Krems (Ausztria) 421
Kreszneries Ferenc, régész és nyelvész *312*
Kriness (Griness) Antal 163, 168
Kristóffy Mihály *171*
Kriveczky János, lembergi főtörvényszéki ülnök 360, 361
Kubányi József, postaadministrátor *165*
Kubinyi Károly, szentmártonkátai birtokos 396
Kufstein 8, 131, *272*, *273*, 323, 374, 378, 382, 388, 390, 391, 418, 419, 420, 421
Kumpf Hubert, bécsi rendőrségi gyakornok 50
Kuttyevó (Szlavónia) *73*, *74*, 143, 165, 187, 189, 210, 264, 366, 387
kurucok *276*
külföldiek ellenőrzése 37, 38, 40

Laczkovics György, Pest m. másodalispánja 83, 119, 121
Laczkovics Imre, János, apja, 119, 121, 235, 260, 292, 370
Laczkovics István, Temes m. alispánja 198, 209
Laczkovics János 5, *31*, 35, 50, 57, 66, *90*, 100, 121, 122, 123, 128, *130*, 131, *144*, 149, *176*, 198, *205*, 209, 221, 223, 224, 225, 230, 231, 233, 235, 243, *244*, 252, 261, 263, 309, 311, 313, 314, 315, 322, 327, 334, 342, 376, 392, 398, 400, 406, 407, 408, 409, 411
— a kortársak jellemzésében 370, 371, 372
— életrajzi adatai 370, 371, 373
— elfogatása 23, *142*, *201*, 399, 400
— hagyatéka 260, 292, 315
— *A magyar ország gyűlésiben egyben gyűlt rendekhez* c. munkája 57, *213*, 271
— önvédelme 229, 231
— testvére, ld. id. Szlávy Györgyné
— utolsó órái, kivégzése 260, 335, 409, 410, 411, 414, 416
— vallomásai 35, *45*, 67, 124, *131*
Laczkovics László 153, 154, 175, *176*, 182, 185, 215, 255, 312, 322, 325, 343, 385, 392, 400, 419, 421
Lafayette, francia tábornok 367
II. Lajos, magyar király 344
XVI. Lajos, francia király *25*, *287*, 319, 363, 391
XVII. Lajos, francia király 367
Landerer Ferenc, kassai nyomdász 379
Landerer János Mihály, füskúti 379
Landerer Lipótné, özv. 236, 237, 250, 379
Landerer Mihály, nyomdász 36, 41, *44*, 110, 131, *213*, 233, 236, 237, 247, 250, 254, *272*, 312, 313, 319, 322, 323, 337, 341, 379, 418, 419
Lányi József, m. kancellárjai tanácsos *210*, *329*
Lányi Sámuel, helytartótanácsi fogalmazó *109*
Lányi Sámuelné *109*
Laskafalva (Baranya m.) 159
Latinovics János, helytartótanácsos 315, 410
Látszeghi Elek, a debreceni ker. tábla írnoka 212, *213*, 270, 271
Lausanne *109*
Lavison, szaloniki francia 86, 138
Lázony (Zemplén m.) *29*, *55*, *56*
Laxenburg 60, *61*, *67*, 69, 159, *279*, *280*, 323
Lebeda, bártfai vendéglős *127*, *128*, 151
Lehoczky Gábor, viravai harmincados 204
Leiden (Hollandia) *361*
— i tudós társaság *361*
Lemberg 46, 174, 360, 361, 362, 363
lengyel forradalom ld. Kosciuszko szabadságharca
— forradalmárok *39*, 195
— forradalmi megbizottak 38, 40, 46, *56*, 195
— magyar forradalmi kapcsolatok 38, *39*, *126*, 127, 182, 195, *203*, 256
— magyar szövetség terve *83*
— tánc 408

Lengyelország, lengyelek 37, 38, *39*, 52, *56*, *83*, *84*, 87, *126*, 203, 256, 328, 346, 361, 422
— elleni háború *126*
— gal való kereskedelem *126*
Lestyine (Árva m.) 268
Leszár 260
Leszkay Ferenc, kir. fiskális direktor 113
levelek ellenőrzése 86, 112, 125, 128, 137, 138, 151, 390
Licinger, zalaapáti orgonista *281*
Liderscron ezredes 86, 138
Limp József, helytartótanácsosi titkár 145
Linz (Ausztria) 297, 392, 421
Lipcse (Leipzig) *127*
I. Lipót, magyar király 344
II. Lipót, magyar király 12, *27*, 50, *59*, *71*, *80*, *111*, *128*, *170*, *195*, *199*, *202*, *212*, *226*, *227*, *267*, 327, 331, 336, 346, 349, 350, 351, 359, 361, 362, 366, 368, *369*, 371, 372, 373, 395, 405
Liptay-család 214
Livland 328
Lodoméria 234
London 149
Lonovics Imre, orvostanhallgató 253, *334*, 383
Lo-Presti Lajos br. 82, 83, *84*, *144*
Lotaringiai (I.) Ferenc, német-római császár 359
Lovász András, helytartósági gyakornok 214
Lovász Zsigmond, kancelláriai tanácsos 90, 167
loyalitás *146*
Lőcse *128*, 283
— i főbíró ld. Prachány János
Luby Károly, szatmári alispán 86, 145, 162, 166, 201, *202*, 271, 272
Luchesini Caesar marquis, bécsi porosz követ *109*, *110*, *125*, *155*, *172*, *332*
Lukács Pál, ügyvéd 36, *206*, 241, 253, 300, *312*, 313, 325, 385, 393, 419
Luzenberg 70, 163
Lymburg-Styrum Károly gr., szeptemvir 139, 225, 226, 227

Maciejowice (Lengyelország) *138*
Mád (Zemplén m.) 377, 382
Madách Sándor, védőügyvéd a perben 196, 253, 306, 310, 311, 406
Maday Dávid, ügyvéd *85*
Madray János, kerepesi jegyző *290*
mágnások ld. főnemesség
magyar alkotmány ld. alkotmány
magyar ezredek 370
magyar jakobinusok :
— elleni vád (általában) 331, 343, 403, v. ö. felségsértés, hűtlenség
— elleni per 5, ld. börtönviszonyok ; elfogatások ; foglyokkal való bánásmód ; felségsértés ; ítéletek ; kivégzések ; per ; Tábla ; vádlevél
— elleni perről hivatalos röpirat *243*, 244, 247, 251, 252
— iránti rokonszenv 239, 242, *250*, 274
— szervezkedése 6, 8, *26*, 36, 41, 55, 58, 122, *127*, 207, *210*, 218, 221, 260, *267*, 365,
magyar jakobinus mozgalom (általában) 8, 12, *110*, 179, 190, 285, 332, 333, 334, 337, 339, 350, 356, 358, 405
— célja 9, 12, *109*, *110*, 241, 256, 258, 336, 337, 366,
— felfedezése 399
— ról hivatalos röpirat 265, 267, 268
— kapcsolatai az osztrák jakobinusokkal 51
— kátéinak rejtegetése 213, 215, 221, 268, 270, 275, 278, 290, *291*, 308
— kátéinak terjesztése 170, *206*, *290*, *291*, 365, 418
— külföldi pénzügyi támogatása *210*, 333, 374, 398
— tagjai (általában) 109, *127*, 218, 243, 244, 279
— titkos jelei 256
magyar jakobinus forradalom katonai végrehajtásának terve 220
— megvalósításának terve 41, 398
magyar-lengyel forradalmi kapcsolatok ld. lengyel-magyar . . .
magyar színjátszás *11*
Magyar Tudományos Akadémia *8*, 9, 10, 354
Magyarország 50, *83*, *109*, *110*, 124, 130, 137, 138, 145, *185*, 190, *191*, 201, *202*, *212*, 216, *250*, 333, 337, 343, 346, 348, 357, 362, 373, 399, 423
— gyarmati helyzete 346, 351
Majláth György, személynöki ítélőmester 88, 212, 220, 221, 233, 237, 311
Majláth József, helytartótanácsos 156, 285
Majláth József gr., a Directorium in politicis et cameralibus alelnöke 258, *280*
Majoros Pál, felsőszentgyörgyi lakos 215
Majthényi László, helytartótanácsos 304, 403, 404, 405
Makk Antal, Pest város jegyzője 359
Makk Domokos, volt pálos szerzetes 36, 244, 253, 257, 312, 313, 325, 385, 395, 419
Malachovszky gr., galiciai birtokos 37, *40*, 46
Mályusz Elemér *7*, *11*, *12*, 13
Manikay, exjezsuita *127*
Manuel, a francia jakobinus klubb tagja *357*
Mar András, Halas város kapitánya *291*
Maret, H. B., Bassano hercege 391, 392
Márffy József, Torontál m. másodalispánja 198
Margalits János, Buda város polgármestere 79, 80, 95, 97
Margarita, orosz kereskedő 259
Margit-sziget 421

Marengo *420*
marhavész 193
Mária-kongreganisták 349
Mária Amália Jozefa, osztrák főhercegnő 323
Mária Antónia, francia királyné 384
Mária Krisztina, osztrák főhercegnő *184*
Mária Terézia, magyar királynő *27*, *109*, 357, *359*
Máriássy István, Gömör m. alispánja 113
Marich Lajos, Körös m. alispánja 116
Marich Tamás, Fejér m. alispánja 278, 284
Markovics Miklós gr. *211*
Markovics Miklós gr-né, Oefner de Grünenthal Mária Anna 211
Maros—Tisza köze *132*
Marseillaise 233, 315, 393, 412
— latin fordítása 24, 25, 26, 34, 48
— magyar fordítása 24, 25, 26, 34, 37, 48, 49, 62, *75*, 129, 233, 293
Martini Karl Anton, jogtudós 361, 363
Martinoly József Ferenc, bécsi városi tanácsos 329
Martinovics Ignác 5, 12, *16*, *26*, 30, 34, 35, 40, *45*, 51, 82, *90*, 96, *105*, 124, 125, 129, 130, 131, 134, *144*, 168, 169, *176*, 178, 184, *202*, 207, 212, 217, 219, 220, 221, 222, 224, 225, *226*, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 237, 243, *244*, 248, *250*, 252, 254, 258, 261, 263, 266, *290*, *291*, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 322, 327, 331, 334, 340, 349, 351, 365, 373, 376, 388, 398, 400, 406, 409, 411, 412, 415, 422, 423
— a kortársak jellemzésében 336, 360—364, 372
— életrajzi adatai 336, 359—364
— — szerzetesi évei 359—360
— — szekularizációja 360, 362
— — a lembergi egyetemen 174, 361, 362
— — II. Lipót szolgálatában 174, *178*, *184*, *185*, 202, 327, 336, 362, 363
— bizalmas jelentései 184, *185*, 202
— degradálása 243, *245*, 247, 248, 251, 312, 337, 362, 407, 408
— elfogatása *26*, *83*, *135*, 234, 266, 320, 376, 393, 399, 400, 401
— emlékiratai a Reformátorok Társaságáról *153*, 169, 174
— iratainak elégetése 406
— kapcsolatai a Konventtel és a francia jakobinusokkal 50
— káté ld. Szabadság és Egyenlőség Társaság kátéja
— kölcsönügyletei 174
— külpolitikai vonatkozású emlékiratai 48, 53
— munkái (általában) *226*, 336
— — *Dissertatio de harmonia naturali* 361
— — *Mémoires Philosophiques 336*
— — *Nyílt levél Ferenc császár és királyhoz* 27, 37, 40, *115*, *149*, 158, 159, 161, 177, 227, 232, *336*
— — *Oratio ad proceres 336*
— — *Proelectiones physicae experimentalis 226*
— — *Status Regni Hungariae 131*, 178, 371, 400
— — *Testament politique de l'empereur Joseph II. 336*
— találmányai 169, 408
— utolsó órái, kivégzése 337, 408, 410, 411, 413, 414, 416
— vallomásai 23, 41, 45, 50, 67, 68, 100, *102*, *104*, *105*, *124*, 125, 127, 134, 135, 153, 179, 227, 229, 288
Martinovics János, főszolgabíró 174
Martinovics József 174
Martinovics Vince, ny. kapitány 174, *360*
Martinsberg ld. Győrszentmárton
Marton István, Pest m. orvosdoktora 36, 102, 121, 122, 241, 261, 265, 267, 273, 274, 282, 383
Márton József, mándi, bécsi egyetemi tanár 391
materializmus *43*, *114*, *222*
Matkovics Pál, a kőszegi ker. Tábla ülnöke 91
Matyiskovich ,székesfehérvári iparossegéd 278
Mattyasovszky János, bácsmegyei esküdt 110
Mayer, háziszolga 397, *398*
Mednyánszky János br., helytartótanácsos 12, *47*, 77, *78*, *108*, 140, *141*, 149, 162, 167, 239, 248
megyék (általában) 7, *35*, 93, 112, 155, 263, *286*, 347
— Abauj m. *54*, 92, 101, 103, 171, 267, 325, 327
— Arad m. 25, 207, 211, 214, 222
— Árva m. 163, 213, 239, 268, 271, 377, 384
— Bács m. *25*, 54, 57, 85, 111, 112, 114, 115, 119, 120, 154, 163, 168, 181, 182, 185, 187, 193, 194, 219, 273
— Baranya m. 290
— Bars m. *226*
— Békés m. 25, 177, 189, 207, 217, 218, 222, 396
— Bereg m. 263, 374
— Bihar m. 9, 25, *26*, 34, 53, *56*, 70, 77, 92, 101, *122*, 151, 153, 159, 163, 183, *200*, *202*, 205, 208, 211, 212, 220, 222, *226*, *227*, 229, 240, 261, 262, 263, 284, 303, 308, 382, 397
— Borsod m. *25*, 38, 40, 51, 60, *202*, 273, *291*, 298, 303, 386
— Csanád m. *25*
— Csongrád m. *25*, 153, 191, 214
— Doboka m. 190
— Esztergom m. 214
— Fejér m. 278, 284

— Gömör m. *129*, 151, 238, *291*
— Győr m. 99, 168
— Heves m. *25*, *59*, *75*, 166, 175, 177, *226*, 284, 290, 377, 386, 396
— Komárom m. 288
— Körös m. 116
— Kraszna m. 214
— Liptó m. *39*, 203
— Máramaros m. 124
— Nógrád m. 287, 387
— Pest-Pilis-Solt m. 12, *25*, 31, 41, 46, 50, 59, 65, 68, 75, 76, *83*, 92, 98, *108*, 120, 161, 186, 193, *207*, 265, 284, 288, 324, 362, 377, 379, 383, 394, 401
— Pozsega m. 136, 164, 187, 189, *210*, 211, *231*
— Pozsony m. 282, *388*
— Sáros m. 87, *126*, 128, 151, 195, 248, 256, 257, *291*, 321, 373
— Sopron m. *210*
— Szabolcs m. 45, 46, 142, 160, *199*, *350*, 405
— Szatmár m. 29, 50, 86, 145, *146*, 162, 166, *202*, 218, 284, 308, 374, 398, 405
— Szepes m. 37, 38, 261, 376
— Szerém m. 314, 327, 335, 366
— Szolnok m. *25*
— Temes m. 105, 125, 140, 143, 158, 170, 172, 199, 209, 214, *222*, 224
— Tolna m. *226*
— Torna m. *291*
— Torontál m. 193, 214
— Trencsén m. *128*, 157, 167, 373, 380
— Turóc m. 60, 156
— Ugocsa m. 175, *176*, 198, 263
— Ung m. *157*, *202*, 383, 405
— Varasd m. 396
— Vas m. 24, 33, 58, 92, 101, 382
— Veszprém m. 30, 31, 32, 46, 80, 275, *284*
— Zágráb m. 74, 117, 162
— Zala m. 71, 169, 170, 186, 279, 387,
— Zemlén m. 14, 29, 37, 39, *46*, *55*, 56, 68, 92, 101, 102, 103, *127*, *128*, 149, 150, 158, 165, 177, 179, 180, 195, *200*, 203, 256, 263, 266, 277, 281, 286, *287*, *297*, 298, 304, *306*, 317, 373, 381, 382, 401, 405
megyék a sajtószabadságért 36
— tiltakozása az elfogottak Bécsbe vitele ellen 31, 32, 41, 45, 46, 50, 60, 68, 70, 71, 89, *142*, 145, 327, 377, 401
megyei bíróság 166, 175, *177*, 181, 186, *232*
— jelentések 6, *7*
— közgyűlések 12, 14, 39, *54*, 55, 114, *126*, 129, 156, 158, 263, 284, 286, 346, 347, 350
Megyery, jurátus *113*
Melczer László, a Kir. Tábla ülnöke 159, 311
Melczer László, Borsod m. másodalispánja 40, 51, 60, 201, *202*
Melz (?), Galicia 46
Mérey Gyula 17
Merli József, Mezőpetri község bírája 86, 87, 144, 145, 162, 166, 253, *254*, *366*
Merli Józsefné, Hind (Hindics) Mária 208
mesterjog megvonása 160
Mészáros István 204
Mészáros ulánusezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Mezőkeresztes (Borsod m.) 298
Mezőpetri (Szatmár m. 86, 144, 166, 253, 397
Michalowsky, lengyel tanácsos *127*
Migazzi Kristóf, volt váci püspök, bécsi érsek, bíboros 351, 364
Mihalaky János, Szatmárnémeti város tisztviselője 289
Mihálkovics, joghallgató *113*
Mihálkovics János, helytartótanácsos 114
Mihályfalva (Bihar m.) 211
Mihályffy István, kir. táblai ülnök 225, 227, 244
Mikos László, kir. táblai ülnök 88, *197*, 225, 227, 230, 232, 233, 239, 241, 249, 252, 257, 258, 302
Milánó 369
Milassin Miklós, székesfehérvári püspök 79
Milesz Béla *9*, 10
Miller Jakab Ferdinánd, nagyváradi akadémiai tanár 39, 40, 51, 60, 71
Millot, Claude François, francia író, *147* 378
Miskolc *47*, 151, 208
Miskolczi János, Halas város tisztviselője *291*
Missich József, Esztergom m. alispánja 203, 205, 214
Mittrovsky József br., táborszernagy, Erdély katonai parancsnoka 184
Mittrovsky Károly br., bányagróf 236
Mohács 398
Mokossinyi Antal, bártfai főbíró *40*, 46, 52, 70, 87, *126*, 146, 151, 171, 256
Molnár András, váradolaszi szenátor 204, *205*
Molnár János, ev. lelkész 314, 315, *335*, 410, 412, 413
— *Manch Haermaeon* c. munkája 335
monarchikus kormányzat 423
Montesquieu 337, 373, 380
Moreau, francia tábornok *420*
Morvaország *250*, *289*, 379, 405, 418
Morvay József, Ugocsa m. másodalispánja 175, 176, *198*, 263
Mossóczy Zakariás, nyitrai püspök 344
Moysin, belényesi inspector *206*
Mózes 340
Munkács 8, *51*, *137*, *148*, 155, 392, 413, 418, 421
Muraköz (Csakaturner Zusel) 167
Muslay Antal, Nógrád m. alispánja *141*
Muslay Antal, ifj. 140, 141
Musztafa Mehemed 292

Müller, az osztrák jakobinus per vádlottja 62, 74, 84, 89. 93, 94. 95. 96
Müller Johann, német történetíró 390
München 420

Nadányi Zsófia brnő ld. Sigray Józsefné
Nadapi 182
Nádasdy Mihály gr., koronaőr 282
Nádasdy-gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
nádor ld. Sándor Lipót főherceg
nádori bíróság 240
Nagy Iván, genealógus *16*, *58*, *226*
Nagy József, kancelláriai tanácsos *329*
Nagy Sándor, védőügyvéd a perben 254. 255
Nagy Sándor, Sopron m. alispánja *210*
Nagybánya 269. *270*. 284
nagybirtok 6
Nagyfalu (Velična, Árva m.) 268
Nagykároly (Szatmár m.) 190. *191*, 284. *291*. 374. 393, 398
Nagykázmér (Zemplén m.) 55
Nagykörös 101. *102*. 106. 110. 139. 140. 276, 383
—i diákság *276*
Nagykunság *25*
Nagymihály (Zemplén m.) 55. 61. 102. 103. 155. 298. 393
Nagyszeben *357*
»Nagyszívűség« ld. szabadkőműves páholyok
Nagyszombat 160. 378. 395
Nagyszőllős (Ugocsa m.) *176*
Nagyvárad 24. *26*. 39, 40. *47*. 52. 53, 60, 71. 77, *101*, *109*. 122, 129, *137*. *177*, 190. *205*. 212. 271. 308. 310. 322, 364. 383
—i akadémia *122*, *129*, *205*
Nagyváthy János *Vallástserélés* c. munkája *213*. 271
Nákó-család 214. 368. 380, 401
Napóleon *349*. 357, 391. 392. *420*
— proklamációja a magyarokhoz 391. 392
Nápoly 78, 369
Natorp bárói család 368. 380. 401
Návay János, Csanád m. főszolgabírája 116
nemesek, nemesség *29*. *38*. *39*, *71*, *126*, *171*. 206. 244. *250*. 262, *276*. 328. 349. 368. 371, 388, 423, v. ö. rendek
— alkotmányos jogai 346. 347
— becsmérlése *276*
— elégedetlensége 244
— eltörlése *171*
nemesi jogok 327, 329, 342, 347. 347
— testőrség 76. *201*. 267
Nemessányi András, joghallgató 255, 261. 274, 282, 383
Nemessányi János, Szepes m. sáfárja 261
német ezredek 370
németgyűlölet 316. 418
német polgárság 208
Németh Imre, a pannonhalmi apátság prefektusa 155. *156*. 218
Németh János, kisunyomi, kir. fiskális direktor 113, 122
Németh János, nyéki, kir. jogügyi igazgató 6, 9, *14*, 35, *39*, *44*, 57, 61, 65, 66, 69, 70, 71, 75, 80, 81, 82. 84, 85, 87, 88. 91, 92. 93. 94, 95. 97. 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104. 105, 106, 107, 108, 110. *111*, 112, 113, 115, 116, 117. 118, 119. 120, 121, 122, 123. 125, 127, 128, 129. 130 .131, 133. 134. 135, 137, 140, 141, 142, 143, 144, *145*, 147, 148, 149, 150, 151, 152. 153, 154. 155. 156, 157, 158. 159, 161. 162, 164, 165, 166, 167, 169. 170, 171. 172, 173, 174, 175. 176, 177, 178, 180. 183. 185, 186, 187, 188, 191. 192. 193, 194, 195. 196. 197. 198. 200. 203. 205. *206*, 207, 208. 209, 211, 212. 213, 214, 216, 218, 219, 221, 222, 224. 225, 232, 233. 234. 237. 242. 243, *244*. 245, 246, *247*. 248, 249, *250*. 251, 252. 254, 255, 258. 260. 262, 263. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273, 274. 275, 277. 278, 279, *280*, *281*. 284, 285. 286, 287. 288. 289. 290. 291. 292, 299, 303. 304. 305, 307, 308. 309, 310. 311, 312, 315, 316. 319, 320. 322. 331. *345*. 346. 374. 380. 387, 389. 394, 397. 402, 403. 404. 405, *406*, 407. 412, 413. 414. 415
— az egykorúak jellemzésében 307, 333
— álláspontja az elfogatások kérdésében 98, 99
— álláspontja a bűnösség kérdésében 156, 157, 246. 331
— álláspontja az ítéletek kérdésében 216, 219
Németlipcse (Liptó m.) *139*
Németország 12. 279. 368. 422
nemzeti közpénztár *286*
nemzeti ruha 146
nép joga *38*. 356
Neuheir József *218*. 279, 280. 281. 397. 404
Neumányi Péter, kassai kereskedő 55
Neumayer Ignác, kamarai számtartótiszt *112*. 113, 131, 132
Neumiller (Neumüller) József ld. Újgyörgyi József
Neupauer, bécsi orvos 62, 74. 96
Neusatz ld. Újvidék
Neuszandecz (Galicia) 46
Nevetlenfalu (Ugocsa m.) *176*, *198*
Niczky György gr. *62*
Nigst, kőszegi ácsmester *63*
Nisnyánszky György, udvari ágens 303. 306. 307. 403. 413, 414
Novák, a kőszegi piarista iskola főigazgatója 91. 92

Novák Ignác, kapitány 14, 87, 106, 122, 144, 196, *292*, 300, 301, 302, 304, 307, 309, 311, 314, 317, 322, 323, 324, 361, 376, 402, 410, 411, 412, 417, 419
Novoszel József, Zágráb m. alispánja 74, 117, 162
Nyílt levél Ferenc császár és királyhoz ld. Martinovics Ignác munkái
nyomdák, nyomdászok 33, 36, *109*, *110*, 247, 379
nyomozási jegyzőkönyvek 6

Obel kapitány 23
Obern br., őrnagy 184
Obrovic (Morvaország) 379, 401, *420*
Óbuda 107, *137*, 242, *245*, *299*, *417*
Ócsa (Pest m.) 161, 167, 169, 183, 241, 383
Oefner de Grünenthal Mária ld. gr. Markovics Miklósné
Ofen ld. Buda
Officium Sylvanale *148*
Okolicsányi József, a 16 szepesi város adminisztrátora 215, 226
Olaszliszka (Zemplén m.) 298
Olaszország 37, 375
Olvasókör, budai *12*
Orczy István br., Lőrinc fia 389
Orczy József br., a m. Kamara alelnöke Zemplén m. főispánja *29*, 55, *56*, 128, 158, 159, 161, 190, 255, 369, 380, 394
Orczy László br., Abaúj m. főispánja 23, 52, *53*, 128, 190, 255, 285, 373, 374, 380
Orczy Lőrinc br., a költő 388, *389*
Orczy Mária brnő ld. br. Vécsey Miklósné
Ordódy Károly, gárdista 314
Orlandini, hadbíró 329
Oroszország, oroszok 52, *126*, *138*, 259, 327, 346
Oroszvár 324
országbíró ld. Zichy Károly gr.
Országgyűlés:
— 1711/15-i 221, 231
— 1790/91-i 14, *59*, 165, *170*, *199*, *202*, *226*, 230, 287, 304, 340, 352, 356, 377, 384
— 1792-i 304, 377
— 1807-i *226*
— erdélyi *138*, 187, *216*, 239, *286*
— egybehívásának terve *110*, 336, 337
Országgyűlési Emlény 10
Országos Széchenyi Könyvtár 10, 11, 15, 16, 296, 326, 354, 355
Oszadszky János, pokrivácsi földműves *163*
osztrák jakobinusok 89, 50, 51, 327, 329, 330, 399, 400
— örökös tartományok 146, *184*, 202, 351, 357
osztrák—török háború (1788—89) 370
Ottlyk Dániel, Pest m. aljegyzője 120, 121
Ottomány (Bihar m.) 381

Óváry Mihály, Szatmárnémeti jegyzője 157
Óverbász (Bács m.) *218*
örökös királyság 422
összeesküvés felfedezése 398—401
Öveges, hatvani vendéglős 177, 178
Őz Pál, ügyvéd 36, 113, *233*, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 265, 267, 268, 269, 270, 300, 319, 320, *334*, 337, 341, 343, 411, 414, 415, 416, 417
— a kortársak jellemzésében 377
— életrajzi adatai 377
— önvédelme 253, 258, 259, 337, 338, 415
— utolsó órái, kivégzése 338, 416, 418
Paczkó Ferenc, pozsonyi nyomdász *109*, *110*
Paitzkoffer Antal, lakatos *108*, 110, 204, *205*, *206*, 212, 241, 274, 383
Paks 194
Paksi Szakmáry Simon 158
Palásthy Ferenc, udvari fogalmazó 289
Pálfalvay István, sárosi nemes *291*
Pálffy Károly gr., magyar kancellár 39, 40, *46*, 48, 57, 59, 60, *73*, 85, 86, 87, 96, 129, 130, 136, 142, 144, 145, 162, 163, 164, 167, 176, 178, 179, 182, *183*, 184, 188, 189, 193, 194, 195, 196, *197*, 199, 204, 213, 216, 218, 220, 222, 223, 234, 239, 254, 259, 263, 264, 272, 274, 280, 282, 321, 350
Palkovich Márton, varasdi teológus *73*, 117
Palma Károly Ferenc, történetíró *144*
Palocsa (Sáros m.) 61
Palocsay br. *127*, *128*
Pálócz (Ung m.) *148*, *149*
pálos-rend eltörlése 415
Palugyánszky ld. Balugyánszky
Palugyay Mihály *171*
Pannonhalma *156*, 218
Pápa *377*
parasztság *39*, 155, 191, *210*, 349, v. ö. jobbágyság
— fegyveres fölkelése *132*
— forradalmasítása 7, 38, *56*, *133*, 165, 169, 187, 188, *206*, *210*, 262, *276*, *287*
— forradalmi hangulata *26*, 34, 62, 139, 155, *163*, *206*, *276*, *287*
— fölfegyverzése *111*, *112*, *115*, *285*
— helyzete *56*, *64*, 250
— megszervezése *276*
— németgyűlölete *276*
— sérelmei *26*, *139*,
— -tól való félelem 287
Párizs, párizsiak *25*, *127*, 190, 370, 392, 400
Párniczky Mihály, udvari kamarai titkár 368
pasquillusok, ld. politikai gúnyversek
Pászthor Dániel 10
Pászthory Imre, a horvát-szlavón bání Tábla elnöke *27*, 28, 37

Pásztory Sándor, fiumei kormányzó 124, 125, 134, 369
Paulinyi Oszkár 17
Péchy Gábor, kassai tankerületi főigazgató *226*
Péchy Gábor, pécsújfalusi, szeptemvir 226, 227
Péchy Imre, Bihar m. alispánja *26*, 77, 152, 183, 191, 192, 200, *205*, 206, 208, 211, 262, 284, 303
Péchy István, abaúji nemes 230
Péchy József, sárosmegyei főszolgabíró 87, 389
Péchy László Sáros m. alispánja 87, 256
Pécs 43. *184*, 290
— i akadémia *43*, *222*, *353*
Pécska (Arad m.) *132*
Pellegrini Károly gr., *96*
Pellegrini gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
per megindítása *35*. *69*, *80*. *109*, 157. 172, *216*, 406
— beidézés 305—306
— beli feleselés 155, *197*, 220, 229, 230, 231, 233, 235
— — védelem megkötöttségei *59*, 229
— es eljárás 219, 221, 223, *225*, 227, 230, 231, 246, 249, 331, 332, 333
— iratok 234. 265,
— — elhelyezése 283
— újítás *197*. *249*. 265, 268
Pergen János gr., osztrák rendőrminiszter 81. 82. 84, 89, 90, 94. 96, 100. 106. 112, 124, 126, 139, 141, 174. 178, 182. 184, 202, 207, 329
Péró-féle parasztfelkelés *132*
Pest 23, 25, *26*, 27, 30, 32, 33, 35. 36, 39. 43. 44, 47, 57, 58, 59. 62, 70, 72, 74, 75, 82. *83*. 92, 94. *101*, 102, 103, 104. 107, 108, 109. 113, 114, 118, 122, *127*, 128, 137, *139*, 141. *144*, 155, 162, 163, 190, *205*, 208. *218*. 225. 230, 245. 251, 259, 264, 270. *272*, *274*. *280*. *281*, *285*, 291, 298, 299, 306. 307, 314, 327, 333, 355, 356. *357*, 359. 362, 364. 365. 371, 372, 376, 377, 378, 380, 381, 382. 383. 387. 388. 390, 393, 394. 395. 396. 398, 399. 400, 401. 409, 411, 417, 421
— főbirája ld. Boráros János
— polgármestere ld. Kregár Mihály
— városkapitánya ld. Wittmaesser Mátyás Tóbiás
— i egyetem *11*, 39, 51, *105*. *110*, *130*. 156, *177*, 274. 353, 372. *377*, 383. 401.
— i vásár 398
Pestemischer Lázár 118
Pétervár 380
Pétervárad (Határőrvidék) *137*, 138. 421
Pethő József c. püspök 184
Petroczyné, nemes asszony 190
Petrovics, ügyvéd 80
Petrovics József, a zágrábi Kir. Tábla ülnöke 178. *179*
Petrovics Péter, görögkeleti püspök *26*
Petrovszky Zsigmond, Baranya m. másodalispánja 290
Pfister, kőszegi harangöntő mester *63*
Phaidon, Szokratész tanítványa 336
piaristák 141, v. ö. szerzetesrendek
Pichler, joghallgató *113*
Pichler, Szapáry János gr. titkára 36
Piliscsaba 82, *83*, 144, 419
Piller Caelestin, a kőszegi piarista gimnázium igazgatója *58*, 62, *63*, 64. *66*, 68, 69, *73*
Plachy Ferenc, ügyvéd *85*
Plaveczky, volt minorita szerzetes 238
Plecz, kapitány 315. 413
pleterniczi uradalom (Pozsega m.) *136*
Plettrich László, ifj., gömöri nemes *291*
Pleyer Éljás 218
Plinius Minor, C. *335*
Podmaniczky József br. helytartótanácsos 121, 128.
Pogány Ádám, Borsod m. főszolgabírája 298, 299, 303
Pokrivács (Árva m.) 163
polgári jogok 287
polgárőrség 57. 63. 66, *67*. *73*
polgárság 6, 28, 37. *39*. 57, 63, 66, 72, *82*, 95. 97. *126*. 208. 235, 236, 245, 248, 251. 300. 349
— hangulata *26*, 97
politikai gúnydalok. gúnyversek 37, 41, 46, 50, 78—79
Poloma (Gömör m.) 151
Pombal. portugál miniszterelnök *359*
Pongrácz János. kamarai erdőmester 148, *149*. 151, 152
Pongrácz Lajos, ügyvéd *85*
Poppini örnagy. Martinovics nagybátyja *360*
porció *38*
porosz udvar *71*
Poroszország. poroszok 52. *71*. *78*. *83*, *126*, *138*. 326
Porosz-Szilézia *364*
Portugália 78. 359
Pótskay Zsigmond, bácsmegyei szolgabíró *218*
Pozsony (Pressburg) 28, *59*, 75, *82*, 102, *109*. 137, 145, *149*, 182, *281*, *357*, 379, 393, 397, 419, 421
— i akadémia 285, 291
— i szeminárium 393
Prachány János, lőcsei főbíró 286
Prága 273. *357*, 421
Preisach-gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Pressburg ld. Pozsony
Príleszky Károly. Trencsén m. alispánja 157, 167
protestánsok *39*. 55, *56*, *63*. *109*. *110* 127, *128*, 183, *216*, *226*, *227*, 277, 288. 303. 306. 327, 344. 350, 369, 412. 417

— jakobinussága 288
Protulepecz Mátyás, rendőrségi megbízott *291*
Pruzsinszky József, joghallgató 255, 300, 312, 313, 325, 385, 396, 419
Pscherer András, Buda város számvevője 209, *292*, 300, 322, 402
— ház, a budai várban 208, 209, 405
Puchler József, m. kamarai számtartótiszt 79, 80
Puchner József, kapucinus gvárdián 81
Pudelko József, Esztergom város orvosa és szenátora 208
Püchler József br., helytartótanácsos 42, 43, 44, 64, 172, 201, 215, 245, 248, 285
Püspökladány *201*

Raab Mátyás 283
Rabaud Saint-Étienne, francia történetíró 393
rácok ld. szerbek
Ráday Gedeon gr., szeptemvir 226, 227, 259
Radovszky, lengyel forradalmi megbízott *39*
Ragályi József, Borsod m. alispánja *291*
Rajcsányi növérek 384
Rajner főhg. 391
Rakics, közkatona 316, 321
Rákócz (Zemplén m.) 55, 142, 165, 298, 304, 381
II. Rákóczi Ferenc *27*, *276*
— kiáltványa 27
— szabadságharca *276*
rákosi végzés (1506) 344
Rakovszky István, Liptó m. alispánja 37, 38
Rapoti Sándor, Bihar m. rendőrkapitánya 204, *205*
Ráthonyi Gábor, kir. fiskális director 299
Ratsche *137*
Raynald Guillaume Thomas, egyházellenes francia író 373
reakció 6, 12, 15, *16*, 350
Rechnitz ld. Rohonc
Rée, lengyel grófné *127*
Reformátorok Társasága *105*, 134, *135*, *153*, *164*, *169*, 173, 174, 207, 228, 241, 256, 365, 374, 375, v. ö. titkos társulatok.
— kátéja 34, *105*, *135*, 215, 227, 228, 232, 233, 234, 241, 288, 322, 340, 365, 375, 381, 393, 398
— szabályai *135*, 227, 232, 241
— tagjai 256
reformátusok ld. protestánsok
Regmec (Zemplén m.) 8, 299
Reich főhadnagy 96
Reich Károly, kirurgus *163*
reichenbachi szerződés *71*
Remete (Zágráb m.) *73*
rendek és király viszonya 347
— és uralkodó érdekazonossága *46*
rendőri megtorlás 6
rendőrségi besúgók *29*, *30*, *39*, *47*, 109, 239, 270, *291*
Rentenmeyer ld. Wintermeyer
republikanizmus ld. köztársasági eszme
Rettegi Zsigmond, nagyváradi táblabíró 200, *201*, 206, 208, 262, 263, 284
Révai 413
Révay Apollónia brnő ld. Szirmay Lászlóné
Reviczky József, a debreceni ker. tábla ülnöke, majd egyet. tanár 371
Reviczky József, Árva m. alispánja 163, 213, 239, 268, 271
Rey, galiciai gr. 52
Réz János, ügyvéd 250
Réz József, kirurgus 177, 189, 194, *195*, 207, 217, 249, *250*, 258, *262*, 273, 288, 396
Rhédey Lajos, zempléni táblabíró *56*, 281
Ribiczey, Sztáray Mihály gr. provizora 204
Riecke Heinrich brünni ev. pap 401
Riedel András br., osztrák alezredes 50, 51, 327
Riethaler Mátyás, volt jezsuita, cenzor 42, 43
Rimaszombat 238
Ring Adorján, akadémiai írnok *9*
Robespierre *67*, *160*, 333, 340, 367
robot *287*
Roggendorf Alojzia grnő ld. gr. Török Lajosné
Rohonc (Rechnitz, Vas m.) 101, *122*, 245, 376
Roland (Trieszt) 151
római curia 351, 380
Roncog János, gömöri fuvaros 151
Rosenfeld András br., erdélyi kancelláriai tanácsos 157, 161, 193
Rosenheim (Bajorország) 420
Rosty János, ker. táblai jegyző *58*, *62*, *73*, *122*, 124, 134, *135*, 142, 144, 240, 246, 247, 312, 330, 343, 375, 376, 382, 394, 419
Rosty Pál, vasmegyei nemes *58*, *73*, *122*, 124, *135*, *164*, 167, 180, 241, 246, 247, 300, 312, 313, 342, 343, *382*, 383, 385
Rouget de Lisle 393
Rousseau Jean Jacques *146*, *149*, 373, 380
rózsakeresztesek *359*
Rozsnyó 395
röpcédulák *26*, 47, 55, 67, 91, 137, *182*
röpiratok 156, 251, 252, 265, 267, 268, 286, 349, 415
— *A köznép megvilágosodásáról* 157
— *Declaratio Jurium Hominis et Civis* 158
— *De Sacra Corona Hungariae* 157
— *Die Weissagung über den jetzigen französischen Krieg des . . . Abtes Joachim 184*

— *Egy nagy nevezetű külső országi embernek gondolati* 42. 43
— *Levél római császárhoz* ld. Martinovics: *Nyilt levél Ferenc királyhoz*
— *Vexatio dat Intellectum* 27
— *Vollständiges Tagebuch der merkw. Begebenheiten und Revolutionen in Paris* 152
Rudics Kristóf, szabadkai lakos 111
Rudics Máté, bácsmegyei táblabíró 111, 112, 114, 115, 119, 120, 122, 125, 130, 135, 152, 154, 162, 163, 168, 185, 188, 198, 199, 285, 286
Rudinszky József, ügyvéd 53, 77, 118, 151, 171, 183, 192, 212, 258, 263, 273, 292, *366*, 396
Rumy Károly György *15*
Rup, órás Váradon 204, *205*
Ruzicska György, zongoraművész, 51
Rüstl, udvari tanácsos 329

Sághy Anna, ld. Fáy Ágostonné
Sághy Antal, protokollista a M. Kamarán 129
Sághy Mária ld. Fodor Józsefné
Sághy Mihály br., szeptemvir 107, 108, 125, 129, 226, 299
Sahlhausen Móric br., a kassai tankerület aligazgatója 55, 170
sajtószabadság *29*, 36, 270
Sallustius 400
Salzburg 421
Sámuel próféta 340
Sándor István, volt váradi bíró 53. *212*, 292
Sándor István, Trencsén m. szolgabírája 167
Sándor Lipót főherceg, nádor 5, 6, 7, 9, 11, *14*, 17, 23, *26*, *35*, *39*, *45*, *46*, *47*, *53*, *55*, *56*, *57*, *60*, *64*, *67*, *72*, *73*, *76*, 82, *84*, *85*, *87*, 99, *100*, *104*, *105*, *106*, *107*, *108*, *109*, *114*, 117, *120*, *123*, *124*, *125*, *126*, 128, *130*, *131*, *133*, 134, *135*, *137*, 138, *140*, *144*, *147*, *148*, 149, *150*, *154*, *155*, *159*, *164*, 170, *171*, *172*, *173*, *175*, *176*, *177*, *178*, *182*, *183*, *189*, *190*, *192*, *193*, *197*, *199*, 203, *210*, *213*, 214, *216*, *217*, *220*, *224*, *225*, 226, 227, *229*, *230*, *232*, *234*, *235*, *243*, *246*, *249*, *254*, 256, *260*, *263*, *265*, *267*, *270*, *272*, *274*, 279, *280*, 282, 283, *284*, 285, *286*, 288, *291*, 292, 297, 298, 307, 314, 323, *324*, 329, 331, 332, 351, *353*, 389, 399, 403, 406, 409, 411
— álláspontja az elfogatások és kihallgatások kérdésében *45*, 98, 99
— álláspontja a bűnösség kérdésében 118
— álláspontja az ítéletek kérdésében 216
— elleni merénylet terve 242, 252
Sanktpölten (Ausztria) 418
Sárosi Andrásné, Ilosvay Krisztina 390
Sárospatak *142*, *149*, *276*, 298, 303, *304*, 374, 383, 396
Sárospataki Ref. Kollégium Nagykönyvtára 9, 10, *15*, 296, 354
Sátoraljaújhely 55, 61, 103, 165, 177, *282*, 297, *298*, 304, 355, 361
Saurau Ferenc gr., a Polizeihofstelle vezetője *15*, 23, 24, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 37, *39*, 40, 41, 43, 44, 45, *47*, 48, 50, 51, 52, 53, *56*, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, *83*, *84*, 130, 134, *164*, 184, 329, 390, 391
Schaettinger József, hajózási tisztviselő *218*
Schedius Lajos, pesti egyetemi tanár 253, 377
Schemnitz ld. Selmecbánya
Schertzer, bécsi br. 70
Schick József, mészáros 166
Schickmeyer Jakab, hites ágens 96
Schiller 378
Schilling Ferenc, osztrák kormánytanácsos 5, 23, 48, 82
Schloissnig Jakab 181
Schmidegg Ferenc gr. 80, 266
Schmidt, jelölt a pozsonyi akadémiai tanárságra 285, 292
Schmidt György, türjei provizor 155, 156, 279, *280*
Schmierer Mátyás 275, 284
Schmierer Mátyásné, Járfás Katalin 275, 278, 284
Schneider Gertrud ld. Császár Ferdinándné
Schneider György, laskafalvi postamester 159
Schöner Ferenc, volt váradolaszi bíró 204, *205*
Schramek Ferenc, börtönigazgató 420
Schröff, kassai polgár *29*
Schrött, rajztanár 61
Schulz, főhadnagy 50
Schullmann Kristóf, soproni kannonok 209, *210*
Schuster, bécsi rendőrbiztos *84*
Scultéty István, helytartótanácsi napidíjas 78, 79
Sebes Ferenc *290*
Sedelmeyer József, bécsi városi tanácsos 329
sedria ld. megyei bíróság
Sehy Ferenc, színész 28, 31, 32, 34, 35, 148, 159, 238, 274, 383
Selmecbánya (Schemnitz) 235
Semlin ld. Zimony
Sennyei bárónő 298
Sennyey János br. *56*
Servius Tullius, római király 403, 422
Sibrik Antal, Győr m. alispánja 99, 101
Sigray Antonia gr. nő ld. gr. Batthyány Kajetánné

Sigray Jakab gr. 12, 24, 30, 31, 34, 36, 46, 50, *58*, *61*, *62*, *63*, *64*, 66, 80, *90*, 98, 100, 122, *134*, *135*, 137, 173, 174, 180, *200*, 217, 221, 222, 225, 227, 228, 232, 233, 234, 240, 243, *244*, 247, 251, 252, 254, 261, 283, 304, 311, 312, 313, 315, 322, 327, 334, 337, 387, 393, 394, 401, 403, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 417
— a kortársak jellemzésében 314, 375—376
— életrajzi adatai 375
— elfogatása 23, 30, 32, 33, 34, *83*
— kapcsolatai Martinovicscsal *135*, 227, 375
— utolsó órái, kivégzése 334—335, 411, 413, 414, 416
— vallomásai 36, 45, 67, 68, *73*, 122
Sigray Jakabné, Enzl (Ensl) Katalin 246, 249, 283, 376
Sigray József, Jakab dédapja *409*
Sigray Józsefné, br. Nadányi Zsófia *409*
Sigray József gr., helytartótanácsi titkár 94, 97, 98, 237, 264
Sigray Károly gr., Somogy m. főispánja, szeptemvir 222, 375
Silinger, váradolaszi tanácstag 204
Simontornya (Tolna m.) *139*
Sinay, sárosi nemes *127*
Sink Miklós, nótárius *292*
Siskovics-gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
sóbevétel *201*
Sobolowsky, galíciai gr. 52
Somlyó (Kraszna m.) 214
Somogyi János, nádori ítélőmester 88, 91, *120*, 121, 122, 123, *153*, *197*, 225, 237, 239, 242, 253, 255, 258, 302, 303, 310, 319, 382, 404
Somsich Lázár, udvari tanácsos, költő 390, *391*
Soós György 299
Sopron 209, *210*, 317, 387
Soró János gr, altábornagy, bánsági főparancsnok 105, 129, 184
Sostarich Ignác, kamarai uradalmi tisztviselő 187, 188, 189, 210, 211, 219, 231, *232*
Soyer báróné 260
spanyol inquisitio 339, 403
Spielberg 8, *249*, *250*, 388, 419
Spillenberg Pál, pesti ügyvéd 44, 105, 122, 372
Spinner, szakács *127*
Spinoza 417
Spissich János, Zala m. alispánja 116, 121, 251, *279*
Splényi Ferenc br., váci püspök *267*
Splényi Gábor br., altábornagy, Szabolcs m. főispánja 142, 160, 369
Splényi József br., temesi főispán 125, 126, 143, 158, 172, *285*
Splényi Zsuzsa brnő, ld. br. Vécsey Jánosné
Stahl, könyvkereskedő 42, 43
Stájerország (Steyermark) 127, 167, 169, 216, *289*, 418
Stayer, dominikánus szerzetes 188
Steinamanger ld. Szombathely
Stekovics István, Kassa város főbírája *47*, 169, 173, 186, 188, 193
Stephan, nagyváradi főbíró *212*
Stephanides József, alsókubini bíró 213, 239, 271
Stollberg Fritz gr., német költő 378
Strodler János, Kőszeg város főbírája 58, 62, 63, *66*
Sturm, a spielbergi vár profosza *420*
Stuttgart 401
Subányi Ignác, újvidéki tanár 40
Subich Ferenc 388
Sulla *364*
svábok 86
Svaigl Ádám, bácsmegyei bérlő *181*
Svájc 137
Svédország 326
Swieten Gottfried, von 369

szabadgondolkodás *119*, *141*, 274, *281*
Szabadka (Theresiopol) *111*, 187, 387
szabadkőművesek, szabadkőművesség *12*, *54*, 55, *56*, *58*, *61*, *67*, 85, *110*, 121, *134*, *135*, *176*, 188, 207, *226*, 246, 256, 261, 266, 267, 283, 285, 288, 289, 349, 350, 357, 358, 359, 362, 366, 373, 375, 386, 422, v. ö. rózsakeresztesek, templáriusok
Szabadkőműves páholyok:
— »Az égő Bokorhoz« (Kassa) *29*
— »A Nagylelkűséghez (Pest) *12*
— »Hét csillag« (Pest) *121*
— »Nagyszívűség« (Buda) *111*
— »Zu den drei Herzen« (Bécs) *357*
— »Zu den drei Kanonen« (Bécs) *357*
— »Zu der drei Sternen« (Prága) *357*
Szabadkőműves páholyok bezáratása 283, 285
szabadság és egyenlőség eszméje 50, *62*, *65*, 89, 91, *114*, *133*, 136, *139*, *171*, *181*, *213*, *287*, 340, 350, 356, 365, 367, 373
Szabadság és Egyenlőség Társasága 12, 228, 242, 256, 365 v. ö. titkos társulatok
— igazgatói 35, 40, 228, 261, 365, 376, 398, 406
— kátéja 28, 31, 32, 34, 35, *109*, 123, *170*, 177, 204, *213*, 214, 227, 232, 233, 234, 235, 238, 241, 242, 270, 271, 275, 278, 290, 291, 303, 304, 337, 340, 341, 342, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 365, 371, 380, 384, 393, 398
— szabályai 123, *134*, 227, 232, 235
— tagjai 35, 36, *110*, 256
szabadságfa *102*, 121, *123*, 129, *233*, *280*, *291*, 365, *366*, 415
Szabó Ferenc, bajai lakos *291*

Szabó Imre, körmendi plébános 122, 124, 137, 140, 141, 143, 144, 156, 304, *340*, 387, 403
Szabó János, pestmegyei főszolgabíró 249, *284*, 408, 413
Szabó József, plébános 42, 43
Szabó Sándor, járási komiszárius 166
Szabó Sáróy Sámuel, védőügyvéd e perben 221, 225, 229, 230, 231, 235, 257, 268, 306, 308, 309, 310, 321, 338, 406
Szakolca (Skalica, Nyitra m.) 379
Szalay Pál, eperjesi ügyvéd *149*
Szalay Péter, bácsmegyei főszolgabíró 111
Szalkay Antal, nádori komornyik *215*
Szaloniki 86, 138, 151
Szányi Ferenc, pécsi nagyprépost 290
Szapáry János gr., nádori főudvarmester 36, 89, 94, 252
Szaracsevits János, kamarai uradalmi fiskális 187, 210
Szardinia *78*
Szászi Ferenc 283
szászvári apátság 363
Szatmárnémeti 157, 288, 289
Szathmáry Király János, Szabolcs m. alispánja 46, 160
Szathmáry (Szakmáry) Mária ld. Túrós Péterné
Szatmáry, egyetemi pedellus 241, 248
Szeben (Sáros m.) 151
Széchen Sándor, a M. Kamara elnöke *76*, 81, 92, 95, 106, 107, 112, 113, 118, 120 123, 130, *131*, 134, 139, *141*, 142, 180, 209, 278, 366
Széchenyi Ferenc gr. 366, 369, 370
Szecsanacz Jakab, m. kamarai titkár 36, 112, 121, *131*, 175, 185, 187, 340, 387, 397
Szécsy, nyelvmester *113*,
Szeged 81, *137*
Szegedinácz Péter, (Péró) határőrkapitány 132
Székesfehérvár 275, 278, *284*
Szekszárd 64
szellemidéző társaság 267
szembesítés 220, 304, 374, 402, 404, 406
személyes biztonság 348
Szemere Albert, tolcsvai birtokos 158, 159
Szemere László, adóellenőr *56*
Szén Antal, helytartótanácsi számvevőtiszt 36, 131, 136, 157, 218, 234, 254, *272*, 279, 280, *281*, 308, 312, 313, 319, 320, 323, 380, 418, 419
Szén Károly, kasznár 155, 156, 166, 218, 279, 280, 308, 309, 312, 325, 397, 404
Szencsimir 46
Szentgál (Veszprém m.) 275, 284
Szentgyörgyi István, sárospataki professzor 298
Szentistván (Bács m.) *115*
Szentiványi (Priglevicza, Bács m.) 111, *114*, *181*
Szent-Iványi Benedek 299
Szent-Iványi Ferenc, Sáros m. főispánja 55, 153, *199*, *200*, 203, *226*, 256, *257*, 266, *267*, 277, 281, *291*
Szent-Iványi János, szeptemvir 226, 227
Szent-Iványi József, kir. uradalmi fiskális *299*
Szentjóbi Szabó László 36, 102, 105, 110, 112, 124, *226*, 238, 254, 259, 310, 312, 313, 319, 323, 342, 381, 389, 396, 418, 419
— *költeményes munkái* 381
— *Mátyás király* c. darabja 381
Szentlőrinckáta (Pest m.) 186
Szentmarjay Ferenc 5, *28*, *31*, 35, 36, 50, *56*, 61, *64*, 82, *83*, 91, *94*, 100, 110, 123, *144* 148, *149*, 151, 152, 157, 159, 193, 204, *205*, 221, 222, 232, 233, 243, *244*, 252, 254, *259*, 261, 303, 304, 305, 311, 313, 315, 327, 333, 334, 376, 381, 393, 400, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 419
— a kortársak jellemzésében 314, 374
— életrajzi adatai 373, 374
— elfogatása 23, *142*, 158, 266, 399, 400
— iratai 148, 151, 157, 158, 161, 177, 193
— utolsó órái, kivégzése 335, 412, 414 416
— vallomásai 35, *45*, 67, 124
Szentmarjay Imre, jószágigazgató, Ferenc apja 148, 158, 161, 177, *193*, 223, 373
Szentmiklós (Torontál m.) 110
szepesi városok 215, 226
Széphalom (Zemplén m.) *15*
Szepsi (Abaúj megye) 64
Szerbia, szerbek *111*, 199, 283, 360, 370,
Szerdahelyi Antal, nagyváradi akadémiai tanár 129
Szerdahelyi László, ügyvéd 142, 144, *148*, *149*, 158, 165, 195
Szerencs 298
szerzetesrendek, szerzetesek 81, 119, 141, 188, 238, 314, 339, 342, 345, 346, 349, 350, 351, *359*, 379, 380, 394, 399, 412
Szeszvete, (Pozsega m.) *210*
Sziber József, gyulai sókereskedő *177*, 207
Szilla Miklós joghallgató 157, 237, 383
Szilva Mihály, Esztergom városi tanácstag 208
Szilvay János, váradi püspöki udvarbíró *200*
Szily Ádám, hadnagy 198, 209, *230*, *371*
Szily János, szombathelyi püspök *72*, 143, 156
Szily József, Pest m. alispánja 65, *66*, 97, 98, *104*, 110, 124, 139, *140*, 149, 156, 161, 162, 163, 168, 180, 181, 183, 186, 220, 247, 248, 249, 266, 267, 272, 273
Szimonidesz Lajos *11*, 13, 326
Szinnyei József *16*
Szirmay Ádám *56*, *149*, 158, 159
Szirmay András *56*, *127*, 204

Szirmay Antal, az eperjesi kerületi tábla elnöke *56*, 354, 359, 363, *367*, 379, 385, 389, *420*
— munkái
— — *Acta Conventiculi Onodiensis* 15
— — *Codex de delictis* 401, 409
— — *Hungaria in parabolis 420*
— — *Magyar jakobinusok históriája 10*, 14—16, 354—423
Szirmay Antalné, br. Ghillányi Franciska 409
Szirmay László, Zemplén m. volt alispánja 159, 277, 281
Szirmay Lászlóné, br. Révay Apollónia *159*, 161, 179
Szirmay Mihályné, Szulyovszky Teréz 381
Szirmay Pál, lázonyi birtokos 29, 55, 56, *149*, 161, 179, 204, *286*, *287*
Szirmay Péter *56*, 204, 240, 321
Szirmay Péterné *281*
Szirmay Sándor *56*
Szirmay Tamás gr. *127*, *128*
Szlábigh András, a budai kir. vár gondnoka 106, 107, 108, 269
Szlávy György, idősb 322, 382
Szlávy Györgyné idősb, Laczkovics Magdolna 382
Szlávy György, biharmegyei főszolgabíró 167, 181, 183, 191, *205*, *206*, 207, 229, 240, 253, 257, 261, *291*, 308, 312, 313, 322, 324, 325, 342, 382, 385, 397, 419
Szlávy Györgyné, Sipeki Balás Julia 140, 257, 275, 312, 321
Szlávy János, jurátus *26*, 35, 120, 121, 122, 123, 129, 167, 169, 173, 181, *205*, 229, 240, 241, 253, 254, *291*, 300, 307, 312, 313, 322, 325, 337, 342, 382, 397, 418, 419, *420*, 421,
Szlavónia 86, 366, 387
Szmethanovics Károly, joghallgató 118, 157, 167, 236, 253, 254, 312, 313, 325, 341, 343, 380, 418, 419, 421
Szmitsek József, eperjesi bíró *40*
Szokratész 305, 336, 381
Szolártsik Sándor 27, 28, 32, 35, 36, 41, 43, 50, 65, 80, *96*, 99, 100, 122, 128, 129, 133, 135, 159, 168, 221, *233*, 235, 254, 255, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 319, 320, 329, 337, 340, 343, 374, 406, 411, 415, 417
— a kortársak jellemzésében 377
— életrajzi adatai 376, 377
— elfogatása 32, 35, 37
— utolsó órái, kivégzése 338, 416, 418
— vallomásai 67, *110*, *129*, 144
Szolnok 378
Szombathely (Steinamanger) 24, 33, 36, 101, 238, 340, 387
Szombati István, Debrecen város főbírája 49, 62, 170
Szontagh Mihály, uradalmi ügyész 382
Szőke Sámuel 151, 171
szökött szerzetesek 270, 362
Szöllős (Nagyvárad mellett) *201*, 211
Sztankovich János, Buda város tanácsának tagja 248, *249*
Sztáray-ezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Sztáray Albert gr. 298, 393
Sztáray Kristóf gr. 116, 150
Sztáray Leopoldina grófnő ld. gr. Barkóczy Jánosné
Sztáray Mihály gr., volt szabolcsi főispán, 29, 36, 55, 61, 116, 152, *155*, 204, 255, 374, 393
Sztárok János ifj. *292*
Sztrecsko Imre, bácsmegyei bérlő *181*
Sztrisich Fülöp, pozsegai alispán 164, 187, 189, 211, 231
Szulejmán szultán *398*
Szulyovszky Anna ld. Boronkay Gáspárné
Szulyovszky József, Menyhért fia 381
Szulyovszky Menyhért zempléni táblabíró 29, 36, 55, *56*, *67*, *102*, 116, 131, 132, 142, 144, 149, *150*, *155*, *158*, 161, 162, *165*, 167, 169, 179, 188, 204, 237, 240, 248, 249, 253, 254, 266, 267, 282, *287*, 298, 299, 300, 301, 304, 305, 310, 312, 313, 316, 321, 322, 325, 333, 342, 343, 381, 389, 394, 395, 403, 418, 419, 421
Szulyovszky Sándor, Sáros m. másodalispánja 248, 249, 321
Szulyovszky Teréz ld. Szirmay Mihályné
Szuvorov gr., orosz tábornagy *138*, 182, 195
Szűz Jakab, főúri titkár 377
Tábla
— Kir. Tábla 14, *35*, 60, 69, 71, 88, 96, 97, 98, 99, 100, 112, 113, 114, 124, 137, *140*, 141, 144, 145, 151, 154, 156, 157, 159, *164*, 167, 173, *177*, 181, 183, 185, 188, 189, 191, *192*, 196, *197*, 214, 219, 221, 223, 224, 225, *226*, 229, 230, 234, 239, 265, 266, 306, 310, 377, 394, 403, 406
— — álláspontja az elfogatások kérdésében 148
— — álláspontja a bűnösség kérdésében 156, 157, 221, 234, 239, 240, 246, 255
— — álláspontja az ítéletek kérdésében 219
— — ellentéte a Hétszemélyes táblával 239, 240, 246, 247, 332, 342 343
— — ítéletei 216, 221, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 246, 249, 350, 252, 253, 255, 257, 258, *272*, *273*, 332, 334, 337, 339, 340, 341, 379, 389, 392, 402, 406, 416
— — ítéleteinek súlyosbítása 216, 221, 332
— — vizsgálóbizottsága *110*, 119, 214, *280*, 331, 402
— Kir. Tábla, Zágrábi *27*, *179*
— Hétszemélyes Tábla 14, *29*, 116, 140,

— 147, 173, *184*, 188, 191, *192*, 196, 197, 198, 199, 216, 219, 221, 223, 225, *226*, 227, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 258 266, 269, 287, *288*, 386, 405, 406
— — álláspontja a bűnösség kérdésében 234, 255
— — ellentéte a Kir. Táblával 239, 240, 246, 247, 332, 342, 343
— — tanácskozásai és ítéletei 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 247, *250*, 253, 254, 255, 257, 258, 269, *272*, *273*, 311, 332, 334, 337, 340, 341, 379, 388, 392, 402, 406, 415
— kerületi Tábla, debreceni 34, 200, 212, *213*, 270, *299*
— kerületi Tábla, eperjesi *56*, 387, 395
— kerületi Tábla, kőszegi 30, 142, 394
Tacitus *16*
Takáts József, péteri, költő 392
Tallián, a nádori iroda expeditora 44, 46, 122
Tallián Anta vizeki, a kőszegi ker. Tábla ülnöke 91
Tállya (Zemplén m.) *127*, 377
Tántsits Ignác, nevelő Sztáray Mihály grófnál *13*, *29*, 36, 55, 61, *67*, *101*, 102, 103, 131, 132, 136, 142, 144, *155*, 204, 242, 253, *272*, 298, 299, 312, 313, 323, 343, 385, 389, 393, 412, 418, 419
Tapolca (Zala m.) 387
tárnokmester ld. Végh Péter
Tarján, joghallgató *113*
Tary István, Halas város tisztviselője *291*
Tastler József, nagyszombati kereskedősegéd 160
Teleki József gr., Ung m. főispánja, koronaőr 175, *176*, 180, *216*, *312*, 328, 369, 377, 378
Teleki Sámuel gr., erdélyi kancellár, Bihar m. főispánja 53, 77, *105*, 151, 171, *202*, *206*, *288*, 382
Temesvár *109*, 125, 137, *270*, *292*
templáriusok 121
templomos szerzetes rend 339
tengermellék 181
Tenkely Sándor, Nagykőrös másodjegyzője 276
Tenkely Sándorné, Kalotsa Zsuzsa *276*
Tepla (Liptó m.) *39*
Terebes 296
Tergovcsics, ügyvéd 224
terméseredmény *25*, 64, 241, 273
v. ö. éhínség
természeti jog 340, 356
terrorizmus 299
Theresiopol ld. Szabadka
Tholdy Ádám gr. *390*
Thugut Ferenc br., a Monarchia külügyminisztere 48, 53
Tichy István, a kassai akadémia tanára 29, 55, 61, 277
Tiganiti Egon, lovag, temesvári főpostamester 125, *126*
Tihanyi Tamás, alországbíró 148, 167, 169, 173, 379
tilalmak, korlátozások 350, 351, 353
tiltott könyvek 43, *127*, 212, 215, 270, 271, *283*, 358
— csempészése, rejtegetése, terjesztése *82*, *84*, *127*, *206*, *283*
Timkó, velejtei bognár *165*, 175, *282*
Timkóné, Bodnárszky Mária *165*, 175, 186, 263, *282*
Tisza-Maros köze *132*
tisztújítás 143, 170, 212, 244
titkos rendőrség 314, 323, 390, 412
— társulatok 35, 40, 41, *104*, *109*, *110*, 134, 169, 178, *180*, *185*, *218*, 240, *270*, 272, 288, 290, 358, 364
— — kátéi 12, 93, 100, *109*, 116, 148, 159, 170, 205, *206*, 214, 221, 236, 240, *250*, 268, 331, 379
titoktartás 146, 147, 159, 187, 188, 194, 197, 199, 204, 227, 331, 338, 345, 356
tokaji bor 403
Tokody György, nagyváradi akadémiai főigazgató 40, 52, 60, 204, *205*
Tokody István, váradi kanonok 204, *205*
Tolcsva (Zemplén m.) 158
Toldy Ferenc 8, 9, 11, 296, 354
Tolna 194
Tolnai Gábor *8*, *9*, 10
Tomanek Sándor, ügyvéd 25, *27*, 28, 33, 37, 41, 80
Tomassich József, tulniki plébános 136, 189
Tomek, joghallgató *113*
Tornallyay Márton, táblabíró *291*
Toronyi Borbála 142
Toscana (Hetruria) 361
Tóth Ferenc 158
Tóth István, pesti plébános 409
Tóth János 10, 296
Tóth József, biharmegyei mérnök *206*
Tóthpápay Sámuel, védőügyvéd a perben 227, 232, 306, 310, 406
Török István, Nagykőrös másodbírája *276*, *277*
Török István, ref. prédikátor 417
Török Lajos gr., a kassai tankerület főigazgatója 11, 29, 55, *56*, 61, *67*, 80, 170, 266, *323*, 353, 359, 363
Török Lajos gr-né, gr. Roggendorf Alojzia 323
Török Mária grófnő *323*
Török Zsófia grófnő ld. Kazinczy Ferencné
Törökország, törökök 283, 327
Törökszentmiklós 221
Törvénycikkek:
— Szt. István II. törvk. 51. fej. 341, *342*, 344, 393

— 1495 : 4 — 403
— 1715 : 7 — 344, 393
— 1723 : 5 — 230, 344
— 1723 : 9 — 344
— 1790/91 : 19 — 352
— 1790/91 : 56 — 32, 60, 144, 230, *328*
törvényhozó hatalom 346
törvénykezési időszak 192, 196, *249*, *273*
— szünet *197*
törvénysértés *46*
Trattner-nyomda *71*, 72, *157*, 392
Trattner Tamás lovag 379
Trenck Frigyes *165*
— *Mérő Serpsnyő* c. munkája 165
Trieszt 86. 138, 151
Tripolis 309, 312, 325, 404
Troll Franz Xavér. lembergi rendőrbiztos 51
Tulnik (Pozsega m.) 136
Tunis 309, 312, 325, 404
Túrós Péter, ócsai ref. prédikátor *120*, 161, 167, 169, 183, 241, 247, 343, 383
Túrós Péterné, Szathmáry (Szakmáry?) Mária 183
Türje (Zala m.) 155, 166, 279, *280*, 397, 404
Türy László, az erdélyi tábla ítélőmestere *201*, *202*, 286, 288
tűz a Krisztinavárosban 242, 245
Tyrnau ld. Nagyszombat

udvari vizsgálóbizottság *23*. *35*, 41, 50. 51, 67, *84*, 89, 102, *104*, 178, 329
— tagjai 329
Ugarte Alajos gr., Morvaország és Szilézia kormányzója 419
Uhlary Benjamin, evangélikus lelkész 268
Ujfalusy Ferenc, pestmegyei táblai ülnök 65, *66*, 149
Újgyörgyi (Neumiller) József, kamarai járulnok 36. 112, 113, 116, 235, 312, 313, 325. 343, 385, 395, 419
Újházy Sámuel 397
Újhelyi József. velejtei esküdt *282*
Újlak 110
ujoncozás *111*. *115*, 129. 143, *150*, 179, 180, 181, *210*. 218, 220, *282*, *285*, 286
Újvidék (Neusatz) 40, *199*
II. Ulászló, magyar király 344, 403
Ungvár *64*, 148
Unwerth Emánuel gr., a pesti német színház igazgatója 113
uralkodói önkény 12, 326
úrbér *38*
útlevelek *138*
Uza Mária ld. Jeneyné
Uza Pál, ügyvéd 159. 241, 254, 312. 313, 319, 325, 242, 343, 382, 419, 421
ügyvédek egyesülete szegények ingyenes védelmére 82. 85. 145
Ürményi József, személynök, Bács m. főispánja *54*. 85, 88, 91, 93, 97, 98, 100, 112, 118, 120, 124, 145, 169, 185, 187, *192*, *197*, 216, 219, *220*, 222, 223, 225, 234, 240, 243, *244*, 246, 247, 249. 254, 305, 324, 332, 342, 343, 350, 352, 377, 403
— álláspontja a bűnösség kérdésében 118

Vác *39*, *176*, 417
— i Theresianum *176*
Vadász György, a nádori iroda titkára 121. 167. 399
vádlevél 112, 125, *133*, 155, 157, 299. 331, 406
Vahot Imre 10
Vajda Antal, Vas megye másodalispánja 24, 33, 57, 58, *66*, 73, 101
választott királyság 422
vallásalap 64, 108, 238, 279
vallási közömbösség 256
vallásszabadság 344
— korlátozása 262
vallástalanság 53, *73*. 77, *114*. 117, *126*, *127*, *139*. 151. 155, 158, 171, 187, *210*, 227, *232*, 256, 272, 357, 370, 371, 408, 422. v. ö. ateizmus
vallatási jegyzőkönyvek 6
Váradolaszi (Bihar m.) 204, *205*
Varannó (Zemplén m.) *148*
Varasd *73*. *74*, 137, *291*, *357*
Varsó 82, *83*. *138*
Vasasszentiván (Doboka m.) 190
Vaskút (Bács m.) *111*. *181*
Vasvár 33
Vay-család *227*
Vay József, helytartótanácsos 208. 285,. 288, 369, 403
Vay Miklós br., mérnökkari tiszt 199, *200*, 390
Vécse (Zemplén m.) 58
Vécsey János br. 58
Vécsei János brné. br. Seplényi Zsuzsanna 58
Vécsey József br. *205*
Vécsey Miklós br.. kamarai tanácsos 374, 389
Vécsey Miklós brné, br. Orczy Mária 389
védőügyvédek *197*, 232, *243*, 252, 253, 306, 331, 337, 338, v. ö. Horváth Jakab, Madách Sándor; Nagy Sándor; Szabó-Sáróy Sámuel; Tóthpápay Sámuel
— esküje 331
— választása 306
Végh Péter. verebi, tárnokmester, majd országbíró 88, 91, 95, 98. 225, 226, 227, 251, 266, *280*. *352*
Véghelyi István, testőrőrmester 314
Vékey János, gercselyi nemes *165*, 175, 186. 263. 282
Velbanszky Ferenc. vásárhelyi pap *286*
Velejte (Zemplén m.) 165. 175, 186. *282*
Velence 404. 422

Venet, francia megbízott *109*
Venus 376
Verbőczi István 403, *423*
Veress, Selmecbánya főbírája 235, *236*
Vergilius *16*
Verhovácz Miksa, zágrábi püspök 71, 73, 124, 125, 134
Verhovszky Sámuel, ügyvéd 36, 41, *108*, 110, 124, 235, 253, 254, 300, 312, 313, 319, 220, 325, 337, 368, 379, 380, 401, 419
Verhovszky Sámuel anyja, Hajnóczy József testvére 379
Vérmező 243, 245, 316, 410
Versec 143
Versegi Ferenc 14, 36, 81, 110, 115, 116, 147, 148, 233, 234, 254, 255, 289, 301, 309, 310, 312, 313, 318, 319, 320, 323, 337, 341, 279, 392, 395, 415, 418, 419
— a kortársak jellemzésében 378—379
— életrajzi adatai 378
— munkái :
— — a horvát forradalmi vers magyar fordítása 378, v. ö. horvát forradalmi versek
— — Kotzebue : *A szerelem gyermeke* c. darabjának fordítása 378
— — Marseillaise-fordítása *34*, 81, 233, 341, 378, 395
— — *Világnak históriái* (Millot után) *147*, 378, *379*
— önvédelme *147*
Veszprém 30, 31, 376
vetés 193
Villovics József, tulniki lakos 136, 164, 189, 218, *219*
Virágh László, ügyvéd 53, *171*, 183, 192, 212, 258, 263, 273, 292, *366*, 396
Virava (Zemplén m.) 204
Visegrád *299*
Visky Sándor, a kalocsai érsek ügyésze *114*, *115*
Visnyi János György, nagykörösi diák *104*, 139, *140*, 276, *277*,
Visztula (Weichsel) 52, 70
Vitéz Imre, iskolaigazgató 61
Vízkelet (Csallóköz) *261*, *262*
Vojnits Antal, Bács m. alszolgabírája 110, *111*, 114, 116, 120
Vojtsek Antal, zimonyi főpostamester, 86 138, 151
Volney Const. François, francia író *214*
Voltaire 373
Votesky János 286
Vox clamantis ld. Abaffy Ferenc
Vuchetich Mátyás, kassai akadémiai, majd pesti egyetemi tanár 29
Vukassinovics Ferenc, tulniki lakos *136*, 189
Wallis Mihály János gr., táborszernagy, a Haditanács elnöke 64, *76*, *197*
Wallisch-gyalogezred ld. hadsereg főcímszó alatt
Wasserburg 420, 421
Weigand (Waygant)-könyvkereskedés *127*
Weiss, megyei orvos 55
Welsperg gróf, gráci kormányzó 420
Wesselényi Miklós br. idősb *201*, *202*, *291*, 308
Wieland *213*, 303, 368, *391*
— *Szókratész Mainomenosz* c. munkája *213*, 271
Wien ld. Bécs
Windpassinger Ernő, kőszegi patikus 58, 62, 63, 66
Winkelmann Johann Fridrich, német festő 201
Winkler Mihály, gödrei plébános, esperes 290
Wintermeyer 152
Wittmaesser Mátyás Tóbiás, pesti városi kapitány 32, 33, 35, 44, 45, 74, 96, 102, 104, 105, 107, 110, *141*
Wlassich Mátyás, varasdi teológus *73*, 117
Wohlfahrtsausschuss ld. francia Jóléti Bizottság
Wurmann Salamon, kesztyűs 250, 339, *340*, *366*, *397*, 398,
Wurmheger, parókakészítő 110, 113
Wildbergen (Felsőausztria) *160*
Württemberg dragonyos-ezred ld. hadsereg főcímszó alatt

Ximenes Ferenc, spanyol bíbornok 351

Zábrátzki József, c. püspök, egri kanonok 207
Zágráb *62*, 71, *73*, *74*, *102*, 117, *123*, 130, 178, *210*, *233*, *280*
Zalaapáti (Zala m.) *281*
Zalacska (Ung m.) 204
Zaleczky, lengyel forradalmi megbízott *39*
Zápolyai János, magyar király *398*
Zarka Mihály, ker. táblai ülnök *58*
Zavar (Pozsony m.) 16
Zeidler 134, 135
Zékány József, szabolcsmegyei esküdt *290*
Zentelky Ferenc, zágrábi kamarai kancellista 117
Zichy Károly gr., országbíró 73, 81, 87, 96, 98, 104, 105, 109, 137, 155, 192, 221, 226, 227, 245, 246, 251, 255, 258, 266, 267, 285, 324, 350, 352, 371, 403
Zilah *290*
Zimony (Semlin) 86, 137, 138, 151
Zirty (korábban Holzmann) Antal, helytartótanácsi titkár 93
Zombor *111*, 191
Zombory Mihály, a debreceni kerületi tábla ülnöke 34, 49, 62, 129, *170*, 293
Ztaro-chicho (Zágráb m.) *117*
»Zu den drei Herzen« ld. szabadkőműves páholyok

»Zu den drei Kanonen« ld. szabadkőműves páholyok
»Zu den drei Sternen« ld. szabadkőműves páholyok
Zsarnóczay János, pesti gombkötő 47
Zsarnóczy János, ügyvéd 47, *67*
Zsarnokság *172*
Zsidók *26*, *38*, 118, 152, 421
Zsigárdy, ulánus kapitány 101, 102, 103, 298, 299
Zsilinszky Mihály *177*, *249*

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

lap

Sándor Lipót főherceg nádor. Pichler Johann Peter mezzotintója 22
Részlet a nádor jegyzőkönyvéből 32
A Liptó megyében elfogott szlováknyelvű forradalmi röpirat utolsó lapja 38
Utasítás a foglyok mellé beosztott civil biztosok számára 86
Részlet a nádor jegyzőkönyvéből 244
Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay és Sigray kivégzése. Ismeretlentől készített egykorú vízfestmény 254
Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay és Sigray kivégzése. Sigmundt Hugó egykorú szépiája. — Martinovics emlékoszlopa és a mozgalom fája. Ismeretlentől készített egykorú vízfestmény 314
Berzeviczy Gergely. Lehnhardt Sámuel rézmetszete 326
Berzeviczy latinnyelvű fogalmazványának 1. lapja 336
Szirmay Antal. Ismeretlentől készített egykorú rézmetszet 354
Martinovics Ignác. Oberfrank József egykorú rajza 362
Szirmay átdolgozott kéziratának címlapja 376
Részlet Szirmay átdolgozott kéziratából 412
Jelképes ábrázolások a jakobinus szervezkedésről 424

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOMJEGYZÉK

lap

Bevezetés 5
Rövidítések jegyzéke 21
Iratok 19

1. 1794 aug. 16—1795 július 8. Sándor Lipót főherceg nádor ügyviteli jegyzőkönyve 23
Mutató a nádori jegyzőkönyv iratainak ügyrendi összefüggéseiről 293

2. 1794 dec. 14—1795 szept. 25. Kazinczy Ferenc »Fogságom naplója« 296

3. 1795 vége. »A magyarországi felségsértési per 1795-ben.« Berzeviczy Gergely anonym röpirata 326

4. 1809. »A magyar jakobinusok története.« Szirmay Antal feldolgozása, Kazinczy Ferenc megjegyzéseivel 354

Név- és tárgymutató 425
Mellékletek jegyzéke 453

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

JAVÍTÁSOK, PÓTLÁSOK

a II. kötethez.

26. l. 1. jegyz. 1775 helyett *1755.*
65. l. 5. jegyz. 2. sora helyesen : *Jegyzőkönyv N° 192/2, 222, 229.*
80. l. 1. bekezdés 6. sorában Király János helyett *Király József.*
192. l. 7. jegyz.: 2. mondata helyesen : *A francia nép erejét lebecsülve az ország gyengeségére hivatkozott és a reakciós angol és porosz kormányokkal való megbékélés mellett volt, sőt a forradalom balra tolódása esetére tőlük várt támogatást.*
253. l. 7. jegyz. 1. sorában : Wurmann Sámuel helyett *Wurmann Salamon.*
265. l. 2. jegyz. 4. sorában : ügyvéd helyett *könyvkereskedő.*
273. l. 4. jegyz. 1. sorában : Kornis Ferenc helyett *Kornis József.*
513. l. 15. sor közepén a Mirabones szóhoz jegyzet : *Vagy a francia forradalom történetéből ismert Victor Riquetti marquis de Mirabeau munkáit, vagy még inkább Holbachnak Mirabeau (Mirabaud) álnéven megjelent nagy materialista filozófiai munkáját (Système de la Nature) érti. Ez utóbbiról tudjuk, hogy Szentmarjaynak is kedves olvasmánya volt. (Ld. Eckhardt 92. l.)*
513. l. 4. jegyz. alulról a 9. sorban : betoldás a »XVII. századi francia jezsuita filozófus ;« szavak után: *vagy Mandeville Bernard angol orvos, ki Fable of the Bees or Private Vices Made Public Benefice c. 1705-ben megjelent munkájában szatirikus rajzokban gúnyolta a polgári társadalom és erkölcs álszenteskedéseit, — vagy Mandeville . . .*
677. l. 1 jegyz. alulról a 4. sorban : Ádám György helyett *Ádám Gerson.*
679. l. Az ítélet utáni kisbetűs szöveg utolsó sorában : 667. l. helyett *677. l.*
694. l. 1. bekezdés utolsó sorában : 12. pont helyett *13. pont.*
765. l. 3. jegyz. 7. sorában : veje helyett *rokona.*
780. l. jegyzet 17. sorában : Spillenberg György helyett *Spillenberg Pál.*
848. l. Tomanek joghallgató helyett *Tomek joghallgató.*

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HOSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A MAGYAR JAKOBINUSOK IRATAI III.